ספר בראשית

עם פירוש רש״י

נוסח המקרא: מקרא על פי המסורה (CC BY-SA), באדיבות ספריא.
פירוש רש״י: Pentateuch with Rashi's commentary by M. Rosenbaum and A.M. Silbermann, 1929-1934 (Public Domain), באדיבות ספריא.
הקובץ מופץ בחינם ברישיון CC BY-SA: מותר להעתיק ולהפיץ, עם ציון המקור ובאותו רישיון.
geulaquiz.com

פרק א׳

א׳ **בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ׃**

בראשית. אָמַר רַבִּי יִצְחָק לֹא הָיָה צָרִיךְ לְהַתְחִיל אֶת הַתּוֹרָה אֶלָּא מֵהַחֹדֶשׁ הַזֶּה לָכֶם, שֶׁהִיא מִצְוָה רִאשׁוֹנָה שֶׁנִּצְטַוּוּ בָהּ יִשְׂרָאֵל, וּמַה טַּעַם פָּתַח בִּבְרֵאשִׁית? מִשּׁוּם כֹּחַ מַעֲשָׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ לָתֵת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם (תהילים קי״א), שֶׁאִם יֹאמְרוּ אֻמּוֹת הָעוֹלָם לְיִשְׂרָאֵל לִסְטִים אַתֶּם, שֶׁכְּבַשְׁתֶּם אַרְצוֹת שִׁבְעָה גּוֹיִם, הֵם אוֹמְרִים לָהֶם כָּל הָאָרֶץ שֶׁל הַקָּבָ״ה הִיא, הוּא בְרָאָהּ וּנְתָנָהּ לַאֲשֶׁר יָשַׁר בְּעֵינָיו, בְּרְצוֹנוֹ נְתָנָהּ לָהֶם, וּבִרְצוֹנוֹ נְטָלָהּ מֵהֶם וּנְתָנָהּ לָנוּ׃

בראשית ברא אֵין הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמֵר אֶלָּא דָּרְשֵׁנִי, כְּמוֹ שֶׁדָּרַשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ בִּשְׁבִיל הַתּוֹרָה שֶׁנִּקְרֵאת רֵאשִׁית דַּרְכּוֹ (משלי ח׳), וּבִשְׁבִיל יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּקְרְאוּ רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ (ירמיה ב׳); וְאִם בָּאתָ לְפָרְשׁוֹ כְּפִשׁוּטוֹ, כָּךְ פָּרְשֵׁהוּ בְּרֵאשִׁית בְּרִיאַת שָׁמַיִם וָאָרֶץ, וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וְלֹא בָא הַמִּקְרָא לְהוֹרוֹת סֵדֶר הַבְּרִיאָה לוֹמַר שֶׁאֵלּוּ קָדְמוּ, שֶׁאִם בָּא לְהוֹרוֹת כָּךְ, הָיָה לוֹ לִכְתֹּב בָּרִאשׁוֹנָה בָּרָא אֶת הַשָּׁמַיִם וְגוֹ׳ שֶׁאֵין לְךָ רֵאשִׁית בַּמִּקְרָא שֶׁאֵינוֹ דָּבוּק לַתֵּבָה שֶׁלְּאַחֲרָיו, כְּמוֹ בְּרֵאשִׁית מַמְלֶכֶת יְהוֹיָקִים (שם כ״ז), רֵאשִׁית דְּגָנְךָ (דברים י״ח, ד׳), — אַף כָּאן אַתָּה אוֹמֵר בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים וְגוֹ׳, כְּמוֹ בְּרֵאשִׁית בְּרֹא; וְדוֹמֶה לוֹ תְּחִלַּת דְּבֶר ה׳ בְּהוֹשֵׁעַ (הושע א׳), כְּלוֹמַר תְּחִלַּת דִּבּוּרוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה בְּהוֹשֵׁעַ, וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל הוֹשֵׁעַ וְגוֹ׳. וְאִ״תּ לְהוֹרוֹת בָּא שֶׁאֵלּוּ תְּחִלָּה נִבְרְאוּ, וּפֵרוּשׁוֹ בְּרֵאשִׁית הַכֹּל בָּרָא אֵלּוּ — וְיֵשׁ לְךָ מִקְרָאוֹת שֶׁמְּקַצְּרִים לְשׁוֹנָם וּמְמַעֲטִים תֵּבָה אַחַת, כְּמוֹ כִּי לֹא סָגַר דַּלְתֵי בִטְנִי (איוב ג׳), וְלֹא פָּרַשׂ מִי הַסּוֹגֵר וּכְמוֹ יִשָּׁא אֶת חֵיל דַּמֶּשֶׂק (ישעיהו ח׳), וְלֹא פָּרַשׂ מִי יִשָּׁאֻנּוּ; וּכְמוֹ אִם יַחֲרוֹשׁ בַּבְּקָרִים (עמוס ו׳), וְלֹא פָּרַשׂ אִם יַחֲרוֹשׁ אָדָם בַּבְּקָרִים, וּכְמוֹ מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית (ישעיהו מ״ו), וְלֹא פָּרַשׂ מַגִּיד מֵרֵאשִׁית דָּבָר אַחֲרִית דָּבָר — א״כְּ, תְּמַהּ עַל עַצְמְךָ, שֶׁהֲרֵי הַמַּיִם קָדְמוּ, שֶׁהֲרֵי כְתִיב וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמָּיִם, וְעַדַיִן לֹא גִּלָּה הַמִּקְרָא, בְּרִיאַת הַמַּיִם מָתַי הָיְתָה, הָא לְמַדְתָּ, שֶׁקָּדְמוּ הַמַּיִם לָאָרֶץ, וְעוֹד, שֶׁהַשָּׁמַיִם מֵאֵשׁ וּמַיִם נִבְרְאוּ, עַל כָּרְחֵךְ לֹא לִמֵּד הַמִּקְרָא סֵדֶר הַמַּקְדָּמִים וְהַמְאֻחָרִים כְּלוּם׃

ברא אלהים וְלֹא נֶאֱמַר בָּרָא ה׳, שֶׁבַּתְּחִלָּה עָלָה בְמַחֲשָׁבָה לִבְרֹאתוֹ בְּמִדַּת הַדִּין, רָאָה שֶׁאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּם, הִקְדִּים מִדַּת רַחֲמִים וְשִׁתְּפָהּ לְמִדַּ״דְ, וְהֵיינוּ דִּכְתִיב בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה׳ אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם׃

ב׳ **וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ וְחֹשֶׁךְ עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם׃**

תהו ובהו. תֹּהוּ לְשׁוֹן תְּמַהּ וְשִׁמָּמוֹן, שֶׁאָדָם תּוֹהֶא וּמִשְׁתּוֹמֵם עַל בֹּהוּ שֶׁבָּהּ׃

תהו. אשטורדי״שון בְּלַעַ״ז׃

בהו. לְשׁוֹן רִקּוּת וְצָדוּ׃

על פני תהום. עַל פְּנֵי הַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ׃

ורוח אלהים מרחפת. כְּסֵא הַכָּבוֹד עוֹמֵד בָּאֲוִיר וּמְרַחֵף עַל פְּנֵי הַמַּיִם בְּרוּחַ פִּיו שֶׁל הַקָּבָ״ה וּבְמַאֲמָרוֹ, כְּיוֹנָה הַמְרַחֶפֶת עַל הַקֵּן, אקוב״טיר בְּלַעַ״ז׃

ג׳ **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר וַיְהִי־אוֹר׃**

ד׳ **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאוֹר כִּי־טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ׃**

וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אַף בָּזֶה אָנוּ צְרִיכִין לִדְבְרֵי אַגָּדָה, רָאָהוּ שֶׁאֵינוֹ כְּדַאי לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ רְשָׁעִים, וְהִבְדִּילוֹ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ כָּךְ פָּרְשֵׁהוּ, רָאָהוּ כִּי טוֹב, וְאֵין נָאֶה לוֹ וְלַחֹשֶׁךְ שֶׁיִּהְיוּ מִשְׁתַּמְּשִׁים בְּעֵרְבוּבְיָא, וְקָבַע לָזֶה תְּחוּמוֹ בַּיּוֹם, וְלָזֶה תְּחוּמוֹ בַּלַּיְלָה׃

ה׳ **וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לָאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לָיְלָה וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם אֶחָד׃ {פ}**

יום אחד. לְפִי סֵדֶר לְשׁוֹן הַפָּרָשָׁה הָיָה לוֹ לִכְתֹּב יוֹם רִאשׁוֹן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב בִּשְׁאָר הַיָּמִים שֵׁנִי, שְׁלִישִׁי, רְבִיעִי, לָמָּה כָּתַב אֶחָד? לְפִי שֶׁהָיָה הַקָּבָ״ה יָחִיד בְּעוֹלָמוֹ, שֶׁלֹּא נִבְרְאוּ הַמַּלְאָכִים עַד יוֹם שֵׁנִי, כָּךְ מְפֹרָשׁ בִּבְרֵ״ר׃

ו׳ **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם וִיהִי מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לָמָיִם׃**

יהי רקיע. יֶחֱזַק הָרָקִיעַ, שֶׁאַף עַל פִּי שֶׁנִּבְרְאוּ שָׁמַיִם בְּיוֹם א׳ עֲדַיִן לַחִים הָיוּ וְקָרְשׁוּ בַּשֵּׁנִי מִגַּעֲרַת הַקָּבָ״ה בְּאָמְרוֹ יְהִי רָקִיעַ, וְזֶהוּ שֶׁכָּתַב (איוב כ״ו) עַמּוּדֵי שָׁמַיִם יְרוֹפָפוּ — כָּל יוֹם רִאשׁוֹן, וּבַשֵּׁנִי יִתְמְהוּ מִגַּעֲרָתוֹ, כְּאָדָם שֶׁמִּשְׁתּוֹמֵם וְעוֹמֵד מִגַּעֲרַת הַמְאַיִם עָלָיו׃

בתוך המים. בְּאֶמְצַע הַמַּיִם, שֶׁיֵּשׁ הֶפְרֵשׁ בֵּין מַיִם הָעֶלְיוֹנִים לָרָקִיעַ כְּמוֹ בֵּין הָרָקִיעַ לַמַּיִם שֶׁעַל הָאָרֶץ, הָא לְמַדְתָּ, שֶׁהֵם תְּלוּיִים בְּמַאֲמָרוֹ שֶׁל מֶלֶךְ׃

ז׳ וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת־הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם אֲשֶׁר מֵעַל לָרָקִיעַ וַיְהִי־כֵן׃

ויעש אלהים את הרקיע. תִּקְּנוֹ עַל עָמְדוֹ, וְהִיא עֲשִׂיָתוֹ, כְּמוֹ וְעָשְׂתָה אֶת צַפְרְנֶיהָ (דברים כ״א)׃

מעל לרקיע. עַל הָרָקִיעַ לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא מֵעַל לָרָקִיעַ, לְפִי שֶׁהֵן תְּלוּיִין בָּאֲוִיר. וּמִפְּנֵי מָה לֹא נֶאֱמַר כִּי טוֹב בְּיוֹם שֵׁנִי? לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה נִגְמָר מְלֶאכֶת הַמַּיִם עַד יוֹם שְׁלִישִׁי, וַהֲרֵי הִתְחִיל בָּהּ בְּשֵׁנִי, וְדָבָר שֶׁלֹּא נִגְמַר אֵינוֹ בִּמְלוֹאוֹ וְטוֹבוֹ; וּבַשְּׁלִישִׁי שֶׁנִּגְמַר מְלֶאכֶת הַמַּיִם וְהִתְחִיל וְנִגְמַר מְלֶאכָה אֲחֶרֶת, כָּפַל בּוֹ כִּי טוֹב שְׁתֵּי פְּעָמִים, אַחַת לִגְמַר מְלֶאכֶת הַשֵּׁנִי וְאַחַת לִגְמַר מְלֶאכֶת הַיּוֹם׃

ח׳ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לָרָקִיעַ שָׁמָיִם וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שֵׁנִי׃ {פ}

ויקרא אלהים לרקיע שמים. שָׁא מַיִם, שָׁם מַיִם, אֵשׁ וּמַיִם, שֶׁעֵרְבָן זֶה בָּזֶה וְעָשָׂה מֵהֶם שָׁמַיִם׃

ט׳ וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִקָּווּ הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם אֶל־מָקוֹם אֶחָד וְתֵרָאֶה הַיַּבָּשָׁה וַיְהִי־כֵן׃

יקוו המים. שֶׁהָיוּ שְׁטוּחִין עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְהִקְוָם בָּאוֹקְיָנוֹס הוּא הַיָּם הַגָּדוֹל שֶׁבְּכָל הַיַּמִּים׃

י׳ וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לַיַּבָּשָׁה אֶרֶץ וּלְמִקְוֵה הַמַּיִם קָרָא יַמִּים וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃

קרא ימים. וַהֲלֹא יָם אֶחָד הוּא? אֶלָּא אֵינוֹ דוֹמֶה טַעַם דָּג הָעוֹלֶה מִן הַיָּם בְּעַכּוֹ לְטַעַם דָּג הָעוֹלֶה מִן הַיָּם בְּאַסְפַּמְיָא׃

י״א וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תַּדְשֵׁא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע עֵץ פְּרִי עֹשֶׂה פְּרִי לְמִינוֹ אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ עַל־הָאָרֶץ וַיְהִי־כֵן׃

תדשא הארץ דשא עשב. לֹא דֶּשֶׁא לְשׁוֹן עֵשֶׂב וְלֹא עֵשֶׂב לְשׁוֹן דֶּשֶׁא, וְלֹא הָיָה לְשׁוֹן הַמִּקְרָא לוֹמַר תַּעֲשִׂיב הָאָרֶץ, שְׁמִינֵי דְּשָׁאִים מִתְחַלְּקִין, כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ נִקְרָא עֵשֶׂב פְּלוֹנִי, וְאֵין לָשׁוֹן לַמְדַבֵּר לוֹמַר דֶּשֶׁא פְּלוֹנִי, שֶׁלְּשׁוֹן דֶּשֶׁא הוּא לִבְיאַת הָאָרֶץ כְּשֶׁהִיא מִתְמַלֵּאת בִּדְשָׁאִים׃

תדשא הארץ. תִּתְמַלֵּא וְתִתְכַּסֶּה לְבוּשׁ עֲשָׂבִים. בִּלְשׁוֹן לַעַז נִקְרָא דֶּשֶׁא ארבריז, כֵּלָן בְּעַרְבּוּבְיָא, וְכָל שֹׁרֶשׁ לְעַצְמוֹ נִקְרָא עֵשֶׂב׃

מזריע זרע. שֶׁיְּגַדֵּל בּוֹ זַרְעוֹ לְזֹרֵעַ מִמֶּנּוּ בְּמָקוֹם אַחֵר׃

עץ פרי. שֶׁיְּהֵא טַעַם הָעֵץ כְּטַעַם הַפְּרִי, וְהִיא לֹא עָשְׂתָה כֵן, אֶלָּא וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ עֵץ עוֹשֶׂה פְּרִי וְלֹא הָעֵץ פְּרִי, לְפִיכָךְ כְּשֶׁנִּתְקַלֵּל אָדָם עַל עֲוֹנוֹ נִפְקְדָה גַּם הִיא עַל עֲוֹנָהּ וְנִתְקַלְּלָה׃

אשר זרעו בו. הֵן גַּרְעִינִי כָל פְּרִי שֶׁמֵּהֶן הָאִילָן צוֹמֵחַ כְּשֶׁנּוֹטְעִין אוֹתוֹ׃

י״ב וַתּוֹצֵא הָאָרֶץ דֶּשֶׁא עֵשֶׂב מַזְרִיעַ זֶרַע לְמִינֵהוּ וְעֵץ עֹשֶׂה־פְּרִי אֲשֶׁר זַרְעוֹ־בוֹ לְמִינֵהוּ וַיַּרְא אֱלֹהִים כִּי־טוֹב׃

ותוצא הארץ וגו׳. אַע״פ שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לְמִינֵהוּ בַּדְּשָׁאִין בְּצִוּוּיֵיהֶן, שָׁמְעוּ שֶׁנִּצְטַוּוּ הָאִילָנוֹת עַל כָּךְ, נָשְׂאוּ ק״ך בְּעַצְמָן, כְּמִפְרָשׁ בָּאַגָּדָה בִּשְׁחִיטַת חֻלִּין׃

י״ג וַיְהִי־עֶרֶב וַיְהִי־בֹקֶר יוֹם שְׁלִישִׁי׃ {פ}

י״ד וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מְאֹרֹת בִּרְקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלָּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתֹת וּלְמוֹעֲדִים וּלְיָמִים וְשָׁנִים׃

יהי מארת וגו׳. מִיּוֹם רִאשׁוֹן נִבְרְאוּ וּבָרְבִיעִי צִוָּה עֲלֵיהֶם לְהִתָּלוֹת בָּרָקִיעַ, וְכֵן כָּל תּוֹלְדוֹת שָׁמַיִם וָאָרֶץ נִבְרְאוּ מִיּוֹם רִאשׁוֹן, וְכָל אֶחָד וְאֶחָד נִקְבַּע בַּיּוֹם שֶׁנִּגְזַר עָלָיו, הוּא שֶׁכָּתוּב אֵת הַשָּׁמַיִם, לְרַבּוֹת תּוֹלְדוֹתֵיהֶם, וְאֵת הָאָרֶץ, לְרַבּוֹת תּוֹלְדוֹתֶיהָ׃

יהי מארת. חָסֵר וָי״ו כְּתִיב, עַל שֵׁהוּא יוֹם מְאֻרָה לְפֹל אַסְכָּרָה בַּתִּינוֹקוֹת, הוּא שֶׁשָּׁנִינוּ בְּד׳ הָיוּ מִתְעַנִּים עַל אַסְכָּרָה שֶׁלֹּא תִּפֹּל בַּתִּינוֹקוֹת׃

להבדיל בין היום ובין הלילה. מִשֶּׁנִּגְנַז הָאוֹר הָרִאשׁוֹן, אֲבָל בְּשִׁבְעַת יְמֵי בְרֵאשִׁית שִׁמְּשׁוּ הָאוֹר וְהַחֹשֶׁךְ הָרִאשׁוֹנִים יַחַד בֵּין בַּיּוֹם וּבֵין בַּלַּיְלָה׃

והיו לאותות. כְּשֶׁהַמְּאוֹרוֹת לוֹקִין, סִימָן רַע הוּא לָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר מֵאֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אַל תֵּחָתּוּ (ירמיה י׳), בַּעֲשׂוֹתְכֶם רְצוֹן הַקָּבָ״ה אֵין אַתֶּם צְרִיכִין לְדָאג מִן הַפֻּרְעָנוּת׃

ולמועדים. עַל שֵׁם הֶעָתִיד, שֶׁעֲתִידִים יִשְׂרָאֵל לְהִצְטַוּוֹת עַל הַמּוֹעֲדוֹת וְהֵם נִמְנִים לְמוֹלַד הַלְּבָנָה׃

ולימים. שִׁמּוּשׁ הַחַמָּה חֲצִי יוֹם וְשִׁמּוּשׁ הַלְּבָנָה חֲצִיוֹ, הֲרֵי יוֹם שָׁלֵם׃

ושנים. לְסוֹף שס״ה יָמִים (ס״א וּרְבִיעַ יוֹם), יִגְמְרוּ מַהֲלָכָתָם בְּי״ב מַזָּלוֹת הַמְּשֻׁרְתִים אוֹתָם, וְהִיא שָׁנָה, וְחוֹזְרִים וּמַתְחִילִים פַּעַם שְׁנִיָּה לְסַבֵּב בַּגַּלְגַּל כְּמַהֲלָכָן הָרִאשׁוֹן׃

ט״ו וְהָיוּ לִמְאוֹרֹת֙ בִּרְקִ֣יעַ הַשָּׁמַ֔יִם לְהָאִ֖יר עַל־הָאָ֑רֶץ וַיְהִי־כֵֽן׃

והיו למאורת. עוֹד זֹאת יְשַׁמְּשׁוּ, שֶׁיֵּאִירוּ לָעוֹלָם׃

ט״ז וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִ֔ים אֶת־שְׁנֵ֥י הַמְּאֹרֹ֖ת הַגְּדֹלִ֑ים אֶת־הַמָּאוֹר֙ הַגָּדֹ֣ל לְֽמֶמְשֶׁ֣לֶת הַיּ֔וֹם וְאֶת־הַמָּאוֹ֙ר הַקָּטֹ֔ן לְֽמֶמְשֶׁ֖לֶת הַלַּ֑יְלָה וְאֵ֖ת הַכּוֹכָבִֽים׃

המארת הגדולים. שָׁוִים נִבְרְאוּ וְנִתְמַעֲטָה הַלְּבָנָה עַל שֶׁקִּטְרְגָה וְאָמְרָה א״א לִשְׁנֵי מְלָכִים שֶׁיִּשְׁתַּמְּשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד׃

ואת הכוכבים. עַל יְדֵי שֶׁמִּעֵט אֶת הַלְּבָנָה הִרְבָּה צְבָאָיהָ לְהָפִיס דַּעְתָּהּ׃

י״ז וַיִּתֵּ֥ן אֹתָ֛ם אֱלֹהִ֖ים בִּרְקִ֣יעַ הַשָּׁמָ֑יִם לְהָאִ֖יר עַל־הָאָֽרֶץ׃

י״ח וְלִמְשֹׁל֙ בַּיּ֣וֹם וּבַלַּ֔יְלָה וּלְהַבְדִּ֖יל בֵּ֣ין הָא֑וֹר וּבֵ֣ין הַחֹ֔שֶׁךְ וַיַּ֖רְא אֱלֹהִ֥ים כִּי־טֽוֹב׃

י״ט וַיְהִי־עֶ֥רֶב וַיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם רְבִיעִֽי׃ {פ}

כ׳ וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים יִשְׁרְצ֤וּ הַמַּ֙יִם֙ שֶׁ֣רֶץ נֶ֔פֶשׁ חַיָּ֖ה וְע֣וֹף֙ יְעוֹפֵ֣ף עַל־הָאָ֔רֶץ עַל־פְּנֵ֖י רְקִ֣יעַ הַשָּׁמָֽיִם׃

נפש חיה. שֶׁיְּהֵא בָּהּ חַיּוּת׃

שרץ. כָּל דָּבָר חַי שֶׁאֵינוֹ גָּבוֹהַּ מִן הָאָרֶץ קָרוּי שֶׁרֶץ׃ בָּעוֹף, כְּגוֹן זְבוּבִים, בַּשְּׁקָצִים, כְּגוֹן נְמָלִים וְחִפּוּשִׁים וְתוֹלָעִים, בַּבְּרִיּוֹת, כְּגוֹן חֹלֶד וְעַכְבָּר וְחֹמֶט וְכַיּוֹצֵא בָּהֶם, וְכָל הַדָּגִים׃

כ״א וַיִּבְרָ֣א אֱלֹהִ֗ים אֶת־הַתַּנִּינִם֙ הַגְּדֹלִ֔ים וְאֵ֛ת כָּל־נֶ֥פֶשׁ הַחַיָּ֖ה | הָרֹמֶ֣שֶׁת אֲשֶׁ֣ר שָׁרְצ֣וּ הַמַּ֔יִם לְמִינֵהֶ֑ם וְאֵת֙ כָּל־ע֣וֹף כָּנָ֔ף לְמִינֵ֖הוּ וַיַּ֣רְא אֱלֹהִ֔ים כִּי־טֽוֹב׃

התנינם. דָּגִים גְּדוֹלִים שֶׁבַּיָּם, וּבְדִבְרֵי אַגָּדָה הוּא לִוְיָתָן וּבֶן זוּגוֹ שֶׁבְּרָאָם זָכָר וּנְקֵבָה וְהָרַג אֶת הַנְּקֵבָה וּמְלָחָהּ לַצַּדִּיקִים לֶעָתִיד לָבֹא, שֶׁאִם יִפְרוּ וְיִרְבּוּ לֹא יִתְקַיֵּם הָעוֹלָם בִּפְנֵיהֶם׃

נפש החיה. שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַיּוּת׃

כ״ב וַיְבָ֣רֶךְ אֹתָ֔ם אֱלֹהִ֖ים לֵאמֹ֑ר פְּר֤וּ וּרְבוּ֙ וּמִלְא֣וּ אֶת־הַמַּ֔יִם בַּיַּמִּ֖ים וְהָע֥וֹף יֵרֶב֙ בָּאָֽרֶץ׃

ויברך אותם. לְפִי שֶׁמְּחַסְּרִים אוֹתָם וְצָדִין מֵהֶם וְאוֹכְלִין אוֹתָם, הַצְּרִיכוּ לִבְרָכָה, וְאַף הַחַיּוֹת הֻצְרְכוּ לִבְרָכָה, אֶלָּא מִפְּנֵי הַנָּחָשׁ שֶׁעָתִיד לְקַלְקֵל, לְכָךְ לֹא בֵּרְכָן, שֶׁלֹּא יְהֵא הוּא בִּכְלָל׃

פרו. לְ׳ פְּרֵי כְּלוֹ׳ עֲשׂוּ פֵּרוֹת׃

ורבו. אִם לֹא אָמַר אֶלָּא פְּרוּ, הָיָה אֶחָד מוֹלִיד אֶחָד וְלֹא יוֹתֵר, וּבָא וּרְבוּ שֶׁאֶחָד מוֹלִיד הַרְבֵּה׃

כ״ג וַיְהִי־עֶ֥רֶב וַיְהִי־בֹ֖קֶר י֥וֹם חֲמִישִֽׁי׃ {פ}

כ״ד וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים תּוֹצֵ֤א הָאָ֙רֶץ֙ נֶ֣פֶשׁ חַיָּ֔ה לְמִינָ֖הּ בְּהֵמָ֣ה וָרֶ֑מֶשׂ וְחַיְתוֹ־אֶ֖רֶץ לְמִינָ֑הּ וַיְהִי־כֵֽן׃

תוצא הארץ. הוּא שֶׁפֵּרַשְׁתִּי שֶׁהַכֹּל נִבְרָא מִיּוֹם רִאשׁוֹן, וְלֹא הֻצְרְכוּ אֶלָּא לְהוֹצִיאָם׃

נפש חיה. שֶׁיֵּשׁ בָּהּ חַיּוּת׃

ורמש. הֵם שְׁרָצִים, שֶׁהֵם נְמוּכִים וְרוֹמְשִׂים עַל הָאָרֶץ וְנִרְאִים כְּאִלּוּ נִגָּרְרִים שֶׁאֵין הִלּוּכָן נָכֹר. כָּל לְשׁוֹן רֶמֶשׂ וְשֶׁרֶץ בִּלְשׁוֹנֵנוּ קונמו״ברייש בלע״ז׃

כ״ה וַיַּ֣עַשׂ אֱלֹהִ֗ים אֶת־חַיַּ֤ת הָאָ֙רֶץ֙ לְמִינָ֔הּ וְאֶת־הַבְּהֵמָ֖ה לְמִינָ֑הּ וְאֵת֙ כָּל־רֶ֣מֶשׂ הָֽאֲדָמָ֔ה לְמִינֵ֖הוּ וַיַּ֣רְא אֱלֹהִ֔ים כִּי־טֽוֹב׃

ויעש. תִּקְּנָם בְּצִבְיוֹנָם וּבְקוֹמָתָן׃

כ״ו וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים נַֽעֲשֶׂ֤ה אָדָם֙ בְּצַלְמֵ֔נוּ כִּדְמוּתֵ֑נוּ וְיִרְדּוּ֙ בִּדְגַ֣ת הַיָּ֔ם וּבְע֥וֹף הַשָּׁמַ֖יִם וּבַבְּהֵמָ֑ה וּבְכָל־הָאָ֗רֶץ וּבְכָל־הָרֶ֛מֶשׂ הָרֹמֵ֥שׂ עַל־הָאָֽרֶץ׃

נעשה אדם. עַנְוָתָנוּתוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה לָמַדְנוּ מִכָּאן, לְפִי שֶׁאָדָם הוּא בְּדִמּוּת הַמַּלְאָכִים וְיִתְקַנְּאוּ בוֹ, לְפִיכָךְ נִמְלַךְ בָּהֶם, וּכְשֶׁהוּא דָן אֶת הַמַּלְכִים הוּא נִמְלָךְ בְּפָמַלְיָא שֶׁלּוֹ, שֶׁכֵּן מָצִינוּ בְּאַחְאָב, שֶׁאָמַר לוֹ מִיכָה רָאִיתִי אֶת ה׳ יֹשֵׁב עַל כִּסְאוֹ וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עוֹמְדִים עָלָיו מִימִינוֹ וּמִשְּׂמֹאלוֹ (מלכים א כ״ב), וְכִי יֵשׁ יָמִין וּשְׂמֹאל לְפָנָיו? אֶלָּא אֵלּוּ מַיְמִינִים לְזְכוּת וְאֵלּוּ מַשְׂמְאִילִים לְחוֹבָה, וְכֵן בִּגְזֵרַת עִירִין פִּתְגָמָא וּבְמֵאמַר קַדִּישִׁין שְׁאֵלְתָא (דניאל ד׳), אַף כָּאן בְּפָמַלְיָא שֶׁלּוֹ נָטַל רְשׁוּת, אָמַר לָהֶם יֵשׁ בָּעֶלְיוֹנִים כִּדְמוּתִי; אִם אֵין כִּדְמוּתִי בַּתַּחְתּוֹנִים חֲרִי יֵשׁ קִנְאָה בְּמַעֲשֶׂה בְרֵאשִׁית:

נעשה אדם. אַע״פְּ שֶׁלֹּא סִיְּעוּהוּ בִיצִירָתוֹ וְיֵשׁ מָקוֹם לַמִּינִים לִרְדּוֹת, לֹא נִמְנַע הַכָּתוּב מִלְּלַמֵּד דֶּרֶךְ אֶרֶץ וּמִדַּת עֲנָוָה שֶׁיְּהֵא הַגָּדוֹל נִמְלָךְ וְנוֹטֵל רְשׁוּת מִן הַקָּטָן; וְאִם כָּתַב אֶעֱשֶׂה אָדָם, לֹא לָמְדָנוּ שֶׁיְּהֵא מְדַבֵּר עִם בֵּית דִּינוֹ, אֶלָּא עִם עַצְמוֹ, וּתְשׁוּבַת הַמִּינִים כָּתַב בְּצִדּוֹ, וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם, וְלֹא כָתַב וַיִּבְרְאוּ:

בצלמנו. בִּדְפוּס שֶׁלָּנוּ:

כדמותנו. לְהָבִין וּלְהַשְׂכִּיל:

וירדו בדגת הים. יֵשׁ בַּלָּשׁוֹן הַזֶּה לָשׁוֹן רְדוּי וּלְשׁוֹן יְרִידָה; זָכָה, רוֹדֶה בַּחַיּוֹת וּבַבְּהֵמוֹת, לֹא זָכָה, נַעֲשֶׂה יָרוּד לִפְנֵיהֶם וְהַחַיָּה מוֹשֶׁלֶת בּוֹ:

כ״ז וַיִּבְרָא אֱלֹהִים | אֶת־הָאָדָם֙ בְּצַלְמ֔וֹ בְּצֶ֥לֶם אֱלֹהִ֖ים בָּרָ֣א אֹת֑וֹ זָכָ֥ר וּנְקֵבָ֖ה בָּרָ֥א אֹתָֽם׃

ויברא אלהים את האדם בצלמו. בִּדְפוּס הֶעָשׂוּי לוֹ, שֶׁהַכֹּל נִבְרָא בְּמַאֲמָר וְהוּא נִבְרָא בְּיָדַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר וַתָּשֶׁת עָלַי כַּפֶּכָה (תהילים קל״ט); נַעֲשָׂה בְחוֹתָם כְּמַטְבֵּעַ הָעֲשׂוּיָה עַל יְדֵי רֹשֶׁם שֶׁקּוֹרִין קוי״ן בלע״ז וְכֵן הוּא אוֹמֵר תִּתְהַפֵּךְ כְּחֹמֶר חוֹתָם (איוב ל״ח):

בצלם אלהים ברא אותו. פֵּרֵשׁ לְךָ שֶׁאוֹתוֹ צֶלֶם הַמְתֻקָּן לוֹ, צֶלֶם דְּיוֹקָן יוֹצְרוֹ הוּא:

זכר ונקבה ברא אותם. וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וגו׳ (בראשית ב׳)? מִדְרַשׁ אַגָּדָה שְׁנֵי פַּרְצוּפִים בִּבְרִיאָה רִאשׁוֹנָה, וְאַחַר כָּךְ חָלָקוֹ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, כָּאן הוֹדִיעֲךָ שֶׁנִּבְרְאוּ שְׁנֵיהֶם בַּשִּׁשִּׁי וְלֹא פֵּי׳ לְךָ כֵּיצַד בְּרִיָּתָן, וּפֵרֵשׁ לְךָ בְּמָקוֹם אַחֵר:

כ״ח וַיְבָ֣רֶךְ אֹתָ֣ם אֱלֹהִ֔ים וַיֹּ֥אמֶר לָהֶ֖ם אֱלֹהִ֑ים פְּר֣וּ וּרְב֗וּ וּמִלְא֤וּ אֶת־הָאָ֙רֶץ֙ וְכִבְשֻׁ֔הָ וּרְד֗וּ בִּדְגַ֤ת הַיָּם֙ וּבְע֣וֹף הַשָּׁמַ֔יִם וּבְכָל־חַיָּ֖ה הָרֹמֶ֥שֶׂת עַל־הָאָֽרֶץ׃

וכבשה. חָסֵר וָי״ו לְלַמֶּדְךָ שֶׁהַזָּכָר כּוֹבֵשׁ אֶת הַנְּקֵבָה, שֶׁלֹּא תְהֵא יְצָאנִית, וְעוֹד לְלַמֶּדְךָ שֶׁהָאִישׁ שֶׁדַּרְכּוֹ לִכְבֹּשׁ מְצֻוֶּה עַל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה וְלֹא הָאִשָּׁה:

כ״ט וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֔ים הִנֵּ֥ה נָתַ֛תִּי לָכֶ֖ם אֶת־כָּל־עֵ֣שֶׂב | זֹרֵ֣עַ זֶ֑רַע אֲשֶׁ֥ר עַל־פְּנֵ֖י כָּל־הָאָ֣רֶץ וְאֶת־כָּל־הָעֵ֞ץ אֲשֶׁר־בּ֤וֹ פְרִי־עֵץ֙ זֹרֵ֣עַ זָ֔רַע לָכֶ֥ם יִהְיֶ֖ה לְאָכְלָֽה׃

לכם יהיה לאכלה ולכל חית הארץ. הִשְׁוָה לָהֶם בְּהֵמוֹת וְחַיּוֹת לְמַאֲכָל, וְלֹא הִרְשָׁה לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ לְהָמִית בְּרִיָּה וְלֶאֱכֹל בָּשָׂר, אַף כָּל יֶרֶק עֲשֵׂב יֹאכְלוּ יַחַד כֻּלָּם, וּכְשֶׁבָּאוּ בְנֵי נֹחַ הִתִּיר לָהֶם בָּשָׂר, שֶׁנֶּאֱמַר כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי וגו׳ כְּיֶרֶק עֵשֶׂב שֶׁהִתַּרְתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל:

ל׳ וּלְכָל־חַיַּ֣ת הָאָ֗רֶץ וּלְכָל־עֹוף֙ הַשָּׁמַ֔יִם וּלְכֹ֖ל | רוֹמֵ֣שׂ עַל־הָאָ֑רֶץ אֲשֶׁר־בּ֤וֹ נֶ֙פֶשׁ֙ חַיָּ֔ה אֶת־כָּל־יֶ֥רֶק עֵ֖שֶׂב לְאָכְלָ֑ה וַיְהִי־כֵֽן׃

ל״א וַיַּ֣רְא אֱלֹהִ֗ים אֶת־כָּל־אֲשֶׁ֤ר עָשָׂה֙ וְהִנֵּה־טֹ֣וב מְאֹ֔ד וַיְהִי־עֶ֥רֶב וַיְהִי־בֹ֖קֶר יֹ֥ום הַשִּׁשִּֽׁי׃ {פ}

יום הששי. הוֹסִיף ה׳ בַּשִּׁשִּׁי בִּגְמַר מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, לוֹמַר שֶׁהִתְנָה עִמָּהֶם, עַל מְנָת שֶׁיְּקַבְּלוּ עֲלֵיהֶם יִשְׂרָאֵל חֲמִשָּׁה חֻמְשֵׁי תוֹרָה. דָּבָר אַחֵר יוֹם הַשִּׁשִּׁי, כֻּלָּם תְּלוּיִם וְעוֹמְדִים עַד יוֹם הַשִּׁשִּׁי, הוּא ו׳ בְּסִיוָן הַמּוּכָן לְמַתַּן תּוֹרָה:

פרק ב׳

א׳ וַיְכֻלּ֤וּ הַשָּׁמַ֙יִם֙ וְהָאָ֔רֶץ וְכָל־צְבָאָֽם׃

ב׳ וַיְכַ֤ל אֱלֹהִים֙ בַּיֹּ֣ום הַשְּׁבִיעִ֔י מְלַאכְתֹּ֖ו אֲשֶׁ֣ר עָשָׂ֑ה וַיִּשְׁבֹּת֙ בַּיֹּ֣ום הַשְּׁבִיעִ֔י מִכָּל־מְלַאכְתֹּ֖ו אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃

ויכל אלהים ביום השביעי. ר׳ שִׁמְעוֹן אוֹמֵר בָּשָׂר וָדָם, שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ עִתָּיו וּרְגָעָיו צָרִיךְ לְהוֹסִיף מֵחֹל עַל הַקֹּדֶשׁ, הַקָּבָ״ה שֶׁיּוֹדֵעַ עִתָּיו וּרְגָעָיו, נִכְנָס בּוֹ כְּחוּט הַשַּׂעֲרָה, וְנִרְאֶה כְּאִלּוּ כְלָה בוֹ בַּיּוֹם. דָּ״אַ מֶה הָיָה הָעוֹלָם חָסֵר? מְנוּחָה, בָּאת שַׁבָּת בָּאת מְנוּחָה, כָּלְתָה וְנִגְמְרָה הַמְּלָאכָה:

ג׳ וַיְבָ֤רֶךְ אֱלֹהִים֙ אֶת־יֹ֣ום הַשְּׁבִיעִ֔י וַיְקַדֵּ֖שׁ אֹתֹ֑ו כִּ֣י בֹ֤ו שָׁבַת֙ מִכָּל־מְלַאכְתֹּ֔ו אֲשֶׁר־בָּרָ֥א אֱלֹהִ֖ים לַעֲשֹׂ֥ות׃ {פ}

ויברך, ויקדש. בֵּרְכוֹ בַּמָּן, שֶׁכָּל יְמוֹת הַשָּׁבוּעַ יוֹרֵד לָהֶם עֹמֶר לַגֻּלְגֹּלֶת, וּבַשִּׁשִּׁי לָהֶם מִשְׁנֶה, וְקִדְּשׁוֹ בַּמָּן, שֶׁלֹּא יָרַד כְּלָל בְּשַׁבָּת, וְהַמִּקְרָא כָּתוּב עַל הֶעָתִיד:

אשר ברא אלהים לעשות. הַמְּלָאכָה שֶׁהָיְתָה רְאוּיָה לֵעָשׂוֹת בַּשַּׁבָּת, כָּפֵל וַעֲשָׂאָהּ בַּשִּׁשִּׁי כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּב״ר:

ד׳ אֵלֶּה תוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ בְּהִבָּרְאָם בְּיוֹם עֲשׂוֹת יְהוָה אֱלֹהִים אֶרֶץ וְשָׁמָיִם:

אלה. הָאֲמוּרִים לְמַעְלָה:

תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות ה׳. לְמֶדֶךְ שֶׁכֻּלָּם נִבְרְאוּ בָרִאשׁוֹן. דָּבָר אַחֵר בְּהִבָּרְאָם, בְּה׳ בְּרָאָם, שְׁנֵי בְיָהּ ה׳ צוּר עוֹלָמִים (ישעיהו כ״ו), בְּב׳ אוֹתִיּוֹת הַלָּלוּ שֶׁל הַשֵּׁם יָצַר שְׁנֵי עוֹלָמִים, וְלְמֶדֶךְ כָּאן שֶׁהָעוֹלָם הַזֶּה נִבְרָא בְּהֵ״א, רָמְזוּ שֶׁיֵּרְדוּ לְמַטָּה לְרָאוֹת שַׁחַת כְּהֵ״א זֹאת שֶׁפְּתוּמָה מִכָּל צְדָדִים וּפְתוּחָה לְמַטָּה לָרֶדֶת דֶּרֶךְ שָׁם:

ה׳ וְכֹל | שִׂיחַ הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִהְיֶה בָאָרֶץ וְכָל־עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמָח כִּי לֹא הִמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָרֶץ וְאָדָם אַיִן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה:

טרם יהיה בארץ. כָּל טֶרֶם שֶׁמַּמְקֹרָא לְשׁוֹן עַד לֹא הוּא, וְאֵינוֹ לְשׁוֹן קֹדֶם, וְאֵינוֹ נִפְעָל לוֹמַר הִטְרִים, כַּאֲשֶׁר יֹאמַר הִקְדִּים וְזֶה מוֹכִיחַ, וְעוֹד אַחֵר כִּי טֶרֶם יִצְמַח, תִּירְאוּן (שמות ט) עֲדַיִן לֹא תִירְאוּן, וְאַף זֶה תִּפְרֹשׁ עֲדַיִן לֹא הָיָה בָּאָרֶץ, כְּשֶׁנִּגְמְרָה בְּרִיאַת הָעוֹלָם בַּשִּׁשִּׁי קֹדֶם שֶׁנִּבְרָא אָדָם, וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טֶרֶם יִצְמַח, עֲדַיִן לֹא צָמַח, וּבְג׳ שֶׁפָּתוּב תּוֹצֵא הָאָרֶץ, לֹא יָצְאוּ, אֶלָּא עַל פֶּתַח קַרְקַע עָמְדוּ עַד יוֹם שִׁשִּׁי:

כי לא המטיר. וּמַ״ט לֹא הִמְטִיר? לְפִי שֶׁאָדָם אֵין לַעֲבֹד אֶת הָאֲדָמָה, וְאֵין מַכִּיר בְּטוֹבָתָם שֶׁל גְּשָׁמִים, וּכְשֶׁבָּא אָדָם וְיָדַע שֶׁהֵם צֹרֶךְ לָעוֹלָם, הִתְפַּלֵּל עֲלֵיהֶם וְיָרְדוּ וְצָמְחוּ הָאִילָנוֹת וְהַדְּשָׁאִים:

ה׳ אלהים. ה׳ הוּא שְׁמוֹ, אֱלֹהִים שֶׁהוּא שַׁלִּיט וְשׁוֹפֵט עַל כֹּל, וְכֵן פֵּרוּשׁ זֶה בְּכָל מָקוֹם לְפִי פְּשׁוּטוֹ, ה׳ שֶׁהוּא אֱלֹהִים:

ו׳ וְאֵד יַעֲלֶה מִן־הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת־כָּל־פְּנֵי הָאֲדָמָה:

ואד יעלה. לְעִנְיַן בְּרִיאָתוֹ שֶׁל אָדָם, הֶעֱלָה הַתְּהוֹם וְהִשְׁקָה עֲנָנִים לִשְׁרוֹת הֶעָפָר וְנִבְרָא אָדָם, כְּגַבֵּל זֶה, שֶׁנּוֹתֵן מַיִם וְאַחַ״כ לָשׁ אֶת הָעִפָּה, אַף כָּאן, וְהִשְׁקָה, וְאַחַ״כ וַיִּיצֶר:

ז׳ וַיִּיצֶר יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם עָפָר מִן־הָאֲדָמָה וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה:

וייצר. שְׁתֵּי יְצִירוֹת, יְצִירָה לָעוֹלָם הַזֶּה וִיצִירָה לְתְחִיַּת הַמֵּתִים, אֲבָל בַּבְּהֵמָה שֶׁאֵינָהּ עוֹמֶדֶת לַדִּין לֹא נִכְתַּב בִּיצִירָתָהּ שְׁנֵי יוּדֵי״ן:

עפר מן האדמה. צָבַר עָפְרוֹ מִכָּל הָאֲדָמָה מֵאַרְבַּע רוּחוֹת, שֶׁכָּל מָקוֹם שֶׁיָּמוּת שָׁם תְּהֵא קוֹלַטְתּוֹ לִקְבוּרָה. דְּ״א נָטַל עָפְרוֹ מִמָּקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ מִזְבַּח אֲדָמָה תַּעֲשֶׂה לִי (שמות כ׳), הַלְוַאי תִּהְיֶה לוֹ כַּפָּרָה וְיוּכַל לַעֲמֹד:

ויפח באפיו. עֲשָׂאוֹ מִן הַתַּחְתּוֹנִים וּמִן הָעֶלְיוֹנִים, גּוּף מִן הַתַּחְתּוֹנִים וּנְשָׁמָה מִן הָעֶלְיוֹנִים, לְפִי שֶׁבְּיוֹם רִאשׁוֹן נִבְרְאוּ שָׁמַיִם וָאָרֶץ, בַּשֵּׁנִי בָּרָא רָקִיעַ לָעֶלְיוֹנִים, בַּשְּׁלִישִׁי תִּרְאֶה הַיַּבָּשָׁה לַתַּחְתּוֹנִים, בָּרְבִיעִי בָּרָא מְאוֹרוֹת לָעֶלְיוֹנִים, בַּחֲמִישִׁי יִשְׁרְצוּ הַמַּיִם לַתַּחְתּוֹנִים, הֵזִקַּק בַּשִּׁשִּׁי לִבְרִיאוֹת בּוֹ בָּעֶלְיוֹנִים וּבַתַּחְתּוֹנִים, וְאִם לָאו יֵשׁ קִנְאָה בְּמַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית, שֶׁיִּהְיוּ אֵלּוּ רַבִּים עַל אֵלּוּ בִּבְרִיאַת יוֹם אֶחָד:

לנפש חיה. אַף בְּהֵמָה וְחַיָּה נִקְרְאוּ נֶפֶשׁ חַיָּה, אַף זוֹ שֶׁל אָדָם חַיָּה שֶׁבְּכֻלָּן, שֶׁנִּתּוֹסֵף בּוֹ דֵּעָה וְדִבּוּר:

ח׳ וַיִּטַּע יְהוָה אֱלֹהִים גַּן־בְּעֵדֶן מִקֶּדֶם וַיָּשֶׂם שָׁם אֶת־הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר:

מקדם. בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל עֵדֶן נָטַע אֶת הַגָּן. וְאִם תֹּאמַר, חֲרֵי כְבָר כָּתַב וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם וְגוֹ׳, רָאִיתִי בִּבְרֵיתָא שֶׁל ר״א בְּנוֹ שֶׁל ר׳ יוֹסֵי הַגְּלִילִי מל״ב מִדּוֹת שֶׁהַתּוֹרָה נִדְרֶשֶׁת, וְזוֹ אַחַת מֵהֶן, כְּלָל שֶׁלְּאַחֲרָיו מַעֲשֶׂה הוּא פָּרְטוֹ שֶׁל רִאשׁוֹן, וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם וְהוּ כְּלָל, סָתַם בְּרִיאָתוֹ מֻהֵיכָן וְסָתַם מַעֲשָׂיו, חָזַר וּפֵרֵשׁ וַיִּיצֶר ה׳ אֱלֹהִים וְגוֹ׳, וַיִּצְמַח לוֹ גַּן עֵדֶן וַיַּנִּיחֵהוּ בְּגַן עֵדֶן וַיַּפֵּל עָלָיו תַּרְדֵּמָה, הַשּׁוֹמֵעַ סָבוּר שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה אַחֵר, וְאֵינוֹ אֶלָּא פָּרְטוֹ שֶׁל רִאשׁוֹן; וְכֵן אֵצֶל הַבְּהֵמָה חָזַר וְכָתַב וַיִּצֶר ה׳ וגו׳ מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה, כְּדֵי לְפָרֵשׁ וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לִקְרוֹת שָׁם וּלְלַמֵּד עַל הָעוֹפוֹת שֶׁנִּבְרְאוּ מִן הָרָקִק:

ט׳ וַיַּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־עֵץ נֶחְמָד לְמַרְאֶה וְטוֹב לְמַאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגָּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע:

ויצמח. לְעִנְיַן הַגַּן הַכָּתוּב מְדַבֵּר:

בתוך הגן. בְּאֶמְצַע:

י׳ וְנָהָר יֹצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקוֹת אֶת־הַגָּן וּמִשָּׁם יִפָּרֵד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רָאשִׁים:

י״א שָׁם הָאֶחָד פִּישׁוֹן הוּא הַסֹּבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר־שָׁם הַזָּהָב׃

פישון. הוּא נִילוּס נְהַר מִצְרַיִם, וְעַל שֵׁם שֶׁמֵּימָיו מִתְבָּרְכִין וְעוֹלִין וּמַשְׁקִין אֶת הָאָרֶץ נִקְרָא פִּישׁוֹן כְּמוֹ וּפָשׁוּ פָּרָשָׁיו (חבקוק א׳) דָּ״אַ פִּישׁוֹן, שֶׁהוּא מְגַדֵּל פְּשָׁתָן, שֶׁנֶּאֱמַר עַל מִצְרַיִם (ישעיהו י״ט) וּבֹשׁוּ עֹבְדֵי פִּשְׁתִּים׃

י״ב וּזְהַב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשֹּׁהַם׃

י״ג וְשֵׁם־הַנָּהָר הַשֵּׁנִי גִּיחוֹן הוּא הַסּוֹבֵב אֵת כָּל־אֶרֶץ כּוּשׁ׃

גיחון. שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ וְהוֹמֶה, וְהֶמְיָתוֹ גְּדוֹלָה מְאֹד, כְּמוֹ כִּי יִגַּח (שמות כ״א), שֶׁמְּנַגֵּחַ וְהוֹלֵךְ וְהוֹמֶה׃

י״ד וְשֵׁם הַנָּהָר הַשְּׁלִישִׁי חִדֶּקֶל הוּא הַהֹלֵךְ קִדְמַת אַשּׁוּר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת׃

חדקל. שֶׁמֵּימָיו חַדִּין וְקַלִּין׃

פרת. שֶׁמֵּימָיו פָּרִין וְרַבִּין וּמַבְרִין אֶת הָאָדָם׃ **כוש ואשור.** עֲדַיִן לֹא הָיוּ, וְכָתַב הַמִּקְרָא עַל שֵׁם הֶעָתִיד׃

קדמת אשור. לְמִזְרָחָהּ שֶׁל אַשּׁוּר׃

הוא פרת. הֶחָשׁוּב עַל כֻּלָּם, הַנִּזְכָּר עַל שֵׁם א״י׃

ט״ו וַיִּקַּח יְהוָה אֱלֹהִים אֶת־הָאָדָם וַיַּנִּחֵהוּ בְּגַן־עֵדֶן לְעָבְדָהּ וּלְשָׁמְרָהּ׃

ויקח. לְקָחוֹ בִּדְבָרִים נָאִים וּפִתָּהוּ לְכָנֵס (בראשית רבה)׃

ט״ז וַיְצַו יְהוָה אֱלֹהִים עַל־הָאָדָם לֵאמֹר מִכֹּל עֵץ־הַגָּן אָכֹל תֹּאכֵל׃

י״ז וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וָרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת׃

י״ח וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא־טוֹב הֱיוֹת הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה־לּוֹ עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃

לא טוב היות וגו׳. שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ שְׁתֵּי רְשׁוּיוֹת הֵן, הַקָּבָ״ה יָחִיד בָּעֶלְיוֹנִים וְאֵין לוֹ זוּג, וְזֶה יָחִיד בַּתַּחְתּוֹנִים וְאֵין לוֹ זוּג (בראשית רבה)׃

עזר כנגדו. זָכָה — עֵזֶר; לֹא זָכָה — כְּנֶגְדּוֹ לְהַלָּחֵם׃

י״ט וַיִּצֶר יְהוָה אֱלֹהִים מִן־הָאֲדָמָה כָּל־חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל־עוֹף הַשָּׁמָיִם וַיָּבֵא אֶל־הָאָדָם לִרְאוֹת מַה־יִּקְרָא־לוֹ וְכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא־לוֹ הָאָדָם נֶפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ׃

וייצר מן האדמה. הִיא יְצִירָה הִיא עֲשִׂיָּה הָאֲמוּרָה לְמַעְלָה וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת חַיַּת הָאָרֶץ וְגוֹ׳, אֶלָּא בָּא וּפֵרֵשׁ שֶׁהָעוֹפוֹת נִבְרְאוּ מִן הָרָקִק, לְפִי שֶׁאָמַר לְמַעְלָה מִן הַמַּיִם נִבְרְאוּ וְכָאן אָמַר מִן הָאָרֶץ נִבְרְאוּ (חולין כ״ז), וְעוֹד לְמֶדְךָ כָּאן שֶׁבִּשְׁעַת יְצִירָתָן מִיָּד בּוֹ בַּיּוֹם הֻבִיאָם אֶל הָאָדָם לִקְרוֹת לָהֶם שֵׁם. וּבְדִבְרֵי אַגָּדָה יְצִירָה זוֹ לְשׁוֹן רִדּוּי וְכִבּוּשׁ, כְּמוֹ כִּי תָצוּר אֶל עִיר (דברים כ״ד), שֶׁכְּבָשָׁן תַּחַת יָדוֹ שֶׁל אָדָם (בראשית רבה)׃

וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו׳. סָרְסֵהוּ וּפָרְשֵׁהוּ, כֹּל נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם שֵׁם, הוּא שְׁמוֹ לְעוֹלָם׃

כ׳ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת לְכָל־הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכֹל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא־מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ׃

ולאדם לא מצא עזר. ויפל ה׳ אלהים תרדמה. כְּשֶׁהֻבִיאָן הֻבִיאָן לְפָנָיו כָּל מִין וָמִין זָכָר וּנְקֵבָה, אָמַר לְכֻלָּם יֵשׁ בֶּן זוּג וְלִי אֵין בֶּן זוּג, מִיָּד וַיַּפֵּל (בראשית רבה)׃

כ״א וַיַּפֵּל יְהוָה אֱלֹהִים | תַּרְדֵּמָה עַל־הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אַחַת מִצַּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתֶּנָּה׃

מצלעותיו. מִפְּטָרָיו, כְּמוֹ וּלְצֶלַע הַמִּשְׁכָּן (שמות כ״ו), זֶהוּ שֶׁאָמְרוּ שְׁנֵי פַּרְצוּפִים נִבְרְאוּ (עירובין י״ז)׃

ויסגור. מְקוֹם הַחֲתָךְ׃

ויישן ויקח. שֶׁלֹּא יִרְאֶה חֲתִיכַת הַבָּשָׂר שֶׁמִּמֶּנּוּ נִבְרֵאת וְתִתְבַּזֶּה עָלָיו׃

כ״ב וַיֹּ֨אמֶר יְהוָ֜ה אֱלֹהִ֗ים | אֶת־הָאָדָם֙ מִמֶּ֔נּוּ לָדַ֖עַת טֽוֹב־וָרָ֑ע וְעַתָּ֗ה פֶּן־יִשְׁלַ֤ח יָדוֹ֙ וְלָקַ֣ח גַּם֮ מֵעֵץ֒ הַֽחַיִּים֙ וְאָכַ֣ל וָחַ֔י לְעֹלָ֖ם׃

ויבן. כְּבִנְיָן, רְחָבָה מִלְּמַטָּה וּקְצָרָה מִלְּמַעְלָה לְקַבֵּל הַוָּלָד כְּאוֹצָר שֶׁל חִטִּים, שֶׁהוּא רָחָב מִלְּמַטָּה וְקָצָר מִלְּמַעְלָה שֶׁלֹּא יַכְבִּיד מַשָּׂאוֹ עַל קִירוֹתָיו׃

ויבן את הצלע לאשה. לִהְיוֹת אִשָּׁה, כְּמוֹ וַיַּעַשׂ אוֹתוֹ גִּדְעוֹן לְאֵפוֹד (שופטים ח׳), לִהְיוֹת אֵפוֹד׃

כ״ג וַיֹּ֣אמֶר הָאָדָם֮ זֹ֣את הַפַּ֣עַם עֶ֣צֶם מֵֽעֲצָמַ֗י וּבָשָׂר֙ מִבְּשָׂרִ֔י לְזֹ֖את יִקָּרֵ֣א אִשָּׁ֑ה כִּ֥י מֵאִ֖ישׁ לֻקְחָ֥ה זֹּֽאת׃

זאת הפעם. מְלַמֵּד שֶׁבָּא אָדָם עַל כָּל בְּהֵמָה וְחַיָּה, וְלֹא נִתְקָרְרָה דַּעְתּוֹ בָּהֶם (יבמות ס״ג)׃

לזאת יקרא אשה כי מאיש וגו׳. לָשׁוֹן נוֹפֵל עַל לָשׁוֹן מִכָּאן שֶׁנִּבְרָא הָעוֹלָם בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ (בראשית רבה)׃

כ״ד עַל־כֵּ֗ן יַֽעֲזָב־אִ֛ישׁ אֶת־אָבִ֥יו וְאֶת־אִמּ֖וֹ וְדָבַ֣ק בְּאִשְׁתּ֑וֹ וְהָי֖וּ לְבָשָׂ֥ר אֶחָֽד׃

על כן יעזב איש. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמְרָה כֵּן לֶאֱסֹר עַל בְּנֵי נֹחַ הָעֲרָיוֹת (סנהדרין נ״ז)׃

לבשר אחד. הַוָּלָד נוֹצָר עַל יְדֵי שְׁנֵיהֶם וְשָׁם נַעֲשֶׂה בְּשָׂרָם אֶחָד (שם נ״ח)׃

כ״ה וַיִּֽהְי֥וּ שְׁנֵיהֶ֖ם עֲרוּמִּ֑ים הָאָדָ֥ם וְאִשְׁתּ֖וֹ וְלֹ֥א יִתְבּוֹשָֽׁשׁוּ׃

ולא יתבוששו. שֶׁלֹּא הָיוּ יוֹדְעִים דֶּרֶךְ צְנִיעוּת לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לָרָע, וְאַע״פ שֶׁנִּתְּנָה בּוֹ דֵּעָה לְקָרוֹת לוֹ שֵׁמוֹת, לֹא נִתַּן בּוֹ יֵצֶר הָרָע עַד אָכְלוֹ מִן הָעֵץ וְנִכְנַס בּוֹ יֵצֶר הָרָע וְיָדַע מַה בֵּין טוֹב לָרָע (בראשית רבה)׃

פרק ג׳

א וְהַנָּחָ֗שׁ הָיָ֤ה עָרוּם֙ מִכֹּל֙ חַיַּ֣ת הַשָּׂדֶ֔ה אֲשֶׁ֥ר עָשָׂ֖ה יְהוָ֣ה אֱלֹהִ֑ים וַיֹּ֙אמֶר֙ אֶל־הָֽאִשָּׁ֔ה אַ֚ף כִּֽי־אָמַ֣ר אֱלֹהִ֔ים לֹ֥א תֹאכְל֖וּ מִכֹּ֥ל עֵֽץ־הַגָּֽן׃

והנחש היה ערום. מָה עִנְיָן זֶה לְכָאן? הָיָה לוֹ לִסְמֹךְ וַיַּעַשׂ לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם, אֶלָּא לְמֻדְרָךְ מֵאֵיזוֹ עֵצָה קָפַץ הַנָּחָשׁ עֲלֵיהֶם, רָאָה אוֹתָם עֲרֻמִּים וְעוֹסְקִים בְּתַשְׁמִישׁ לְעֵין כֹּל וְנִתְאַוָּה לָהּ׃

ערום מכל. לְפִי עָרְמָתוֹ וּגְדֻלָּתוֹ הָיְתָה מַפָּלָתוֹ, עָרוּם מִכֹּל, אָרוּר מִכֹּל (בראשית רבה)׃

אף כי אמר וגו׳. שְׁמָא אָמַר לָכֶם לֹא תֹאכְלוּ מִכֹּל וְגוֹ׳, וְאַע״פ שֶׁרָאָה אוֹתָם אוֹכְלִים מִשָּׁאָר פֵּרוֹת, הִרְבָּה עָלָיו דְּבָרִים כְּדֵי שֶׁתִּשְׁתַּבֵּשׁ וְיָבֹא לְדַבֵּר בְּאוֹתוֹ הָעֵץ׃

ב וַתֹּ֥אמֶר הָאִשָּׁ֖ה אֶל־הַנָּחָ֑שׁ מִפְּרִ֥י עֵֽץ־הַגָּ֖ן נֹאכֵֽל׃

ג וּמִפְּרִ֣י הָעֵץ֮ אֲשֶׁ֣ר בְּתוֹךְ־הַגָּן֒ אָמַ֣ר אֱלֹהִ֗ים לֹ֤א תֹאכְלוּ֙ מִמֶּ֣נּוּ וְלֹ֥א תִגְּעוּ־בּ֖וֹ פֶּן־תְּמֻתֽוּן׃

ולא תגעו בו. הוֹסִיפָה עַל הַצִּוּוּי, לְפִיכָךְ בָּאָה לִידֵי גֵּרָעוֹן, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר אַל תּוֹסֵף עַל דְּבָרָיו (משלי ל׳)׃

ד וַיֹּ֥אמֶר הַנָּחָ֖שׁ אֶל־הָאִשָּׁ֑ה לֹא־מ֖וֹת תְּמֻתֽוּן׃

לא מות תמותון. דְּחָפָהּ עַד שֶׁנָּגְעָה בּוֹ, אָמַר לָהּ כְּשֵׁם שֶׁאֵין מִיתָה בִּנְגִיעָה, כָּךְ אֵין מִיתָה בַּאֲכִילָה (בראשית רבה)׃

ה כִּ֣י יֹדֵ֣עַ אֱלֹהִ֗ים כִּ֚י בְּי֣וֹם אֲכָלְכֶ֣ם מִמֶּ֔נּוּ וְנִפְקְחוּ֙ עֵינֵיכֶ֔ם וִֽהְיִיתֶ֖ם כֵּֽאלֹהִ֑ים יֹדְעֵ֥י טֽוֹב־וָרָֽע׃

כי ידע. כָּל אֻמָּן שׂוֹנֵא אֶת בְּנֵי אַמְּנוּתוֹ, מִן הָעֵץ אָכַל וּבָרָא אֶת הָעוֹלָם (בראשית רבה)׃

והייתם כאלהים. יוֹצְרֵי עוֹלָמוֹת (בראשית רבה)׃

ו וַתֵּ֣רֶא הָאִשָּׁ֗ה כִּ֤י טוֹב֙ הָעֵ֣ץ לְמַאֲכָ֔ל וְכִ֥י תַאֲוָה־ה֖וּא לָעֵינַ֑יִם וְנֶחְמָ֤ד הָעֵץ֙ לְהַשְׂכִּ֔יל וַתִּקַּ֥ח מִפִּרְי֖וֹ וַתֹּאכַ֑ל וַתִּתֵּ֥ן גַּם־לְאִישָׁ֖הּ עִמָּ֥הּ וַיֹּאכַֽל׃

ותרא האשה. רָאֲתָה דְּבָרָיו שֶׁל נָחָשׁ וְהֶנְאוּ לָהּ וְהֶאֱמִינַתּוּ (בראשית רבה)׃

כי טוב העץ. לִהְיוֹת כֵּאלֹהִים׃

וכי תאוה הוא לעינים. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם׃

ונחמד להשכיל. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לָהּ יוֹדְעֵי טוֹב וָרָע:

ותתן גם לאישה. שֶׁלֹּא תָּמוּת הִיא וְיִחְיֶה הוּא, וְיִשָּׂא אַחֶרֶת:

גם. לְרַבּוֹת בְּהֵמָה וְחַיָּה:

ז׳ **וַתִּפָּקַחְנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם וַיִּתְפְּרוּ עֲלֵה תְאֵנָה וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֹרֹת:**

ותפקחנה וגו׳. לְעִנְיַן הַחָכְמָה דִּבֵּר הַכָּתוּב וְלֹא לְעִנְיַן רְאִיָּה מַמָּשׁ, וְסוֹף הַמִּקְרָא מוֹכִיחַ:

וידעו כי עירמים הם. אַף הַסּוּמָא יוֹדֵעַ כְּשֶׁהוּא עָרוּם, אֶלָּא מַהוּ וַיֵּדְעוּ כִּי עֵירֻמִּם הֵם? מִצְוָה אַחַת הָיְתָה בְיָדָם וְנִתְעָרְטְלוּ הֵימֶנָּה (בראשית רבה):

עלה תאנה. הוּא הָעֵץ שֶׁאָכְלוּ מִמֶּנּוּ, בַּדָּבָר שֶׁנִּתְקַלְקְלוּ בּוֹ נִתְקָנוּ (סנהדרין ע׳), אֲבָל שְׁאָר הָעֵצִים מְנָעוּם מִלְּטֹל עֲלֵיהֶם. וּמִפְּנֵי מָה לֹא נִתְפָּרְסָם הָעֵץ? שֶׁאֵין הַקָּבָ״ה חָפֵץ לְהוֹנוֹת בְּרִיָּה, שֶׁלֹּא יְכַלִּימוּהָ וְיֹאמְרוּ זֶהוּ שֶׁלָּקָה הָעוֹלָם עַל יָדוֹ, מִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא:

ח׳ **וַיִּשְׁמְעוּ אֶת־קוֹל יְהוָה אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן לְרוּחַ הַיּוֹם וַיִּתְחַבֵּא הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ מִפְּנֵי יְהוָה אֱלֹהִים בְּתוֹךְ עֵץ הַגָּן:**

וישמעו. יֵשׁ מִדְרָשֵׁי אַגָּדָה רַבִּים וּכְבָר סִדְּרוּם רַבּוֹתֵינוּ עַל מְכוֹנָם בְּב״ר וּבְשְׁאָר מִדְרָשׁוֹת; וַאֲנִי לֹא בָאתִי אֶלָּא לְפָשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא וּלְאַגָּדָה הַמְיֻשֶּׁבֶת דִּבְרֵי הַמִּקְרָא דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו: **וישמעו.** מַה שָּׁמְעוּ? שָׁמְעוּ אֶת קוֹל הַקָּבָ״ה שֶׁהָיָה מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן:

לרוח היום. לְאוֹתוֹ רוּחַ שֶׁהַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה לְשָׁם, וְזוֹ הִיא מַעֲרָבִית; שֶׁלְּפָנוֹת עֶרֶב חַמָּה בַּמַּעֲרָב, וְהֵם סָרְחוּ בָּעֲשִׂירִית (סנהדרין ל״ח):

ט׳ **וַיִּקְרָא יְהוָה אֱלֹהִים אֶל־הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אַיֶּכָּה:**

איכה. יוֹדֵעַ הָיָה הֵיכָן הוּא אֶלָּא לְכָנֵס עִמּוֹ בִּדְבָרִים, שֶׁלֹּא יְהֵא נִבְהָל לְהָשִׁיב אִם יַעֲנִישֵׁהוּ פִּתְאוֹם (בראשית רבה), וְכֵן בְּקַיִן אָמַר לוֹ אֵי הֶבֶל אָחִיךָ (בראשית ד), וְכֵן בִּבְלְעָם מִי הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה עִמָּךְ (במדבר כ״ב), לְכָנֵס עִמָּהֶם בִּדְבָרִים, וְכֵן בְּחִזְקִיָּה בִּשְׁלוּחֵי מְרֹאדַךְ בִּלְאֲדָן:

י׳ **וַיֹּאמֶר אֶת־קֹלְךָ שָׁמַעְתִּי בַגָּן וָאִירָא כִּי־עֵירֹם אָנֹכִי וָאֵחָבֵא:**

י״א **וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵירֹם אָתָּה הֲמִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבִלְתִּי אֲכָל־מִמֶּנּוּ אָכָלְתָּ:**

מי הגיד לך. מֵאַיִן לְךָ לָדַעַת מַה בֹּשֶׁת יֵשׁ בְּעוֹמֶד עָרוֹם?

המן העץ. בְּתָמִיהָ:

י״ב **וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נָתְנָה־לִּי מִן־הָעֵץ וָאֹכֵל:**

אשר נתתה עמדי. כָּאן כָּפַר בַּטּוֹבָה (עבודה זרה ה):

י״ג **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לָאִשָּׁה מַה־זֹּאת עָשִׂית וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה הַנָּחָשׁ הִשִּׁיאַנִי וָאֹכֵל:**

השיאני. הִטְעָנִי, כְּמוֹ אַל יַשִּׁיא אֶתְכֶם חִזְקִיָּהוּ (דברי הימים ב׳ ל״ב):

י״ד **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים | אֶל־הַנָּחָשׁ כִּי עָשִׂיתָ זֹּאת אָרוּר אַתָּה מִכֹּל הַבְּהֵמָה וּמִכֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה עַל־גְּחֹנְךָ תֵלֵךְ וְעָפָר תֹּאכַל כָּל־יְמֵי חַיֶּיךָ:**

כי עשית זאת. מִכָּאן שֶׁאֵין מְהַפְּכִים בְּזְכוּתוֹ שֶׁל מֵסִית, שֶׁאִלּוּ שְׁאָלוּ לָמָּה עָשִׂיתָ זֹּאת? הָיָה לוֹ לְהָשִׁיב דִּבְרֵי הָרַב וְדִבְרֵי הַתַּלְמִיד דִּבְרֵי מִי שׁוֹמְעִין? (סנהדרין כ״ט):

מכל הבהמה ומכל חית השדה. אִם מִבְּהֵמָה נִתְקַלֵּל מֵחַיָּה לֹא כָּל שֶׁכֵּן, הֶעֱמִידוּ רַבּוֹתֵינוּ מִדְרָשׁ זֶה בְּמַסֶּכֶת בְּכוֹרוֹת (דף ח׳) לְלַמֵּד שֶׁיְּמֵי עִבּוּרוֹ שֶׁל נָחָשׁ שְׁבַע שָׁנִים:

על גחונך תלך. רַגְלַיִם הָיוּ לוֹ וְנִקְצְצוּ:

ט״ו **וְאֵיבָה | אָשִׁית בֵּינְךָ וּבֵין הָאִשָּׁה וּבֵין זַרְעֲךָ וּבֵין זַרְעָהּ הוּא יְשׁוּפְךָ רֹאשׁ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב: {ס}**

ואיבה אשית. אַתָּה לֹא נִתְכַּוַּנְתָּ אֶלָּא שֶׁיְּמוּת אָדָם כְּשֶׁיֹּאכַל הוּא תְּחִלָּה וְתִשָּׁא אֶת חַוָּה, וְלֹא בָאתָ לְדַבֵּר אֶל חַוָּה תְּחִלָּה אֶלָּא לְפִי שֶׁהַנָּשִׁים קַלּוֹת לְהִתְפַּתּוֹת וְיוֹדְעוֹת לְפַתּוֹת אֶת בַּעֲלֵיהֶן, לְפִיכָךְ וְאֵיבָה אָשִׁית:

ישופך. יְכַתֶּתְךָ (סוטה ט׳) כְּמוֹ וָאֶכֹּת אֹתוֹ (דברים ט), וְתַרְגּוּמוֹ וְשָׁפִית יָתֵי׳:

ואתה תשופנו עקב. לֹא יִהְיֶה לְךָ קוֹמָה וְתִשְׁכְּנוּ בַּעֲקֵבוֹ, וְאַף מִשָּׁם תְּמִיתֶנּוּ, וּלְשׁוֹן תְּשׁוּפֶנּוּ כְּמוֹ נָשַׁף בָּהֶם (ישעיהו מ׳) כְּשֶׁהַנָּחָשׁ בָּא לִנְשֹׁךְ הוּא נוֹשֵׁף כְּמִין שְׁרִיקָה וּלְפִי שֶׁהַלָּשׁוֹן נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן כְּתִיב לְשׁוֹן נְשִׁיפָה בִּשְׁנֵיהֶם׃

ט״ז אֶל־הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבָּה אַרְבֶּה עִצְּבוֹנֵךְ וְהֹרֹנֵךְ בְּעֶצֶב תֵּלְדִי בָנִים וְאֶל־אִישֵׁךְ תְּשׁוּקָתֵךְ וְהוּא יִמְשָׁל־בָּךְ׃ {ס}

עצבונך. זֶה צַעַר גִּדּוּל בָּנִים (עירובין ק׳)׃

והרנך. זֶה צַעַר הָעִבּוּר׃

בעצב תלדי בנים. זֶה צַעַר הַלֵּדָה׃

ואל אישך תשוקתך. לְתַשְׁמִישׁ, וְאַעַפ״כְּ אֵין לָךְ מֵצַח לְתָבְעוֹ בַּפֶּה, אֶלָּא הוּא יִמְשָׁל בָּךְ, הַכֹּל מִמֶּנּוּ וְלֹא מִמֵּךְ׃

תשוקתך. תַּאֲוָתֵךְ, כְּמוֹ נֶפֶשׁ שׁוֹקֶקָה (ישעיהו כ״ט)׃

י״ז וּלְאָדָם אָמַר כִּי־שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתֶּךָ וַתֹּאכַל מִן־הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ׃

ארורה האדמה בעבורך. מַעֲלָה לְךָ דְּבָרִים אֲרוּרִים, כְּגוֹן זְבוּבִים, פַּרְעוֹשִׁים וּנְמָלִים, מָשָׁל לְיוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה וְהַבְּרִיּוֹת מְקַלְלוֹת שָׁדִים שֶׁיָּנַק מֵהֶם׃

י״ח וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ וְאָכַלְתָּ אֶת־עֲשֶׂב הַשָּׂדֶה׃

וקוץ ודרדר תצמיח לך. הָאָרֶץ כְּשֶׁתִּזָּרֵעֶנָּה מִינֵי זְרָעִים, תַּצְמִיחַ קוֹץ וְדַרְדַּר קַנְדָּס וַעֲכָבִיוֹת, וְהֵן נֶאֱכָלִין עַל יְדֵי תִּקּוּן (ביצה ל״ד)׃

ואכלת את עשב השדה. וּמַה קְּלָלָה הִיא זוֹ? וַהֲלֹא בַּבְּרָכָה נֶאֱמַר לוֹ הִנֵּה נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל עֵשֶׂב זֹרֵעַ זָרַע וְגוֹ׳? אֶלָּא מָה אָמוּר כָּאן בְּרֹאשׁ הָעִנְיָן אֲרוּרָה הָאֲדָמָה בַּעֲבוּרֶךָ בְּעִצָּבוֹן תֹּאכְלֶנָּה, וְאַחַר הָעִצָּבוֹן וְקוֹץ וְדַרְדַּר תַּצְמִיחַ לָךְ, כְּשֶׁתִּזָּרֵעֶנָּה קְטָנִית אוֹ יַרְקוֹת גִּנָּה הִיא תַּצְמִיחַ לְךָ קוֹצִים וְדַרְדָּרִים וּשְׂאֵר עִשְׂבֵי הַשָּׂדֶה וְעַל כָּרְחֲךָ תֹּאכְלֵם׃

י״ט בְּזֵעַת אַפֶּיךָ תֹּאכַל לֶחֶם עַד שׁוּבְךָ אֶל־הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לֻקָּחְתָּ כִּי־עָפָר אַתָּה וְאֶל־עָפָר תָּשׁוּב׃

בזעת אפיך. לְאַחַר שֶׁתִּטְרַח בּוֹ הַרְבֵּה׃

כ׳ וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁם אִשְׁתּוֹ חַוָּה כִּי הִוא הָיְתָה אֵם כָּל־חָי׃

ויקרא האדם. חָזַר הַכָּתוּב לְעִנְיָנוֹ הָרִאשׁוֹן וַיִּקְרָא הָאָדָם שֵׁמוֹת, וְלֹא הִפְסִיק אֶלָּא לְלַמֶּדְךָ שֶׁעַל יְדֵי קְרִיאַת שֵׁמוֹת נִזְדַּוְּגָה לוֹ חַוָּה, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֵזֶר כְּנֶגְדּוֹ, לְפִיכָךְ, וַיַּפֵּל תַּרְדֵּמָה, וְעַל יְדֵי שֶׁכָּתַב וַיְהִיו עֲרוּמִים, סָמַךְ לוֹ פָּרָשַׁת הַנָּחָשׁ, לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁמִּתּוֹךְ שֶׁרָאָה עֶרְוָתָהּ וְרָאָה אוֹתָם עֲסוּקִים בְּתַשְׁמִישׁ נִתְאַוָּה לָהּ וּבָא עֲלֵיהֶם בְּמַחֲשָׁבָה וּבְמַרְמָה׃

חוה. נוֹפֵל עַל לְשׁוֹן חַיָּה, שֶׁמְּחַיָּה אֶת וַלְדוֹתֶיהָ, כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר מֶה הִוָּה לָאָדָם (קהלת ב׳), בִּלְשׁוֹן הָיָה׃

כ״א וַיַּעַשׂ יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כָּתְנוֹת עוֹר וַיַּלְבִּשֵׁם׃ {פ}

כתנות עור. יֵשׁ דִּבְרֵי אַגָּדָה אוֹמְרִים חֲלָקִים כְּצִפֹּרֶן הָיוּ מְדֻבָּקִים עַל עוֹרָן וְי״א דָּבָר הַבָּא מִן הָעוֹר, כְּגוֹן צֶמֶר הָאַרְנָבִים שֶׁהוּא רַךְ וְחָם וְעָשָׂה לָהֶם כֻּתָּנוֹת מִמֶּנּוּ׃

כ״ב וַיֹּאמֶר | יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הָיָה כְּאַחַד מִמֶּנּוּ לָדַעַת טוֹב וָרָע וְעַתָּה | פֶּן־יִשְׁלַח יָדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וָחַי לְעֹלָם׃

היה כאחד ממנו. הֲרֵי הוּא יָחִיד בַּתַּחְתּוֹנִים כְּמוֹ שֶׁאֲנִי יָחִיד בָּעֶלְיוֹנִים, וּמַה הִיא יְחִידוּתוֹ? לָדַעַת טוֹב וָרָע, מַה שֶּׁאֵין כֵּן בִּבְהֵמָה וְחַיָּה

ועתה פן ישלח ידו. וּמְשַׁיְּחֵיהּ לְעוֹלָם הֲרֵי הוּא קָרוֹב לְהַטְעוֹת הַבְּרִיּוֹת אַחֲרָיו, וְלוֹמַר אַף הוּא אֱלוֹהַּ. וְיֵשׁ מִדְרָשֵׁי אַגָּדָה, אֲבָל אֵין מְיַשָּׁבִין עַל פְּשׁוּטוֹ׃

כ״ג וַיְשַׁלְּחֵהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגַּן־עֵדֶן לַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר לֻקַּח מִשָּׁם׃

כ״ד וַיְגָרֶשׁ אֶת־הָאָדָם וַיַּשְׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן־עֵדֶן אֶת־הַכְּרֻבִים וְאֵת לַהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּכֶת לִשְׁמֹר אֶת־דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים׃ {ס}

מקדם לגן עדן. בְּמִזְרָחוֹ שֶׁל גַּן עֵדֶן חוּץ לַגַּן׃

את הכרובים. מַלְאֲכֵי חַבָּלָה׃

החרב המתהפכת. וְלָהּ לַהַט לְאַיֵּם עָלָיו מִלְּכָנֵס עוֹד לַגַּן תַּרְגּוּם לַהַט שְׁנַן, כְּמוֹ שָׁלַף שְׁנָנָא וּבִלְשׁוֹן לַעַז לא״מא וּמִדְרָשֵׁי אַגָּדָה יֵ״שׁ, וַאֲנִי אֵינִי בָּא אֶלָּא לְפָשׁוּטוֹ:

פרק ד׳

א׳ וְהָאָדָם יָדַע אֶת־חַוָּה אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת־יְהוָה:

והאדם ידע. כְּבָר קֹדֶם הָעִנְיָן שֶׁל מַעְלָה, קֹדֶם שֶׁחָטָא וְנִטְרַד מִגַּן עֵדֶן, וְכֵן הַהֶרְיוֹן וְהַלֵּדָה, שֶׁאִם כָּתַב וַיֵּדַע אָדָם, נִשְׁמַע שֶׁלְּאַחַר שֶׁנִּטְרַד הָיוּ לוֹ בָּנִים:

קין. עַל שֵׁם קָנִיתִי:

את ה׳. כְּמוֹ עִם ה׳, כְּשֶׁבָּרָא אוֹתִי וְאֶת אִישִׁי, הוּא לְבַדּוֹ בְּרָאָנוּ אֲבָל בָּזֶה שֻׁתָּפִים אָנוּ עִמּוֹ (נדה ל״א):

את קין את אחיו את הבל. ג׳ אֶתִּים רִבּוּיִים הֵם, מְלַמֵּד, שֶׁתְּאוֹמָה נוֹלְדָה עִם קַיִן, וְעִם הֶבֶל נוֹלְדוּ שְׁתַּיִם, לָכֵן נֶאֱמַר וַתֹּסֶף (בראשית רבה):

ב׳ וַתֹּסֶף לָלֶדֶת אֶת־אָחִיו אֶת־הָבֶל וַיְהִי־הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה:

רעה צאן. לְפִי שֶׁנִּתְקַלְּלָה הָאֲדָמָה פֵּרֵשׁ לוֹ מֵעֲבוֹדָתָהּ:

ג׳ וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה:

מפרי האדמה. מִן הַגָּרוּעַ, וְיֵשׁ אַגָּדָה שֶׁאוֹמֶרֶת זֶרַע פִּשְׁתָּן הָיָה:

ד׳ וְהֶבֶל הֵבִיא גַם־הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמֵחֶלְבֵהֶן וַיַּשַׁע יְהוָה אֶל־הֶבֶל וְאֶל־מִנְחָתוֹ:

וישע. וַיִּפֶן, וְכֵן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה – לֹא פָנָה, וְכֵן וְלֹא יִשְׁעֶה (ישעיהו י״ז) – לֹא יִפְנֶה, וְכֵן שְׁעֵה מֵעָלָיו (איוב י״ד) פְּנֵה מֵעָלָיו:

וישע. יֶרְדָּה אֵשׁ וְלִחֲכָה מִנְחָתוֹ:

ה׳ וְאֶל־קַיִן וְאֶל־מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה וַיִּחַר לְקַיִן מְאֹד וַיִּפְּלוּ פָּנָיו:

ו׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן לָמָּה חָרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פָנֶיךָ:

ז׳ הֲלוֹא אִם־תֵּיטִיב שְׂאֵת וְאִם לֹא תֵיטִיב לַפֶּתַח חַטָּאת רֹבֵץ וְאֵלֶיךָ תְּשׁוּקָתוֹ וְאַתָּה תִּמְשָׁל־בּוֹ:

הלא אם תיטיב. כְּתַרְגּוּמוֹ פֵּרוּשׁוֹ:

לפתח חטאת רובץ. לְפֶתַח קִבְרְךָ חֶטְאֲךָ שָׁמוּר:

ואליך תשוקתו. שֶׁל חַטָּאת הוּא יֵצֶר הָרָע, תָּמִיד שׁוֹקֵק וּמִתְאַוֶּה לְהַכְשִׁילְךָ:

ואתה תמשל בו. אִם תִּרְצֶה תִּתְגַּבֵּר עָלָיו:

ח׳ וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיְהִי בִּהְיוֹתָם בַּשָּׂדֶה וַיָּקָם קַיִן אֶל־הֶבֶל אָחִיו וַיַּהַרְגֵהוּ:

ויאמר קין אל הבל. נִכְנַס עִמּוֹ בְּדִבְרֵי רִיב וּמַצָּה לְהִתְעוֹלֵל עָלָיו לְהָרְגוֹ. וְיֵשׁ בָּזֶה מִדְרְשֵׁי אַגָּדָה, אַךְ זֶה יִשּׁוּבוֹ שֶׁל מִקְרָא:

ט׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־קַיִן אֵי הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי הֲשֹׁמֵר אָחִי אָנֹכִי:

אי הבל אחיך. לְכָנֵס עִמּוֹ בְּדִבְרֵי נַחַת, אוּלַי יָשׁוּב וְיֹאמַר: אֲנִי הֲרַגְתִּיו וְחָטָאתִי לְךָ:

לא ידעתי. נַעֲשָׂה כְּגוֹנֵב דַּעַת הָעֶלְיוֹנָה:

השומר אחי. לְשׁוֹן תֻּמַּהּ הוּא, וְכֵן כָּל ה״א הַנְּקוּדָה בַּחֲטַף פַּתָּח:

י׳ וַיֹּאמֶר מֶה עָשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אָחִיךָ צֹעֲקִים אֵלַי מִן־הָאֲדָמָה:

דמי אחיך. דָּמוֹ וְדַם זַרְעִיּוֹתָיו. דָּבָר אַחֵר, שֶׁעָשָׂה בּוֹ פְּצָעִים הַרְבֵּה, שֶׁלֹּא הָיָה יוֹדֵעַ מֵהֵיכָן נַפְשׁוֹ יוֹצְאָה (סנהדרין ל״ז):

י״א וְעַתָּה אָרוּר אַתָּה מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת־פִּיהָ לָקַחַת אֶת־דְּמֵי אָחִיךָ מִיָּדֶךָ׃

ארור אתה מן האדמה. יוֹתֵר מִמַּה שֶׁנִּתְקַלְּלָה הִיא כְּבָר בַּעֲוֹנָהּ, וְגַם בָּזוֹ הוֹסִיפָה לַחֲטֹא,

אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו׳. וְהִנְנִי מוֹסִיף לָהּ קְלָלָה אֶצְלְךָ, לֹא תֹסֶף תֵּת כֹּחָהּ׃

י״ב כִּי תַעֲבֹד אֶת־הָאֲדָמָה לֹא־תֹסֶף תֵּת־כֹּחָהּ לָךְ נָע וָנָד תִּהְיֶה בָּאָרֶץ׃

נע ונד. אֵין לְךָ רְשׁוּת לָדוּר בְּמָקוֹם אֶחָד׃

י״ג וַיֹּאמֶר קַיִן אֶל־יְהוָה גָּדוֹל עֲוֹנִי מִנְּשֹׂא׃ *(בספרי ספרד ואשכנז מִנְּשׂוֹא)

עוני מנשוא. בְּתִמְיָהּ, אַתָּה טוֹעֵן עֲלִיּוֹנִים וְתַחְתּוֹנִים, וַעֲוֹנִי אֵי אֶפְשָׁר לְטָעֹן? (בראשית רבה)

י״ד הֵן גֵּרַשְׁתָּ אֹתִי הַיּוֹם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה וּמִפָּנֶיךָ אֶסָּתֵר וְהָיִיתִי נָע וָנָד בָּאָרֶץ וְהָיָה כָּל־מֹצְאִי יַהַרְגֵנִי׃

ט״ו וַיֹּאמֶר לוֹ יְהוָה לָכֵן כָּל־הֹרֵג קַיִן שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם וַיָּשֶׂם יְהוָה לְקַיִן אוֹת לְבִלְתִּי הַכּוֹת־אֹתוֹ כָּל־מֹצְאוֹ׃

לכן כל הורג קין. זֶה אֶחָד מִן הַמִּקְרָאוֹת שֶׁקִּצְּרוּ דִּבְרֵיהֶם וְרָמְזוּ וְלֹא פֵּרְשׁוּ, לָכֵן כָּל הֹרֵג קַיִן לְשׁוֹן גְּעָרָה, כֹּה יֵעָשֶׂה לוֹ, כָּךְ וְכָךְ עָנְשׁוֹ וְלֹא פֵּרֵשׁ עָנְשׁוֹ׃

שבעתים יקם. אֵינִי רוֹצֶה לְהַנְקֵם מִקַּיִן עַכְשָׁו, לְסוֹף שִׁבְעָה דּוֹרוֹת אֲנִי נוֹקֵם נְקָמָתִי מִמֶּנּוּ, שֶׁיַּעֲמֹד לֶמֶךְ מִבְּנֵי בָנָיו וְיַהַרְגֵהוּ, וְסוֹף הַמִּקְרָא שֶׁאָמַר שִׁבְעָתַיִם יֻקָּם, וְהִיא נְקַמַת הֶבֶל מִקַּיִן, לְמָדְנוּ שֶׁתְּחִלַּת מִקְרָא לְשׁוֹן גְּעָרָה הִיא, שֶׁלֹּא תְהֵא בְרִיָּה מַזִּיקָתוֹ, וְכֵיוָצֵא בּוֹ וַיֹּאמֶר דָּוִד כָּל מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר (שמואל ב ה׳), וְלֹא פֵּרֵשׁ מַה יֵּעָשֶׂה לוֹ, אֲבָל דִּבֵּר הַכָּתוּב בְּרֶמֶז כָּל מַכֵּה יְבֻסִי וְיִגַּע בַּצִּנּוֹר וְיִקָּרֵב אֶל הַשַּׁעַר וְיִכְבְּשֶׁנּוּ וְאֶת הָעִוְרִים וגו׳, וְגַם אוֹתָם יַכֶּה עַל אֲשֶׁר אָמְרוּ הָעִוֵּר וְהַפִּסֵּחַ לֹא יָבֹא דָּוִד אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת – הַמַּכָּה אֶת אֵלּוּ אֲנִי אֶעֱשֶׂנּוּ רֹאשׁ וְשַׂר, כָּאן קָצַר דְּבָרָיו, וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים פֵּרֵשׁ יִהְיֶה לְרֹאשׁ וּלְשָׂר׃

וישם ה׳ לקין אות. חָקַק לוֹ אוֹת מִשְּׁמוֹ בְּמִצְחוֹ. ס״א דָּבָר אַחֵר, כָּל מוֹצְאֵי יַהַרְגֵנִי, הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת, אֲבָל בְּנֵי אָדָם עֲדַיִן לֹא הָיוּ שֶׁיִּירָא מֵהֶם, רַק אָבִיו וְאִמּוֹ, וּמֵהֶם לֹא הָיָה יָרֵא שֶׁיַּהַרְגוּהוּ, אֶלָּא אָמַר עַד עַכְשָׁו הָיָה פַּחְדָּתִי עַל כָּל הַחַיּוֹת כְּמ״שׁ וּמוֹרַאֲכֶם וְגוֹ׳, וְעַכְשָׁו בִּשְׁבִיל עָוֹן זֶה לֹא יִירְאוּ מִמֶּנִּי הַחַיּוֹת וְיַהַרְגוּנִי, מִיָּד וַיָּשֶׂם ה׳ לְקַיִן אוֹת – הֶחֱזִיר אֶת מוֹרָאוֹ עַל הַחַיּוֹת׃

ט״ז וַיֵּצֵא קַיִן מִלִּפְנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב בְּאֶרֶץ־נוֹד קִדְמַת־עֵדֶן׃

ויצא קין. יָצָא בְּהַכְנָעָה כְּגוֹנֵב דַּעַת הָעֶלְיוֹנָה׃

בארץ נוד. בָּאֶרֶץ שֶׁכָּל הַגּוֹלִים נָדִים שָׁם׃

קדמת עדן. שָׁם גָּלָה אָבִיו כְּשֶׁגֵּרַשׁ מִגַּן עֵדֶן, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְשַׁכֵּן מִקֶּדֶם לְגַן עֵדֶן אֶת שְׁמִירַת דֶּרֶךְ מְבוֹא הַגָּן, שֶׁיֵּשׁ לִלְמֹד שֶׁהָיָה אָדָם שָׁם, וּמָצִינוּ רוּחַ מִזְרָחִית קוֹלֶטֶת בְּכָל מָקוֹם אֶת הָרוּצְחִים שֶׁנֶּאֱמַר אָז יַבְדִּיל מֹשֶׁה וגומ׳, מִזְרָחָה שָׁמֶשׁ (דברים ד׳), דָּבָר אַחֵר בְּאֶרֶץ נוֹד, כָּל מָקוֹם שֶׁהוֹלֵךְ הָיְתָה הָאָרֶץ מִזְדַּעְזָעָה תַּחְתָּיו, וְהַבְּרִיּוֹת אוֹמְרִים סוּרוּ מֵעָלָיו, זֶהוּ שֶׁהָרַג אֶת אָחִיו׃

י״ז וַיֵּדַע קַיִן אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתַּהַר וַתֵּלֶד אֶת־חֲנוֹךְ וַיְהִי בֹּנֶה עִיר וַיִּקְרָא שֵׁם הָעִיר כְּשֵׁם בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃

ויהי קין בונה עיר ויקרא שם העיר לְזֵכֶר בְּנוֹ חֲנוֹךְ׃

י״ח וַיִּוָּלֶד לַחֲנוֹךְ אֶת־עִירָד וְעִירָד יָלַד אֶת־מְחוּיָאֵל וּמְחִיָיאֵל יָלַד אֶת־מְתוּשָׁאֵל וּמְתוּשָׁאֵל יָלַד אֶת־לָמֶךְ׃

ועירד ילד. יֵשׁ מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּזָכָר הוֹלִיד וְיֵשׁ מָקוֹם שֶׁהוּא אוֹמֵר יָלַד, שֶׁהַלָּדָה מְשַׁמֶּשֶׁת שְׁתֵּי לְשׁוֹנוֹת, לֶדֶת הָאִשָּׁה נישׁ״טרא בְּלַעַז וּזְרִיעַת תּוֹלְדוֹת הָאִישׁ אינזי״ראר בְּלַעַז. כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר הוֹלִיד בִּלְשׁוֹן הִפְעִיל, מְדַבֵּר בְּלֶדֶת הָאִשָּׁה – פְּלוֹנִי הוֹלִיד אֶת אִשְׁתּוֹ בֵּן אוֹ בַת, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר יָלַד, מְדַבֵּר בִּזְרִיעַת הָאִישׁ׃

י״ט וַיִּקַּח־לוֹ לֶמֶךְ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאַחַת עָדָה וְשֵׁם הַשֵּׁנִית צִלָּה׃

ויקח לו למך. לֹא הָיָה לוֹ לְפָרֵשׁ כָּל זֶה, אֶלָּא לְלַמֵּדְנוּ מִסּוֹף הָעִנְיָן, שֶׁקִּיֵּם הַקָּבָ״ה הַבְטָחָתוֹ שֶׁאָמַר שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם קַיִן, עָמַד לֶמֶךְ לְאַחַר שֶׁהוֹלִיד בָּנִים וְעָשָׂה דּוֹר שְׁבִיעִי וְהָרַג אֶת קַיִן, זֶהוּ שֶׁאָמַר כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וגומ׳׃

שתי נשים. כָּךְ הָיָה דַּרְכָּן שֶׁל דּוֹר הַמַּבּוּל אַחַת לְפָרִיָה וּרְבִיָה וְאַחַת לְתַשְׁמִישׁ, זוֹ שֶׁהִיא לְתַשְׁמִישׁ מַשְׁקֶה כּוֹס שֶׁל עִקָּרִין כְּדֵי שֶׁתֵּעָקֵר וּמְקֻשָּׁטֶת כְּכַלָּה וּמַאֲכִילָהּ מַעֲדַנִּים, וַחֲבֵרְתָּהּ נְזוּפָה וַאֲבֵלָה כְּאַלְמָנָה, וְזֶהוּ שֶׁפֵּרֵשׁ אִיּוֹב רֹעָה עֲקָרָה לֹא תֵלֵד וְאַלְמָנָה לֹא יֵיטִיב (איוב כ״ד), כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּאַגָּדַת חֵלֶק

(וּבְנֵ״ר):

עדה. הִיא שֶׁל פְּרִיָּה וּרְבִיָּה עַל שֵׁם שֶׁמְּגַנָּה עָלָיו וּמוֹסֶרֶת מֵאֲצָלוֹ, עֲדָה תַּרְגּוּם שֶׁל סוּרָה:

צלה. הִיא שֶׁל תַּשְׁמִישׁ, עַל שֵׁם שֶׁיּוֹשֶׁבֶת תָּמִיד בְּצִלּוֹ, דִּבְרֵי אַגָּדָה הֵם בְּבְנֵ״ר:

כ׳ **וַתֵּלֶד עָדָה אֶת־יָבָל הוּא הָיָה אֲבִי יֹשֵׁב אֹהֶל וּמִקְנֶה:**

אבי ישב אהל ומקנה. הוּא הָיָה הָרִאשׁוֹן לִרְוֹעֵי בְּהֵמוֹת בַּמִּדְבָּרוֹת, יוֹשֵׁב אֹהָלִים חֹדֶשׁ כָּאן וְחֹדֶשׁ כָּאן בְּשָׁבִיל מִרְעֵה צֹאנוֹ, וּכְשֶׁכָּלָה הַמִּרְעֶה בְּמָקוֹם זֶה הוֹלֵךְ וְתוֹקֵעַ אָהֳלוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה בּוֹנֶה בָתִּים לַעֲ״ז, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר סֵמֶל הַקִּנְאָה הַמַּקְנֶה (יחזקאל ח׳), וְכֵן אָחִיו תּוּפֵשׁ כִּנּוֹר וְעוּגָב לְזַמֵּר לַעֲ״ז:

כ״א **וְשֵׁם אָחִיו יוּבָל הוּא הָיָה אֲבִי כָּל־תֹּפֵשׂ כִּנּוֹר וְעוּגָב:**

כ״ב **וְצִלָּה גַם־הִוא יָלְדָה אֶת־תּוּבַל קַיִן לֹטֵשׁ כָּל־חֹרֶשׁ נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל וַאֲחֹת תּוּבַל־קַיִן נַעֲמָה:**

תובל קין. תּוֹבֵל אֻמָּנָתוֹ שֶׁל קַיִן, תּוּבָל לְשׁוֹן תַּבְלִין, תִּבֵּל וְהִתְקִין אֻמָּנוּתוֹ שֶׁל קַיִן לַעֲשׂוֹת כְּלֵי זַיִן לְרוֹצְחִים:

לטש כל חרש נחשת וברזל. מְחַדֵּד אֻמָּנוּת נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל כְּמוֹ יִלְטֹשׁ עֵינָיו לִי (איוב ט״ז). חוֹרֵשׁ אֵינוֹ לְשׁוֹן פֹּעֵל אֶלָּא לְשׁוֹן פּוֹעֵל, שֶׁהֲרֵי נָקוּד קָמָץ קָטָן וְטַעְמוֹ לְמַטָּה, כְּלוֹמַר, מְחַדֵּד וּמְצַחְצֵחַ כָּל כְּלֵי אֻמָּנוּת נְחֹשֶׁת וּבַרְזֶל:

נעמה. הִיא אִשְׁתּוֹ שֶׁל נֹחַ:

כ״ג **וַיֹּאמֶר לֶמֶךְ לְנָשָׁיו עָדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נְשֵׁי לֶמֶךְ הַאְזֵנָּה אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי וְיֶלֶד לְחַבֻּרָתִי:**

שמען קולי. שֶׁהָיוּ פּוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִתַּשְׁמִישׁ, לְפִי שֶׁהָרַג אֶת קַיִן וְאֶת תּוּבַל קַיִן בְּנוֹ, שֶׁהָיָה לֶמֶךְ סוּמָא וְתוּבַל קַיִן מוֹשְׁכוֹ, וְרָאָה אֶת קַיִן וְנִדְמָה לוֹ כְּחַיָּה וְאָמַר לְאָבִיו לִמְשׁךְ בַּקֶּשֶׁת וַהֲרָגוֹ, וְכֵיוָן שֶׁיָּדַע שֶׁהוּא קַיִן זָקְנוֹ הִכָּה כַּף אֶל כַּף וְסָפַק אֶת בְּנוֹ בֵּינֵיהֶם וַהֲרָגוֹ, וְהָיוּ נָשָׁיו פּוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ וְהוּא מְפַיְסָן:

שמען קולי. לְהַשְׁמַע לִי לְתַשְׁמִישׁ, וְכִי אִישׁ אֲשֶׁר הָרַגְתִּי לְפִצְעִי הוּא נֶהֱרָג, וְכִי אֲנִי פְּצַעְתִּיו מַזִּיד שֶׁיִּהְיֶה הַפֶּצַע קָרוּי עַל שְׁמִי? וְיֶלֶד אֲשֶׁר הָרַגְתִּי, לְחַבֻּרָתִי נֶהֱרָג? כְּלוֹמַר, עַל יְדֵי חַבֻּרָתִי? בְּתִמְיָה, וַהֲלֹא שׁוֹגֵג אֲנִי וְלֹא מֵזִיד, לֹא זֶהוּ פִּצְעִי וְלֹא זֶהוּ חַבֻּרָתִי:

פצע. מַכַּת חֶרֶב אוֹ חֵץ מקא״דורה בְּלַעַז:

כ״ד **כִּי שִׁבְעָתַיִם יֻקַּם־קָיִן וְלֶמֶךְ שִׁבְעִים וְשִׁבְעָה:**

כי שבעתים יקם קין. קַיִן שֶׁהָרַג מַזִּיד נִתְלָה לוֹ עַד שִׁבְעָה דוֹרוֹת, אֲנִי שֶׁהָרַגְתִּי שׁוֹגֵג לֹא כָּל שֶׁכֵּן שֶׁיִּתָּלֶה לִי שִׁבְעִיּוֹת הַרְבֵּה:

שבעים ושבעה. לְשׁוֹן רִבּוּי שִׁבְעִיּוֹת אָחֹז לוֹ, כָּךְ דָּרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא. וּמִדְרַשׁ בְּרֵאשִׁית רַבָּה לֹא הָרַג לֶמֶךְ כְּלוּם, וְנָשָׁיו פּוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִשֶּׁקִּימוּ פְּרִיָּה וּרְבִיָּה, לְפִי שֶׁנִּגְזְרָה גְּזֵרָה לְכַלּוֹת זַרְעוֹ שֶׁל קַיִן לְאַחַר שִׁבְעָה דוֹרוֹת, אָמְרוּ מָה אָנוּ יוֹלְדוֹת לַבֶּהָלָה? לְמָחָר הַמַּבּוּל בָּא וְשׁוֹטֵף אֶת הַכֹּל וְהוּא אוֹמֵר לָהֶן וְכִי אִישׁ הָרַגְתִּי לְפִצְעִי? וְכִי אֲנִי הָרַגְתִּי אֶת הֶבֶל, שֶׁהָיָה אִישׁ בְּקוֹמָה וְיֶלֶד בַּשָּׁנִים, שֶׁיִּהְיֶה זַרְעִי כֻּלָּה בְּאוֹתוֹ עָוֹן? וּמַה קַיִן שֶׁהָרַג נִתְלָה לוֹ שִׁבְעָה דוֹרוֹת, אֲנִי שֶׁלֹּא הָרַגְתִּי, לֹא כָּ״שׁ שֶׁיִּתָּלוּ לִי שִׁבְעִיּוֹת הַרְבֵּה? וְזֶהוּ קַל וָחֹמֶר שֶׁל שְׁטוּת, אִם כֵּן אֵין הַקָּבָ״ה גּוֹבֶה אֶת חוֹבוֹ וּמְקַיֵּם אֶת דְּבָרוֹ:

כ״ה **וַיֵּדַע אָדָם עוֹד אֶת־אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שָׁת־לִי אֱלֹהִים זֶרַע אַחֵר תַּחַת הֶבֶל כִּי הָרָגוֹ קָיִן:**

וידע אדם וגו׳. בָּא לוֹ לֶמֶךְ אֵצֶל אָדָם הָרִאשׁוֹן וְקִבֵּל עַל נָשָׁיו, אָמַר לָהֶם: וְכִי עֲלֵיכֶם לְדַקְדֵּק עַל גְּזֵרָתוֹ שֶׁל מָקוֹם? אַתֶּם עֲשׂוּ מִצְוָתְכֶם וְהוּא יַעֲשֶׂה אֶת שֶׁלּוֹ. אָמְרוּ לוֹ: קְשֹׁט עַצְמְךָ תְּחִלָּה, וַהֲלֹא פָּרְשָׁתְ מֵאִשְׁתְּךָ זֶה מֵאָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה מִשֶּׁנִּקְנְסָה מִיתָה עַל יָדְךָ: מִיָּד וַיֵּדַע אָדָם וְגוֹמֵר. וּמַהוּ עוֹד, לְלַמֵּד שֶׁנִּתּוֹסְפָה לוֹ תַּאֲוָה עַל תַּאֲוָתוֹ (בראשית רבה):

כ״ו **וּלְשֵׁת גַּם־הוּא יֻלַּד־בֵּן וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אֱנוֹשׁ אָז הוּחַל לִקְרֹא בְּשֵׁם יְהוָה: {ס}**

אז הוחל. לְשׁוֹן חֲלִין, לִקְרֹא אֶת שְׁמוֹת הָאָדָם וְאֶת שְׁמוֹת הָעֲצַבִּים בִּשְׁמוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה לַעֲשׂוֹתָן עַ״ז וְלִקְרוֹתָן אֱלֹהוּת:

פרק ה׳

א׳ **זֶה סֵפֶר* *(כספרי תימן סֵפֶר בסמ״ך גדולה)* תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בָּרְא אֱלֹהִים אָדָם בִּדְמוּת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ:**

זה ספר תולדות אדם. זוֹ הִיא סְפִירַת תּוֹלְדוֹת אָדָם, וּמִדְרָשֵׁי אַגָּדָה יֵשׁ רַבִּים:

ביום ברא וגו׳. מַגִּיד שֶׁבַּיּוֹם שֶׁנִּבְרָא הוֹלִיד:

ב׳ זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאָם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמָם אָדָם בְּיוֹם הִבָּרְאָם:

ג׳ וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בִּדְמוּתוֹ כְּצַלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁת:

שלשים ומאת שנה. עַד כָּאן פָּרַשׁ מִן הָאִשָּׁה (בראשית רבה):

ד׳ וַיִּהְיוּ יְמֵי־אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

ה׳ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר־חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: {ס}

ו׳ וַיְחִי־שֵׁת חָמֵשׁ שָׁנִים וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־אֱנוֹשׁ:

ז׳ וַיְחִי־שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־אֱנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

ח׳ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־שֵׁת שְׁתֵּים עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: {ס}

ט׳ וַיְחִי אֱנוֹשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־קֵינָן:

י׳ וַיְחִי אֱנוֹשׁ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־קֵינָן חָמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

י״א וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי אֱנוֹשׁ חָמֵשׁ שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: {ס}

י״ב וַיְחִי קֵינָן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מַהֲלַלְאֵל:

י״ג וַיְחִי קֵינָן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מַהֲלַלְאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

י״ד וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי קֵינָן עֶשֶׂר שָׁנִים וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: {ס}

ט״ו וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־יָרֶד:

ט״ז וַיְחִי מַהֲלַלְאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־יֶרֶד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

י״ז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מַהֲלַלְאֵל חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: {ס}

י״ח וַיְחִי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־חֲנוֹךְ:

י״ט וַיְחִי־יֶרֶד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־חֲנוֹךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

כ׳ וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־יֶרֶד שְׁתַּיִם וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת: {ס}

כ״א וַיְחִי חֲנוֹךְ חָמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־מְתוּשָׁלַח:

כ״ב וַיִּתְהַלֶּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־מְתוּשָׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

כ״ג וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי חֲנוֹךְ חֲמֵשׁ וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה׃

כ״ד וַיִּתְהַלֶּךְ חֲנוֹךְ אֶת־הָאֱלֹהִים וְאֵינֶנּוּ כִּי־לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים׃ {ס}

ויתהלך חנוך. צַדִּיק הָיָה וְקַל בְּדַעְתּוֹ לָשׁוּב לְהַרְשִׁיעַ, לְפִיכָךְ מִהֵר הַקָּבָ״ה וְסִלְקוֹ וֶהֱמִיתוֹ קֹדֶם זְמַנּוֹ, וְזֶהוּ שֶׁשְּׁנָּה הַכָּתוּב בְּמִיתָתוֹ לִכְתֹּב וְאֵינֶנּוּ בָּעוֹלָם — לְמַלְאוֹת שְׁנוֹתָיו (בראשית רבה)׃

כי לקח אותו. לְפָנַי זְמַנּוֹ, כְּמוֹ הִנְנִי לֹקֵחַ מִמְּךָ אֶת מַחְמַד עֵינֶיךָ (יחזקאל כ״ד)׃

כ״ה וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח שֶׁבַע וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־לָמֶךְ׃

כ״ו וַיְחִי מְתוּשֶׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃

כ״ז וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי מְתוּשֶׁלַח תֵּשַׁע וְשִׁשִּׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ {ס}

כ״ח וַיְחִי־לֶמֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמְאַת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בֵּן׃

ויולד בן. שֶׁמִּמֶּנּוּ נִבְנָה הָעוֹלָם (בראשית רבה)׃

כ״ט וַיִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יְנַחֲמֵנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמֵעִצְּבוֹן יָדֵינוּ מִן־הָאֲדָמָה אֲשֶׁר אֵרָרָהּ יְהוָה׃

זה ינחמנו. יָנַח מִמֶּנּוּ אֶת עִצְּבוֹן יָדֵינוּ. עַד שֶׁלֹּא בָא נֹחַ לֹא הָיָה לָהֶם כְּלֵי מַחֲרֵשָׁה וְהוּא הֵכִין לָהֶם וְהָיְתָה הָאָרֶץ מוֹצִיאָה קוֹצִים וְדַרְדָּרִים כְּשֶׁזּוֹרְעִים חִטִּים, מִקְלְלָתוֹ שֶׁל אָדָם הָרִאשׁוֹן, וּבִימֵי נֹחַ נָחָה, וְזֶהוּ יְנַחֲמֵנוּ, וְאִם לֹא תִּפְרְשֵׁהוּ כָּךְ אֵין טַעַם הַלָּשׁוֹן נוֹפֵל עַל הַשֵּׁם וְאַתָּה צָרִיךְ לִקְרוֹת שְׁמוֹ מְנַחֵם׃

ל׳ וַיְחִי־לֶמֶךְ אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת־נֹחַ חָמֵשׁ וְתִשְׁעִים שָׁנָה וַחֲמֵשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנִים וּבָנוֹת׃

ל״א וַיִּהְיוּ כָּל־יְמֵי־לֶמֶךְ שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וּשְׁבַע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמֹת׃ {ס}

ל״ב וַיְהִי־נֹחַ בֶּן־חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד נֹחַ אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת׃

בן חמש מאות שנה. אָמַר רַבִּי יוּדָן מַה טַּעַם כָּל הַדּוֹרוֹת הוֹלִידוּ לְק׳ שָׁנָה וְזֶה לַחֲמֵשׁ מֵאוֹת? אָמַר הַקָּבָ״ה אִם רְשָׁעִים הֵם יֹאבְדוּ בַּמַּיִם וְרַע לְצַדִּיק זֶה, וְאִם צַדִּיקִים הֵם אַטְרִיחַ עָלָיו לַעֲשׂוֹת תֵּבוֹת הַרְבֵּה, כָּבַשׁ אֶת מַעְיְנוֹ וְלֹא הוֹלִיד עַד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, כְּדֵי שֶׁלֹּא יְהֵא יֶפֶת הַגָּדוֹל שֶׁבִּבָנָיו רָאוּי לֶעָנְשִׁין לִפְנֵי הַמַּבּוּל (בראשית רבה), דִּכְתִיב כִּי הַנַּעַר בֶּן מֵאָה שָׁנָה יָמוּת (ישעיהו ס״ה) רָאוּי לְעֹנֶשׁ לֶעָתִיד, וְכֵן לִפְנֵי מַתַּן תּוֹרָה׃

את שם את חם ואת יפת. וַהֲלֹא יֶפֶת הַגָּדוֹל הוּא? אֶלָּא בַּתְּחִלָּה אַתָּה דוֹרֵשׁ אֶת שֶׁהוּא צַדִּיק וְנוֹלַד כְּשֶׁהוּא מָהוּל וְשֶׁאַבְרָהָם יָצָא מִמֶּנּוּ וְכוֹ׳ בבראשית רבה׃

פרק ו׳

א׳ וַיְהִי כִּי־הֵחֵל הָאָדָם לָרֹב עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנוֹת יֻלְּדוּ לָהֶם׃

ב׳ וַיִּרְאוּ בְנֵי־הָאֱלֹהִים אֶת־בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכֹּל אֲשֶׁר בָּחָרוּ׃

בני האלהים. בְּנֵי הַשָּׂרִים וְהַשּׁוֹפְטִים. דָּבָר אַחֵר בְּנֵי הָאֱלֹהִים, הֵם הַשָּׂרִים הַהוֹלְכִים בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם, אַף הֵם הָיוּ מִתְעָרְבִים בָּהֶם; כָּל אֱלֹהִים שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן מָרוּת, וְזֶה יוֹכִיחַ וְאַתָּה תִּהְיֶה לוֹ לֵאלֹהִים (שמות ד׳), רְאֵה נְתַתִּיךָ אֱלֹהִים (שם ז׳)׃

כי טבת הנה. אָמַר רַבִּי יוּדָן טבת כְּתִיב, כְּשֶׁהָיוּ מְטִיבִין אוֹתָהּ מְקֻשֶּׁטֶת לְכָנֶס לַחֻפָּה, הָיָה גָּדוֹל נִכְנָס וּבוֹעֲלָהּ תְּחִלָּה (בראשית רבה)׃

מכל אשר בחרו. אַף בְּעוּלַת בַּעַל, אַף הַזָּכָר וְהַבְּהֵמָה׃

ג׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה לֹא־יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם לְעֹלָם בְּשַׁגַּם הוּא בָשָׂר וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה׃

לא ידון רוחי באדם. לֹא יִתְרַעֵם וְיָרִיב רוּחִי עָלַי בִּשְׁבִיל הָאָדָם

לעלם. לְאֹרֶךְ יָמִים; הִנֵּה רוּחִי נָדוֹן בְּקִרְבִּי אִם לְהַשְׁחִית וְאִם לְרַחֵם, לֹא יִהְיֶה מָדוֹן זֶה בְּרוּחִי לְעוֹלָם, כְּלוֹמַר לְאֹרֶךְ יָמִים:

בשגם הוא בשר. כְּמוֹ בְּשֶׁגַּם, כְּלוֹמַר, בְּשִׂכְלִיל שֶׁגַּם זֹאת בּוֹ, שֶׁהוּא בָּשָׂר וְאַף עַל פִּי כֵן אֵינוֹ נִכְנָע לְפָנַי, וּמָה אִם יִהְיֶה אֵשׁ אוֹ דָּבָר קָשֶׁה? כַּיּוֹצֵא בּוֹ עַד שַׁקַּמְתִּי דְּבוֹרָה (שופטים ה׳) כְּמוֹ שֶׁקַּמְתִּי וְכֵן שָׁאַתָּה מְדַבֵּר עִמִּי (שם ו׳) כְּמוֹ שֶׁאַתָּה, אַף בְּשֶׁגַּם כְּמוֹ בְּשֶׁגַּם:

והיו ימיו וגו׳. עַד ק״ך שָׁנָה אַאֲרִיךְ לָהֶם אַפִּי, וְאִם לֹא יָשׁוּבוּ אָבִיא עֲלֵיהֶם מַבּוּל. וְאִם תֹּאמַר מִשֶּׁנּוֹלַד יֶפֶת עַד הַמַּבּוּל אֵינוֹ אֶלָּא מֵאָה שָׁנָה, אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה (פסחים ו׳) – כְּבָר הָיְתָה הַגְּזֵרָה גְּזוּרָה עֶשְׂרִים שָׁנָה קֹדֶם שֶׁהוֹלִיד נֹחַ תּוֹלְדוֹת, וְכֵן מָצִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם. יֵשׁ מִדְרָשֵׁי אַגָּדָה רַבִּים בְּלֹא יָדוֹן, אֲבָל זֶה הוּא צִחְצוּחַ פְּשׁוּטוֹ:

ד׳ הַנְּפִלִ֗ים הָי֤וּ בָאָ֙רֶץ֙ בַּיָּמִ֣ים הָהֵ֔ם וְגַ֖ם אַחֲרֵי־כֵ֑ן אֲשֶׁ֣ר יָבֹ֗אוּ בְּנֵ֤י הָאֱלֹהִים֙ אֶל־בְּנ֣וֹת הָאָדָ֔ם וְיָלְד֥וּ לָהֶ֖ם הֵ֣מָּה הַגִּבֹּרִ֑ים אֲשֶׁ֥ר מֵעוֹלָ֖ם אַנְשֵׁ֥י הַשֵּֽׁם׃ {פ}

הנפלים. עַל שֵׁם שֶׁנָּפְלוּ וְהִפִּילוּ אֶת הָעוֹלָם, וּבְלָשׁוֹן עִבְרִית לָשׁוֹן עֲנָקִים הוּא:

בימים ההם. בִּימֵי דּוֹר אֱנוֹשׁ וּבְנֵי קֵינָן (בראשית רבה):

וגם אחרי כן. אַף עַל פִּי שֶׁרָאוּ בְּאָבְדָן שֶׁל דּוֹר אֱנוֹשׁ, שֶׁעָלָה אוֹקְיָנוּס וְהֵצִיף שְׁלִישׁ הָעוֹלָם לֹא נִכְנַע דּוֹר הַמַּבּוּל לְלִמֹּד מֵהֶם:

אשר יבאו. הָיוּ יוֹלְדוֹת עֲנָקִים כְּמוֹתָם:

הגבורים. לְמֹרַד בַּמָּקוֹם:

אנשי השם. אוֹתָן שֶׁנִּקְבוּ בְּשֵׁמוֹת עִירָד מְחוּיָאֵל מְתוּשָׁאֵל שֶׁנִּקְבוּ עַל שֵׁם אָבְדָן, שֶׁנִּמְחוּ וְהָתְּשׁוּ. דָּבָר אַחֵר אַנְשֵׁי שֵׁמָמוֹן, שֶׁשִּׁמְּמוּ אֶת הָעוֹלָם:

ה׳ וַיַּ֣רְא יְהוָ֔ה כִּ֥י רַבָּ֖ה רָעַ֣ת הָאָדָ֑ם בָּאָ֗רֶץ וְכָל־יֵ֙צֶר֙ מַחְשְׁבֹ֣ת לִבּ֔וֹ רַ֥ק רַ֖ע כָּל־הַיּֽוֹם׃

ו׳ וַיִּנָּ֤חֶם יְהוָה֙ כִּֽי־עָשָׂ֣ה אֶת־הָאָדָ֔ם בָּאָ֖רֶץ וַיִּתְעַצֵּ֥ב אֶל־לִבּֽוֹ׃

וינחם ה׳ כי עשה. נֶחָמָה הָיְתָה לְפָנָיו שֶׁבְּרָאוֹ בַּתַּחְתּוֹנִים, שֶׁאִלּוּ הָיָה מִן הָעֶלְיוֹנִים הָיָה מַמְרִידָן (בבראשית רבה):

ויתעצב. הָאָדָם אֶל לִבּוֹ שֶׁל מָקוֹם, עָלָה בְּמַחֲשַׁבְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם לְהַעֲצִיבוֹ, זֶהוּ תַּרְגּוּם אַנְקְלוֹס. דָּבָר אַחֵר וַיִּנָּחֶם – נֶהְפְּכָה מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם מִמִּדַּת רַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין, עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְפָנָיו מַה לַּעֲשׂוֹת בָּאָדָם שֶׁעָשָׂה בָּאָרֶץ, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן נִחוּם שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן נִמְלָךְ מַה לַּעֲשׂוֹת, וּבֶן אָדָם וְיִתְנָחֵם (במדבר כ״ג) וְעַל עֲבָדָיו יִתְנֶחָם (דברים ל״ב) וַיִּנָּחֶם ה׳ עַל הָרָעָה (שמות ל״ב) נִחַמְתִּי כִּי הִמְלַכְתִּי (שמואל א׳ ט״ו) כֻּלָּם לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה אַחֶרֶת הֵם:

ויתעצב אל לבו. נִתְאַבֵּל עַל אָבְדָן מַעֲשֵׂה יָדָיו, כְּמוֹ נֶעֱצַב הַמֶּלֶךְ עַל בְּנוֹ (שם ב׳ י״ט), וְזוֹ כָּתַבְתִּי לְתִשׁוּבַת הַמִּינִים גּוֹי אֶחָד שֶׁשָּׁאַל אֶת רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה, אָמַר לוֹ אֵין אַתֶּם מוֹדִים שֶׁהַקָּבָ״ה רוֹאֶה אֶת הַנּוֹלָד? אָמַר לוֹ הֵן, אָמַר לוֹ וְהָא כְתִיב וַיִּתְעַצֵּב אֶל לִבּוֹ? אָמַר לוֹ נוֹלַד לְךָ בֵּן וָכָר מְיֻמָּךְ? אָמַר לוֹ הֵן, אָמַר לוֹ מָה עָשִׂיתָ? אָמַר לוֹ שָׁמַחְתִּי וְשִׂמַּחְתִּי אֶת הַכֹּל, אָמַר לוֹ וְלֹא הָיִיתָ יוֹדֵעַ שֶׁסּוֹפוֹ לָמוּת? אָמַר לוֹ בִּשְׁעַת חֶדְוָתָא חֶדְוָתָא בִּשְׁעַת אֶבְלָא אֶבְלָא, אָמַר לוֹ כָּךְ מַעֲשֶׂה הַקָּבָ״ה, אַף עַל פִּי שֶׁגָּלוּי לְפָנָיו שֶׁסּוֹפָן לַחֲטוֹא וּלְאָבְדָן לֹא נִמְנַע מִלְּבָרְאָן בִּשְׁבִיל הַצַּדִּיקִים הָעֲתִידִים לַעֲמֹד מֵהֶם:

ז׳ וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה אֶמְחֶ֤ה אֶת־הָאָדָם֙ אֲשֶׁר־בָּרָ֣אתִי מֵעַל֩ פְּנֵ֨י הָאֲדָמָ֜ה מֵאָדָ֗ם עַד־בְּהֵמָה֙ עַד־רֶ֣מֶשׂ וְעַד־עֹ֖וף הַשָּׁמָ֑יִם כִּ֥י נִחַמְתִּ֖י כִּ֥י עֲשִׂיתִֽם׃

ויאמר ה׳ אמחה את האדם. הוּא עָפָר וְאָבִיא עָלָיו מַיִם וְאֶמְחֶה אוֹתוֹ, לְכָךְ נֶאֱמַר לָשׁוֹן מְחוּי:

מאדם עד בהמה. אַף הֵם הִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם (בראשית רבה). דָּבָר אַחֵר הַכֹּל נִבְרָא בִּשְׁבִיל אָדָם וְכֵינָן שֶׁהוּא כָּלֶה מַה צֹּרֶךְ בְּאֵלּוּ:

כי נחמתי כי עשיתם. חָשַׁבְתִּי מַה לַּעֲשׂוֹת עַל אֲשֶׁר עֲשִׂיתִים:

ח׳ וְנֹ֖חַ מָצָ֥א חֵ֖ן בְּעֵינֵ֥י יְהוָֽה׃ {פ}

ט׳ אֵ֚לֶּה תּוֹלְדֹ֣ת נֹ֔חַ נֹ֖חַ אִ֣ישׁ צַדִּ֑יק תָּמִ֥ים הָיָ֖ה בְּדֹרֹתָ֑יו אֶת־הָאֱלֹהִ֖ים הִתְהַלֶּךְ־נֹֽחַ׃

אלה תולדת נח נח איש צדיק. הוֹאִיל וְהִזְכִּירוֹ סֵפֶר בְּשִׁבְחוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר זֵכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה (משלי י׳). דָּבָר אַחֵר לְפִי דּוֹרוֹ הָיָה צַדִּיק וְאִלּוּ הָיָה בְּדוֹרוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לֹא הָיָה נֶחְשָׁב לְכְלוּם (סנה׳ ק״ח):

בדרותיו. יֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ דּוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לְשֶׁבַח, כָּל שֶׁכֵּן אִלּוּ הָיָה בְּדוֹר צַדִּיקִים הָיָה צַדִּיק יוֹתֵר; וְיֵשׁ שֶׁדּוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לְגָנַאי, לְפִי דּוֹרוֹ הָיָה צַדִּיק וְאִלּוּ הָיָה בְּדוֹרוֹ שֶׁל אַבְרָהָם לֹא הָיָה נֶחְשָׁב לְכְלוּם (סנה׳ ק״ח):

את האלהים התהלך נח. וּבְאַבְרָהָם הוּא אוֹמֵר אֲשֶׁר הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו? (ברא׳ כ״ד), נֹחַ הָיָה צָרִיךְ סַעַד לְתָמְכוֹ, אֲבָל אַבְרָהָם הָיָה מִתְחַזֵּק וּמִתְהַלֵּךְ בְּצִדְקוֹ מֵאֲלָיו:

התהלך. לְשׁוֹן עָבָר, וְזֶהוּ שִׁמּוּשׁוֹ שֶׁל לָשׁוֹן, בְּלָשׁוֹן כָּבֵד מְשַׁמֶּשֶׁת לְהַבָּא וּלְשֶׁעָבַר בְּלָשׁוֹן א׳, קוּם הִתְהַלֵּךְ (שם י״ג) לְהַבָּא, הִתְהַלֵּךְ נֹחַ לְשֶׁעָבַר; הִתְפַּלֵּל בְּעַד עֲבָדֶיךָ (שמואל א׳ י״ב) לְהַבָּא, וּבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה (מ״א ח׳) לְשׁוֹן עָבָר, אֶלָּא שֶׁהַנָּבִ״ו שֶׁבְּרֹאשׁוֹ הֲפָכוֹ לְהַבָּא:

י׳ **וַיּוֹלֶד נֹחַ שְׁלֹשָׁה בָנִים אֶת־שֵׁם אֶת־חָם וְאֶת־יָפֶת:**

י״א **וַתִּשָּׁחֵת הָאָרֶץ לִפְנֵי הָאֱלֹהִים וַתִּמָּלֵא הָאָרֶץ חָמָס:**

ותשחת. לְשׁוֹן עֶרְוָה וַע״ז (סנה׳ נ״ז) כְּמוֹ פֶּן תַּשְׁחִתוּן (דב׳ ד׳), כִּי הִשְׁחִית כָּל בָּשָׂר וְגוֹ׳:

ותמלא הארץ חמס. גֵּזֶל:

י״ב **וַיַּרְא אֱלֹהִים אֶת־הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי־הִשְׁחִית כָּל־בָּשָׂר אֶת־דַּרְכּוֹ עַל־הָאָרֶץ: {ס}**

כי השחית כל בשר. אֲפִלּוּ בְּהֵמָה חַיָּה וָעוֹף נִזְקָקִין לְשֶׁאֵינָן מִינָן:

י״ג **וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קֵץ כָּל־בָּשָׂר בָּא לְפָנַי כִּי־מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מַשְׁחִיתָם אֶת־הָאָרֶץ:**

קץ כל בשר. כָּל מָקוֹם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא זְנוּת וַע״ז אַנְדְּרוֹלוֹמוּסְיָא בָּאָה לְעוֹלָם וְהוֹרֶגֶת טוֹבִים וְרָעִים.

כי מלאה הארץ חמס. לֹא נֶחְתַּם גְּזַר דִּינָם אֶלָּא עַל הַגֵּזֶל (סנה׳ ק״ח):

את הארץ. כְּמוֹ מִן הָאָרֶץ, וְדוֹמֶה לוֹ כְּצֵאתִי אֶת הָעִיר (שמ׳ ט׳), מִן הָעִיר; חָלָה אֶת רַגְלָיו (מ״א ט״ו), מִן רַגְלָיו. דְּ״אֵ אֶת הָאָרֶץ – עִם הָאָרֶץ, שֶׁאַף ג׳ טְפָחִים שֶׁל עֹמֶק הַמַּחֲרֵשָׁה נִמְחוּ וְנִטַּשְׁטְשׁוּ:

י״ד **עֲשֵׂה לְךָ תֵּבַת עֲצֵי־גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת־הַתֵּבָה וְכָפַרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ בַּכֹּפֶר:**

עשה לך תבת. הַרְבֵּה רֶוַח וְהַצָּלָה לְפָנָיו, וְלָמָּה הִטְרִיחוֹ בִּבְנָיָן זֶה? כְּדֵי שֶׁיִּרְאוּהוּ אַנְשֵׁי דּוֹר הַמַּבּוּל עוֹסֵק בָּהּ ק״כ שָׁנָה, וְשׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ מַה זֹּאת לְךָ, וְהוּא אוֹמֵר לָהֶם עָתִיד הַקָּבָ״ה לְהָבִיא מַבּוּל לָעוֹלָם, אוּלַי יָשׁוּבוּ:

עצי גופר. כְּךָ שְׁמוֹ. וְלָמָּה מִמִּין זֶה? עַל שֵׁם גָּפְרִית שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם לִמָּחוֹת בּוֹ:

קנים. מְדוֹרִים מְדוֹרִים לְכָל בְּהֵמָה וְחַיָּה:

בכפר. זֶפֶת בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי, וּמְצִינוּ בַּתַּלְמוּד כּוֹפְרָא בְּתֶבְתּוֹ שֶׁל מֹשֶׁה, עַל יְדֵי שֶׁהָיוּ הַמַּיִם תָּשִׁים דַּיָּהּ בְּחֹמֶר מִבִּפְנִים וְזֶפֶת מִבַּחוּץ; וְעוֹד, כְּדֵי שֶׁלֹּא יָרִיחַ אוֹתוֹ צַדִּיק רֵיחַ רַע שֶׁל זֶפֶת, אֲבָל כָּאן מִפְּנֵי חֹזֶק הַמַּיִם זְפָתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ:

ט״ו **וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֹתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אַמָּה אֹרֶךְ הַתֵּבָה חֲמִשִּׁים אַמָּה רָחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אַמָּה קוֹמָתָהּ:**

ט״ז **צֹהַר | תַּעֲשֶׂה לַתֵּבָה וְאֶל־אַמָּה תְּכַלֶּנָּה מִלְמַעְלָה וּפֶתַח הַתֵּבָה בְּצִדָּהּ תָּשִׂים תַּחְתִּיִּם שְׁנִיִּם וּשְׁלִשִׁים תַּעֲשֶׂהָ:**

צהר. י״א חַלּוֹן וְי״א אֶבֶן טוֹבָה הַמְאִירָה לָהֶם (ב״ר שם):

ואל אמה תכלנה מלמעלה. כְּסוּיָהּ מְשֻׁפָּע וְעוֹלֶה עַד שֶׁהוּא קָצָר מִלְמַעְלָה וְעוֹמֵד עַל אַמָּה כְּדֵי שֶׁיָּזוּבוּ הַמַּיִם לְמַטָּה מִכָּאן וּמִכָּאן:

בצדה תשים. שֶׁלֹּא יִפָּלוּ הַגְּשָׁמִים בָּהּ:

תחתים שנים ושלשים. ג׳ עֲלִיּוֹת זוֹ עַל גַּב זוֹ, עֶלְיוֹנִים לָאָדָם, אֶמְצָעִים לְמָדוֹר, תַּחְתִּיִּים לְזֶבֶל (שם):

י״ז **וַאֲנִי הִנְנִי מֵבִיא אֶת־הַמַּבּוּל מַיִם עַל־הָאָרֶץ לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר־בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמָיִם כֹּל אֲשֶׁר־בָּאָרֶץ יִגְוָע:**

ואני הנני מביא. הִנְנִי מוּכָן לְהַסְפִּים עִם אוֹתָם שֶׁזִּרְזוּנִי וְאָמְרוּ לְפָנַי כְּבָר מָה אֱנוֹשׁ כִּי תִזְכְּרֶנּוּ (תה׳ ח׳):

מבול. שֶׁבִּלְבֵּל אֶת הַכֹּל, שֶׁבִּלְבֵּל אֶת הַכֹּל, שֶׁהוֹבִיל אֶת הַכֹּל מִן הַגְּבוּהַּ לַנָּמוּךְ; וְזֶהוּ לְשׁוֹן אֲנְקְלוֹס שְׁתַרְגֵּם טוֹפָנָא, שֶׁהֵצִיף אֶת הַכֹּל, וְהֵבִיאָהּ לְבָבֶל שֶׁהִיא עֲמֻקָּה, לְפִּךְ נִקְרֵאת שִׁנְעָר, שֶׁנִּנְעֲרוּ שָׁם כָּל מֵתֵי מַבּוּל:

י״ח **וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתָּךְ וּבָאתָ אֶל־הַתֵּבָה אַתָּה וּבָנֶיךָ וְאִשְׁתְּךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ:**

והקמתי את בריתי. בְּרִית הָיָה צָרִיךְ עַל הַפֵּרוֹת שֶׁלֹּא יִרְקְבוּ וְיַעֲפְשׁוּ וְשֶׁלֹּא יַהֲרְגוּהוּ רְשָׁעִים שֶׁבַּדּוֹר (ב״ר):

אתה ובניך ואשתך. הָאֲנָשִׁים לְבַד וְהַנָּשִׁים לְבַד ; מִכָּאן שֶׁנֶּאֶסְרוּ בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה: (שם):

י״ט **וּמִכָּל־הָחַי מִכָּל־בָּשָׂר שְׁנַיִם מִכֹּל תָּבִיא אֶל־הַתֵּבָה לְהַחֲיֹת אִתָּךְ זָכָר וּנְקֵבָה יִהְיוּ:**

ומכל החי. אֲפִלּוּ שֵׁדִים (ב״ר):

שנים מכל. מִן הַפָּחוּת שֶׁבָּהֶם לֹא פָּחוֹת מִשְּׁנַיִם, אֶחָד זָכָר וְאֶחָד נְקֵבָה:

כ׳ **מֵהָעוֹף לְמִינֵהוּ וּמִן־הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ מִכֹּל רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינֵהוּ שְׁנַיִם מִכֹּל יָבֹאוּ אֵלֶיךָ לְהַחֲיוֹת:**

מהעוף למינהו. אוֹתָן שֶׁדָּבְקוּ בְּמִינֵיהֶם וְלֹא הִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם, וּמֵאֵלֵיהֶם בָּאוּ, וְכֹל שֶׁהַתֵּבָה קוֹלַטְתּוּ הִכְנִיס (ב״ר):

כ״א **וְאַתָּה קַח־לְךָ מִכָּל־מַאֲכָל אֲשֶׁר יֵאָכֵל וְאָסַפְתָּ אֵלֶיךָ וְהָיָה לְךָ וְלָהֶם לְאָכְלָה:**

כ״ב **וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים כֵּן עָשָׂה:**

ויעש נח. זֶה בִּנְיַן הַתֵּבָה:

פרק ז׳

א׳ **וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בֹּא־אַתָּה וְכָל־בֵּיתְךָ אֶל־הַתֵּבָה כִּי־אֹתְךָ רָאִיתִי צַדִּיק לְפָנַי בַּדּוֹר הַזֶּה:**

ראיתי צדיק. וְלֹא נֶאֱמַר צַדִּיק תָּמִים, מִכָּאן שֶׁאוֹמְרִים מִקְצַת שִׁבְחוֹ שֶׁל אָדָם בְּפָנָיו וְכֻלּוֹ שֶׁלֹּא בְּפָנָיו (ב״ר):

ב׳ **מִכֹּל | הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח־לְךָ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהֹרָה הִוא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ:**

הטהורה. הָעֲתִידָה לִהְיוֹת טְהוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל ; לַמְּדָנוּ שֶׁלָּמַד נֹחַ תּוֹרָה (שם פ׳ כ״ו):

שבעה שבעה. כְּדֵי שֶׁיַּקְרִיב מֵהֶם קָרְבָּן בְּצֵאתוֹ:

ג׳ **גַּם מֵעוֹף הַשָּׁמַיִם שִׁבְעָה שִׁבְעָה זָכָר וּנְקֵבָה לְחַיּוֹת זֶרַע עַל־פְּנֵי כָל־הָאָרֶץ:**

גם מעוף השמים וגו׳. בְּטָהוֹרִים הַכָּתוּב מְדַבֵּר, וְלָמַד סָתוּם מִן הַמְפֹרָשׁ:

ד׳ **כִּי לְיָמִים עוֹד שִׁבְעָה אָנֹכִי מַמְטִיר עַל־הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לָיְלָה וּמָחִיתִי אֶת־כָּל־הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה:**

כי לימים עוד שבעה. אֵלּוּ ז׳ יְמֵי אֵבְלוֹ שֶׁל מְתוּשֶׁלַח הַצַּדִּיק שֶׁחָס הַקָּבָ״ה עַל כְּבוֹדוֹ וְעִכֵּב אֶת הַפֶּרְעָנוּת. צֵא וַחֲשֹׁב שְׁנוֹתָיו שֶׁל מְתוּשֶׁלַח וְתִמְצָא שֶׁהֵם כָּלִים בְּשָׁנַת ת״ר שָׁנָה לְחַיֵּי נֹחַ (סנה׳ ק״ח):

כי לימים עוד. מַהוּ עוֹד? זְמַן אַחֵר זְמַן זֶה נוֹסָף עַל ק״כ שָׁנָה:

ארבעים יום. כְּנֶגֶד יְצִירַת הַוָּלָד, שֶׁקִּלְקְלוּ לְהַטְרִיחַ לְיוֹצְרָם לָצוּר צוּרַת מַמְזֵרִים:

ה׳ **וַיַּעַשׂ נֹחַ כְּכֹל אֲשֶׁר־צִוָּהוּ יְהוָה:**

ויעש נח. זֶה בִּיאָתוֹ לַתֵּבָה:

ו׳ **וְנֹחַ בֶּן־שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וְהַמַּבּוּל הָיָה מַיִם עַל־הָאָרֶץ:**

ז׳ **וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ אֶל־הַתֵּבָה מִפְּנֵי מֵי הַמַּבּוּל:**

נח ובניו. הָאֲנָשִׁים לְבַד וְהַנָּשִׁים לְבַד, לְפִי שֶׁנֶּאֶסְרוּ בְּתַשְׁמִישׁ הַמִּטָּה מִפְּנֵי שֶׁהָעוֹלָם שָׁרוּי בְּצַעַר:

מפני מי המבול. אַף נֹחַ מִקְּטַנֵּי אֲמָנָה הָיָה, מַאֲמִין וְאֵינוֹ מַאֲמִין שֶׁיָּבֹא הַמַּבּוּל, וְלֹא נִכְנַס לַתֵּבָה עַד שֶׁדְּחָקוּהוּ הַמַּיִם:

ח מִן־הַבְּהֵמָה֙ הַטְּהוֹרָ֔ה וּמִן־הַבְּהֵמָ֖ה אֲשֶׁ֣ר אֵינֶ֑נָּה טְהֹרָ֔ה וּמִן־הָעוֹף֙ וְכֹ֣ל אֲשֶׁר־רֹמֵ֔שׂ עַל־הָאֲדָמָֽה׃

ט שְׁנַ֤יִם שְׁנַ֙יִם֙ בָּ֣אוּ אֶל־נֹ֔חַ אֶ֖ל הַתֵּבָ֑ה זָכָ֥ר וּנְקֵבָ֖ה כַּאֲשֶׁ֥ר צִוָּ֖ה אֱלֹהִ֥ים אֶת־נֹֽחַ׃

> **שנים שנים.** כֻּלָּם הֲשָׁווּ בְּמִנְיָן זֶה – מִן הַפָּחוּת הָיוּ שְׁנַיִם׃
>
> **באו אל נח.** מֵאֲלֵיהֶן׃

י וַיְהִ֖י לִשְׁבְעַ֣ת הַיָּמִ֑ים וּמֵ֥י הַמַּבּ֖וּל הָי֥וּ עַל־הָאָֽרֶץ׃

יא בִּשְׁנַ֣ת שֵׁשׁ־מֵא֗וֹת שָׁנָה֙ לְחַיֵּי־נֹ֔חַ בַּחֹ֥דֶשׁ הַשֵּׁנִ֖י בְּשִׁבְעָ֣ה עָשָׂ֑ר י֚וֹם לַחֹ֔דֶשׁ בַּיּ֥וֹם הַזֶּ֖ה נִבְקְעוּ֙ כָּל־מַעְיְנֹ֣ת* *(בספרי ספרד ואשכנז מַעְיְנוֹת)* תְּה֣וֹם רַבָּ֔ה וַאֲרֻבֹּ֥ת הַשָּׁמַ֖יִם נִפְתָּֽחוּ׃

> **בחודש השני.** רַבִּי אֱלִיעֶזֶר אוֹמֵר זֶה מַרְחֶשְׁוָן; רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ אוֹמֵר זֶה אִיָּר (ר״ה י״א)׃
>
> **נבקעו.** לְהוֹצִיא מֵימֵיהֶן׃
>
> **תהום רבה.** מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה, הֵם חָטְאוּ בְּרִבָּה רַעַת הָאָדָם וְלָקוּ בִּתְהוֹם רַבָּה׃

יב וַיְהִ֥י הַגֶּ֖שֶׁם עַל־הָאָ֑רֶץ אַרְבָּעִ֥ים י֖וֹם וְאַרְבָּעִ֥ים לָֽיְלָה׃

> **ויהי הגשם על הארץ.** וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר וַיְהִי הַמַּבּוּל? אֶלָּא כְּשֶׁהוֹרִידָן הוֹרִידָן בְּרַחֲמִים, שֶׁאִם יַחְזְרוּ יִהְיוּ גִּשְׁמֵי בְרָכָה; כְּשֶׁלֹּא חָזְרוּ הָיוּ לְמַבּוּל׃
>
> **ארבעים יום וגו׳.** אֵין יוֹם רִאשׁוֹן מִן הַמִּנְיָן, לְפִי שֶׁאֵין לֵילוֹ עִמּוֹ שֶׁהֲרֵי כְתִיב בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל מַעְיְנֹת, נִמְצְאוּ אַרְבָּעִים יוֹם כָּלִים בְּכ״ח בְּכִסְלֵו לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר, שֶׁהַחֲדָשִׁים נִמְנִין כְּסִדְרָן אֶחָד מָלֵא וְאֶחָד חָסֵר, חֲרֵי י״ב מִמַּרְחֶשְׁוָן וְכ״ח מִכִּסְלֵו׃

יג בְּעֶ֣צֶם הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה בָּ֥א נֹ֖חַ וְשֵׁם־חָ֣ם וָיֶ֑פֶת בְּנֵי־נֹ֗חַ וְאֵ֙שֶׁת נֹ֔חַ וּשְׁלֹ֥שֶׁת נְשֵׁי־בָנָ֖יו אִתָּ֥ם אֶל־הַתֵּבָֽה׃

> **בעצם היום הזה.** לְמֶדְךָ הַכָּתוּב שֶׁהָיוּ בְנֵי דוֹרוֹ אוֹמְרִים אִלּוּ אָנוּ רוֹאִים אוֹתוֹ נִכְנָס לַתֵּבָה, אָנוּ שׁוֹבְרִין אוֹתָהּ וְהוֹרְגִין אוֹתוֹ, אָמַר הַקָּבָ״ה אֲנִי מַכְנִיסוֹ לְעֵינֵי כֻלָּם וְנִרְאֶה דְּבַר מִי יָקוּם׃

יד הֵ֣מָּה וְכָל־הַחַיָּ֣ה לְמִינָ֗הּ וְכָל־הַבְּהֵמָה֙ לְמִינָ֔הּ וְכָל־הָרֶ֖מֶשׂ הָרֹמֵ֣שׂ עַל־הָאָ֑רֶץ לְמִינֵ֗הוּ וְכָל־הָע֛וֹף לְמִינֵ֖הוּ כֹּ֣ל צִפּ֑וֹר כָּל־כָּנָֽף׃

> **צפור כל כנף.** דָּבוּק הוּא, צִפּוֹר שֶׁל כָּל מִין כָּנָף, לְרַבּוֹת חֲגָבִים (כָּנָף לְשׁוֹן נוֹצָה, כְּמוֹ וְשִׂפַּע אֹתוֹ בִּכְנָפָיו, שֶׁאֲפִלּוּ נוֹצָתָהּ עוֹלָה, אַף כָּאן צִפּוֹר כָּל מִין מַרְאִית נוֹצָה)׃

טו וַיָּבֹ֣אוּ אֶל־נֹ֗חַ אֶל־הַתֵּבָה֙ שְׁנַ֣יִם שְׁנַ֔יִם מִכָּל־הַבָּשָׂ֖ר אֲשֶׁר־בּ֣וֹ רֽוּחַ־חַיִּֽים׃

טז וְהַבָּאִ֗ים זָכָ֤ר וּנְקֵבָה֙ מִכָּל־בָּשָׂ֣ר בָּ֔אוּ כַּאֲשֶׁ֥ר צִוָּ֖ה אֹת֣וֹ אֱלֹהִ֑ים וַיִּסְגֹּ֥ר יְהוָ֖ה בַּעֲדֽוֹ׃

> **ויסגור ה׳ בעדו.** הֵגֵן עָלָיו שֶׁלֹּא יִשְׁבְּרוּהָ, הִקִּיף הַתֵּבָה דֻּבִּים וַאֲרָיוֹת וְהָיוּ הוֹרְגִים בָּהֶם; וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא סָגַר כְּנֶגְדּוֹ מִן הַמַּיִם, וְכֵן כָּל בְּעַד שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן כְּנֶגֶד הוּא, בְּעַד כָּל רֶחֶם (בראשית כ׳:י״ח), בַּעֲדֵךְ וּבְעַד בָּנַיִךְ (מ״ב ד׳), עוֹר בְּעַד עוֹר (איוב ב׳), מָגֵן בַּעֲדִי (תהלים ג׳), הִתְפַּלֵּל בְּעַד עֲבָדֶיךָ (שמואל א׳ י״ב) – כְּנֶגֶד עֲבָדֶיךָ׃

יז וַיְהִ֤י הַמַּבּוּל֙ אַרְבָּעִ֣ים י֔וֹם עַל־הָאָ֑רֶץ וַיִּרְבּ֤וּ הַמַּ֙יִם֙ וַיִּשְׂאוּ֙ אֶת־הַתֵּבָ֔ה וַתָּ֖רָם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃

> **ותרם מעל הארץ.** מְשֻׁקַּעַת הָיְתָה בַּמַּיִם י״א אַמָּה כִּסְפִינָה טְעוּנָה הַמְשֻׁקַּעַת מִקְצָתָהּ בַּמַּיִם; וּמִקְרָאוֹת שֶׁלְּפָנֵינוּ יוֹכִיחוּ׃

יח וַיִּגְבְּר֥וּ הַמַּ֛יִם וַיִּרְבּ֥וּ מְאֹ֖ד עַל־הָאָ֑רֶץ וַתֵּ֥לֶךְ הַתֵּבָ֖ה עַל־פְּנֵ֥י הַמָּֽיִם׃

> **ויגברו.** מֵאֲלֵיהֶן׃

יט וְהַמַּ֗יִם גָּבְרוּ֙ מְאֹ֣ד מְאֹ֔ד עַל־הָאָ֖רֶץ וַיְכֻסּ֑וּ כֹּ֚ל הָהָרִ֣ים הַגְּבֹהִ֔ים אֲשֶׁ֖ר תַּ֥חַת כָּל־הַשָּׁמָֽיִם׃

כ׳ חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה מִלְמַעְלָה גָּבְרוּ הַמַּיִם וַיְכֻסּוּ הֶהָרִים׃

חמש עשרה אמה מלמעלה. לְמַעְלָה שֶׁל גֹּבַהּ כָּל הֶהָרִים, לְאַחַר שֶׁהֵשְׁווּ הַמַּיִם לְרָאשֵׁי הֶהָרִים׃

כ״א וַיִּגְוַע כָּל־בָּשָׂר | הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל־הַשֶּׁרֶץ הַשֹּׁרֵץ עַל־הָאָרֶץ וְכֹל הָאָדָם׃

כ״ב כֹּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת־רוּחַ חַיִּים בְּאַפָּיו מִכֹּל אֲשֶׁר בֶּחָרָבָה מֵתוּ׃

נשמת רוח חיים. נְשָׁמָה שֶׁל רוּחַ חַיִּים׃

אשר בחרבה. וְלֹא דָגִים שֶׁבַּיָּם (סנה׳ ק״ח)׃

כ״ג וַיִּמַח אֶת־כָּל־הַיְקוּם | אֲשֶׁר | עַל־פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד־בְּהֵמָה עַד־רֶמֶשׂ וְעַד־עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן־הָאָרֶץ וַיִּשָּׁאֶר אַךְ־נֹחַ וַאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה׃

וימח. לְשׁוֹן וַיִּפְעַל הוּא וְאֵינוֹ לָשׁוֹן וַיִּפָּעֵל, וְהוּא מִגִּזְרַת וַיִּפֶן וַיִּבֶן כָּל תֵּבָה שֶׁסּוֹפָהּ ה״א, כְּגוֹן בָּנָה, מָחָה, קָנָה, כְּשֶׁהוּא נוֹתֵן וָי״ו יו״ד בְּרֹאשָׁהּ, נָקוּד בְּחִירִק תַּחַת הַיּו״ד׃

אך נח. לְבַד נֹחַ, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ; וּמ״א גוֹנֵחַ וְכוֹהֶה דָּם מִטַּרַח הַבְּהֵמוֹת וְהַחַיּוֹת. וְי״א שֶׁאַחֵר מְזוֹנוֹת לָאֲרִי וְהַכִּישׁוֹ, וְעָלָיו נֶאֱמַר הֵן צַדִּיק בָּאָרֶץ יְשֻׁלָּם (משלי י״א)׃

כ״ד וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל־הָאָרֶץ חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃

פרק ח׳

א׳ וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֵת כָּל־הַחַיָּה וְאֶת־כָּל־הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ עַל־הָאָרֶץ וַיָּשֹׁכּוּ הַמָּיִם׃

ויזכור אלהים. זֶה הַשֵּׁם מִדַּת הַדִּין הוּא, וְנֶהְפְּכָה לְמִדַּת רַחֲמִים עַל יְדֵי תְּפִלַּת הַצַּדִּיקִים; וְרִשְׁעָתָן שֶׁל רְשָׁעִים הוֹפֶכֶת מִדַּת רַחֲמִים לְמִדַּת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא ה׳ כִּי רַבָּה רָעַת הָאָדָם, וַיֹּאמֶר ה׳ אֶמְחֶה, (ברא׳ ו׳) וְהוּא שָׁם מִדַּת רַחֲמִים׃

ויזכור אלהים את נח וגו׳. מַה זָּכַר לָהֶם לַבְּהֵמוֹת? זְכוּת, שֶׁלֹּא הִשְׁחִיתוּ דַּרְכָּם קֹדֶם לָכֵן וְשֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ בַּתֵּבָה׃

ויעבר אלהים רוח. רוּחַ תַּנְחוּמִין וַהֲנָחָה עָבְרָה לְפָנָיו׃

על הארץ. עַל עִסְקֵי הָאָרֶץ׃

וישכו. כְּמוֹ כְּשׁוֹךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ (אסתר ב׳) לְשׁוֹן הַנָּחַת חֵמָה׃

ב׳ וַיִּסָּכְרוּ מַעְיְנֹת תְּהוֹם וַאֲרֻבֹּת הַשָּׁמַיִם וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם מִן־הַשָּׁמָיִם׃

ויסכרו מעינות. כְּשֶׁנִּפְתְּחוּ כְּתִיב כָּל מַעְיְנוֹת; וְכָאן אֵין כְּתִיב כָּל, לְפִי שֶׁנִּשְׁתַּיְּרוּ מֵהֶם אוֹתָן שֶׁיֵּשׁ בָּהֶם צֹרֶךְ לָעוֹלָם, כְּגוֹן חַמֵּי טְבֶרְיָא וְכַיּוֹצֵא בָּהֶן׃

ויכלא. וַיִּמָּנַע כְּמוֹ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ (תהלים מ׳), לֹא יִכְלֶה מִמְּךָ (ברא׳ כג)׃

ג׳ וַיָּשֻׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הָלוֹךְ וָשׁוֹב וַיַּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֲמִשִּׁים וּמְאַת יוֹם׃

מקצה חמשים ומאת יום. הִתְחִילוּ לַחְסֹר וְהוּא אֶחָד בְּסִיוָן. כֵּיצַד? בְּכ״ז בְּכִסְלֵו פָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים, חֲרֵי ג׳ מִכִּסְלֵו וְכ״ט מִטֵּבֵת חֲרֵי ל״ב, וּשְׁבָט וַאֲדָר וְנִיסָן וְאִיָּר קי״ח, חֲרֵי ק״נ׃

ד׳ וַתָּנַח הַתֵּבָה בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי בְּשִׁבְעָה־עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ עַל הָרֵי אֲרָרָט׃

בחדש השביעי. סִיוָן, וְהוּא שְׁבִיעִי לְכִסְלֵו שֶׁבּוֹ פָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים׃

בשבעה עשר יום. מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁהָיְתָה הַתֵּבָה מְשַׁקַּעַת בַּמַּיִם י״א אַמָּה, שֶׁחֲרֵי כְתִיב בָּעֲשִׂירִי בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ נִרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים, זֶה אָב, שֶׁהִיא עֲשִׂירִי לְמַרְחֶשְׁוָן לִירִידַת גְּשָׁמִים, וְהֵם הָיוּ גְּבוֹהִים עַל הֶהָרִים חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה, וְחָסְרוּ מִיּוֹם אֶחָד בְּסִיוָן עַד אֶחָד בְּאָב חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אַמָּה לְשִׁשִּׁים יוֹם, חֲרֵי אַמָּה לְד׳ יָמִים, נִמְצָא, שֶׁבִּי״ו בְּסִיוָן לֹא חָסְרוּ אֶלָּא ד׳ אַמּוֹת וְנָחָה הַתֵּבָה לְיוֹם הַמֻּחֲרָת; לָמַדְתָּ, שֶׁהָיְתָה מְשֻׁקַּעַת י״א אַמָּה בַּמַּיִם שֶׁעַל רָאשֵׁי הֶהָרִים׃

ה׳ וְהַמַּ֗יִם הָי֥וּ הָל֛וֹךְ וְחָסֹ֖ר עַד־הַחֹ֣דֶשׁ הָעֲשִׂירִ֑י בָּֽעֲשִׂירִי֙ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֔דֶשׁ נִרְא֖וּ רָאשֵׁ֥י הֶהָרִֽים׃

בעשירי נראו ראשי ההרים. זֶה אָב, שֶׁהוּא עֲשִׂירִי לְמַרְחֶשְׁוָן שֶׁהִתְחִיל הַגֶּשֶׁם. וְאִם תֹּאמַר הוּא אֱלוּל, וַעֲשִׂירִי לְכִסְלֵו שֶׁפָּסַק הַגֶּשֶׁם, כְּשֵׁם שֶׁאַתָּה אוֹמֵר בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי סִיוָן, וְהוּא שְׁבִיעִי לַהַפְסָקָה – אִי אֶפְשָׁר לוֹמַר כֵּן, עַל כָּרְחֲךָ שְׁבִיעִי אִי אַתָּה מוֹנֶה אֶלָּא לַהַפְסָקָה, שֶׁהֲרֵי לֹא כָלוּ אַרְבָּעִים יוֹם שֶׁל יְרִידַת גְּשָׁמִים, וּמֵאָה וַחֲמִשִּׁים שֶׁל תִּגְבְּרֶת הַמַּיִם עַד אֶחָד בְּסִיוָן; וְאִם אַתָּה אוֹמֵר שְׁבִיעִי לַיְרִידָה, אֵין זֶה סִיוָן, וְהָעֲשִׂירִי אִי אֶפְשָׁר לְמִנּוֹת אֶלָּא לַיְרִידָה, שֶׁאִם אַתָּה אוֹמֵר לַהַפְסָקָה וְהוּא אֱלוּל, אִי אַתָּה מוֹצֵא בָּרִאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ; שֶׁהֲרֵי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם מִשֶּׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים שִׁלַּח אֶת הָעוֹרֵב וְכ״א יוֹם הוֹחִיל בִּשְׁלִיחוּת הַיּוֹנָה, הֲרֵי שִׁשִּׁים יוֹם מִשֶּׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים עַד שֶׁחָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה. וְאִם תֹּאמַר בֶּאֱלוּל נִרְאוּ, נִמְצָא שֶׁחָרְבוּ בְּמַרְחֶשְׁוָן וְהוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ רִאשׁוֹן, וְאֵין זֶה אֶלָּא תִּשְׁרֵי, שֶׁהוּא רִאשׁוֹן לִבְרִיאַת עוֹלָם, וְלִרְבִּי יְהוֹשֻׁעַ הוּא נִיסָן׃

ו׳ וַיְהִ֗י מִקֵּץ֙ אַרְבָּעִ֣ים י֔וֹם וַיִּפְתַּ֕ח נֹ֖חַ אֶת־חַלּ֣וֹן הַתֵּבָ֑ה אֲשֶׁ֥ר עָשָֽׂה׃

מקץ ארבעים יום. מִשֶּׁנִּרְאוּ רָאשֵׁי הֶהָרִים׃

את חלון התבה אשר עשה. לְצַהַר, וְלֹא זֶה פֶּתַח הַתֵּבָה הֶעָשׂוּי לְבִיאָה וִיצִיאָה׃

ז׳ וַיְשַׁלַּ֖ח אֶת־הָעֹרֵ֑ב וַיֵּצֵ֗א יָצוֹא֙ וָשׁ֔וֹב עַד־יְבֹ֥שֶׁת הַמַּ֖יִם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃

יצוא ושוב. הוֹלֵךְ וּמַקִּיף סְבִיבוֹת הַתֵּבָה, וְלֹא הָלַךְ בִּשְׁלִיחוּתוֹ, שֶׁהָיָה חוֹשְׁדוֹ עַל בַּת זוּגוֹ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּאַגָּדַת חֵלֶק (סנה׳ ק״ח)׃

עד יבשת המים. פְּשׁוּטוֹ כְּמַשְׁמָעוֹ. אֲבָל מִדְרַשׁ אַגָּדָה מוֹכֵן הָיָה הָעוֹרֵב לִשְׁלִיחוּת אַחֶרֶת בַּעֲצִירַת גְּשָׁמִים בִּימֵי אֵלִיָּהוּ, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָעֹרְבִים מְבִאִים לוֹ לֶחֶם וּבָשָׂר (מ״א י״ז)׃

ח׳ וַיְשַׁלַּ֖ח אֶת־הַיּוֹנָ֣ה מֵאִתּ֑וֹ לִרְאוֹת֙ הָקַ֣לּוּ הַמַּ֔יִם מֵעַ֖ל פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃

וישלח את היונה. לְסוֹף ז׳ יָמִים שֶׁהֲרֵי כְתִיב וַיָּחֶל עוֹד ז׳ יָמִים אֲחֵרִים, מִכְּלָל זֶה אַתָּה לָמֵד שֶׁאַף בָּרִאשׁוֹנָה הוֹחִיל ז׳ יָמִים׃

וישלח. אֵין זֶה לְשׁוֹן שְׁלִיחוּת אֶלָּא לְשׁוֹן שִׁלּוּחַ, שִׁלְּחָהּ לְלֶכֶת לְדַרְכָּהּ, וּבְזוֹ יִרְאֶה אִם קַלּוּ הַמַּיִם, שֶׁאִם תִּמְצָא מָנוֹחַ לֹא תָשׁוּב אֵלָיו׃

ט׳ וְלֹא־מָצְאָ֤ה הַיּוֹנָה֙ מָנ֣וֹחַ לְכַף־רַגְלָ֔הּ וַתָּ֥שָׁב אֵלָ֖יו אֶל־הַתֵּבָ֑ה כִּי־מַ֣יִם עַל־פְּנֵ֣י כָל־הָאָ֗רֶץ וַיִּשְׁלַ֤ח יָדוֹ֙ וַיִּקָּחֶ֔הָ וַיָּבֵ֥א אֹתָ֛הּ אֵלָ֖יו אֶל־הַתֵּבָֽה׃

י׳ וַיָּ֣חֶל ע֗וֹד שִׁבְעַ֥ת יָמִ֛ים אֲחֵרִ֖ים וַיֹּ֣סֶף שַׁלַּ֗ח אֶת־הַיּוֹנָ֛ה מִן־הַתֵּבָֽה׃

ויחל. לְשׁוֹן הַמְתָּנָה, וְכֵן לִי שָׁמְעוּ וְיִחֲלוּ (איוב כ״ט), וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּמִּקְרָא׃

י״א וַתָּבֹ֨א אֵלָ֜יו הַיּוֹנָ֗ה לְעֵת֙ עֶ֔רֶב וְהִנֵּ֥ה עֲלֵה־זַ֖יִת טָרָ֣ף בְּפִ֑יהָ וַיֵּ֣דַע נֹ֔חַ כִּי־קַ֥לּוּ הַמַּ֖יִם מֵעַ֥ל הָאָֽרֶץ׃

טרף בפיה. אוֹמֵר אֲנִי שֶׁזָּכָר הָיָה, לְכֵן קוֹרְאוֹ פְּעָמִים לְשׁוֹן זָכָר וּפְעָמִים לְשׁוֹן נְקֵבָה, לְפִי שֶׁכָּל יוֹנָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן נְקֵבָה, כְּמוֹ כְּיוֹנִים עַל אֲפִיקֵי מָיִם רֹחֲצוֹת (שיר ה׳), כְּיוֹנֵי הַגְּאָיוֹת כֻּלָּם הֹמוֹת (יחז׳ ז׳) וּכְמוֹ כְּיוֹנָה פּוֹתָה (הושע ז׳)׃

טרף. חָטַף. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה (עיר׳ י״ח) לְשׁוֹן מָזוֹן; וְדָרְשׁוּ בְּפִיהָ לְשׁוֹן מַאֲמָר, אָמְרָה יִהְיוּ מְזוֹנוֹתַי מְרוֹרִין כְּזֵית בְּיָדוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה וְלֹא מְתוּקִין כִּדְבַשׁ בִּידֵי בָּשָׂר וָדָם׃

י״ב וַיָּ֣חֶל ע֗וֹד שִׁבְעַ֥ת יָמִ֛ים אֲחֵרִ֖ים וַיְשַׁלַּ֣ח אֶת־הַיּוֹנָ֑ה וְלֹא־יָסְפָ֥ה שׁ֖וּב־אֵלָ֥יו עֽוֹד׃

וייחל. הוּא לְשׁוֹן וַיָּחֶל, אֶלָּא שֶׁזֶּה לְשׁוֹן וַיִּתְפַּעֵל, וְזֶה – וַיִּמְתֵּן; וַיָּחֶל – וַיִּתְמַהְמַהּ׃

י״ג וַיְהִ֣י בְאַחַ֣ת וְשֵׁשׁ־מֵא֣וֹת שָׁנָ֔ה בָּרִאשׁוֹן֙ בְּאֶחָ֣ד לַחֹ֔דֶשׁ חָרְב֖וּ הַמַּ֑יִם מֵעַ֖ל הָאָ֑רֶץ וַיָּ֣סַר נֹ֗חַ אֶת־מִכְסֵה֙ הַתֵּבָ֔ה וַיַּ֕רְא וְהִנֵּ֥ה חָרְב֖וּ פְּנֵ֥י הָאֲדָמָֽה׃

בראשון. לְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר הוּא תִּשְׁרֵי וּלְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ הוּא נִיסָן (ר״ה י״א)׃

חרבו. נַעֲשָׂה כְּמִין טִיט, שֶׁקָּרְמוּ פָּנֶיהָ שֶׁל מַעְלָה׃

י״ד וּבַחֹ֥דֶשׁ֙ הַשֵּׁנִ֔י בְּשִׁבְעָ֥ה וְעֶשְׂרִ֖ים י֣וֹם לַחֹ֑דֶשׁ יָבְשָׁ֖ה הָאָֽרֶץ׃ {ס}

בשבעה ועשרים. יְרִידָתָן בַּחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בְּי״ז בַּחֹדֶשׁ, אֲלוּ י״א יָמִים שֶׁהַחַמָּה יְתֵרָה עַל הַלְּבָנָה, שֶׁמִּשְׁפַּט דּוֹר הַמַּבּוּל שָׁנָה תְּמִימָה הָיָה׃

יבשה. נַעֲשָׂה גָּרִיד כְּהִלְכָתָהּ׃

ט״ו וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ לֵאמֹר׃

ט״ז צֵא מִן־הַתֵּבָה אַתָּה וְאִשְׁתְּךָ וּבָנֶיךָ וּנְשֵׁי־בָנֶיךָ אִתָּךְ׃

אתה ואשתך וגו׳. אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, כָּאן הִתִּיר לָהֶם תַּשְׁמִישׁ הַמִּטָּה׃

י״ז כָּל־הַחַיָּה אֲשֶׁר־אִתְּךָ מִכָּל־בָּשָׂר בָּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבְכָל־הָרֶמֶשׂ הָרֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ (הוצא) [הַיְצֵא] אִתָּךְ וְשָׁרְצוּ בָאָרֶץ וּפָרוּ וְרָבוּ עַל־הָאָרֶץ׃

הוצא. הוֹצֵא כְּתִיב, הַיְצֵא קְרִי, הַיְצֵא – אֱמֹר לָהֶם שֶׁיֵּצְאוּ; הוֹצֵא – אִם אֵינָם רוֹצִים לָצֵאת הוֹצִיאֵם אַתָּה׃

ושרצו בארץ. וְלֹא בַּתֵּבָה, מַגִּיד שֶׁאַף הַבְּהֵמָה וְהָעוֹף נֶאֶסְרוּ בְּתַשְׁמִישׁ׃

י״ח וַיֵּצֵא־נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי־בָנָיו אִתּוֹ׃

י״ט כָּל־הַחַיָּה כָּל־הָרֶמֶשׂ וְכָל־הָעוֹף כֹּל רוֹמֵשׂ עַל־הָאָרֶץ לְמִשְׁפְּחֹתֵיהֶם יָצְאוּ מִן־הַתֵּבָה׃

למשפחותיהם. קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם עַל מְנָת לְדַבֵּק בְּמִינָן׃

כ׳ וַיִּבֶן נֹחַ מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקַּח מִכֹּל | הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה וּמִכֹּל הָעוֹף הַטָּהוֹר וַיַּעַל עֹלֹת בַּמִּזְבֵּחַ׃

מכל הבהמה הטהורה. אָמַר לֹא צִוָּה לִי הַקָּבָ״ה לְהַכְנִיס מֵאֵלּוּ ז׳ ז׳ אֶלָּא כְּדֵי לְהַקְרִיב קָרְבָּן מֵהֶם׃

כ״א וַיָּרַח יְהוָה ׀ אֶת־רֵיחַ הַנִּיחֹחַ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־לִבּוֹ לֹא־אֹסִף לְקַלֵּל עוֹד אֶת־הָאֲדָמָה ׀ בַּעֲבוּר הָאָדָם כִּי יֵצֶר לֵב הָאָדָם רַע מִנְּעָרָיו וְלֹא־אֹסִף עוֹד לְהַכּוֹת אֶת־כָּל־חַי כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי׃

מנעריו. מנעריו כְּתִיב, מִשֶּׁנִּנְעַר לָצֵאת מִפְּעֵי אִמּוֹ נִתַּן בּוֹ יֵצֶר הָרָע׃

לא אסף ולא אסף. כָּפֵל הַדָּבָר לִשְׁבוּעָה; הוּא שֶׁכָּתוּב אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעֲבֹר מֵי נֹחַ, וְלֹא מָצִינוּ בָּה שְׁבוּעָה, אֶלָּא זוֹ שֶׁכָּפַל דְּבָרָיו וְהֵיא שְׁבוּעָה וְכֵן דָּרְשׁוּ חֲכָמִים בְּמס׳ שְׁבוּעוֹת׃

כ״ב עֹד כָּל־יְמֵי הָאָרֶץ זֶרַע וְקָצִיר וְקֹר וָחֹם וְקַיִץ וָחֹרֶף וְיוֹם וָלָיְלָה לֹא יִשְׁבֹּתוּ׃

עוד כל ימי הארץ וגו׳ לא ישבתו. ו׳ עִתִּים הַלָּלוּ שְׁנֵי חֲדָשִׁים לְכָל אֶחָד וְאֶחָד, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ חֲצִי תִשְׁרֵי וּמַרְחֶשְׁוָן חֲצִי כִסְלֵו וְטֵבֵת חֲצִי שְׁבָט קֹר (חֹרֶף) (ב״מ ק״ו)׃

קור. קֶשֶׁה מֵחֹרֶף׃

חרף. עֵת זֶרַע שְׁעוֹרִים וְקִטְנִית הַחֲרִיפִין לְהִתְבַּשֵּׁל מַהֵר, וְהוּא חֲצִי שְׁבָט וַאֲדָר וַחֲצִי נִיסָן׃

קציר. חֲצִי נִיסָן וְאִיָּר וַחֲצִי סִיוָן׃

קיץ. חֲצִי סִיוָן תַּמּוּז וַחֲצִי אָב, הוּא זְמַן לְקִיטַת תְּאֵנִים וּזְמַן שֶׁמְּיַבְּשִׁים אוֹתָן בַּשָּׁדוֹת, וּשְׁמוֹ קַיִץ, כְּמוֹ הַלֶּחֶם וְהַקַּיִץ לֶאֱכוֹל הַנְּעָרִים (ש״ב ט״ז)׃

חום. הוּא סוֹף יְמוֹת הַחַמָּה, חֲצִי אָב וֶאֱלוּל וַחֲצִי תִשְׁרֵי, שֶׁהָעוֹלָם חַם בְּיוֹתֵר; כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בְּמַסֶּכֶת יוֹמָא שְׁלֹהֵי קַיִטָּא קֶשֵׁי מִקַּיְטָא׃

ויום ולילה לא ישבתו. מִכָּלָל שֶׁשָּׁבְתוּ כָּל יְמוֹת הַמַּבּוּל, שֶׁלֹּא שִׁמְּשׁוּ הַמַּזָּלוֹת, וְלֹא נִכַּר בֵּין יוֹם וּבֵין לַיְלָה (ב״ר פכ״ה ופ׳ ל״ד)׃

לא ישבתו. לֹא יִפָּסְקוּ כָּל אֵלֶּה מִלְּהִתְנַהֵג כְּסִדְרָן׃

פרק ט׳

א׳ וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־נֹחַ וְאֶת־בָּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פְּרוּ וּרְבוּ וּמִלְאוּ אֶת־הָאָרֶץ׃

ב׳ וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם֙ יִהְיֶ֔ה עַ֚ל כָּל־חַיַּ֣ת הָאָ֔רֶץ וְעַ֖ל כָּל־עוֹף֣ הַשָּׁמַ֑יִם בְּכֹ֣ל אֲשֶׁר֩ תִּרְמֹ֨שׂ הָאֲדָמָ֜ה וּבְכָל־דְּגֵ֣י הַיָּ֗ם בְּיֶדְכֶ֥ם נִתָּֽנוּ׃

וחתכם. וְאֵימַתְכֶם, כְּמוֹ תִּרְאוּ חֲתַת (איוב ו׳) וְאַגָּדָה לְשׁוֹן חַיּוּת שֶׁכָּל זְמַן שֶׁתִּינוֹק בֶּן יוֹמוֹ חַי אֵין אַתָּה צָרִיךְ לְשָׁמְרוֹ מִן הָעַכְבָּרִים; עוֹג מֶלֶךְ הַבָּשָׁן מֵת, צָרִיךְ לְשָׁמְרוֹ מִן הָעַכְבָּרִים, שֶׁנֶּאֱמַר וּמוֹרַאֲכֶם וְחִתְּכֶם יִהְיֶה, אֵימָתַי יִהְיֶה מוֹרַאֲכֶם עַל הַחַיּוֹת? כָּל זְמַן שֶׁאַתֶּם חַיִּים (שבת קנ״א):

ג׳ כָּל־רֶ֥מֶשׂ֙ אֲשֶׁ֣ר הוּא־חַ֔י לָכֶ֖ם יִהְיֶ֣ה לְאָכְלָ֑ה כְּיֶ֥רֶק עֵ֛שֶׂב נָתַ֥תִּי לָכֶ֖ם אֶת־כֹּֽל׃

לכם יהיה לאכלה. שֶׁלֹּא הִרְשֵׁיתִי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן בָּשָׂר אֶלָּא יֶרֶק עֵשֶׂב; וְלָכֶם – כְּיֶרֶק עֵשֶׂב שֶׁהִפְקַרְתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן, נָתַתִּי לָכֶם אֶת כֹּל (סנה׳ נ״ט):

ד׳ אַ֚ךְ־בָּשָׂ֣ר בְּנַפְשׁ֣וֹ דָמ֔וֹ לֹ֥א תֹאכֵֽלוּ׃

בשר בנפשו. אָסַר לָהֶם אֵבֶר מִן הַחַי, כְּלוֹמַר כָּל זְמַן שֶׁנַּפְשׁוֹ בּוֹ, לֹא תֹאכְלוּ הַבָּשָׂר:

בנפשו דמו. בְּעוֹד נַפְשׁוֹ בּוֹ

בשר בנפשו לא תאכלו. הֲרֵי אֵבֶר מִן הַחַי, וְאַף בְּנַפְשׁוֹ דָמוֹ לֹא תֹאכְלוּ, הֲרֵי דָם מִן הַחַי:

ה׳ וְאַ֗ךְ אֶת־דִּמְכֶם֙ לְנַפְשֹׁתֵיכֶ֔ם אֶדְרֹ֑שׁ מִיַּ֥ד כָּל־חַיָּ֖ה אֶדְרְשֶׁ֑נּוּ וּמִיַּ֣ד הָאָדָ֔ם מִיַּד֙ אִ֣ישׁ אָחִ֔יו אֶדְרֹ֖שׁ אֶת־נֶ֥פֶשׁ הָאָדָֽם׃

ואך את דמכם. אַע״פִּ שֶׁהִתַּרְתִּי לָכֶם נְטִילַת נְשָׁמָה בַּבְּהֵמָה, אֶת דִּמְכֶם אֶדְרֹשׁ מֵהַשׁוֹפֵךְ דַּם עַצְמוֹ:

לנפשתיכם. אַף הַחוֹנֵק עַצְמוֹ, אַף עַל פִּי שֶׁלֹּא יָצָא מִמֶּנּוּ דָם:

מיד כל חיה. לְפִי שֶׁחָטְאוּ דּוֹר הַמַּבּוּל וְהֻפְקְרוּ לְמַאֲכַל חַיּוֹת רָעוֹת לִשְׁלֹט בָּהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר נִמְשַׁל כַּבְּהֵמוֹת נִדְמוּ (תהלים מ״ט), לְפִיכָךְ הֻצְרַךְ לְהַזְהִיר עֲלֵיהֶן אֶת הַחַיּוֹת:

ומיד האדם. מִיַּד הַהוֹרֵג בְּמֵזִיד וְאֵין עֵדִים, אֲנִי אֶדְרֹשׁ:

מיד איש אחיו. שֶׁהוּא אוֹהֵב לוֹ כְּאָח וְהָרַג שׁוֹגֵג, אֲנִי אֶדְרֹשׁ אִם לֹא יִגְלֶה וִיבַקֵּשׁ עַל עֲוֹנוֹ לִמָּחֵל, שֶׁאַף הַשּׁוֹגֵג צָרִיךְ כַּפָּרָה, וְאִם אֵין עֵדִים לְחַיְּבוֹ גָּלוּת וְהוּא אֵינוֹ נִכְנָע, הַקָּבָ״ה דּוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ, כְּמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ ״וְהָאֱלֹהִים אִנָּה לְיָדוֹ״ – בְּמַסֶּכֶת מַכּוֹת – הַקָּבָ״ה מְזַמְּנָן לְפַנְדָּק אֶחָד וְכוּ׳:

ו׳ שֹׁפֵ֣ךְ דַּם־הָאָדָ֗ם בָּאָדָם֙ דָּמ֣וֹ יִשָּׁפֵ֔ךְ כִּ֥י בְצֶ֛לֶם אֱלֹהִ֖ים עָשָׂ֥ה אֶת־הָאָדָֽם׃

באדם דמו ישפך. אִם יֵשׁ עֵדִים הֲמִיתוּהוּ אַתֶּם, לָמָּה? כִּי בְצֶלֶם אֱלֹהִים וגו׳:

עשה את האדם. זֶה מִקְרָא חָסֵר, וְצָרִיךְ לִהְיוֹת עָשָׂה הָעוֹשֶׂה אֶת הָאָדָם וְכֵן הַרְבֵּה בַּמִּקְרָא:

ז׳ וְאַתֶּ֖ם פְּר֣וּ וּרְב֑וּ שִׁרְצ֥וּ בָאָ֖רֶץ וּרְבוּ־בָֽהּ׃ {ס}

ואתם פרו ורבו. לְפִי פְּשׁוּטוֹ הָרִאשׁוֹנָה לִבְרָכָה וְכָאן לְצִוּוּי. וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ לְהַקִּישׁ מִי שֶׁאֵינוֹ עוֹסֵק בְּפִרְיָה וּרְבִיָּה לְשׁוֹפֵךְ דָּמִים (יבמות ס״ג):

ח׳ וַיֹּ֨אמֶר אֱלֹהִ֜ים אֶל־נֹ֗חַ וְאֶל־בָּנָ֛יו אִתּ֥וֹ לֵאמֹֽר׃

ט׳ וַאֲנִ֕י הִנְנִ֥י מֵקִ֛ים אֶת־בְּרִיתִ֖י אִתְּכֶ֑ם וְאֶת־זַרְעֲכֶ֖ם אַחֲרֵיכֶֽם׃

ואני הנני. מַסְכִּים אֲנִי עִמְּךָ, שֶׁהָיָה נֹחַ דּוֹאֵג לַעֲסֹק בְּפִרְיָה וּרְבִיָּה עַד שֶׁהִבְטִיחוֹ הַקָּבָ״ה שֶׁלֹּא לְשַׁחֵת הָעוֹלָם עוֹד, וְכֵן עָשָׂה וּבָאַחֲרוֹנָה אָמַר לוֹ הִנְנִי מַסְכִּים לַעֲשׂוֹת קִיּוּם וְחִזּוּק בְּרִית לְהַבְטָחָתִי וְאֶתֵּן לְךָ אוֹת:

י׳ וְאֵ֥ת כָּל־נֶ֖פֶשׁ הַחַיָּ֑ה אֲשֶׁ֥ר אִתְּכֶ֛ם בָּע֥וֹף בַּבְּהֵמָ֖ה וּבְכָל־חַיַּ֣ת הָאָ֑רֶץ אִתְּכֶ֗ם מִכֹּל֙ יֹצְאֵ֣י הַתֵּבָ֔ה לְכֹ֖ל חַיַּ֥ת הָאָֽרֶץ׃

חית הארץ אתכם. הֵם הַמִּתְהַלְּכִים עִם הַבְּרִיּוֹת:

מכל יוצאי התבה. לְהָבִיא שְׁקָצִים וּרְמָשִׂים:

חית הארץ. לְהָבִיא הַמַּזִּיקִין, שֶׁאֵינָן בִּכְלַל הַחַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם, שֶׁאֵין הִלּוּכָן עִם הַבְּרִיּוֹת:

י״א וַהֲקִמֹתִ֥י אֶת־בְּרִיתִ֖י אִתְּכֶ֑ם וְלֹא־יִכָּרֵ֤ת כָּל־בָּשָׂר֙ עוֹד֙ מִמֵּ֣י הַמַּבּ֔וּל וְלֹא־יִהְיֶ֥ה עוֹד֙ מַבּ֔וּל לְשַׁחֵ֖ת הָאָֽרֶץ׃

והקמותי. אֶעֱשֶׂה קִיּוּם לִבְרִיתִי. וּמַהוּ קִיּוּמוֹ? אוֹת הַקֶּשֶׁת כְּמוֹ שֶׁמְּסַיֵּם וְהוֹלֵךְ:

י״ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר־אֲנִי נֹתֵן בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה אֲשֶׁר אִתְּכֶם לְדֹרֹת עוֹלָם׃

לדרת עולם. נִכְתַּב חָסֵר, שֶׁיֵּשׁ דּוֹרוֹת שֶׁלֹּא הֵצְרִיכוּ לְאוֹת לְפִי שֶׁצַּדִּיקִים גְּמוּרִים הָיוּ, כְּמוֹ דּוֹרוֹ שֶׁל חִזְקִיָּהוּ מֶלֶךְ יְהוּדָה וְדוֹרוֹ שֶׁל רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי (ב״ר)׃

י״ג אֶת־קַשְׁתִּי נָתַתִּי בֶּעָנָן וְהָיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ׃

י״ד וְהָיָה בְּעַנְנִי עָנָן עַל־הָאָרֶץ וְנִרְאֲתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן׃

בענני ענן. כְּשֶׁתַּעֲלֶה בְּמַחֲשָׁבָה לְפָנַי לְהָבִיא חֹשֶׁךְ וַאֲבַדּוֹן לָעוֹלָם׃

ט״ו וְזָכַרְתִּי אֶת־בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר וְלֹא־יִהְיֶה עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחֵת כָּל־בָּשָׂר׃

ט״ז וְהָיְתָה הַקֶּשֶׁת בֶּעָנָן וּרְאִיתִיהָ לִזְכֹּר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל־נֶפֶשׁ חַיָּה בְּכָל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃

בין אלהים ובין כל נפש חיה. בֵּין מִדַּת הַדִּין שֶׁל מַעְלָה וּבֵינֵיכֶם, שֶׁהָיָה לוֹ לִכְתֹּב בֵּינִי וּבֵין כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה, אֶלָּא זֶהוּ מִדְרָשׁוֹ כְּשֶׁתָּבֹא מִדַּת הַדִּין לְקַטְרֵג עֲלֵיכֶם לְחַיֵּב אֶתְכֶם, אֲנִי רוֹאֶה אֶת הָאוֹת וְנִזְכָּר׃

י״ז וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־נֹחַ זֹאת אוֹת־הַבְּרִית אֲשֶׁר הֲקִמֹתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל־בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל־הָאָרֶץ׃ {פ}

זאת אות הברית. הֶרְאָהוּ הַקֶּשֶׁת וְאָמַר לוֹ הֲרֵי הָאוֹת שֶׁאָמַרְתִּי׃

י״ח וַיִּהְיוּ בְנֵי־נֹחַ הַיֹּצְאִים מִן־הַתֵּבָה שֵׁם וְחָם וָיֶפֶת וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃

וחם הוא אבי כנען. לָמָּה הֵצְרִיךְ לוֹמַר כָּאן? לְפִי שֶׁהִפְרִישָׁה עֲסוּקָה וּבָאָה בְּשִׁכְרוּתוֹ שֶׁל נֹחַ שֶׁקִּלְקֵל בָּהּ חָם וְעַל יָדוֹ נִתְקַלֵּל כְּנַעַן, וַעֲדַיִן לֹא כָתַב תּוֹלְדוֹת חָם, וְלֹא יָדַעְנוּ שֶׁכְּנַעַן בְּנוֹ – לְפִיכָךְ הֵצְרִיךְ לוֹמַר כָּאן וְחָם הוּא אֲבִי כְנָעַן׃

י״ט שְׁלֹשָׁה אֵלֶּה בְּנֵי־נֹחַ וּמֵאֵלֶּה נָפְצָה כָּל־הָאָרֶץ׃

כ׳ וַיָּחֶל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַּע כָּרֶם׃

ויחל. עָשָׂה עַצְמוֹ חֹלִין, שֶׁהָיָה לוֹ לַעֲסֹק תְּחִלָּה בִּנְטִיעָה אַחֶרֶת (ב״ר)׃

איש האדמה. אֲדוֹנֵי הָאֲדָמָה כְּמוֹ אִישׁ נָעֳמִי (רות א׳)׃

ויטע כרם. כְּשֶׁנִּכְנַס לַתֵּבָה הִכְנִיס עִמּוֹ זְמוֹרוֹת וְיִחוּרֵי תְאֵנִים (ב״ר)׃

כ״א וַיֵּשְׁתְּ מִן־הַיַּיִן וַיִּשְׁכָּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אָהֳלֹה׃

ויתגל. לְשׁוֹן וַיִּתְפַּעֵל׃

אהלה. אהלה כְּתִיב, רֶמֶז לִי׳ שְׁבָטִים שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שֵׁם שׁוֹמְרוֹן, שֶׁנִּקְרֵאת אָהֳלָה שֶׁגָּלוּ עַל עִסְקֵי הַיַּיִן שֶׁנֶּאֱמַר הַשֹּׁתִים בְּמִזְרְקֵי יַיִן (עמוס ו׳)׃

כ״ב וַיַּרְא חָם אֲבִי כְנַעַן אֶת עֶרְוַת אָבִיו וַיַּגֶּד לִשְׁנֵי־אֶחָיו בַּחוּץ׃

וירא חם אבי כנען. יֵשׁ מֵרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים כְּנַעַן רָאָה וְהִגִּיד לְאָבִיו, לְכָךְ הֵזִכַּר עַל הַדָּבָר וְנִתְקַלֵּל (ב״ר)׃

וירא את ערות אביו. יֵשׁ אוֹמְרִים סֵרְסוֹ וְיֵשׁ אוֹמְרִים רִבָּעוֹ (סנה׳ ע׳)׃

כ״ג וַיִּקַּח שֵׁם וָיֶפֶת אֶת־הַשִּׂמְלָה וַיָּשִׂימוּ עַל־שְׁכֶם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אֲחֹרַנִּית וַיְכַסּוּ אֶת עֶרְוַת אֲבִיהֶם וּפְנֵיהֶם אֲחֹרַנִּית וְעֶרְוַת אֲבִיהֶם לֹא רָאוּ׃

ויקח שם ויפת. אֵין כְּתִיב וַיִּקְחוּ, אֶלָּא וַיִּקַּח – לְמֵד עַל שֵׁם שֶׁנִּתְאַמֵּץ בַּמִּצְוָה יוֹתֵר מִיֶּפֶת, לְכָךְ זָכוּ בָּנָיו לְטַלִּית שֶׁל צִיצִית, וְיֶפֶת זָכָה לִקְבוּרָה לְבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר אֶתֵּן לְגוֹג מָקוֹם שָׁם קֶבֶר (יחזקאל ל״ט), וְחָם שֶׁבִּזָּה אֶת אָבִיו נֶאֱמַר בְּזַרְעוֹ כֵּן יִנְהַג מֶלֶךְ אַשּׁוּר אֶת שִׁבְי מִצְרַיִם וְאֶת גָּלוּת כּוּשׁ נְעָרִים וּזְקֵנִים עָרוֹם וְיָחֵף וַחֲשׂוּפֵי שֹׁת וְגוֹ׳ (ישעיהו כ׳)׃

ופניהם אחורנית. לָמָּה נֶאֱמַר פַּעַם שְׁנִיָּה? מְלַמֵּד שֶׁכְּשֶׁקָּרְבוּ אֶצְלוֹ וְהֶצְרִכוּ לַהֲפֹךְ עַצְמָם לְכַסּוֹתוֹ הָפְכוּ פְּנֵיהֶם אֲחוֹרַנִּית:

כ״ד וַיֵּקֶץ נַחַ מִיֵּינוֹ וַיֵּדַע אֵת אֲשֶׁר־עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן:

בנו הקטן. הַפָּסוּל וְהַבָּזוּי, כְּמוֹ הִנֵּה קָטֹן נְתַתִּיךָ בַּגּוֹיִם בָּזוּי בָּאָדָם (ירמיה מ״ט):

כ״ה וַיֹּאמֶר אָרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו:

ארור כנען. אַתָּה גָּרַמְתָּ לִי שֶׁלֹּא אוֹלִיד בֵּן רְבִיעִי אַחֵר לְשַׁמְּשֵׁנִי, אָרוּר בִּנְךָ רְבִיעִי לִהְיוֹת מְשַׁמֵּשׁ אֶת זַרְעָם שֶׁל אֶלּוּ הַגְּדוֹלִים, שֶׁהוּטַל עֲלֵיהֶם טֹרַח עֲבוֹדָתִי מֵעַתָּה. וּמָה רָאָה חָם שֶׁפִּרְסֹ? אָמַר לָהֶם לְאֶחָיו אָדָם הָרִאשׁוֹן שְׁנֵי בָנִים הָיוּ לוֹ, וְהָרַג זֶה אֶת זֶה בִּשְׁבִיל יְרֻשַּׁת הָעוֹלָם, וְאָבִינוּ יֵשׁ לוֹ ג׳ בָּנִים וְעוֹדָנוּ מְבַקֵּשׁ בֵּן רְבִיעִי:

כ״ו וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם וְיִהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ:

ברוך ה׳ אלהי שם. שֶׁעָתִיד לִשְׁמֹר הַבְטָחָתוֹ לְזַרְעוֹ, לָתֵת לָהֶם אֶת אֶרֶץ כְּנַעַן:

ויהי. לָהֶם כְּנַעַן לְמַס עוֹבֵד:

כ״ז יַפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת וְיִשְׁכֹּן בְּאָהֳלֵי־שֵׁם וְיִהִי כְנַעַן עֶבֶד לָמוֹ:

יפת אלהים ליפת. מְתֻרְגָּם יַפְתִּי, יַרְחִיב:

וישכן באהלי שם. יַשְׁרֶה שְׁכִינָתוֹ בְּיִשְׂרָאֵל. וּמִדְרַשׁ חֲכָמִים אַע״פִּ שֶׁיַּפְתְּ אֱלֹהִים לְיֶפֶת – שֶׁבָּנָה כֹּרֶשׁ, שֶׁהָיָה מִבְּנֵי יֶפֶת, בֵּית שֵׁנִי – לֹא שָׁרְתָה בּוֹ שְׁכִינָה; וְהֵיכָן שָׁרְתָה? בְּמִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן שֶׁבָּנָה שְׁלֹמֹה שֶׁהָיָה מִבְּנֵי שֵׁם:

ויהי כנען עבד למו. אַף מִשֶּׁיִּגְלוּ בְּנֵי שֵׁם יִמָּכְרוּ לָהֶם עֲבָדִים מִבְּנֵי כְּנַעַן:

כ״ח וַיְחִי־נֹחַ אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה:

כ״ט וַיִּהְיוּ*(בספרי ספרד ואשכנז וַיְהִי) כָּל־יְמֵי־נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיָּמֹת: {פ}

פרק י׳

א׳ וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי־נֹחַ שֵׁם חָם וָיֶפֶת וַיִּוָּלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחַר הַמַּבּוּל:

ב׳ בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמָגוֹג וּמָדַי וְיָוָן וְתֻבַל וּמֶשֶׁךְ וְתִירָס:

ותירס. זוֹ פָּרַס (ב״ר):

ג׳ וּבְנֵי גֹּמֶר אַשְׁכְּנַז וְרִיפַת וְתֹגַרְמָה:

ד׳ וּבְנֵי יָוָן אֱלִישָׁה וְתַרְשִׁישׁ כִּתִּים וְדֹדָנִים:

ה׳ מֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ אִיֵּי הַגּוֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לִלְשֹׁנוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם בְּגוֹיֵהֶם:

ו׳ וּבְנֵי חָם כּוּשׁ וּמִצְרַיִם וּפוּט וּכְנָעַן:

ז׳ וּבְנֵי כוּשׁ סְבָא וַחֲוִילָה וְסַבְתָּה וְרַעְמָה וְסַבְתְּכָא וּבְנֵי רַעְמָה שְׁבָא וּדְדָן:

ח׳ וְכוּשׁ יָלַד אֶת־נִמְרֹד הוּא הֵחֵל לִהְיוֹת גִּבֹּר בָּאָרֶץ:

להיות גבור. לְהַמְרִיד כָּל הָעוֹלָם עַל הַקָּבָ״ה בַּעֲצַת דּוֹר הַפַּלָּגָה:

ט׳ הוּא־זֶה גִּבֹּר־צַיִד לִפְנֵי יְהוָה עַל־כֵּן יֵאָמַר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד לִפְנֵי יְהוָה׃

גבר ציד. צָד דַּעְתָּן שֶׁל בְּרִיּוֹת בְּפִיו, וּמַטְעָן לִמְרֹד בַּמָּקוֹם׃

לפני ה׳. מִתְכַּוֵּן לְהַקְנִיטוֹ עַל פָּנָיו׃

על כן יאמר. עַל כָּל אָדָם מַרְשִׁיעַ בְּעַזּוּת פָּנִים, יוֹדֵעַ רִבּוֹנוֹ וּמִתְכַּוֵּן לִמְרֹד בּוֹ, יֵאָמֵר זֶה כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צַיִד׃

י׳ וַתְּהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ בָּבֶל וְאֶרֶךְ וְאַכַּד וְכַלְנֵה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר׃

י״א מִן־הָאָרֶץ הַהִוא יָצָא אַשּׁוּר וַיִּבֶן אֶת־נִינְוֵה וְאֶת־רְחֹבֹת עִיר וְאֶת־כָּלַח׃

מן הארץ וגו׳. כֵּינְן שֶׁרָאָה אַשּׁוּר אֶת בָּנָיו שׁוֹמְעִין לְנִמְרוֹד וּמוֹרְדִין בַּמָּקוֹם לִבְנוֹת הַמִּגְדָּל יָצָא מִתּוֹכָם׃

י״ב וְאֶת־רֶסֶן בֵּין נִינְוֵה וּבֵין כָּלַח הִוא הָעִיר הַגְּדֹלָה׃

העיר הגדלה. הִיא נִינְוֵה שֶׁנֶּ׳ וְנִינְוֵה הָיְתָה עִיר גְּדוֹלָה לֵאלֹהִים (יונה ג׳)׃

י״ג וּמִצְרַיִם יָלַד אֶת־לוּדִים וְאֶת־עֲנָמִים וְאֶת־לְהָבִים וְאֶת־נַפְתֻּחִים׃

להבים. שֶׁפְּנֵיהֶם דּוֹמִים לְלַהַב׃

י״ד וְאֶת־פַּתְרֻסִים וְאֶת־כַּסְלֻחִים אֲשֶׁר יָצְאוּ מִשָּׁם פְּלִשְׁתִּים וְאֶת־כַּפְתֹּרִים׃ {ס}

פתרסים ואת כסלחים אשר יצאו משם פלשתים. מִשְּׁנֵיהֶם יָצְאוּ, שֶׁהָיוּ פַּתְרוּסִים וְכַסְלוּחִים מַחֲלִיפִין מִשְׁכַּב נְשׁוֹתֵיהֶם אֵלּוּ לָאֵלּוּ וְיָצְאוּ מֵהֶם פְּלִשְׁתִּים׃

ט״ו וּכְנַעַן יָלַד אֶת־צִידֹן בְּכֹרוֹ וְאֶת־חֵת׃

ט״ז וְאֶת־הַיְבוּסִי וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת הַגִּרְגָּשִׁי׃

י״ז וְאֶת־הַחִוִּי וְאֶת־הָעַרְקִי וְאֶת־הַסִּינִי׃

י״ח וְאֶת־הָאַרְוָדִי וְאֶת־הַצְּמָרִי וְאֶת־הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפֹצוּ מִשְׁפְּחוֹת הַכְּנַעֲנִי׃

ואחר נפוצו. מֵאֵלֶּה נָפוֹצוּ מִשְׁפָּחוֹת הָרִבֵּה׃

י״ט וַיְהִי גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה גְּרָרָה עַד־עַזָּה בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְאַדְמָה וּצְבֹיִם עַד־לָשַׁע׃

גבול הכנעני. סוֹף אַרְצוֹ. כָּל גְּבוּל לְשׁוֹן סוֹף וְקָצֶה׃

באכה. שֵׁם דָּבָר. וְלִי נִרְאֶה כְּאָדָם הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ, גְּבוּל זֶה מַגִּיעַ עַד אֲשֶׁר תָּבֹא לִגְבוּל פְּלוֹנִי׃

כ׳ אֵלֶּה בְנֵי־חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגוֹיֵהֶם׃ {ס}

ללשונותם בארצותם. אַע״פִּ שֶׁנֶּחְלְקוּ לִלְשׁוֹנוֹת וַאֲרָצוֹת, כֻּלָּם בְּנֵי חָם הֵם׃

כ״א וּלְשֵׁם יֻלַּד גַּם־הוּא אֲבִי כָּל־בְּנֵי־עֵבֶר אֲחִי יֶפֶת הַגָּדוֹל׃

אבי כל בני עבר. הַנָּהָר הָיָה שֵׁם׃

אחי יפת הגדול. אֵינִי יוֹדֵעַ אִם יֶפֶת הַגָּדוֹל אִם שֵׁם, כְּשֶׁהוּא אוֹמֵר שֵׁם בֶּן מְאַת שָׁנָה וְגוֹ׳ שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל, הֲרֵי אוֹמֵר יֶפֶת הַגָּדוֹל, שֶׁהֲרֵי בֶּן ת״ק שָׁנָה הָיָה נֹחַ כְּשֶׁהִתְחִיל לְהוֹלִיד, וְהַמַּבּוּל הָיָה בִּשְׁנַת שֵׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, נִמְצָא שֶׁהַגָּדוֹל בְּבָנָיו הָיָה בֶּן מֵאָה שָׁנָה, וְשֵׁם לֹא הִגִּיעַ לְמֵאָה עַד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃

אחי יפת. וְלֹא אָחִי חָם? שֶׁאִלּוּ שְׁנֵיהֶם כִּבְּדוּ אֶת אֲבִיהֶם, וְזֶה בִּזָּהוּ׃

כ״ב בְּנֵי שֵׁם עֵילָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשַׁד וְלוּד וַאֲרָם׃

כ״ג וּבְנֵי אֲרָם עוּץ וְחוּל וְגֶתֶר וָמָשׁ׃

כ״ד וְאַרְפַּכְשַׁד יָלַד אֶת־שֶׁלַח וְשֶׁלַח יָלַד אֶת־עֵבֶר׃

כ״ה וּלְעֵבֶר יֻלַּד שְׁנֵי בָנִים שֵׁם הָאֶחָד פֶּלֶג כִּי בְיָמָיו נִפְלְגָה הָאָרֶץ וְשֵׁם אָחִיו יָקְטָן׃

נפלגה. נִתְבַּלְבְּלוּ הַלְּשׁוֹנוֹת וְנָפוֹצוּ מִן הַבְּקָעָה וְנִתְפַּלְּגוּ בְּכָל הָעוֹלָם. לְמַדְנוּ שֶׁהָיָה עֵבֶר נָבִיא, שֶׁקָּרָא שֵׁם בְּנוֹ עַל שֵׁם הֶעָתִיד; וְשָׁנִינוּ בְּסֵדֶר עוֹלָם שֶׁבְּסוֹף יָמָיו נִתְפַּלְּגוּ, שֶׁא״ת בִּתְחִלַּת יָמָיו, הֲרֵי יָקְטָן אָחִיו צָעִיר מִמֶּנּוּ וְהוֹלִיד כַּמָּה מִשְׁפָּחוֹת קֹדֶם לָכֵן, שֶׁנֶּאֱמַר וְיָקְטָן יָלַד וְגוֹ׳ וַאֲחַר כָּךְ וַיְהִי כָל הָאָרֶץ וְגוֹ׳; וְאִ״ת בְּאֶמְצַע יָמָיו, לֹא בָא הַכָּתוּב לִסְתֹּם אֶלָּא לְפָרֵשׁ, הָא לָמַדְתָּ שֶׁבִּשְׁנַת מוֹת פֶּלֶג נִתְפַּלְּגוּ׃

ויקטן. שֶׁהָיָה עָנָו וּמַקְטִין עַצְמוֹ, לְכָךְ זָכָה לְהַעֲמִיד כָּל הַמִּשְׁפָּחוֹת הַלָּלוּ׃

כ״ו וְיָקְטָן יָלַד אֶת־אַלְמוֹדָד וְאֶת־שֶׁלֶף וְאֶת־חֲצַרְמָוֶת וְאֶת־יָרַח׃

חצרמות. עַל שֵׁם מְקוֹמוֹ, דִּבְרֵי אַגָּדָה (ב״ר)׃

כ״ז וְאֶת־הֲדוֹרָם וְאֶת־אוּזָל וְאֶת־דִּקְלָה׃

כ״ח וְאֶת־עוֹבָל וְאֶת־אֲבִימָאֵל וְאֶת־שְׁבָא׃

כ״ט וְאֶת־אוֹפִר וְאֶת־חֲוִילָה וְאֶת־יוֹבָב כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי יָקְטָן׃

ל׳ וַיְהִי מוֹשָׁבָם מִמֵּשָׁא בְּאֲכָה סְפָרָה הַר הַקֶּדֶם׃

ל״א אֵלֶּה בְנֵי־שֵׁם לְמִשְׁפְּחֹתָם לִלְשֹׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם׃

ל״ב אֵלֶּה מִשְׁפְּחֹת בְּנֵי־נֹחַ לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמֵאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בָּאָרֶץ אַחַר הַמַּבּוּל׃ {פ}

פרק י״א

א׳ וַיְהִי כָל־הָאָרֶץ שָׂפָה אַחַת וּדְבָרִים אֲחָדִים׃

שפה אחת. לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ׃

ודברים אחדים. בְּאוּ בְעֵצָה אַחַת וְאָמְרוּ לֹא כָּל הֵימֶנּוּ שֶׁיָּבֹר לוֹ אֶת הָעֶלְיוֹנִים, נַעֲלֶה לָרָקִיעַ וְנַעֲשֶׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה. דָּבָר אַחֵר עַל יְחִידוֹ שֶׁל עוֹלָם. דָּבָר אַחֵר וּדְבָרִים אֲחָדִים – אָמְרוּ אַחַת לְאֶלֶף ותרנ״ו שָׁנִים הָרָקִיעַ מִתְמוֹטֵט כְּשֶׁם שֶׁעָשָׂה בִּימֵי הַמַּבּוּל, בְּאוּ וְנַעֲשֶׂה לוֹ סְמִיכוֹת (ב״ר)׃

ב׳ וַיְהִי בְּנָסְעָם מִקֶּדֶם וַיִּמְצְאוּ בִקְעָה בְּאֶרֶץ שִׁנְעָר וַיֵּשְׁבוּ שָׁם׃

בנסעם מקדם. שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים שָׁם, כְּדִכְתִיב לְמַעְלָה וַיְהִי מוֹשָׁבָם וגו׳ הַר הַקֶּדֶם וְנָסְעוּ מִשָּׁם לָתוּר לָהֶם מָקוֹם לְהַחֲזִיק אֶת כֻּלָּם וְלֹא מָצְאוּ אֶלָּא שִׁנְעָר׃

ג׳ וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ הָבָה נִלְבְּנָה לְבֵנִים וְנִשְׂרְפָה לִשְׂרֵפָה וַתְּהִי לָהֶם הַלְּבֵנָה לְאָבֶן וְהַחֵמָר הָיָה לָהֶם לַחֹמָר׃

איש אל רעהו. אֻמָּה לְאֻמָּה, מִצְרַיִם לְכוּשׁ, וְכוּשׁ לְפוּט וּפוּט לִכְנַעַן׃

הבה. הַזְמִינוּ עַצְמְכֶם. כָּל הָבָה לְשׁוֹן הַזְמָנָה הוּא, שֶׁמְּכִינִים עַצְמָן וּמִתְחַבְּרִים לְמְלָאכָה אוֹ לְעֵצָה אוֹ לַמַּשָּׂא. הָבָה הַזְמִינוּ, אפר״לייר בלע״ז׃

לבנים. שֶׁאֵין אֲבָנִים בְּבָבֶל, שֶׁהִיא בִּקְעָה׃

ונשרפה לשרפה. כָּךְ עוֹשִׂין הַלְּבֵנִים שֶׁקּוֹרִין טוויל״ש בל׳, שׂוֹרְפִים אוֹתָן בְּכִבְשָׁן׃

לחמר. לְטוּחַ הַקִּיר׃

ד׳ וַיֹּאמְרוּ֙ הָבָה | נִבְנֶה־לָּ֣נוּ עִ֔יר וּמִגְדָּ֖ל וְרֹאשׁ֣וֹ בַשָּׁמַ֑יִם וְנַֽעֲשֶׂה־לָּ֣נוּ שֵׁ֔ם פֶּן־נָפ֥וּץ עַל־פְּנֵ֖י כָּל־הָאָֽרֶץ׃

פן נפוץ. שֶׁלֹּא יָבִיא עָלֵינוּ שׁוּם מַכָּה לַהֲפִיצֵנוּ מִכָּאן׃

ה׳ וַיֵּ֣רֶד יְהוָ֔ה לִרְאֹ֖ת אֶת־הָעִ֣יר וְאֶת־הַמִּגְדָּ֑ל אֲשֶׁ֥ר בָּנ֖וּ בְּנֵ֥י הָאָדָֽם׃

וירד ה׳ לראות. לֹא הַצְרֵךְ לְכָךְ, אֶלָּא בָּא לְלַמֵּד לַדַּיָּנִים שֶׁלֹּא יַרְשִׁיעוּ הַנִּדּוֹן עַד שֶׁיִּרְאוּ וְיָבִינוּ, מִדְרַשׁ רַבִּי תַּנְחוּמָא׃

בני האדם. אֶלָּא בְּנֵי מִי? שֶׁמָּא בְּנֵי חֲמוֹרִים וּגְמַלִּים? אֶלָּא בְּנֵי אָדָם הָרִאשׁוֹן שֶׁכָּפָה אֶת הַטּוֹבָה וְאָמַר הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּ עִמָּדִי, אַף אֵלּוּ כָּפוּ בַּטּוֹבָה לְמָרֵד בְּמִי שֶׁהִשְׁפִּיעַ טוֹבָה, וּמִלְּטָם מִן הַמַּבּוּל׃

ו׳ וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה הֵן֙ עַ֣ם אֶחָ֔ד וְשָׂפָ֥ה אַחַ֖ת לְכֻלָּ֑ם וְזֶ֣ה הַחִלָּ֔ם לַעֲשׂ֖וֹת וְעַתָּ֣ה לֹֽא־יִבָּצֵ֤ר מֵהֶם֙ כֹּ֣ל אֲשֶׁ֣ר יָזְמ֔וּ לַעֲשֽׂוֹת׃

הן עם אחד. כָּל טוֹבָה זוֹ יֵשׁ עִמָּהֶן, שֶׁעַם אֶחָד הֵם, וְשָׂפָה אַחַת לְכֻלָּן וְדָבָר זֶה הֵחֵלּוּ לַעֲשׂוֹת׃

החלם. כְּמוֹ אָמְרָם, עֲשׂוֹתָם – לְהַתְחִיל הֵם לַעֲשׂוֹת׃

לא יבצר מהם וגו׳ לעשות. בִּתְמִיהָה. יִבָּצֵר לְשׁוֹן מְנִיעָה, כְּתַרְגּוּמוֹ; וְדוֹמֶה לוֹ יִבְצֹר רוּחַ נְגִידִים (תה׳ ע״ו)׃

ז׳ הָבָ֣ה נֵרְדָ֔ה וְנָבְלָ֥ה שָׁ֖ם שְׂפָתָ֑ם אֲשֶׁ֥ר לֹֽא־יִשְׁמְע֖וּ אִ֥ישׁ שְׂפַ֥ת רֵעֵֽהוּ׃

הבה נרדה. בְּבֵית דִּינוֹ נִמְלַךְ מֵעַנְוָתָנוּתוֹ יִתֵּרָה׃

הבה. מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה – הֵם אָמְרוּ הָבָה נִבְנֶה, וְהוּא כְּנֶגְדָּם מָדַד וְאָמַר הָבָה נֵרְדָה׃

ונבלה. וּנְבַלְבֵּל; נוּ״ן מְשַׁמֶּשׁ בִּלְשׁוֹן רַבִּים, וְהֵ״א אַחֲרוֹנָה יִתֵּרָה, כְּהֵ״א שֶׁל נֵרְדָה׃

לא ישמעו. זֶה שׁוֹאֵל לִבְנָה וְזֶה מֵבִיא טִיט, וְזֶה עוֹמֵד עָלָיו וּפוֹצֵעַ אֶת מֹחוֹ׃

ח׳ וַיָּ֤פֶץ יְהוָה֙ אֹתָ֣ם מִשָּׁ֔ם עַל־פְּנֵ֖י כָּל־הָאָ֑רֶץ וַיַּחְדְּל֖וּ לִבְנֹ֥ת הָעִֽיר׃

ויפץ ה׳ אתם משם. בָּעוֹלָם הַזֶּה; מַה שֶּׁאָמְרוּ פֶּן נָפוּץ, נִתְקַיְּמוּ עֲלֵיהֶם, הוּא שֶׁאָמַר שְׁלֹמֹה מְגוֹרַת רָשָׁע הִיא תְּבוֹאֶנּוּ (משלי י׳)׃

ט׳ עַל־כֵּ֗ן קָרָ֤א שְׁמָהּ֙ בָּבֶ֔ל כִּי־שָׁ֥ם בָּלַ֖ל יְהוָ֑ה שְׂפַ֥ת כָּל־הָאָ֖רֶץ וּמִשָּׁ֥ם הֱפִיצָ֛ם יְהוָ֖ה עַל־פְּנֵ֥י כָּל־הָאָֽרֶץ׃ {פ}

ומשם הפיצם. לְמַד שֶׁאֵין לָהֶם חֵלֶק לָעוֹלָם הַבָּא; וְכִי אֵיזוֹ קָשָׁה, שֶׁל דּוֹר הַמַּבּוּל אוֹ שֶׁל דּוֹר הַפַּלָּגָה? אֵלּוּ לֹא עָשׂוּ יָד בָּעֵקֶר וְאֵלּוּ עָשׂוּ יָד בָּעֵקֶר לְהַלָּחֵם בּוֹ, וְאֵלּוּ נִשְׁטְפוּ וְאֵלּוּ לֹא נֶאֶבְדוּ מִן הָעוֹלָם? אֶלָּא שֶׁדּוֹר הַמַּבּוּל הָיוּ גַּזְלָנִים וְהָיְתָה מְרִיבָה בֵּינֵיהֶם, לְכָךְ נֶאֶבְדוּ; וְאֵלּוּ הָיוּ נוֹהֲגִים אַהֲבָה וְרֵעוּת בֵּינֵיהֶם, שֶׁנֶּ׳ שָׂפָה אֶחָת וּדְבָרִים אֲחָדִים, לָמַדְתָּ שֶׁשָּׁנְאוּי הַמַּחֲלֹקֶת וְגָדוֹל הַשָּׁלוֹם׃

י׳ אֵ֚לֶּה תּוֹלְדֹ֣ת שֵׁ֔ם שֵׁ֚ם בֶּן־מְאַ֣ת שָׁנָ֔ה וַיּ֖וֹלֶד אֶת־אַרְפַּכְשַׁ֑ד שְׁנָתַ֖יִם אַחַ֥ר הַמַּבּֽוּל׃

שם בן מאת שנה. כְּשֶׁהוֹלִיד אֶת אַרְפַּכְשָׁד שְׁנָתַיִם אַחַר הַמַּבּוּל׃

י״א וַיְחִי־שֵׁ֗ם אַחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־אַרְפַּכְשַׁ֔ד חֲמֵ֥שׁ מֵא֖וֹת שָׁנָ֑ה וַיּ֖וֹלֶד בָּנִ֥ים וּבָנֽוֹת׃ {ס}

י״ב וְאַרְפַּכְשַׁד֙ חַ֣י חָמֵ֔שׁ וּשְׁלֹשִׁ֖ים שָׁנָ֑ה וַיּ֖וֹלֶד אֶת־שָֽׁלַח׃

י״ג וַיְחִי֙ אַרְפַּכְשַׁ֔ד אַחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־שֶׁ֔לַח שָׁלֹ֥שׁ שָׁנִ֖ים וְאַרְבַּ֣ע מֵא֑וֹת שָׁנָ֔ה וַיּ֖וֹלֶד בָּנִ֥ים וּבָנֽוֹת׃ {ס}

י״ד וְשֶׁ֙לַח֙ חַ֣י שְׁלֹשִׁ֔ים שָׁנָ֖ה וַיּ֥וֹלֶד אֶת־עֵֽבֶר׃

ט״ו וַיְחִי־שֶׁ֗לַח אַחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־עֵ֔בֶר שָׁלֹ֥שׁ שָׁנִ֖ים וְאַרְבַּ֣ע מֵא֑וֹת שָׁנָ֔ה וַיּ֖וֹלֶד בָּנִ֥ים וּבָנֽוֹת׃ {ס}

ט״ז וַיְחִי־עֵ֙בֶר֙ אַרְבַּ֣ע וּשְׁלֹשִׁ֔ים שָׁנָ֖ה וַיּ֥וֹלֶד אֶת־פָּֽלֶג׃

י״ז וַיְחִי־עֵ֙בֶר֙ אַחֲרֵי֙ הוֹלִיד֣וֹ אֶת־פֶּ֔לֶג שְׁלֹשִׁ֥ים שָׁנָ֖ה וְאַרְבַּ֣ע מֵא֑וֹת שָׁנָ֔ה וַיּ֖וֹלֶד בָּנִ֥ים וּבָנֽוֹת׃ {ס}

י״ח וַיְחִי־פֶלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־רְעוּ׃

י״ט וַיְחִי־פֶלֶג אַחֲרֵי֨ הוֹלִידוֹ֜ אֶת־רְעוּ תֵּ֤שַׁע שָׁנִים֙ וּמָאתַ֣יִם שָׁנָ֔ה וַיּוֹלֶד֙ בָּנִ֣ים וּבָנ֔וֹת׃ {ס}

כ׳ וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־שְׂרוּג׃

כ״א וַיְחִי רְעוּ֙ אַחֲרֵי֨ הוֹלִידוֹ֜ אֶת־שְׂרוּ֗ג שֶׁ֣בַע שָׁנִ֔ים וּמָאתַ֣יִם שָׁנָ֑ה וַיּוֹלֶד֙ בָּנִ֣ים וּבָנ֔וֹת׃ {ס}

כ״ב וַיְחִי שְׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־נָחוֹר׃

כ״ג וַיְחִי שְׂרוּ֙ג אַחֲרֵי֨ הוֹלִידוֹ֜ אֶת־נָחוֹ֗ר מָאתַ֣יִם שָׁנָ֑ה וַיּוֹלֶד֙ בָּנִ֣ים וּבָנ֔וֹת׃ {ס}

כ״ד וַיְחִי נָחוֹר תֵּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיּוֹלֶד אֶת־תָּרַח׃

כ״ה וַיְחִי נָחוֹ֙ר אַחֲרֵי֨ הוֹלִידוֹ֜ אֶת־תָּ֗רַח תְּשַׁע־עֶשְׂרֵ֤ה שָׁנָה֙ וּמְאַ֣ת שָׁנָ֔ה וַיּוֹלֶד֙ בָּנִ֣ים וּבָנ֔וֹת׃ {ס}

כ״ו וַיְחִי־תֶ֖רַח שִׁבְעִ֣ים שָׁנָ֑ה וַיּוֹלֶד֙ אֶת־אַבְרָ֔ם אֶת־נָחוֹ֖ר וְאֶת־הָרָֽן׃

כ״ז וְאֵ֨לֶּה֙ תּוֹלְדֹ֣ת תֶּ֔רַח תֶּ֖רַח הוֹלִ֣יד אֶת־אַבְרָ֑ם אֶת־נָחוֹ֖ר וְאֶת־הָרָ֑ן וְהָרָ֖ן הוֹלִ֥יד אֶת־לֽוֹט׃

כ״ח וַיָּ֥מָת הָרָ֖ן עַל־פְּנֵ֣י תֶּ֑רַח אֶ֖רֶץ מוֹלַדְתּ֥וֹ בְּא֖וּר כַּשְׂדִּֽים׃

> **על פני תרח אביו.** בְּחַיֵּי אָבִיו. וּמִדְרָשׁ אַגָּדָה אוֹמֵר שֶׁעַל יְדֵי אָבִיו מֵת; שֶׁקִּבֵּל תֶּרַח עַל אַבְרָם בְּנוֹ לִפְנֵי נִמְרוֹד עַל שֶׁכִּתֵּת אֶת צְלָמָיו, וְהִשְׁלִיכוֹ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ, וְהָרָן יוֹשֵׁב וְאוֹמֵר בְּלִבּוֹ אִם אַבְרָם נוֹצַחַ אֲנִי מִשֶּׁלּוֹ, וְאִם נִמְרוֹד נוֹצֵחַ אֲנִי מִשֶּׁלּוֹ; וּכְשֶׁנִּצַּל אַבְרָם, אָמְרוּ לוֹ לְהָרָן מִשֶּׁל מִי אַתָּה? אָמַר לָהֶם הָרָן מִשֶּׁל אַבְרָם אֲנִי, הִשְׁלִיכוּהוּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְנִשְׂרַף, וְזֶהוּ אוּר כַּשְׂדִּים (ב״ר). וּמְנַחֵם פֵּרֵשׁ אוּר — בִּקְעָה; וְכֵן בָּאֲרִים כַּבְּדוּ ה׳ (ישעיה כ״ד), וְכֵן מְאוּרַת צִפְעוֹנִי (שם י״א) כָּל חֹר וּבֶקַע עָמֹק קְרוּי אוּר׃

כ״ט וַיִּקַּ֤ח אַבְרָם֙ וְנָחוֹ֔ר לָהֶ֖ם נָשִׁ֑ים שֵׁ֚ם אֵ֣שֶׁת־אַבְרָ֔ם שָׂרָ֖י וְשֵׁ֣ם אֵ֣שֶׁת־נָח֑וֹר מִלְכָּ֞ה בַּת־הָרָ֣ן אֲבִי־מִלְכָּ֗ה וַאֲבִי֙ יִסְכָּֽה׃

> **יסכה.** זוֹ שָׂרָה, עַל שֵׁם שֶׁסּוֹכָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְשֶׁהַכֹּל סוֹכִין בְּיָפְיָהּ; וְעוֹד יִסְכָּה לְשׁוֹן נְסִיכוּת, כְּמוֹ שָׂרָה לְשׁוֹן שָׂרָרָה׃

ל׳ וַתְּהִ֥י שָׂרַ֖י עֲקָרָ֑ה אֵ֥ין לָ֖הּ וָלָֽד׃

ל״א וַיִּקַּ֤ח תֶּ֙רַח֙ אֶת־אַבְרָ֣ם בְּנ֔וֹ וְאֶת־לוֹט֙ בֶּן־הָרָ֣ן בֶּן־בְּנ֔וֹ וְאֵת֙ שָׂרַ֣י כַּלָּתֹ֔ו אֵ֖שֶׁת אַבְרָ֣ם בְּנ֑וֹ וַיֵּצְא֣וּ אִתָּ֗ם מֵא֤וּר כַּשְׂדִּים֙ לָלֶ֣כֶת אַ֣רְצָה כְּנַ֔עַן וַיָּבֹ֖אוּ עַד־חָרָ֑ן וַיֵּשְׁב֖וּ שָֽׁם׃

> **ויצאו אתם.** וַיֵּצְאוּ תֶּרַח וְאַבְרָם עִם לוֹט וְשָׂרַי׃

ל״ב וַיִּהְי֣וּ יְמֵי־תֶ֔רַח חָמֵ֥שׁ שָׁנִ֖ים וּמָאתַ֣יִם שָׁנָ֑ה וַיָּ֥מָת תֶּ֖רַח בְּחָרָֽן׃ {פ}

> **וימת תרח בחרן.** לְאַחַר שֶׁיָּצָא אַבְרָם מֵחָרָן וּבָא לְאֶרֶץ כְּנַעַן, וְהָיָה שָׁם יוֹתֵר מִשִּׁשִּׁים שָׁנָה; שֶׁהֲרֵי כָּתוּב וְאַבְרָם בֶּן חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן וְתֶרַח בֶּן שִׁבְעִים שָׁנָה כְּשֶׁנּוֹלַד אַבְרָם, הֲרֵי קמ״ה לְתֶרַח; כְּשֶׁיָּצָא אַבְרָם מֵחָרָן עֲדַיִן נִשְׁאֲרוּ מִשְּׁנוֹתָיו הַרְבֵּה, וְלָמָּה הִקְדִּים הַכָּתוּב מִיתָתוֹ שֶׁל תֶּרַח לִיצִיאָתוֹ שֶׁל אַבְרָם? שֶׁלֹּא יְהֵא הַדָּבָר מְפֻרְסָם לַכֹּל וְיֹאמְרוּ לֹא קַיֵּם אַבְרָם אֶת כִּבּוּד אָבִיו, שֶׁהִנִּיחוֹ זָקֵן וְהָלַךְ לוֹ, לְפִיכָךְ קָרָאוֹ הַכָּתוּב מֵת, שֶׁהָרְשָׁעִים אַף בְּחַיֵּיהֶם קְרוּיִים מֵתִים, וְהַצַּדִּיקִים אַף בְּמִיתָתָן קְרוּיִים חַיִּים, שֶׁנֶּאֱמַר וּבְנָיָהוּ בֶן יְהוֹיָדָע בֶּן אִישׁ חַי (שְׁמוּאֵל ב׳ כ״ג)׃

(**בחרן** הַנּוּ״ן הֲפוּכָה לוֹמַר לְךָ, עַד אַבְרָם חָרוֹן אַף שֶׁל מָקוֹם)׃

פרק י״ב

א׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָם לֶךְ־לְךָ מֵאַרְצְךָ וּמִמּוֹלַדְתְּךָ וּמִבֵּית אָבִיךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ׃

לך לך. לַהֲנָאָתְךָ וּלְטוֹבָתְךָ, שָׁם אֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל, כָּאן אִי אַתָּה זוֹכֶה לְבָנִים, וְעוֹד שֶׁאוֹדִיעַ טִבְעֲךָ בָּעוֹלָם׃

ב׳ וְאֶעֶשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וַאֲבָרֶכְךָ וַאֲגַדְּלָה שְׁמֶךָ וְהְיֵה בְּרָכָה׃

ואעשך לגוי גדול. לְפִי שֶׁהַדֶּרֶךְ גּוֹרֶמֶת לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, מְמַעֶטֶת פְּרִיָה וּרְבִיָה וּמְמַעֶטֶת אֶת הַמָּמוֹן וּמְמַעֶטֶת אֶת הַשֵּׁם, לְכָךְ הַזְקֵק לִשְׁלֹשָׁה בְּרָכוֹת הַלָּלוּ, שֶׁהִבְטִיחוֹ עַל הַבָּנִים וְעַל הַמָּמוֹן וְעַל הַשֵּׁם׃

ואברכך. בְּמָמוֹן (בראשית רבה)׃

והיה ברכה. הַבְּרָכוֹת נְתוּנוֹת בְּיָדְךָ; עַד עַכְשָׁו הָיוּ בְיָדִי, בֵּרַכְתִּי לְאָדָם וְנֹחַ, וּמַעֲכְשָׁו אַתָּה תְּבָרֵךְ אֶת אֲשֶׁר תַּחְפֹּץ (בראשית רבה). דָּבָר אַחֵר **ואעשך לגוי גדול** זֶה שֶׁאוֹמְרִים אֱלֹהֵי אַבְרָהָם, **ואברכך** זֶה שֶׁאוֹמְרִים אֱלֹהֵי יִצְחָק, **ואגדלה שמך** זֶה שֶׁאוֹמְרִים אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. יָכוֹל יִהְיוּ חוֹתְמִין בְּכֻלָּן, תַּלְמוּד לוֹמַר וֶהְיֵה בְּרָכָה, בְּךָ חוֹתְמִין וְלֹא בָהֶם׃

מארצך. וַהֲלֹא כְבָר יָצָא מִשָּׁם עִם אָבִיו וּבָא עַד חָרָן? אֶלָּא כָּךְ אָמַר לוֹ הִתְרַחֵק עוֹד מִשָּׁם וְצֵא מִבֵּית אָבִיךָ׃

אשר אראך. לֹא גִלָּה לוֹ הָאָרֶץ מִיָּד כְּדֵי לְחַבְּבָהּ בְּעֵינָיו, וְלָתֵת לוֹ שָׂכָר עַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר; כַּיּוֹצֵא בוֹ, אֶת בִּנְךָ אֶת יְחִידְךָ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ אֶת יִצְחָק (ברא׳ כ״ב), כַּיּוֹצֵא בוֹ עַל אַחַד הֶהָרִים אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ, וכיו״ב וּקְרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אָנֹכִי דֹּבֵר אֵלַיִךְ (יונה ג׳)׃

ג׳ וַאֲבָרְכָה מְבָרֲכֶיךָ וּמְקַלֶּלְךָ אָאֹר וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה׃

ונברכו בך. יֵשׁ אַגָּדוֹת רַבּוֹת, וְזֶהוּ פְּשׁוּטוֹ, אָדָם אוֹמֵר לִבְנוֹ תְּהֵא כְּאַבְרָהָם, וְכֵן כָּל וְנִבְרְכוּ בְךָ שֶׁבַּמִּקְרָא, וְזֶה מוֹכִיחַ בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה (בר׳ מ״ח)׃

ד׳ וַיֵּלֶךְ אַבְרָם כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אֵלָיו יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לוֹט וְאַבְרָם בֶּן־חָמֵשׁ שָׁנִים וְשִׁבְעִים שָׁנָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן׃

ה׳ וַיִּקַּח אַבְרָם אֶת־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ וְאֶת־לוֹט בֶּן־אָחִיו וְאֶת־כָּל־רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכָשׁוּ וְאֶת־הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר־עָשׂוּ בְחָרָן וַיֵּצְאוּ לָלֶכֶת אַרְצָה כְּנַעַן וַיָּבֹאוּ אַרְצָה כְּנָעַן׃

אשר עשו בחרן. שֶׁהִכְנִיסָן תַּחַת כַּנְפֵי הַשְּׁכִינָה; אַבְרָהָם מְגַיֵּר אֶת הָאֲנָשִׁים וְשָׂרָה מְגַיֶּרֶת הַנָּשִׁים, וּמַעֲלֶה עֲלֵיהֶם הַכָּתוּב כְּאִלּוּ עֲשָׂאוּם; וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת שֶׁקָּנוּ לָהֶם, כְּמוֹ עָשָׂה אֶת כָּל הַכָּבֹד הַזֶּה (שם ל״א), וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל (במדבר כד יח), לְשׁוֹן קוֹנֶה וְכוֹנֵס׃

ו׳ וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בָּאָרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרֶה וְהַכְּנַעֲנִי אָז בָּאָרֶץ׃

ויעבר אברם בארץ. נִכְנַס לְתוֹכָהּ׃

עד מקום שכם. לְהִתְפַּלֵּל עַל בְּנֵי יַעֲקֹב, כְּשֶׁיָּבֹאוּ לְהִלָּחֵם בִּשְׁכֶם׃

אלון מורה. הוּא שְׁכֶם. הֶרְאָהוּ הַר גְּרִיזִים וְהַר עֵיבָל, שָׁם קִבְּלוּ יִשְׂרָאֵל שְׁבוּעַת הַתּוֹרָה׃

והכנעני אז בארץ. הָיָה הוֹלֵךְ וְכוֹבֵשׁ אֶת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִזַּרְעוֹ שֶׁל שֵׁם, שֶׁבְּחָלְקוֹ שֶׁל שֵׁם נָפְלָה כְּשֶׁחָלַק נֹחַ אֶת הָאָרֶץ לִבָנָיו, שֶׁנֶּאֱמַר וּמַלְכִּי צֶדֶק מֶלֶךְ שָׁלֵם (ברא׳ י״ב), לְפִיכָךְ וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל אַבְרָם לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, עָתִיד אֲנִי לְהַחֲזִירָהּ לְבָנֶיךָ שֶׁהֵם מִזַּרְעוֹ שֶׁל שֵׁם׃

ז׳ וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה הַנִּרְאֶה אֵלָיו׃

ויבן שם מזבח. עַל בְּשׂוֹרַת הַזֶּרַע וְעַל בְּשׂוֹרַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃

ח׳ וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה מִקֶּדֶם לְבֵית־אֵל וַיֵּט אָהֳלָה בֵּית־אֵל מִיָּם וְהָעַי מִקֶּדֶם וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה׃

ויעתק משם. אָהֳלוֹ׃

מקדם לבית אל. בְּמִזְרָחָהּ שֶׁל בֵּית אֵל נִמְצֵאת בֵּית אֵל בְּמַעֲרָבוֹ, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר בֵּית אֵל מִיָּם׃

אהלו. אהלה כְּתִיב, בַּתְּחִלָּה נָטָה אֶת אָהֳלוֹ אִשְׁתּוֹ וְאַחַר כָּךְ אֶת שֶׁלּוֹ (בראשית רבה)׃

ויבן שם מזבח. נִתְנַבֵּא שֶׁעֲתִידִין בָּנָיו לְהִכָּשֵׁל שָׁם עַל עֲוֹן עָכָן, וְהִתְפַּלֵּל שָׁם עֲלֵיהֶם:

ט׳ וַיִּסַּע אַבְרָם הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה: {פ}

הלוך ונסוע. לְפָרָקִים יוֹשֵׁב כָּאן חֹדֶשׁ אוֹ יוֹתֵר, וְנוֹסֵעַ מִשָּׁם וְנוֹטֶה אָהֳלוֹ בְּמָקוֹם אַחֵר, וְכָל מַסָּעָיו הַנֶּגְבָּה, לָלֶכֶת לְדָרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְהִיא לְצַד יְרוּשָׁלַיִם, שֶׁהוּא בְּחֶלְקוֹ שֶׁל יְהוּדָה, שֶׁנִּטְלוּ בְּדָרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְהַר הַמּוֹרִיָּה שֶׁהִיא נַחֲלָתוֹ (בראשית רבה):

י׳ וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה לָגוּר שָׁם כִּי־כָבֵד הָרָעָב בָּאָרֶץ:

רעב בארץ. בְּאוֹתָהּ הָאָרֶץ לְבַדָּהּ, לְנַסּוֹתוֹ, אִם יְהַרְהֵר אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל הַקָּבָ״ה שֶׁאָמַר לָלֶכֶת אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, וַעֲכְשָׁו מַשִּׁיאוֹ לָצֵאת מִמֶּנָּה:

י״א וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִקְרִיב לָבוֹא מִצְרָיְמָה וַיֹּאמֶר אֶל־שָׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה־נָא יָדַעְתִּי כִּי אִשָּׁה יְפַת־מַרְאֶה אָתְּ:

הנה נא ידעתי. מִדְרַשׁ אַגָּדָה עַד עַכְשָׁו לֹא הִכִּיר בָּהּ מִתּוֹךְ צְנִיעוּת שֶׁבִּשְׁנֵיהֶם, וְעַכְשָׁו הִכִּיר בָּהּ עַל יְדֵי מַעֲשֶׂה. דָּבָר אַחֵר, מִנְהַג הָעוֹלָם שֶׁעַל יְדֵי טֹרַח הַדֶּרֶךְ אָדָם מִתְבַּזֶּה, וְזֹאת עָמְדָה בְּיָפְיָהּ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא הִנֵּה נָא הִגִּיעַ הַשָּׁעָה שֶׁיֵּשׁ לְדְאֹג עַל יָפְיֵךְ, יָדַעְתִּי זֶה יָמִים רַבִּים כִּי יְפַת מַרְאֶה אַתְּ, וְעַכְשָׁו אָנוּ בָּאִים בֵּין אֲנָשִׁים שְׁחֹרִים וּמְכֹעָרִים, אֲחֵיהֶם שֶׁל כּוּשִׁים, וְלֹא הֻרְגְּלוּ בְּאִשָּׁה יָפָה; וְדוֹמֶה לוֹ הִנֵּה נָא אֲדֹנַי סוּרוּ נָא (בר׳ י״ט):

י״ב וְהָיָה כִּי־יִרְאוּ אֹתָךְ הַמִּצְרִים וְאָמְרוּ אִשְׁתּוֹ זֹאת וְהָרְגוּ אֹתִי וְאֹתָךְ יְחַיּוּ:

י״ג אִמְרִי־נָא אְחֹתִי אָתְּ לְמַעַן ׀ יִיטַב־לִי בַעֲבוּרֵךְ וְחָיְתָה נַפְשִׁי בִּגְלָלֵךְ:

למען ייטב לי בעבורך. יִתְּנוּ לִי מַתָּנוֹת:

י״ד וַיְהִי כְּבוֹא אַבְרָם מִצְרַיְמָה וַיִּרְאוּ הַמִּצְרִים ׀ אֶת־הָאִשָּׁה כִּי־יָפָה הִוא מְאֹד:

ויהי ככבוא אברם מצרימה. הָיָה לוֹ לוֹמַר כְּבוֹאָם מִצְרַיְמָה? אֶלָּא לְמַד שֶׁהִטְמִין אוֹתָהּ בְּתֵבָה, וְעַל יְדֵי שֶׁתָּבְעוּ אֶת הַמֶּכֶס פָּתְחוּ וְרָאוּ אוֹתָהּ:

ט״ו וַיִּרְאוּ אֹתָהּ ׀ שָׂרֵי פַּרְעֹה וַיְהַלְלוּ אֹתָהּ אֶל־פַּרְעֹה וַתֻּקַּח הָאִשָּׁה בֵּית פַּרְעֹה:

ויהללו אותה אל פרעה. הִלְּלוּהָ בֵּינֵיהֶם לוֹמַר הֲגוּנָה זוֹ לַמֶּלֶךְ:

ט״ז וּלְאַבְרָם הֵיטִיב בַּעֲבוּרָהּ וַיְהִי־לוֹ צֹאן־וּבָקָר ׀ וַחֲמֹרִים וַעֲבָדִים ׀ וּשְׁפָחֹת וַאֲתֹנֹת וּגְמַלִּים:

ולאברם היטיב. פַּרְעֹה **בעבורה**:

י״ז וַיְנַגַּע יְהוָה ׀ אֶת־פַּרְעֹה נְגָעִים גְּדֹלִים וְאֶת־בֵּיתוֹ עַל־דְּבַר שָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם:

וינגע ה׳ וגו׳. בְּמַכַּת רָאתָן לָקָה, שֶׁהַתַּשְׁמִישׁ קָשֶׁה לוֹ (בראשית רבה):

(**ואת ביתו** כְּתַרְגּוּמוֹ וְעַל אֱנָשׁ בֵּיתֵהּ וּמִדְרָשׁוֹ לְרַבּוֹת כַּתָּלָיו וְעַמּוּדָיו וְכֵלָיו בְּרֹשׁ״י יָשָׁן):

על דבר שרי. עַל פִּי דִּבּוּרָהּ; אוֹמֶרֶת לַמַּלְאָךְ הַךְ, וְהוּא מַכֶּה;

י״ח וַיִּקְרָא פַרְעֹה ׀ לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לִּי לָמָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתְּךָ הִוא:

י״ט לָמָּה אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וָאֶקַּח אֹתָהּ לִי לְאִשָּׁה וְעַתָּה הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ:

קח ולך. לֹא כַּאֲבִימֶלֶךְ שֶׁאָמַר לוֹ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ, אֶלָּא אָמַר לוֹ לֵךְ וְאַל תַּעֲמֹד, שֶׁהַמִּצְרִים שְׁטוּפֵי זִמָּה הֵם, שֶׁנֶּאֱמַר וְזִרְמַת סוּסִים זִרְמָתָם: (יחזקאל כ״ג):

כ׳ וַיְצַו עָלָיו פַּרְעֹה אֲנָשִׁים וַיְשַׁלְּחוּ אֹתוֹ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ:

ויצו עליו. עַל אוֹדוֹתָיו, לְשַׁלְּחוֹ וּלְשָׁמְרוֹ:

וישלחו. כְּתַרְגּוּמוֹ וְאַלְוִיאוּ:

פרק י״ג

א׳ וַיַּעַל אַבְרָם מִמִּצְרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וְלוֹט עִמּוֹ הַנֶּגְבָּה׃

ויעל אברם וגו׳ הנגבה. לָבֹא לִדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לְמַעְלָה הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה, לְהַר הַמּוֹרִיָּה; וּמִכָּל מָקוֹם כְּשֶׁהוּא הוֹלֵךְ מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן, מִדְּרוֹם לְצָפוֹן הוּא מְהַלֵּךְ, שֶׁאֶרֶץ מִצְרַיִם בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁמּוֹכִיחַ בַּמַּפָּעוֹת וּבִגְבוּלֵי הָאָרֶץ׃

ב׳ וְאַבְרָם כָּבֵד מְאֹד בַּמִּקְנֶה בַּכֶּסֶף וּבַזָּהָב׃

כבד מאד. טָעוּן מַשָּׂאוֹת׃

ג׳ וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו מִנֶּגֶב וְעַד־בֵּית־אֵל עַד־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־הָיָה שָׁם אָהֳלֹה בַּתְּחִלָּה בֵּין בֵּית־אֵל וּבֵין הָעָי׃

וילך למסעיו. כְּשֶׁחָזַר מִמִּצְרַיִם לְאֶרֶץ כְּנַעַן הָיָה הוֹלֵךְ וְלָן בָּאַכְסַנְיוֹת שֶׁלָּן בָּהֶם בַּהֲלִיכָתוֹ לְמִצְרַיִם, לְמֻדָּךְ דֶּרֶךְ אֶרֶץ, שֶׁלֹּא יִשְׁנֶה אָדָם מֵאַכְסַנְיָא שֶׁלּוֹ. דָּבָר אַחֵר בַּחֲזָרָתוֹ פָּרַע הַקָּפוֹתָיו (בראשית רבה)׃

מנגב. אֶרֶץ מִצְרַיִם בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל אֶרֶץ כְּנַעַן׃

ד׳ אֶל־מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר־עָשָׂה שָׁם בָּרִאשֹׁנָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה׃

אשר עשה שם בראשנה. וַאֲשֶׁר קָרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם ה׳ וְגַם יֵשׁ לוֹמַר וַיִּקְרָא שָׁם עַכְשָׁו בְּשֵׁם ה׳׃

ה׳ וְגַם־לְלוֹט הַהֹלֵךְ אֶת־אַבְרָם הָיָה צֹאן־וּבָקָר וְאֹהָלִים׃

ההלך את אברם. מִי גָּרַם שֶׁהָיָה לוֹ זֹאת? הֲלִיכָתוֹ עִם אַבְרָם׃

ו׳ וְלֹא־נָשָׂא אֹתָם הָאָרֶץ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו כִּי־הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יָכְלוּ לָשֶׁבֶת יַחְדָּו׃

ולא נשא אתם. לֹא הָיְתָה יְכוֹלָה לְהַסְפִּיק מִרְעֶה לְמִקְנֵיהֶם, וְלָשׁוֹן קָצָר הוּא, וְצָרִיךְ לְהוֹסִיף עָלָיו, כְּמוֹ וְלֹא נָשָׂא אוֹתָם מִרְעֵה הָאָרֶץ, לְפִיכָךְ כָּתַב וְלֹא נָשָׂא בִּלְשׁוֹן זָכָר׃

ז׳ וַיְהִי־רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה־אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה־לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ׃

ויהי ריב. לְפִי שְׁהָיוּ רוֹעִים שֶׁל לוֹט רְשָׁעִים וּמַרְעִים בְּהֶמְתָּם בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים, וְרוֹעֵי אַבְרָם מוֹכִיחִים אוֹתָם עַל הַגֵּזֶל, וְהֵם אוֹמְרִים נִתְּנָה הָאָרֶץ לְאַבְרָם, וְלוֹ אֵין יוֹרֵשׁ, וְלוֹט יוֹרְשׁוֹ, וְאֵין זֶה גֵּזֶל, וְהַכָּתוּב אוֹמֵר וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרִזִּי אָז יֹשֵׁב בָּאָרֶץ, וְלֹא זָכָה בָהּ אַבְרָם עֲדַיִן (ב״)׃

ח׳ וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־לוֹט אַל־נָא תְהִי מְרִיבָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ וּבֵין רֹעַי וּבֵין רֹעֶיךָ כִּי־אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ׃

אנשים אחים. קְרוֹבִים, וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה דּוֹמִין בְּקַלַסְתֵּר פָּנִים׃

ט׳ הֲלֹא כָל־הָאָרֶץ לְפָנֶיךָ הִפָּרֶד נָא מֵעָלָי אִם־הַשְּׂמֹאל וְאִימְנָה וְאִם־הַיָּמִין וְאַשְׂמְאִילָה׃

אם השמאל ואימנה. בְּכָל אֲשֶׁר תֵּשֵׁב, לֹא אֶתְרַחֵק מִמְּךָ וְאֶעֱמֹד לְךָ לְמָגֵן וּלְעֶזֶר, וְסוֹף דָּבָר הַצָּרַךְ לוֹ, שְׁנֶאֱמַר וַיִּשְׁמַע אַבְרָם כִּי נִשְׁבָּה אָחִיו וְגוֹ׳׃

ואימנה. אֵימִין אֶת עַצְמִי, כְּמוֹ וְאַשְׂמְאִילָה אֵת עַצְמִי. וְאִם תֹּאמַר הָיָה לוֹ לְנַקֵּד וְאֵימְינָה, כָּךְ מָצִינוּ בְּמָקוֹם אַחֵר אִם יֵשׁ לְהֵמִין (שמואל ב י״ד) וְאֵין נָקוּד לְהַיְמִין׃

י׳ וַיִּשָּׂא־לוֹט אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן כִּי כֻלָּהּ מַשְׁקֶה לִפְנֵי | שַׁחֵת יְהוָה אֶת־סְדֹם וְאֶת־עֲמֹרָה כְּגַן־יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בֹּאֲכָה צֹעַר׃

כי כלה משקה. אֶרֶץ נַחֲלֵי מַיִם׃

לפני שחת ה׳ את סדום ואת עמרה. הָיָה אוֹתוֹ מִישׁוֹר׃

כגן ה׳. לְאֵילָנוֹת׃

כארץ מצרים. לַזְּרָעִים (בראשית רבה):

באכה צער. עַד צֹעַר. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה דּוֹרְשָׁהּ לְגְנַאי, עַל שֶׁהָיוּ שְׁטוּפֵי זִמָּה בָּחַר לוֹ לוֹט בִּשְׁכוּנָתָם:

י״א וַיִּבְחַר־לוֹ לוֹט אֶת כָּל־כִּכַּר הַיַּרְדֵּן וַיִּסַּע לוֹט מִקֶּדֶם וַיִּפָּרְדוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו:

ככר. מִישׁוֹר, כְּתַרְגּוּמוֹ:

מקדם. נָסַע מֵאֵצֶל אַבְרָם וְהָלַךְ לוֹ לְמַעֲרָבוֹ שֶׁל אַבְרָם; נִמְצָא נוֹסֵעַ מִמִּזְרָח לְמַעֲרָב. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה הִסִּיעַ עַצְמוֹ מִקֶּדְמוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם; אָמַר אִי אֶפְשִׁי לֹא בְּאַבְרָם וְלֹא בֵּאלֹהָיו:

י״ב אַבְרָם יָשַׁב בְּאֶרֶץ־כְּנָעַן וְלוֹט יָשַׁב בְּעָרֵי הַכִּכָּר וַיֶּאֱהַל עַד־סְדֹם:

ויאהל. נָטָה אֳהָלִים לְרוֹעָיו וּלְמִקְנֵהוּ עַד סְדוֹם:

י״ג וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים לַיהוָה מְאֹד:

ואנשי סדום רעים. וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא נִמְנַע לוֹט מִלִּשְׁכֹּן עִמָּהֶם. וְרַבּוֹתֵינוּ לָמְדוּ מִכָּאן (יומא ל״ח) וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקָב (משלי י׳):

רעים. בְּגוּפָם:

וחטאים. בְּמָמוֹנָם (סנה׳ ק״ט):

לה׳ מאד. יוֹדְעִים רִבּוֹנָם, וּמִתְכַּוְּנִים לְמָרֹד בּוֹ:

י״ד וַיהוָה אָמַר אֶל־אַבְרָם אַחֲרֵי הִפָּרֶד־לוֹט מֵעִמּוֹ שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־אַתָּה שָׁם צָפֹנָה וָנֶגְבָּה וָקֵדְמָה וָיָמָּה:

אחרי הפרד לוט. כָּל זְמַן שֶׁהָרָשָׁע עִמּוֹ הָיָה הַדִּבּוּר פּוֹרֵשׁ מִמֶּנּוּ:

ט״ו כִּי אֶת־כָּל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֲךָ עַד־עוֹלָם:

ט״ז וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ אֲשֶׁר | אִם־יוּכַל אִישׁ לִמְנוֹת אֶת־עֲפַר הָאָרֶץ גַּם־זַרְעֲךָ יִמָּנֶה:

אשר אם יוכל איש. כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר לֶעָפָר לְהִמָּנוֹת כָּךְ זַרְעֲךָ לֹא יִמָּנֶה:

י״ז קוּם הִתְהַלֵּךְ בָּאָרֶץ לְאָרְכָּהּ וּלְרָחְבָּהּ כִּי לְךָ אֶתְּנֶנָּה:

י״ח וַיֶּאֱהַל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבֶן־שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה: {פ}

ממרא. שֵׁם אָדָם:

פרק י״ד

א׳ וַיְהִי בִּימֵי אַמְרָפֶל מֶלֶךְ שִׁנְעָר אַרְיוֹךְ מֶלֶךְ אֶלָסָר כְּדָרְלָעֹמֶר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעָל מֶלֶךְ גּוֹיִם:

אמרפל. הוּא נִמְרוֹד, שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם פֹּל לְתוֹךְ כִּבְשַׁן הָאֵשׁ (בראשית רבה):

מלך גוים. מָקוֹם יֵשׁ שֶׁשְּׁמוֹ גּוֹיִם, עַל שֵׁם שֶׁנִּתְקַבְּצוּ שָׁמָּה מִכַּמָּה אֻמּוֹת וּמְקוֹמוֹת וְהִמְלִיכוּ אִישׁ עֲלֵיהֶם וּשְׁמוֹ תִּדְעָל:

ב׳ עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת־בֶּרַע מֶלֶךְ סְדֹם וְאֶת־בִּרְשַׁע מֶלֶךְ עֲמֹרָה שִׁנְאָב | מֶלֶךְ אַדְמָה וְשֶׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ (צביים) [צְבוֹיִם] וּמֶלֶךְ בֶּלַע הִיא־צֹעַר:

ברע. רַע לַשָּׁמַיִם וְרַע לַבְּרִיּוֹת:

ברשע. שֶׁנִּתְעַלָּה בְּרִשְׁעָ:

שנאב. שׂוֹנֵא אָבִיו שֶׁבַּשָּׁמַיִם:

שמאבר. שֵׁם אֵבֶר לָעוּף וְלִקְפֹּץ וְלִמְרֹד בְּהַקָּבָ״ה:

בלע. שֵׁם הָעִיר׃

ג׳ כָּל־אֵלֶּה֙ חָבְר֣וּ אֶל־עֵ֔מֶק הַשִּׂדִּ֖ים הַ֥וא יָ֖ם הַמֶּֽלַח׃

עמק השדים. כָּךְ שְׁמוֹ, עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ בוֹ שָׂדוֹת חֲרֻבָּה׃

הוא ים המלח. לְאַחַר זְמַן נִמְשַׁךְ הַיָּם לְתוֹכוֹ וְנַעֲשָׂה יָם הַמֶּלַח. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה אוֹמֵר שֶׁנִּתְבַּקְּעוּ הַצּוּרִים סְבִיבוֹתָיו וְנִמְשְׁכוּ יְאוֹרִים לְתוֹכוֹ׃

ד׳ שְׁתֵּ֤ים עֶשְׂרֵה֙ שָׁנָ֣ה עָבְד֔וּ אֶת־כְּדָרְלָעֹ֖מֶר וּשְׁלֹ֣שׁ עֶשְׂרֵ֑ה שָׁנָ֖ה מָרָֽדוּ׃

שתים עשרה שנה עבדו. חֲמִשָּׁה מְלָכִים הַלָּלוּ אֶת כְּדָרְלָעֹמֶר׃

ה׳ וּבְאַרְבַּ֤ע עֶשְׂרֵה֙ שָׁנָ֣ה בָּ֔א כְּדָרְלָעֹ֖מֶר וְהַמְּלָכִ֣ים אֲשֶׁר־אִתּ֑וֹ וַיַּכּ֣וּ אֶת־רְפָאִ֣ים בְּעַשְׁתְּרֹ֣ת קַרְנַ֔יִם וְאֶת־הַזּוּזִ֖ים בְּהָ֑ם וְאֵת֙ הָאֵימִ֣ים בְּשָׁוֵ֔ה קִרְיָתָֽיִם׃

ובארבע עשרה שנה. לְמִרְדָּן׃

בא כדרלעמר. לְפִי שֶׁהוּא הָיָה בַּעַל הַמַּעֲשֶׂה נִכְנַס בְּעִבְרִי הַקּוֹרָה׃

והמלכים. אֵלֶּה שְׁלֹשָׁה מְלָכִים׃

הזוזים. הֵם זַמְזֻמִּים׃

ו׳ וְאֶת־הַחֹרִ֖י בְּהַרְרָ֣ם שֵׂעִ֑יר עַ֖ד אֵ֥יל פָּארָ֛ן אֲשֶׁ֥ר עַל־הַמִּדְבָּֽר׃

בהרם. בְּהַר שָׁלֶהֶם׃

איל פארן. כְּתַרְגּוּמוֹ מֵישׁוֹר. וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁאֵין אֵיל לְשׁוֹן מֵישׁוֹר, אֶלָּא מֵישׁוֹר שֶׁל פָּארָן אֵיל שְׁמוֹ, וְשֶׁל מַמְרֵא אֵלוֹנֵי שְׁמוֹ, וְשֶׁל יַרְדֵּן כִּכָּר שְׁמוֹ, וְשֶׁל שִׁטִּים אָבֵל שְׁמוֹ, אָבֵל הַשִּׁטִּים, וְכֵן בַּעַל גָּד בַּעַל שְׁמוֹ; וְכֻלָּם מְתֻרְגָּמִין מֵישׁוֹר, וְכָל א׳ שְׁמוֹ עָלָיו׃

על המדבר. אֵצֶל הַמִּדְבָּר, כְּמוֹ וְעָלָיו מַטֵּה מְנַשֶּׁה (במדבר ב׳)׃

ז׳ וַיָּשֻׁ֙בוּ֙ וַיָּבֹ֣אוּ אֶל־עֵ֔ין מִשְׁפָּ֖ט הִ֣וא קָדֵ֑שׁ וַיַּכּ֗וּ אֶת־כָּל־שְׂדֵ֙ה הָעֲמָלֵקִ֔י וְגַם֙ אֶת־הָאֱמֹרִ֔י הַיֹּשֵׁ֖ב בְּחַצְצֹ֥ן תָּמָֽר׃

עין משפט היא קדש. עַל שֵׁם הֶעָתִיד, שֶׁעֲתִידִין מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן לְהִשָּׁפֵט שָׁם עַל עִסְקֵי אוֹתוֹ הָעַיִן וְהֵם מֵי מְרִיבָה. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגְּמוֹ כְּפִשׁוּטוֹ מָקוֹם שֶׁהָיוּ בְּנֵי הַמְּדִינָה מִתְקַבְּצִים שָׁם לְכָל מִשְׁפָּט׃

שדה העמלקי. עֲדַיִן לֹא נוֹלַד עֲמָלֵק, וְנִקְרָא עַל שֵׁם הֶעָתִיד׃

בחצצון תמר. הוּא עֵין גֶּדִי, מִקְרָא מָלֵא בְּדִבְרֵי הַיָּמִים (ב׳ כ׳) בִּיהוֹשָׁפָט׃

ח׳ וַיֵּצֵ֞א מֶ֣לֶךְ־סְדֹ֗ם וּמֶ֙לֶךְ עֲמֹרָ֔ה וּמֶ֙לֶךְ אַדְמָ֔ה וּמֶ֖לֶךְ (צביים) [צְבוֹיִ֑ם] וּמֶ֣לֶךְ בֶּ֔לַע הִ֥וא־צֹ֖עַר וַיַּֽעַרְכ֥וּ אִתָּ֛ם מִלְחָמָ֖ה בְּעֵ֥מֶק הַשִּׂדִּֽים׃

ט׳ אֶת כְּדָרְלָעֹ֣מֶר מֶ֣לֶךְ עֵילָ֗ם וְתִדְעָל֙ מֶ֣לֶךְ גּוֹיִ֔ם וְאַמְרָפֶ֖ל מֶ֣לֶךְ שִׁנְעָ֑ר וְאַרְיוֹךְ֙ מֶ֣לֶךְ אֶלָּסָ֔ר אַרְבָּעָ֖ה מְלָכִ֥ים אֶת־הַחֲמִשָּֽׁה׃

ארבעה מלכים וגו׳. וְאַף עַל פִּי כֵן נִצְחוּ הַמַּעֲטִים, לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁגִּבּוֹרִים הָיוּ, וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא נִמְנַע אַבְרָהָם מִלְּרָדְפָן אַחֲרֵיהֶם׃

י׳ וְעֵמֶק֙ הַשִּׂדִּ֔ים בְּאֵ֖רֹת בְּאֵ֣רֹת חֵמָ֑ר וַיָּנֻ֙סוּ֙ מֶ֣לֶךְ־סְדֹ֔ם וַֽעֲמֹרָ֖ה וַיִּפְּל֣וּ שָׁ֔מָּה וְהַנִּשְׁאָרִ֖ים הָרָ֥ה נָֽסוּ׃

בארת בארת חמר. בְּאֵרוֹת הַרְבֵּה הָיוּ שָׁם, שֶׁנּוֹטְלִין מִשָּׁם אֲדָמָה לְטִיט שֶׁל בִּנְיָן. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה שֶׁהָיָה הַטִּיט מַגְבֶּל בָּהֶם, וְנַעֲשָׂה נֵס לְמֶלֶךְ סְדוֹם שֶׁיָּצָא מִשָּׁם, לְפִי שֶׁהָיוּ בָּאֲמוֹת מִקְצָתָן שֶׁלֹּא הָיוּ מַאֲמִינִין שֶׁנִּצַּל אַבְרָהָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים מִכִּבְשַׁן הָאֵשׁ, וְכֵיוָן שֶׁיָּצָא זֶה מִן הַחֵמָר, הֶאֱמִינוּ בְּאַבְרָם לְמַפְרֵעַ׃

הרה נסו. לְהָרָה נָסוּ, הֶרָה, כְּמוֹ לְהָר; כָּל תֵּבָה שֶׁצְּרִיכָה לָמֶ״ד בִּתְחִלָּתָהּ, הֻטַּל לָהּ הֵ״א בְּסוֹפָהּ. וְיֵשׁ חִלּוּק בֵּין הֶרָה לְהָהָרָה, שֶׁהֵ״א שֶׁבְּסוֹף הַתֵּבָה עוֹמֶדֶת בִּמְקוֹם לָמֶ״ד שֶׁבְּרֹאשָׁהּ, אֲבָל אֵינָהּ עוֹמֶדֶת בִּמְקוֹם לָמֶ״ד וּנְקוּדָה פַּתָּח תַּחְתֶּיהָ, וַהֲרֵי הֶרָה כְּמוֹ לְהַר אוֹ כְּמוֹ אֶל הַר, וְאֵינוֹ מְפֹרָשׁ לְאֵיזֶה הַר, אֶלָּא שֶׁכָּל אֶחָד נָס בַּאֲשֶׁר מָצָא הַר תְּחִלָּה, וּכְשֶׁהוּא נוֹתֵן הֵ״א בְּרֹאשָׁהּ לִכְתֹּב הָהָרָה אוֹ הַמִּדְבָּרָה, פִּתְרוֹנוֹ כְּמוֹ אֶל הָהָר אוֹ כְּמוֹ לְהָהָר, וּמַשְׁמַע לְאוֹתוֹ הַר הַיָּדוּעַ וּמְפֹרָשׁ בַּפָּרָשָׁה׃

י״א וַיִּקְח֞וּ אֶת־כָּל־רְכֻ֣שׁ סְדֹ֗ם וַֽעֲמֹרָה֙ וְאֶת־כָּל־אָכְלָ֔ם וַיֵּלֵֽכוּ׃

י״ב וַיִּקַּח֙וּ אֶת־לוֹט֙ וְאֶת־רְכֻשׁ֔וֹ בֶּן־אָחִ֥י אַבְרָ֖ם וַיֵּלֵ֑כוּ וְה֥וּא יֹשֵׁ֖ב בִּסְדֹֽם׃

והוא ישב בסדום. מִי גָּרַם לוֹ זֹאת? יְשִׁיבָתוֹ בִּסְדוֹם׃

י״ג וַיָּבֹ֕א הַפָּלִ֖יט וַיַּגֶּ֣ד לְאַבְרָ֣ם הָעִבְרִ֑י וְה֣וּא שֹׁכֵ֗ן בְּאֵלֹנֵי֙ מַמְרֵ֣א הָאֱמֹרִ֔י אֲחִ֥י אֶשְׁכֹּ֖ל וַאֲחִ֣י עָנֵ֑ר וְהֵ֥ם בַּעֲלֵי֙ בְּרִית־אַבְרָֽם׃

ויבא הפליט. לְפִי פְּשׁוּטוֹ זֶה עוֹג, שֶׁפָּלַט מִן הַמִּלְחָמָה, וְהוּא שֶׁכָּתוּב כִּי רַק עוֹג נִשְׁאַר מִיֶּתֶר הָרְפָאִים (דברי ג׳) וְזֶהוּ נִשְׁאַר, שֶׁלֹּא הֻרְגוּהוּ אַמְרָפֶל וַחֲבֵרָיו כְּשֶׁהִכּוּ הָרְפָאִים בְּעַשְׁתְּרוֹת קַרְנַיִם, תַּנְחוּמָא וּמִדְרַשׁ בְּ״רַ זֶה עוֹג, שֶׁפָּלַט מִדּוֹר הַמַּבּוּל; וְזֶהוּ מִיֶּתֶר הָרְפָאִים, שֶׁנֶּאֱמַר הַנְּפִלִים הָיוּ בָאָרֶץ וְגוֹ׳ (לְעֵיל ו׳) וּמִתְכַּוֵּן שֶׁיֵּהָרֵג אַבְרָם וְיִשָּׂא אֶת שָׂרָה׃

העברי. שֶׁבָּא מֵעֵבֶר הַנָּהָר (בראשית רבה)׃

בעלי ברית אברם. שֶׁכָּרְתוּ עִמּוֹ בְּרִית׃

י״ד וַיִּשְׁמַ֣ע אַבְרָ֔ם כִּ֥י נִשְׁבָּ֖ה אָחִ֑יו וַיָּ֣רֶק אֶת־חֲנִיכָ֗יו יְלִידֵ֛י בֵּית֖וֹ שְׁמֹנָ֣ה עָשָׂ֑ר וּשְׁלֹ֣שׁ מֵא֔וֹת וַיִּרְדֹּ֖ף עַד־דָּֽן׃

וירק. כְּתַרְגּוּמוֹ וְזָרִיז, וְכֵן וַהֲרִיקֹתִי אַחֲרֵיכֶם חָרֶב (ויקרא כ״ו) – אֶזְדַּיֵּן בְּחַרְבִּי עֲלֵיכֶם, וְכֵן אָרִיק חַרְבִּי (שמות ט״ו), וְכֵן וְהֻרַק חֲנִית וּסְגֹר (תה׳ ל״ה)׃

חניכיו. חנכו כְּתִיב (ס״א קְרֵי), זֶה אֱלִיעֶזֶר שֶׁחִנְּכוֹ לְמִצְוֹת וְהוּא לְשׁוֹן הַתְחָלַת כְּנִיסַת הָאָדָם אוֹ כְּלִי לָאֻמָּנוּת שֶׁהוּא עָתִיד לַעֲמֹד בָּהּ, וְכֵן חֲנֹךְ לַנַּעַר (משלי כ״ב), חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ (במד׳ ז׳), חֲנֻכַּת הַבַּיִת (תה׳ ל׳) ובלע״ז קוֹרִין לוֹ אינצ״נייר׃

שמנה עשר וגו׳. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ אֱלִיעֶזֶר לְבַדּוֹ הָיָה (נדרים ל״ב), וְהוּא מִנְיַן גִּימַטְרִיָּא שֶׁל שְׁמוֹ׃

עד דן. שָׁם תָּשַׁשׁ כֹּחוֹ, שֶׁרָאָה שֶׁעֲתִידִין בָּנָיו לְהַעֲמִיד שָׁם עֵגֶל (סנה׳ צ״ו)׃

ט״ו וַיֵּחָלֵ֤ק עֲלֵיהֶם֙ ׀ לַ֣יְלָה ה֔וּא וַעֲבָדָ֖יו וַיַּכֵּ֑ם וַיִּרְדְּפֵם֙ עַד־חוֹבָ֔ה אֲשֶׁ֖ר מִשְּׂמֹ֥אל לְדַמָּֽשֶׂק׃

ויחלק עליהם. לְפִי פְּשׁוּטוֹ סָרַס הַמִּקְרָא ״וַיֵּחָלֵק הוּא וַעֲבָדָיו עֲלֵיהֶם לַיְלָה״ כְּדֶרֶךְ הָרוֹדְפִים שֶׁמִּתְפַּלְגִים אַחַר הַנִּרְדָּפִים, כְּשֶׁבּוֹרְחִין זֶה לָכָאן וְזֶה לָכָאן׃

לילה. כְּלוֹמַר אַחַר שֶׁחָשְׁכָה לֹא נִמְנַע מִלְּרָדְפָם. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה שֶׁנֶּחְלַק הַלַּיְלָה, וּבְחֶצְיוֹ הָרִאשׁוֹן נַעֲשָׂה לוֹ נֵס, וְחֶצְיוֹ הַשֵּׁנִי נִשְׁמַר וּבָא לוֹ לַחֲצוֹת לַיְלָה שֶׁל מִצְרַיִם׃

עד חובה. אֵין מָקוֹם שֶׁשְּׁמוֹ חוֹבָה, וְדָן קוֹרֵא חוֹבָה, עַל שֵׁם עֲבוֹדָה זָרָה שֶׁעֲתִידָה לִהְיוֹת שָׁם׃

ט״ז וַיָּ֖שֶׁב אֶת כָּל־הָרְכֻ֑שׁ וְגַ֣ם אֶת־לוֹט֩ אָחִ֨יו וּרְכֻשׁ֜וֹ הֵשִׁ֗יב וְגַ֛ם אֶת־הַנָּשִׁ֥ים וְאֶת־הָעָֽם׃

י״ז וַיֵּצֵ֣א מֶלֶךְ־סְדֹ֗ם לִקְרָאתוֹ֙ אַחֲרֵ֣י שׁוּבֹ֔ו מֵהַכּ֖וֹת אֶת־כְּדָרְלָעֹ֑מֶר וְאֶת־הַמְּלָכִ֣ים אֲשֶׁ֣ר אִתּ֔וֹ אֶל־עֵ֥מֶק שָׁוֵ֖ה הִ֥וא עֵ֥מֶק הַמֶּֽלֶךְ׃

עמק שוה. כָּךְ שְׁמוֹ, כְּתַרְגּוּמוֹ לְמֵישַׁר מְפַנָּא – פָּנוּי מֵאִילָנוֹת וּמִכָּל מִכְשׁוֹל׃

עמק המלך. בֵּית רֵיסָא דְמַלְכָּא בֵּית רֵיס א׳ שֶׁהוּא שְׁלֹשִׁים קָנִים, שֶׁהָיָה מְיֻחָד לַמֶּלֶךְ לְצַחֵק שָׁם. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה עֵמֶק, שֶׁהֶחְווּ שָׁם כָּל הָאֻמּוֹת וְהִמְלִיכוּ אֶת אַבְרָהָם עֲלֵיהֶם לִנְשִׂיא אֱלֹהִים וּלְקָצִין׃

י״ח וּמַלְכִּי־צֶ֣דֶק֮ מֶלֶךְ־שָׁלֵם֒ הוֹצִ֤יא לֶחֶם֙ וְיַ֔יִן וְה֥וּא כֹהֵ֖ן לְאֵ֣ל עֶלְיֽוֹן׃

ומלכי צדק. מ״א הוּא שֵׁם בֶּן נֹחַ (נדרים ל״ב)׃

לחם ויין. כָּךְ עוֹשִׂים לִיגִיעֵי מִלְחָמָה, וְהֶרְאָה לוֹ שֶׁאֵין בִּלְבּוֹ עָלָיו עַל שֶׁהֵרַג אֶת בָּנָיו. וּמ״א רָמַז לוֹ עַל הַמְּנָחוֹת וְעַל הַנְּסָכִים שֶׁיַּקְרִיבוּ שָׁם בָּנָיו׃

י״ט וַיְבָרְכֵ֖הוּ וַיֹּאמַ֑ר בָּר֤וּךְ אַבְרָם֙ לְאֵ֣ל עֶלְי֔וֹן קֹנֵ֖ה שָׁמַ֥יִם וָאָֽרֶץ׃

קנה שמים וארץ. כְּמוֹ עֹשֵׂה שָׁמַיִם וָאָרֶץ (תה׳ קל״ד); עַל יְדֵי עֲשִׂיָּתָן קָנָאן לִהְיוֹת שֶׁלּוֹ׃

כ׳ וּבָר֖וּךְ אֵ֣ל עֶלְי֑וֹן אֲשֶׁר־מִגֵּ֥ן צָרֶ֖יךָ בְּיָדֶ֑ךָ וַיִּתֶּן־לֹ֥ו מַעֲשֵׂ֖ר מִכֹּֽל׃

אשר מגן. אֲשֶׁר הִסְגִּיר, וְכֵן אֲמַגְּנֵךְ יִשְׂרָאֵל (הושע י״א)׃

ויתן לו. אַבְרָהָם **מעשר מכל** אֲשֶׁר לוֹ, לְפִי שֶׁהָיָה כֹּהֵן׃

כ״א וַיֹּאמֶר מָלְאוּ־סְתָם אֶל־אַבְרָם תְּנִי־לִי הַנֶּפֶשׁ וְהָרְכֻשׁ קַח־לָךְ׃

תן לי הנפש. מִן הַשְּׁבִי שֶׁלִּי שֶׁהִצַּלְתָּ, הַחֲזֵר לִי הַגּוּפִים לְבַדָּם׃

כ״ב וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל־מֶלֶךְ סְדֹם הֲרִמֹתִי יָדִי אֶל־יְהוָה׀ אֵל עֶלְיוֹן קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ׃

הרימתי ידי. לְשׁוֹן שְׁבוּעָה, מֵרִים אֲנִי אֶת יָדִי לְאֵל עֶלְיוֹן, וְכֵן בִּי נִשְׁבַּעְתִּי (בר׳ כ״ב), נִשְׁבַּע אֲנִי, וְכֵן נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי (שם כ״ג), נוֹתֵן אֲנִי לְךָ כֶּסֶף הַשָּׂדֶה, קְחֵהוּ מִמֶּנִּי׃

כ״ג אִם־מִחוּט וְעַד שְׂרוֹךְ־נַעַל וְאִם־אֶקַּח מִכָּל־אֲשֶׁר־לָךְ וְלֹא תֹאמַר אֲנִי הֶעֱשַׁרְתִּי אֶת־אַבְרָם׃

אם מחוט ועד שרוך נעל. אַעֲכֵב לְעַצְמִי מִן הַשְּׁבִי׃

ואם אקח מכל אשר לך. וְאִם תֹּאמַר לָתֵת לִי שָׂכָר מִבֵּית גְּנָזֶיךָ, לֹא אֶקַּח׃

ולא תאמר וגו׳. שֶׁהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא הִבְטִיחַנִי לְעַשְּׁרֵנִי, שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲבָרֶכְךָ וְגוֹ׳׃

כ״ד בִּלְעָדַי רַק אֲשֶׁר אָכְלוּ הַנְּעָרִים וְחֵלֶק הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי עָנֵר׀ אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם׃ {ס}

הנערים. עַבְדֵי אֲשֶׁר הָלְכוּ אִתִּי וְעוֹד עָנֵר אֶשְׁכֹּל וּמַמְרֵא וְגוֹ׳; אַף עַל פִּי שֶׁעַבְדֵי נִכְנְסוּ לַמִּלְחָמָה, שֶׁנֶּאֱמַר הוּא וַעֲבָדָיו וַיֵּכֶם, וְעָנֵר וַחֲבֵרָיו יָשְׁבוּ עַל הַכֵּלִים לִשְׁמֹר, אֲפִלּוּ הָכִי הֵם יִקְחוּ חֶלְקָם. וּמִמֶּנּוּ לָמַד דָּוִד, שֶׁאָמַר כְּחֵלֶק הַיֹּרֵד בַּמִּלְחָמָה וּכְחֵלֶק הַיּשֵׁב עַל הַכֵּלִים יַחְדָּו יַחֲלֹקוּ (שמואל א ל׳), וּלְכָךְ נֶאֱמַר וַיְהִי מֵהַיּוֹם הַהוּא וָמָעְלָה וַיְשִׂמֵהָ לְחֹק וּלְמִשְׁפָּט (שם), וְלֹא נֶאֱמַר וְהָלְאָה, לְפִי שֶׁכְּבָר נִתַּן הַחֹק בִּימֵי אַבְרָם׃

פרק ט״ו

א׳ אַחַר | הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הָיָה דְבַר־יְהוָה׀ אֶל־אַבְרָם בַּמַּחֲזֶה לֵאמֹר אַל־תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד׃

אחר הדברים האלה. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אַחַר – סָמוּךְ, אַחֲרֵי – מֻפְלָג (בראשית רבה). אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אַחַר שֶׁנַּעֲשָׂה לוֹ נֵס זֶה, שֶׁהָרַג אֶת הַמְּלָכִים וְהָיָה דּוֹאֵג וְאוֹמֵר, שֶׁמָּא קִבַּלְתִּי שָׂכָר עַל כָּל צִדְקוֹתַי, לְכָךְ אָמַר לוֹ הַמָּקוֹם אַל תִּירָא אַבְרָם אָנֹכִי מָגֵן לָךְ, מִן הָעֹנֶשׁ, שֶׁלֹּא תֵּעָנֵשׁ עַל כָּל אוֹתָן נְפָשׁוֹת שֶׁהָרַגְתָּ; וּמַה שֶּׁאַתָּה דּוֹאֵג עַל קִבּוּל שְׂכָרְךָ, שְׂכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד (בראשית רבה)׃

ב׳ וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֲדֹנָי יֱהוִה׀ מַה־תִּתֶּן־לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּבֶן־מֶשֶׁק בֵּיתִי הוּא דַּמֶּשֶׂק אֱלִיעֶזֶר׃

הולך ערירי. מְנַחֵם בֶּן סָרוּק פִּרְשׁוֹ לְשׁוֹן יוֹרֵשׁ, וְחֶבֶר לוֹ עֵר וְעֹנֶה (מלאכי ב׳), עֲרִירִי, בְּלֹא יוֹרֵשׁ, כַּאֲשֶׁר תֹּאמַר וּבְכָל תְּבוּאָתִי תְּשָׁרֵשׁ (איוב ל״א), תְּעַקֵּר שָׁרָשֶׁיהָ, כָּךְ לְשׁוֹן עֲרִירִי חֲסַר בָּנִים, ובלע״ז דישאנפנטיש. וְלִי נִרְאֶה עֵר וְעֹנֶה מִגִּזְרַת וְלִבִּי עֵר (שיר השירים ה׳), וַעֲרִירִי לְשׁוֹן חֳרָבָן, וְכֵן עָרוּ עָרוּ (תה׳ קל״ז), וְכֵן עָרוֹת יְסוֹד (חבקוק ג׳), וְכֵן עַרְעֵר תְּתַעַרְעָר (ירמ׳ נ״א), וְכֵן כִּי אֹרְזָה עֵרָה (צפניה ב׳)׃

ובן משק ביתי. כְּתַרְגּוּמוֹ, שֶׁכָּל בֵּיתִי נִזּוֹן עַל פִּיו, כְּמוֹ וְעַל פִּיךָ יִשַּׁק (בר׳ מלכים א), אַפּוֹטְרוֹפּוֹס שֶׁלִּי, וְאִלּוּ הָיָה לִי בֵּן, הָיָה בְּנִי מְמֻנֶּה עַל שֶׁלִּי׃

דמשק. לְפִי הַתַּרְגּוּם מִדַּמֶּשֶׂק הָיָה, וּלְפִי מ״א שֶׁרָדַף הַמְּלָכִים עַד דַּמֶּשֶׂק. וּבַתַּלְמוּד דָּרְשׁוּ נוֹטָרִיקוֹן דּוֹלֶה וּמַשְׁקֶה מְתוּרַת רַבּוֹ לַאֲחֵרִים׃

ג׳ וַיֹּאמֶר אַבְרָם הֵן לִי לֹא נָתַתָּה זָרַע וְהִנֵּה בֶן־בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי׃

הן לי לא נתת זרע. וּמַה תּוֹעֶלֶת בְּכָל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי?

ד׳ וְהִנֵּה דְבַר־יְהוָה אֵלָיו׀ לֵאמֹר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה כִּי־אִם־אֲשֶׁר יֵצֵא מִמֵּעֶיךָ הוּא יִירָשֶׁךָ׃

ה׳ וַיּוֹצֵא אֹתוֹ הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הַבֶּט־נָא הַשָּׁמַיְמָה וּסְפֹר הַכּוֹכָבִים אִם־תּוּכַל לִסְפֹּר אֹתָם וַיֹּאמֶר לוֹ כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ׃

ויוצא אתו החוצה. לְפִי פְּשׁוּטוֹ הוֹצִיאוֹ מֵאָהֳלוֹ לַחוּץ לִרְאוֹת הַכּוֹכָבִים, וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ אָמַר לוֹ צֵא מֵאַצְטַגְנִינוּת שֶׁלְּךָ שֶׁרָאִיתָ בַּמַּזָּלוֹת שֶׁאֵינָךְ עָתִיד לְהַעֲמִיד בֵּן, אַבְרָם אֵין לוֹ בֵן, אֲבָל אַבְרָהָם יֵשׁ לוֹ בֵן, שָׂרַי לֹא תֵלֵד, אֲבָל שָׂרָה תֵּלֵד; אֲנִי קוֹרֵא לָכֶם שֵׁם אַחֵר וְיִשְׁתַּנֶּה הַמַּזָּל. דְּ״א הוֹצִיאוֹ מֵחֻלָּלוֹ שֶׁל עוֹלָם וְהִגְבִּיהוֹ לְמַעְלָה מִן הַכּוֹכָבִים, וְזֶהוּ לְשׁוֹן הַבָּטָה מִלְמַעְלָה לְמַטָּה׃

ו׳ וְהֶאֱמִן בַּיהוָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לּוֹ צְדָקָה׃

והאמין בה׳. לֹא שָׁאַל לוֹ אוֹת עַל זֹאת; אֲבָל עַל יֵרֵשַׁת הָאָרֶץ שָׁאַל לוֹ אוֹת וְאָמַר לוֹ בַּמֶּה אֵדַע.

ויחשבה לו צדקה. הַקָּבָ״ה חָשְׁבָהּ לְאַבְרָם לִזְכוּת וְלִצְדָקָה עַל הֶאֱמָנָה שֶׁהֶאֱמִין בּוֹ. דָּבָר אַחֵר בַּמֶּה אֵדַע, לֹא שָׁאַל לוֹ אוֹת אֶלָּא אָמַר לְפָנָיו, הוֹדִיעֵנִי בְּאֵיזֶה זְכוּת יִתְקַיְּמוּ בָּהּ, אָמַר לוֹ הַקָּבָ״ה, בִּזְכוּת הַקָּרְבָּנוֹת:

ז׳ **וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי יְהוָה אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים לָתֶת לְךָ אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ׃**

ח׳ **וַיֹּאמַר אֲדֹנָי יֱהוִה בַּמֶּה אֵדַע כִּי אִירָשֶׁנָּה׃**

ט׳ **וַיֹּאמֶר אֵלָיו קְחָה לִי עֶגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאַיִל מְשֻׁלָּשׁ וְתֹר וְגוֹזָל׃**

עגלה משלשת. שְׁלֹשָׁה עֲגָלִים; רֶמֶז לִשְׁלֹשָׁה פָּרִים, פַּר יוֹם הַכִּפּוּרִים וּפַר הֶעְלֵם דָּבָר שֶׁל צִבּוּר וְעֶגְלָה עֲרוּפָה׃

ועז משלשת. רֶמֶז לְשָׂעִיר הַנַּעֲשֶׂה בִּפְנִים וּשְׂעִירֵי מוּסָפִין שֶׁל מוֹעֵד וּשְׂעִיר חַטַּאת יָחִיד׃

ואיל משלש. אֵשֶׁם וַדַּאי וְאָשָׁם תָּלוּי וְכִבְשָׂה שֶׁל חַטַּאת יָחִיד׃

ותור וגוזל. תּוֹר וּבֶן יוֹנָה (בראשית רבה)׃

י׳ **וַיִּקַּח־לוֹ אֶת־כָּל־אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בַּתָּוֶךְ וַיִּתֵּן אִישׁ־בִּתְרוֹ לִקְרַאת רֵעֵהוּ וְאֶת־הַצִּפֹּר לֹא בָתָר׃**

ויבתר אתם. חָלַק כָּל אֶחָד לִשְׁנֵי חֲלָקִים; וְאֵין הַמִּקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ, לְפִי שֶׁהָיָה כּוֹרֵת בְּרִית עִמּוֹ לִשְׁמֹר הַבְטָחָתוֹ לְהוֹרִישׁ לְבָנָיו אֶת הָאָרֶץ כְּדִכְתִיב בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה׳ אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר וְגוֹמֵר, וְדֶרֶךְ כּוֹרְתֵי בְרִית לְחַלֵּק בְּהֵמָה וְלַעֲבֹר בֵּין בְּתָרֶיהָ, כְּמַה שֶׁנֶּאֱמַר לְהַלָּן הָעֹבְרִים בֵּין בִּתְרֵי הָעֵגֶל (ירמיה ל״ד), אַף כָּאן תַּנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הוּא שְׁלוּחוֹ שֶׁל שְׁכִינָה, שֶׁהוּא אֵשׁ.

ואת הצפור לא בתר. לְפִי שֶׁהָאֻמּוֹת נִמְשְׁלוּ לְפָרִים וְאֵילִים וּשְׂעִירִים, שֶׁנֶּאֱמַר סְבָבוּנִי פָּרִים רַבִּים וְגוֹ׳ (תהל׳ כ״ב), וְאוֹמֵר הָאַיִל אֲשֶׁר רָאִיתָ בַּעַל הַקְּרָנָיִם מַלְכֵי מָדַי וּפָרָס (דניאל ח׳), וְאוֹמֵר וְהַצָּפִיר הַשָּׂעִיר מֶלֶךְ יָוָן (שם), וְיִשְׂרָאֵל נִמְשְׁלוּ לִבְנֵי יוֹנָה, שֶׁנֶּאֱמַר יוֹנָתִי בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע (שיר השירים ב׳), לְפִיכָךְ בִּתֵּר הַבְּהֵמוֹת, רֶמֶז שֶׁיִּהְיוּ הָאֻמּוֹת כָּלִים וְהוֹלְכִים, **ואת הצפור לא בתר**, רֶמֶז שֶׁיִּהְיוּ יִשְׂרָאֵל קַיָּמִין לְעוֹלָם׃

י״א **וַיֵּרֶד הָעַיִט עַל־הַפְּגָרִים וַיַּשֵּׁב אֹתָם אַבְרָם׃**

העיט. הוּא עוֹף, עַל שֵׁם שֶׁהוּא עָט וְשׁוֹאֵף אֶל הַנְּבֵלוֹת לָטוּשׁ עָלֵי אֹכֶל, כְּמוֹ וַתַּעַט אֶל הַשָּׁלָל (שמואל א ט״ו)׃

על הפגרים. עַל הַבְּתָרִים. הַפְּגָרִים מְתֻרְגְּמִינָן פַּגְלַיָּא, אֶלָּא מִתּוֹךְ שֶׁהַרְגּוּלוֹ לְתַרְגֵּם ״איש בתריו״ וירהב פַּלְגַּיָּא, נִתְחַלֵּף לָהֶם תֵּבֶת פַּגְלַיָּא לְפַלְגַּיָּא, וְתִרְגְּמוּ הַפְּגָרִים פַּלְגַּיָּא; וְכָל הַמְתַרְגֵּם כֵּן טוֹעֶה, לְפִי שֶׁאֵין לְהַקִּישׁ בְּתָרִים לִפְגָרִים, שֶׁבְּתָרִים תַּרְגּוּמוֹ פַּלְגַּיָּא, וּפְגָרִים תַּרְגּוּמוֹ פַּגְלַיָּא, לְשׁוֹן פִּגּוּל, כְּמוֹ פִּגּוּל הוּא (ויקרא ז׳) לְ׳ פֶּגֶר׃

וישב. לְשׁוֹן נְשִׁיבָה וְהַפָּרָחָה, כְּמוֹ יַשֵּׁב רוּחוֹ (תה׳ קמ״ז), רֶמֶז שֶׁיָּבֹא דָּוִד בֶּן יִשַׁי לְכַלּוֹתָם, וְאֵין מַנִּיחִין אוֹתוֹ מִן הַשָּׁמַיִם עַד שֶׁיָּבֹא מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ׃

י״ב **וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא וְתַרְדֵּמָה נָפְלָה עַל־אַבְרָם וְהִנֵּה אֵימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֹפֶלֶת עָלָיו׃**

והנה אימה וגו׳. רֶמֶז לְצָרוֹת וְחשֶׁךְ שֶׁל גָּלֻיּוֹת׃

י״ג **וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם יָדֹעַ תֵּדַע כִּי־גֵר | יִהְיֶה זַרְעֲךָ בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם וַעֲבָדוּם וְעִנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה׃**

כי גר יהיה זרעך. מִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק עַד שֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה כֵּיצַד? יִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה כְּשֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב, וְיַעֲקֹב כְּשֶׁיָּרַד לְמִצְרַיִם אָמַר יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, הֲרֵי ק״צ, וּבְמִצְרַיִם הָיוּ מָאתַיִם וְעֶשֶׂר כְּמִנְיַן רְד״ו, הֲרֵי אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. וְאִם תֹּאמַר בְּמִצְרַיִם הָיוּ אַרְבַּע מֵאוֹת, הֲרֵי קָהָת מְיוֹרְדֵי מִצְרַיִם הָיָה, צֵא וַחֲשֹׁב שְׁנוֹתָיו שֶׁל קָהָת וְשֶׁל עַמְרָם וּשְׁמוֹנִים שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁהָיָה כְּשֶׁיָּצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, אֵין אַתָּה מוֹצֵא אֶלָּא שְׁלֹשׁ מֵאוֹת וַחֲמִשִּׁים, וְאַתָּה צָרִיךְ לְהוֹצִיא מֵהֶן כָּל הַשָּׁנִים שֶׁחַי קָהָת אַחַר לֵדַת עַמְרָם וְשֶׁחַי עַמְרָם אַחַר לֵדַת מֹשֶׁה׃

בארץ לא להם. לֹא נֶאֱמַר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, אֶלָּא לֹא לָהֶם – וּמִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק וַיָּגָר אַבְרָהָם וְגוֹ׳ (בר׳ כ״א), וּבְיִצְחָק גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת (שם כ״ו), וְיַעֲקֹב גָּר בְּאֶרֶץ חָם (תה׳ ק״ה), לָגוּר בָּאָרֶץ בָּאנוּ (בר׳ מ״ז)׃

י״ד **וְגַם אֶת־הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אָנֹכִי וְאַחֲרֵי־כֵן יֵצְאוּ בִּרְכֻשׁ גָּדוֹל׃**

וגם את הגוי. וְגַם לְרַבּוֹת ד׳ מַלְכֻיּוֹת, שֶׁאַף הֵן כָּלִים עַל שֶׁשִּׁעְבְּדוּ אֶת יִשְׂרָאֵל׃

דן אנכי. בְּעָשָׂר מַכּוֹת:

ברכש גדול. בְּמָמוֹן גָּדוֹל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיְנַצְּלוּ אֶת מִצְרָיִם (שמות י״ב):

ט״ו וְאַתָּה תָּבוֹא אֶל־אֲבֹתֶיךָ בְּשָׁלוֹם תִּקָּבֵר בְּשֵׂיבָה טוֹבָה:

ואתה תבוא. וְלֹא תִרְאֶה כָּל אֵלֶּה:

אל אבותיך. אָבִיו עוֹבֵד עַ״זָ וְהוּא מְבַשְּׂרוֹ שֶׁיָּבֹא אֵלָיו? לְמֶדְךָ שֶׁעָשָׂה תֶּרַח תְּשׁוּבָה:

תקבר בשיבה טובה. בִּשְׂרוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה בְּיָמָיו, וְלֹא יֵצֵא עֵשָׂו לְתַרְבּוּת רָעָה בְּיָמָיו; וּלְפִיכָךְ מֵת ה׳ שָׁנִים קֹדֶם זְמַנּוֹ, וּבוֹ בַּיּוֹם מָרַד עֵשָׂו:

ט״ז וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הֵנָּה כִּי לֹא־שָׁלֵם עֲוֹן הָאֱמֹרִי עַד־הֵנָּה:

ודור רביעי. לְאַחַר שֶׁיִּגְלוּ לְמִצְרַיִם יִהְיוּ שָׁם ג׳ דוֹרוֹת, וְהָרְבִיעִי יָשׁוּבוּ לָאָרֶץ הַזֹּאת, לְפִי שֶׁבְּאֶרֶץ כְּנַעַן הָיָה מְדַבֵּר עִמּוֹ, וְכָרַת בְּרִית זוֹ, כְּדִכְתִיב: לְךָ תֵּת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת לְרִשְׁתָּהּ. וְכֵן הָיָה: יַעֲקֹב יָרַד לְמִצְרַיִם, צֵא וַחֲשֹׁב דּוֹרוֹתָיו: יְהוּדָה, פֶּרֶץ, וְחֶצְרוֹן, וְכָלֵב בֶּן חֶצְרוֹן מִבָּאֵי הָאָרֶץ הָיָה:

כי לא שלם עון האמרי. לִהְיוֹת מִשְׁתַּלֵּחַ מֵאַרְצוֹ עַד אוֹתוֹ זְמַן, שֶׁאֵין הַקָּבָ״ה נִפְרָע מֵאֻמָּה עַד שֶׁתִּתְמַלֵּא סְאָתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר בְּסַאסְאָה בְּשַׁלְחָהּ תְּרִיבֶנָּה (יש׳ כ״ז):

י״ז וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וַעֲלָטָה הָיָה וְהִנֵּה תַנּוּר עָשָׁן וְלַפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים הָאֵלֶּה:

ויהי השמש באה. כְּמוֹ וַיְהִי הֵם מְרִיקִים שַׁקֵּיהֶם (בראשית מ״ב), וַיְהִי הֵם קֹבְרִים אִישׁ (מלכים ב י״ג), כְּלוֹמַר, וַיְהִי דָּבָר זֶה:

השמש באה. שָׁקְעָה:

ועלטה היה. חָשַׁךְ הַיּוֹם:

והנה תנור עשן וגו׳. רָמַז לוֹ שֶׁיִּפְלוּ הַמַּלְכֻיּוֹת בַּגֵּיהִנֹּם:

באה. טַעֲמוֹ לְמַעְלָה, לְכָךְ הוּא מְבֹאָר שֶׁבָּא כְּבָר. וְאִם הָיָה טַעֲמוֹ לְמַטָּה, בָּאָל״ף, הָיָה מְבֹאָר כְּשֶׁהִיא שׁוֹקַעַת; וְא״א לוֹמַר כֵּן, שֶׁהֲרֵי כְּבָר כְּתִיב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לָבוֹא, וְהַעֲבָרַת תַּנּוּר עָשָׁן לְאַחַר מִכָּאן הָיְתָה, נִמְצָא שֶׁכְּבָר שָׁקְעָה; וְזֶה חִלּוּק בְּכָל תֵּבָה לְשׁוֹן נְקֵבָה שֶׁיְּסוֹדָהּ שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, כְּמוֹ בָּא, קָם, שָׁב: כְּשֶׁהַטַּעַם לְמַעְלָה, לְשׁוֹן עָבַר הוּא, כְּגוֹן זֶה, וּכְגוֹן וְרָחֵל בָּאָה, קָמָה אֲלֻמָּתִי, הִנֵּה שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ, וּכְשֶׁהַטַּעַם לְמַטָּה הוּא לְשׁוֹן הוֹוֶה, דָּבָר שֶׁנַּעֲשָׂה עַכְשָׁו וְהוֹלֵךְ, כְּמוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן, בָּעֶרֶב הִיא בָאָה וּבַבֹּקֶר הִיא שָׁבָה:

י״ח בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת־אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד־הַנָּהָר הַגָּדֹל נְהַר־פְּרָת:

לזרעך נתתי. אֲמִירָתוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה כְּאִלּוּ הִיא עֲשׂוּיָה:

הנהר הגדול. לְפִי שֶׁהוּא דָּבוּק לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל קוֹרְאֵהוּ גָּדוֹל, אַע״פִּ שֶׁהוּא מְאֻחָר בְּאַרְבָּעָה נְהָרוֹת הַיּוֹצְאִים מֵעֵדֶן, שֶׁנֶּאֱמַר וְהַנָּהָר הָרְבִיעִי הוּא פְּרָת. מָשָׁל הֶדְיוֹט: עֶבֶד מֶלֶךְ מֶלֶךְ, הִדְבִּיק לַשַּׁחֲוָר וְיִשְׁתַּחֲווּ לְךָ (בראשית רבה):

י״ט אֶת־הַקֵּינִי וְאֶת־הַקְּנִזִּי וְאֶת הַקַּדְמֹנִי:

את הקני. עֶשֶׂר אֻמּוֹת יֵשׁ כָּאן וְלֹא נָתַן לָהֶם אֶלָּא שִׁבְעָה גוֹיִם, וְהַשְּׁלִשָּׁה אֱדוֹם וּמוֹאָב וְעַמּוֹן, וְהֵם קֵינִי, קְנִזִּי, וְקַדְמוֹנִי עֲתִידִים לִהְיוֹת יֵרֵשָׁה לָעָתִיד (בראשית רבה), שֶׁנֶּאֱמַר: אֱדוֹם וּמוֹאָב מִשְׁלוֹחַ יָדָם וּבְנֵי עַמּוֹן מִשְׁמַעְתָּם (ישעיה י״א):

כ׳ וְאֶת־הַחִתִּי וְאֶת־הַפְּרִזִּי וְאֶת־הָרְפָאִים:

ואת הרפאים. אֶרֶץ עוֹג, שֶׁנֶּאֱמַר בָּהּ: הַהוּא יִקָּרֵא אֶרֶץ רְפָאִים (דברים ג׳):

כ״א וְאֶת־הָאֱמֹרִי וְאֶת־הַכְּנַעֲנִי וְאֶת־הַגִּרְגָּשִׁי וְאֶת־הַיְבוּסִי: {ס}

פרק ט״ז

א׳ וְשָׂרַי אֵשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וּשְׁמָהּ הָגָר:

שפחה מצרית. בַּת פַּרְעֹה הָיְתָה, כְּשֶׁרָאָה נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לְשָׂרָה אָמַר: מוּטָב שֶׁתְּהֵא בִתִּי שִׁפְחָה בְּבֵית זֶה וְלֹא גְּבִירָה בְּבֵית אַחֵר:

ב׳ וַתֹּאמֶר שָׂרַי אֶל־אַבְרָם הִנֵּה־נָא עֲצָרַנִי יְהוָה֙ מִלֶּ֣דֶת בֹּא־נָ֣א אֶל־שִׁפְחָתִ֔י אוּלַ֖י אִבָּנֶ֣ה מִמֶּ֑נָּה וַיִּשְׁמַ֥ע אַבְרָ֖ם לְק֥וֹל שָׂרָֽי׃

אולי אבנה ממנה. לְמַד עַל מִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים שֶׁאֵינוֹ בָנוּי אֶלָּא הָרוּס:

אבנה ממנה. בִּזְכוּת שֶׁאֲכָנִיס צָרָתִי לְתוֹךְ בֵּיתִי:

לקול שרי. לְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁבָּהּ (בראשית רבה):

ג׳ וַתִּקַּ֣ח שָׂרַ֗י אֵ֚שֶׁת־אַבְרָ֣ם אֶת־הָגָ֣ר הַמִּצְרִ֔ית שִׁפְחָתָ֕הּ מִקֵּ֖ץ עֶ֣שֶׂר שָׁנִ֑ים לְשֶׁ֥בֶת אַבְרָ֖ם בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֔עַן וַתִּתֵּ֥ן אֹתָ֛הּ לְאַבְרָ֥ם אִישָׁ֖הּ לוֹ֥ לְאִשָּֽׁה׃

ותקח שרי. לְקָחַתָּהּ בִּדְבָרִים, אַשְׁרֵיךְ שֶׁזָּכִית לִדְבֵק בְּגוּף קָדוֹשׁ כָּזֶה (בראשית רבה):

מקץ עשר שנים. מוֹעֵד הַקָּבוּעַ לְאִשָּׁה שֶׁשָּׁהֲתָה עֶשֶׂר שָׁנִים וְלֹא יָלְדָה לְבַעֲלָהּ, חַיָּב לִשָּׂא אַחֶרֶת:

לשבת אברם וגו׳. מַגִּיד שֶׁאֵין יְשִׁיבַת חוּצָה לָאָרֶץ עוֹלָה לוֹ מִן הַמִּנְיָן (יב׳ ס״ד), לְפִי שֶׁלֹּא נֶאֱמַר לוֹ וְאֶעֱשֶׂךָּ לְגוֹי גָּדוֹל, עַד שֶׁיָּבֹא לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

ד׳ וַיָּבֹ֣א אֶל־הָגָ֔ר וַתַּ֖הַר וַתֵּ֣רֶא֮ כִּ֣י הָרָתָה֒ וַתֵּקַ֥ל גְּבִרְתָּ֖הּ בְּעֵינֶֽיהָ׃

ויבא אל הגר ותהר. מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה (בראשית רבה):

ותקל גברתה בעיניה. אָמְרָה שָׂרַי זוֹ אֵין סִתְרָהּ כִּגְלוּיָהּ מַרְאָה עַצְמָהּ כְּאִלּוּ הִיא צַדֶּקֶת וְאֵינָהּ צַדֶּקֶת, שֶׁלֹּא זָכְתָה לְהֶרְיוֹן כָּל הַשָּׁנִים הַלָּלוּ, וַאֲנִי נִתְעַבַּרְתִּי מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה (בראשית רבה):

ה׳ וַתֹּ֤אמֶר שָׂרַי֙ אֶל־אַבְרָ֔ם חֲמָסִ֥י עָלֶ֖יךָ אָנֹכִ֑י נָתַ֙תִּי שִׁפְחָתִ֙י בְּחֵיקֶ֔ךָ וַתֵּ֣רֶא֔ כִּ֥י הָרָתָ֖ה וָאֵקַ֥ל בְּעֵינֶ֑יהָ יִשְׁפֹּ֤ט יְהוָה֙ בֵּינִ֣י וּבֵינֶ֔יךָ׃

חמסי עליך. חָמָס הֶעָשׁוּי לִי, עָלֶיךָ אֲנִי מֵטִיל הָעֹנֶשׁ; כְּשֶׁהִתְפַּלַּלְתָּ לְהַקָּבָ״ה מַה תִּתֶּן לִי וְאָנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי, לֹא הִתְפַּלַּלְתָּ אֶלָּא עָלֶיךָ, וְהָיָה לְךָ לְהִתְפַּלֵּל עַל שְׁנֵינוּ, וְהָיִיתִי אֲנִי נִפְקֶדֶת עִמְּךָ, וְעוֹד דְּבָרֶיךָ אַתָּה חוֹמֵס מִמֶּנִּי, שֶׁאַתָּה שׁוֹמֵעַ בִּזְיוֹנִי וְשׁוֹתֵק (בראשית רבה):

אנכי נתתי שפחתי וגו׳ ביני וביניך. כָּל בֵּינֶיךָ שֶׁבַּמִּקְרָא חָסֵר, וְזֶה מָלֵא, קְרִי בֵּיהּ וּבֵנַיְהוּ, שֶׁהִכְנִיסָה עַיִן הָרָע בְּעִבּוּרָהּ שֶׁל הָגָר וְהִפִּילָה עֻבָּרָהּ; הוּא שֶׁהַמַּלְאָךְ אוֹמֵר לְהָגָר הִנָּךְ הָרָה, וְהֲלֹא כְּבָר הָרְתָה, וְהוּא מְבַשֵּׂר לָהּ שֶׁתַּהַר? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁהִפִּילָה הֶרְיוֹן הָרִאשׁוֹן:

ו׳ וַיֹּ֤אמֶר אַבְרָם֙ אֶל־שָׂרַ֔י הִנֵּ֥ה שִׁפְחָתֵ֖ךְ בְּיָדֵ֑ךְ עֲשִׂי־לָ֖הּ הַטּ֥וֹב בְּעֵינָ֛יִךְ וַתְּעַנֶּ֥הָ שָׂרַ֖י וַתִּבְרַ֥ח מִפָּנֶֽיהָ׃

ותענה שרי. הָיְתָה מְשַׁעְבֶּדֶת בָּהּ בְּקַשְׁיֵי (בראשית רבה):

ז׳ וַיִּמְצָאָ֣הּ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֗ה עַל־עֵין֙ הַמַּ֔יִם בַּמִּדְבָּ֖ר עַל־הָעַ֑יִן בְּדֶ֖רֶךְ שֽׁוּר׃

ח׳ וַיֹּ֗אמֶר הָגָ֛ר שִׁפְחַ֥ת שָׂרַ֖י אֵ֣י מִזֶּ֣ה בָּ֑את וְאָ֣נָה תֵלֵ֔כִי וַתֹּ֣אמֶר מִפְּנֵ֔י שָׂרַ֥י גְּבִרְתִּ֖י אָנֹכִ֥י בֹּרַֽחַת׃

מזה באת. מֵהֵיכָן בָּאת? יוֹדֵעַ הָיָה, אֶלָּא לִתֵּן לָהּ פֶּתַח לִכָּנֵס עִמָּהּ בִּדְבָרִים. וּלְשׁוֹן אֵי מִזֶּה: אַיֵּה הַמָּקוֹם שֶׁתֹּאמַר עָלָיו מִזֶּה אֲנִי בָאָה?

ט׳ וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה שׁ֚וּבִי אֶל־גְּבִרְתֵּ֔ךְ וְהִתְעַנִּ֖י תַּחַ֥ת יָדֶֽיהָ׃

ויאמר לה מלאך וגו׳. עַל כָּל אֲמִירָה הָיָה שָׁלוּחַ לָהּ מַלְאָךְ אַחֵר, לְכָךְ נֶאֱמַר מַלְאָךְ בְּכָל אֲמִירָה וַאֲמִירָה:

י׳ וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה הַרְבָּ֥ה אַרְבֶּ֖ה אֶת־זַרְעֵ֑ךְ וְלֹ֥א יִסָּפֵ֖ר מֵרֹֽב׃

י״א וַיֹּ֤אמֶר לָהּ֙ מַלְאַ֣ךְ יְהוָ֔ה הִנָּ֥ךְ הָרָ֖ה וְיֹלַ֣דְתְּ בֵּ֑ן וְקָרָ֥את שְׁמ֖וֹ יִשְׁמָעֵ֑אל כִּֽי־שָׁמַ֥ע יְהוָ֖ה אֶל־עָנְיֵֽךְ׃

הנך הרה. כְּשֶׁתָּשׁוּבִי תַּהֲרִי, כְּמוֹ הִנָּךְ הָרָה דְּאֵשֶׁת מָנוֹחַ:

וילדת בן. כְּמוֹ וְיוֹלֶדֶת, וְדוֹמֶה לוֹ יֹשֶׁבְתִּ בַּלְּבָנוֹן מְקֻנָּנְתִּי בָּאֲרָזִים (ירמיה כ״ב):

וקראת שמו. צִוּוּי הוּא, כְּמוֹ שֶׁאוֹמֵר לְזָכָר וְקָרָאתָ אֶת שְׁמוֹ יִצְחָק (בר׳ י״ז):

י״ב וְהוּא֙ יִהְיֶ֣ה פֶּ֣רֶא אָדָ֔ם יָד֥וֹ בַכֹּ֖ל וְיַ֣ד כֹּ֑ל בְּוֹ֙ וְעַל־פְּנֵ֣י כָל־אֶחָ֔יו יִשְׁכֹּֽן׃

פרא אדם. אוֹהֵב מִדְבָּרוֹת לָצוּד חַיּוֹת, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת (בראשית כ״א):

ידו בכל. לִסְטִים:

ויד כל בו. הַכֹּל שׂוֹנְאִין אוֹתוֹ וּמִתְגָּרִין בּוֹ:

ועל פני כל אחיו ישכון. שֶׁיִּהְיֶה זַרְעוֹ גָּדוֹל (בראשית רבה):

י״ג **וַתִּקְרָא שֵׁם־יְהוָה הַדֹּבֵר אֵלֶיהָ אַתָּה אֵל רֳאִי כִּי אָמְרָה הֲגַם הֲלֹם רָאִיתִי אַחֲרֵי רֹאִי׃**

אתה אל ראי. נָקוּד חֲטַף קָמָץ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא שֵׁם דָּבָר, אֱלוֹהַּ הָרוֹאֶה, שֶׁרוֹאֶה בְּעֶלְבּוֹן שֶׁל עֲלוּבִין:

הגם הלם. לְשׁוֹן תֹּמַהּ; וְכִי סְבוּרָה הָיִיתִי שֶׁאַף הֲלוֹם בַּמִּדְבָּרוֹת רָאִיתִי שְׁלוּחוֹ שֶׁל מָקוֹם אַחֲרֵי רֹאִי אוֹתָם בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁשָּׁם הָיִיתִי רְגִילָה לִרְאוֹת מַלְאָכִים? וְתֵדַע שֶׁהָיְתָה רְגִילָה לִרְאוֹתָם, שֶׁהֲרֵי מָנוֹחַ רָאָה אֶת הַמַּלְאָךְ פַּעַם אַחַת וְאָמַר מוֹת נָמוּת (שופ׳ י״ג), וְזוֹ רָאָתָה ד׳ זֶה אַחַר זֶה וְלֹא חָרְדָה:

י״ד **עַל־כֵּן קָרָא לַבְּאֵר בְּאֵר לַחַי רֹאִי הִנֵּה בֵין־קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד׃**

באר לחי. כְּתַרְגּוּמוֹ:

ט״ו **וַתֵּלֶד הָגָר לְאַבְרָם בֵּן וַיִּקְרָא אַבְרָם שֵׁם־בְּנוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה הָגָר יִשְׁמָעֵאל׃**

ויקרא אברם שם וגו׳. אַע״פְּ שֶׁלֹּא שָׁמַע אַבְרָם דִּבְרֵי הַמַּלְאָךְ שֶׁאָמַר וְקָרֵאת שְׁמוֹ יִשְׁמָעֵאל, שָׁרְתָה רוּחַ הַקֹּדֶשׁ עָלָיו וְקָרָאוֹ יִשְׁמָעֵאל:

ט״ז **וְאַבְרָם בֶּן־שְׁמֹנִים שָׁנָה וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּלֶדֶת־הָגָר אֶת־יִשְׁמָעֵאל לְאַבְרָם׃ {ס}**

ואברם בן שמונים וגו׳. לְשִׁבְחוֹ שֶׁל יִשְׁמָעֵאל נִכְתַּב, לְהוֹדִיעַ שֶׁהָיָה בֶּן י״ג שָׁנָה כְּשֶׁנִּמּוֹל וְלֹא עִכֵּב:

פרק י״ז

א׳ **וַיְהִי אַבְרָם בֶּן־תִּשְׁעִים שָׁנָה וְתֵשַׁע שָׁנִים וַיֵּרָא יְהוָה אֶל־אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי־אֵל שַׁדַּי הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וֶהְיֵה תָמִים׃**

שדי. אֲנִי הוּא שֶׁיֵּשׁ דַּי בְּאֱלָהוּתִי לְכָל בְּרִיָּה, לְפִיכָךְ הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי וְאֶהְיֶה לְךָ לֵאלוֹהַּ וּלְסַפְּטְרוֹן; וְכֵן כָּל מָקוֹם שֶׁהוּא בַּמִּקְרָא פֵּרוּשׁוֹ כָּךְ: דַּי שֶׁלּוֹ, וְהַכֹּל לְפִי הָעִנְיָן:

התהלך לפני. כְּתַרְגּוּמוֹ פְּלַח קֳדָמַי, הִדַּבֵּק בַּעֲבוֹדָתִי:

והיה תמים. אַף זֶה צִוּוּי אַחַר צִוּוּי, הֱיֵה שָׁלֵם בְּכָל נִסְיוֹנוֹתַי; וּלְפִי מִדָּתְךָ הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי בְּמִצְוֹת מִילָה, וּבַדָּבָר הַזֶּה תִּהְיֶה תָּמִים, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָעָרְלָה בְךָ אַתָּה בַּעַל מוּם לְפָנַי. דָּבָר אַחֵר וֶהְיֵה תָמִים, (עַכְשָׁו אַתָּה חָסֵר ה׳ אֲבָרִים, ב׳ עֵינַיִם, ב׳ אָזְנַיִם, וְרֹאשׁ הַגְּוִיָּה) שֶׁאוֹסִיף לְךָ אוֹת עַל שִׁמְךָ, וְיִהְיוּ מִנְיַן אוֹתִיּוֹתֶיךָ רמ״ח כְּמִנְיַן אֲבָרֶיךָ:

ב׳ **וְאֶתְּנָה בְרִיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ וְאַרְבֶּה אוֹתְךָ בִּמְאֹד מְאֹד׃**

ואתנה בריתי. בְּרִית שֶׁל אַהֲבָה וּבְרִית הָאָרֶץ לְהוֹרִישָׁהּ לְךָ עַל יְדֵי מִצְוָה זוֹ:

ג׳ **וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל־פָּנָיו וַיְדַבֵּר אִתּוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר׃**

ויפל אברם על פניו. מְמוּרָא הַשְּׁכִינָה; שֶׁעַד שֶׁלֹּא מָל לֹא הָיָה בּוֹ כֹּחַ לַעֲמֹד וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ נִצֶּבֶת עָלָיו, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּבִלְעָם נֹפֵל וּגְלוּי עֵינָיִם, בִּבְרִיתָא דְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר:

ד׳ **אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ וְהָיִיתָ לְאַב הֲמוֹן גּוֹיִם׃**

ה׳ **וְלֹא־יִקָּרֵא עוֹד אֶת־שִׁמְךָ אַבְרָם וְהָיָה שִׁמְךָ אַבְרָהָם כִּי אַב־הֲמוֹן גּוֹיִם נְתַתִּיךָ׃**

כי אב המון גוים. לְשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן שֶׁל שְׁמוֹ; וְרֵי״ש שֶׁהָיְתָה בּוֹ בַּתְּחִלָּה, שֶׁלֹּא הָיָה אָב אֶלָּא לַאֲרַם שֶׁהוּא מְקוֹמוֹ וְעַכְשָׁו אָב לְכָל הָעוֹלָם, לֹא זָזָה מִמְּקוֹמָהּ, שֶׁאַף יו״ד שֶׁל שָׂרַי נִתְרַעֲמָה עַל הַשְּׁכִינָה עַד שֶׁנִּתּוֹסְפָה לִיהוֹשֻׁעַ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֵׁעַ בִּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ (במדבר י״ג):

ו׳ וְהִפְרַתִּי אֹתְךָ֖ בִּמְאֹ֣ד מְאֹ֑ד וּנְתַתִּ֤יךָ לְגוֹיִם֙ וּמְלָכִ֔ים מִמְּךָ֖ יֵצֵֽאוּ׃

ונתתיך לגוים. יִשְׂרָאֵל וֶאֱדוֹם, שֶׁהָרֵי יִשְׁמָעֵאל כְּבָר הָיָה לוֹ, וְלֹא הָיָה מְבַשְּׂרוֹ עָלָיו׃

ז׳ וַהֲקִמֹתִ֤י אֶת־בְּרִיתִי֙ בֵּינִ֔י וּבֵינֶ֖ךָ וּבֵ֣ין זַרְעֲךָ֑ אַחֲרֶ֣יךָ לְדֹרֹתָ֗ם לִבְרִ֨ית עוֹלָ֜ם לִהְיוֹת֩ לְךָ֨ לֵֽאלֹהִ֜ים וּלְזַרְעֲךָ֥ אַחֲרֶֽיךָ׃

והקמתי את בריתי. וּמַה הִיא הַבְּרִית? לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים׃

ח׳ וְנָתַתִּ֨י לְךָ֜ וּלְזַרְעֲךָ֣ אַחֲרֶ֗יךָ אֵת֙ | אֶ֣רֶץ מְגֻרֶ֔יךָ אֵ֖ת כָּל־אֶ֣רֶץ כְּנַ֑עַן לַאֲחֻזַּ֥ת עוֹלָ֖ם וְהָיִ֥יתִי לָהֶ֖ם לֵאלֹהִֽים׃

לאחזת עולם. וְשָׁם אֶהְיֶה לָכֶם לֵאלֹהִים, אֲבָל הַדָּר בְּחוּצָה לָאָרֶץ דּוֹמֶה כְּמִי שֶׁאֵין לוֹ אֱלוֹהַּ׃

ט׳ וַיֹּ֥אמֶר אֱלֹהִים֮ אֶל־אַבְרָהָם֒ וְאַתָּ֤ה אֶת־בְּרִיתִי֙ תִּשְׁמֹ֔ר אַתָּ֖ה וְזַרְעֲךָ֣ אַחֲרֶ֑יךָ לְדֹרֹתָֽם׃

ואתה. וְי״ו זוֹ מוֹסִיף עַל עִנְיָן רִאשׁוֹן, אֲנִי הִנֵּה בְרִיתִי אִתָּךְ, וְאַתָּה הֱוֵי זָהִיר לְשָׁמְרוֹ, וּמַה הִיא שְׁמִירָתוֹ? זֹאת בְּרִיתִי אֲשֶׁר תִּשְׁמְרוּ הִמּוֹל לָכֶם וְגוֹ׳׃

י׳ זֹ֣את בְּרִיתִ֗י אֲשֶׁ֨ר תִּשְׁמְרוּ֙ בֵּינִ֣י וּבֵֽינֵיכֶ֔ם וּבֵ֖ין זַרְעֲךָ֣ אַחֲרֶ֑יךָ הִמּ֥וֹל לָכֶ֖ם כָּל־זָכָֽר׃

ביני וביניכם וגו׳. אוֹתָם שֶׁל עַכְשָׁו׃

ובין זרעך אחריך. הָעֲתִידִין לְהִוָּלֵד׃

המול. כְּמוֹ לְהִמּוֹל, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר עֲשׂוֹת, כְּמוֹ לַעֲשׂוֹת׃

י״א וּנְמַלְתֶּ֖ם אֵ֣ת בְּשַׂ֣ר עָרְלַתְכֶ֑ם וְהָיָ֥ה לְאוֹת֙ בְּרִ֔ית בֵּינִ֖י וּבֵינֵיכֶֽם׃

ונמלתם. כְּמוֹ וּמַלְתֶּם, וְהַנּוּ״ן בּוֹ יְתֵרָה לִיסוֹד הַנּוֹפֵל בּוֹ לִפְרָקִים, כְּגוֹן נ׳ שֶׁל נוֹשֵׁךְ וּנ׳ שֶׁל נוֹשֵׂא, וּנְמַלְתֶּם, כְּמוֹ וּנְשָׂאתֶם; אֲבָל יְמוֹל לְשׁוֹן יִפְעַל, כְּמוֹ יֵעָשֶׂה, יֵאָכֵל׃

י״ב וּבֶן־שְׁמֹנַ֥ת יָמִ֛ים יִמּ֥וֹל לָכֶ֖ם כָּל־זָכָ֑ר לְדֹרֹתֵיכֶ֗ם יְלִיד־בַּ֤יִת וּמִקְנַת־כֶּ֙סֶף֙ מִכֹּ֣ל בֶּן־נֵכָ֔ר אֲשֶׁ֥ר לֹא־מִזַּרְעֲךָ֖ הֽוּא׃

יליד בית. שֶׁיִּלְּדַתּוּ הַשִּׁפְחָה בַּבַּיִת׃

מקנת כסף. שֶׁקְּנָאוֹ מִשֶּׁנּוֹלַד׃

י״ג הִמּ֥וֹל | יִמּ֖וֹל יְלִ֣יד בֵּיתְךָ֑ וּמִקְנַ֥ת כַּסְפֶּ֖ךָ וְהָיְתָ֥ה בְרִיתִ֛י בִּבְשַׂרְכֶ֖ם לִבְרִ֥ית עוֹלָֽם׃

המול ימול יליד ביתך. כָּאן כָּפַל עָלָיו וְלֹא אָמַר לִשְׁמוֹנָה יָמִים לְלַמֶּדְךָ שֶׁיֵּשׁ יְלִיד בַּיִת נִמּוֹל לְאַחַר שְׁמוֹנָה יָמִים (ס״א לְאֶחָד) כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּמַסֶּכֶת שַׁבָּת (דף קל״ה ב׳)׃

י״ד וְעָרֵ֗ל | זָכָר֙ אֲשֶׁ֣ר לֹא־יִמּ֣וֹל אֶת־בְּשַׂ֣ר עָרְלָתוֹ֮ וְנִכְרְתָה֒ הַנֶּ֣פֶשׁ הַהִ֔וא מֵעַמֶּ֖יהָ אֶת־בְּרִיתִ֥י הֵפָֽר׃ {ס}

וערל זכר. כָּאן לִמֵּד שֶׁהַמִּילָה בְּאוֹתוֹ מָקוֹם שֶׁהוּא נִכָּר בֵּין זָכָר לִנְקֵבָה (בראשית רבה)׃

אשר לא ימול. מְשֻׁיָּגִיעַ לְכְלַל עֲנָשִׁין וְנִכְרָתָה; אֲבָל אָבִיו אֵין עָנוּשׁ עָלָיו כָּרֵת, אֲבָל עוֹבֵר בַּעֲשֵׂה׃

ונכרתה הנפש. הוֹלֵךְ עֲרִירִי וּמֵת קֹדֶם זְמַנּוֹ (שבת כ״ד)׃

ט״ו וַיֹּ֥אמֶר אֱלֹהִים֮ אֶל־אַבְרָהָם֒ שָׂרַ֤י אִשְׁתְּךָ֙ לֹא־תִקְרָ֣א אֶת־שְׁמָ֔הּ כִּ֥י שָׂרָ֖ה שְׁמָֽהּ׃

לא תקרא את שמה שרי. דְּמַשְׁמַע שָׂרַי, לִי וְלֹא לְאֲחֵרִים, **כי שרה** סְתָם שְׁמָהּ, שֶׁתְּהֵא שָׂרָה עַל כֻּלּ (ברכות י״ג)׃

ט״ז וּבֵרַכְתִּ֥י אֹתָ֖הּ וְגַם֩ נָתַ֨תִּי מִמֶּ֜נָּה לְךָ֣ בֵ֑ן וּבֵרַכְתִּ֣יהָ וְהָיְתָ֣ה לְגוֹיִ֔ם מַלְכֵ֥י עַמִּ֖ים מִמֶּ֥נָּה יִהְיֽוּ׃

וברכתי אותה. וּמַה הִיא הַבְּרָכָה? שֶׁחָזְרָה לְנַעֲרוּתָהּ, שֶׁנֶּאֱמַר הָיְתָה לִי עֶדְנָה (בר׳ י״ח)׃

וברכתיה. בַּהֲנָקַת שָׂדַיִם כְּשֶׁנִּצְרָכָה לְכָךְ בְּיוֹם מִשְׁתֵּה שֶׁל יִצְחָק, שֶׁהָיוּ מְרַנְּנִין עֲלֵיהֶם שֶׁהֵבִיאוּ אֶסוּפִּי מִן הַשּׁוּק וְאוֹמְרִים בְּנֵנוּ הוּא, וְהֵבִיאָה כָּל אַחַת בְּנָהּ עִמָּהּ וּמֵנִיקָתָהּ לֹא הֵבִיאָה, וְהִיא הֵנִיקָה אֶת כֻּלָּם; הוּא שֶׁנֶּאֱמַר הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה, בְּ״ר רְמָזוֹ בְּמִקְצָת׃

י״ז וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל־פָּנָיו וַיִּצְחָק וַיֹּאמֶר בְּלִבּוֹ הַלְבֶן מֵאָה־שָׁנָה יִוָּלֵד וְאִם־שָׂרָה הֲבַת־תִּשְׁעִים שָׁנָה תֵּלֵד׃

ויפל אברהם על פניו ויצחק. זֶה תְּ״א, לְשׁוֹן שִׂמְחָה, וְחַדֵּי, וְשֶׁל שָׂרָה לְשׁוֹן מָחוֹךְ; לְמַדְתָּ שֶׁאַבְרָהָם הֶאֱמִין וְשָׂמַח וְשָׂרָה לֹא הֶאֱמִינָה וְלִגְלְגָה, וְזֶהוּ שֶׁהַקָּפִיד הַקָּבָ״ה עַל שָׂרָה וְלֹא הִקְפִּיד עַל אַבְרָהָם׃

הלבן. יֵשׁ תְּמִיהוֹת שֶׁהֵן קַיָּמוֹת, כְּמוֹ הֲנִגְלֹה נִגְלֵיתִי? (שמואל א ב׳), הֲרֹאֶה אַתָּה (יח׳ ח׳), אַף זוֹ הֵיא קַיֶּמֶת; וְכָךְ אָמַר בְּלִבּוֹ, הֲנַעֲשָׂה חֶסֶד זֶה לְאַחֵר, מַה שֶּׁהַקָּבָ״ה עוֹשֶׂה לִי?

ואם שרה הבת תשעים שנה. הָיְתָה כְּדַאי לֵילֵד; וְאַף עַל פִּי שֶׁדּוֹרוֹת הָרִאשׁוֹנִים הָיוּ מוֹלִידִין בְּנֵי ת״ק שָׁנָה, בִּימֵי אַבְרָהָם נִתְמַעֲטוּ הַשָּׁנִים כְּבָר וּבָא תַּשּׁוּת כֹּחַ לָעוֹלָם, צֵא וּלְמַד מֵעֲשָׂרָה דּוֹרוֹת שֶׁמִּנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם, שֶׁמִּהֲרוּ תּוֹלְדוֹתֵיהֶן בְּנֵי ס׳ וּבְנֵי ע׳׃

י״ח וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים לוּ יִשְׁמָעֵאל יִחְיֶה לְפָנֶיךָ׃

לו ישמעאל יחיה. הַלְוַאי שֶׁיִּחְיֶה יִשְׁמָעֵאל; אֵינִי כְּדַאי לְקַבֵּל מִמְּךָ שָׂכָר כָּזֶה׃

יחיה לפניך. יִחְיֶה בִּירְאָתֶךָ, כְּמוֹ הִתְהַלֵּךְ לְפָנַי – פְּלַח קָדָמַי׃

י״ט וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ יֹלֶדֶת לְךָ בֵּן וְקָרָאתָ אֶת־שְׁמוֹ יִצְחָק וַהֲקִמֹתִי אֶת־בְּרִיתִי אִתּוֹ לִבְרִית עוֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו׃

אבל. לְשׁוֹן אֲמִתַּת דְּבָרִים, וְכֵן אֲבָל אַשֵּׁמִים אֲנַחְנוּ (בראשית מ״ב), אֲבָל בֵּן אֵין לָהּ (מלכים ב ד׳)׃

וקראת את שמו יצחק. עַל שֵׁם הַצְּחוֹק, וְי״א עַל שֵׁם הָעֲשָׂרָה נִסְיוֹנוֹת וצ׳ שָׁנָה שֶׁל שָׂרָה וח׳ יָמִים שֶׁנִּמּוֹל, וק׳ שָׁנָה שֶׁל אַבְרָהָם׃

והקימתי את בריתי אתו. לָמָּה נֶאֱמַר, כְּבָר כָּתִיב וְאֶתְּנָה אֶת בְּרִיתִי תִּשְׁמֹר אַתָּה וְזַרְעֲךָ וְגוֹ׳? אֶלָּא לְפִי שֶׁאוֹמֵר וַהֲקִמוֹתִי וְגוֹ׳, יָכוֹל בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי קְטוּרָה בִּכְלַל הַקִּיּוּם, תַּ״ל וַהֲקִמֹתִי אֶת בְּרִיתִי אִתּוֹ – וְלֹא עִם אֲחֵרִים: **ואת בריתי אקים את יצחק.** לָמָּה נֶאֱמַר? אֶלָּא לְמַד שֶׁהָיָה קָדוֹשׁ מִבֶּטֶן. דָּ״אַ אָמַר רַ׳ אַבָּא, מִכָּאן לָמַד קַ״ךָ בֶּן הַגְּבִירָה מִבֶּן הָאָמָה; כְּתִיב הִנֵּה בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ, זֶה יִשְׁמָעֵאל, וְקַ״ךָ וְאֶת בְּרִיתִי אָקִים אֶת יִצְחָק׃

ואת בריתי. בְּרִית הַמִּילָה תִּהְיֶה מְסוּרָה לְזַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק׃

כ׳ וּלְיִשְׁמָעֵאל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה | בֵּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרֵיתִי אֹתוֹ וְהִרְבֵּיתִי אֹתוֹ בִּמְאֹד מְאֹד שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גָּדוֹל׃

שנים עשר נשיאים. כַּעֲנָנִים יִכְלוּ; כְּמוֹ נְשִׂיאִים וְרוּחַ (משלי כ״ה)׃

כ״א וְאֶת־בְּרִיתִי אָקִים אֶת־יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לְךָ שָׂרָה לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת׃

כ״ב וַיְכַל לְדַבֵּר אִתּוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם׃

מעל אברהם. לְשׁוֹן נְקֵיָּה הוּא כְּלַפֵּי שְׁכִינָה, וְלָמַדְנוּ שֶׁהַצַּדִּיקִים מֻרְכָּבְתּוֹ שֶׁל מָקוֹם (בראשית רבה)׃

כ״ג וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֵת כָּל־יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֵת כָּל־מִקְנַת כַּסְפּוֹ כָּל זָכָר בְּאַנְשֵׁי בֵּית אַבְרָהָם וַיָּמָל אֶת־בְּשַׂר עָרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר אִתּוֹ אֱלֹהִים׃

בעצם היום. בּוֹ בַּיּוֹם שֶׁנִּצְטַוָּה, בַּיּוֹם וְלֹא בַּלַּיְלָה; לֹא נִתְיָרֵא לֹא מִן הַגּוֹיִם וְלֹא מִן הַלֵּצָנִים, וְשֶׁלֹּא יִהְיוּ אוֹיְבָיו וּבְנֵי דּוֹרוֹ אוֹמְרִים אִלּוּ רְאִינוּהוּ לֹא הִנַּחְנוּהוּ לָמוּל וּלְקַיֵּם מִצְוָתוֹ שֶׁל מָקוֹם׃

וימל. לְשׁוֹן וַיִּפְעַל׃

כ״ד וְאַבְרָהָם בֶּן־תִּשְׁעִים וָתֵשַׁע שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃

בהמולו. בְּהִפָּעֲלוֹ, כְּמוֹ בְּהִבָּרְאָם (בראשית ב׳)׃

כ״ה וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ בֶּן־שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה בְּהִמֹּלוֹ אֶת בְּשַׂר עָרְלָתוֹ׃

בהמולו את בשר ערלתו. בְּאַבְרָהָם לֹא נֶאֱמַר ״אֵת״, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה חָסֵר אֶלָּא חִתּוּךְ בָּשָׂר, שֶׁכְּבָר נִתְמַעֵט עַל יְדֵי תַּשְׁמִישׁ; אֲבָל יִשְׁמָעֵאל שֶׁהָיָה יֶלֶד, הַזָּקָק לַחְתּוֹךְ עָרְלָה וְלִפְרֹעַ הַמִּילָה, לָכֵן נֶאֱמַר בּוֹ ״אֵת״ (בראשית רבה)׃

כ״ו בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמֹּל אַבְרָהָם וְיִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ׃

בעצם היום הזה. שְׁמָלְאוּ לְאַבְרָהָם צ״ט שָׁנָה וּלְיִשְׁמָעֵאל י״ג שָׁנִים **נמול אברהם וישמעאל בנו**:

כ״ו וְכָל־אַנְשֵׁי בֵיתוֹ יְלִיד בָּיִת וּמִקְנַת־כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן־נֵכָר נִמֹּלוּ אִתּוֹ: {פ}

פרק י״ח

א׳ וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא וְהוּא יֹשֵׁב פֶּתַח־הָאֹהֶל כְּחֹם הַיּוֹם:

וירא אליו. לְבַקֵּר אֶת הַחוֹלֶה. אָמַר רַבִּי חָמָא בַּר חֲנִינָא, יוֹם שְׁלִישִׁי לְמִילָתוֹ הָיָה, וּבָא הַקָּבָ״ה וְשָׁאַל בִּשְׁלוֹמוֹ (בבא מציעא פ״ו):

באלוני ממרא. הוּא שֶׁנָּתַן לוֹ עֵצָה עַל הַמִּילָה, לְפִיכָךְ נִגְלָה עָלָיו בְּחֶלְקוֹ (בראשית רבה):

יושב. ישב כְּתִיב, בְּקֵשׁ לַעֲמֹד, אָמַר לוֹ הַקָּבָ״ה שֵׁב וַאֲנִי אֶעֱמֹד, וְאַתָּה סִימָן לְבָנֶיךָ שֶׁעָתִיד אֲנִי לְהִתְיַצֵּב בַּעֲדַת הַדַּיָּנִים וְהֵן יוֹשְׁבִין, שֶׁנֶּאֱמַר אֱלֹהִים נִצָּב בַּעֲדַת אֵל (תהילים פ״ב) (בראשית רבה):

פתח האהל. לִרְאוֹת אִם יֵשׁ עוֹבֵר וָשָׁב וְיַכְנִיסֵם בְּבֵיתוֹ:

כחום היום. הוֹצִיא הַקָּבָ״ה חַמָּה מִנַּרְתִּיקָהּ, שֶׁלֹּא לְהַטְרִיחוֹ בְּאוֹרְחִים, וּלְפִי שֶׁרָאָהוּ מִצְטַעֵר שֶׁלֹּא הָיוּ אוֹרְחִים בָּאִים, הֵבִיא הַמַּלְאָכִים עָלָיו בִּדְמוּת אֲנָשִׁים (בבא מציעא שם):

ב׳ וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה אֲנָשִׁים נִצָּבִים עָלָיו וַיַּרְא וַיָּרָץ לִקְרָאתָם מִפֶּתַח הָאֹהֶל וַיִּשְׁתַּחוּ אָרְצָה:

והנה שלשה אנשים. אֶחָד לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה וְאֶחָד לְהַפֵּךְ אֶת סְדוֹם וְאֶחָד לְרַפְּאוֹת אֶת אַבְרָהָם, שֶׁאֵין מַלְאָךְ אֶחָד עוֹשֶׂה שְׁתֵּי שְׁלִיחֻיּוֹת (בראשית רבה). תֵּדַע לְךָ, שֶׁכֵּן כָּל הַפָּרָשָׁה הוּא מְזַכִּירָן בִּלְשׁוֹן רַבִּים וַיֹּאכְלוּ, וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו, וּבַבְּשׂוֹרָה נֶאֱמַר וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ, וּבַהַפִּיכַת סְדוֹם הוּא אוֹמֵר כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר לְבִלְתִּי הָפְכִּי, וּרְפָאֵל שֶׁרִפֵּא אֶת אַבְרָהָם הָלַךְ מִשָּׁם לְהַצִּיל אֶת לוֹט; הוּא שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי כְּהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל נַפְשֶׁךָ, לָמַדְתָּ שֶׁהָאֶחָד הָיָה מַצִּיל (בראשית רבה):

נצבים עליו. לְפָנָיו, אֲבָל לָשׁוֹן נְקֵיָּה הוּא כְּלַפֵּי הַמַּלְאָכִים:

וירא. מַהוּ וַיַּרְא שְׁתֵּי פְּעָמִים? הָרִאשׁוֹן כְּמַשְׁמָעוֹ וְהַשֵּׁנִי לְשׁוֹן הֲבָנָה, נִסְתַּכֵּל שֶׁהָיוּ נִצָּבִים בְּמָקוֹם אֶחָד וְהֵבִין שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹצִים לְהַטְרִיחוֹ, וְאַף עַל פִּי שֶׁיּוֹדְעִים הָיוּ שֶׁיֵּצֵא לְקָרָאתָם עָמְדוּ בִּמְקוֹמָם לְכָבוֹדוֹ, לְהַרְאוֹתוֹ שֶׁלֹּא רָצוּ לְהַטְרִיחוֹ, וְקֶדֶם הוּא וָרָץ לְקָרָאתָם, בְּבָבָא מְצִיעָא, כְּתִיב נִצָּבִים עָלָיו, וּכְתִיב וַיָּרָץ לִקְרָאתָם? כַּד חֲזִיהוּ דַּהֲוָה שָׁרֵי וְאָסַר פִּרְשׁוּ הֵימֶנּוּ, מִיָּד וַיָּרָץ לִקְרָאתָם:

ג׳ וַיֹּאמַר אֲדֹנָי אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ אַל־נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדֶּךָ:

ויאמר אדני אם נא וגו׳. לַגָּדוֹל שֶׁבָּהֶם אָמַר וּקְרָאָם כֻּלָּם אֲדוֹנִים וְלַגָּדוֹל אָמַר אַל נָא תַעֲבֹר, וְכֵיוָן שֶׁלֹּא יַעֲבֹר הוּא יַעַמְדוּ חֲבֵרָיו עִמּוֹ, וּבְלָשׁוֹן זֶה הוּא חֹל (שבועות ל״ה). דָּ״אַ קֹדֶשׁ הוּא, וְהָיָה אוֹמֵר לְהַקָּבָ״ה לְהַמְתִּין לוֹ עַד שֶׁיָּרוּץ וְיַכְנִיס אֶת הָאוֹרְחִים וְאַעַ״פ שֶׁכָּתוּב אַחַר וַיָּרָץ לִקְרָאתָם, הָאֲמִירָה קֹדֶם לָכֵן הָיְתָה, וְדֶרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי אֵצֶל לֹא יָדוֹן רוּחִי בָאָדָם, שֶׁנִּכְתַּב אַחַר וַיּוֹלֶד נֹחַ, וְאִי אֶפְשָׁר לוֹמַר אֶלָּא שֶׁהָיְתָה הַגְּזֵרָה קֹדֶם לַלֵּדָה כ׳ שָׁנָה, וּשְׁתֵּי הַלְּשׁוֹנוֹת בְּבָ״ר:

ד׳ יֻקַּח־נָא מְעַט־מַיִם וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשָּׁעֲנוּ תַּחַת הָעֵץ:

יקח נא. עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, וְהַקָּבָ״ה שֹׁלֵם לְבָנָיו עַל יְדֵי שָׁלִיחַ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּרֶם מֹשֶׁה אֶת יָדוֹ וַיַּךְ אֶת הַסֶּלַע (במדבר כ׳):

ורחצו רגליכם. כַּסָּבוּר שֶׁהֵם עַרְבִיִּים שֶׁמִּשְׁתַּחֲוִים לַאֲבַק רַגְלֵיהֶם וְהִקְפִּיד שֶׁלֹּא לְהַכְנִיס עַ״ז לְבֵיתוֹ; אֲבָל לוֹט שֶׁלֹּא הִקְפִּיד, הִקְדִּים לִינָה לִרְחִיצָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם:

תחת העץ. תַּחַת הָאִילָן:

ה׳ וְאֶקְחָה פַת־לֶחֶם וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם אַחַר תַּעֲבֹרוּ כִּי־עַל־כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל־עַבְדְּכֶם וַיֹּאמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:

וסעדו לבכם. בַּתּוֹרָה, בִּנְבִיאִים וּבַכְּתוּבִים מָצִינוּ דְּפִתָּא דְּסַעֲדָתָא דְּלִבָּא. בַּתּוֹרָה וְסַעֲדוּ לִבְּכֶם, בַּנְּבִיאִים סְעָד לִבְּךָ פַּת לֶחֶם (שופטים י״ט), בַּכְּתוּבִים וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד (תהל׳ ק״ד). אָמַר רַבִּי חָמָא, לְבַבְכֶם אֵין כְּתִיב כָּאן אֶלָּא לִבְּכֶם, מַגִּיד שֶׁאֵין יֵצֶר הָרַע שׁוֹלֵט בַּמַּלְאָכִים (בראשית רבה):

אחר תעבורו. אַחַר כֵּן תֵּלְכוּ:

כי על כן עברתם. כִּי הַדָּבָר הַזֶּה אֲנִי מְבַקֵּשׁ מִכֶּם מֵאַחַר שֶׁעֲבַרְתֶּם עָלַי לִכְבוֹדִי:

כי על כן. כְּמוֹ עַל אֲשֶׁר, וְכֵן כָּל כִּי עַל כֵּן שֶׁמַּמְקֹרָא, כִּי עַל כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי (בראשית י״ט), כִּי עַל כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ (בראשית ל״ג:י׳), כִּי עַל כֵּן לֹא נְתַתִּיהָ (שם ל״ח), כִּי עַל כֵּן יָדַעְתָּ חֲנֹתֵנוּ (במדבר י׳):

ו׳ **וַיְמַהֵר אַבְרָהָם הָאֹהֱלָה אֶל־שָׂרָה וַיֹּאמֶר מַהֲרִי שְׁלֹשׁ סְאִים קֶמַח סֹלֶת לוּשִׁי וַעֲשִׂי עֻגוֹת:**

קמח סלת. סֹלֶת לְעֻגוֹת, קֶמַח לַעֲמִילָן שֶׁל טַבָּחִים, לְכַסּוֹת אֶת הַקְּדֵרָה לִשְׁאֹב אֶת הַזֵּהֲמָא:

ז׳ **וְאֶל־הַבָּקָר רָץ אַבְרָהָם וַיִּקַּח בֶּן־בָּקָר רַךְ וָטוֹב וַיִּתֵּן אֶל־הַנַּעַר וַיְמַהֵר לַעֲשׂוֹת אֹתוֹ:**

בן בקר רך וטוב. ג׳ פָּרִים הָיוּ, כְּדֵי לְהַאֲכִילָן ג׳ לְשׁוֹנוֹת בְּחַרְדָּל (בבא מציעא פ״ז):

אל הנער. זֶה יִשְׁמָעֵאל, לְחַנְּכוֹ בְּמִצְוֹת (בראשית רבה):

ח׳ **וַיִּקַּח חֶמְאָה וְחָלָב וּבֶן־הַבָּקָר אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּתֵּן לִפְנֵיהֶם וְהוּא־עֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ וַיֹּאכֵלוּ:**

ויקח חמאה וגו׳. וְלֹחֶם לֹא הֵבִיא, לְפִי שֶׁפִּרְסָה שָׂרָה נְדָה, שֶׁחָזַר לָהּ אֹרַח כַּנָּשִׁים אוֹתוֹ הַיּוֹם, וְנִטְמֵאת הָעִסָּה (בבא מציעא שם):

חמאה. שֶׁמַּן הֶחָלָב שֶׁקּוֹלְטִין מֵעַל פָּנָיו:

ובן הבקר אשר עשה. אֲשֶׁר תִּקֵּן; קָמָא קָמָא שְׁתִקֵּן אַמְטִי וְאַיְיתִי קָמַיְיהוּ:

ויאכלו. נִרְאוּ כְּמִי שֶׁאָכְלוּ, מִכָּאן שֶׁלֹּא יְשַׂנֶּה אָדָם מִן הַמִּנְהָג (בבא מציעא שם):

ט׳ **וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אַיֵּה שָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בָאֹהֶל:**

ויאמרו אליו. נָקוּד עַל אי״ו שֶׁבְּאֵלָיו, וְתַנְיָא ר״ש בֶּן אֶלְעָזָר אוֹמֵר כָּל מָקוֹם שֶׁפָּתַב רַבָּה עַל הַנְּקֻדָּה, אַתָּה דוֹרֵשׁ הַכְּתָב; וְכָאן הַנְּקֻדָּה רַבָּה עַל הַכְּתָב אַתָּה דוֹרֵשׁ הַנְּקֻדָּה, שֶׁאַף לְשָׂרָה שָׁאֲלוּ אַיּוֹ אַבְרָהָם, לְמַדְנוּ שֶׁיִּשְׁאַל אָדָם בְּאַכְסַנְיָא שֶׁלּוֹ לָאִישׁ עַל הָאִשָּׁה וְלָאִשָּׁה עַל הָאִישׁ. בְּבָבָא מְצִיעָא אוֹמְרִים יוֹדְעִים הָיוּ מַלְאָכֵי הַשָּׁרֵת שָׂרָה אִמֵּנוּ הֵיכָן הָיְתָה, אֶלָּא לְהוֹדִיעַ שֶׁצְּנוּעָה הָיְתָה, כְּדֵי לְחַבְּבָהּ עַל בַּעְלָהּ. אָמַר רַבִּי יוֹסֵי בַּר חֲנִינָא, כְּדֵי לְשַׁגֵּר לָהּ כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה:

הנה באהל. צְנוּעָה הִיא:

י׳ **וַיֹּאמֶר שׁוֹב אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וְהִנֵּה־בֵן לְשָׂרָה אִשְׁתֶּךָ וְשָׂרָה שֹׁמַעַת פֶּתַח הָאֹהֶל וְהִוא אַחֲרָיו:**

שוב אשוב. לֹא בִשְׁרוֹ הַמַּלְאָךְ שֶׁיָּשׁוּב אֵלָיו, אֶלָּא בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם אָמַר לוֹ, כְּמוֹ וַיֹּאמֶר לָהּ מַלְאַךְ ה׳ הַרְבָּה אַרְבֶּה, וְהוּא אֵין בְּיָדוֹ לְהַרְבּוֹת, אֶלָּא בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם, אַף כָּאן בִּשְׁלִיחוּתוֹ שֶׁל מָקוֹם אָמַר לוֹ כֵּן (בְּ״רַ). אֱלִישָׁע אָמַר לַשּׁוּנַמִּית לַמּוֹעֵד הַזֶּה כָּעֵת חַיָּה אַתְּ חֹבֶקֶת בֵּן וַתֹּאמֶר אַל אֲדֹנִי אִישׁ הָאֱלֹהִים אַל תְּכַזֵּב בִּשְׁפִחָתֶךָ, אוֹתָן הַמַּלְאָכִים שֶׁבִּשְׂרוּ אֶת שָׂרָה אָמְרוּ לַמּוֹעֵד אָשׁוּב, אָמַר לָהּ אֱלִישָׁע אוֹתָם הַמַּלְאָכִים שֶׁהֵם חַיִּים וְקַיָּמִים לְעוֹלָם אָמְרוּ לַמּוֹעֵד אָשׁוּב, אֲבָל אֲנִי בָּשָׂר וָדָם שֶׁהַיּוֹם חַי וּמָחָר מֵת — בֵּין חַי וּבֵין מֵת לַמּוֹעֵד הַזֶּה וגו׳:

כעת חיה. כָּעֵת הַזֹּאת לַשָּׁנָה הַבָּאָה, וּפֶסַח הָיָה, וּלְפֶסַח הַבָּא נוֹלַד יִצְחָק, מִדְּלָא קָרִינַן כְּעֵת אֶלָּא כָּעֵת:

כעת חיה. כָּעֵת הַזֹּאת שֶׁתִּהְיֶה חַיָּה לָכֶם, שֶׁתִּהְיוּ כֻּלְּכֶם שְׁלֵמִים וְקַיָּמִים:

והוא אחריו. הַפֶּתַח הָיָה אַחַר הַמַּלְאָךְ:

י״א **וְאַבְרָהָם וְשָׂרָה זְקֵנִים בָּאִים בַּיָּמִים חָדַל לִהְיוֹת לְשָׂרָה אֹרַח כַּנָּשִׁים:**

חדל להיות. פָּסַק מִמֶּנָּה:

אורח כנשים. אֹרַח נִדּוֹת:

י״ב **וַתִּצְחַק שָׂרָה בְּקִרְבָּהּ לֵאמֹר אַחֲרֵי בְלֹתִי הָיְתָה־לִּי עֶדְנָה וַאדֹנִי זָקֵן:**

בקרבה. מִסְתַּפְּלֶת בְּמֵעֶיהָ וְאֹמְרָה אֶפְשָׁר הַקְּרֵבִים הַלָּלוּ טְעוּנִין וָלָד? הַשָּׁדִים הַלָּלוּ שֶׁצָּמְקוּ מוֹשְׁכִין חָלָב? תַּנְחוּמָא:

עדנה. צְחְצוּחַ בָּשָׂר, וּלְשׁוֹן מִשְׁנָה מַשִּׁיר אֶת הַשֵּׂעָר וּמְעַדֵּן אֶת הַבָּשָׂר. דָּבָר אַחֵר לְשׁוֹן עֶדֶן; זְמַן וָסֶת נִדּוּת:

י״ג **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־אַבְרָהָם לָמָּה זֶּה צָחֲקָה שָׂרָה לֵאמֹר הַאַף אָמְנָם אֵלֵד וַאֲנִי זָקַנְתִּי:**

האף אמנם. הֲגַם אֱמֶת אֵלֵד?

ואני זקנתי שְׁנָה הַכָּתוּב מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם, שֶׁהָרֵי הִיא אָמְרָה וַאדֹנִי זָקֵן:

י״ד הֲיִפָּלֵא מֵיהוָה דָּבָר לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת חַיָּה וּלְשָׂרָה בֵּן:

היפלא. כְּתַרְגּוּמוֹ הֲיִתְבַּסֵּי? וְכִי שׁוּם דָּבָר מֵפְלָא וּמֻפְרָד וּמְכֻסֶּה מִמֶּנִּי מִלַּעֲשׂוֹת כִּרְצוֹנִי:

למועד. לְאוֹתוֹ מוֹעֵד הַמְיֻחָד שֶׁקָּבַעְתִּי לְךָ אֶתְמוֹל, לַמּוֹעֵד הַזֶּה בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת:

ט״ו וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה | לֵאמֹר לֹא צָחַקְתִּי כִּי | יָרֵאָה וַיֹּאמֶר | לֹא כִּי צָחָקְתְּ:

כי יראה וגו׳ כי צחקת. הָרִאשׁוֹן מְשֻׁמָּשׁ לְשׁוֹן דִּהָא, שְׁנוֹתֵן טַעַם לַדָּבָר וַתְּכַחֵשׁ שָׂרָה – לְפִי שֶׁיָּרְאָה; וְהַשֵּׁנִי מְשֻׁמָּשׁ בִּלְשׁוֹן אֶלָּא, וַיֹּאמֶר לֹא כִּדְבָרֵךְ הוּא אֶלָּא צָחַקְתְּ, שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ כִּי מְשֻׁמָּשׁ בְּאַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת, אִי, דִּלְמָא, אֶלָּא, דִּהָא:

ט״ז וַיָּקֻמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיַּשְׁקִפוּ עַל־פְּנֵי סְדֹם וְאַבְרָהָם הֹלֵךְ עִמָּם לְשַׁלְּחָם:

וישקיפו. כָּל הַשְׁקָפָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְרָעָה חוּץ מֵהַשְׁקִיפָה מִמְּעוֹן קָדְשְׁךָ (דברים כ״ו), שֶׁגָּדוֹל כֹּחַ מַתְּנוֹת עֲנִיִּים שֶׁהוֹפֵךְ מִדַּת הָרוֹגֶז לְרַחֲמִים:

לשלחם. לְלַוּוֹתָם; כַּפָּבוּר אוֹרְחִים הֵם:

י״ז וַיהוָה אָמָר הֲמְכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה:

המכסה אני. בִּתְמִיהָה:

אשר אני עושה בְּסִדּוֹם. לֹא יָפָה לִי לַעֲשׂוֹת דָּבָר זֶה שֶׁלֹּא מִדַּעְתּוֹ. אֲנִי נָתַתִּי לוֹ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, וַחֲמִשָּׁה כְּרָכִין הַלָּלוּ שֶׁלּוֹ הֵן, שֶׁנֶּאֱמַר: גְּבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בֹּאֲכָה סְדֹמָה וַעֲמֹרָה וְגוֹ׳ (בראשית י׳). קָרָאתִי אוֹתוֹ אַבְרָהָם – אַב הֲמוֹן גּוֹיִם, וְאַשְׁמִיד אֶת הַבָּנִים וְלֹא אוֹדִיעַ לָאָב, שֶׁהוּא אוֹהֲבִי?

י״ח וְאַבְרָהָם הָיוֹ יִהְיֶה לְגוֹי גָּדוֹל וְעָצוּם וְנִבְרְכוּ־בוֹ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ:

ואברהם היו יהיה. מ״א: זָכֶר צַדִּיק לִבְרָכָה, הוֹאִיל וְהִזְכִּירוֹ – בֵּרְכוֹ. וּפְשׁוּטוֹ: וְכִי מִמֶּנּוּ אֲנִי מַעֲלִים, וַהֲרֵי הוּא חָבִיב לְפָנַי לִהְיוֹת לְגוֹי גָּדוֹל וּלְהִתְבָּרֵךְ בּוֹ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ.

י״ט כִּי יְדַעְתִּיו לְמַעַן אֲשֶׁר יְצַוֶּה אֶת־בָּנָיו וְאֶת־בֵּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דֶּרֶךְ יְהוָה לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הָבִיא יְהוָה עַל־אַבְרָהָם אֵת אֲשֶׁר־דִּבֶּר עָלָיו:

כי ידעתיו. לְשׁוֹן חִבָּה, כְּמוֹ מוֹדָע לְאִישָׁהּ (רות ב׳), הֲלֹא בֹעַז מֹדַעְתָּנוּ (שם ג׳), וְאַדָּעֲךָ בְּשֵׁם (שמות ל״ג). וְאָמְנָם עִקַּר לְשׁוֹן כֻּלָּם אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן יְדִיעָה, שֶׁהַמְחַבֵּב אֶת הָאָדָם מְקָרְבוֹ אֵצְלוֹ וְיוֹדְעוֹ וּמַכִּירוֹ, וְלָמָּה יְדַעְתִּיו?

למען אשר יצוה. לְפִי שֶׁהוּא מְצַוֶּה אֶת בָּנָיו עָלַי לִשְׁמֹר דְּרָכַי. וְאִם תִּפָּרְשֵׁהוּ כְּתַרְגּוּמוֹ, יוֹדֵעַ אֲנִי בּוֹ שֶׁיְּצַוֶּה אֶת בָּנָיו וְגוֹ׳, אֵין לְמַעַן נוֹפֵל עַל הַלָּשׁוֹן:

יצוה. לְשׁוֹן הוֹוֶה, כְּמוֹ כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב (איוב א׳):

למען הביא. כָּךְ הוּא מְצַוֵּהוּ לְבָנָיו, שִׁמְרוּ דֶּרֶךְ ה׳ כְּדֵי שֶׁיָּבִיא ה׳ עַל אַבְרָהָם וְגוֹ׳; עַל בֵּית אַבְרָהָם לֹא נֶאֱמַר אֶלָּא עַל אַבְרָהָם, לָמַדְנוּ, כָּל הַמַּעֲמִיד בֵּן צַדִּיק כְּאִלּוּ אֵינוֹ מֵת:

כ׳ וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי־רַבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד:

ויאמר ה׳. אֶל אַבְרָהָם שֶׁעָשָׂה כַּאֲשֶׁר אָמַר, שֶׁלֹּא יְכַסֶּה מִמֶּנּוּ:

כי רבה. כָּל רַבָּה שֶׁבַּמִּקְרָא הַטַּעַם לְמַטָּה בַּבֵּי״ת, לְפִי שֶׁהֵן מְתֻרְגָּמִין גְּדוֹלָה, אוֹ גְּדֻלָּה וְהוֹלֶכֶת, אֲבָל זֶה טַעֲמוֹ לְמַעְלָה בְּרֵי״ש, לְפִי שֶׁמְּתֻרְגָּם גָּדְלָה כְּבָר כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה, הִגִּיעַ שָׁבָה יְבִמְתֵּךְ:

כ״א אֵרְדָה־נָּא וְאֶרְאֶה הַכְּצַעֲקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ | כָּלָה וְאִם־לֹא אֵדָעָה:

ארדה נא. לְמֵד לַדַּיָּנִים שֶׁלֹּא יִפְסְקוּ דִּינֵי נְפָשׁוֹת אֶלָּא בִּרְאִיָּה, הַכֹּל כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי בְּפָרָשַׁת הַפַּלְגָה. דָּבָר אַחֵר, אֵרְדָה נָא לְסוֹף מַעֲשֵׂיהֶם:

הכצעקתה. שֶׁל מְדִינָה:

הבאה אלי עשו. וְכֵן עוֹמְדִים בְּמִרְדָּם, כָּלָה אֲנִי עוֹשֶׂה בָהֶם, וְאִם לֹא יַעַמְדוּ בְּמִרְדָּן אַדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לְהִפָּרַע מֵהֶן בְּיִסּוּרִין וְלֹא אֲכַלֶּה אוֹתָן. וְכֵיוֹצֵא בוֹ מָצִינוּ בְּמָקוֹם אַחֵר, וְעַתָּה הוֹרֵד עֲדָיְךָ וְאֵדְעָה מָה אֶעֱשֶׂה לָךְ (שמות ל״ג); וּלְפִיכָךְ יֵשׁ הֶפְסֵק נָקֻדַּת פְּסִיק בֵּין עֲשׂוּ לְכָלָה, כְּדֵי לְהַפְרִיד תֵּבָה מֵחֲבֶרְתָּהּ. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ הַכַּצַּעֲקָתָהּ – צַעֲקַת רִיבָה אַחַת שֶׁהָרְגוּ מִיתָה מְשֻׁנָּה עַל שֶׁנְּתָנָה מָזוֹן לָעָנִי, כַּמִּפֹּרָשׁ בְּחֵלֶק׃

כ״ב **וַיִּפְנוּ מִשָּׁם֙ הָאֲנָשִׁ֔ים וַיֵּלְכ֖וּ סְדֹ֑מָה וְאַבְרָהָ֖ם ע֥וֹדֶנּוּ עֹמֵ֖ד לִפְנֵ֥י יְהוָֽה׃**

ויפנו משם. מִמָּקוֹם שֶׁאַבְרָהָם לָוָם שָׁם׃

ואברהם עודנו עומד לפני ה׳. וַהֲלֹא לֹא הָלַךְ לַעֲמֹד לְפָנָיו, אֶלָּא הַקָּבָ״ה בָּא אֶצְלוֹ וְאָמַר לוֹ, זַעֲקַת סְדֹם וַעֲמֹרָה כִּי רָבָּה, וְהָיָה לוֹ לִכְתֹּב ״וַה׳ עוֹדֶנּוּ עוֹמֵד עַל אַבְרָהָם״? אֶלָּא תִּקּוּן סוֹפְרִים הוּא זֶה (אֲשֶׁר הֲפָכוּהוּ רַז״ל לִכְתֹּב כֵּן) (בראשית רבה)׃

כ״ג **וַיִּגַּ֣שׁ אַבְרָהָ֔ם וַיֹּאמַ֕ר הַאַ֥ף תִּסְפֶּ֖ה צַדִּ֣יק עִם־רָשָֽׁע׃**

ויגש אברהם. מָצִינוּ הַגָּשָׁה לַמִּלְחָמָה, וַיִּגַּשׁ יוֹאָב וְגוֹ׳ (שמואל ב י׳), וְהַגָּשָׁה לְפִיּוּס וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה, וְהַגָּשָׁה לִתְפִלָּה, וַיִּגַּשׁ אֵלָיְהוּ הַנָּבִיא (מלכים א י״ח), וּלְכָל אֵלֶּה נִכְנַס אַבְרָהָם לְדַבֵּר קָשׁוֹת וּלְפִיּוּס וְלִתְפִלָּה׃

האף תספה. הֲגַם תִּסְפֶּה. וּלְתַרְגּוּם שֶׁל אַנְקְלוֹס, שֶׁתִּרְגְּמוֹ לְשׁוֹן רֹגֶז, כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ, הַאַף יַשְׁיְאֲךָ שֶׁתִּסְפֶּה צַדִּיק עִם רָשָׁע׃

כ״ד **אוּלַ֥י יֶשׁ֙ חֲמִשִּׁ֣ים צַדִּיקִ֔ם בְּת֖וֹךְ הָעִ֑יר הַאַ֤ף תִּסְפֶּה֙ וְלֹא־תִשָּׂ֣א לַמָּק֔וֹם לְמַ֥עַן חֲמִשִּׁ֖ים הַצַּדִּיקִ֥ם אֲשֶׁר־בְּקִרְבָּֽהּ׃**

אולי יש חמשים צדיקים. עֲשָׂרָה צַדִּיקִים לְכָל כִּרְךְ וּכְרַךְ, כִּי ה׳ מְקוֹמוֹת יֵשׁ. וְאִם תֹּאמַר: לֹא יְצִילוּ הַצַּדִּיקִים אֶת הָרְשָׁעִים, לָמָּה תָּמִית הַצַּדִּיקִים?

כ״ה **חָלִלָ֣ה לְךָ֗ מֵעֲשֹׂת֙ | כַּדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה לְהָמִ֥ית צַדִּ֖יק עִם־רָשָׁ֑ע וְהָיָ֤ה כַצַּדִּיק֙ כָּרָשָׁ֔ע חָלִלָ֖ה לָ֑ךְ הֲשֹׁפֵט֙ כָּל־הָאָ֔רֶץ לֹ֥א יַעֲשֶׂ֖ה מִשְׁפָּֽט׃**

חלילה לך. חֵלִין הוּא לְךָ, יֹאמְרוּ כָּךְ הוּא אֱמָנוּתוֹ, שׁוֹטֵה הַכֹּל, צַדִּיקִים וּרְשָׁעִים, כָּךְ עָשִׂיתָ לְדוֹר הַמַּבּוּל וּלְדוֹר הַפַּלָּגָה׃

כדבר הזה. לֹא הוּא וְלֹא כַּיּוֹצֵא בּוֹ׃

חלילה לך. לְעוֹלָם הַבָּא׃

השופט כל הארץ. נָקוּד בַּחֲטַף פַּתָּח ה״א שֶׁל הַשּׁוֹפֵט, לְשׁוֹן תְּמִיהָ, וְכִי מִי שֶׁהוּא שׁוֹפֵט לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפַּט אֱמֶת׃

כ״ו **וַיֹּ֣אמֶר יְהוָ֗ה אִם־אֶמְצָ֤א בִסְדֹם֙ חֲמִשִּׁ֣ים צַדִּיקִ֔ם בְּת֖וֹךְ הָעִ֑יר וְנָשָׂ֥אתִי לְכָל־הַמָּק֖וֹם בַּעֲבוּרָֽם׃**

אם אמצא בסדם וגו׳ לכל המקום. לְכָל הַכְּרַכִּים; וּלְפִי שֶׁפְּרוֹם הָיְתָה מֶטְרוֹפּוֹלִין וַחֲשׁוּבָה מִכֻּלָּם, תָּלָה בָהּ הַכָּתוּב׃

כ״ז **וַיַּ֣עַן אַבְרָהָ֔ם וַיֹּאמַ֕ר הִנֵּה־נָ֥א הוֹאַלְתִּי֙ לְדַבֵּ֣ר אֶל־אֲדֹנָ֔י וְאָנֹכִ֖י עָפָ֥ר וָאֵֽפֶר׃**

הואלתי. רָצִיתִי כְּמוֹ וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה (שמות ב׳)׃

ואנכי עפר ואפר. וּכְבָר הָיִיתִי רָאוּי לִהְיוֹת עָפָר עַל יְדֵי הַמַּלְכִים, וְאֵפֶר עַל יְדֵי נִמְרוֹד, לוּלֵי רַחֲמֶיךָ אֲשֶׁר עָמְדוּ לִי׃

כ״ח **אוּלַ֣י יַחְסְר֔וּן חֲמִשִּׁ֥ים הַצַּדִּיקִ֖ם חֲמִשָּׁ֣ה הַֽתַּשְׁתִּ֑ית בַּחֲמִשָּׁה֙ אֶת־כָּל־הָעִ֔יר וַיֹּ֖אמֶר לֹֽא־אַשְׁחִ֥ית אִם־אֶמְצָ֖א שָׁ֥ם אַרְבָּעִ֥ים וַחֲמִשָּֽׁה׃**

התשחית בחמשה. וַהֲלֹא הֵן ט׳ לְכָל כִּרְךְ, וְאַתָּה צַדִּיקוֹ שֶׁל עוֹלָם תִּצְטָרֵף עִמָּהֶם׃

כ״ט **וַיֹּ֣סֶף עֹ֔וד לְדַבֵּ֥ר אֵלָ֖יו וַיֹּאמֶר֙ אוּלַ֣י יִמָּצְא֔וּן שָׁ֖ם אַרְבָּעִ֑ים וַיֹּ֖אמֶר לֹ֣א אֶֽעֱשֶׂ֔ה בַּעֲב֖וּר הָאַרְבָּעִֽים׃**

אולי ימצאון שם ארבעים. וְיִמָּלְטוּ ד׳ הַכְּרַכִּים וְכֵן ל׳ יְצִילוּ ג׳ מֵהֶם אוֹ כ׳ יְצִילוּ ב׳ מֵהֶם אוֹ י׳ יְצִילוּ אֶחָד מֵהֶם׃

ל׳ **וַיֹּ֣אמֶר אַל־נָ֤א יִֽחַר־לַאדֹנָי֙ וַאֲדַבְּרָ֔ה אוּלַ֥י יִמָּצְא֖וּן שָׁ֣ם שְׁלֹשִׁ֑ים וַיֹּ֖אמֶר לֹ֣א אֶֽעֱשֶׂ֔ה אִם־אֶמְצָ֥א שָׁ֖ם שְׁלֹשִֽׁים׃**

ל״א **וַיֹּ֣אמֶר הִנֵּה־נָ֔א הוֹאַלְתִּי֙ לְדַבֵּ֣ר אֶל־אֲדֹנָ֔י אוּלַ֥י יִמָּצְא֖וּן שָׁ֣ם עֶשְׂרִ֑ים וַיֹּ֖אמֶר לֹ֣א אַשְׁחִ֔ית בַּעֲב֖וּר הָעֶשְׂרִֽים׃**

הואלתי. רָצִיתִי, כְּמוֹ וַיּוֹאֶל מֹשֶׁה (שמות ב׳)׃

ל״ב **וַיֹּ֣אמֶר אַל־נָ֤א יִֽחַר־לַאדֹנָי֙ וַאֲדַבְּרָ֣ה אַךְ־הַפָּ֔עַם אוּלַ֥י יִמָּצְא֖וּן שָׁ֣ם עֲשָׂרָ֑ה וַיֹּ֖אמֶר לֹ֣א אַשְׁחִ֔ית בַּעֲב֖וּר הָעֲשָׂרָֽה׃**

אולי ימצאון שם עשרה. עַל הַפָּחוּת לֹא בִּקֵּשׁ, אָמַר דּוֹר הַמַּבּוּל הָיוּ ח׳, נֹחַ וּבָנָיו וּנְשֵׁיהֶם, וְלֹא הִצִּילוּ עַל דּוֹרָם; וְעַל ט׳ עַל יְדֵי צֵרוּף כְּבָר בִּקֵּשׁ וְלֹא מָצָא:

ל״ג וַיֵּלֶךְ יְהוָה כַּאֲשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל־אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לִמְקֹמוֹ׃

וילך ה׳ וגו׳. כֵּיוָן שֶׁנִּשְׁתַּתֵּק הַסָּנֵגוֹר הָלַךְ לוֹ הַדַּיָּן:

ואברהם שב למקומו. נִסְתַּלֵּק הַדַּיָּן נִסְתַּלֵּק הַסָּנֵגוֹר, וְהַקָּטֵיגוֹר מְקַטְרֵג וּלְפִיכָךְ וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה, לְהַשְׁחִית:

פרק י״ט

א׳ וַיָּבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בָּעֶרֶב וְלוֹט יֹשֵׁב בְּשַׁעַר־סְדֹם וַיַּרְא־לוֹט וַיָּקָם לִקְרָאתָם וַיִּשְׁתַּחוּ אַפַּיִם אָרְצָה׃

שני. א׳ לְהַשְׁחִית אֶת סְדוֹם וא׳ לְהַצִּיל אֶת לוֹט, וְהוּא אוֹתוֹ שֶׁבָּא לְרַפְּאוֹת אַבְרָהָם, וְהַשְּׁלִישִׁי שֶׁבָּא לְבַשֵּׂר אֶת שָׂרָה, כֵּיוָן שֶׁעָשָׂה שְׁלִיחוּתוֹ נִסְתַּלֵּק לוֹ:

המלאכים. וּלְהַלָּן קְרָאָם אֲנָשִׁים? כְּשֶׁהָיְתָה שְׁכִינָה עִמָּהֶם קְרָאָם אֲנָשִׁים; דָּבָר אַחֵר אֵצֶל אַבְרָהָם שֶׁכֹּחוֹ גָּדוֹל וְהָיוּ הַמַּלְאָכִים תְּדִירִין אֶצְלוֹ כַּאֲנָשִׁים קְרָאָם אֲנָשִׁים, וְאֵצֶל לוֹט קְרָאָם מַלְאָכִים (בראשית רבה):

בערב. וְכִי כָּל כָּךְ שָׁהוּ הַמַּלְאָכִים מֵחֶבְרוֹן לִסְדוֹם? אֶלָּא מַלְאֲכֵי רַחֲמִים הָיוּ וּמַמְתִּינִים שֶׁמָּא יוּכַל אַבְרָהָם לְלַמֵּד עֲלֵיהֶם סַנֵּגוֹרְיָא:

ולוט ישב בשער סדום. יֹשֵׁב כְּתִיב, אוֹתוֹ הַיּוֹם מִנּוּהוּ שׁוֹפֵט עֲלֵיהֶם (בראשית רבה):

וירא לוט וגו׳. מִבֵּית אַבְרָהָם לָמַד לַחֲזֹר עַל הָאוֹרְחִים:

ב׳ וַיֹּאמֶר הִנֶּה נָּא־אֲדֹנַי סוּרוּ נָא אֶל־בֵּית עַבְדְּכֶם וְלִינוּ וְרַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁכַּמְתֶּם וַהֲלַכְתֶּם לְדַרְכְּכֶם וַיֹּאמְרוּ לֹא כִּי בָרְחוֹב נָלִין׃

הנה נא אדני. הִנֵּה נָא אֲתֶם אֲדוֹנִים לִי אַחַר שֶׁעֲבַרְתֶּם עָלַי. דָּבָר אַחֵר הִנֵּה נָא צְרִיכִים אַתֶּם לְתֵת לֵב עַל הָרְשָׁעִים הַלָּלוּ שֶׁלֹּא יַכִּירוּ בָּכֶם וְזוֹ הִיא עֵצָה נְכוֹנָה:

סורו נא. עִקְּמוּ אֶת הַדֶּרֶךְ לְבֵיתִי דֶּרֶךְ עֲקַלָּתוֹן שֶׁלֹּא יַכִּירוּ שֶׁאַתֶּם נִכְנָסִין שָׁם, לְכָךְ נֶאֱמַר סוּרוּ (בראשית רבה):

ולינו ורחצו רגליכם. וְכִי דַּרְכָּן שֶׁל בְּנֵי אָדָם לָלוּן תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ רוֹחֲצִין? וְעוֹד, שֶׁהֲרֵי אַבְרָהָם אָמַר לָהֶם תְּחִלָּה רַחֲצוּ רַגְלֵיכֶם? אֶלָּא כָּךְ אָמַר לוֹט, אִם כְּשֶׁבָּאוּ אַנְשֵׁי סְדוֹם וְיִרְאוּ שֶׁכְּבָר רַחֲצוּ רַגְלֵיהֶם יַעֲלִילוּ עָלַי וְיֹאמְרוּ כְּבָר עָבְרוּ שְׁנֵי יָמִים אוֹ שְׁלֹשָׁה שֶׁבָּאוּ לְבֵיתְךָ וְלֹא הוֹדַעְתָּנוּ, לְפִיכָךְ אָמַר, מוּטָב שֶׁיִּתְעַכְּבוּ כָּאן בַּאֲבַק רַגְלֵיהֶם שֶׁיִּהְיוּ נִרְאִין כְּמוֹ שֶׁבָּאוּ עַכְשָׁו; לְפִיכָךְ אָמַר לִינוּ תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ רַחֲצוּ:

ויאמרו לא. וּלְאַבְרָהָם אָמְרוּ כֵּן תַּעֲשֶׂה, מִכָּאן שֶׁמִּסָּרְבִין לְקָטָן וְאֵין מִסָּרְבִין לְגָדוֹל (בראשית רבה):

כי ברחוב נלין. חֲרֵי כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֶלָּא, שֶׁאָמְרוּ לֹא נָסוּר אֶל בֵּיתְךָ אֶלָּא בִּרְחוֹבָהּ שֶׁל עִיר נָלִין:

ג׳ וַיִּפְצַר־בָּם מְאֹד וַיָּסֻרוּ אֵלָיו וַיָּבֹאוּ אֶל־בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וּמַצּוֹת אָפָה וַיֹּאכֵלוּ׃

ויסרו אליו. עִקְּמוּ אֶת הַדֶּרֶךְ לְצַד בֵּיתוֹ:

ומצות אפה. פֶּסַח הָיָה:

ד׳ טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי סְדֹם נָסַבּוּ עַל־הַבַּיִת מִנַּעַר וְעַד־זָקֵן כָּל־הָעָם מִקָּצֶה׃

טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום. כָּךְ נִדְרֵשׁ בִּבְ״ר טֶרֶם יִשְׁכָּבוּ וְאַנְשֵׁי הָעִיר הָיוּ בְּפִיהֶם שֶׁל מַלְאָכִים, שֶׁהָיוּ שׁוֹאֲלִים לְלוֹט מַה טִּיבָם וּמַעֲשֵׂיהֶם וְהוּא אוֹמֵר לָהֶם רַבָּם רְשָׁעִים; עוֹדָם מְדַבְּרִים בָּהֶם וְאַנְשֵׁי סְדוֹם וְגוֹ׳. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא וְאַנְשֵׁי הָעִיר אַנְשֵׁי רֶשַׁע, נָסַבּוּ עַל הַבַּיִת; עַל שֶׁהָיוּ רְשָׁעִים נִקְרָאִים אַנְשֵׁי ״סְדוֹם״, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב וְאַנְשֵׁי סְדֹם רָעִים וְחַטָּאִים:

כל העם מקצה. מִקָּצֵה הָעִיר עַד הַקָּצֶה, שֶׁאֵין אֶחָד מֵהֶם מוֹחֶה בְּיָדָם, שֶׁאֲפִלּוּ צַדִּיק אֶחָד אֵין בָּהֶם:

ה׳ וַיִּקְרְאוּ אֶל־לוֹט וַיֹּאמְרוּ לוֹ אַיֵּה הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־בָּאוּ אֵלֶיךָ הַלָּיְלָה הוֹצִיאֵם אֵלֵינוּ וְנֵדְעָה אֹתָם׃

ונדעה אותם. בְּמִשְׁכַּב זָכָר כְּמוֹ אֲשֶׁר לֹא יָדְעוּ אִישׁ (בראשית רבה):

ו׳ וַיֵּצֵא אֲלֵהֶם לוֹט הַפֶּתְחָה וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו׃

ז וַיֹּאמֶר אַל־נָא אֲחַי תָּרֵעוּ׃

ח הִנֵּה־נָא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא־יָדְעוּ אִישׁ אוֹצִיאָה־נָּא אֶתְהֶן אֲלֵיכֶם וַעֲשׂוּ לָהֶן כַּטּוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לָאֲנָשִׁים הָאֵל אַל־תַּעֲשׂוּ דָבָר כִּי־
עַל־כֵּן בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי׃

האל. כְּמוֹ הָאֵלֶּה׃

כי על כן באו. כִּי הַטּוֹבָה הַזֹּאת תַּעֲשׂוּ לִכְבוֹדִי עַל אֲשֶׁר בָּאוּ בְּצֵל קֹרָתִי; תַּרְגּוּם בְּטָלַל שָׁרוּתִי, תַּרְגּוּם שֶׁל קוֹרָה — שָׁרוּתָא׃

ט וַיֹּאמְרוּ | גֶּשׁ־הָלְאָה וַיֹּאמְרוּ הָאֶחָד בָּא־לָגוּר וַיִּשְׁפֹּט שָׁפוֹט עַתָּה נָרַע לְךָ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בָאִישׁ בְּלוֹט מְאֹד וַיִּגְּשׁוּ לִשְׁבֹּר הַדָּלֶת׃

ויאמרו גש הלאה. קָרֵב לְהָלְאָה, כְּלוֹמַר, הִתְקָרֵב לַצְּדָדִין וְהִתְרַחֵק מִמֶּנּוּ, וְכֵן כָּל הָלְאָה שֶׁמַּמְקָרֵא לְשׁוֹן רִחוּק, כְּמוֹ זְרֵה הָלְאָה (במדבר י״ז), הִנֵּה הַחֵצִי מִמְּךָ וָהָלְאָה (שמואל א׳ כ׳), גֶּשׁ הָלְאָה, (ישעיהו מ״ט) — הִמָּשֵׁךְ לְהַלָּן, בִּלְשׁוֹן לַעֲז טריט״דנוש, וּדְבַר נְזִיפָה הוּא, לוֹמַר — אֵין אָנוּ חוֹשְׁשִׁין לְךָ. וְדוֹמֶה לוֹ קָרֵב אֵלַיִךְ אַל תִּגַּשׁ בִּי (ישעיהו ס״ה), וְכֵן גְּשָׁה לִי וְאֵשֵׁבָה (שם מ״ט) — הִמָּשֵׁךְ לַצְּדָדִין בַּעֲבוּרִי וְאֵשֵׁב אֶצְלְךָ; אַתָּה מֵלִין עַל הָאוֹרְחִין, אֵיךְ מְלָאַךְ לִבְךָ? עַל שֶׁאָמַר לָהֶם עַל הַבָּנוֹת, אָמְרוּ לוֹ **גש הלאה**, לְשׁוֹן נַחַת; וְעַל שֶׁהָיָה מֵלִין עַל הָאוֹרְחִים — **האחד בא לגור**, אֶדֶם נָכְרִי יְחִידִי אַתָּה בֵּינֵינוּ, שֶׁבָּאתָ לָגוּר, **וישפוט שפוט**, וְנַעֲשֵׂיתָ מוֹכִיחַ אוֹתָנוּ?

הדלת. הִיא הַסּוֹבֶבֶת לִנְעֹל וְלִפְתֹּחַ׃

י וַיִּשְׁלְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־יָדָם וַיָּבִיאוּ אֶת־לוֹט אֲלֵיהֶם הַבָּיְתָה וְאֶת־הַדֶּלֶת סָגָרוּ׃

יא וְאֶת־הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־פֶּתַח הַבַּיִת הִכּוּ בַּסַּנְוֵרִים מִקָּטֹן וְעַד־גָּדוֹל וַיִּלְאוּ לִמְצֹא הַפָּתַח׃

פתח. הוּא הֶחָלָל שֶׁבּוֹ נִכְנָסִין וְיוֹצְאִין׃

בסנורים. מַכַּת עִוָּרוֹן׃

מקטן ועד גדול. הַקְּטַנִּים הִתְחִילוּ בָּעֲבֵרָה תְּחִלָּה, שֶׁנֶּאֱמַר מִנַּעַר וְעַד זָקֵן, לְפִיכָךְ הִתְחִילָה הַפֻּרְעָנוּת מֵהֶם (בראשית רבה)׃

יב וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל־לוֹט עַד מִי־לְךָ פֹּה חָתָן וּבָנֶיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכֹל אֲשֶׁר־לְךָ בָּעִיר הוֹצֵא מִן־הַמָּקוֹם׃

עוד מי לך פה. פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא מִי יֵשׁ לְךָ עוֹד בָּעִיר הַזֹּאת חוּץ מֵאִשְׁתְּךָ וּבְנוֹתֶיךָ שֶׁבַּבַּיִת׃

חתן ובניך ובנתיך. וְאִם יֵשׁ לְךָ חָתָן אוֹ בָּנִים וּבָנוֹת הוֹצֵא מִן הַמָּקוֹם׃

ובניך. בְּנֵי בְנוֹתֶיךָ הַנְּשׂוּאוֹת. וּמ״אַ **עד** — מֵאַחַר שֶׁעוֹשִׂין נְבָלָה כָּזֹאת, **מי לך** פִּתְחוֹן פֶּה לְלַמֵּד סַנֵּגוֹרְיָא עֲלֵיהֶם? שֶׁכָּל הַלַּיְלָה הָיָה מֵלִין עֲלֵיהֶם טוֹבוֹת, קְרִי בֵּיהּ מִי לְךָ פֶּה׃

יג כִּי־מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ אֶת־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־גָדְלָה צַעֲקָתָם אֶת־פְּנֵי יְהוָה וַיְשַׁלְּחֵנוּ יְהוָה לְשַׁחֲתָהּ׃

יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר | אֶל־חֲתָנָיו | לֹקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמֶר קוּמוּ צְאוּ מִן־הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי־מַשְׁחִית יְהוָה אֶת־הָעִיר וַיְהִי כִמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו׃

חתניו. שְׁתֵּי בָנוֹת נְשׂוּאוֹת הָיוּ לוֹ בָּעִיר׃

לוקחי בנותיו. שֶׁאוֹתָן שֶׁבַּבַּיִת אֲרוּסוֹת לָהֶם׃

טו וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה וַיָּאִיצוּ הַמַּלְאָכִים בְּלוֹט לֵאמֹר קוּם קַח אֶת־אִשְׁתְּךָ וְאֶת־שְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ הַנִּמְצָאֹת פֶּן־תִּסָּפֶה בַּעֲוֹן הָעִיר׃

ויאיצו. כְּתַרְגּוּמוֹ וּדְחִיקוּ — מְהַרְווּהוּ׃

הנמצאות. הַמְזֻמָּנוֹת לְךָ בַּבַּיִת לְהַצִּילָם. וּמ״אַ יֵשׁ וְזֶה יְשׁוּבוֹ שֶׁל מִקְרָא׃

תספה. תִּהְיֶה כָּלָה, עַד תֹּם כָּל הַדּוֹר (דברים ב׳) מְתַרְגְּמִ עַד דְּסַף כָּל דָּרָא׃

טז וַיִּתְמַהְמָהּ | וַיַּחֲזִיקוּ הָאֲנָשִׁים בְּיָדוֹ וּבְיַד־אִשְׁתּוֹ וּבְיַד שְׁתֵּי בְנֹתָיו בְּחֶמְלַת יְהוָה עָלָיו וַיֹּצִאֻהוּ וַיַּנִּחֻהוּ מִחוּץ לָעִיר׃

ויתמהמה. כְּדֵי לְהַצִּיל אֶת מָמוֹנוֹ׃

ויחזיקו. אֶחָד מֵהֶם הָיָה שָׁלִיחַ לְהַצִּילוֹ וַחֲבֵרוֹ לַהַפֵּךְ סְדוֹם, לְכָךְ נֶאֱמַר ״וַיֹּאמֶר״ הַמָּלֵט, וְלֹא נֶאֱמַר וַיֹּאמְרוּ (בראשית רבה):

י״ז וַיְהִי כְהוֹצִיאָם אֹתָם הַחוּצָה וַיֹּאמֶר הִמָּלֵט עַל־נַפְשֶׁךָ אַל־תַּבִּיט אַחֲרֶיךָ וְאַל־תַּעֲמֹד בְּכָל־הַכִּכָּר הָהָרָה הִמָּלֵט פֶּן־תִּסָּפֶה:

המלט על נפשך. דַּיְךָ לְהַצִּיל נְפָשׁוֹת, אַל תָּחוּס עַל הַמָּמוֹן:

אל תביט אחריך. אַתָּה הִרְשַׁעְתָּ עִמָּהֶם וּבִזְכוּת אַבְרָהָם אַתָּה נִצָּל; אֵינְךָ כְּדַאי לִרְאוֹת בְּפַרְעָנוּתָם וְאַתָּה נִצָּל:

בכל הככר. כִּכַּר הַיַּרְדֵּן:

ההרה המלט. אֵצֶל אַבְרָהָם בְּרַח, שֶׁהוּא יוֹשֵׁב בָּהָר, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם הָהָרָה (בראשית י״ב), וְאַף עַכְשָׁו הָיָה יוֹשֵׁב שָׁם, שֶׁנֶּאֱמַר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אָהֳלוֹ בַּתְּחִלָּה, וְאַע״פ שֶׁפָּתוּב וַיֵּאָהַל אַבְרָהָם וְגוֹ׳ (שם י״ג), אֹהָלִים הִרְבֵּה הָיוּ לוֹ וְנִמְשְׁכוּ עַד חֶבְרוֹן:

המלט. לְשׁוֹן הַשְׁמָטָה, וְכֵן כָּל הַמִּלָּטָה שֶׁבַּמִּקְרָא אשמוצי״ר בלע״ז וְכֵן וְהִמְלִיטָה זָכָר (ישעיהו ס״ו), שֶׁנִּשְׁמַט הָעֻבָּר מִן הָרֶחֶם, כְּצִפּוֹר נִמְלָטָה (תהילים קכ״ד), לֹא יָכְלוּ מַלֵּט מַשָּׂא (ישעיהו מ״ו), לְהַשְׁמִיט מַשָּׂא הָרְעִי שֶׁבְּנִקְבֵיהֶם:

י״ח וַיֹּאמֶר לוֹט אֲלֵהֶם אַל־נָא אֲדֹנָי:

אל נא אדני. רַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ (שבועות ל״ב) שֶׁשָּׁם זֶה קִדֵּשׁ, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ לְהַחֲיוֹת אֶת נַפְשִׁי – מִי שֶׁיֵּשׁ בְּיָדוֹ לְהָמִית וּלְהַחֲיוֹת; וְתַרְגּוּמוֹ בְּבָעוּ כְעַן ה׳:

אל נא. אַל תֹּאמְרוּ אֵלַי לְהִמָּלֵט הָהָרָה:

נא. לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה:

י״ט הִנֵּה־נָא מָצָא עַבְדְּךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֶּל חַסְדְּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת אֶת־נַפְשִׁי וְאָנֹכִי לֹא אוּכַל לְהִמָּלֵט הָהָרָה פֶּן־תִּדְבָּקַנִי הָרָעָה וָמַתִּי:

פן תדבקני הרעה. כְּשֶׁהָיִיתִי אֵצֶל אַנְשֵׁי סְדוֹם הָיָה הַקָּבָ״ה רוֹאֶה מַעֲשֵׂי וּמַעֲשֵׂה בְנֵי הָעִיר, וְהָיִיתִי נִרְאֶה צַדִּיק וּכְדַאי לְהִנָּצֵל, וּכְשֶׁאָבֹא אֵצֶל צַדִּיק אֲנִי כָרָשָׁע, וְכֵן אָמְרָה הַצָּרְפִית לְאֵלִיָּהוּ בָּאתָ אֵלַי לְהַזְכִּיר אֶת עֲוֹנִי (מלכים א י״ז), עַד שֶׁלֹּא בָאתָ אֵצְלִי הָיָה הַקָּבָ״ה רוֹאֶה מַעֲשַׂי וּמַעֲשֵׂה עַמִּי, וְאֲנִי צַדֶּקֶת בֵּינֵיהֶם, וּמִשֶּׁבָּאתָ אֵצְלִי, לְפִי מַעֲשֶׂיךָ אֲנִי רְשָׁעָה:

כ׳ הִנֵּה־נָא הָעִיר הַזֹּאת קְרֹבָה לָנוּס שָׁמָּה וְהִוא מִצְעָר אִמָּלְטָה נָּא שָׁמָּה הֲלֹא מִצְעָר הִוא וּתְחִי נַפְשִׁי:

העיר הזאת קרובה. קְרוֹבָה יְשִׁיבָתָהּ, נִתְיַשְּׁבָה מִקָּרוֹב, לְפִיכָךְ לֹא נִתְמַלְּאָה סְאָתָהּ עֲדַיִן (שבת י׳). וּמַה הִיא קְרִיבָתָהּ? מִדּוֹר הַפְּלָגָה שֶׁנִּתְפַּלְּגוּ הָאֲנָשִׁים וְהִתְחִילוּ לְהִתְיַשֵּׁב אִישׁ אִישׁ בִּמְקוֹמוֹ, וְהִיא הָיְתָה בִּשְׁנַת מוֹת פֶּלֶג, וּמִשָּׁם וְעַד כָּאן נ״ב שָׁנָה, שֶׁפֶּלֶג מֵת בִּשְׁנַת מ״ח לְאַבְרָהָם. כֵּיצַד? פֶּלֶג חַי אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת רְעוּ ר״ט שָׁנָה, צֵא מֵהֶם ל״ב כְּשֶׁנּוֹלַד שְׂרוּג, וּמִשְּׂרוּג עַד שֶׁנּוֹלַד נָחוֹר ל׳, חֲרֵי ס״ב, וּמִנָּחוֹר עַד שֶׁנּוֹלַד תֶּרַח כ״ט, חֲרֵי צ״א, וּמִשָּׁם עַד שֶׁנּוֹלַד אַבְרָהָם ע׳, חֲרֵי קס״א, תֵּן לָהֶם מ״ח חֲרֵי ר״ט, וְאוֹתָהּ שָׁנָה הָיְתָה שְׁנַת הַפְּלָגָה, וּכְשֶׁנֶּחְרְבָה סְדוֹם הָיָה אַבְרָהָם בֶּן צ״ט שָׁנָה, חֲרֵי מִדּוֹר הַפְּלָגָה עַד כָּאן נ״ב שָׁנָה; וְצֹעַר אַחֲרָה יְשִׁיבָתָהּ אַחֲרֵי יְשִׁיבַת סְדוֹם וְחַבְרוֹתֶיהָ שָׁנָה אַחַת, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר אִמָּלְטָה נָּא, נָא בְּגִימַטְרִיָּא נ״א:

הלא מצער היא. וַהֲלֹא עֲוֹנוֹתֶיהָ מוּעָטִין וְיָכוֹל אַתָּה לְהַנִּיחָהּ:

ותחי נפשי בה. זֶהוּ מִדְרָשׁוֹ. וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא הֲלֹא עִיר קְטַנָּה הִיא וַאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט, אֵין לְךָ לְהַקְפִּיד אִם תַּנִּיחֶנָּה, וּתְחִי נַפְשִׁי בָּהּ:

כ״א וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נָשָׂאתִי פָנֶיךָ גַּם לַדָּבָר הַזֶּה לְבִלְתִּי הָפְכִּי אֶת־הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:

גם לדבר הזה. לֹא דַּיְךָ שֶׁאַתָּה נִצָּל, אֶלָּא אַף כָּל הָעִיר אַצִּיל בִּגְלָלְךָ:

הפכי. הוֹפֵךְ אֲנִי, כְּמוֹ עַד בֹּאִי (בראשית מ״ח), אַחֲרֵי רֹאִי (בראשית ט״ז:י״ג), מִדֵּי דַבְּרִי בּוֹ (ירמיהו ל״א):

כ״ב מַהֵר הִמָּלֵט שָׁמָּה כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָּבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הָעִיר צוֹעַר:

כי לא אוכל לעשות. זֶה עָנְשָׁן שֶׁל מַלְאָכִים עַל שֶׁאָמְרוּ כִּי מַשְׁחִתִים אֲנַחְנוּ, וְתָלוּ הַדָּבָר בְּעַצְמָן, לְפִיכָךְ לֹא זָזוּ מִשָּׁם עַד שֶׁהֶחֱזִקוּ לוֹמַר שֶׁאֵין הַדָּבָר בִּרְשׁוּתָן:

כי לא אוכל. לְשׁוֹן יָחִיד; מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁהָאֶחָד הוֹפֵךְ וְהָאֶחָד מַצִּיל, שֶׁאֵין ב׳ מַלְאָכִים נִשְׁלָחִים לְדָבָר א׳:

על כן קרא שם העיר צוער. עַל שֵׁם וְהִוא מִצְעָר:

כ״ג הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל־הָאָרֶץ וְלוֹט בָּא צֹעֲרָה׃

כ״ד וַיהוָה הִמְטִיר עַל־סְדֹם וְעַל־עֲמֹרָה גָּפְרִית וָאֵשׁ מֵאֵת יְהוָה מִן־הַשָּׁמָיִם׃

וה׳ המטיר. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר וַה׳ — הוּא וּבֵית דִּינוֹ׃

המטיר על סדום. בַּעֲלוֹת הַשַּׁחַר, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה, שָׁעָה שֶׁהַלְבָנָה עוֹמֶדֶת בָּרָקִיעַ עִם הַחַמָּה, לְפִי שֶׁהָיוּ מֵהֶם עוֹבְדִין לַחַמָּה וּמֵהֶם לַלְּבָנָה, אָמַר הַקָּבָ״ה אִם אֶפְרַע מֵהֶם בַּיּוֹם, יִהְיוּ עוֹבְדֵי לְבָנָה אוֹמְרִים אִלּוּ הָיָה בַּלַּיְלָה, כְּשֶׁהַלְּבָנָה מוֹשֶׁלֶת, לֹא הָיֵינוּ חֲרֵבִין, וְאִם אֶפְרַע מֵהֶם בַּלַּיְלָה, יִהְיוּ עוֹבְדֵי הַחַמָּה אוֹמְרִים אִלּוּ הָיָה בַּיּוֹם, כְּשֶׁהַחַמָּה מוֹשֶׁלֶת, לֹא הָיֵינוּ חֲרֵבִין; לְכָךְ כְּתִיב וּכְמוֹ הַשַּׁחַר עָלָה, וְנִפְרַע מֵהֶם בְּשָׁעָה שֶׁהַחַמָּה וְהַלְּבָנָה מוֹשְׁלוֹת׃

המטיר גפרית ואש. בַּתְּחִלָּה מָטָר, וְנַעֲשָׂה גָּפְרִית וָאֵשׁ׃

מאת ה׳. דֶּרֶךְ הַמִּקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ נְשֵׂי לֶמֶךְ, וְלֹא אָמַר נָשַׁי; וְכֵן אָמַר דָּוִד קְחוּ עִמָּכֶם אֶת עַבְדֵי אֲדֹנֵיכֶם (מלכים א א׳), וְלֹא אָמַר מֵעַבְדַי; וְכֵן אֲחַשְׁוֵרוֹשׁ אָמַר בְּשֵׁם הַמֶּלֶךְ, וְלֹא אָמַר בִּשְׁמִי; אַף כָּאן אָמַר, מֵאֵת ה׳ וְלֹא אָמַר מֵאִתִּי׃

מן השמים. הוּא שֶׁאָמַר הַכָּתוּב כִּי בָם יָדִין עַמִּים וְגוֹ׳ (איוב ל״ו), כְּשֶׁבָּא לְיַסֵּר הַבְּרִיּוֹת מֵבִיא עֲלֵיהֶם אֵשׁ מִן הַשָּׁמַיִם, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לִסְדוֹם, וּכְשֶׁבָּא לְהוֹרִיד הַמָּן מִן הַשָּׁמַיִם הִנְנִי מַמְטִיר לָכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁמָיִם (שמות ט״ז)׃

כ״ה וַיְהַפֵּךְ אֶת־הֶעָרִים הָאֵל וְאֵת כָּל־הַכִּכָּר וְאֵת כָּל־יֹשְׁבֵי הֶעָרִים וְצֶמַח הָאֲדָמָה׃

ויהפך את הערים וגו׳. אַרְבַּעְתָּם יוֹשְׁבוֹת בְּסֶלַע אֶחָד וַהֲפָכָן מִלְמַעְלָה לְמַטָּה, שֶׁנֶּאֱמַר בַּחֲלָמִישׁ שָׁלַח יָדוֹ וְגוֹ׳ (איוב כ׳)׃

כ״ו וַתַּבֵּט אִשְׁתּוֹ מֵאַחֲרָיו וַתְּהִי נְצִיב מָלַח׃

ותבט אשתו מאחריו. שֶׁל לוֹט׃

ותהי נציב מלח. בְּמֶלַח חָטְאָה וּבְמֶלַח לָקְתָה; אָמַר לָהּ תְּנִי מְעַט מֶלַח לָאוֹרְחִים הַלָּלוּ, אָמְרָה לוֹ אַף הַמִּנְהָג הָרַע הַזֶּה אַתָּה בָּא לְהַנְהִיג בַּמָּקוֹם הַזֶּה (בראשית רבה)׃

כ״ז וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם בַּבֹּקֶר אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר־עָמַד שָׁם אֶת־פְּנֵי יְהוָה׃

כ״ח וַיַּשְׁקֵף עַל־פְּנֵי סְדֹם וַעֲמֹרָה וְעַל־כָּל־פְּנֵי אֶרֶץ הַכִּכָּר וַיַּרְא וְהִנֵּה עָלָה קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכִּבְשָׁן׃

קיטור. תִּמּוּר שֶׁל עָשָׁן, טורק״א בלע״ז׃

הכבשן. חֲפִירָה שֶׁשּׂוֹרְפִין בָּהּ אֶת הָאֲבָנִים לְסִיד, וְכֵן כָּל כִּבְשָׁן שֶׁבַּתּוֹרָה׃

כ״ט וַיְהִי בְּשַׁחֵת אֱלֹהִים אֶת־עָרֵי הַכִּכָּר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־אַבְרָהָם וַיְשַׁלַּח אֶת־לוֹט מִתּוֹךְ הַהֲפֵכָה בַּהַפֵּךְ אֶת־הֶעָרִים אֲשֶׁר־יָשַׁב בָּהֶן לוֹט׃

ויזכור אלהים את אברהם. מַהוּ זְכִירָתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם עַל לוֹט? נִזְכַּר שֶׁהָיָה לוֹט יוֹדֵעַ שֶׁשָּׂרָה אִשְׁתּוֹ שֶׁל אַבְרָהָם וְשָׁמַע שֶׁאָמַר אַבְרָהָם בְּמִצְרַיִם עַל שָׂרָה אֲחוֹתִי הִיא, וְלֹא גִּלָּה הַדָּבָר, שֶׁהָיָה חָס עָלָיו, לְפִיכָךְ חָס הַקָּבָ״ה עָלָיו (בראשית רבה)׃

ל׳ וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיֵּשֶׁב בָּהָר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרֵא לָשֶׁבֶת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בַּמְּעָרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו׃

כי ירא לשבת בצוער. לְפִי שֶׁהָיְתָה קְרוֹבָה לִסְדוֹם׃

ל״א וַתֹּאמֶר הַבְּכִירָה אֶל־הַצְּעִירָה אָבִינוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בָּאָרֶץ לָבוֹא עָלֵינוּ כְּדֶרֶךְ כָּל־הָאָרֶץ׃

אבינו זקן. וְאִם לֹא עַכְשָׁו אֵימָתַי? שֶׁמָּא יָמוּת אוֹ יִפְסֹק מֵהוֹלִיד׃

ואיש אין בארץ. סְבוּרוֹת הָיוּ שֶׁכָּל הָעוֹלָם נֶחֱרַב כְּמוֹ בְּדוֹר הַמַּבּוּל׃ (בראשית רבה)׃

ל״ב לְכָה נַשְׁקֶה אֶת־אָבִינוּ יַיִן וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וּנְחַיֶּה מֵאָבִינוּ זָרַע׃

ל״ג וַתַּשְׁקֶיןָ אֶת־אֲבִיהֶן יַיִן בַּלַּיְלָה הַוּא וַתָּבֹא הַבְּכִירָה וַתִּשְׁכַּב אֶת־אָבִיהָ וְלֹא־יָדַע בְּשִׁכְבָהּ וּבְקוּמָהּ׃

ותשקין וגו׳. יַיִן נִזְדַּמֵּן לָהֶן בַּמְּעָרָה לְהוֹצִיא מֵהֶן שְׁנֵי אֻמּוֹת׃

ותשכב את אביה. וּבַצְּעִירָה כְּתִיב וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ? צְעִירָה, לְפִי שֶׁלֹּא פָּתְחָה בִּזְנוּת אֶלָּא אֲחוֹתָהּ לְמִדָּתָהּ חָסַךְ עָלֶיהָ הַכָּתוּב וְלֹא פֵּרֵשׁ גְּנוּתָהּ; אֲבָל בְּכִירָה שֶׁפָּתְחָה בִּזְנוּת פֵּרְסָמָהּ הַכָּתוּב בְּמִפְרָשׁ.

ובקומה. שֶׁל בְּכִירָה נָקוּד, לוֹמַר, שֶׁבְּקוֹמָהּ יָדַע, וְאַעַפ״כְ לֹא נִשְׁמַר לַיְלָה שֵׁנִי מִלִּשְׁתּוֹת. אָמַר רַבִּי לֵוִי כָּל מִי שֶׁהוּא לָהוּט אַחַר בּוּלְמוּס שֶׁל עֲרָיוֹת לַסּוֹף מַאֲכִילִים אוֹתוֹ מִבְּשָׂרוֹ:

ל״ד וַיְהִי֙ מִמָּחֳרָ֔ת וַתֹּ֥אמֶר הַבְּכִירָ֖ה אֶל־הַצְּעִירָ֑ה הֵן֩ שָׁכַ֨בְתִּי אֶמֶשׁ֙ אֶת־אָבִ֜י נַשְׁקֶ֤נּוּ יַיִן֙ גַּם־הַלַּ֣יְלָה וּבֹאִ֔י שִׁכְבִ֥י עִמּ֖וֹ וּנְחַיֶּ֥ה מֵאָבִ֖ינוּ זָֽרַע׃

ל״ה וַתַּשְׁקֶ֤יןָ גַּם בַּלַּ֙יְלָה הַה֔וּא אֶת־אֲבִיהֶ֖ן יָ֑יִן וַתָּ֣קָם הַצְּעִירָ֗ה וַתִּשְׁכַּ֤ב עִמּוֹ֙ וְלֹא־יָדַ֣ע בְּשִׁכְבָ֔הּ וּבְקֻמָֽהּ׃

ל״ו וַתַּהֲרֶ֙יןָ שְׁתֵּ֣י בְנ֥וֹת־לֽוֹט מֵאֲבִיהֶֽן׃

ותהרין וגו׳. אַע״פ שֶׁאֵין הָאִשָּׁה מִתְעַבֶּרֶת מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה, אֵלּוּ שָׁלְטוּ בְעַצְמָן וְהוֹצִיאוּ עֶרְוָתָן לַחוּץ וְנִתְעַבְּרוּ מִבִּיאָה רִאשׁוֹנָה׃

ל״ז וַתֵּ֣לֶד הַבְּכִירָ֔ה בֵּ֖ן וַתִּקְרָ֣א שְׁמ֑וֹ מוֹאָ֔ב ה֥וּא אֲבִי־מוֹאָ֖ב עַד־הַיּֽוֹם׃

מואב. זוֹ שֶׁלֹּא הָיְתָה צְנוּעָה פֵּרְשָׁה שֶׁמֵּאָבִיהָ הוּא, אֲבָל צְעִירָה קָרָאתוּ בְּלָשׁוֹן נְקִיָּה, וְקִבְּלָה שָׂכָר בִּימֵי מֹשֶׁה, שֶׁנֶּאֱמַר בִּבְנֵי עַמּוֹן אַל תִּתְגָּר בָּם (דברים ב׳) – כְּלָל, וּבְמוֹאָב לֹא הִזְהִיר אֶלָּא שֶׁלֹּא יִלָּחֵם בָּם, אֲבָל לְצַעֲרָן הִתִּיר לוֹ׃

ל״ח וְהַצְּעִירָ֣ה גַם־הִ֗וא יָ֙לְדָה֙ בֵּ֔ן וַתִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ בֶּן־עַמִּ֑י ה֣וּא אֲבִ֥י בְנֵֽי־עַמּ֖וֹן עַד־הַיּֽוֹם׃ {ס}

פרק כ׳

א׳ וַיִּסַּ֤ע מִשָּׁם֙ אַבְרָהָ֔ם אַ֥רְצָה הַנֶּ֖גֶב וַיֵּ֣שֶׁב בֵּין־קָדֵ֑שׁ וּבֵין֙ שׁ֔וּר וַיָּ֖גָר בִּגְרָֽר׃

ויסע משם אברהם. כְּשֶׁרָאָה שֶׁחָרְבוּ הַכְּרַכִּים וּפָסְקוּ הָעוֹבְרִים וְהַשָּׁבִים, נָסַע לוֹ מִשָּׁם. דָּ״אַ לְהִתְרַחֵק מִלּוֹט, שֶׁיִּצָּא עָלָיו שֵׁם רָע, שֶׁבָּא עַל בְּנוֹתָיו׃

ב׳ וַיֹּ֤אמֶר אַבְרָהָם֙ אֶל־שָׂרָ֣ה אִשְׁתּ֔וֹ אֲחֹתִ֥י הִ֖וא וַיִּשְׁלַ֣ח אֲבִימֶ֣לֶךְ֮ מֶ֣לֶךְ גְּרָר֒ וַיִּקַּ֖ח אֶת־שָׂרָֽה׃

ויאמר אברהם. כָּאן לֹא נָטַל רְשׁוּת אֶלָּא עַל כָּרְחָהּ שֶׁלֹּא בְּטוֹבָתָהּ, לְפִי שֶׁכְּבָר לִקְּחָה לְבֵית פַּרְעֹה עַל יְדֵי כֵן׃

אל שרה אשתו. עַל שָׂרָה אִשְׁתּוֹ, כַּיּוֹצֵא בּוֹ אֶל הִלָּקַח אָרוֹן וְגוֹ׳ וְאֶל מוֹת חָמִיהָ (שמואל א ד׳), שְׁנֵיהֶם בִּלְשׁוֹן עַל׃

ג׳ וַיָּבֹ֤א אֱלֹהִים֙ אֶל־אֲבִימֶ֣לֶךְ בַּחֲלוֹם֙ הַלָּ֔יְלָה וַיֹּ֥אמֶר ל֖וֹ הִנְּךָ֣ מֵת֑ עַל־הָאִשָּׁ֥ה אֲשֶׁר־לָקַ֖חְתָּ וְהִ֥וא בְּעֻלַ֖ת בָּֽעַל׃

ד׳ וַאֲבִימֶ֖לֶךְ לֹ֣א קָרַ֣ב אֵלֶ֑יהָ וַיֹּאמַ֕ר אֲדֹנָ֕י הֲגוֹי֙ גַּם־צַדִּ֔יק תַּהֲרֹֽג׃

לא קרב אליה. הַמַּלְאָךְ מְנָעוֹ, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לֹא נְתַתִּיךְ לִנְגֹּעַ אֵלֶיהָ׃

הגוי גם צדיק תהרג. אַף אִם הוּא צַדִּיק תַּהַרְגֶנּוּ, שֶׁמָּא כָּךְ דַּרְכְּךָ לְאַבֵּד הָאֻמּוֹת חִנָּם? כָּךְ עָשִׂיתָ לְדוֹר הַמַּבּוּל וּלְדוֹר הַפַּלְגָּה, אַף אֲנִי אוֹמַר שֶׁהֲרַגְתָּם עַל לֹא דָבָר, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר לְהָרְגֵנִי׃

ה׳ הֲלֹ֤א הוּא֙ אָמַ֣ר לִ֔י אֲחֹתִ֖י הִ֣וא וְהִיא־גַ֥ם הִ֛וא אָמְרָ֖ה אָחִ֣י הֽוּא׃ בְּתֹם־לְבָבִ֥י וּבְנִקְיֹ֖ן כַּפַּ֑י עָשִׂ֖יתִי זֹֽאת׃

גם הוא. לְרַבּוֹת עֲבָדִים וְגַמָּלִים וְחַמָּרִים שֶׁלָּהּ, אֶת כֻּלָּם שָׁאַלְתִּי וְאָמְרוּ לִי אֲחִיהָ הוּא׃

בתם לבבי. שֶׁלֹּא דִּמִּיתִי לַחֲטֹא׃

ובנקיון כפי. נָקִי אֲנִי מִן הַחֵטְא, שֶׁלֹּא נָגַעְתִּי בָהּ׃

ו׳ וַיֹּ֨אמֶר אֵלָ֜יו הָאֱלֹהִ֣ים בַּחֲלֹ֗ם גַּם֙ אָנֹכִ֣י יָדַ֔עְתִּי כִּ֥י בְתֹם־לְבָבְךָ֖ עָשִׂ֣יתָ זֹּ֑את וָאֶחְשֹׂ֤ךְ גַּם־אָנֹכִי֙ אוֹתְךָ֔ מֵחֲטֹ֥ל לִ֖י עַל־כֵּ֣ן לֹא־נְתַתִּ֣יךָ לִנְגֹּ֔עַ אֵלֶֽיהָ׃

ידעתי כי בתם לבבך וגו׳. אֱמֶת שֶׁלֹּא דִּמִּיתָ מִתְּחִלָּה לַחֲטֹא אֲבָל נִקְיוֹן כַּפַּיִם אֵין כָּאן׃

לא נתתיך. לֹא מִמְּךָ הָיָה שֶׁלֹּא נָגַעְתָּ בָּהּ, אֶלָּא חָשַׂכְתִּי אֲנִי אוֹתְךָ מֵחֲטֹא וְלֹא נָתַתִּי לְךָ כֹּחַ, וְכֵן וְלֹא נְתָנוֹ אֱלֹהִים (בראשית ל״א:ז׳), וְכֵן וְלֹא נְתָנוֹ אָבִיהָ לָבוֹא (שופטים ט״ו):

ז׳ וְעַתָּה הָשֵׁב אֶשֶׁת־הָאִישׁ כִּי־נָבִיא הוּא וְיִתְפַּלֵּל בַּעַדְךָ וָחְיֵה וְאִם־אֵינְךָ מֵשִׁיב דָּע כִּי־מוֹת תָּמוּת אַתָּה וְכָל־אֲשֶׁר־לָךְ:

השב אשת האיש. וְאַל תְּהֵא סָבוּר שֶׁמָּא תִּתְגַּנֶּה בְעֵינָיו וְלֹא יְקַבְּלֶנָּה אוֹ יִשְׂנָאֶךָ וְלֹא יִתְפַּלֵּל עָלֶיךָ:

כי נביא הוא. וְיוֹדֵעַ שֶׁלֹּא נָגַעְתָּ בָּהּ, לְפִיכָךְ **ויתפלל בעדך** (בבא קמא צ״ב):

ח׳ וַיִּשְׁכֵּם אֲבִימֶלֶךְ בַּבֹּקֶר וַיִּקְרָא לְכָל־עֲבָדָיו וַיְדַבֵּר אֶת־כָּל־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה בְּאָזְנֵיהֶם וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים מְאֹד:

ט׳ וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם וַיֹּאמֶר לוֹ מָה־עָשִׂיתָ לָּנוּ וּמָה־חָטָאתִי לְךָ כִּי־הֵבֵאתָ עָלַי וְעַל־מַמְלַכְתִּי חֲטָאָה גְדֹלָה מַעֲשִׂים אֲשֶׁר לֹא־יֵעָשׂוּ עָשִׂיתָ עִמָּדִי:

מעשים אשר לא יעשו. מַכָּה אֲשֶׁר לֹא הֻרְגְּלָה לָבֹא עַל בְּרִיָּה בָּאָה לָנוּ עַל יָדֶךָ, עֲצִירַת כָּל נְקֵבִים שֶׁל וֶרַע וְשֶׁל קְטַנִּים וּרְעִי וְאָזְנַיִם וְחֹטֶם:

י׳ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מֶה רָאִיתָ כִּי עָשִׂיתָ אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה:

י״א וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם כִּי אָמַרְתִּי רַק אֵין־יִרְאַת אֱלֹהִים בַּמָּקוֹם הַזֶּה וַהֲרָגוּנִי עַל־דְּבַר אִשְׁתִּי:

רק אין יראת אלהים. אַכְסָנַאי שֶׁבָּא לָעִיר, עַל עִסְקֵי אֲכִילָה וּשְׁתִיָּה שׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ אוֹ עַל עִסְקֵי אִשְׁתּוֹ שׁוֹאֲלִין אוֹתוֹ? אִשְׁתְּךָ הִיא אוֹ אֲחוֹתְךָ הִיא? (בבא קמא שם):

י״ב וְגַם־אָמְנָה אֲחֹתִי בַת־אָבִי הִוא אַךְ לֹא בַת־אִמִּי וַתְּהִי־לִי לְאִשָּׁה:

אחתי בת אבי הוא. וּבַת אָב מַמָּשׁ לְבֶן נֹחַ, שֶׁאֵין אַבְהוּת לְגוֹי, וּכְדֵי לְאַמֵּת דְּבָרָיו הֶשִׁיבָם כֵּן. וְאִם תֹּאמַר וַהֲלֹא בַּת אָחִיו הָיְתָה? בְּנֵי בָנִים חֲרֵי הֵן כְּבָנִים, וַחֲרֵי הִיא בְּתוֹ שֶׁל תֶּרַח וְכָךְ הוּא אוֹמֵר לְלוֹט כִּי אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ (בראשית י״ג:ח׳):

אך לא בת אמי. הָרֵן מֵאֵם אֶחֶרֶת הָיָה:

י״ג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים ׀ מִבֵּית אָבִי וָאֹמַר לָהּ זֶה חַסְדֵּךְ אֲשֶׁר תַּעֲשִׂי עִמָּדִי אֶל כָּל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר נָבוֹא שָׁמָּה אִמְרִי־לִי אָחִי הוּא:

ויהי כאשר התעו וגו׳. אֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם מַה שֶּׁתִּרְגֵּם; וְיֵשׁ לְיַשְּׁבוֹ עוֹד דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו, כְּשֶׁהוֹצִיאַנִי הַקָּבָ״ה מִבֵּית אָבִי לִהְיוֹת מְשׁוֹטֵט וְנָד מִמָּקוֹם לְמָקוֹם, יָדַעְתִּי שֶׁאֶעֱבֹר בִּמְקוֹם רְשָׁעִים **ואמר לה זה חסדך:**

כאשר התעו. לְשׁוֹן רַבִּים. וְאַל תִּתְמַהּ, כִּי הַרְבֵּה מְקוֹמוֹת לְשׁוֹן אֱלֹהוּת וּלְשׁוֹן מָרוּת קָרוּי בִּלְשׁוֹן רַבִּים, אֲשֶׁר הָלְכוּ אֱלֹהִים (שמואל ב ז׳), אֱלֹהִים חַיִּים (דברים ה׳), אֱלֹהִים קְדֹשִׁים (יהושע כ״ד), וְכָל לְשׁוֹן אֲדֹנוּת לְשׁוֹן רַבִּים; וְכֵן וַיִּקַּח אֲדֹנֵי יוֹסֵף (בראשית ל״ט), וַאֲדֹנֵי הָאֲדֹנִים (דברים י׳), אֲדֹנֵי הָאָרֶץ (בראשית מ״ב), וְכֵן בְּעָלָיו עִמּוֹ (שמות כ״ב), וְהוּעַד בִּבְעָלָיו (שם כ״א). וְאִם תֹּאמַר מַהוּ לְשׁוֹן הִתְעוּ? כָּל הַגּוֹלָה מִמְּקוֹמוֹ וְאֵינוֹ מְיֻשָּׁב קָרוּי תּוֹעֶה, כְּמוֹ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע (בראשית כ״א), תָּעִיתִי כְּשֶׂה אֹבֵד (תהילים קי״ט), יִתְעוּ לִבְלִי אֹכֶל (איוב ל״ח) – יֵצְאוּ וְיִתְעוּ לְבַקֵּשׁ אָכְלָם:

אמרי לי. עָלַי, וְכֵן וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ (בראשית כ״ו), עַל אִשְׁתּוֹ, וְכֵן וְאָמַר פַּרְעֹה לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל (שמות י״ד), כְּמוֹ עַל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל; פֶּן יֹאמְרוּ לִי אִשָּׁה הֲרָגָתְהוּ (שופטים ט׳):

י״ד וַיִּקַּח אֲבִימֶלֶךְ צֹאן וּבָקָר וַעֲבָדִים וּשְׁפָחֹת וַיִּתֵּן לְאַבְרָהָם וַיָּשֶׁב לוֹ אֵת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ:

ויתן לאברהם. כְּדֵי שֶׁיִּתְפַּיֵּס וְיִתְפַּלֵּל עָלָיו:

ט״ו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ בַּטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שֵׁב:

הנה ארצי לפניך. אֲבָל פַּרְעֹה אָמַר לוֹ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ קַח וָלֵךְ, לְפִי שֶׁנִּתְיָרֵא, שֶׁהַמִּצְרִיִּים שְׁטוּפֵי זִמָּה:

ט״ז וּלְשָׂרָה אָמַר הִנֵּה נָתַתִּי אֶלֶף כֶּסֶף לְאָחִיךְ הִנֵּה הוּא־לָךְ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ וְאֵת כֹּל וְנֹכָחַת:

ולשרה אמר. אֲבִימֶלֶךְ לִכְבוֹדָהּ כִּדֵי לְפַיְּסָהּ, הִנֵּה עָשִׂיתִי לָךְ כָּבוֹד זֶה, נָתַתִּי מָמוֹן לְאָחִיךְ שֶׁאֲמַרְתְּ עָלָיו אָחִי הוּא, הִנֵּה הַמָּמוֹן וְהַכָּבוֹד הַזֶּה **לך כסות עינים**:

לכל אשר אתך. יְכַסּוּ עֵינֵיהֶם שֶׁלֹּא יְקַלְּלוּךְ, שֶׁאִלּוּ הֲשֵׁיבוֹתִיךְ רֵיקָנִית, יֵשׁ לָהֶם לוֹמַר לְאַחַר שֶׁנִּתְעַלַּל בָּהּ הֶחֱזִירָהּ; עַכְשָׁו שֶׁהֲצַרְתִּי לְבַזְּבֵז מָמוֹן וּלְפַיְּסֵךְ, יוֹדְעִים יִהְיוּ שֶׁעַל כָּרְחֵי הֲשֵׁיבוֹתִיךְ וְעַל יְדֵי נֵס:

ואת כל. וְעִם כָּל בָּאֵי עוֹלָם:

ונכחת. יְהִי לָךְ פִּתְחוֹן פֶּה לְהִתְוַכֵּחַ וּלְהַרְאוֹת דְּבָרִים נִכָּרִים הַלָּלוּ; וּלְשׁוֹן הוֹכָחָה בְּכָל מָקוֹם בְּרוּר דְּבָרִים ובלע״ז אשפרו״ביר, וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם בְּפָנִים אֲחֵרִים, וּלְשׁוֹן מַמְקָרָא כָּךְ הוּא נוֹפֵל עַל הַתַּרְגּוּם, הִנֵּה לָךְ כִּסּוּת שֶׁל כָּבוֹד עַל הָעֵינַיִם שֶׁלִּי שֶׁשָּׁלְטוּ בָּךְ וּבְכֹל אֲשֶׁר אִתָּךְ, וְעַל כֵּן תִּרְגְּמוּ וַתֻּזַּית יָתִיךְ וַית כָּל דְּעִמָּךְ. וְיֵשׁ מ״אַ אֲבָל יִשּׁוּב לְשׁוֹן הַמִּקְרָא פֵּרַשְׁתִּי:

י״ז **וַיִּתְפַּלֵּל אַבְרָהָם אֶל־הָאֱלֹהִים וַיִּרְפָּא אֱלֹהִים אֶת־אֲבִימֶלֶךְ וְאֶת־אִשְׁתּוֹ וְאַמְהֹתָיו וַיֵּלֵדוּ:**

וילדו. כְּתַרְגּוּמוֹ וְאִתְרָוְחוּ, נִפְתְּחוּ נִקְבֵיהֶם וְהוֹצִיאוּ, וְהִיא לֵדָה שֶׁלָּהֶם:

י״ח **כִּי־עָצֹר עָצַר יְהוָה בְּעַד כָּל־רֶחֶם לְבֵית אֲבִימֶלֶךְ עַל־דְּבַר שָׂרָה אֵשֶׁת אַבְרָהָם: {ס}**

בעד כל רחם. כְּנֶגֶד כָּל פֶּתַח:

על דבר שרה. עַל פִּי דִּבּוּרָהּ שֶׁל שָׂרָה:

פרק כ״א

א׳ **וַיהוָה פָּקַד אֶת־שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמָר וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֵּר:**

וה׳ פקד את שרה וגו׳. סָמַךְ פָּרָשָׁה זוֹ לְלַמֶּדְךָ, שֶׁכָּל הַמְבַקֵּשׁ רַחֲמִים עַל חֲבֵרוֹ וְהוּא צָרִיךְ לְאוֹתוֹ דָּבָר, הוּא נַעֲנֶה תְּחִלָּה (בבא קמא צ״ב), שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּתְפַּלֵּל וְגוֹ׳, וּסְמִיךְ לֵיהּ וה׳ פָּקַד אֶת שָׂרָה, שֶׁפָּקְדָהּ כְּבָר קֹדֶם שֶׁרִפֵּא אֶת אֲבִימֶלֶךְ:

פקד את שרה כאשר אמר. בְּהֵרָיוֹן:

כאשר דבר. בְּלֵדָה. וְהֵיכָן הִיא אֲמִירָה, וְהֵיכָן הוּא דִּבּוּר? אֲמִירָה וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבָל שָׂרָה אִשְׁתְּךָ וְגוֹ׳ (בראשית י״ז), דִּבּוּר הָיָה דְּבַר ה׳ אֶל אַבְרָם בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, וְשָׁם נֶאֱמַר לֹא יִירָשְׁךָ זֶה וְגוֹ׳ (שם ט״ו), וְהָבִיא הַיּוֹרֵשׁ מִשָּׂרָה:

ויעש ה׳ לשרה כאשר דבר. לְאַבְרָהָם:

ב׳ **וַתַּהַר וַתֵּלֶד שָׂרָה לְאַבְרָהָם בֵּן לִזְקֻנָיו לַמּוֹעֵד אֲשֶׁר־דִּבֶּר אֹתוֹ אֱלֹהִים:**

למועד אשר דבר אתו. דִּי מַלִּיל יָתֵהּ, אֶת הַמּוֹעֵד דִּבֵּר וְקָבַע כְּשֶׁאָמַר לוֹ לַמּוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ (שם י״ח), שָׂרַט לוֹ שְׂרִיטָה בַּכֹּתֶל, אָמַר לוֹ כְּשֶׁתַּגִּיעַ חַמָּה לִשְׂרִיטָה זוֹ בַּשָּׁנָה הָאַחֶרֶת, תֵּלֵד:

ג׳ **וַיִּקְרָא אַבְרָהָם אֶת־שֵׁם־בְּנוֹ הַנּוֹלַד־לוֹ אֲשֶׁר־יָלְדָה־לּוֹ שָׂרָה יִצְחָק:**

ד׳ **וַיָּמָל אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ בֶּן־שְׁמֹנַת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹהִים:**

ה׳ **וְאַבְרָהָם בֶּן־מְאַת שָׁנָה בְּהִוָּלֶד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ:**

ו׳ **וַתֹּאמֶר שָׂרָה צְחֹק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל־הַשֹּׁמֵעַ יִצְחַק־לִי:**

יצחק לי. יִשְׂמַח עָלַי. וּמ״אַ הַרְבֵּה עֲקָרוֹת נִפְקְדוּ עִמָּהּ, הַרְבֵּה חוֹלִים נִתְרַפְּאוּ בוֹ בַּיּוֹם, הַרְבֵּה תְּפִלּוֹת נַעֲנוּ עִמָּהּ, וְרֹב שְׂחוֹק הָיָה בָּעוֹלָם:

ז׳ **וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הֵינִיקָה בָנִים שָׂרָה כִּי־יָלַדְתִּי בֵן לִזְקֻנָיו:**

מי מלל לאברהם. לְשׁוֹן שֶׁבַח וַחֲשִׁיבוּת, רְאוּ, מִי הוּא וְכַמָּה הוּא שׁוֹמֵר הַבְטָחָתוֹ הַקָּבָ״ה מַבְטִיחַ וְעוֹשֶׂה.

מלל. שִׁנָּה הַכָּתוּב וְלֹא אָמַר דִּבֵּר – גִּימַטְרִיָּא שֶׁלּוֹ ק׳, כְּלוֹמַר לְסוֹף מֵאָה לְאַבְרָהָם:

היניקה בנים שרה. וּמַהוּ בָּנִים לְשׁוֹן רַבִּים? בְּיוֹם הַמִּשְׁתֶּה הֵבִיאוּ הַשָּׂרוֹת בְּנֵיהֶן עִמָּהֶן וְהֵנִיקָה אוֹתָם, שֶׁהָיוּ אוֹמְרוֹת לֹא יָלְדָה שָׂרָה, אֶלָּא אֲסוּפֵי הֵבִיאָה מִן הַשּׁוּק:

ח׳ וַיִּגְדַּל הַיֶּלֶד וַיִּגָּמַל וַיַּעַשׂ אַבְרָהָם מִשְׁתֶּה גָּדוֹל בְּיוֹם הִגָּמֵל אֶת־יִצְחָק:

ויגמל. לְסוֹף כ״ד חֹדֶשׁ (גיטין ע״ה):

משתה גדול. שֶׁהָיוּ שָׁם גְּדוֹלֵי הַדּוֹר שֵׁם וְעֵבֶר וַאֲבִימֶלֶךְ (בראשית רבה):

ט׳ וַתֵּרֶא שָׂרָה אֶת־בֶּן־הָגָר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר־יָלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק:

מצחק. לְשׁוֹן עֲ״ז, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּקֻמוּ לְצַחֵק (שמות ל״ב), דָּ״א לְשׁוֹן גִּלּוּי עֲרָיוֹת, כְּמָה דְּתֵימָא לְצַחֵק בִּי (בראשית ל״ט), דָּ״א לְשׁוֹן רְצִיחָה, כְּמוֹ יָקוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וִישַׂחֲקוּ לְפָנֵינוּ וְגוֹ׳ (שמואל ב ב׳), שֶׁהָיָה מֵרִיב עִם יִצְחָק עַל הַיְרֻשָּׁה וְאוֹמֵר אֲנִי בְּכוֹר וְנוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם, וְיוֹצְאִים בַּשָּׂדֶה וְנוֹטֵל קַשְׁתּוֹ וְיוֹרֶה בּוֹ חִצִּים, כְּמָה דְּתֵימָא כְּמִתְלַהְלֵהַ הַיָּרֶה זִקִּים וְגוֹ׳ וְאָמַר הֲלֹא מְשַׂחֵק אָנִי (משלי כ״ו):

י׳ וַתֹּאמֶר לְאַבְרָהָם גָּרֵשׁ הָאָמָה הַזֹּאת וְאֶת־בְּנָהּ כִּי לֹא יִירַשׁ בֶּן־הָאָמָה הַזֹּאת עִם־בְּנִי עִם־יִצְחָק:

עם בני עם יצחק. מִכָּאן שֶׁהוּא בְּנִי אֲפִלּוּ אִם אֵינוֹ הָגוּן כְּיִצְחָק, אוֹ הָגוּן כְּיִצְחָק אֲפִלּוּ אֵינוֹ בְּנִי, אֵין זֶה כְּדַאי לִירַשׁ עִמּוֹ, ק״ו עִם בְּנִי עִם יִצְחָק, שֶׁשְּׁתֵּיהֶן בּוֹ (בראשית רבה):

י״א וַיֵּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנוֹ:

על אודות בנו. שֶׁשָּׁמַע שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה (בראשית רבה), וּפְשׁוּטוֹ עַל שֶׁאָמְרָה לוֹ לְשַׁלְּחוֹ:

י״ב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל־אַבְרָהָם אַל־יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל־הַנַּעַר וְעַל־אֲמָתֶךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע:

שמע בקולה. לְמִדְנוּ שֶׁהָיָה אַבְרָהָם טָפֵל לְשָׂרָה בִּנְבִיאוּת:

י״ג וְגַם אֶת־בֶּן־הָאָמָה לְגוֹי אֲשִׂימֶנּוּ כִּי זַרְעֲךָ הוּא:

י״ד וַיַּשְׁכֵּם אַבְרָהָם ׀ בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח־לֶחֶם וְחֵמַת מַיִם וַיִּתֵּן אֶל־הָגָר שָׂם עַל־שִׁכְמָהּ וְאֶת־הַיֶּלֶד וַיְשַׁלְּחֶהָ וַתֵּלֶךְ וַתֵּתַע בְּמִדְבַּר בְּאֵר שָׁבַע:

לחם וחמת מים. וְלֹא כֶּסֶף וְזָהָב, לְפִי שֶׁהָיָה שׁוֹנְאוֹ עַל שֶׁיָּצָא לְתַרְבּוּת רָעָה:

ואת הילד. אַף הַיֶּלֶד שָׂם עַל שִׁכְמָהּ, שֶׁהִכְנִיסָה בּוֹ שָׂרָה עַיִן רָעָה וַאֲחָזַתּוּ חַמָּה וְלֹא יָכוֹל לֵילֵךְ בְּרַגְלָיו (בראשית רבה):

ותלך ותתע. חָזְרָה לִגְלוּלֵי בֵּית אָבִיהָ (פרקי דרבי אליעזר פ׳ ל׳):

ט״ו וַיִּכְלוּ הַמַּיִם מִן־הַחֵמֶת וַתַּשְׁלֵךְ אֶת־הַיֶּלֶד תַּחַת אַחַד הַשִּׂיחִם:

ויכלו המים. לְפִי שֶׁדֶּרֶךְ חוֹלִים לִשְׁתּוֹת הַרְבֵּה:

ט״ז וַתֵּלֶךְ וַתֵּשֶׁב לָהּ מִנֶּגֶד הַרְחֵק כִּמְטַחֲוֵי קֶשֶׁת כִּי אָמְרָה אַל־אֶרְאֶה בְּמוֹת הַיֶּלֶד וַתֵּשֶׁב מִנֶּגֶד וַתִּשָּׂא אֶת־קֹלָהּ וַתֵּבְךְּ:

מנגד. מֵרָחוֹק:

כמטחוי קשת. כִּשְׁתֵּי טִיחוֹת (בראשית רבה), וְהוּא לְשׁוֹן יְרִיַּת חֵץ, בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה שֶׁהִטִּיחַ בְּאִשְׁתּוֹ, עַל שֵׁם שֶׁהַזֶּרַע יוֹרֶה כַּחֵץ; וְאִם תֹּאמַר הָיָה לוֹ לִכְתֹּב כְּמִטַחֲי קֶשֶׁת, מִשְׁפַּט הַוָּי״ו לִכָּנֵס לְכָאן, כְּמוֹ בְּחַגְוֵי הַסֶּלַע (שיר השירים ב׳), מִגְזֶרֶת וְהָיְתָה אַדְמַת יְהוּדָה לְמִצְרַיִם לְחָגָא (ישעיהו י״ט), וּמִגְזֶרֶת יָחוֹגוּ וְיָנוּעוּ כַּשִּׁכּוֹר (תהילים ק״ז), וְכֵן קַצְוֵי אֶרֶץ (תהילים ס״ה), מִגְזֶרֶת קָצָה:

ותשב מנגד. כֵּיוָן שֶׁקָּרַב לָמוּת הוֹסִיפָה לְהִתְרַחֵק:

י״ז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים ׀ אֶת־קוֹל הַנַּעַר וַיִּקְרָא מַלְאַךְ אֱלֹהִים ׀ אֶל־הָגָר מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר לָהּ מַה־לָּךְ הָגָר אַל־תִּירְאִי כִּי־שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל־קוֹל הַנַּעַר בַּאֲשֶׁר הוּא־שָׁם:

את קול הנער. מִכָּאן שֶׁתְּפִלַּת הַחוֹלֶה מִתְפַּלֵּת אֲחֵרִים עָלָיו וְהִיא קוֹדֶמֶת לְהִתְקַבֵּל (בראשית רבה):

באשר הוא שם. לְפִי מַעֲשִׂים שֶׁהוּא עוֹשֶׂה עַכְשָׁו הוּא נִדּוֹן, וְלֹא לְפִי מַה שֶּׁהוּא עָתִיד לַעֲשׂוֹת (ראש השנה ט״ז), לְפִי שֶׁהָיוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת מְקַטְרְגִים וְאוֹמְרִים רִבּוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם, מִי שֶׁעָתִיד זַרְעוֹ לְהָמִית בָּנֶיךָ בָּצָמָא אַתָּה מַעֲלֶה לוֹ בְּאֵר, וְהוּא מְשִׁיבָם עַכְשָׁו מַה הוּא, צַדִּיק אוֹ רָשָׁע? אָמְרוּ לוֹ צַדִּיק, אָמַר לָהֶם לְפִי מַעֲשָׂיו שֶׁל עַכְשָׁו אֲנִי דָנוֹ, וְזֶהוּ בַּאֲשֶׁר הוּא שָׁם. וְהֵיכָן הֵמִית אֶת יִשְׂרָאֵל בַּצָּמָא? כְּשֶׁהָגְלָם נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁנֶּאֱמַר מַשָּׂא בַּעֲרֶב וְגוֹ׳ לִקְרַאת צָמֵא הֵתָיוּ מַיִם וְגוֹ׳ (ישעיהו כ״א), כְּשֶׁהָיוּ מוֹלִיכִין אוֹתָם אֵצֶל עַרְבִיִּים, הָיוּ יִשְׂרָאֵל אוֹמְרִים לִשּׁוֹבֵיהֶם בְּבַקָּשָׁה מִכֶּם הוֹלִיכוּנוּ אֵצֶל בְּנֵי דוֹדֵנוּ יִשְׁמָעֵאל וִירַחֲמוּ עָלֵינוּ, שֶׁנֶּאֱמַר אֹרְחוֹת דְּדָנִים (שם) – אַל תִּקְרֵי דְּדָנִים אֶלָּא דּוֹדִים – וְאֵלּוּ יוֹצְאִים לְקִרְאָתָם וּמְבִיאִין לָהֶם בָּשָׂר וְדָג מָלוּחַ וְנוֹדוֹת נְפוּחִים, כְּסָבוּרִים יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם מְלֵאִים מַיִם, וּכְשֶׁמַּכְנִיסוֹ לְתוֹךְ פִּיו וּפוֹתְחוֹ, הָרוּחַ נִכְנֶסֶת בְּגוּפוֹ וּמֵת:

י״ח קוּמִי שְׂאִי אֶת־הַנַּעַר וְהַחֲזִיקִי אֶת־יָדֶךָ בּוֹ כִּי־לְגוֹי גָּדוֹל אֲשִׂימֶנּוּ׃

י״ט וַיִּפְקַח אֱלֹהִים אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא בְּאֵר מָיִם וַתֵּלֶךְ וַתְּמַלֵּא אֶת־הַחֵמָת מַיִם וַתַּשְׁקְ אֶת־הַנָּעַר׃

כ׳ וַיְהִי אֱלֹהִים אֶת־הַנַּעַר וַיִּגְדַּל וַיֵּשֶׁב בַּמִּדְבָּר וַיְהִי רֹבֶה קַשָּׁת׃

רבה קשת. יוֹרֶה חִצִּים בְּקֶשֶׁת:

קשת. עַל שֵׁם הָאֻמָּנוּת, כְּמוֹ חַמָּר, גַּמָּל, צַיָּד, לְפִיכָךְ הַשִּׁי״ן מֻדְגֶּשֶׁת. הָיָה יוֹשֵׁב בַּמִּדְבָּר וּמְלַסְטֵם אֶת הָעוֹבְרִים, הוּא שֶׁנֶּאֱמַר יָדוֹ בַכֹּל וְגוֹמֵר:

כ״א וַיֵּשֶׁב בְּמִדְבַּר פָּארָן וַתִּקַּח־לוֹ אִמּוֹ אִשָּׁה מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם׃ {פ}

מארץ מצרים. מִמְּקוֹם גִּדּוּלֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר וְלָהּ שִׁפְחָה מִצְרִית וְגוֹ׳ (בראשית ט״ז:א׳), הַיְנוּ דְּאָמְרִי אִינָשֵׁי זְרֹק חוּטְרָא לַאֲוִירָא, אֲעִיקָּרֵיהּ קָאֵי:

כ״ב וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ אֶל־אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמְּךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה עֹשֶׂה׃

אלהים עמך. לְפִי שֶׁרָאוּ שֶׁיָּצָא מִשְׁכּוֹנַת סְדוֹם לְשָׁלוֹם, וְעִם הַמְּלָכִים נִלְחַם וְנָפְלוּ בְיָדוֹ, וְנִפְקְדָה אִשְׁתּוֹ לְזִקוּנָיו:

כ״ג וְעַתָּה הִשָּׁבְעָה לִּי בָאלֹהִים הֻנָּה אִם־תִּשְׁקֹר לִי וּלְנִינִי וּלְנֶכְדִּי כַּחֶסֶד אֲשֶׁר־עָשִׂיתִי עִמְּךָ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעִם־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־גַּרְתָּה בָּהּ׃

ולניני ולנכדי. עַד כָּאן רַחֲמֵי הָאָב עַל הַבֵּן:

כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שֶׁאָמַרְתִּי לְךָ הִנֵּה אַרְצִי לְפָנֶיךָ (בראשית רבה):

כ״ד וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אָנֹכִי אִשָּׁבֵעַ׃

כ״ה וְהוֹכַח אַבְרָהָם אֶת־אֲבִימֶלֶךְ עַל־אֹדוֹת בְּאֵר הַמַּיִם אֲשֶׁר גָּזְלוּ עַבְדֵי אֲבִימֶלֶךְ׃

והוכח. נִתְוַכֵּחַ עִמּוֹ עַל כָּךְ:

כ״ו וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ לֹא יָדַעְתִּי מִי עָשָׂה אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה וְגַם־אַתָּה לֹא־הִגַּדְתָּ לִּי וְגַם אָנֹכִי לֹא שָׁמַעְתִּי בִּלְתִּי הַיּוֹם׃

כ״ז וַיִּקַּח אַבְרָהָם צֹאן וּבָקָר וַיִּתֵּן לַאֲבִימֶלֶךְ וַיִּכְרְתוּ שְׁנֵיהֶם בְּרִית׃

כ״ח וַיַּצֵּב אַבְרָהָם אֶת־שֶׁבַע כִּבְשֹׂת הַצֹּאן לְבַדָּהֶן׃

כ״ט וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־אַבְרָהָם מָה הֵנָּה שֶׁבַע כְּבָשֹׂת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבַדָּנָה׃

ל׳ וַיֹּאמֶר כִּי אֶת־שֶׁבַע כְּבָשֹׂת תִּקַּח מִיָּדִי בַּעֲבוּר תִּהְיֶה־לִּי לְעֵדָה כִּי חָפַרְתִּי אֶת־הַבְּאֵר הַזֹּאת׃

בעבור תהיה לי. זאת:

לעדה. לְשׁוֹן עֵדוּת שֶׁל נְקֵבָה, כְּמוֹ וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה (בראשית ל״א):

כי חפרתי את הבאר. מְרִיבִים הָיוּ עָלֶיהָ רוֹעֵי אֲבִימֶלֶךְ וְאוֹמְרִים אֲנַחְנוּ חָפַרְנוּהָ, אָמְרוּ בֵּינֵיהֶם כָּל מִי שֶׁיִּתְרָאֶה עַל הַבְּאֵר וְיַעֲלוּ הַמַּיִם לְקִרְאָתוֹ, שֶׁלּוֹ הִיא, וְעָלוּ לְקִרְאַת אַבְרָהָם:

ל״א עַל־כֵּ֛ן קָרָ֥א לַמָּק֖וֹם הַה֑וּא בְּאֵ֣ר שָׁבַ֔ע כִּ֤י שָׁם֙ נִשְׁבְּע֣וּ שְׁנֵיהֶ֔ם׃

ל״ב וַיִּכְרְת֥וּ בְרִ֖ית בִּבְאֵ֣ר שָׁבַ֑ע וַיָּ֨קָם֙ אֲבִימֶ֣לֶךְ֔ וּפִיכֹ֖ל שַׂר־צְבָא֑וֹ וַיָּשֻׁ֖בוּ אֶל־אֶ֥רֶץ פְּלִשְׁתִּֽים׃

ל״ג וַיִּטַּ֥ע אֶ֖שֶׁל בִּבְאֵ֣ר שָׁבַ֑ע וַיִּקְרָ֨א־שָׁ֜ם בְּשֵׁ֣ם יְהוָ֗ה אֵ֚ל עוֹלָֽם׃

אשל. רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר פַּרְדֵּס לְהָבִיא מִמֶּנּוּ פֵּרוֹת לָאוֹרְחִים בַּסְּעוּדָה, וְחַד אָמַר פַּנְדָּק לְאַכְסַנְיָא וּבוֹ כָּל מִינֵי פֵּרוֹת. וּמָצִינוּ לְשׁוֹן נְטִיעָה בְּאֹהָלִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְיִטַּע אָהֳלֵי אַפַּדְנוֹ (דניאל י״א):

ויקרא שם וגו׳. עַל יְדֵי אוֹתוֹ אֶשֶׁל נִקְרָא שְׁמוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה אֱלוֹהַּ לְכָל הָעוֹלָם, לְאַחַר שֶׁאוֹכְלִים וְשׁוֹתִים אוֹמֵר לָהֶם בָּרְכוּ לְמִי שֶׁאֲכַלְתֶּם מִשֶּׁלּוֹ, סְבוּרִים אַתֶּם שֶׁמִּשֶּׁלִּי אֲכַלְתֶּם? מִשֶּׁל מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם אָכַלְתֶּם (סוטה י׳):

ל״ד וַיָּ֥גָר אַבְרָהָ֖ם בְּאֶ֣רֶץ פְּלִשְׁתִּ֑ים יָמִ֖ים רַבִּֽים׃ {פ}

ימים רבים. מֵרַבִּים עַל שֶׁל חֶבְרוֹן. בְּחֶבְרוֹן עָשָׂה כ״ה שָׁנָה וְכָאן כ״ו, שֶׁהֲרֵי בֶּן ע״ה שָׁנָה הָיָה בְּצֵאתוֹ מֵחָרָן, אוֹתָהּ שָׁנָה וַיֵּשֶׁב בְּאַלֹנֵי מַמְרֵא, שֶׁלֹּא מָצִינוּ קֶרֶם לָכֵן שֶׁנִּתְיַשֵּׁב אֶלָּא שָׁם, שֶׁבְּכָל מְקוֹמוֹתָיו הָיָה כְּאוֹרֵחַ חוֹנֶה וְנוֹסֵעַ וְהוֹלֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲבֹר אַבְרָם, וַיִּעְתֵּק מִשָּׁם, וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ וַיֵּרֶד אַבְרָם מִצְרַיְמָה (בראשית י״ב), וּבְמִצְרַיִם לֹא עָשָׂה אֶלָּא שְׁלֹשָׁה חֳדָשִׁים שֶׁהֲרֵי שִׁלְּחוֹ פַּרְעֹה מִיָּד, וַיֵּלֶךְ לְמַסָּעָיו עַד וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֹנֵי מַמְרֵא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן (שם י״ג), שָׁם יָשַׁב עַד שֶׁנֶּהְפְּכָה סְדוֹם, מִיָּד וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם מִפְּנֵי בּוּשָׁה שֶׁל לוֹט וּבָא לְאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, וּבֶן צ״ט שָׁנָה הָיָה, שֶׁהֲרֵי בַּשְּׁלִישִׁי לְמִילָתוֹ בָּאוּ אֶצְלוֹ הַמַּלְאָכִים, הֲרֵי כ״ה שָׁנָה, וְכָאן כְּתִיב יָמִים רַבִּים, מְרֻבִּים עַל הָרִאשׁוֹנִים, וְלֹא בָא הַכָּתוּב לִסְתֹּם אֶלָּא לְפָרֵשׁ, וְאִם הָיוּ מְרֻבִּים עֲלֵיהֶם שְׁתֵּי שָׁנִים אוֹ יוֹתֵר הָיָה מְפָרְשָׁם, וְעַל כָּרְחֵךְ אֵינָם יְתֵרִים יוֹתֵר מִשָּׁנָה, הֲרֵי כ״ו שָׁנָה; מִיָּד יָצָא מִשָּׁם וְחָזַר לְחֶבְרוֹן, וְאוֹתָהּ שָׁנָה קֶדְמָה לִפְנֵי עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק י״ב שָׁנִים, בְּסֵדֶר עוֹלָם:

פרק כ״ב

א׳ וַיְהִ֗י אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וְהָאֱלֹהִ֖ים נִסָּ֣ה אֶת־אַבְרָהָ֑ם וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו אַבְרָהָ֔ם וַיֹּ֖אמֶר הִנֵּֽנִי׃

אחר הדברים האלה. יֵשׁ מְרַבּוֹתֵינוּ אוֹמְרִים (סנהדרין פ״ט) אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל שָׂטָן, שֶׁהָיָה מְקַטְרֵג וְאוֹמֵר מִכָּל סְעוּדָה שֶׁעָשָׂה אַבְרָהָם לֹא הִקְרִיב לְפָנֶיךָ פַּר אֶחָד אוֹ אַיִל אֶחָד; אָמַר לוֹ כֻּלּוּם עָשָׂה אֶלָּא בִּשְׁבִיל בְּנוֹ, אִלּוּ הָיִיתִי אוֹמֵר לוֹ זְבַח אוֹתוֹ לְפָנַי לֹא הָיָה מְעַכֵּב; וְי״א אַחַר דְּבָרָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל, שֶׁהָיָה מִתְפָּאֵר עַל יִצְחָק שֶׁמָּל בֶּן י״ג שָׁנָה וְלֹא מִחָה, אָמַר לוֹ יִצְחָק בְּאַבָּא א׳ אַתָּה מְיָרְאֵנִי? אִלּוּ אָמַר לִי הַקָּבָ״ה זְבַח עַצְמְךָ לְפָנַי, לֹא הָיִיתִי מְעַכֵּב.

הנני. כְּךָ הִיא עֲנִיָּתָם שֶׁל חֲסִידִים, לְשׁוֹן עֲנָוָה הוּא וּלְשׁוֹן זִמּוּן:

ב׳ וַיֹּ֗אמֶר קַח־נָ֤א אֶת־בִּנְךָ֙ אֶת־יְחִידְךָ֔ אֲשֶׁר־אָהַ֥בְתָּ אֶת־יִצְחָ֖ק וְלֶךְ־לְךָ֣ אֶל־אֶ֣רֶץ הַמֹּרִיָּ֑ה וְהַעֲלֵ֤הוּ שָׁם֙ לְעֹלָ֔ה עַ֚ל אַחַ֣ד הֶהָרִ֔ים אֲשֶׁ֥ר אֹמַ֖ר אֵלֶֽיךָ׃

קח נא. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, אָמַר לוֹ בְּבַקָּשָׁה מִמְּךָ, עֲמֹד לִי בְּזֶה הַנִּסָּיוֹן, שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הָרִאשׁוֹנוֹת לֹא הָיָה בָּהֶן מָמָשׁ:

את בנך. אָמַר לוֹ שְׁנֵי בָנִים יֵשׁ לִי, אָמַר לוֹ אֶת יְחִידְךָ; אָמַר לוֹ זֶה יָחִיד לְאִמּוֹ וְזֶה יָחִיד לְאִמּוֹ, אָמַר לוֹ אֲשֶׁר אָהַבְתָּ; אָמַר לוֹ שְׁנֵיהֶם אֲנִי אוֹהֵב, אָמַר לוֹ אֶת יִצְחָק (סנהדרין פ״ט). וְלָמָּה לֹא גִּלָּה לוֹ מִתְּחִלָּה? שֶׁלֹּא לְעַרְבְּבוֹ פִּתְאוֹם וְתָזוּחַ דַּעְתּוֹ עָלָיו וְתִטָּרֵף, וּכְדֵי לְחַבֵּב עָלָיו אֶת הַמִּצְוָה וְלִתֵּן לוֹ שָׂכָר עַל כָּל דִּבּוּר וְדִבּוּר:

ארץ המוריה. יְרוּשָׁלַיִם, וְכֵן בְּדִבְרֵי הַיָּמִים לִבְנוֹת אֶת בֵּית ה׳ בִּירוּשָׁלַם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה (דברי הימים ב ג׳). וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ עַל שֵׁם שֶׁמִּשָּׁם הוֹרָאָה יוֹצְאָה לְיִשְׂרָאֵל. וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגְּמוֹ עַל שֵׁם עֲבוֹדַת הַקְּטֹרֶת שֶׁיֵּשׁ בּוֹ מוֹר וְרֵיחַ וּשְׁאָר בְּשָׂמִים:

והעלהו. לֹא אָמַר לוֹ שְׁחָטֵהוּ, לְפִי שֶׁלֹּא הָיָה חָפֵץ הַקָּבָ״ה לְשָׁחֳטוֹ אֶלָּא לְהַעֲלֹתוֹ לָהַר לַעֲשׂוֹתוֹ עוֹלָה, וּמִשֶּׁהֶעֱלָהוּ אָמַר לוֹ הוֹרִידֵהוּ:

אחד ההרים. הַקָּבָ״ה מַתְהֵא הַצַּדִּיקִים וְאַחַר כָּךְ מְגַלֶּה לָהֶם; וְכָל זֶה כְּדֵי לְהַרְבּוֹת שְׂכָרָן, וְכֵן אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַרְאֶךָּ (בראשית י״ב), וְכֵן בְּיוֹנָה וּקְרָא עָלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה (יונה ג ב):

ג׳ וַיַּשְׁכֵּ֨ם אַבְרָהָ֜ם בַּבֹּ֗קֶר וַיַּחֲבֹשׁ֙ אֶת־חֲמֹר֔וֹ וַיִּקַּ֞ח אֶת־שְׁנֵ֤י נְעָרָיו֙ אִתּ֔וֹ וְאֶת־יִצְחָ֖ק בְּנ֑וֹ וַיְבַקַּע֙ עֲצֵ֣י עֹלָ֔ה וַיָּ֣קָם וַיֵּ֔לֶךְ אֶל־הַמָּק֕וֹם אֲשֶׁר־אָמַ֥ר לוֹ הָאֱלֹהִֽים׃

וישכם. נִזְדָּרֵז לַמִּצְוָה (פסחים ד׳):

ויחבש. הוּא בְּעַצְמוֹ, וְלֹא צִוָּה לְאֶחָד מֵעֲבָדָיו, שֶׁהָאַהֲבָה מְקַלְקֶלֶת הַשּׁוּרָה:

את שני נעריו. יִשְׁמָעֵאל וֶאֱלִיעֶזֶר, שֶׁאֵין אָדָם חָשׁוּב רַשַּׁאי לָצֵאת לַדֶּרֶךְ בְּלֹא ב׳ אֲנָשִׁים (בראשית רבה), שֶׁאִם יִצְטָרֵךְ הָאֶחָד לִנְקָבָיו וְיִתְרַחֵק, יִהְיֶה הַשֵּׁנִי עִמּוֹ:

ויבקע. תַּרְגּוּם וְצַלַּח, כְּמוֹ וְצָלְחוּ הַיַּרְדֵּן (שמואל ב׳ י״ט), לְשׁוֹן בְּקִיעַ, פינדר״א בלע״ז:

ד׳ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַמָּקוֹם מֵרָחֹק:

ביום השלישי. לָמָּה אֶחָד מִלְּהַרְאוֹתוֹ מִיָּד? כְּדֵי שֶׁלֹּא יֹאמְרוּ הֻמְּמוֹ וְעִרְבְּבוֹ פִּתְאוֹם וְטָרַף דַּעְתּוֹ, וְאִלּוּ הָיָה לוֹ שָׁהוּת לְהִמָּלֵךְ אֶל לִבּוֹ לֹא הָיָה עוֹשֶׂה:

וירא את המקום. רָאָה עָנָן קָשׁוּר עַל הָהָר:

ה׳ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־נְעָרָיו שְׁבוּ־לָכֶם פֹּה עִם־הַחֲמוֹר וַאֲנִי וְהַנַּעַר נֵלְכָה עַד־כֹּה וְנִשְׁתַּחֲוֶה וְנָשׁוּבָה אֲלֵיכֶם:

עד כה. כְּלוֹמַר דֶּרֶךְ מֵעָט לַמָּקוֹם אֲשֶׁר לְפָנֵינוּ. וּמ״אַ אֶרְאֶה הֵיכָן הוּא מַה שֶּׁאָמַר לִי הַמָּקוֹם כֹּה יִהְיֶה זַרְעֶךָ:

ונשובה. נִתְנַבֵּא שֶׁיָּשׁוּבוּ שְׁנֵיהֶם:

ו׳ וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת־עֲצֵי הָעֹלָה וַיָּשֶׂם עַל־יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת־הָאֵשׁ וְאֶת־הַמַּאֲכֶלֶת וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו:

המאכלת. סַכִּין, עַל שֵׁם שֶׁאוֹכֶלֶת אֶת הַבָּשָׂר, כְּמָה דְתֵימָא וְחַרְבִּי תֹּאכַל בָּשָׂר (דברים ל״ב), וְשֶׁמַּכְשֶׁרֶת בָּשָׂר לַאֲכִילָה. דָּ״אַ זֹאת נִקְרֵאת מַאֲכֶלֶת עַל שֵׁם שֶׁיִּשְׂרָאֵל אוֹכְלִים מַתַּן שְׁכָרָהּ:

וילכו שניהם יחדו. אַבְרָהָם שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוֹלֵךְ לִשְׁחֹט אֶת בְּנוֹ הָיָה הוֹלֵךְ בְּרָצוֹן וְשִׂמְחָה כְּיִצְחָק, שֶׁלֹּא הָיָה מַרְגִּישׁ בַּדָּבָר:

ז׳ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־אַבְרָהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֶּנִּי בְנִי וַיֹּאמֶר הִנֵּה הָאֵשׁ וְהָעֵצִים וְאַיֵּה הַשֶּׂה לְעֹלָה:

ח׳ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֱלֹהִים יִרְאֶה־לּוֹ הַשֶּׂה לְעֹלָה בְּנִי וַיֵּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו:

יראה לו השה. כְּלוֹמַר יִרְאֶה וְיִבְחַר לוֹ הַשֶּׂה, וְאִם אֵין שֶׂה, **לעולה בני.** וַאֲף עַל פִּי שֶׁהֵבִין יִצְחָק שֶׁהוּא הוֹלֵךְ לְהִשָּׁחֵט,

וילכו שניהם יחדו. בְּלֵב שָׁוֶה:

ט׳ וַיָּבֹאוּ אֶל־הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר־לוֹ הָאֱלֹהִים וַיִּבֶן שָׁם אַבְרָהָם אֶת־הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֹךְ אֶת־הָעֵצִים וַיַּעֲקֹד אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשֶׂם אֹתוֹ עַל־הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לָעֵצִים:

ויעקד. יָדָיו וְרַגְלָיו מֵאֲחוֹרָיו; הַיָּדִים וְרַגְלַיִם בְּיַחַד הִיא עֲקִידָה (שבת נ״ד), וְהוּא לְשׁוֹן עֲקֵדִים, שֶׁהָיוּ קַרְסוּלֵיהֶם לְבָנִים, מָקוֹם שֶׁעוֹקְדִין אוֹתָן בּוֹ הָיָה נִכָּר:

י׳ וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת־יָדוֹ וַיִּקַּח אֶת־הַמַּאֲכֶלֶת לִשְׁחֹט אֶת־בְּנוֹ:

י״א וַיִּקְרָא אֵלָיו מַלְאַךְ יְהוָה מִן־הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם | אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הִנֵּנִי:

אברהם אברהם. לְשׁוֹן חִבָּה הוּא, שֶׁכּוֹפֵל אֶת שְׁמוֹ:

י״ב וַיֹּאמֶר אַל־תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל־הַנַּעַר וְאַל־תַּעַשׂ לוֹ מְאוּמָה כִּי | עַתָּה יָדַעְתִּי כִּי־יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה וְלֹא חָשַׂכְתָּ אֶת־בִּנְךָ אֶת־יְחִידְךָ מִמֶּנִּי:

אל תשלח. לִשְׁחֹט; אָמַר לוֹ אִם כֵּן לְחִנָּם בָּאתִי לְכָאן, אֶעֱשֶׂה בּוֹ חֲבָלָה וְאוֹצִיא מִמֶּנּוּ מְעַט דָּם, אָמַר לוֹ **אל תעש לו מאומה** – אַל תַּעַשׂ בּוֹ מוּם:

כי עתה ידעתי. אָמַר רַבִּי אַבָּא, אָמַר לוֹ אַבְרָהָם אַפְרֵשׁ לְפָנֶיךָ אֶת שִׂיחָתִי, אֶתְמוֹל אָמַרְתָּ לִי כִּי בְיִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זָרַע, וְחָזַרְתָּ וְאָמַרְתָּ קַח נָא אֶת בִּנְךָ, עַכְשָׁו אַתָּה אוֹמֵר אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַנַּעַר? אָמַר לוֹ הַקָּבָ״ה, לֹא אֶחֱלֹל בְּרִיתִי וּמוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה (תהילים פ״ט); כְּשֶׁאָמַרְתִּי לְךָ ״קַח״, מוֹצָא שְׂפָתַי לֹא אֲשַׁנֶּה – לֹא אָמַרְתִּי לְךָ שְׁחָטֵהוּ אֶלָּא הַעֲלֵהוּ, אַסֵּקְתִּיהּ, אַחְתִּיהּ.

כי עתה ידעתי. מֵעַתָּה יֵשׁ לִי מַה לְהָשִׁיב לַשָּׂטָן וְלָאֻמּוֹת הַתְּמֵהִים מַה הִיא חִבָּתִי אֶצְלְךָ; יֵשׁ לִי פְּתִחוֹן פֶּה עַכְשָׁו, שֶׁרוֹאִים כִּי יְרֵא אֱלֹהִים אַתָּה:

י״ג וַיִּשָּׂא אַבְרָהָם אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה־אַיִל אַחַר נֶאֱחַז בַּסְּבַךְ בְּקַרְנָיו וַיֵּלֶךְ אַבְרָהָם וַיִּקַּח אֶת־הָאַיִל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה תַּחַת בְּנוֹ:

והנה איל. מוּכָן הָיָה לְכָךְ מִשֵּׁשֶׁת יְמֵי בְּרֵאשִׁית:

אחר. אַחֲרֵי שֶׁאָמַר לוֹ מַלְאָךְ אַל תִּשְׁלַח יָדְךָ, רָאָהוּ כְּשֶׁהוּא נֶאֱחָז, וְהוּא שֶׁמִּתַּרְגְּמִינָן וּזְקַף אַבְרָהָם יַת עֵינוֹהִי בָּתַר אִלֵּין:

בסבך. אִילָן:

בקרניו. שֶׁהָיָה רָץ אֵצֶל אַבְרָהָם, וְהַשָּׂטָן סוֹבְכוֹ וּמְעַרְבְּבוֹ בָּאִילָנוֹת:

תחת בנו. מֵאַחַר שֶׁכָּתוּב וַיַּעֲלֵהוּ לְעֹלָה, לֹא חָסַר הַמִּקְרָא כְּלוּם, מַהוּ תַּחַת בְּנוֹ? עַל כָּל עֲבוֹדָה שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ הָיָה מִתְפַּלֵּל וְאוֹמֵר יְהִי רָצוֹן שֶׁתְּהֵא זוֹ כְּאִלּוּ הִיא עֲשׂוּיָה בִּבְנִי, כְּאִלּוּ בְּנִי שָׁחוּט, כְּאִלּוּ דָּמוֹ זָרוּק, כְּאִלּוּ הוּא מֻפְשָׁט, כְּאִלּוּ הוּא נִקְטָר וְנַעֲשָׂה דֶּשֶׁן:

י״ד וַיִּקְרָא אַבְרָהָם שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא יְהוָה | יִרְאֶה אֲשֶׁר֙ יֵאָמֵ֣ר הַיּ֔וֹם בְּהַ֖ר יְהוָ֥ה יֵרָאֶֽה׃

ה׳ יראה. פְּשׁוּטוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ, ה׳ יִבְחַר וְיִרְאֶה לוֹ אֶת הַמָּקוֹם הַזֶּה לְהַשְׁרוֹת בּוֹ שְׁכִינָתוֹ וּלְהַקְרִיב כָּאן קָרְבָּנוֹת:

אשר יאמר היום. שֶׁאֹמְרוּ לִימֵי הַדּוֹרוֹת עָלָיו בְּהַר זֶה יֵרָאֶה הַקָּבָ״ה לְעַמּוֹ:

היום. הַיָּמִים הָעֲתִידִין, כְּמוֹ עַד הַיּוֹם הַזֶּה שֶׁבְּכָל הַמִּקְרָא, שֶׁכָּל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים הַקּוֹרְאִים אֶת הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמְרִים עַד הַיּוֹם הַזֶּה עַל הַיּוֹם שֶׁעוֹמְדִים בּוֹ. וּמ״א ה׳ יִרְאֶה עֲקֵדָה זוֹ לְסֶלַח לְיִשְׂרָאֵל בְּכָל שָׁנָה וּלְהַצִּילָם מִן הַפֻּרְעָנוּת, כְּדֵי שֶׁיֵּאָמֵר הַיּוֹם הַזֶּה — בְּכָל הַדּוֹרוֹת הַבָּאִים — בְּהַר ה׳ יֵרָאֶה אֶפְרוֹ שֶׁל יִצְחָק צָבוּר וְעוֹמֵד לְכַפָּרָה:

ט״ו וַיִּקְרָ֥א מַלְאַךְ־יְהוָ֛ה אֶל־אַבְרָהָ֖ם שֵׁנִ֑ית מִן־הַשָּׁמָֽיִם׃

ט״ז וַיֹּ֗אמֶר בִּ֤י נִשְׁבַּ֙עְתִּי֙ נְאֻם־יְהוָ֔ה כִּ֥י יַ֖עַן אֲשֶׁ֣ר עָשִׂ֑יתָ אֶת־הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה וְלֹ֥א חָשַׂ֖כְתָּ אֶת־בִּנְךָ֥ אֶת־יְחִידֶֽךָ׃

י״ז כִּֽי־בָרֵ֨ךְ אֲבָרֶכְךָ֜ וְהַרְבָּ֣ה אַרְבֶּ֗ה אֶת־זַרְעֲךָ֙ כְּכוֹכְבֵ֣י הַשָּׁמַ֔יִם וְכַחוֹל֙ אֲשֶׁ֣ר עַל־שְׂפַ֣ת הַיָּ֔ם וְיִרַ֥שׁ זַרְעֲךָ֖ אֵ֥ת שַׁ֖עַר אֹיְבָֽיו׃

ברך אברכך. אַחַת לָאָב וְאַחַת לַבֵּן:

והרבה ארבה. אַחַת לָאָב וְאַחַת לַבֵּן:

י״ח וְהִתְבָּרְכוּ֙ בְּזַרְעֲךָ֔ כֹּ֖ל גּוֹיֵ֣י הָאָ֑רֶץ עֵ֕קֶב אֲשֶׁ֥ר שָׁמַ֖עְתָּ בְּקֹלִֽי׃

י״ט וַיָּ֤שָׁב אַבְרָהָם֙ אֶל־נְעָרָ֔יו וַיָּקֻ֖מוּ וַיֵּלְכ֣וּ יַחְדָּ֑ו אֶל־בְּאֵ֣ר שָׁבַ֔ע וַיֵּ֥שֶׁב אַבְרָהָ֖ם בִּבְאֵ֥ר שָׁבַֽע׃ {פ}

וישב אברהם בבאר שבע. לֹא יְשִׁיבָה מַמָּשׁ, שֶׁהֲרֵי בְּחֶבְרוֹן הָיָה יוֹשֵׁב, י״ב שָׁנִים לִפְנֵי עֲקֵדָתוֹ שֶׁל יִצְחָק יָצָא מִבְּאֵר שֶׁבַע וְהָלַךְ לוֹ לְחֶבְרוֹן, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּגָר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים, מְרֻבִּים מִשֶּׁל חֶבְרוֹן הָרִאשׁוֹנִים, וְהֵם כ״ו שָׁנָה, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁנוּ לְמַעְלָה:

כ׳ וַיְהִ֗י אַחֲרֵי֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה וַיֻּגַּ֥ד לְאַבְרָהָ֖ם לֵאמֹ֑ר הִנֵּ֤ה יָלְדָה֙ מִלְכָּ֔ה גַּם־הִ֥וא בָּנִ֖ים לְנָחוֹ֥ר אָחִֽיךָ׃

אחרי הדברים האלה ויגד וגו׳. בְּשׁוּבוֹ מֵהַר הַמּוֹרִיָּה הָיָה אַבְרָהָם מְהַרְהֵר וְאוֹמֵר אִלּוּ הָיָה בְּנִי שָׁחוּט כְּבָר, הָיָה הוֹלֵךְ בְּלֹא בָנִים, הָיָה לִי לְהַשִּׂיאוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא, בִּשְׂרוֹ הַקָּבָ״ה שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה בַּת זוּגוֹ, וְזֶהוּ **הדברים האלה**, הִרְהוּרֵי דְּבָרִים שֶׁהָיוּ עַל יְדֵי עֲקֵדָה:

גם היא. אַף הִיא הִשְׁוָת מִשְׁפְּחוֹתֶיהָ לְמִשְׁפְּחוֹת אַבְרָהָם י״ב, מָה אַבְרָהָם י״ב שְׁבָטִים שֶׁיָּצְאוּ מִיַּעֲקֹב, ח׳ בְּנֵי הַגְּבִירוֹת וד׳ בְּנֵי שְׁפָחוֹת, אַף אִלּוּ ח׳ בְּנֵי גְּבִירוֹת וְד׳ בְּנֵי פִּילֶגֶשׁ:

כ״א אֶת־עוּץ֙ בְּכֹר֔וֹ וְאֶת־בּ֥וּז אָחִ֖יו וְאֶת־קְמוּאֵ֥ל אֲבִי־אֲרָֽם׃

כ״ב וְאֶת־כֶּ֖שֶׂד וְאֶת־חֲזֹ֑ו וְאֶת־פִּלְדָּ֣שׁ וְאֶת־יִדְלָ֔ף וְאֵ֖ת בְּתוּאֵֽל׃

כ״ג וּבְתוּאֵ֖ל יָלַ֣ד אֶת־רִבְקָ֑ה שְׁמֹנָ֣ה אֵ֠לֶּה יָלְדָ֨ה מִלְכָּ֜ה לְנָחֹ֗ור אֲחִ֥י אַבְרָהָֽם׃

ובתואל ילד את רבקה. כָּל הַיִּחוּסִין הַלָּלוּ לֹא נִכְתְּבוּ אֶלָּא בִּשְׁבִיל פָּסוּק זֶה:

כ״ד וּפִילַגְשׁ֣וֹ וּשְׁמָ֔הּ רְאוּמָ֑ה וַתֵּ֥לֶד גַּם־הִ֛וא אֶת־טֶ֥בַח וְאֶת־גַּ֖חַם וְאֶת־תַּחַ֥שׁ וְאֶת־מַעֲכָֽה׃ {פ}

פרק כ״ג

א׳ וַיִּהְיוּ֙ חַיֵּ֣י שָׂרָ֔ה מֵאָ֥ה שָׁנָ֛ה וְעֶשְׂרִ֥ים שָׁנָ֖ה וְשֶׁ֣בַע שָׁנִ֑ים שְׁנֵ֖י חַיֵּ֥י שָׂרָֽה׃

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לְכָךְ נִכְתַּב שָׁנָה בְּכָל כְּלָל וּכְלָל, לוֹמַר לְךָ שֶׁכָּל אֶחָד נִדְרָשׁ לְעַצְמוֹ, בַּת ק׳ כְּבַת כ׳ לְחֵטְא, מַה בַּת כ׳ לֹא חָטְאָה, שֶׁהֲרֵי אֵינָהּ בַּת עֲנָשִׁין, אַף בַּת ק׳ בְּלֹא חֵטְא, וּבַת כ׳ כְּבַת ז׳ לְיֹפִי׃

שני חיי שרה. כֻּלָּן שָׁוִין לְטוֹבָה׃

ב׳ וַתָּמָ֥ת שָׂרָ֖ה בְּקִרְיַ֣ת אַרְבַּ֑ע הִ֚וא חֶבְר֔וֹן בְּאֶ֖רֶץ כְּנָ֑עַן וַיָּבֹ֣א אַבְרָהָ֔ם לִסְפֹּ֥ד לְשָׂרָ֖ה וְלִבְכֹּתָֽהּ׃

בקרית ארבע. עַל שֵׁם אַרְבַּע עֲנָקִים שֶׁהָיוּ שָׁם, אֲחִימָן שֵׁשַׁי וְתַלְמַי וַאֲבִיהֶם. דְּ״אַ עַל שֵׁם אַרְבַּע זוּגוֹת שֶׁנִּקְבְּרוּ שָׁם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ, אָדָם וְחַוָּה, אַבְרָהָם וְשָׂרָה, יִצְחָק וְרִבְקָה, יַעֲקֹב וְלֵאָה (בראשית רבה)׃

ויבא אברהם. מִבְּאֵר שָׁבַע׃

לספוד לשרה ולבכתה. וְנִסְמְכָה מִיתַת שָׂרָה לַעֲקֵדַת יִצְחָק לְפִי שֶׁעַל יְדֵי בְּשׂוֹרַת הָעֲקֵדָה, שֶׁנִּזְדַּמֵּן בְּנָהּ לִשְׁחִיטָה וְכִמְעַט שֶׁלֹּא נִשְׁחַט, פָּרְחָה נִשְׁמָתָהּ מִמֶּנָּה וּמֵתָה׃

ג׳ וַיָּ֣קָם אַבְרָהָם֮ מֵעַ֣ל פְּנֵי֒ מֵתוֹ֙ וַיְדַבֵּ֣ר אֶל־בְּנֵי־חֵ֔ת לֵאמֹֽר׃

ד׳ גֵּר־וְתוֹשָׁ֥ב אָנֹכִ֖י עִמָּכֶ֑ם תְּנ֨וּ לִ֜י אֲחֻזַּת־קֶ֗בֶר עִמָּכֶם֙ וְאֶקְבְּרָ֣ה מֵתִ֔י מִלְּפָנָֽי׃

גר ותושב אנכי עמכם. גֵּר מֵאֶרֶץ אַחֶרֶת וְנִתְיַשַּׁבְתִּי עִמָּכֶם. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה אִם תִּרְצוּ חֲרִינִי גֵּר, וְאִם לָאו אֶהְיֶה תּוֹשָׁב וְאֶטְלֶנָּה מִן הַדִּין, שֶׁאָמַר לִי הַקָּבָ״ה לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת׃

אחוזת קבר. אֲחֻזַּת קֶרְקַע לְבֵית הַקְּבָרוֹת׃

ה׳ וַיַּעֲנ֥וּ בְנֵי־חֵ֖ת אֶת־אַבְרָהָ֥ם לֵאמֹ֖ר לֽוֹ׃

ו׳ שְׁמָעֵ֣נוּ | אֲדֹנִ֔י נְשִׂ֥יא אֱלֹהִ֖ים אַתָּ֣ה בְתוֹכֵ֑נוּ בְּמִבְחַ֤ר קְבָרֵ֙ינוּ֙ קְבֹ֣ר אֶת־מֵתֶ֔ךָ אִ֥ישׁ מִמֶּ֖נּוּ אֶת־קִבְר֣וֹ לֹא־יִכְלֶ֥ה מִמְּךָ֖ מִקְבֹּ֥ר מֵתֶֽךָ׃

לא יכלה. לֹא יִמְנַע כְּמוֹ לֹא תִכְלָא רַחֲמֶיךָ (תהילים מ׳) וּכְמוֹ וַיִּכָּלֵא הַגֶּשֶׁם (בראשית ח׳)׃

ז׳ וַיָּ֣קָם אַבְרָהָ֔ם וַיִּשְׁתַּ֖חוּ לְעַ֣ם הָאָ֑רֶץ לִבְנֵי־חֵֽת׃

ח׳ וַיְדַבֵּ֣ר אִתָּ֔ם לֵאמֹ֖ר אִם־יֵ֣שׁ אֶת־נַפְשְׁכֶ֗ם לִקְבֹּ֛ר אֶת־מֵתִ֥י מִלְּפָנַ֖י שְׁמָע֣וּנִי וּפִגְעוּ־לִ֣י בְּעֶפְרֹ֣ן בֶּן־צֹֽחַר׃

נפשכם. רְצוֹנְכֶם׃

ופגעו לי. לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה כְּמוֹ: אַל תִּפְגְּעִי בִּי (רות א׳)׃

ט׳ וְיִתֶּן־לִ֞י אֶת־מְעָרַ֣ת הַמַּכְפֵּלָ֗ה אֲשֶׁר־לוֹ֙ אֲשֶׁ֣ר בִּקְצֵ֣ה שָׂדֵ֔הוּ בְּכֶ֥סֶף מָלֵ֖א יִתְּנֶ֣נָּה לִ֑י בְּתוֹכְכֶ֛ם לַאֲחֻזַּת־קָֽבֶר׃

המכפלה. בַּיִת עַלְיָה עַל גַּבָּיו. דְּ״אַ שֶׁכְּפוּלָה בְּזוּגוֹת (עירובין נ״ג)׃

בכסף מלא. שָׁלֵם, כָּל שֶׁהוּא; וְכֵן דָּוִד אָמַר לַאֲרַוְנָה בְּכֶסֶף מָלֵא (דברי הימים א כ״א)׃

י׳ וְעֶפְרֹ֣ן יֹשֵׁ֔ב בְּתוֹךְ֙ בְּנֵי־חֵ֔ת וַיַּ֥עַן עֶפְרוֹן֙ הַחִתִּ֔י אֶת־אַבְרָהָ֖ם בְּאָזְנֵ֣י בְנֵי־חֵ֑ת לְכֹל֙ בָּאֵ֣י שַׁעַר־עִ֔ירוֹ לֵאמֹֽר׃

ועפרון ישב. כְּתִיב חָסֵר, אוֹתוֹ הַיּוֹם מִנּוּהוּ שׁוֹטֵר עֲלֵיהֶם; מִפְּנֵי חֲשִׁיבוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהָיָה צָרִיךְ לוֹ, עָלָה לִגְדֻלָּה׃

לכל באי שער עירו. שֶׁכֻּלָּן בָּטְלוּ מִמְּלַאכְתָּן וּבָאוּ לִגְמֹל חֶסֶד לְשָׂרָה׃

י״א לֹ֣א אֲדֹנִ֔י שְׁמָעֵ֖נִי הַשָּׂדֶ֣ה נָתַ֣תִּי לָ֑ךְ וְהַמְּעָרָ֥ה אֲשֶׁר־בּ֛וֹ לְךָ֥ נְתַתִּ֖יהָ לְעֵינֵ֣י בְנֵי־עַמִּ֑י נְתַתִּ֖יהָ לָ֥ךְ קְבֹ֖ר מֵתֶֽךָ׃

לא אדני. לֹא תִקְּנָהּ אוֹתָהּ בְּדָמִים׃

נתתי לך. הֲרֵי הוּא כְּמוֹ שֶׁנְּתַתִּיהָ לְךָ׃

י״ב וַיִּשְׁתַּחוּ אַבְרָהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ׃

י״ג וַיְדַבֵּר אֶל־עֶפְרוֹן בְּאָזְנֵי עַם־הָאָרֶץ לֵאמֹר אַךְ אִם־אַתָּה לוּ שְׁמָעֵנִי נָתַתִּי כֶּסֶף הַשָּׂדֶה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת־מֵתִי שָׁמָּה׃

אך אם אתה לו שמעני. אַתָּה אוֹמֵר לִי לִשְׁמֹעַ לְךָ וְלִקַּח בְּחִנָּם, אֲנִי אִי אֶפְשִׁי בְּכָךְ׃

אך אם אתה לו שמעני. הַלְוַאי וְתִשְׁמָעֵנִי׃

נתתי. דני״ש בלע״ז, מוּכָן הוּא אֶצְלִי, וְהַלְוַאי נָתַתִּי לְךָ כְּבָר׃

י״ד וַיַּעַן עֶפְרֹן אֶת־אַבְרָהָם לֵאמֹר לוֹ׃

ט״ו אֲדֹנִי שְׁמָעֵנִי אֶרֶץ אַרְבַּע מֵאֹת שֶׁקֶל־כֶּסֶף בֵּינִי וּבֵינְךָ מַה־הִוא וְאֶת־מֵתְךָ קְבֹר׃

ביני ובינך. בֵּין שְׁנֵי אוֹהֲבִים כָּמוֹנוּ מַה הִיא חֲשׁוּבָה לִכְלוּם, אֶלָּא הַנַּח אֶת הַמֶּכֶר וְאֶת מֵתְךָ קְבֹר (בראשית רבה)׃

ט״ז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל־עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקֹל אַבְרָהָם לְעֶפְרֹן אֶת־הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דִּבֶּר בְּאָזְנֵי בְנֵי־חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֹבֵר לַסֹּחֵר׃

וישקל אברהם לעפרן. חָסֵר וָי״ו; לְפִי שֶׁאָמַר הַרְבֵּה, וַאֲפִלּוּ מְעַט לֹא עָשָׂה (בבא מציעא פ״ז), שֶׁנָּטַל מִמֶּנּוּ שְׁקָלִים גְּדוֹלִים שֶׁהֵן קַנְטָרִין, שֶׁנֶּאֱמַר עֹבֵר לַסֹּחֵר, שֶׁמִּתְקַבְּלִים בְּשֶׁקֶל בְּכָל מָקוֹם (שם ובכורות נ׳), וְיֵשׁ מָקוֹם שֶׁשְּׁקָלֶיהָן גְּדוֹלִים, שֶׁהֵן קַנְטָרִין צנטינא״רש בלע״ז׃

י״ז וַיָּקָם | שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בַּמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר לִפְנֵי מַמְרֵא הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ וְכָל־הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה אֲשֶׁר בְּכָל־גְּבֻלוֹ סָבִיב׃

ויקם שדה עפרון. תְּקוּמָה הָיְתָה לוֹ, שֶׁיָּצָא מִיַּד הֶדְיוֹט לְיַד מָלֵךְ; וּפְשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר בּוֹ וְכָל הָעֵץ לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה וגו׳׃

י״ח לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי־חֵת בְּכֹל בָּאֵי שַׁעַר־עִירוֹ׃

בכל באי שער עירו. בְּקֶרֶב כֻּלָּם וּבְמַעֲמַד כֻּלָּם הִקְנָהוּ לוֹ׃

י״ט וְאַחֲרֵי־כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל־מְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל־פְּנֵי מַמְרֵא הִוא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן׃

כ׳ וַיָּקָם הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ לְאַבְרָהָם לַאֲחֻזַּת־קָבֶר מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃ {ס}

פרק כ״ד

א׳ וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַּיָּמִים וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אַבְרָהָם בַּכֹּל׃

ברך את אברהם בכל. בַּכֹּל עוֹלֶה בְּגִימַטְרִיָּא בֵּן, וּמֵאַחַר שֶׁהָיָה לוֹ בֵּן הָיָה צָרִיךְ לְהַשִּׂיאוֹ אִשָּׁה׃

ב׳ וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל־עַבְדּוֹ זְקַן בֵּיתוֹ הַמֹּשֵׁל בְּכָל־אֲשֶׁר־לוֹ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יַרְכִּי׃

זקן ביתו. לְפִי שֶׁהוּא דָּבוּק נָקוּד זְקַן׃

תחת ירכי. לְפִי שֶׁהַנִּשְׁבָּע צָרִיךְ שֶׁיִּטֹּל בְּיָדוֹ חֵפֶץ שֶׁל מִצְוָה, כְּגוֹן סֵפֶר תּוֹרָה אוֹ תְּפִלִּין (שבועות ל״ח), וְהַמִּילָה הָיְתָה מִצְוָה רִאשׁוֹנָה לוֹ וּבָאָה לוֹ עַל יְדֵי צַעַר וְהָיְתָה חֲבִיבָה עָלָיו וּנְטָלָהּ׃

ג׳ וְאַשְׁבִּיעֲךָ בַּיהוָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יוֹשֵׁב בְּקִרְבּוֹ׃

ד׳ כִּי אֶל־אַרְצִי וְאֶל־מוֹלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי לְיִצְחָק׃

ה׳ וַיֹּאמֶר אֵלָיו הָעֶבֶד אוּלַי לֹא־תֹאבֶה הָאִשָּׁה לָלֶכֶת אַחֲרַי אֶל־הָאָרֶץ הַזֹּאת הֲהָשֵׁב אָשִׁיב אֶת־בִּנְךָ אֶל־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יָצָאתָ מִשָּׁם׃

ו׳ וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַבְרָהָם הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תָּשִׁיב אֶת־בְּנִי שָׁמָּה׃

ז׳ יְהוָה | אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקָחַנִי מִבֵּית אָבִי֙ וּמֵאֶ֣רֶץ מוֹלַדְתִּ֔י וַאֲשֶׁר דִּבֶּר־לִ֥י וַאֲשֶׁר נִשְׁבַּע־לִ֖י לֵאמֹ֑ר לְזַרְעֲךָ֥ אֶתֵּ֖ן אֶת־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֑את הוּא יִשְׁלַ֤ח מַלְאָכוֹ֙ לְפָנֶ֔יךָ וְלָקַחְתָּ֥ אִשָּׁ֛ה לִבְנִ֖י מִשָּֽׁם׃

ה׳ אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. וְלֹא אָמַר "וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ", וּלְמַעְלָה אָמַר וַאֲשֶׁבִּיעֲךָ וגו׳? אָמַר לוֹ עַכְשָׁו הוּא אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וֵאלֹהֵי הָאָרֶץ, שֶׁהִרְגַּלְתִּיו בְּפִי הַבְּרִיּוֹת, אֲבָל כְּשֶׁלְּקָחַנִי מִבֵּית אָבִי הָיָה אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם וְלֹא אֱלֹהֵי הָאָרֶץ, שֶׁלֹּא הָיוּ בָּאֵי עוֹלָם מַכִּירִים בּוֹ וּשְׁמוֹ לֹא הָיָה רָגִיל בָּאָרֶץ׃

מבית אבי. מֵחָרָן׃

ומארץ מולדתי. מֵאוּר כַּשְׂדִּים׃

ואשר דבר לי. לְצָרְכִּי; כְּמוֹ אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלַי (מלכים א׳ ב׳), וְכֵן כָּל לִי וְלוֹ וְלָהֶם הַסְּמוּכִים אֵצֶל דִּבּוּר מְפֹרָשִׁים בִּלְשׁוֹן עַל, וְתַרְגּוּם שֶׁלָּהֶם עֲלַי, עֲלוֹהִי, עֲלֵיהוֹן, שֶׁאֵין נוֹפֵל אֵצֶל דִּבּוּר לְשׁוֹן לִי וְלוֹ וְלָהֶם, אֶלָּא אֱלַי, אֵלָיו, אֲלֵיהֶם, וְתַרְגּוּם שֶׁלָּהֶם עִמִּי, עִמֵּיהּ, עִמְּהוֹן, אֲבָל אֵצֶל אֲמִירָה נוֹפֵל לְשׁוֹן לִי וְלוֹ וְלָהֶם׃

ואשר נשבע לי. בֵּין הַבְּתָרִים׃

ח׳ וְאִם־לֹ֨א תֹאבֶ֜ה הָאִשָּׁה֮ לָלֶכֶת֒ אַחֲרֶ֗יךָ וְנִקֵּ֙יתָ֙ מִשְּׁבֻעָתִ֣י זֹ֔את רַ֖ק אֶת־בְּנִ֥י לֹא תָשֵׁ֖ב שָׁמָּֽה׃

ונקית משבועתי וגו׳. וְקַח לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת עָנֵר אֶשְׁכּוֹל וּמַמְרֵא׃

רק את בני וגו׳. רַק מְעוּט הוּא; בְּנִי אֵינוֹ חוֹזֵר, אֲבָל יַעֲקֹב בֶּן בְּנִי סוֹפוֹ לַחֲזוֹר׃

ט׳ וַיָּשֶׂם הָעֶ֙בֶד֙ אֶת־יָד֔וֹ תַּ֖חַת יֶ֣רֶךְ אַבְרָהָ֣ם אֲדֹנָ֑יו וַיִּשָּׁבַ֥ע לוֹ֙ עַל־הַדָּבָ֣ר הַזֶּֽה׃

י׳ וַיִּקַּ֣ח הָעֶ֡בֶד עֲשָׂרָ֣ה גְמַלִּים֩ מִגְּמַלֵּ֨י אֲדֹנָ֜יו וַיֵּ֣לֶךְ וְכָל־טוּב֮ אֲדֹנָיו֒ בְּיָד֗וֹ וַיָּ֙קָם֙ וַיֵּ֣לֶךְ אֶל־אֲרַ֔ם נַהֲרַיִם֖ אֶל־עִ֥יר נָחֽוֹר׃

מגמלי אדוניו. נִכְרִין הָיוּ מִשְּׁאָר גְּמַלִּים, שֶׁהָיוּ יוֹצְאִין זְמוּמִין מִפְּנֵי הַגֶּזֶל, שֶׁלֹּא יִרְעוּ בִּשְׂדוֹת אֲחֵרִים (בראשית רבה)׃

וכל טוב אדוניו בידו. שְׁטָר מַתָּנָה כָּתַב לְיִצְחָק עַל כָּל אֲשֶׁר לוֹ, כְּדֵי שֶׁיִּקָּפְצוּ לִשְׁלֹחַ לוֹ בְּתָם (בראשית רבה)׃

ארם נהרים. בֵּין שְׁתֵּי נְהָרוֹת יוֹשֶׁבֶת׃

י״א וַיַּבְרֵךְ֙ הַגְּמַלִּ֣ים מִח֔וּץ לָעִ֖יר אֶל־בְּאֵ֣ר הַמַּ֑יִם לְעֵ֤ת עֶרֶב֙ לְעֵ֣ת צֵ֔את הַשֹּׁאֲבֹֽת׃

ויברך הגמלים. הִרְבִּיצָם׃

י״ב וַיֹּאמַ֗ר | יְהוָ֞ה אֱלֹהֵ֤י אֲדֹנִי֙ אַבְרָהָ֔ם הַקְרֵה־נָ֥א לְפָנַ֖י הַיּ֑וֹם וַעֲשֵׂה־חֶ֖סֶד עִם־אֲדֹנִ֥י אַבְרָהָֽם׃

י״ג הִנֵּ֣ה אָנֹכִ֔י נִצָּ֖ב עַל־עֵ֣ין הַמָּ֑יִם וּבְנ֣וֹת אַנְשֵׁ֔י הָעִ֖יר יֹצְא֥וֹת לִשְׁאֹ֖ב מָֽיִם׃

י״ד וְהָיָ֣ה הַנַּעֲרָ֗ אֲשֶׁ֨ר אֹמַ֤ר אֵלֶ֙יהָ֙ הַטִּי־נָ֣א כַדֵּ֔ךְ וְאֶשְׁתֶּ֑ה וְאָמְרָ֣ה שְׁתֵ֔ה וְגַ֥ם גְּמַלֶּ֖יךָ אַשְׁקֶ֑ה אֹתָ֣הּ הֹכַ֔חְתָּ לְעַבְדְּךָ֖ לְיִצְחָ֑ק וּבָ֣הּ אֵדַ֔ע כִּֽי־עָשִׂ֥יתָ חֶ֖סֶד עִם־אֲדֹנִֽי׃

אתה הכחת. רְאוּיָה הִיא לוֹ שֶׁתִּהֵא גּוֹמֶלֶת חֲסָדִים, וּכְדַאי לְכָנֵס בְּבֵיתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם; וּלְשׁוֹן הֹכַחְתָּ בְּרִרְתָּ, אפרו״ביש״ט בלע״ז׃

ובה אדע. לְשׁוֹן תְּחִנָּה, הוֹדַע לִי בָּהּ׃

כי עשית חסד. אִם תִּהְיֶה מְמֻשְׁפַּחְתּוֹ וְהוֹגֶנֶת לוֹ אֵדַע כִּי עָשִׂית חֶסֶד׃

ט״ו וַיְהִי־הוּא֙ טֶ֣רֶם כִּלָּ֔ה לְדַבֵּ֖ר וְהִנֵּ֣ה רִבְקָ֗ה יֹצֵאת֙ אֲשֶׁ֣ר יָלְדָ֔ה לְבְתוּאֵ֥ל בֶּן־מִלְכָּ֖ה אֵ֣שֶׁת נָח֑וֹר אֲחִ֖י אַבְרָהָ֥ם וְכַדָּ֖הּ עַל־שִׁכְמָֽהּ׃

ט״ז וְהַנַּעֲרָ֣ טֹבַת־מַרְאֶ֗ה מְאֹד֙ בְּתוּלָ֔ה וְאִ֖ישׁ לֹ֣א יְדָעָ֑הּ וַתֵּ֣רֶד הָעַ֔יְנָה וַתְּמַלֵּ֥א כַדָּ֖הּ וַתָּֽעַל׃

בתולה. מִמְּקוֹם בְּתוּלִים (בראשית רבה)׃

ואיש לא ידעה. שֶׁלֹּא כְּדַרְכָּהּ, לְפִי שֶׁבְּנוֹת הַגּוֹיִם הָיוּ מְשַׁמְּרוֹת מְקוֹם בְּתוּלֵיהֶן וּמַפְקִירוֹת עַצְמָן מִמָּקוֹם אַחֵר, הֵעִיד עַל זוֹ שֶׁנִּקְיָה מִכֹּל׃

י״ז וַיַּרְץ הָעֶבֶד לִקְרָאתָהּ וַיֹּאמֶר הַגְמִיאִינִי נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃

וירץ העבד לקראתה. לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁעָלוּ הַמַּיִם לִקְרָאתָהּ (בראשית רבה)׃

הגמיאיני נא. לְשׁוֹן גְּמִיעָה, הומיי״ר בלע״ז׃

י״ח וַתֹּאמֶר שְׁתֵּה אֲדֹנִי וַתְּמַהֵר וַתֹּרֶד כַּדָּהּ עַל־יָדָהּ וַתַּשְׁקֵהוּ׃

ותרד כדה. מֵעַל שִׁכְמָהּ׃

י״ט וַתְּכַל לְהַשְׁקֹתוֹ וַתֹּאמֶר גַּם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב עַד אִם־כִּלּוּ לִשְׁתֹּת׃

עד אם כלו. חֲרֵי אִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר, אִם כִּלּוּ דֵּי סִפּוּקוֹן, שֶׁזּוֹ הִיא גְּמַר שְׁתִיָּתָן, כְּשֶׁשָּׁתוּ דֵּי סִפּוּקָן׃

כ׳ וַתְּמַהֵר וַתְּעַר כַּדָּהּ אֶל־הַשֹּׁקֶת וַתָּרָץ עוֹד אֶל־הַבְּאֵר לִשְׁאֹב וַתִּשְׁאַב לְכָל־גְּמַלָּיו׃

ותער. לְשׁוֹן נְפִיצָה, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה הַמְעָרֶה מִכְּלֵי אֶל כֶּלִי, וּבַמִּקְרָא יֵשׁ לוֹ דּוֹמֶה אַל תְּעַר נַפְשִׁי (תהילים קמא), אֲשֶׁר הֶעֱרָה לַמָּוֶת נַפְשׁוֹ (ישעיהו נ״ג)׃

השקת. אֶבֶן חֲלוּלָה שֶׁשּׁוֹתִים בָּהּ הַגְּמַלִּים׃

כ״א וְהָאִישׁ מִשְׁתָּאֶה לָהּ מַחֲרִישׁ לָדַעַת הַהִצְלִיחַ יְהוָה דַּרְכּוֹ אִם־לֹא׃

משתאה. לְשׁוֹן שְׁאִיָּה, כְּמוֹ שָׁאוּ עָרִים, תִּשָּׁאֶה שְׁמָמָה (שם ו׳)׃

משתאה. מִשְׁתּוֹמֵם וּמִתְבַּהֵל עַל שֶׁרָאָה דְּבָרוֹ קָרוֹב לְהַצְלִיחַ, אֲבָל אֵינוֹ יוֹדֵעַ אִם מִמִּשְׁפַּחַת אַבְרָהָם הִיא אִם לָאו. וְאַל תִּתְמַהּ בַּת׳ שֶׁל מִשְׁתָּאֶה, שֶׁאֵין לָךְ תֵּבָה שֶׁתְּחִלַּת יְסוֹדָהּ שִׁי״ן וּמְדַבֶּרֶת בִּלְשׁוֹן מִתְפַּעֵל שֶׁאֵין תָּי״ו מַפְרִידָה בֵּין שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת שֶׁל עִקַּר הַיְסוֹד כְּגוֹן מִשְׁתָּאֶה, מִשְׁתּוֹלֵל מִגְּזֵרַת שׁוֹלָל, וַיִּשְׁתּוֹמֵם מִגְּזֵרַת שְׁמָמָה, וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי (מיכה ו׳) מִגְּזֵרַת וַיִּשְׁמֹר, אַף כָּאן מִשְׁתָּאֶה מִגְּזֵרַת תִּשָּׁאֶה, וּכְשֶׁם שֶׁאַתָּה מוֹצֵא לְשׁוֹן מְשׁוֹמֵם בְּאָדָם נִבְהָל וְנֶאֱלָם וּבַעַל מַחֲשָׁבוֹת, כְּמוֹ עַל יוֹמוֹ נָשַׁמּוּ אַחֲרֹנִים (איוב י״ח), שֹׁמּוּ שָׁמַיִם (ירמיהו ב׳), אֶשְׁתּוֹמַם כְּשָׁעָה חֲדָא (דניאל ד׳), כָּךְ תִּפָּרֵשׁ לְשׁוֹן שְׁאִיָּה בְּאָדָם בָּהוּל וּבַעַל מַחֲשָׁבוֹת (וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן שְׁהִיָּה, וְגַבְרָא שָׁהֵי, שׁוֹהֶא וְעוֹמֵד בְּמָקוֹם אֶחָד לְרְאוֹת הַהִצְלִיחַ ה׳ דַּרְכּוֹ; וְאֵין לְתַרְגֵּם שָׁתֵי, שֶׁהֲרֵי אֵינוֹ לְשׁוֹן שְׁתִיָּה, שֶׁאֵין אָלֶף נוֹפֶלֶת בִּלְשׁוֹן שְׁתִיָּה)׃

משתאה לה. מִשְׁתּוֹמֵם עָלֶיהָ, כְּמוֹ אִמְרִי לִי אָחִי הוּא (בראשית כ׳:י״ג) וּכְמוֹ וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ (שם כ״ו)׃

כ״ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת וַיִּקַּח הָאִישׁ נֶזֶם זָהָב בֶּקַע מִשְׁקָלוֹ וּשְׁנֵי צְמִידִים עַל־יָדֶיהָ עֲשָׂרָה זָהָב מִשְׁקָלָם׃

בקע. רֶמֶז לְשִׁקְלֵי יִשְׂרָאֵל בֶּקַע לַגֻּלְגֹּלֶת׃

ושני צמידים. רֶמֶז לִשְׁנֵי לוּחוֹת מְצֻמָּדוֹת׃

עשרה זהב משקלם. רֶמֶז לַעֲשֶׂרֶת הַדִּבְּרוֹת שֶׁבָּהֶן׃

כ״ג וַיֹּאמֶר בַּת־מִי אָתְּ הַגִּידִי נָא לִי הֲיֵשׁ בֵּית־אָבִיךְ מָקוֹם לָנוּ לָלִין׃

ויאמר בת מי את. לְאַחַר שֶׁנָּתַן לָהּ שְׂאֵלָה, לְפִי שֶׁהָיָה בָּטוּחַ בִּזְכוּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם שֶׁהִצְלִיחַ הַקָּבָּ״ה דַּרְכּוֹ׃

ללין. לִינָה אַחַת, לִין שֵׁם דָּבָר; וְהִיא אָמְרָה לָלוּן – כַּמָּה לִינוֹת׃

כ״ד וַתֹּאמֶר אֵלָיו בַּת־בְּתוּאֵל אָנֹכִי בֶּן־מִלְכָּה אֲשֶׁר יָלְדָה לְנָחוֹר׃

בת בתואל. הֶשְׁיבַתּוּ עַל רֹאשׁוֹן וְרֹאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן׃

כ״ה וַתֹּאמֶר אֵלָיו גַּם־תֶּבֶן גַּם־מִסְפּוֹא רַב עִמָּנוּ גַּם־מָקוֹם לָלוּן׃

מספוא. כָּל מַאֲכַל הַגְּמַלִּים קָרוּי מִסְפּוֹא, כְּגוֹן תֶּבֶן וּשְׂעוֹרִים׃

כ״ו וַיִּקֹּד הָאִישׁ וַיִּשְׁתַּחוּ לַיהוָה׃

כ״ז וַיֹּאמֶר בָּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא־עָזַב חַסְדּוֹ וַאֲמִתּוֹ מֵעִם אֲדֹנִי אָנֹכִי בַּדֶּרֶךְ נָחַנִי יְהוָה בֵּית אֲחֵי אֲדֹנִי׃

בדרך. דֶּרֶךְ הַמְּזֻמָּן, דֶּרֶךְ הַיָּשָׁר, בְּאוֹתוֹ דֶּרֶךְ שֶׁהָיִיתִי צָרִיךְ, וְכֵן כָּל בֵּי״ת וְלָמֶ״ד וְהֵ״א הַמְשַׁמְּשִׁים בְּרֹאשׁ הַתֵּבָה וּנְקוּדִים בְּפַתָּח, מְדַבְּרִים בְּדָבָר הַפָּשׁוּט שֶׁנִּזְכַּר כְּבָר בְּמָקוֹם אַחֵר, אוֹ שֶׁהוּא מְבֹרָר וְנִכָּר בְּאֵיזוֹ הוּא מְדַבֵּר׃

כ״ח וַתָּרָץ הַנַּעֲרָ וַתַּגֶּד לְבֵית אִמָּהּ כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה׃

לבית אמה. דֶּרֶךְ הַנָּשִׁים הָיְתָה לִהְיוֹת לָהֶן בַּיִת לֵישֵׁב בּוֹ לְמִלַּאכְתָּן, וְאֵין הַבַּת מַגֶּדֶת אֶלָּא לְאִמָּהּ׃

כ״ט וּלְרִבְקָה אָח וּשְׁמוֹ לָבָן וַיָּרָץ לָבָן אֶל־הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל־הָעָיִן׃

וירץ. לְמָה רָץ וְעַל מָה רָץ? **ויהי כראות את הנזם**, אָמַר עָשִׁיר הוּא זֶה, וְנָתַן עֵינָיו בַּמָּמוֹן׃

ל׳ וַיְהִי | כִּרְאֹת אֶת־הַנֶּזֶם וְאֶת־הַצְּמִדִים עַל־יְדֵי אֲחֹתוֹ וּכְשָׁמְעוֹ אֶת־דִּבְרֵי רִבְקָה אֲחֹתוֹ לֵאמֹר כֹּה־דִבֶּר אֵלַי הָאִישׁ וַיָּבֹא אֶל־הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַגְּמַלִּים עַל־הָעָיִן׃

על הגמלים. לְשָׁמְרָן, כְּמוֹ וְהוּא עוֹמֵד עֲלֵיהֶם (בראשית י״ח:ח׳), לְשַׁמְּשָׁם׃

ל״א וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לָמָּה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאָנֹכִי פִּנִּיתִי הַבַּיִת וּמָקוֹם לַגְּמַלִּים׃

פניתי הבית. מְעֻבּוֹדַת אֱלִילִים (בראשית רבה)׃

ל״ב וַיָּבֹא הָאִישׁ הַבַּיְתָה וַיְפַתַּח הַגְּמַלִּים וַיִּתֵּן תֶּבֶן וּמִסְפּוֹא לַגְּמַלִּים וּמַיִם לִרְחֹץ רַגְלָיו וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ׃

ויפתח. הִתִּיר זְמָם שֶׁלָּהֶם, שֶׁהָיָה סוֹתֵם אֶת פִּיהֶם שֶׁלֹּא יִרְעוּ בַּדֶּרֶךְ בִּשְׁדוֹת אֲחֵרִים׃

ל״ג (ויישם) [וַיּוּשַׂם] לְפָנָיו לֶאֱכֹל וַיֹּאמֶר לֹא אֹכַל עַד אִם־דִּבַּרְתִּי דְּבָרָי וַיֹּאמֶר דַּבֵּר׃

עד אם דברתי. חֲרֵי אִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר וּבִלְשׁוֹן כִּי, כְּמוֹ: עַד כִּי יָבֹא שִׁילֹה (בראשית מ״ט) וְזֶהוּ שֶׁאָמְרוּ חֲזַ״ל: כִּי מְשַׁמֵּשׁ בְּד׳ לְשׁוֹנוֹת, וְהָאֶחָד אִי, וְהוּא אִם׃

ל״ד וַיֹּאמֶר עֶבֶד אַבְרָהָם אָנֹכִי׃

ל״ה וַיהוָה בֵּרַךְ אֶת־אֲדֹנִי מְאֹד וַיִּגְדָּל וַיִּתֶּן־לוֹ צֹאן וּבָקָר וְכֶסֶף וְזָהָב וַעֲבָדִם וּשְׁפָחֹת וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים׃

ל״ו וַתֵּלֶד שָׂרָה אֵשֶׁת אֲדֹנִי בֵן לַאדֹנִי אַחֲרֵי זִקְנָתָהּ וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ׃

ויתן לו את כל אשר לו. שְׁטָר הַמַּתָּנָה הֶרְאָה לָהֶם׃

ל״ז וַיַּשְׁבִּעֵנִי אֲדֹנִי לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה לִבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אָנֹכִי יֹשֵׁב בְּאַרְצוֹ׃

לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. אִם לֹא תֵּלֵךְ תִּחְלָה אֶל בֵּית אָבִי וְלֹא תֹּאבֶה לָלֶכֶת אַחֲרֶיךָ׃

ל״ח אִם־לֹא אֶל־בֵּית־אָבִי תֵּלֵךְ וְאֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי׃

ל״ט וָאֹמַר אֶל־אֲדֹנִי אֻלַי לֹא־תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי׃

אלי לא תלך האשה. אלי כְּתִיב, בַּת הָיְתָה לוֹ לֶאֱלִיעֶזֶר, וְהָיָה מְחַזֵּר לִמְצֹא עִלָּה שֶׁיֹּאמַר לוֹ אַבְרָהָם לִפְנוֹת אֵלָיו לְהַשִּׂיאוֹ בִּתּוֹ, אָמַר לוֹ אַבְרָהָם בְּנִי בָרוּךְ וְאַתָּה אָרוּר וְאֵין אָרוּר מִדַּבֵּק בְּבָרוּךְ׃

מ׳ וַיֹּאמֶר אֵלַי יְהוָה אֲשֶׁר־הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכוֹ אִתְּךָ וְהִצְלִיחַ דַּרְכֶּךָ וְלָקַחְתָּ אִשָּׁה לִבְנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי׃

מ״א אָז תִּנָּקֶה מֵאָלָתִי כִּי תָבוֹא אֶל־מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם־לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתָ נָקִי מֵאָלָתִי׃

מ״ב וָאָבֹא הַיּוֹם אֶל־הָעַיִן וָאֹמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אִם־יֶשְׁךָ־נָא מַצְלִיחַ דַּרְכִּי אֲשֶׁר אָנֹכִי הֹלֵךְ עָלֶיהָ׃

ואבא היום. הַיּוֹם יָצָאתִי וְהַיּוֹם בָּאתִי, מִכָּאן שֶׁקִּפְּצָה לוֹ הָאָרֶץ. אָמַר רַבִּי אַחָא יָפָה שִׂיחָתָן שֶׁל עַבְדֵי אָבוֹת לִפְנֵי הַמָּקוֹם מִתּוֹרָתָן שֶׁל בָּנִים, שֶׁהֲרֵי פָּרָשָׁה שֶׁל אֱלִיעֶזֶר כְּפוּלָה בַּתּוֹרָה וְהַרְבֵּה גּוּפֵי תּוֹרָה לֹא נִתְנוּ אֶלָּא בִּרְמִיָּזָה (בראשית רבה)׃

מ״ג הִנֵּה אָנֹכִי נִצָּב עַל־עֵין הַמָּיִם וְהָיָה הָעַלְמָה הַיֹּצֵאת לִשְׁאֹב וְאָמַרְתִּי אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי־נָא מְעַט־מַיִם מִכַּדֵּךְ׃

מ״ד וְאָמְרָה אֵלַי גַּם־אַתָּה שְׁתֵה וְגַם לִגְמַלֶּיךָ אֶשְׁאָב הִוא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר־הֹכִיחַ יְהוָה לְבֶן־אֲדֹנִי׃

גם אתה. גַּם לָרַבּוֹת אֲנָשִׁים שֶׁעִמּוֹ׃

הוכיח. בֵּרַר וְהוֹדִיעַ, וְכֵן כָּל הוֹכָחָה שֶׁבַּמִּקְרָא בֵּרוּר דָּבָר׃

מ״ה אֲנִי טֶרֶם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל־לִבִּי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכַדָּהּ עַל־שִׁכְמָהּ וַתֵּרֶד הָעַיְנָה וַתִּשְׁאָב וָאֹמַר אֵלֶיהָ הַשְׁקִינִי נָא׃

טרם אכלה. טֶרֶם שֶׁאֲנִי מְכַלֶּה, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן הווֶה, פְּעָמִים שֶׁהוּא מְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן עָבָר וְיָכוֹל לִכְתֹּב טֶרֶם כִּלִּיתִי, וּפְעָמִים שֶׁמְּדַבֵּר בִּלְשׁוֹן עָתִיד, כְּמוֹ כִּי אָמַר אִיּוֹב, הֲרֵי לְשׁוֹן עָבָר, כָּכָה יַעֲשֶׂה אִיּוֹב (איוב א׳), הֲרֵי לְשׁוֹן עָתִיד, וּפֵרוּשׁ שְׁנֵיהֶם לְשׁוֹן הווֶה, כִּי אוֹמֵר הָיָה אִיּוֹב אוּלַי חָטְאוּ בָנַי וגו׳, וְהָיָה עוֹשֶׂה כָּךְ׃

מ״ו וַתְּמַהֵר וַתּוֹרֶד כַּדָּהּ מֵעָלֶיהָ וַתֹּאמֶר שְׁתֵה וְגַם־גְּמַלֶּיךָ אַשְׁקֶה וָאֶשְׁתְּ וְגַם הַגְּמַלִּים הִשְׁקָתָה׃

מ״ז וָאֶשְׁאַל אֹתָהּ וָאֹמַר בַּת־מִי אַתְּ וַתֹּאמֶר בַּת־בְּתוּאֵל בֶּן־נָחוֹר אֲשֶׁר יָלְדָה־לוֹ מִלְכָּה וָאָשִׂם הַנֶּזֶם עַל־אַפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל־יָדֶיהָ׃

ואשאל. ואשם. שְׁנָּה הַסֵּדֶר, שֶׁהֲרֵי הוּא תְּחִלָּה נָתַן וְאַחַר כָּךְ שָׁאַל, אֶלָּא שֶׁלֹּא יִתְפְּשׂוּהוּ בִּדְבָרָיו וְיֹאמְרוּ הַאֵיךְ נָתַתָּ לָהּ וַעֲדַיִן אֵינְךָ יוֹדֵעַ מִי הִיא׃

מ״ח וָאֶקֹּד וָאֶשְׁתַּחֲוֶה לַיהוָה וָאֲבָרֵךְ אֶת־יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנִי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחַנִי בְּדֶרֶךְ אֱמֶת לָקַחַת אֶת־בַּת־אֲחִי אֲדֹנָי לִבְנוֹ׃

מ״ט וְעַתָּה אִם־יֶשְׁכֶם עֹשִׂים חֶסֶד וֶאֱמֶת אֶת־אֲדֹנִי הַגִּידוּ לִי וְאִם־לֹא הַגִּידוּ לִי וְאֶפְנֶה עַל־יָמִין אוֹ עַל־שְׂמֹאל׃

על ימין. מִבְּנוֹת יִשְׁמָעֵאל׃

על שמאל. מִבְּנוֹת לוֹט, שֶׁהָיָה יוֹשֵׁב לִשְׂמֹאלוֹ שֶׁל אַבְרָהָם׃

נ׳ וַיַּעַן לָבָן וּבְתוּאֵל וַיֹּאמְרוּ מֵיְהוָה יָצָא הַדָּבָר לֹא נוּכַל דַּבֵּר אֵלֶיךָ רַע אוֹ־טוֹב׃

ויען לבן ובתואל. רָשָׁע הָיָה, וְקַפֵּץ לְהָשִׁיב לִפְנֵי אָבִיו׃

לא נוכל דבר אליך. לְמָאן בַּדָּבָר הַזֶּה לֹא עַל יְדֵי תְּשׁוּבַת דָּבָר רַע וְלֹא עַל יְדֵי תְּשׁוּבַת דָּבָר הָגוּן, וְנִכָּר שֶׁמֵּה׳ יָצָא הַדָּבָר, לְפִי דִּבְּרִיךְ שֶׁזִּמְּנָה לְךָ (בראשית רבה)׃

נ״א הִנֵּה־רִבְקָה לְפָנֶיךָ קַח וָלֵךְ וּתְהִי אִשָּׁה לְבֶן־אֲדֹנֶיךָ כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה׃

נ״ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר שָׁמַע עֶבֶד אַבְרָהָם אֶת־דִּבְרֵיהֶם וַיִּשְׁתַּחוּ אַרְצָה לַיהוָה׃

וישתחו ארצה. מִכָּאן שֶׁמּוֹדִים עַל בְּשׂוֹרָה טוֹבָה׃

נ״ג וַיּוֹצֵא הָעֶבֶד כְּלֵי־כֶסֶף וּכְלֵי זָהָב וּבְגָדִים וַיִּתֵּן לְרִבְקָה וּמִגְדָּנֹת נָתַן לְאָחִיהָ וּלְאִמָּהּ׃

ומגדנות. לְשׁוֹן מְגָדִים, שֶׁהֵבִיא עִמּוֹ מִינֵי פֵּרוֹת שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל׃

נ״ד וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ הוּא וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר־עִמּוֹ וַיָּלִינוּ וַיָּקוּמוּ בַבֹּקֶר וַיֹּאמֶר שַׁלְּחֵנִי לַאדֹנִי׃

וילינו. כָּל לִינָה שֶׁבַּמִּקְרָא לִינַת לַיְלָה אֶחָד׃

נ״ה וַיֹּאמֶר אָחִיהָ וְאִמָּהּ תֵּשֶׁב הַנַּעֲרָ אִתָּנוּ יָמִים אוֹ עָשׂוֹר אַחַר תֵּלֵךְ׃

ויאמר אחיה ואמה. וּבְתוּאֵל הֵיכָן הָיָה? הָיָה רוֹצֶה לְעַכֵּב וּבָא מַלְאָךְ וְהֵמִיתוֹ׃

ימים. שָׁנָה, כְּמוֹ יָמִים תִּהְיֶה גְּאֻלָּתוֹ (ויקרא כ״ה), שֶׁכָּךְ נוֹתְנִין לְבְתוּלָה זְמַן י״ב חֹדֶשׁ לְפָרְנֵס עַצְמָהּ בְּתַכְשִׁיטִים (כתובות נ״ז):

או עשור. י׳ חֳדָשִׁים; וְאִם תֹּאמַר יָמִים מַמָּשׁ, אֵין דֶּרֶךְ הַמְבַקְּשִׁים לְבַקֵּשׁ דָּבָר מֻעָט, וְאִם לֹא תִּרְצֶה תֵּן לָנוּ מְזֻמָּנָה מִזֶּה:

נ״ו וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אַל־תְּאַחֲרוּ אֹתִי וַיהוָה הִצְלִיחַ דַּרְכִּי שַׁלְּחוּנִי וְאֵלְכָה לַאדֹנִי׃

נ״ז וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לַנַּעֲרָ וְנִשְׁאֲלָה אֶת־פִּיהָ׃

ונשאלה את פיה. מִכָּאן שֶׁאֵין מַשִּׂיאִין אֶת הָאִשָּׁה אֶלָּא מִדַּעְתָּהּ (בראשית רבה):

נ״ח וַיִּקְרְאוּ לְרִבְקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתֵלְכִי עִם־הָאִישׁ הַזֶּה וַתֹּאמֶר אֵלֵךְ׃

ותאמר אלך. מֵעַצְמִי, וְאַף אִם אֵינְכֶם רוֹצִים:

נ״ט וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־רִבְקָה אֲחֹתָם וְאֶת־מֵנִקְתָּהּ וְאֶת־עֶבֶד אַבְרָהָם וְאֶת־אֲנָשָׁיו׃

ס׳ וַיְבָרְכוּ אֶת־רִבְקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אֲחֹתֵנוּ אַתְּ הֲיִי לְאַלְפֵי רְבָבָה וְיִירַשׁ זַרְעֵךְ אֵת שַׁעַר שֹׂנְאָיו׃

את היי לאלפי רבבה. אַתְּ וְזַרְעֵךְ תְּקַבְּלוּ אוֹתָהּ בְּרָכָה שֶׁנֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְהִרְבֵּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ וגו׳, יְהִי רָצוֹן שֶׁיְּהֵא אוֹתוֹ הַזֶּרַע מִמֵּךְ וְלֹא מֵאִשָּׁה אַחֶרֶת:

ס״א וַתָּקָם רִבְקָה וְנַעֲרֹתֶיהָ וַתִּרְכַּבְנָה עַל־הַגְּמַלִּים וַתֵּלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת־רִבְקָה וַיֵּלֶךְ׃

ס״ב וְיִצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחַי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב׃

מבוא באר לחי רואי. שֶׁהָלַךְ לְהָבִיא הָגָר לְאַבְרָהָם אָבִיו שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה (בראשית רבה):

יושב בארץ הנגב. קָרוֹב לְאוֹתוֹ בְּאֵר, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אַרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין קָדֵשׁ וּבֵין שׁוּר (בראשית כ׳) וְשָׁם הָיָה הַבְּאֵר, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה בֵין קָדֵשׁ וּבֵין בָּרֶד (שם ט״ז):

ס״ג וַיֵּצֵא יִצְחָק לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה לִפְנוֹת עָרֶב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיַּרְא וְהִנֵּה גְמַלִּים בָּאִים׃

לשוח. לְשׁוֹן תְּפִלָּה (בראשית רבה), כְּמוֹ יְשִׂיחוֹ שִׂיחוֹ (תהילים ק״ב):

ס״ד וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת־עֵינֶיהָ וַתֵּרֶא אֶת־יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמָל׃

ותרא את יצחק. רָאֲתָה אוֹתוֹ הָדוּר וְתוֹהֶא מִפָּנָיו (בראשית רבה):

ותפל. הִשְׁמִיטָה עַצְמָהּ לָאָרֶץ, כְּתַרְגּוּמוֹ וְאִתְרְכִינַת, הִטָּתָה עַצְמָהּ לָאָרֶץ וְלֹא הִגִּיעָה עַד הַקַּרְקַע, כְּמוֹ הַטֵּה נָא כַדֵּךְ, אַרְכִּינִי, וַיֵּט שָׁמַיִם (תהילים י״ח), וְאַרְכִּין, לְשׁוֹן מֵשָׁה לָאָרֶץ, וְדוֹמֶה לוֹ כִּי יִפֹּל לֹא יוּטָל (תהילים ל״ז), כְּלוֹמַר אִם יִשָּׁה לָאָרֶץ לֹא יַגִּיעַ עַד הַקַּרְקַע:

ס״ה וַתֹּאמֶר אֶל־הָעֶבֶד מִי־הָאִישׁ הַלָּזֶה הַהֹלֵךְ בַּשָּׂדֶה לִקְרָאתֵנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנִי וַתִּקַּח הַצָּעִיף וַתִּתְכָּס׃

ותתכס. לְשׁוֹן וַתִּתְפַּעֵל, כְּמוֹ וַתִּקָּבֵר וַתִּשָּׁבֵר:

ס״ו וַיְסַפֵּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֵת כָּל־הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה׃

ויספר העבד. גִּלָּה לוֹ נִסִּים שֶׁנַּעֲשׂוּ לוֹ, שֶׁקִּפְּצָה לוֹ הָאָרֶץ וְשֶׁנִּזְדַּמְּנָה לוֹ רִבְקָה בִּתְפִלָּתוֹ (בראשית רבה):

ס״ז וַיְבִאֶהָ יִצְחָק הָאֹהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת־רִבְקָה וַתְּהִי־לוֹ לְאִשָּׁה וַיֶּאֱהָבֶהָ וַיִּנָּחֶם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ׃ {פ}

האהלה שרה אמו. וַיְבִיאֶהָ הָאֹהֱלָה וְנַעֲשֵׂית דִּגְמַת שָׂרָה אִמּוֹ, כְּלוֹמַר וַהֲרֵי הִיא שָׂרָה אִמּוֹ, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁשָּׂרָה קַיֶּמֶת הָיָה נֵר דָּלוּק מֵעֶרֶב שַׁבָּת לְעֶרֶב שַׁבָּת וּבְרָכָה מְצוּיָה בָּעִסָּה וְעָנָן קָשׁוּר עַל הָאֹהֶל, וּמִשֶּׁמֵתָה פָּסְקוּ, וּכְשֶׁבָּאת רִבְקָה חָזְרוּ (בראשית רבה):

אחרי אמו. דֶּרֶךְ אֶרֶץ כָּל זְמַן שֶׁאִמּוֹ שֶׁל אָדָם קַיֶּמֶת, כָּרוּךְ הוּא אֲצָלָהּ; וּמִשֶּׁמֵתָה, הוּא מִתְנַחֵם בְּאִשְׁתּוֹ:

פרק כ״ה

א׳ וַיֹּסֶף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וּשְׁמָהּ קְטוּרָה׃

קטורה. זוֹ הָגָר, וְנִקְרֵאת קְטוּרָה עַל שֵׁם מַעֲשֶׂיהָ כִּקְטֹרֶת (בראשית רבה), וְשֶׁקְּשְׁרָה פִּתְחָהּ, שֶׁלֹּא נִזְדַּוְּגָה לְאָדָם מִיּוֹם שֶׁפֹּרְשָׁה מֵאַבְרָהָם׃

ב׳ וַתֵּלֶד לוֹ אֶת־זִמְרָן וְאֶת־יָקְשָׁן וְאֶת־מְדָן וְאֶת־מִדְיָן וְאֶת־יִשְׁבָּק וְאֶת־שׁוּחַ׃

ג׳ וְיָקְשָׁן יָלַד אֶת־שְׁבָא וְאֶת־דְּדָן וּבְנֵי דְדָן הָיוּ אַשּׁוּרִם וּלְטוּשִׁם וּלְאֻמִּים׃

אשורים ולטושים. שֵׁם רָאשֵׁי אֻמּוֹת (בראשית רבה), וְתַרְגּוּם שֶׁל אֲנָקְלוֹס אֵין לִי לְיַשְּׁבוֹ עַל לְשׁוֹן הַמִּקְרָא שֶׁפֵּרֵשׁ לְמַשִּׁירְיָן, לְשׁוֹן מַחֲנֶה, וְאִם תֹּאמַר שֶׁאֵינוֹ כֵּן מִפְּנֵי הָאָל״ף שֶׁאֵינָהּ יְסוֹדִית, הֲרֵי לָנוּ תֵּבוֹת שֶׁאֵין בְּרֹאשָׁם אָל״ף וְנִתּוֹסְפָה אָל״ף בְּרֹאשָׁם, כְּמוֹ חוֹמַת אָנָךְ (עמוס ז) שֶׁהוּא מִן נָכֶה רַגְלַיִם, וּכְמוֹ אָסוּף שָׁמֶן (מ״ב ד), שֶׁהוּא מִן וְרָחַצְתְּ וָסַכְתְּ׃

ולטושם. הֵם בַּעֲלֵי אֹהָלִים הַמִּתְפַּזְּרִים אָנָה וָאָנָה וְנוֹסְעִים אִישׁ בְּאָהֳלֵי אֲפַדְנוֹ, וְכֵן הוּא אוֹמֵר וְהִנָּם נְטֻשִׁים עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (שמואל א ל׳) שֶׁכֵּן לָמֶ״ד וְנוּ״ן מִתְחַלְפוֹת זוֹ בְּזוֹ׃

ד׳ וּבְנֵי מִדְיָן עֵיפָה וָעֵפֶר וַחֲנֹךְ וַאֲבִידָע וְאֶלְדָּעָה כָּל־אֵלֶּה בְּנֵי קְטוּרָה׃

ה׳ וַיִּתֵּן אַבְרָהָם אֶת־כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ לְיִצְחָק׃

ויתן אברהם וגו׳. אָמַר רַ׳ נְחֶמְיָה בְּרָכָה דִּיאַתִּיקִי, שֶׁאָמַר לוֹ הַקָּבָ״ה לְאַבְרָהָם וֶהְיֵה בְּרָכָה, הַבְּרָכוֹת מְסוּרוֹת בְּיָדְךָ לְבָרֵךְ אֶת מִי שֶׁתִּרְצֶה, וַאַבְרָהָם מְסָרָן לְיִצְחָק (בראשית רבה)׃

ו׳ וְלִבְנֵי הַפִּילַגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נָתַן אַבְרָהָם מַתָּנֹת וַיְשַׁלְּחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנוֹ בְּעוֹדֶנּוּ חַי קֵדְמָה אֶל־אֶרֶץ קֶדֶם׃

הפילגשים. חָסֵר כְּתִיב, שֶׁלֹּא הָיְתָה אֶלָּא פִּלֶגֶשׁ אַחַת, הִיא הָגָר, הִיא קְטוּרָה (בראשית רבה). נָשִׁים בִּכְתָבָה, פִּילַגְשִׁים בְּלֹא כְתָבָה, כִּדְאָמְרִינַן בְּסַנְהֶדְרִין, בְּנָשִׁים וּפִילַגְשִׁים דָּוִד׃

נתן אברהם מתנות. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ שֵׁם טַמְאָה מָסַר לָהֶם (סנהדרין צ״א). דְּ״אַ מַה שֶּׁנִּתַּן לוֹ עַל אוֹדוֹת שָׂרָה וּשְׁאָר מַתָּנוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לוֹ, הַכֹּל נָתַן לָהֶם, שֶׁלֹּא רָצָה לֵהָנוֹת מֵהֶם׃

ז׳ וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי־חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר־חָי מְאַת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים׃

מאת שנה ושבעים שנה וחמש שנים. בֶּן ק׳ כְּבֶן ע׳ וּבֶן ע׳ כְּבֶן ה׳ בְּלֹא חֵטְא׃

ח׳ וַיִּגְוַע וַיָּמָת אַבְרָהָם בְּשֵׂיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשָׂבֵעַ וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃

ט׳ וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמָעֵאל בָּנָיו אֶל־מְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה אֶל־שְׂדֵה עֶפְרֹן בֶּן־צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מַמְרֵא׃

יצחק וישמעאל. מִכָּאן שֶׁעָשָׂה יִשְׁמָעֵאל תְּשׁוּבָה וְהוֹלִיךְ אֶת יִצְחָק לְפָנָיו, וְהֵיא שֵׁיבָה טוֹבָה שֶׁנֶּאֱמַר בְּאַבְרָהָם (בראשית רבה)׃

י׳ הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר־קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי־חֵת שָׁמָּה קֻבַּר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ׃

י״א וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת־יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם־בְּאֵר לַחַי רֹאִי׃ {פ}

ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו׳. נִחֲמוּ תַּנְחוּמֵי אֲבֵלִים. דְּ״אַ אַע״פ שֶׁמָּסַר הַקָּבָ״ה אֶת הַבְּרָכוֹת לְאַבְרָהָם, נִתְיָרֵא לְבָרֵךְ אֶת יִצְחָק מִפְּנֵי שֶׁצָּפָה אֶת עֵשָׂו יוֹצֵא מִמֶּנּוּ, אָמַר יָבֹא בַּעַל הַבְּרָכוֹת וִיבָרֵךְ אֶת אֲשֶׁר יִיטַב בְּעֵינָיו, וּבָא הַקָּבָ״ה וּבֵרְכוֹ (סוטה י״ד)׃

י״ב וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲשֶׁר יָלְדָה הָגָר הַמִּצְרִית שִׁפְחַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם׃

י״ג וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל בִּשְׁמֹתָם לְתוֹלְדֹתָם בְּכֹר יִשְׁמָעֵאל נְבָיֹת וְקֵדָר וְאַדְבְּאֵל וּמִבְשָׂם׃

בשמותם לתולדותם. סֵדֶר לֵידָתָן זֶה אַחַר זֶה:

י״ד וּמִשְׁמָע וְדוּמָה וּמַשָּׂא׃

ט״ו חֲדַד וְתֵימָא יְטוּר נָפִישׁ וָקֶדְמָה׃

ט״ז אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחַצְרֵיהֶם וּבְטִירֹתָם שְׁנֵים־עָשָׂר נְשִׂיאִם לְאֻמֹּתָם׃

בחצריהם. כְּרָכִים שֶׁאֵין לָהֶם חוֹמָה, וְתַרְגּוּמוֹ בְּפַצָּחֵיהוֹן שֶׁהֵם מְפֻצָּחִים, לְשׁוֹן פְּתִיחָה, כְּמוֹ פִּצְחוּ וָרֹנּוּ (תהילים צ״ח):

י״ז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל מְאַת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְשֶׁבַע שָׁנִים וַיִּגְוַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃

ואלה שני חיי ישמעאל וגו׳. אָמַר רַבִּי חִיָּא בַּר אַבָּא לָמָּה נִמְנוּ שְׁנוֹתָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל, כְּדֵי לְיַחֵס בָּהֶם שְׁנוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב מִשְׁנוֹתָיו שֶׁל יִשְׁמָעֵאל, לְמַדְנוּ שֶׁשִּׁמֵּשׁ יַעֲקֹב בְּבֵית עֵבֶר י״ד שָׁנָה כְּשֶׁפֵּרֵשׁ מֵאֲבִיו קֹדֶם שֶׁבָּא אֵצֶל לָבָן, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁפֵּרֵשׁ יַעֲקֹב מֵאֲבִיו מֵת יִשְׁמָעֵאל, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל וגו׳ (בראשית רבה כ״ה), כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּסוֹף מְגִלָּה נִקְרֵאת:

ויגוע. לֹא נֶאֱמְרָה גְּוִיעָה אֶלָּא בְּצַדִּיקִים:

י״ח וַיִּשְׁכְּנוּ מֵחֲוִילָה עַד־שׁוּר אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי מִצְרַיִם בֹּאֲכָה אַשּׁוּרָה עַל־פְּנֵי כָל־אֶחָיו נָפָל׃ {פ}

נפל. שָׁכַן, כְּמוֹ וּמִדְיָן וַעֲמָלֵק וּבְנֵי קֶדֶם נֹפְלִים בָּעֵמֶק (שופטים ז׳). כָּאן הוּא אוֹמֵר לְשׁוֹן נְפִילָה, וּלְהַלָּן אוֹמֵר עַל פְּנֵי כָל אֶחָיו יִשְׁכֹּן (בראשית ט״ז:י״ב)? עַד שֶׁלֹּא מֵת אַבְרָהָם יִשְׁכֹּן, מִשֶּׁמֵּת אַבְרָהָם נָפַל׃

י״ט וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת יִצְחָק בֶּן־אַבְרָהָם אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת־יִצְחָק׃

ואלה תולדות יצחק. יַעֲקֹב וְעֵשָׂו הָאֲמוּרִים בַּפָּרָשָׁה:

אברהם הוליד את יצחק. עַל יְדֵי שֶׁכָּתַב הַכָּתוּב יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם הֵזֵקַק לוֹמַר אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק; לְפִי שֶׁהָיוּ לֵיצָנֵי הַדּוֹר אוֹמְרִים מֵאֲבִימֶלֶךְ נִתְעַבְּרָה שָׂרָה, שֶׁהֲרֵי כַּמָּה שָׁנִים שָׁהֲתָה עִם אַבְרָהָם וְלֹא נִתְעַבְּרָה הֵימֶנּוּ; מֶה עָשָׂה הַקָּבָ״ה? צָר קִלְסְתֵּר פָּנָיו שֶׁל יִצְחָק דּוֹמֶה לְאַבְרָהָם, וְהֵעִידוּ הַכֹּל אַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק, וְזֶהוּ שֶׁכָּתוּב כָּאן יִצְחָק בֶּן אַבְרָהָם, שֶׁהֲרֵי עֵדוּת יֵשׁ שֶׁאַבְרָהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק:

כ׳ וַיְהִי יִצְחָק בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקַחְתּוֹ אֶת־רִבְקָה בַּת־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי מִפַּדַּן אֲרָם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרַמִּי לוֹ לְאִשָּׁה׃

בן ארבעים שנה. שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁבָּא אַבְרָהָם מֵהַר הַמּוֹרִיָּה נִתְבַּשֵּׂר שֶׁנּוֹלְדָה רִבְקָה, וְיִצְחָק הָיָה בֶּן ל״ז שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי בּוֹ בַּפֶּרֶק מֵתָה שָׂרָה, וּמִשֶּׁנּוֹלַד יִצְחָק עַד הָעֲקֵדָה שְׁמֹנָה שָׂרָה, ל״ז שָׁנָה הָיוּ — כִּי בַּת צ׳ הָיְתָה כְּשֶׁנּוֹלַד יִצְחָק, וּבַת קכ״ז כְּשֶׁמֵּתָה — שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּהְיוּ חַיֵּי שָׂרָה וְגוֹ׳ הֲרֵי לְיִצְחָק ל״ז שָׁנִים, וּבוֹ בַּפֶּרֶק נוֹלְדָה רִבְקָה; הִמְתִּין לָהּ עַד שֶׁתְּהֵא רְאוּיָה לְבִיאָה ג׳ שָׁנִים וּנְשָׂאָהּ:

בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. וְכִי עֲדַיִן לֹא נִכְתַּב שֶׁהִיא בַּת בְּתוּאֵל וַאֲחוֹת לָבָן וּמִפַּדַּן אֲרָם? אֶלָּא לְהַגִּיד שִׁבְחָהּ, שֶׁהָיְתָה בַּת רָשָׁע וַאֲחוֹת רָשָׁע וּמְקוֹמָהּ אֲנָשֵׁי רֶשַׁע וְלֹא לָמְדָה מִמַּעֲשֵׂיהֶם:

מפדן ארם. עַל שֵׁם שְׁנֵי אֲרָם הָיוּ, אֲרָם נַהֲרַיִם וַאֲרָם צוֹבָה, קוֹרֵא אוֹתוֹ פַּדָּן, לְשׁוֹן צֶמֶד בָּקָר, תַּרְגּוּם פַּדָּן תּוֹרִין; וְיֵשׁ פּוֹתְרִין פַּדַּן אֲרָם כְּמוֹ שְׂדֵה אֲרָם, שֶׁבִּלְשׁוֹן יִשְׁמָעֵאל קוֹרִין לְשָׂדֶה פַּדָּן:

כ״א וַיֶּעְתַּר יִצְחָק לַיהוָה לְנֹכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עֲקָרָה הִוא וַיֵּעָתֶר לוֹ יְהוָה וַתַּהַר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ׃

ויעתר. הִרְבָּה וְהִפְצִיר בִּתְפִלָּה:

ויעתר לו. נִתְפַּצֵּר וְנִתְפַּיֵּס וְנִתְפַּתָּה לוֹ. וְאוֹמֵר אֲנִי, כָּל לְשׁוֹן עֶתֶר לְשׁוֹן הַפְצָרָה וְרִבּוּי הוּא, וְכֵן וַעֲתַר עָנָן הַקְּטֹרֶת (יחז׳ ח׳) — מַרְבִּית עֲלִיַּת הֶעָשָׁן, וְכֵן וְהַעְתַּרְתֶּם עָלַי דִּבְרֵיכֶם (שם ל״ה), וְכֵן וַנַּעְתָּרוֹת נְשִׁיקוֹת שׂוֹנֵא (משלי כ״ז) — דּוֹמוֹת לְמַרְבּוֹת וְהָנָּם לְמַשָּׂא; אנקרי״שרא בלע״ז:

לנכח אשתו. זֶה עוֹמֵד בְּצַוְּית זוֹ וּמִתְפַּלֵּל וְזוֹ עוֹמֶדֶת בְּצַוְּית זוֹ וּמִתְפַּלֶּלֶת:

ויעתר לו. לוֹ וְלֹא לָהּ, שֶׁאֵין דּוֹמָה תְּפִלַּת צַדִּיק בֶּן צַדִּיק בֶּן רָשָׁע, לְפִיכָךְ לוֹ וְלֹא לָהּ (יבמות ס״ד):

כ״ב וַיִּתְרֹצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם־כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי וַתֵּלֶךְ לִדְרֹשׁ אֶת־יְהוָה׃

ויתרוצצו. עַ״כְּ הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמֵר דָּרְשֵׁנִי, שְׁפָתַם מַה הִיא רְצִיצָה זוֹ וְכָתַב אִם כֵּן לָמָּה זֶּה אָנֹכִי? רַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ לְשׁוֹן רִיצָה; כְּשֶׁהָיְתָה עוֹבֶרֶת עַל פִּתְחֵי תּוֹרָה שֶׁל שֵׁם וְעֵבֶר יַעֲקֹב רָץ וּמְפַרְכֵּס לָצֵאת, עוֹבֶרֶת עַל פֶּתַח עֲבוֹדַת אֱלִילִים, עֵשָׂו מְפַרְכֵּס לָצֵאת. דָּבָר אַחֵר מִתְרוֹצְצִים זֶה עִם זֶה וּמְרִיבִים בְּנַחֲלַת שְׁנֵי עוֹלָמוֹת.

ותאמר אם כן. גָּדוֹל צַעַר הָעִבּוּר.

למה זה אנכי. מִתְאַוָּה וּמִתְפַּלֶּלֶת עַל הֵרָיוֹן:

ותלך לדרוש. לְבֵית מִדְרָשׁוֹ שֶׁל שֵׁם:

לדרוש את ה׳. שֶׁיַּגִּיד לָהּ מַה תְּהֵא בְּסוֹפָהּ:

כ״ג **וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי (גיים) [גוֹיִם] בְּבִטְנֵךְ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֵּעַיִךְ יִפָּרֵדוּ וּלְאֹם מִלְאֹם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר:**

ויאמר ה׳ לה. עַל יְדֵי שָׁלִיחַ; לְשֵׁם נֶאֱמַר בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ וְהוּא אָמַר לָהּ (בראשית רבה):

שני גוים בבטנך. גיים כְּתִיב; אֵלּוּ אַנְטוֹנִינוּס וְרַבִּי, שֶׁלֹּא פָסְקוּ מֵעַל שֻׁלְחָנָם לֹא צְנוֹן וְלֹא חֲזֶרֶת לֹא בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים (עבודה זרה י״א):

ושני לאמים. אֵין לְאֹם אֶלָּא מַלְכוּת:

ממעיך יפרדו. מִן הַמֵּעַיִם הֵם נִפְרָדִים זֶה לְרִשְׁעוֹ וְזֶה לְתֻמּוֹ:

מלאם יאמץ. לֹא יִשְׁוּוּ בִּגְבֻרָּה, כְּשֶׁזֶּה קָם זֶה נוֹפֵל, וְכֵן הוּא אוֹמֵר אִפְּלָאָה הֶחָרֵבָה (יחזקאל כ״ו), לֹא נִתְמַלְּאָה צוֹר אֶלָּא מֵחֳרְבָּנָהּ שֶׁל יְרוּשָׁלַיִם:

כ״ד **וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת וְהִנֵּה תוֹמִם בְּבִטְנָהּ:**

וימלאו ימיה. אֲבָל בְּתָמָר כְּתִיב וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ (בראשית ל״ח:כ״ז), שֶׁלֹּא מָלְאוּ יָמֶיהָ, כִּי לִוְ׳ חֳדָשִׁים יְלָדַתַם:

והנה תומם. חָסֵר, וּבְתָמָר תְּאוֹמִים מָלֵא, לְפִי שֶׁשְּׁנֵיהֶם צַדִּיקִים; אֲבָל כָּאן אֶחָד צַדִּיק וְאֶחָד רָשָׁע:

כ״ה **וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אַדְמוֹנִי כֻּלּוֹ כְּאַדֶּרֶת שֵׂעָר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֵשָׂו:**

אדמוני. סִימָן הוּא שֶׁיִּהְיֶה שׁוֹפֵךְ דָּמִים (בראשית רבה):

כלו כאדרת שער. מָלֵא שֵׂעָר כְּטַלִּית שֶׁל צֶמֶר הַמְלָאָה שֵׂעָר, פלוקי״דא בלע״ז:

ויקראו שמו עשו. הַכֹּל קָרְאוּ לוֹ כֵּן, לְפִי שֶׁהָיָה נַעֲשֶׂה וְנִגְמָר בְּשְׁעָרוֹ כְּבֶן שָׁנִים הַרְבֵּה:

כ״ו **וְאַחֲרֵי־כֵן יָצָא אָחִיו וְיָדוֹ אֹחֶזֶת בַּעֲקֵב עֵשָׂו וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וְיִצְחָק בֶּן־שִׁשִּׁים שָׁנָה בְּלֶדֶת אֹתָם:**

ואחרי כן יצא אחיו וגו׳. שָׁמַעְתִּי מִ״אַ הַדּוֹרְשׁוֹ לְפִי פְּשׁוּטוֹ, בְּדִין הָיָה אוֹחֵז בּוֹ לְעַכְּבוֹ, יַעֲקֹב נוֹצַר מִטִּפָּה רִאשׁוֹנָה וְעֵשָׂו מִן הַשְּׁנִיָּה; צֵא וּלְמַד מִשְׁפּוֹפֶרֶת שֶׁפִּיהָ קָצָרָה, תֵּן לָהּ שְׁתֵּי אֲבָנִים זוֹ אַחַר זוֹ — הַנִּכְנָסֶת רִאשׁוֹנָה תֵּצֵא אַחֲרוֹנָה וְהַנִּכְנָסֶת אַחֲרוֹנָה תֵּצֵא רִאשׁוֹנָה; נִמְצָא עֵשָׂו הַנּוֹצָר בָּאַחֲרוֹנָה יָצָא רִאשׁוֹן וְיַעֲקֹב שֶׁנּוֹצַר רִאשׁוֹנָה יָצָא אַחֲרוֹן, וְיַעֲקֹב בָּא לְעַכְּבוֹ, שֶׁיְּהֵא רִאשׁוֹן לְלֶדֶת כְּרִאשׁוֹן לִיצִירָה, וְיִפְטֹר אֶת רַחְמָהּ וְיִטֹּל אֶת הַבְּכוֹרָה מִן הַדִּין:

בעקב עשו. סִימָן שֶׁאֵין זֶה מַסְפִּיק לִגְמֹר מַלְכוּתוֹ עַד שֶׁזֶּה עוֹמֵד וְנוֹטְלָהּ הֵימֶנּוּ:

ויקרא שמו יעקב. הַקָּבָ״ה; דְּ״אַ אָבִיו קָרָא לוֹ יַעֲקֹב עַל שֵׁם אֲחִיזַת הָעֲקֵב:

בן ששים שנה. ׳ שָׁנִים מִשֶּׁנִּשְׁאָהּ עַד שֶׁנַּעֲשֵׂית בַּת י״ג שָׁנָה וּרְאוּיָה לְהֵרָיוֹן, וְ׳ שָׁנִים הַלָּלּוּ צָפָה וְהִמְתִּין לָהּ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה אָבִיו לְשָׂרָה; כֵּינָן שֶׁלֹּא נִתְעַבְּרָה, יָדַע שֶׁהִיא עֲקָרָה, וְהִתְפַּלֵּל עָלֶיהָ (יבמות ס״ד), וְשִׁפְחָה לֹא רָצָה לִשָּׂא, לְפִי שֶׁנִּתְקַדֵּשׁ בְּהַר הַמּוֹרִיָּה לִהְיוֹת עוֹלָה תְּמִימָה:

כ״ז **וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים וַיְהִי עֵשָׂו אִישׁ יֹדֵעַ צַיִד אִישׁ שָׂדֶה וְיַעֲקֹב אִישׁ תָּם יֹשֵׁב אֹהָלִים:**

ויגדלו ... ויהי עשו. כָּל זְמַן שֶׁהָיוּ קְטַנִּים, לֹא הָיוּ נִכָּרִים בְּמַעֲשֵׂיהֶם, וְאֵין אָדָם מְדַקְדֵּק בָּהֶם מַה טִּיבָם; כֵּינָן שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּנֵי שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, זֶה פֵּרֵשׁ לְבָתֵּי מִדְרָשׁוֹת וְזֶה פֵּרֵשׁ לַעֲ״זָ:

ידע ציד. לָצוּד וּלְרַמּוֹת אֶת אָבִיו בְּפִיו וְשׁוֹאֲלוֹ אַבָּא, הֵאֵיךְ מְעַשְּׂרִין אֶת הַמֶּלַח וְאֶת הַתֶּבֶן? כַּסָּבוּר אָבִיו שֶׁהוּא מְדַקְדֵּק בְּמִצְוֹת (תנחומא):

איש שדה. כְּמַשְׁמָעוֹ, אָדָם בָּטֵל וְצוֹדֶה בְּקַשְׁתּוֹ חַיּוֹת וְעוֹפוֹת:

תם. אֵינוֹ בָּקִי בְּכָל אֵלֶּה, כְּלִבּוֹ כֵּן פִּיו, מִי שֶׁאֵינוֹ חָרִיף לְרַמּוֹת קְרוּי תָּם:

ישב אהלים. אָהֳלוֹ שֶׁל שֵׁם וְאָהֳלוֹ שֶׁל עֵבֶר:

כ״ח וַיְאֶהָב יִצְחָק אֶת־עֵשָׂו כִּי־צַיִד בְּפִיו וְרִבְקָה אֹהֶבֶת אֶת־יַעֲקֹב׃

בפיו. כְּתַרְגּוּמוֹ בְּפִיו שֶׁל יִצְחָק. וּמִדְרָשׁוֹ בְּפִיו שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁהָיָה צָד אוֹתוֹ וּמְרַמֵּהוּ בְּדִבָּרָיו׃

כ״ט וַיָּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֹא עֵשָׂו מִן־הַשָּׂדֶה וְהוּא עָיֵף׃

ויזד. לְשׁוֹן בִּשּׁוּל, כְּתַרְגּוּמוֹ׃

והוא עיף. בְּרֵצִיחָה, כְּמָה דְּתֵימָא כִּי עָיְפָה נַפְשִׁי לְהֹרְגִים (ירמיהו ד׳) (בראשית רבה)׃

ל׳ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל־יַעֲקֹב הַלְעִיטֵנִי נָא ׀ מִן־הָאָדֹם הָאָדֹם הַזֶּה כִּי עָיֵף אָנֹכִי עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ אֱדוֹם׃

הלעיטני. אֶפְתַּח פִּי וּשְׁפֹּךְ הַרְבֵּה לְתוֹכָהּ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ אֵין אוֹבְסִין אֶת הַגָּמָל אֶבָל מַלְעִיטִין אוֹתוֹ׃

מן האדם האדם. עֲדָשִׁים אֲדֻמּוֹת, וְאוֹתוֹ הַיּוֹם מֵת אַבְרָהָם, שֶׁלֹּא יִרְאֶה אֶת עֵשָׂו בֶּן בְּנוֹ יוֹצֵא לְתַרְבּוּת רָעָה, וְאֵין זוֹ שִׁיבָה טוֹבָה שֶׁהִבְטִיחוֹ הַקָּבָ״ה; לְפִיכָךְ קִצֵּר הַקָּבָ״ה ה׳ שָׁנִים מִשְּׁנוֹתָיו, שֶׁיִּצְחָק חַי ק״פ שָׁנָה וְזֶה קע״ה, וּבִשֵּׁל יַעֲקֹב עֲדָשִׁים לְהַבְרוֹת אֶת הָאֵבֶל. וְלָמָּה עֲדָשִׁים? שֶׁדּוֹמוֹת לְגַלְגַּל, שֶׁהָאֲבֵלוּת גַּלְגַּל הַחוֹזֵר בָּעוֹלָם (וְעוֹד מָה עֲדָשִׁים אֵין לָהֶם פֶּה, כָּךְ הָאֵבֶל אֵין לוֹ פֶּה, שֶׁאָסוּר לְדַבֵּר, וּלְפִיכָךְ הַמִּנְהָג לְהַבְרוֹת הָאֵבֶל בִּתְחִלַּת מַאֲכָלוֹ בֵּיצִים, שֶׁהֵם עֲגֻלִּים וְאֵין לָהֶם פֶּה, כָּךְ אֵבֶל אֵין לוֹ פֶּה, כִּדְאָמְרִינַן בְּמוֹעֵד קָטָן (מועד קטן כא:) אֵבֶל כָּל שִׁלְשָׁה יָמִים הָרִאשׁוֹנִים אֵינוֹ מֵשִׁיב שָׁלוֹם לְכָל אָדָם וְכָ״שׁ שֶׁאֵינוֹ שׁוֹאֵל בַּתְּחִלָּה, מִג׳ וְעַד ז׳ מֵשִׁיב וְאֵינוֹ שׁוֹאֵל וְכוּ׳; בְּרֵ״שׁ יָשָׁן)׃

ל״א וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מִכְרָה כַיּוֹם אֶת־בְּכֹרָתְךָ לִי׃

מכרה כיום. כְּתַרְגּוּמוֹ כְּיוֹם דְּלֶהֱוֵן, כַּיּוֹם שֶׁהוּא בָרוּר, כָּךְ מְכֹר לִי מְכִירָה בְרוּרָה׃

בכרתך. לְפִי שֶׁהָעֲבוֹדָה בַּבְּכוֹרוֹת, אָמַר יַעֲקֹב אֵין רָשָׁע זֶה כְּדַאי שֶׁיַּקְרִיב לְהַקָּבָ״ה׃

ל״ב וַיֹּאמֶר עֵשָׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוּת וְלָמָּה־זֶּה לִי בְּכֹרָה׃

הנה אנכי הולך למות. (מִתְנוֹדֶדֶת וְהוֹלֶכֶת הִיא הַבְּכוֹרָה שֶׁלֹּא תְהֵא כָּל עֵת הָעֲבוֹדָה בַּבְּכוֹרוֹת, כִּי שֵׁבֶט לֵוִי יִטֹּל אוֹתָהּ, וְעוֹד) אָמַר עֵשָׂו: מַה טִּיבָהּ שֶׁל עֲבוֹדָה זוֹ? אָמַר לוֹ: כַּמָּה אַזְהָרוֹת וָעֲנָשִׁין וּמִיתוֹת תְּלוּיִין בָּהּ כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ, אֲלוּ הֵן שֶׁשְּׁמִיתָה: שְׁתוּיֵי יַיִן וּפְרוּעֵי רֹאשׁ; אָמַר: אֲנִי הוֹלֵךְ לָמוּת עַל יָדָהּ, אִם כֵּן מַה חֵפֶץ לִי בָּהּ?

ל״ג וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הִשָּׁבְעָה לִי כַּיּוֹם וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת־בְּכֹרָתוֹ לְיַעֲקֹב׃

ל״ד וְיַעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וּנְזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיֵּשְׁתְּ וַיָּקָם וַיֵּלֶךְ וַיִּבֶז עֵשָׂו אֶת־הַבְּכֹרָה׃ {פ}

ויבז עשו. הֵעִיד הַכָּתוּב עַל רִשְׁעוֹ שֶׁבְּזָה עֲבוֹדָתוֹ שֶׁל מָקוֹם׃

פרק כ״ו

א׳ וַיְהִי רָעָב בָּאָרֶץ מִלְּבַד ׀ הָרָעָב הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיָה בִּימֵי אַבְרָהָם וַיֵּלֶךְ יִצְחָק אֶל־אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ־פְּלִשְׁתִּים גְּרָרָה׃

ב׳ וַיֵּרָא אֵלָיו ׀ יְהוָה וַיֹּאמֶר אַל־תֵּרֵד מִצְרַיְמָה שְׁכֹן בָּאָרֶץ אֲשֶׁר אֹמַר אֵלֶיךָ׃

אל תרד מצרימה. שֶׁהָיָה דַּעְתּוֹ לָרֶדֶת מִצְרַיְמָה, כְּמוֹ שֶׁיָּרַד אָבִיו בִּימֵי הָרָעָב; אָמַר לוֹ: אַל תֵּרֵד מִצְרַיְמָה, שֶׁאַתָּה עוֹלָה תְּמִימָה, וְאֵין חוּצָה לָאָרֶץ כְּדַאי לְךָ׃

ג׳ גּוּר בָּאָרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמְּךָ וַאֲבָרְכֶךָּ כִּי־לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן ׀ אֶת־כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת־הַשְּׁבֻעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ׃

האל. כְּמוֹ הָאֵלֶּה׃

ד׳ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ ׀ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמָיִם וְנָתַתִּי לְזַרְעֲךָ אֶת כָּל־הָאֲרָצֹת הָאֵל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ כֹּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ׃

והתברכו בזרעך. אָדָם אוֹמֵר לִבְנוֹ יְהֵא זַרְעֲךָ כְּזַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק, וְכֵן בְּכָל הַמִּקְרָא, וְזֶה אָב לְכֻלָּן בְּךָ יְבָרֵךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יְשִׂמְךָ וְגוֹ׳ (בראשית מ״ח:כ׳); וְאַף לְעִנְיַן הַקְּלָלָה מָצִינוּ כֵּן וְהָיְתָה הָאִשָּׁה לְאָלָה (במדבר ה׳), שֶׁהַמְקַלֵּל שׁוֹנְאוֹ אוֹמֵר תִּהֵא כְּפִלּוֹנִית, וְכֵן וְהִנַּחְתֶּם שִׁמְכֶם לִשְׁבוּעָה לִבְחִירַי (ישעיהו ס״ה), שֶׁהַנִּשְׁבָּע אוֹמֵר אֱהֵא כְּפִלּוֹנִי אִם עָשִׂיתִי כָּךְ וְכָךְ:

ה׳ עֵקֶב אֲשֶׁר־שָׁמַע אַבְרָהָם בְּקֹלִי וַיִּשְׁמֹר מִשְׁמַרְתִּי מִצְוֹתַי חֻקּוֹתַי וְתוֹרֹתָי:

שמע אברהם בקולי. כְּשֶׁנִּסִּיתִי אוֹתוֹ:

וישמר משמרתי. גְּזֵרוֹת לְהַרְחָקָה עַל הָאַזְהָרוֹת שֶׁבַּתּוֹרָה, כְּגוֹן שְׁנֵיוֹת לָעֲרָיוֹת וּשְׁבוּת לַשַּׁבָּת (יבמות כ״א):

מצותי. דְּבָרִים שֶׁאִלּוּ לֹא נִכְתְּבוּ רְאוּיִן הֵם לְהִצְטַוּוֹת, כְּגוֹן גֵּזֶל וּשְׁפִיכוּת דָּמִים:

חקותי. דְּבָרִים שֶׁיֵּצֶר הָרָע וְאֻמּוֹת הָעוֹלָם מְשִׁיבִין עֲלֵיהֶם, כְּגוֹן אֲכִילַת חֲזִיר וּלְבִישַׁת שַׁעַטְנֵז, שֶׁאֵין טַעַם בַּדָּבָר, אֶלָּא גְּזֵרַת הַמֶּלֶךְ וְחֻקּוֹתָיו עַל עֲבָדָיו:

ותורתי. לְהָבִיא תּוֹרָה שֶׁבְּעַל פֶּה הֲלָכָה לְמֹשֶׁה מִסִּינַי (בראשית רבה):

ו׳ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בִּגְרָר:

ז׳ וַיִּשְׁאֲלוּ אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם לְאִשְׁתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲחֹתִי הִוא כִּי יָרֵא לֵאמֹר אִשְׁתִּי פֶּן־יַהַרְגֻנִי אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם עַל־רִבְקָה כִּי־טוֹבַת מַרְאֶה הִוא:

לאשתו. עַל אִשְׁתּוֹ, כְּמוֹ אִמְרִי לִי אָחִי הוּא (בראשית כ׳:י״ג):

ח׳ וַיְהִי כִּי אָרְכוּ־לוֹ שָׁם הַיָּמִים וַיַּשְׁקֵף אֲבִימֶלֶךְ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים בְּעַד הַחַלּוֹן וַיַּרְא וְהִנֵּה יִצְחָק מְצַחֵק אֵת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ:

כי ארכו. אָמַר, מֵעַתָּה אֵין לִי לְדָאֹג, מֵאַחַר שֶׁלֹּא אֲנָסוּהָ עַד עַכְשָׁו, וְלֹא נִזְהַר לִהְיוֹת נִשְׁמָר:

וישקף אבימלך וגומר. רָאָהוּ מְשַׂמֵּשׁ מִטָּתוֹ:

ט׳ וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אַךְ הִנֵּה אִשְׁתְּךָ הִוא וְאֵיךְ אָמַרְתָּ אֲחֹתִי הִוא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־אָמוּת עָלֶיהָ:

י׳ וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה־זֹּאת עָשִׂיתָ לָּנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אַחַד הָעָם אֶת־אִשְׁתֶּךָ וְהֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם:

אחד העם. הַמְיֻחָד בָּעָם, זֶה הַמֶּלֶךְ:

והבאת עלינו אשם. אִם שָׁכַב כְּבָר, הֵבֵאתָ עָלֵינוּ אָשָׁם:

י״א וַיְצַו אֲבִימֶלֶךְ אֶת־כָּל־הָעָם לֵאמֹר הַנֹּגֵעַ בָּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוּמָת:

י״ב וַיִּזְרַע יִצְחָק בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יְהוָה:

בארץ ההוא. אַע״פִּ שֶׁאֵינוֹ חָשׁוּבָה כְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל עַצְמָהּ, כְּאֶרֶץ שִׁבְעָה גּוֹיִם (בראשית רבה):

בשנה ההיא. אַע״פִּ שֶׁאֵינָהּ כְּתִקָּנָהּ, שֶׁהָיְתָה שְׁנַת רָעָבוֹן (בראשית רבה):

בארץ ההיא בשנה ההיא. שְׁנֵיהֶם לָמָּה? לוֹמַר, שֶׁהָאָרֶץ קָשָׁה וְהַשָּׁנָה קָשָׁה:

מאה שערים. שֶׁאָמְדוּהָ כַּמָּה רְאוּיָה לַעֲשׂוֹת, וְעָשְׂתָה עַל אַחַת שֶׁאָמְדוּהָ מֵאָה. וְרַבּוֹתֵינוּ אָמְרוּ אֹמֶד זֶה לְמַעֲשְׂרוֹת הָיָה:

י״ג וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי־גָדַל מְאֹד:

כי גדל מאוד. שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים זֶבֶל פִּרְדּוֹתָיו שֶׁל יִצְחָק וְלֹא כַסְפּוֹ וּזְהָבוֹ שֶׁל אֲבִימֶלֶךְ (בראשית רבה):

י״ד וַיְהִי־לוֹ מִקְנֵה־צֹאן וּמִקְנֵה בָקָר וַעֲבֻדָּה רַבָּה וַיְקַנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים:

ועבדה רבה. פְּעֻלָּה רַבָּה בִּלְשׁוֹן לע״ז אוברי״נא, עֲבוֹדָה מַשְׁמָע עֲבוֹדָה אַחַת; עֲבֻדָּה מַשְׁמָע פְּעֻלָּה רַבָּה:

ט״ו וְכָל־הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עַבְדֵי אָבִיו בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו סִתְמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיְמַלְאוּם עָפָר:

סתמום פלשתים. מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ תַּקָּלָה הֵם לָנוּ מִפְּנֵי הַגְּיָסוֹת הַבָּאוֹת עָלֵינוּ, טַמּוֹנוּן פְּלִשְׁתָּאֵי לְשׁוֹן סְתִימָה, וּבִלְשׁוֹן הַתַּלְמוּד מְטַמְטֵם אֶת הַלֵּב:

ט״ז וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל־יִצְחָק לֵךְ מֵעִמָּנוּ כִּי־עָצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מְאֹד׃

י״ז וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיִּחַן בְּנַחַל־גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם׃

בנחל גרר. רָחוֹק מִן הָעִיר׃

י״ח וַיָּשָׁב יִצְחָק וַיַּחְפֹּר | אֶת־בְּאֵרֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וַיְסַתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּקְרָא לָהֶן שֵׁמוֹת כַּשֵּׁמֹת אֲשֶׁר־קָרָא לָהֶן אָבִיו׃

וישב ויחפר. הַבְּאֵרוֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ בִּימֵי אַבְרָהָם אָבִיו וּפְלִשְׁתִּים סְתָמוּם, מִקֹּדֶם שֶׁנָּסַע יִצְחָק מִגְּרָר, חָזַר וַחֲפָרָן׃

י״ט וַיַּחְפְּרוּ עַבְדֵי־יִצְחָק בַּנָּחַל וַיִּמְצְאוּ־שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים׃

כ׳ וַיָּרִיבוּ רֹעֵי גְרָר עִם־רֹעֵי יִצְחָק לֵאמֹר לָנוּ הַמָּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם־הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ׃

עשק. עִרְעוּר׃

כי התעשקו עמו. נִתְעַשְּׂקוּ עִמּוֹ עָלֶיהָ בִּמְרִיבָה וְעִרְעוּר׃

כ״א וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֶרֶת וַיָּרִיבוּ גַּם־עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׂטְנָה׃

שטנה. נושימנ״ט׃

כ״ב וַיַּעְתֵּק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֶרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי־עַתָּה הִרְחִיב יְהוָה לָנוּ וּפָרִינוּ בָּאָרֶץ׃

ופרינו בארץ. כְּתַרְגּוּמוֹ וְנֵיפּוּשׁ בְּאַרְעָא׃

כ״ג וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שָׁבַע׃

כ״ד וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ אַל־תִּירָא כִּי־אִתְּךָ אָנֹכִי וּבֵרַכְתִּיךָ וְהִרְבֵּיתִי אֶת־זַרְעֲךָ בַּעֲבוּר אַבְרָהָם עַבְדִּי׃

כ״ה וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֵּט־שָׁם אָהֳלוֹ וַיִּכְרוּ־שָׁם עַבְדֵי־יִצְחָק בְּאֵר׃

כ״ו וַאֲבִימֶלֶךְ הָלַךְ אֵלָיו מִגְּרָר וַאֲחֻזַּת מֵרֵעֵהוּ וּפִיכֹל שַׂר־צְבָאוֹ׃

ואחזת מרעהו. כְּתַרְגּוּמוֹ וְסִיעַת מֵרַחֲמוֹהִי, סִיעַת מֵאוֹהֲבָיו. וְיֵשׁ פּוֹתְרִין מֵרֵעֵהוּ מ׳ מִיסּוֹד הַתֵּבָה, כְּמוֹ שְׁלֹשִׁים מֵרֵעִים דְּשִׁמְשׁוֹן, כְּדֵי שֶׁתִּהְיֶה תֵּבַת וַאֲחֻזַּת דְּבוּקָה; אֲבָל אֵין דֶּרֶךְ אֶרֶץ לְדַבֵּר עַל הַמַּלְכוּת כֵּן, סִיעַת אוֹהֲבָיו, שֶׁאִם כֵּן, כָּל סִיעַת אוֹהֲבָיו הוֹלִיךְ עִמּוֹ, וְלֹא הָיָה לוֹ אֶלָּא סִיעָה אַחַת שֶׁל אוֹהֲבִים — לָכֵן יֵשׁ לְפָתְרוֹ בַּלָּשׁוֹן הָרִאשׁוֹן; וְאַל תִּתְמַהּ עַל תֵּי״ו שֶׁל אֲחֻזַּת וְאַע״פ שֶׁאֵין תֵּבָה סְמוּכָה, יֵשׁ דֻּגְמָתָהּ בַּמִּקְרָא עֻזָּרַת מִצָּר (תהילים ס׳), וּשְׁכֵרַת וְלֹא מְיֻיָּן (ישעיהו נ״א)׃

אחזת. לְשׁוֹן קְבִיצָה וַאֲגֻדָּה שֶׁנֶּאֱחָזִין יַחַד׃

כ״ז וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִצְחָק מַדּוּעַ בָּאתֶם אֵלַי וְאַתֶּם שְׂנֵאתֶם אֹתִי וַתְּשַׁלְּחוּנִי מֵאִתְּכֶם׃

כ״ח וַיֹּאמְרוּ רָאוֹ רָאִינוּ כִּי־הָיָה יְהוָה | עִמָּךְ וַנֹּאמֶר תְּהִי נָא אָלָה בֵּינוֹתֵינוּ בֵּינֵינוּ וּבִינָךְ וְנִכְרְתָה בְרִית עִמָּךְ׃

ראו ראינו. רָאִינוּ בְּאָבִיךָ, רָאִינוּ בָּךְ׃

תהי נא אלה בינותינו וגו׳. הָאָלָה אֲשֶׁר בֵּינוֹתֵינוּ מִימֵי אָבִיךָ תְּהִי גַּם עַתָּה **בינינו ובינך**׃

כ״ט אִם־תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נְגָעֲנוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמְּךָ רַק־טוֹב וַנְּשַׁלְּחֲךָ בְּשָׁלוֹם אַתָּה עַתָּה בְּרוּךְ יְהוָה׃

לא נגענוך. כְּשֶׁאָמַרְנוּ לְךָ לֵךְ מֵעִמָּנוּ:

אתה. גַּם אַתָּה עֲשֵׂה לָנוּ כְּמוֹ כֵן:

ל׳ **וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֶּה וַיֹּאכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ:**

ל״א **וַיַּשְׁכִּימוּ בַבֹּקֶר וַיִּשָּׁבְעוּ אִישׁ לְאָחִיו וַיְשַׁלַּח יִצְחָק וַיֵּלְכוּ מֵאִתּוֹ בְּשָׁלוֹם:**

ל״ב **וַיְהִי | בַּיּוֹם הַהוּא וַיָּבֹאוּ עַבְדֵי יִצְחָק וַיַּגִּדוּ לוֹ עַל־אֹדוֹת הַבְּאֵר אֲשֶׁר חָפָרוּ וַיֹּאמְרוּ לוֹ מָצָאנוּ מָיִם:**

ל״ג **וַיִּקְרָא אֹתָהּ שִׁבְעָה עַל־כֵּן שֵׁם־הָעִיר׀ בְּאֵר שָׁבַע עַד הַיּוֹם הַזֶּה: {ס}**

שבעה. עַל שֵׁם הַבְּרִית:

ל״ד **וַיְהִי עֵשָׂו׀ בֶּן־אַרְבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה׀ אֶת־יְהוּדִית בַּת־בְּאֵרִי הַחִתִּי וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־אֵילֹן הַחִתִּי:**

בן ארבעים שנה. עֵשָׂו הָיָה נִמְשָׁל לַחֲזִיר, שֶׁנֶּאֱמַר יְכַרְסְמֶנָּה חֲזִיר מִיָּעַר (תהילים פ׳), הַחֲזִיר הַזֶּה כְּשֶׁהוּא שׁוֹכֵב, פּוֹשֵׁט טְלָפָיו, לוֹמַר רְאוּ שֶׁאֲנִי טָהוֹר; כָּךְ אֵלּוּ גּוֹזְלִים וְחוֹמְסִים וּמַרְאִים עַצְמָם כְּשָׁרִים; כָּל מ׳ שָׁנָה הָיָה עֵשָׂו צָד נָשִׁים מִתַּחַת בַּעֲלֵיהֶן וּמַעֲנֶה אוֹתָם, כְּשֶׁהָיָה בֶּן מ׳ אָמַר אַבָּא בֶּן מ׳ שָׁנָה נָשָׂא אִשָּׁה, אַף אֲנִי כֵּן:

ל״ה **וַתִּהְיֶיןָ מֹרַת רוּחַ לְיִצְחָק וּלְרִבְקָה: {ס}**

מרת רוח. לְשׁוֹן הַמְרָאוֹת רוּחַ, כְּמוֹ מַמְרִים הֱיִיתֶם, כָּל מַעֲשֵׂיהֶן הָיוּ לְהַכְעִיס וּלְעַצְבוֹן:

ליצחק ולרבקה. שֶׁהָיוּ עוֹבְדוֹת עָ״ז (בראשית רבה):

פרק כ״ז

א׳ **וַיְהִי׀ כִּי־זָקֵן יִצְחָק וַתִּכְהֶיןָ עֵינָיו מֵרְאֹת וַיִּקְרָא אֶת־עֵשָׂו | בְּנוֹ הַגָּדֹל וַיֹּאמֶר אֵלָיו׀ בְּנִי וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּנִי:**

ותכהין. בְּעֲשָׁנָן שֶׁל אֵלּוּ. דָּ״א כְּשֶׁנֶּעֱקַד עַ״גּ הַמִּזְבֵּחַ וְהָיָה אָבִיו רוֹצֶה לְשָׁחֳטוֹ, בְּאוֹתָהּ שָׁעָה נִפְתְּחוּ הַשָּׁמַיִם וְרָאוּ מַלְאֲכֵי הַשָּׁרֵת וְהָיוּ בּוֹכִים, וְיָרְדוּ דִּמְעוֹתֵיהֶם וְנָפְלוּ עַל עֵינָיו, לְפִיכָךְ כָּהוּ עֵינָיו. דָּ״א כְּדֵי שֶׁיִּטֹּל יַעֲקֹב אֶת הַבְּרָכוֹת:

ב׳ **וַיֹּאמֶר הִנֵּה־נָא זָקַנְתִּי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי:**

לא ידעתי יום מותי. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קָרְחָה אִם מַגִּיעַ אָדָם לְפֶרֶק אֲבוֹתָיו יְדַאג חֲמֵשׁ שָׁנִים לִפְנֵיהֶן וְחָמֵשׁ לְאַחַר כֵּן; וְיִצְחָק הָיָה בֶּן קכ״ג, אָמַר שָׁמָּא לְפֶרֶק אִמִּי אֲנִי מַגִּיעַ וְהִיא מֵתָה בַּת קכ״ז וַהֲרֵינִי בֶן ה׳ שָׁנִים סָמוּךְ לְפִרְקָהּ; לְפִיכָךְ **לא ידעתי יום מותי**, שָׁמָּא לְפֶרֶק אִמִּי, שָׁמָּא לְפֶרֶק אַבָּא:

ג׳ **וְעַתָּה׀ שָׂא־נָא כֵלֶיךָ תֶּלְיְךָ וְקַשְׁתֶּךָ וְצֵא׀ הַשָּׂדֶה וְצוּדָה לִי (צידה) [צָיִד]:**

שא נא. לְשׁוֹן הַשְׁחָזָה, כְּאוֹתָהּ שֶׁשָּׁנִינוּ אֵין מַשְׁחִיזִין אֶת הַסַּכִּין, אֲבָל מַשִּׁיאָהּ עַל גַּבֵּי חֲבֶרְתָּהּ (ביצה כ״ח), חַדֵּד סַכִּינְךָ וּשְׁחֹט יָפָה, שֶׁלֹּא תַאֲכִילֵנִי נְבֵלָה (בראשית רבה):

תליך. חַרְבְּךָ שֶׁדָּרֶךְ לִתְלוֹתָהּ:

וצודה לי. מִן הַהֶפְקֵר וְלֹא מִן הַגָּזֵל:

ד׳ **וַעֲשֵׂה־לִּי מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַבְתִּי וְהָבִיאָה לִּי וְאֹכֵלָה בַּעֲבוּר תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי בְּטֶרֶם אָמוּת:**

ה׳ **וְרִבְקָה שֹׁמַעַת בְּדַבֵּר יִצְחָק אֶל־עֵשָׂו בְּנוֹ וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו׀ הַשָּׂדֶה לָצוּד צַיִד לְהָבִיא:**

לצוד ציד להביא. מַהוּ לְהָבִיא? אִם לֹא יִמְצָא צַיִד יָבִיא מִן הַגָּזֵל:

ו׳ **וְרִבְקָה׀ אָמְרָה אֶל־יַעֲקֹב בְּנָהּ לֵאמֹר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי׀ אֶת־אָבִיךָ מְדַבֵּר אֶל־עֵשָׂו אָחִיךָ לֵאמֹר:**

ז׳ הָבִיאָה לִּי צַיִד וַעֲשֵׂה־לִּי מַטְעַמִּים וְאֹכְלָה וַאֲבָרֶכְכָה לִפְנֵי יְהוָה לִפְנֵי מוֹתִי׃

לפני ה׳. בִּרְשׁוּתוֹ, שֶׁמַּסְכִּים עַל יָדִי׃

ח׳ וְעַתָּה בְנִי שְׁמַע בְּקֹלִי לַאֲשֶׁר אֲנִי מְצַוֶּה אֹתָךְ׃

ט׳ לֶךְ־נָא אֶל־הַצֹּאן וְקַח־לִי מִשָּׁם שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים טֹבִים וְאֶעֱשֶׂה אֹתָם מַטְעַמִּים לְאָבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהֵב׃

וקח לי. מִשֶּׁלִּי הֵם וְאֵינָם גָּזֵל, שֶׁכָּךְ כָּתַב לָהּ יִצְחָק בִּכְתֻבָּתָהּ לִטֹּל שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים בְּכָל יוֹם (בראשית רבה)׃

שני גדיי עזים. וְכִי שְׁנֵי גְּדָיֵי עִזִּים הָיָה מַאֲכָל שֶׁל יִצְחָק? אֶלָּא הָאֶחָד הִקְרִיב לְפִסְחוֹ וְהָאֶחָד עָשָׂה מַטְעַמִּים; בְּפִרְקֵי רַבִּי אֱלִיעֶזֶר׃

כאשר אהב. כִּי טַעַם הַגְּדִי כְּטַעַם הַצְּבִי׃

י׳ וְהֵבֵאתָ לְאָבִיךָ וְאָכָל בַּעֲבוּר אֲשֶׁר יְבָרֶכְךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ׃

י״א וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־רִבְקָה אִמּוֹ הֵן עֵשָׂו אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאָנֹכִי אִישׁ חָלָק׃

איש שעיר. בַּעַל שֵׂעָר׃

י״ב אוּלַי יְמֻשֵּׁנִי אָבִי וְהָיִיתִי בְעֵינָיו כִּמְתַעְתֵּעַ וְהֵבֵאתִי עָלַי קְלָלָה וְלֹא בְרָכָה׃

ימשני. כְּמוֹ מְמַשֵּׁשׁ בַּצְּוָהֳרַיִם׃

י״ג וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אַךְ שְׁמַע בְּקֹלִי וְלֵךְ קַח־לִי׃

י״ד וַיֵּלֶךְ וַיִּקַּח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מַטְעַמִּים כַּאֲשֶׁר אָהַב אָבִיו׃

ט״ו וַתִּקַּח רִבְקָה אֶת־בִּגְדֵי עֵשָׂו בְּנָהּ הַגָּדֹל הַחֲמַדֹּת אֲשֶׁר אִתָּהּ בַּבָּיִת וַתַּלְבֵּשׁ אֶת־יַעֲקֹב בְּנָהּ הַקָּטָן׃

החמדת. הַנָּקִיּוֹת, כְּתַרְגּוּמוֹ דָּכְיָתָא, דְּ״אַ שֻׁחְמַד אוֹתָן מִן נְמְרוֹד׃

אשר אתה בבית. וַהֲלֹא כַּמָּה נָשִׁים הָיוּ לוֹ, וְהוּא מַפְקִיד אֵצֶל אִמּוֹ? אֶלָּא שֶׁהָיָה בָקִי בְּמַעֲשֵׂיהֶן וְחוֹשְׁדָן׃

ט״ז וְאֵת עֹרֹת גְּדָיֵי הָעִזִּים הִלְבִּישָׁה עַל־יָדָיו וְעַל חֶלְקַת צַוָּארָיו׃

י״ז וַתִּתֵּן אֶת־הַמַּטְעַמִּים וְאֶת־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר עָשָׂתָה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנָהּ׃

י״ח וַיָּבֹא אֶל־אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הִנֻּנִי מִי אַתָּה בְּנִי׃

י״ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו אָנֹכִי עֵשָׂו בְּכֹרֶךָ עָשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלָי קוּם־נָא שְׁבָה וְאָכְלָה מִצֵּידִי בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ׃

אנכי עשו בכורך. אָנֹכִי הַמֵּבִיא לְךָ וְעֵשָׂו הוּא בְּכוֹרְךָ׃

עשיתי. כַּמָּה דְבָרִים כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי׃

שבה. לְשׁוֹן מֵסֵב עַל הַשֻּׁלְחָן, לְכָךְ מְתֻרְגָּם אִסְתָּחַר׃

כ׳ וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־בְּנוֹ מַה־זֶּה מִהַרְתָּ לִמְצֹא בְנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לְפָנָי׃

כ״א וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב גְּשָׁה־נָּא וַאֲמֻשְׁךָ בְּנִי הַאַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו אִם־לֹא׃

גשה נא ואמשך. אָמַר יִצְחָק בְּלִבּוֹ אֵין דֶּרֶךְ עֵשָׂו לִהְיוֹת שָׁם שָׂמִים שָׂגוּר בְּפִיו, וְזֶה אָמַר כִּי הִקְרָה ה׳ אֱלֹהֶיךָ׃

כ״ב וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל־יִצְחָק אָבִיו וַיְמֻשֵּׁהוּ וַיֹּאמֶר הַקֹּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיָּדַיִם יְדֵי עֵשָׂו׃

קול יעקב. שְׁמְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן תַּחֲנוּנִים קוּם נָא, אֲבָל עֵשָׂו קַנְטוּרְיָא דִּבֵּר יָקָם אָבִי:

כ״ג **וְלֹא הִכִּירוֹ כִּי־הָיוּ יָדָיו כִּידֵי עֵשָׂו אָחִיו שְׂעִרֹת וַיְבָרְכֵהוּ:**

כ״ד **וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֵשָׂו וַיֹּאמֶר אָנִי:**

ויאמר אני. לֹא אָמַר אֲנִי עֵשָׂו אֶלָּא אָנִי:

כ״ה **וַיֹּאמֶר הַגִּשָׁה לִּי וְאֹכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרֶכְךָ נַפְשִׁי וַיַּגֶּשׁ־לוֹ וַיֹּאכַל וַיָּבֵא לוֹ יַיִן וַיִּשְׁתְּ:**

כ״ו **וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק אָבִיו גְּשָׁה־נָּא וּשְׁקָה־לִּי בְנִי:**

כ״ז **וַיִּגַּשׁ וַיִּשַּׁק־לוֹ וַיָּרַח אֶת־רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רְאֵה רֵיחַ בְּנִי כְּרֵיחַ שָׂדֶה אֲשֶׁר בֵּרְכוֹ יְהוָה:**

וירח וגו׳. וַהֲלֹא אֵין רֵיחַ רַע יוֹתֵר מִשֶּׁטֶף הָעִזִּים? אֶלָּא מְלַמֵּד שֶׁנִּכְנְסָה עִמּוֹ רֵיחַ גַּן עֵדֶן;

כריח שדה אשר ברכו ה׳. שֶׁנָּתַן בּוֹ רֵיחַ טוֹב וְזֶהוּ שְׂדֵה תַּפּוּחִים, כָּךְ דָּרְשׁוּ רַז״ל:

כ״ח **וְיִתֶּן־לְךָ הָאֱלֹהִים מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ וְרֹב דָּגָן וְתִירֹשׁ:**

ויתן לך. יִתֵּן וְיַחֲזֹר וְיִתֵּן (בראשית רבה). וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ מוּסָב לְעִנְיָן הָרִאשׁוֹן: רְאֵה רֵיחַ בְּנִי שֶׁנָּתַן לוֹ הַקָּבָ״ה כְּרֵיחַ שָׂדֶה וְגוֹ׳ וְעוֹד יִתֵּן לְךָ מִטַּל הַשָּׁמַיִם וְגוֹ׳:

מטל השמים. כְּמַשְׁמָעוֹ; וּמִדְרָשֵׁי אַגָּדָה יֵשׁ לְהַרְבֵּה פָּנִים:

האלהים. מַהוּ הָאֱלֹהִים? בַּדִּין; אִם רָאוּי לְךָ יִתֵּן לְךָ וְאִם לָאו לֹא יִתֵּן לְךָ, אֲבָל לְעֵשָׂו אָמַר מִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשָׁבֶךָ, בֵּין צַדִּיק בֵּין רָשָׁע יִתֵּן לְךָ; וּמִמֶּנּוּ לָמַד שְׁלֹמֹה, כְּשֶׁעָשָׂה הַבַּיִת סִדֵּר תְּפִלָּתוֹ: יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא בַּעַל אֱמוּנָה וּמַצְדִּיק עָלָיו אֶת הַדִּין לֹא יִקְרָא עָלֶיךָ תִּגָּר, לְפִיכָךְ וְנָתַתָּ לָאִישׁ בְּכָל דְּרָכָיו אֲשֶׁר תֵּדַע אֶת לְבָבוֹ (מלכים א, ח׳), אֲבָל נָכְרִי מְחַפֵּר אֱמָנָה, לְפִיכָךְ אָמַר אַתָּה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם, וְעָשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנָּכְרִי (שם), בֵּין רָאוּי בֵּין שֶׁאֵינוֹ רָאוּי תֵּן לוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקְרָא עָלֶיךָ תִּגָּר:

כ״ט **יַעַבְדוּךָ עַמִּים (וישתחו) [וְיִשְׁתַּחֲוּוּ] לְךָ לְאֻמִּים הֱוֵה גְבִיר לְאַחֶיךָ וְיִשְׁתַּחֲוּוּ לְךָ בְּנֵי אִמֶּךָ אֹרְרֶיךָ אָרוּר וּמְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ:**

בני אמך. וְיַעֲקֹב אָמַר לִיהוּדָה בְּנֵי אָבִיךָ, לְפִי שֶׁהָיוּ לוֹ בָּנִים מִבַּמָּה אִמָּהוֹת, וְכָאן, שֶׁלֹּא נָשָׂא אֶלָּא אִשָּׁה אַחַת, אוֹמֵר בְּנֵי אִמֶּךָ (בראשית רבה):

ארריך ארור ומברכיך ברוך. וּבִבְלְעָם הוּא אוֹמֵר מְבָרְכֶיךָ בָּרוּךְ וְאֹרְרֶיךָ אָרוּר? הַצַּדִּיקִים תְּחִלָּתָם יִסּוּרִים וְסוֹפָן שַׁלְוָה וְאוֹרְרֵיהֶם וּמְצָעֲרֵיהֶם קוֹרְמִים לְמְבָרְכֵיהֶם, לְפִיכָךְ יִצְחָק הִקְדִּים קְלָלַת אוֹרְרִים לִבְרֵכַת מְבָרְכִים; הָרְשָׁעִים תְּחִלָּתָן שַׁלְוָה וְסוֹפָן יִסּוּרִין, לְפִיכָךְ בִּלְעָם הִקְדִּים בְּרָכָה לִקְלָלָה (בראשית רבה):

ל׳ **וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלָּה יִצְחָק לְבָרֵךְ אֶת־יַעֲקֹב וַיְהִי אַךְ יָצֹא יָצָא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יִצְחָק אָבִיו וְעֵשָׂו אָחִיו בָּא מִצֵּידוֹ:**

יצא יצא. זֶה יוֹצֵא וְזֶה בָּא:

ל״א **וַיַּעַשׂ גַּם־הוּא מַטְעַמִּים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקָם אָבִי וְיֹאכַל מִצֵּיד בְּנוֹ בַּעֲבוּר תְּבָרְכַנִּי נַפְשֶׁךָ:**

ל״ב **וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי־אַתָּה וַיֹּאמֶר אֲנִי בִּנְךָ בְכֹרְךָ עֵשָׂו:**

ל״ג **וַיֶּחֱרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד־מְאֹד וַיֹּאמֶר מִי־אֵפוֹא הוּא הַצָּד־צַיִד וַיָּבֵא לִי וָאֹכַל מִכֹּל בְּטֶרֶם תָּבוֹא וָאֲבָרְכֵהוּ גַּם־בָּרוּךְ יִהְיֶה:**

ויחרד. כְּתַרְגּוּמוֹ וּתְוַהּ, לְשׁוֹן תְּמִיהָ. וּמִדְרָשׁוֹ רָאָה גֵּיהִנֹּם פְּתוּחָה מִתַּחְתָּיו:

מי אפוא. לָשׁוֹן לְעַצְמוֹ מְשֻׁמָּשׁ עִם כַּמָּה דְבָרִים; אֵיפֹה — אַיֵּה פֹּה, מִי הוּא וְאֵיפֹה הוּא הַצָּד צַיִד?

ואכל מכל. מִכָּל טְעָמִים שֶׁבִּקַּשְׁתִּי לְטָעֹם, טָעַמְתִּי בּוֹ (בראשית רבה):

גם ברוך יהיה. שֶׁלֹּא תֹּאמַר אִלּוּלֵי שֶׁרְמָה יַעֲקֹב לְאָבִיו לֹא נָטַל אֶת הַבְּרָכוֹת, לְכָךְ הִסְכִּים וּבֵרְכוֹ מִדַּעְתּוֹ (בראשית רבה):

ל״ד כְּשָׁמְעַ֣ עֵשָׂ֗ו אֶת־דִּבְרֵ֛י אָבִ֖יו וַיִּצְעַ֣ק צְעָקָ֤ה גְּדֹלָה֙ וּמָרָ֔ה עַד־מְאֹ֑ד וַיֹּ֨אמֶר֙ לְאָבִ֔יו בָּרְכֵ֥נִי גַם־אֲנִ֖י אָבִ֑י׃

ל״ה וַיֹּ֖אמֶר בָּ֣א אָחִ֑יךָ בְּמִרְמָ֔ה וַיִּקַּ֖ח בִּרְכָתֶֽךָ׃

> **במרמה.** בְּחָכְמָה׃

ל״ו וַיֹּ֣אמֶר הֲכִי֩ קָרָ֨א שְׁמ֜וֹ יַעֲקֹ֗ב וַיַּעְקְבֵ֙נִי֙ זֶ֣ה פַּעֲמַ֔יִם אֶת־בְּכֹרָתִ֖י לָקָ֑ח וְהִנֵּ֥ה עַתָּ֛ה לָקַ֥ח בִּרְכָתִ֖י וַיֹּ֣אמֶר הֲלֹא־אָצַ֥לְתָּ לִּ֖י בְּרָכָֽה׃

> **הכי קרא שמו.** לְשׁוֹן תֵּמַהּ הוּא, כְּמוֹ הֲכִי אָחִי אַתָּה, שֶׁמָּא לְכָךְ נִקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב עַל שֵׁם סוֹפוֹ שֶׁהוּא עָתִיד לְעָקְבֵנִי? תַּנְחוּמָא. לָמָּה חָרַד יִצְחָק? אָמַר שֶׁמָּא עָוֹן יֵשׁ בִּי שֶׁבֵּרַכְתִּי קָטָן לִפְנֵי גָּדוֹל וְשִׁנִּיתִי סֵדֶר הַיִּחַס, הִתְחִיל עֵשָׂו מְצָעֵק וַיַּעְקְבֵנִי זֶה פַּעֲמַיִם, אָמַר לוֹ אָבִיו מָה עָשָׂה לְךָ? אָמַר לוֹ אֶת בְּכֹרָתִי לָקָח, אָמַר בְּכָךְ הָיִיתִי מֵצֵר וְחָרַד שֶׁמָּא עָבַרְתִּי עַל שׁוּרַת הַדִּין, עַכְשָׁו לַבְּכוֹר בֵּרַכְתִּי, גַּם בָּרוּךְ יִהְיֶה׃

> **ויעקבני.** כְּתַרְגּוּמוֹ וּכְמַנִי – אֲרַבָנִי; וְאָרַב – וּכְמַן. וְיֵשׁ מְתַרְגְּמִין וַחֲכָמַנִי, נִתְחַכֵּם לִי׃

> **אצלת.** לְשׁוֹן הַפְרָשָׁה כְּמוֹ וַיָּאצֶל׃

ל״ז וַיַּ֣עַן יִצְחָ֔ק וַיֹּ֥אמֶר לְעֵשָׂ֖ו הֵ֣ן גְּבִ֑יר שַׂמְתִּ֥יו לָךְ֙ וְאֶת־כָּל־אֶחָ֣יו נָתַ֔תִּי ל֥וֹ לַעֲבָדִ֖ים וְדָגָ֣ן וְתִירֹ֑שׁ סְמַכְתִּ֖יו וּלְכָ֥ה אֵפ֛וֹא מַה אֶֽעֱשֶׂ֥ה בְּנִֽי׃

> **הן גביר.** בְּרָכָה זוֹ שִׂבְיעִית הִיא, וְהוּא עוֹשֶׂה אוֹתָהּ רִאשׁוֹנָה? אֶלָּא אָמַר לוֹ מַה תּוֹעֶלֶת לְךָ בַּבְּרָכָה? אִם תִּקָּנֶה נְכָסִים, שֶׁלּוֹ הֵם, שֶׁהֲרֵי גְּבִיר שַׂמְתִּיו לָךְ, וּמַה שֶּׁקָּנָה עֶבֶד קָנָה רַבּוֹ׃

> **ולכה אפא מה אעשה.** אַיֵּה אֵיפֹא אֲבַקֵּשׁ מַה לַּעֲשׂוֹת לְךָ׃

ל״ח וַיֹּ֥אמֶר עֵשָׂ֖ו אֶל־אָבִ֑יו הֲבְרָכָ֥ה אַחַ֛ת הִוא־לְךָ֖ אָבִ֑י בָּרְכֵ֥נִי גַם־אֲנִ֖י אָבִ֔י וַיִּשָּׂ֥א עֵשָׂ֛ו קֹל֖וֹ וַיֵּֽבְךְּ׃

> **הברכה אחת.** הֵ״א זוֹ מְשַׁמֶּשֶׁת לְשׁוֹן תְּמִיהָ, כְּמוֹ הַבְּמֻחָנִים? הַשְּׁמֻנָּה הִיא? הַכְּמוֹת נָבָל?

ל״ט וַיַּ֥עַן יִצְחָ֖ק אָבִ֑יו וַיֹּ֣אמֶר אֵלָ֗יו הִנֵּ֤ה מִשְׁמַנֵּי֙ הָאָ֣רֶץ֔ יִהְיֶ֖ה מוֹשָׁבֶ֑ךָ וּמִטַּ֥ל הַשָּׁמַ֖יִם מֵֽעָל׃

> **משמני ארץ וגו׳.** זוֹ אִיטַלְיָא שֶׁל יָוָן׃

מ וְעַל־חַרְבְּךָ֥ תִחְיֶ֖ה וְאֶת־אָחִ֣יךָ תַּעֲבֹ֑ד וְהָיָה֙ כַּאֲשֶׁ֣ר תָּרִ֔יד וּפָרַקְתָּ֥ עֻלּ֖וֹ מֵעַ֥ל צַוָּארֶֽךָ׃

> **ועל חרבך.** כְּמוֹ בְּחַרְבְּךָ, יֵשׁ עַל בִּמְקוֹם בְּ׳, כְּמוֹ עֲמָדְתֶּם עַל חַרְבְּכֶם – בְּחַרְבְּכֶם; עַל צְבָאֹתָם – בְּצִבְאֹתָם׃

> **תריד.** לְשׁוֹן צַעַר כְּמוֹ אָרִיד בְּשִׂיחִי, כְּלוֹמַר, כְּשֶׁיַּעַבְרוּ יִשְׂרָאֵל עַל הַתּוֹרָה וְיִהְיֶה לְךָ פְּתִחוֹן פֶּה לְהִצְטַעֵר עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁנָּטַל, **ופרקת עלו וגומר**׃

מ״א וַיִּשְׂטֹ֤ם עֵשָׂו֙ אֶת־יַעֲקֹ֔ב עַל־הַבְּרָכָ֕ה אֲשֶׁ֥ר בֵּרְכ֖וֹ אָבִ֑יו וַיֹּ֣אמֶר עֵשָׂ֗ו בְּלִבּוֹ֙ יִקְרְבוּ֙ יְמֵ֣י אֵבֶל֔ אָבִ֖י וְאַהַרְגָ֥ה אֶת־יַעֲקֹ֖ב אָחִֽי׃

> **יקרבו ימי אבל אבי.** כְּמִשְׁמָעוֹ, שֶׁלֹּא אֶצְעַר אֶת אַבָּא, וּמִדְּרָשׁוֹ אַגָּדָה לְכַמָּה פָּנִים יֵשׁ׃

מ״ב וַיֻּגַּ֣ד לְרִבְקָ֗ה אֶת־דִּבְרֵי֙ עֵשָׂ֣ו בְּנָ֔הּ הַגָּדֹ֖ל וַתִּשְׁלַ֑ח וַתִּקְרָ֞א לְיַעֲקֹ֤ב בְּנָהּ֙ הַקָּטָ֔ן וַתֹּ֣אמֶר אֵלָ֔יו הִנֵּ֥ה עֵשָׂ֛ו אָחִ֥יךָ מִתְנַחֵ֖ם לְךָ֑ לְהָרְגֶֽךָ׃

> **ויגד לרבקה.** בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ הֻגַּד לָהּ מַה שֶּׁעָשָׂו מְהַרְהֵר בְּלִבּוֹ׃

> **מתנחם לך.** נֹחֶם עַל הָאֲחָוָה לַחֲשֹׁב מַחֲשָׁבָה אַחֶרֶת לְהִתְנַכֵּר לְךָ וּלְהָרְגְךָ. וּמִדְרָשׁ אַגָּדָה כְּבָר אַתָּה מֵת בְּעֵינָיו וְשָׁתָה עָלֶיךָ כּוֹס שֶׁל תַּנְחוּמִים. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ לְשׁוֹן תַּנְחוּמִים, מִתְנַחֵם הוּא עַל הַבְּרָכוֹת בַּהֲרִיגָתְךָ׃

מ״ג וְעַתָּ֥ה בְנִ֖י שְׁמַ֣ע בְּקֹלִ֑י וְק֤וּם בְּרַח־לְךָ֙ אֶל־לָבָ֔ן אָחִ֖י חָרָֽנָה׃

מ״ד וְיָשַׁבְתָּ֥ עִמּ֖וֹ יָמִ֣ים אֲחָדִ֑ים עַ֚ד אֲשֶׁר־תָּשׁ֣וּב חֲמַ֔ת אָחִֽיךָ׃

> **אחדים.** מְעָטִים׃

מ״ה עַד־שׁ֣וּב אַף־אָחִ֗יךָ מִמְּךָ֙ וְשָׁכַ֣ח אֵ֔ת אֲשֶׁר־עָשִׂ֥יתָ ל֖וֹ וְשָׁלַ֣חְתִּי וּלְקַחְתִּ֑יךָ מִשָּׁ֕ם לָמָּ֥ה אֶשְׁכַּ֖ל גַּם־שְׁנֵיכֶ֥ם י֖וֹם אֶחָֽד׃

> **למה אשכל.** אֶהְיֶה שַׁכּוּלָה מִשְּׁנֵיכֶם. הַקּוֹבֵר אֶת בָּנָיו קָרוּי שַׁכּוּל, וְכֵן בְּיַעֲקֹב אָמַר כַּאֲשֶׁר שָׁכַלְתִּי שָׁכָלְתִּי׃

גם שניכם. אִם יָקוּם עָלֶיךָ וְאַתָּה תַּהַרְגֶנּוּ יַעַמְדוּ בָנָיו וְיַהַרְגוּךָ ; וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ נִזְרְקָה בָּהּ וְנִתְנַבְּאָה שֶׁבָּיוֹם א׳ יָמוּתוּ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּפֶרֶק הַמְקַנֵּא לְאִשְׁתּוֹ :

מ״ו **וַתֹּאמֶר רִבְקָה אֶל־יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיַּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חֵת אִם־לֹקֵחַ יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת־חֵת כָּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִי חַיִּים :**

קצתי בחיי. מָאַסְתִּי בְחַיַּי :

פרק כ״ח

א׳ **וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל־יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיְצַוֵּהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן :**

ב׳ **קוּם לֵךְ פַּדֶּנָה אֲרָם בֵּיתָה בְתוּאֵל אֲבִי אִמֶּךָ וְקַח־לְךָ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לָבָן אֲחִי אִמֶּךָ :**

פדנה. כְּמוֹ לְפַדָּן :

ביתה בתואל. לְבֵית בְּתוּאֵל, כָּל תֵּבָה שֶׁצְּרִיכָה לָמֶ״ד בְּתְחִלָּתָהּ הֵטִיל לָהּ הֵ״א בְּסוֹפָהּ (יבמות י״ג) :

ג׳ **וְאֵל שַׁדַּי יְבָרֵךְ אֹתְךָ וְיַפְרְךָ וְיַרְבֶּךָ וְהָיִיתָ לִקְהַל עַמִּים :**

ואל שדי. מִי שֶׁדַּי בְּבִרְכוֹתָיו לַמִּתְבָּרְכִין מִפִּיו, **יברך אותך** :

ד׳ **וְיִתֶּן־לְךָ אֶת־בִּרְכַּת אַבְרָהָם לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אִתָּךְ לְרִשְׁתְּךָ אֶת־אֶרֶץ מְגֻרֶיךָ אֲשֶׁר־נָתַן אֱלֹהִים לְאַבְרָהָם :**

את ברכת אברהם. שֶׁאָמַר לוֹ וְאֶעֱשְׂךָ לְגוֹי גָּדוֹל וְהִתְבָּרְכוּ בְזַרְעֲךָ יִהְיוּ אוֹתָן בְּרָכוֹת אֲמוּרוֹת בִּשְׁבִילְךָ – מִמְּךָ יֵצֵא אוֹתוֹ הַגּוֹי וְאוֹתוֹ הַזֶּרַע הַמְבֹרָךְ :

ה׳ **וַיִּשְׁלַח יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם אֶל־לָבָן בֶּן־בְּתוּאֵל הָאֲרַמִּי אֲחִי רִבְקָה אֵם יַעֲקֹב וְעֵשָׂו :**

אם יעקב ועשו. אֵינִי יוֹדֵעַ מַה מְּלַמְּדֵנוּ :

ו׳ **וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי־בֵרַךְ יִצְחָק אֶת־יַעֲקֹב וְשִׁלַּח אֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם לָקַחַת־לוֹ מִשָּׁם אִשָּׁה בְּבָרְכוֹ אֹתוֹ וַיְצַו עָלָיו לֵאמֹר לֹא־תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן :**

ז׳ **וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל־אָבִיו וְאֶל־אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פַּדֶּנָה אֲרָם :**

וישמע יעקב. מְחֻבָּר לָעִנְיָן שֶׁל מַעְלָה, וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵרַךְ יִצְחָק וְגוֹ׳ וְכִי שִׁלַּח אוֹתוֹ פַּדֶּנָה אֲרָם, וְכִי שָׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו וְהָלַךְ פַּדֶּנָה אֲרָם, וְכִי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנַעַן, וְהָלַךְ גַּם הוּא אֶל יִשְׁמָעֵאל :

ח׳ **וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי רָעוֹת בְּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו :**

ט׳ **וַיֵּלֶךְ עֵשָׂו אֶל־יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת־מָח�ַת | בַּת־יִשְׁמָעֵאל בֶּן־אַבְרָהָם אֲחוֹת נְבָיוֹת עַל־נָשָׁיו לוֹ לְאִשָּׁה : {ס}**

אחות נביות. מִמַּשְׁמָע שֶׁנֶּאֱמַר בַּת יִשְׁמָעֵאל אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁהִיא אֲחוֹת נְבָיוֹת? אֶלָּא לְמַדְנוּ שֶׁמֵּת יִשְׁמָעֵאל מִשֶּׁיִּעָדָהּ לְעֵשָׂו קֹדֶם נִשּׂוּאֶיהָ וְהִשִּׂיאָהּ נְבָיוֹת אָחִיהָ, וְלַמְּדָנוּ שֶׁהָיָה יַעֲקֹב בְּאוֹתוֹ הַפֶּרֶק בֶּן ס״ג שָׁנִים, שֶׁהֲרֵי יִשְׁמָעֵאל בֶּן ע״ד שָׁנִים הָיָה כְּשֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב, י״ד שָׁנָה הָיָה גָּדוֹל יִשְׁמָעֵאל מִיִּצְחָק, וְיִצְחָק בֶּן ס׳ שָׁנָה בְּלֶדֶת אוֹתָם הֲרֵי ע״ד, וּשְׁנוֹתָיו הָיוּ קל״ז, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמָעֵאל וְגוֹ׳, נִמְצָא יַעֲקֹב כְּשֶׁמֵּת יִשְׁמָעֵאל בֶּן ס״ג שָׁנִים הָיָה, וְלָמַדְנוּ מִכָּאן שֶׁנִּטְמַן בְּבֵית עֵבֶר י״ד שָׁנָה וְאַחַר כָּךְ הָלַךְ לְחָרָן, שֶׁהֲרֵי לֹא שָׁהָה בְּבֵית לָבָן לִפְנֵי לֵדָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף אֶלָּא י״ד שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ, וּשְׂכַר הַצֹּאן מְשֻׁנּוֹלַד יוֹסֵף הָיָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת יוֹסֵף וְגוֹ׳ ; וְיוֹסֵף בֶּן ל׳ שָׁנָה הָיָה כְּשֶׁמָּלַךְ, וּמִשָּׁם עַד שֶׁיָּרַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם ט׳ שָׁנִים, ז׳ שֶׁל שָׂבָע וּב׳ שֶׁל רָעָב, וְיַעֲקֹב אָמַר לְפַרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה – צֵא וַחֲשֹׁב י״ד שֶׁלִּפְנֵי לֵדַת יוֹסֵף וּשְׁלֹשִׁים שֶׁל יוֹסֵף וְתִשַּׁע מִשֶּׁמָּלַךְ עַד שֶׁבָּא יַעֲקֹב, הֲרֵי נ״ג, וּכְשֶׁפָּרַשׁ מֵאָבִיו הָיָה בֶּן ס״ג, הֲרֵי קי״ו, וְהוּא אוֹמֵר שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, הֲרֵי חֲסֵרִים י״ד שָׁנִים, הָא לָמַדְתָּ שֶׁאַחַר שֶׁקִּבֵּל הַבְּרָכוֹת נִטְמַן בְּבֵית עֵבֶר י״ד שָׁנִים, אֲבָל לֹא נֶעֱנַשׁ בִּזְכוּת הַתּוֹרָה ; שֶׁהֲרֵי לֹא פֵּרַשׁ יוֹסֵף מֵאָבִיו אֶלָּא כ״ב שָׁנָה, דְּהַיְנוּ מִי״ז עַד ל״ט, כְּנֶגֶד כ״ב שֶׁפֵּרַשׁ יַעֲקֹב מֵאָבִיו וְלֹא כִּבְּדוֹ, וְהֵם כ׳ שָׁנִים בְּבֵית לָבָן וּשְׁתֵּי שָׁנִים שֶׁשָּׁהָה בַּדֶּרֶךְ, כְּדִכְתִיב וַיָּבֵן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת, וּפֹר׳ רַז״ל מִזֶּה הַפָּסוּק שֶׁשָּׁהָה י״ח חֳדָשִׁים בַּדֶּרֶךְ – דְּבֵית הֲוָה בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים וְסֻכֹּת הֲווּ בִּימוֹת הַחַמָּה – וּלְחִשְׁבּוֹן הַפְּסוּקִים שֶׁחִשַּׁבְנוּ לְעֵיל מִשֶּׁפֵּרַשׁ מֵאָבִיו עַד שֶׁיָּרַד לְמִצְרַיִם

שֶׁהָיָה בֶּן ק״ל שָׁנִים, שֶׁשָּׁם אָנוּ מוֹצְאִים עוֹד י״ד שָׁנִים – אֶלָּא וַדַּאי נִטְמַן בְּבֵית עֵבֶר בַּהֲלִיכָתוֹ לְבֵית לָבָן לִלְמֹד תּוֹרָה מִמֶּנּוּ, וּבִשְׁבִיל זְכוּת הַתּוֹרָה לֹא נֶעֱנַשׁ עֲלֵיהֶם וְלֹא פֵּרֵשׁ מִמֶּנּוּ אֶלָּא כ״ב שָׁנָה – מִדָּה כְּנֶגֶד מִדָּה – עַ״כַּ בְּרַשׁ״י יָשָׁן:

על נשיו. הוֹסִיף רִשְׁעָה עַל רִשְׁעָתוֹ, שֶׁלֹּא גֵּרֵשׁ אֶת הָרִאשׁוֹנוֹת:

י וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חָרָנָה:

ויצא יעקב. עַל יְדֵי שֶׁבִּשְׁבִיל שָׁרָעוֹת בְּנוֹת כְּנַעַן בְּעֵינֵי יִצְחָק אָבִיו הָלַךְ עֵשָׂו אֶל יִשְׁמָעֵאל, הִפְסִיק הָעִנְיָן בְּפָרָשָׁתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, וּכְתִיב וַיַּרְא עֵשָׂו כִּי בֵרַךְ וְגוֹ׳, וּמִשֶּׁגָּמַר חָזַר לָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן:

ויצא. לֹא הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב אֶלָּא וַיֵּלֶךְ יַעֲקֹב חָרָנָה, וְלָמָּה הִזְכִּיר יְצִיאָתוֹ? אֶלָּא מַגִּיד שֶׁיְּצִיאַת צַדִּיק מִן הַמָּקוֹם עוֹשָׂה רֹשֶׁם, שֶׁבִּזְמַן שֶׁהַצַּדִּיק בָּעִיר, הוּא הוֹדָהּ הוּא זִיוָהּ הוּא הֲדָרָהּ; יָצָא מִשָּׁם, פָּנָה הוֹדָהּ פָּנָה זִיוָהּ פָּנָה הֲדָרָהּ. וְכֵן וַתֵּצֵא מִן הַמָּקוֹם הָאָמוּר בְּנָעֳמִי וְרוּת (רות א׳):

וילך חרנה. יָצָא לָלֶכֶת לְחָרָן:

יא וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם וַיָּלֶן שָׁם כִּי־בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאַבְנֵי הַמָּקוֹם וַיָּשֶׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיִּשְׁכַּב בַּמָּקוֹם הַהוּא:

ויפגע במקום. לֹא הִזְכִּיר הַכָּתוּב בְּאֵיזֶה מָקוֹם אֶלָּא בַּמָּקוֹם – הַנִּזְכָּר בְּמָקוֹם אַחֵר, הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה, שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ וַיַּרְא אֶת הַמָּקוֹם מֵרָחֹק:

ויפגע. כְּמוֹ וּפָגַע בִּירִיחוֹ וּפָגַע בְּדַבָּשֶׁת (יהושע ט״ז וי״ט) וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ לְשׁוֹן תְּפִלָּה (ברכות כ״ו), כְּמוֹ וְאַל תִּפְגַּע בִּי (ירמיהו ז׳), וְלָמְדָנוּ שֶׁתִּקֵּן תְּפִלַּת עַרְבִית. וְשִׁנָּה הַכָּתוּב וְלֹא כָּתַב וַיִּתְפַּלֵּל, לְלַמֶּדְךָ שֶׁקָּפְצָה לוֹ הָאָרֶץ, כְּמוֹ שֶׁמְּפֹרָשׁ בְּפֶרֶק גִּיד הַנָּשֶׁה (חולין צ״א):

כי בא השמש. הָיָה לוֹ לִכְתֹּב וַיָּבֹא הַשֶּׁמֶשׁ וַיָּלֶן שָׁם, כִּי בָא הַשֶּׁמֶשׁ מַשְׁמַע שֶׁשָּׁקְעָה לוֹ חַמָּה פִּתְאוֹם, שֶׁלֹּא בְּעוֹנָתָהּ, כְּדֵי שֶׁיָּלִין שָׁם:

וישם מראשותיו. עָשָׂן כְּמִין מַרְזֵב סָבִיב לְרֹאשׁוֹ, שֶׁיֵּרְא מִפְּנֵי חַיּוֹת רָעוֹת; הִתְחִילוּ מְרִיבוֹת זוֹ אֶת זוֹ, זֹאת אוֹמֶרֶת עָלַי יָנִיחַ צַדִּיק אֶת רֹאשׁוֹ וְזֹאת אוֹמֶרֶת עָלַי יָנִיחַ; מִיָּד עָשָׂן הַקָּבָ״ה אֶבֶן אַחַת, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקַּח אֶת הָאֶבֶן אֲשֶׁר שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו:

וישכב במקום ההוא. לְשׁוֹן מְעוּט; בְּאוֹתוֹ מָקוֹם שָׁכַב אֲבָל י״ד שָׁנִים שֶׁשִּׁמֵּשׁ בְּבֵית עֵבֶר לֹא שָׁכַב בַּלַּיְלָה, שֶׁהָיָה עוֹסֵק בַּתּוֹרָה:

יב וַיַּחֲלֹם וְהִנֵּה סֻלָּם מֻצָּב אַרְצָה וְרֹאשׁוֹ מַגִּיעַ הַשָּׁמָיְמָה וְהִנֵּה מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים עֹלִים וְיֹרְדִים בּוֹ:

עולים וירדים. עוֹלִים תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ יוֹרְדִים? מַלְאָכִים שֶׁלְּווּהוּ בָּאָרֶץ אֵין יוֹצְאִים חוּצָה לָאָרֶץ, וְעָלוּ לָרָקִיעַ וְיָרְדוּ מַלְאֲכֵי חוּצָה לָאָרֶץ לְלַוּוֹתוֹ:

יג וְהִנֵּה יְהוָה נִצָּב עָלָיו וַיֹּאמַר אֲנִי יְהוָה אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה שֹׁכֵב עָלֶיהָ לְךָ אֶתְּנֶנָּה וּלְזַרְעֶךָ:

נצב עליו. לְשָׁמְרוֹ:

ואלהי יצחק. אַע״פְּ שֶׁלֹּא מָצִינוּ בַּמִּקְרָא שֶׁיִּחֵד הַקָּבָ״ה שְׁמוֹ עַל הַצַּדִּיקִים בְּחַיֵּיהֶם לִכְתֹּב אֱלֹהֵי פְּלוֹנִי, מִשּׁוּם שֶׁנֶּאֱמַר הֵן בְּקָדֹשָׁו לֹא יַאֲמִין (איוב ט״ו), כָּאן יִחֵד שְׁמוֹ עַל יִצְחָק, לְפִי שֶׁכָּהוּ עֵינָיו וְכָלוּא בַּבַּיִת, וַהֲרֵי הוּא כְּמֵת וְיֵצֵר הָרָע פָּסַק מִמֶּנּוּ, תַּנְחוּמָא:

שכב עליה. קִפֵּל הַקָּבָ״ה כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל תַּחְתָּיו, רָמַז לוֹ שֶׁתִּהֵא נוֹחָה לִכְבֹּשׁ לִבְנָיו כְּדֵ׳ אַמּוֹת שֶׁזֶּה מְקוֹמוֹ שֶׁל אָדָם (חולין שם):

יד וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְצָפֹנָה וָנֶגְבָּה וְנִבְרְכוּ בְךָ כֹּל מִשְׁפְּחֹת הָאֲדָמָה וּבְזַרְעֶךָ:

ופרצת. וְתֶחֱזַק, כְּמוֹ וְכֵן יִפְרֹץ:

טו וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר־תֵּלֵךְ וַהֲשִׁבֹתִיךָ אֶל־הָאֲדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם־עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר־דִּבַּרְתִּי לָךְ:

אנכי עמך. לְפִי שֶׁהָיָה יָרֵא מֵעֵשָׂו וּמִלָּבָן:

עד אשר אם עשיתי. אִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן כִּי (גיטין צ׳):

דברתי לך. לְצָרְכְּךָ וְעָלֶיךָ; מַה שֶּׁהִבְטַחְתִּי לְאַבְרָהָם עַל זַרְעוֹ, לְךָ הִבְטַחְתִּיו וְלֹא לְעֵשָׂו, שֶׁלֹּא אָמַרְתִּי לוֹ כִּי יִצְחָק יִקָּרֵא לְךָ זֶרַע אֶלָּא כִּי בְיִצְחָק, וְלֹא כָּל יִצְחָק, וְכֵן כָּל לִי וּלְךָ וְלוֹ וְלָהֶם הַסְּמוּכִים אֵצֶל דִּבּוּר מְשַׁמְּשִׁים לְשׁוֹן עַל, וְזֶה יוֹכִיחַ, שֶׁהֲרֵי עִם יַעֲקֹב לֹא דִּבֵּר קֹדֶם לָכֵן:

טז וַיִּיקַץ יַעֲקֹב מִשְּׁנָתוֹ וַיֹּאמֶר אָכֵן יֵשׁ יְהוָה בַּמָּקוֹם הַזֶּה וְאָנֹכִי לֹא יָדָעְתִּי:

ואנכי לא ידעתי. שֶׁאִם יָדַעְתִּי, לֹא יָשַׁנְתִּי בְּמָקוֹם קָדוֹשׁ כָּזֶה:

י״ז וַיִּירָא וַיֹּאמַר מַה־נּוֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם־בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמָיִם׃

כי אם בית אלהים. אָ״ר אֶלְעָזָר בְּשֵׁם רַבִּי יוֹסֵי בֶּן זִמְרָא, הַסֵּלָם הַזֶּה עוֹמֵד בִּבְאֵר שֶׁבַע וְאֶמְצַע שִׁפּוּעוֹ מַגִּיעַ כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, שֶׁבְּאֵר שֶׁבַע עוֹמֵד בִּדְרוֹמָהּ שֶׁל יְהוּדָה, וִירוּשָׁלַיִם בְּצָפוֹנָהּ, בַּגְּבוּל שֶׁבֵּין יְהוּדָה וּבִנְיָמִין, וּבֵית אֵל הָיָה בְּצָפוֹן שֶׁל נַחֲלַת בִּנְיָמִין, בַּגְּבוּל שֶׁבֵּין בִּנְיָמִין וּבֵין בְּנֵי יוֹסֵף ; נִמְצָא סֻלָּם שֶׁרַגְלָיו בִּבְאֵר שֶׁבַע וְרֹאשׁוֹ בְּבֵית אֵל מַגִּיעַ אֶמְצַע שִׁפּוּעוֹ נֶגֶד יְרוּשָׁלַיִם ; וּכְלַפֵּי שֶׁאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁאָמַר הַקָּבָ״ה צַדִּיק זֶה בָּא לְבֵית מְלוֹנִי וְיִפָּטֵר בְּלֹא לִינָה, וְאָמְרוּ יַעֲקֹב קְרָאָהּ לִירוּשָׁלַיִם בֵּית אֵל וְזוֹ לוּז הִיא וְלֹא יְרוּשָׁלַיִם, וּמֵהֵיכָן לָמְדוּ לוֹמַר כֵּן ? אֲנִי אוֹמֵר שֶׁנֶּאֱקַר הַר הַמּוֹרִיָּה וּבָא לְכָאן, וְזוֹ הִיא קְפִיצַת הָאָרֶץ הָאֲמוּרָה בִּשְׁחִיטַת חֻלִּין, שֶׁבָּא בֵּית הַמִּקְדָּשׁ לִקְרָאתוֹ עַד בֵּית אֵל, וְזֶהוּ וַיִּפְגַּע בַּמָּקוֹם. וְאִם תֹּאמַר כְּשֶׁעָבַר יַעֲקֹב עַל בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, מַדּוּעַ לֹא עִכְּבוֹ שָׁם ? אֵיהוּ לָא יְהַב לִבֵּיהּ לְהִתְפַּלֵּל בַּמָּקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אֲבוֹתָיו, וּמִן הַשָּׁמַיִם יְעַכְּבוּהוּ ? אֵיהוּ עַד חָרָן אָזַל, כִּדְאָמְרִינַן בְּפֶרֶק גִּיד הַנָּשֶׁה ; וּקְרָא מוֹכִיחַ וַיֵּלֶךְ חָרָנָה ; כִּי מְטָא לְחָרָן אָמַר, אֶפְשָׁר שֶׁעָבַרְתִּי עַל מָקוֹם שֶׁהִתְפַּלְּלוּ אֲבוֹתַי וְלֹא הִתְפַּלַּלְתִּי בּוֹ ? יְהַב דַּעְתֵּיהּ לְמֶהֱדַר וְחָזַר עַד בֵּית אֵל וְקָפְצָה לוֹ הָאָרֶץ. הַאי בֵּית אֵל לֹא הַסָּמוּךְ לָעַי אֶלָּא לִירוּשָׁלַיִם, וְעַל שֵׁם יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים קָרְאוֹ בֵּית אֵל, וְהוּא הַר הַמּוֹרִיָּה שֶׁהִתְפַּלֵּל בּוֹ אַבְרָהָם, וְהוּא שֶׁדָּה שֶׁהִתְפַּלֵּל בּוֹ יִצְחָק, כִּדְכְתִיב לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה ; דְּהָכִי אָמְרִינַן בִּפְסָחִים ״אֶל הַר ד׳ וְאֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב״ — מַאי שְׁנָא יַעֲקֹב ? אֶלָּא לֹא כְּאַבְרָהָם שֶׁקְּרָאוֹ הַר, דִּכְתִיב בְּהַר ד׳ יֵרָאֶה, וְלֹא כְּיִצְחָק שֶׁקְּרָאוֹ שָׂדֶה, דִּכְתִיב לָשׂוּחַ בַּשָּׂדֶה, אֶלָּא כְּיַעֲקֹב שֶׁקְּרָאוֹ בַּיִת (עַ״כַּ פֵּרֵשׁ״י מְרֵיק)׃

מה נורא. תַּרְגּוּם מַה דְּחִילוּ אַתְרָא הָדֵין, דְּחִילוּ שֵׁם דָּבָר הוּא, כְּמוֹ סוּכְלָתָנוּ וּכְסוּ לְמִלְבָּשׁ׃

וזה שער השמים. מְקוֹם תְּפִלָּה לַעֲלוֹת תְּפִלָּתָם הַשָּׁמַיְמָה. וּמִדְרָשׁוֹ, שֶׁבֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַעְלָה מְכֻוָּן כְּנֶגֶד בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שֶׁל מַטָּה׃

י״ח וַיַּשְׁכֵּם יַעֲקֹב בַּבֹּקֶר וַיִּקַּח אֶת־הָאֶבֶן אֲשֶׁר־שָׂם מְרַאֲשֹׁתָיו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ מַצֵּבָה וַיִּצֹק שֶׁמֶן עַל־רֹאשָׁהּ׃

י״ט וַיִּקְרָא אֶת־שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא בֵּית־אֵל וְאוּלָם לוּז שֵׁם־הָעִיר לָרִאשֹׁנָה׃

כ׳ וַיִּדַּר יַעֲקֹב נֶדֶר לֵאמֹר אִם־יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי וּשְׁמָרַנִי בַּדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן־לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבֶגֶד לִלְבֹּשׁ׃

אם יהיה אלהים עמדי. אִם יִשְׁמֹר לִי הַבְטָחוֹת הַלָּלוּ שֶׁהִבְטִיחַנִי לִהְיוֹת עִמָּדִי, כְּמוֹ שֶׁאָמַר לִי וְהִנֵּה אָנֹכִי עִמָּךְ׃

ושמרני. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לִי וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ׃

ונתן לי לחם לאכל. כְּמוֹ שֶׁאָמַר כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ, וְהַמְבַקֵּשׁ לֶחֶם הוּא קָרוּי נֶעֱזָב, שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא רָאִיתִי צַדִּיק נֶעֱזָב וְזַרְעוֹ מְבַקֵּשׁ לָחֶם (תהילים ל״ז)׃

כ״א וְשַׁבְתִּי בְשָׁלוֹם אֶל־בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לֵאלֹהִים׃

ושבתי. כְּמוֹ שֶׁאָמַר לִי וַהֲשִׁבֹתִיךְ אֶל הָאֲדָמָה׃

בשלום. שָׁלֵם מִן הַחֵטְא, שֶׁלֹּא אֶלְמַד מִדְּרָכֵי לָבָן׃

והיה ה׳ לי לאלהים. שֶׁיְּחוּל שְׁמוֹ עָלַי מִתְּחִלָּה וְעַד סוֹף, שֶׁלֹּא יִמָּצֵא פְּסוּל בְּזַרְעִי, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ ; וְהַבְטָחָה זוֹ הִבְטִיחַ לְאַבְרָהָם, שֶׁנֶּאֱמַר לִהְיוֹת לְךָ לֵאלֹהִים וּלְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ (בראשית י״ז:ז׳)׃

כ״ב וְהָאֶבֶן הַזֹּאת אֲשֶׁר־שַׂמְתִּי מַצֵּבָה יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים וְכֹל אֲשֶׁר תִּתֶּן־לִי עַשֵּׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ׃

והאבן הזאת. כָּךְ תְּפָרֵשׁ רַ״ו זוֹ שֶׁל וְהָאֶבֶן׃ אִם תַּעֲשֶׂה לִי אֶת אֵלֶּה, אֲנִי אֶעֱשֶׂה זֹאת׃

והאבן הזאת אשר שמתי מצבה וגו׳. כְּתַרְגּוּמוֹ אֶהֱוֵי פָּלַח עֲלָהּ קֳדָם ה׳, וְכֵן עָשָׂה בְּשׁוּבוֹ מִפַּדַּן אֲרָם ; כְּשֶׁאָמַר לוֹ קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל (שם ל״ה י״ד) מַה נֶּאֱמַר שָׁם ? וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מַצֵּבָה וַיִּסֵּךְ עָלֶיהָ נָסֶךְ׃

פרק כ״ט

א׳ וַיִּשָּׂא יַעֲקֹב רַגְלָיו וַיֵּלֶךְ אַרְצָה בְּנֵי־קֶדֶם׃

וישא יעקב רגליו. מְשֻׁנְּתַבֵּשׁר בְּשׂוֹרָה טוֹבָה שֶׁהַבְּטָח בִּשְׁמִירָה נָשָׂא לִבּוֹ אֶת רַגְלָיו וְנַעֲשָׂה קַל לָלֶכֶת, כָּךְ מְפֹרָשׁ בִּבְרֵ״ר׃

ב׳ וַיַּרְא וְהִנֵּה בְאֵר בַּשָּׂדֶה וְהִנֵּה־שָׁם שְׁלֹשָׁה עֲדְרֵי־צֹאן רֹבְצִים עָלֶיהָ כִּי מִן־הַבְּאֵר הַהִוא יַשְׁקוּ הָעֲדָרִים וְהָאֶבֶן גְּדֹלָה עַל־פִּי הַבְּאֵר׃

ישקו העדרים. מַשְׁקִים הָרוֹעִים אֶת הָעֲדָרִים, וְהַמִּקְרָא דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן קְצָרָה׃

ג׳ וְנֶאֶסְפוּ־שָׁמָּה כָּל־הָעֲדָרִים וְגָלְלוּ אֶת־הָאֶבֶן מֵעַל֙ פִּי הַבְּאֵ֔ר וְהִשְׁקוּ אֶת־הַצֹּ֖אן וְהֵשִׁ֣יבוּ אֶת־הָאֶ֗בֶן עַל־פִּ֛י הַבְּאֵ֖ר לִמְקֹמָֽהּ׃

ונאספו. רְגִילִים הָיוּ לְהֵאָסֵף, לְפִי שֶׁהָיְתָה הָאֶבֶן גְּדוֹלָה׃

וגללו. וְגוֹלְלִים, וְתַרְגּוּמוֹ וּמְגַנְדְּרִין, כָּל לְשׁוֹן הוֹוֶה מִשְׁתַּנֶּה לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן עָתִיד וּבִלְשׁוֹן עָבָר, לְפִי שֶׁכָּל דָּבָר הַהוֹוֶה תָּמִיד כְּבָר הָיָה וְעָתִיד לִהְיוֹת׃

והשיבו. תַּרְגּוּמוֹ וּמְתִיבִין׃

ד׳ וַיֹּ֥אמֶר לָהֶ֖ם יַעֲקֹ֑ב אַחַ֣י מֵאַ֔יִן אַתֶּ֖ם וַיֹּאמְר֥וּ מֵחָרָ֖ן אֲנָֽחְנוּ׃

ה׳ וַיֹּ֥אמֶר לָהֶ֖ם הֲיְדַעְתֶּ֣ם אֶת־לָבָ֣ן בֶּן־נָח֑וֹר וַיֹּאמְר֖וּ יָדָֽעְנוּ׃

ו׳ וַיֹּ֥אמֶר לָהֶ֖ם הֲשָׁל֣וֹם ל֑וֹ וַיֹּאמְר֣וּ שָׁל֔וֹם וְהִנֵּ֥ה רָחֵ֛ל בִּתּ֖וֹ בָּאָ֥ה עִם־הַצֹּֽאן׃

באה עם הצאן. הַשַּׁעַם בָּאָל״ף וְתַרְגּוּמוֹ אָתְיָא; וְרָחֵל בָּאָה – הַשַּׁעַם לְמַעְלָה בַּבֵּי״ת וְתַרְגּוּמוֹ אַתַת; הָרִאשׁוֹן לְשׁוֹן עוֹשֶׂה וְהַשֵּׁנִי לְשׁוֹן עָשְׂתָה׃

ז׳ וַיֹּ֕אמֶר הֵ֚ן ע֣וֹד הַיּ֔וֹם גָּד֔וֹל לֹא־עֵ֥ת הֵאָסֵ֖ף הַמִּקְנָ֑ה הַשְׁק֥וּ הַצֹּ֖אן וּלְכ֥וּ רְעֽוּ׃

הן עוד היום גדול. לְפִי שֶׁרָאָה אוֹתָם רוֹבְצִים, כַּסָּבוּר שֶׁרוֹצִים לֶאֱסֹף הַמִּקְנֶה הַבַּיְתָה וְלֹא יִרְעוּ עוֹד, אָמַר לָהֶן הֵן עוֹד הַיּוֹם גָּדוֹל, כְּלוֹמַר אִם שְׁכִירִים אַתֶּם לֹא שְׁלֵמְתֶּם פְּעֻלַּת הַיּוֹם, וְאִם הַבְּהֵמוֹת שֶׁלָּכֶם אַע״פִּ כֵן לֹא עֵת הֶאָסֵף הַמִּקְנֶה וְגוֹ׳ (בראשית רבה)׃

ח׳ וַיֹּאמְר֗וּ לֹ֤א נוּכַל֙ עַד אֲשֶׁ֣ר יֵאָסְפ֣וּ כָל־הָעֲדָרִ֔ים וְגָלְל֥וּ אֶת־הָאֶ֖בֶן מֵעַ֣ל פִּ֣י הַבְּאֵ֑ר וְהִשְׁקִ֖ינוּ הַצֹּֽאן׃

לא נוכל. לְהַשְׁקוֹת, לְפִי שֶׁהָאֶבֶן גְּדוֹלָה׃

וגללו. זֶה מְתֻרְגָּם וְיַגַּנְדְּרוּן, לְפִי שֶׁהוּא לְשׁוֹן עָתִיד׃

ט׳ עוֹדֶ֖נּוּ מְדַבֵּ֣ר עִמָּ֑ם וְרָחֵ֗ל | בָּאָה֙ עִם־הַצֹּ֔אן אֲשֶׁ֖ר לְאָבִ֑יהָ כִּ֥י רֹעָ֖ה הִֽוא׃

י׳ וַיְהִ֗י כַּאֲשֶׁ֨ר רָאָ֜ה יַעֲקֹ֤ב אֶת־רָחֵל֙ בַּת־לָבָ֣ן אֲחִ֣י אִמּ֔וֹ וְאֶת־צֹ֖אן לָבָ֣ן אֲחִ֣י אִמּ֑וֹ וַיִּגַּ֣שׁ יַעֲקֹ֗ב וַיָּ֙גֶל֙ אֶת־הָאֶ֣בֶן מֵעַ֔ל פִּ֖י הַבְּאֵ֑ר וַיַּ֕שְׁקְ אֶת־צֹ֖אן לָבָ֥ן אֲחִ֥י אִמּֽוֹ׃

ויגש יעקב ויגל. כְּמִי שֶׁמַּעֲבִיר אֶת הַפֶּקֶק מֵעַל פִּי צְלוֹחִית; לְהוֹדִיעֲךָ שֶׁכֹּחוֹ גָּדוֹל (בראשית רבה)׃

י״א וַיִּשַּׁ֥ק יַעֲקֹ֖ב לְרָחֵ֑ל וַיִּשָּׂ֥א אֶת־קֹל֖וֹ וַיֵּֽבְךְּ׃

ויבך. לְפִי שֶׁצָּפָה בְּרוּחַ הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֵינָהּ נִכְנֶסֶת עִמּוֹ לַקְּבוּרָה. דָּ״אַ לְפִי שֶׁבָּא בְּיָדַיִם רֵקָנִיּוֹת; אָמַר, אֱלִיעֶזֶר עֶבֶד אַבִּי אַבָּא הָיוּ בְיָדָיו נְזָמִים וּצְמִידִים וּמַגְדָּנוֹת וַאֲנִי אֵין בְּיָדִי כְלוּם; לְפִי שֶׁרָדַף אֶלִיפַז בֶּן עֵשָׂו בְּמִצְוַת אָבִיו אַחֲרָיו לְהָרְגוֹ וְהִשִּׂיגוֹ, וּלְפִי שֶׁגָּדַל אֶלִיפַז בְּחֵיקוֹ שֶׁל יִצְחָק, מָשַׁךְ יָדָיו. אָמַר לוֹ מָה אֶעֱשֶׂה לַצָּווּי שֶׁל אַבָּא? אָמַר לוֹ יַעֲקֹב טֹל מַה שֶּׁבְּיָדִי, וְהֶעָנִי חָשׁוּב כַּמֵּת׃

י״ב וַיַּגֶּ֤ד יַעֲקֹב֙ לְרָחֵ֔ל כִּ֥י אֲחִ֖י אָבִ֣יהָ ה֑וּא וְכִ֥י בֶן־רִבְקָ֖ה הֽוּא׃ וַתָּ֥רָץ וַתַּגֶּ֖ד לְאָבִֽיהָ׃

כי אחי אביה הוא. קָרוֹב לְאָבִיהָ, כְּמוֹ אֲנָשִׁים אַחִים אֲנָחְנוּ. וּמִדְרָשׁוֹ, אִם לְרַמָּאוּת הוּא בָא, גַּם אֲנִי אָחִיו בְּרַמָּאוּת, וְאִם אָדָם כָּשֵׁר הוּא, גַּם אֲנִי בֶּן רִבְקָה אֲחוֹתוֹ הַכְּשֵׁרָה׃

ותגד לאביה. לְפִי שֶׁאִמָּהּ מֵתָה, וְלֹא הָיָה לָהּ לְהַגִּיד אֶלָּא לוֹ (בראשית רבה)׃

י״ג וַיְהִ֣י כִשְׁמֹ֣עַ לָבָ֗ן אֶת־שֵׁ֙מַע֙ | יַעֲקֹ֣ב בֶּן־אֲחֹת֔וֹ וַיָּ֖רָץ לִקְרָאת֑וֹ וַיְחַבֵּ֥ק ל֛וֹ וַיְנַשֵּׁק־ל֖וֹ וַיְבִיאֵ֥הוּ אֶל־בֵּית֖וֹ וַיְסַפֵּ֥ר לְלָבָ֖ן אֵ֥ת כָּל־הַדְּבָרִ֥ים הָאֵֽלֶּה׃

וירץ לקראתו. כַּסָּבוּר מָמוֹן הוּא טָעוּן, שֶׁהָרֵי עֶבֶד הַבַּיִת בָּא לְכָאן בַּעֲשָׂרָה גְּמַלִּים טְעוּנִים׃

ויחבק. כְּשֶׁלֹּא רָאָה עִמּוֹ כְלוּם, אָמַר שֶׁמָּא זְהוּבִים הֵבִיא וְהִנָּם בְּחֵיקוֹ׃

וינשק לו. אָמַר שֶׁמָּא מַרְגָּלִיּוֹת הֵבִיא וְהֵם בְּפִיו, בְּ״רַ׃

ויספר ללבן. שֶׁלֹּא בָּא אֶלָּא מִתּוֹךְ אֹנֶס אָחִיו, וְשֶׁנָּטְלוּ מָמוֹנוֹ מִמֶּנּוּ:

י״ד וַיֹּ֥אמֶר לוֹ֙ לָבָ֔ן אַ֥ךְ עַצְמִ֖י וּבְשָׂרִ֣י אָ֑תָּה וַיֵּ֥שֶׁב עִמּ֖וֹ חֹ֥דֶשׁ יָמִֽים׃

אך עצמי ובשרי. מֵעַתָּה אֵין לִי לְאָסְפְּךָ הַבַּיְתָה, הוֹאִיל וְאֵין בְּיָדְךָ כְּלוּם, אֶלָּא מִפְּנֵי קִרְבָה אֲטַפֵּל בְּךָ חֹדֶשׁ יָמִים, וְכֵן עָשָׂה, וְאַף זוֹ לֹא לְחִנָּם, שֶׁהָיָה רוֹעֶה צֹאנוֹ:

ט״ו וַיֹּ֥אמֶר לָבָ֖ן לְיַעֲקֹ֑ב הֲכִי־אָחִ֣י אַתָּ֔ה וַעֲבַדְתַּ֥נִי חִנָּ֖ם הַגִּ֣ידָה לִּ֑י מַה־מַּשְׂכֻּרְתֶּֽךָ׃

הכי אחי אתה. לְשׁוֹן תֵּמַהּ, וְכִי בִּשְׁבִיל שֶׁאָחִי אַתָּה תַּעַבְדֵנִי חִנָּם:

ועבדתני. כְּמוֹ וְתַעַבְדֵנִי; וְכֵן כָּל תֵּבָה שֶׁהִיא לְשׁוֹן עָבָר הוֹסִיף וָי״ו בְּרֹאשָׁהּ, וְהִיא הוֹפֶכֶת הַתֵּבָה לְהַבָּא:

ט״ז וּלְלָבָ֖ן שְׁתֵּ֣י בָנ֑וֹת שֵׁ֚ם הַגְּדֹלָ֣ה לֵאָ֔ה וְשֵׁ֥ם הַקְּטַנָּ֖ה רָחֵֽל׃

י״ז וְעֵינֵ֥י לֵאָ֖ה רַכּ֑וֹת וְרָחֵ֗ל הָיְתָ֥ה יְפַת־תֹּ֛אַר וִיפַ֥ת מַרְאֶֽה׃

רכות. שֶׁהָיְתָה סְבוּרָה לַעֲלוֹת בְּגוֹרָלוֹ שֶׁל עֵשָׂו וּבוֹכָה, שֶׁהָיוּ הַכֹּל אוֹמְרִים שְׁנֵי בָּנִים לְרִבְקָה וּשְׁתֵּי בָנוֹת לְלָבָן, הַגְּדוֹלָה לַגָּדוֹל וְהַקְּטַנָּה לַקָּטָן (בבא בתרא קכ״ג):

תאר. הוּא צוּרַת הַפַּרְצוּף, לְשׁוֹן יְתָאֲרֵהוּ בַּשֶּׂרֶד: (ישעיהו מ״ד, י״ג), קונ״פאש בלע״ז:

מראה. הוּא זִיו קְלַסְתֵּר:

י״ח וַיֶּ֣אֱהַ֤ב יַעֲקֹב֙ אֶת־רָחֵ֔ל וַיֹּ֕אמֶר אֶֽעֱבָדְךָ֥ שֶׁ֛בַע שָׁנִ֖ים בְּרָחֵ֥ל בִּתְּךָ֖ הַקְּטַנָּֽה׃

אעבדך שבע שנים. הֵם יָמִים אֲחָדִים שֶׁאָמְרָה לוֹ אִמּוֹ וְיִשְׁבְּתָ עִמּוֹ יָמִים אֲחָדִים (בראשית רבה); וְתַדַּע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב וַיִּהְיוּ בְעֵינָיו כְּיָמִים אֲחָדִים (בראשית כ״ט):

ברחל בתך הקטנה. כָּל הַסִּימָנִים הַלָּלוּ לָמָּה? לְפִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ בּוֹ שֶׁהוּא רַמַּאי, אָמַר לוֹ, אֶעֱבָדְךָ בְּרָחֵל, וְשָׁמָּא תֹּאמַר רָחֵל אֲחֶרֶת מִן הַשּׁוּק, תַּלְמוּד לוֹמַר בִּתְּךָ, וְשָׁמָּא תֹּאמַר אַחֲלִיף לְלֵאָה שְׁמָהּ וְאֶקְרָא שְׁמָהּ רָחֵל, תַּלְמוּד לוֹמַר הַקְּטַנָּה; וְאַף עַל פִּי כֵן לֹא הוֹעִיל, שֶׁהֲרֵי רִמָּהוּ:

י״ט וַיֹּ֣אמֶר לָבָ֔ן טוֹב֙ תִּתִּ֣י אֹתָ֔הּ לָ֖ךְ מִתִּתִּ֣י אֹתָ֑הּ לְאִ֥ישׁ אַתֵּ֖ר שְׁבָ֥ה עִמָּדִֽי׃

כ׳ וַיַּעֲבֹ֥ד יַעֲקֹ֖ב בְּרָחֵ֣ל שֶׁ֑בַע שָׁנִ֔ים וַיִּהְי֤וּ בְעֵינָיו֙ כְּיָמִ֣ים אֲחָדִ֔ים בְּאַהֲבָתֹ֖ו אֹתָֽהּ׃

כ״א וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹב֮ אֶל־לָבָן֒ הָבָ֤ה אֶת־אִשְׁתִּי֙ כִּ֣י מָלְא֣וּ יָמַ֔י וְאָבוֹאָ֖ה אֵלֶ֑יהָ׃

מלאו ימי. שֶׁאָמְרָה לִי אִמִּי, וְעוֹד מָלְאוּ יָמַי, שֶׁהֲרֵי אֲנִי בֶּן פ״ד שָׁנָה וְאִימָתַי אֶעֱמִיד י״ב שְׁבָטִים? וְזֶהוּ שֶׁאָמַר וְאָבוֹאָה אֵלֶיהָ, וְהַלֹּא כַּל שֶׁבַּקַּלִּים אֵינוֹ אוֹמֵר כֵּן? אֶלָּא לְהוֹלִיד תּוֹלָדוֹת אָמַר כֵּן:

כ״ב וַיֶּאֱסֹ֥ף לָבָ֖ן אֶת־כָּל־אַנְשֵׁ֣י הַמָּק֑וֹם וַיַּ֖עַשׂ מִשְׁתֶּֽה׃

כ״ג וַיְהִ֣י בָעֶ֔רֶב וַיִּקַּ֖ח אֶת־לֵאָ֣ה בִתּ֑וֹ וַיָּבֵ֥א אֹתָ֖הּ אֵלָ֑יו וַיָּבֹ֥א אֵלֶֽיהָ׃

כ״ד וַיִּתֵּ֨ן לָבָ֜ן לָ֣הּ אֶת־זִלְפָּ֣ה שִׁפְחָת֗וֹ לְלֵאָה֙ בִּתּ֣וֹ שִׁפְחָֽה׃

כ״ה וַיְהִ֣י בַבֹּ֔קֶר וְהִנֵּה־הִ֖וא לֵאָ֑ה וַיֹּ֣אמֶר אֶל־לָבָ֗ן מַה־זֹּ֤את עָשִׂ֙יתָ֙ לִ֔י הֲלֹ֥א בְרָחֵ֖ל עָבַ֣דְתִּי עִמָּ֑ךְ וְלָמָ֥ה רִמִּיתָֽנִי׃

ויהי בבקר והנה היא לאה. אֲבָל בַּלַּיְלָה לֹא הָיְתָה לֵאָה, לְפִי שֶׁמָּסַר יַעֲקֹב סִימָנִים לְרָחֵל, וּכְשֶׁרָאֲתָה רָחֵל שֶׁמַּכְנִיסִין לוֹ לֵאָה אָמְרָה: עַכְשָׁו תִּכָּלֵם אֲחוֹתִי, עָמְדָה וּמָסְרָה לָהּ אוֹתָן סִימָנִים (מגילה י״ג):

כ״ו וַיֹּ֣אמֶר לָבָ֔ן לֹא־יֵעָשֶׂ֥ה כֵ֖ן בִּמְקוֹמֵ֑נוּ לָתֵ֥ת הַצָּעִירָ֖ה לִפְנֵ֥י הַבְּכִירָֽה׃

כ״ז מַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וְנִתְּנָה לְךָ גַּם־אֶת־זֹאת בַּעֲבֹדָה אֲשֶׁר תַּעֲבֹד עִמָּדִי עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃

מלא שבע זאת. דָּבוּק הוּא, שְׁהֲרֵי נָקוּד בַּחֲטָף, שָׁבוּעַ שֶׁל זֹאת, וְהֵן שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה, בְּתַלְמוּד יְרוּשׁ׳ בְּמוֹעֵד קָטָן (וְאֵ״א לוֹמַר שָׁבוּעַ מַמָּשׁ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה צָרִיךְ לְהִנָּקֵד בְּפַתָּח הַשִּׁי״ן; וְעוֹד שֶׁשָּׁבוּעַ לְשׁוֹן זָכָר, כְּדִכְתִיב שִׁבְעָה שָׁבֻעֹת תִּסְפֹּר לָךְ, לְפִיכָךְ אֵין מַשְׁמַע שָׁבוּעַ אֶלָּא שִׁבְעָה, שטיי״נא בְּלַעַז)׃

ונתנה לך. לְשׁוֹן רַבִּים, כְּמוֹ גֵּרָה וְנָבְלָה וְנִשְׁרְפָה (בראשית י״א), אַף זֶה לְשׁוֹן וְנִתְּנוּ׃

גם את זאת. מִיָּד לְאַחַר שִׁבְעַת יְמֵי הַמִּשְׁתֶּה, וְתַעֲבֹד לְאַחַר נִשּׂוּאֶיהָ׃

כ״ח וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב־כֵּן וַיְמַלֵּא שְׁבֻעַ זֹאת וַיִּתֶּן־לוֹ אֶת־רָחֵל בִּתּוֹ לוֹ לְאִשָּׁה׃

כ״ט וַיִּתֵּן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ אֶת־בִּלְהָה שִׁפְחָתוֹ לָהּ לְשִׁפְחָה׃

ל׳ וַיָּבֹא גַּם אֶל־רָחֵל וַיֶּאֱהַב גַּם־אֶת־רָחֵל מִלֵּאָה וַיַּעֲבֹד עִמּוֹ עוֹד שֶׁבַע־שָׁנִים אֲחֵרוֹת׃

עוד שבע שנים אחרות. אֲחֵרוֹת הִקִּישָׁן לָרִאשׁוֹנוֹת, מָה רִאשׁוֹנוֹת בֶּאֱמוּנָה אַף הָאַחֲרוֹנוֹת בֶּאֱמוּנָה, וְאַע״פ שֶׁבִּרְמָאוּת בָּא עָלָיו (בראשית רבה)׃

ל״א וַיַּרְא יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה לֵאָה וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ וְרָחֵל עֲקָרָה׃

ל״ב וַתַּהַר לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ רְאוּבֵן כִּי אָמְרָה כִּי־רָאָה יְהוָה בְּעָנְיִי כִּי עַתָּה יֶאֱהָבֵנִי אִישִׁי׃

(**ותקרא שמו ראובן** רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ, אָמְרָה רְאוּ מַה בֵּין בְּנֵי לְבֶן חָמִי שֶׁמָּכַר הַבְּכוֹרָה לְיַעֲקֹב, וְזֶה לֹא מְכָרָהּ לְיוֹסֵף וְלֹא עָרְעֵר עָלָיו, וְלֹא עוֹד שֶׁלֹּא עָרְעֵר עָלָיו אֶלָּא שֶׁבִּקֵּשׁ לְהוֹצִיאוֹ מִן הַבּוֹר) (ברכות ז׳)׃

ל״ג וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר כִּי־שָׁמַע יְהוָה כִּי־שְׂנוּאָה אָנֹכִי וַיִּתֶּן־לִי גַּם־אֶת־זֶה וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שִׁמְעוֹן׃

ל״ד וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר עַתָּה הַפַּעַם יִלָּוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ לֵוִי׃

הפעם ילוה אישי. לְפִי שֶׁהָאֻמָּהוֹת נְבִיאוֹת הָיוּ, וְיוֹדְעוֹת שֶׁי״ב שְׁבָטִים יוֹצְאִים מִיַּעֲקֹב וְד׳ נָשִׁים יִשָּׂא, אָמְרָה, מֵעַתָּה אֵין לוֹ פִּתְחוֹן פֶּה עָלַי, שֶׁהֲרֵי נָטַלְתִּי כָּל חֶלְקִי בַּבָּנִים (ברבות ס׳)׃

על כן. כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמַר בּוֹ עַל כֵּן מְרֻבֶּה בְּאֶכְלוֹסִין, חוּץ מִלֵּוִי שֶׁהָאָרוֹן הָיָה מְכַלֶּה בָּהֶם׃

קרא שמו לוי. בְּכֻלָּם כְּתִיב וַתִּקְרָא, וְזֶה כָּתַב בּוֹ קָרָא, וְיֵשׁ מ״א בְּאֵלֶּה הַדְּבָרִים רַבָּה שֶׁשָּׁלַח הַקָּבָ״ה גַּבְרִיאֵל וְהֶבִיאוֹ לְפָנָיו וְקָרָא לוֹ שֵׁם זֶה, וְנָתַן לוֹ כ״ד מַתָּנוֹת כְּהֻנָּה, וְעַל שֵׁם שֶׁלִּוָּהוּ בְּמַתָּנוֹת קָרָאוֹ לֵוִי׃

ל״ה וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר הַפַּעַם אוֹדֶה אֶת־יְהוָה עַל־כֵּן קָרְאָה שְׁמוֹ יְהוּדָה וַתַּעֲמֹד מִלֶּדֶת׃

הפעם אודה. שֶׁנָּטַלְתִּי יוֹתֵר מֵחֶלְקִי, מֵעַתָּה יֵשׁ לִי לְהוֹדוֹת׃

פרק ל׳

א׳ וַתֵּרֶא רָחֵל כִּי לֹא יָלְדָה לְיַעֲקֹב וַתְּקַנֵּא רָחֵל בַּאֲחֹתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הָבָה־לִּי בָנִים וְאִם־אַיִן מֵתָה אָנֹכִי׃

ותקנא רחל באחותה. קִנְאָה בְמַעֲשֶׂיהָ הַטּוֹבִים, אָמְרָה אִלּוּלֵי שֶׁצַּדְּקָה מִמֶּנִּי לֹא זָכְתָה לְבָנִים (בראשית רבה)׃

הבה לי. וְכִי כָּךְ עָשָׂה אָבִיךְ לְאִמֵּךְ? וְהֲלֹא הִתְפַּלֵּל עָלֶיהָ׃

מתה אנכי. מִכָּאן לְמִי שֶׁאֵין לוֹ בָּנִים שֶׁחָשׁוּב כַּמֵּת (בראשית רבה)׃

ב׳ וַיִּחַר־אַף יַעֲקֹב בְּרָחֵל וַיֹּאמֶר הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנֹכִי אֲשֶׁר־מָנַע מִמֵּךְ פְּרִי־בָטֶן׃

התחת. וְכִי בִּמְקוֹמוֹ אָנִי?

אשר מנע ממך. אַתְּ אוֹמֶרֶת שֶׁאֶעֱשֶׂה כְאַבָּא, אֲנִי אֵינִי כְאַבָּא, אַבָּא לֹא הָיוּ לוֹ בָּנִים, אֲנִי יֵשׁ לִי בָּנִים; מִמֵּךְ מָנַע וְלֹא מִמֶּנִּי׃

ג׳ וַתֹּ֣אמֶר הִנֵּ֣ה אֲמָתִ֤י בִלְהָה֙ בֹּ֣א אֵלֶ֔יהָ וְתֵלֵ֖ד עַל־בִּרְכַּ֑י וְאִבָּנֶ֥ה גַם־אָנֹכִ֖י מִמֶּֽנָּה׃

על ברכי. כְּתַרְגּוּמוֹ וַאֲנָא אֶרַבֵּי׃

ואבנה גם אנכי. מַהוּ גַּם? אָמְרָה לוֹ זְקֹנְךָ אַבְרָהָם הָיוּ לוֹ בָּנִים מֵהָגָר וְחָגַר מָתְנָיו כְּנֶגֶד שָׂרָה, אָמַר לָהּ זְקֵנָתִי הִכְנִיסָה צָרָתָהּ לְבֵיתָהּ, אָמְרָה לוֹ אִם הַדָּבָר הַזֶּה מְעַכֵּב, הִנֵּה אֲמָתִי׃

ואבנה גם אנכי. כְּשָׂרָה׃

ד׳ וַתִּתֶּן־לוֹ֙ אֶת־בִּלְהָ֣ה שִׁפְחָתָ֔הּ לְאִשָּׁ֖ה וַיָּבֹ֥א אֵלֶ֖יהָ יַעֲקֹֽב׃

ה׳ וַתַּ֥הַר בִּלְהָ֖ה וַתֵּ֣לֶד לְיַעֲקֹ֑ב בֵּֽן׃

ו׳ וַתֹּ֣אמֶר רָחֵ֗ל דָּנַ֤נִי אֱלֹהִים֙ וְגַם֙ שָׁמַ֣ע בְּקֹלִ֔י וַיִּתֶּן־לִ֖י בֵּ֣ן עַל־כֵּ֑ן קָרְאָ֥ה שְׁמ֖וֹ דָּֽן׃

דנני אלהים. דָּנַנִי וְחִיְּבַנִי וְזִכַּנִי (בראשית רבה)׃

ז׳ וַתַּ֥הַר ע֛וֹד וַתֵּ֥לֶד בִּלְהָ֖ה שִׁפְחַ֣ת רָחֵ֑ל בֵּ֖ן שֵׁנִ֥י לְיַעֲקֹֽב׃

ח׳ וַתֹּ֣אמֶר רָחֵ֗ל נַפְתּוּלֵ֤י אֱלֹהִים֙ | נִפְתַּ֣לְתִּי עִם־אֲחֹתִ֔י גַּם־יָכֹ֖לְתִּי וַתִּקְרָ֣א שְׁמ֑וֹ נַפְתָּלִֽי׃

נפתולי אלהים. מְנַחֵם בֶּן סָרוּק פֵּרְשׁוֹ בְּמַחְבֶּרֶת צָמִיד פָּתִיל, חִבּוּרִים מֵאֵת הַמָּקוֹם נִתְחַבַּרְתִּי עִם אֲחוֹתִי לִזְכוֹת לְבָנִים. וַאֲנִי מְפָרְשׁוֹ לְשׁוֹן עִקֵּשׁ וּפְתַלְתֹּל (דברים ל״ב) – נִתְעַקַּשְׁתִּי וְהִפְצַרְתִּי פְּצִירוֹת וְנִפְתּוּלִים הַרְבֵּה לַמָּקוֹם, לִהְיוֹת שָׁוָה לַאֲחוֹתִי׃

גם יכלתי. הִסְפִּים עַל יָדִי; וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן תְּפִלָּה, כְּמוֹ נַפְתּוּלֵי אֱלֹהִים נִתְפַּלְתִּי בַּקָּשׁוֹת הַחֲבִיבוֹת לְפָנָיו; נִתְקַבַּלְתִּי, וְנֶעֱתַרְתִּי כַּאֲחוֹתִי׃

נפתלתי. נִתְקַבָּלָה תְּפִלָּתִי, וּמ״א יֵשׁ רַבִּים בְּלָשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן׃

ט׳ וַתֵּ֣רֶא לֵאָ֔ה כִּ֥י עָמְדָ֖ה מִלֶּ֑דֶת וַתִּקַּ֞ח אֶת־זִלְפָּ֤ה שִׁפְחָתָהּ֙ וַתִּתֵּ֣ן אֹתָ֔הּ לְיַעֲקֹ֖ב לְאִשָּֽׁה׃

י׳ וַתֵּ֥לֶד זִלְפָּ֖ה שִׁפְחַ֣ת לֵאָ֑ה לְיַעֲקֹ֖ב בֵּֽן׃

ותלד זלפה. בְּכַלָּן נֶאֱמַר הֵרָיוֹן חוּץ מִזִּלְפָּה, לְפִי שֶׁהָיְתָה בַּחוּרָה מִכַּלָּן וְתִינֹקֶת בְּשָׁנִים וְאֵין הֵרָיוֹן נִכָּר בָּהּ; וּכְדֵי לְרַמּוֹת לְיַעֲקֹב, נִתָּנָה לָבָן לְלֵאָה, שֶׁלֹּא יָבִין שֶׁמַּכְנִיסִין לוֹ אֶת לֵאָה, שֶׁכָּךְ מִנְהָג לִתֵּן שִׁפְחָה הַגְּדוֹלָה לַגְּדוֹלָה וּקְטַנָּה לַקְּטַנָּה׃

י״א וַתֹּ֥אמֶר לֵאָ֖ה (בגד) [בָּ֣א גָ֑ד] וַתִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ גָּֽד׃

בא גד. בָּא מַזָּל טוֹב, כְּמוֹ גַּד גַּדִי וְסָנוּק לָא (שבת ס״ז), וְדוֹמֶה לוֹ הַעֲרִיכִים לַגַּד שֻׁלְחָן (ישעיהו ס״ה), וּמ״א שֶׁנּוֹלַד מָהוּל, כְּמוֹ גְּדוּ אֵילָנָא (דניאל ד׳), וְלֹא יָדַעְתִּי עַל מָה נִכְתְּבָה תֵּבָה אַחַת; דְּ״א לָמָּה נִקְרֵאת תֵּבָה אַחַת בָּגָד, כְּמוֹ בָּגַדְתָּ בִּי, כְּשֶׁבָּאתָ אֶל שִׁפְחָתִי, כְּאִישׁ שֶׁבָּגַד בְּאִשָּׁת נְעוּרִים׃

י״ב וַתֵּ֥לֶד זִלְפָּ֖ה שִׁפְחַ֣ת לֵאָ֑ה בֵּ֖ן שֵׁנִ֥י לְיַעֲקֹֽב׃

י״ג וַתֹּ֣אמֶר לֵאָ֔ה בְּאָשְׁרִ֖י כִּ֣י אִשְּׁרֻ֑נִי בָּנ֣וֹת וַתִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ אָשֵֽׁר׃

י״ד וַיֵּ֣לֶךְ רְאוּבֵ֗ן בִּימֵי֙ קְצִ֣יר־חִטִּ֔ים וַיִּמְצָ֥א דוּדָאִ֖ים בַּשָּׂדֶ֑ה וַיָּבֵ֣א אֹתָ֔ם אֶל־לֵאָ֖ה אִמּ֑וֹ וַתֹּ֣אמֶר רָחֵ֗ל אֶל־לֵאָה֙ תְּנִי־נָ֣א לִ֔י מִדּוּדָאֵ֖י בְּנֵֽךְ׃

בימי קציר חטים. לְהַגִּיד שִׁבְחָן שֶׁל שְׁבָטִים; שְׁעַת הַקָּצִיר הָיָה וְלֹא פָּשַׁט יָדוֹ בַּגֵּזֶל לְהָבִיא חִטִּים וּשְׂעוֹרִים, אֶלָּא דְּבַר הַהֶפְקֵר, שֶׁאֵין אָדָם מַקְפִּיד בּוֹ׃

דודאים. סִיגְלִי, עֵשֶׂב הוּא (סנהדרין צ״ט), וּבִלְשׁוֹן יִשְׁמָעֵאל יַסְמִי״ן׃

ט״ו וַתֹּ֣אמֶר לָ֔הּ הַמְעַ֕ט קַחְתֵּ֖ךְ אֶת־אִישִׁ֑י וְלָקַחַ֥ת גַּם֙ אֶת־דּוּדָאֵ֣י בְּנִ֔י וַתֹּ֣אמֶר רָחֵ֔ל לָכֵ֕ן יִשְׁכַּ֥ב עִמָּ֖ךְ הַלַּ֣יְלָה תַּ֑חַת דּוּדָאֵ֖י בְּנֵֽךְ׃

ולקחת גם את דודאי בני. בְּתִמְיהָ, וְלַעֲשׂוֹת עוֹד זֹאת לִקַּח גַּם אֶת דּוּדָאֵי בְּנִי; וְתַרְגּוּמוֹ וּלְמֵיסַב׃

לכן ישכב עמך הלילה. שֶׁלִּי הָיְתָה שְׁכִיבַת לַיְלָה זוֹ, וַאֲנִי נוֹתְנָהּ לָךְ תַּחַת דּוּדָאֵי בְּנֵךְ, וּלְפִי שֶׁזִּלְזְלָה בְּמִשְׁכַּב הַצַּדִּיק לֹא זָכְתָה לְהִקָּבֵר עִמּוֹ (נדה ל״א)׃

ט״ז וַיָּבֹא יַעֲקֹב מִן־הַשָּׂדֶה בָּעֶרֶב וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׂכֹר שְׂכַרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְּנִי וַיִּשְׁכַּב עִמָּהּ בַּלַּיְלָה הוּא׃

שכר שכרתיך. נָתַתִּי לְךָ שְׂכָרָהּ׃

בלילה הוא. הַקָּבָ״ה סִיְּעוֹ, שֶׁיֵּצֵא מִשָּׁם יְשִׁשכָר (בראשית רבה)׃

י״ז וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶל־לֵאָה וַתַּהַר וַתֵּלֶד לְיַעֲקֹב בֵּן חֲמִישִׁי׃

וישמע אלהים אל לאה. שֶׁהָיְתָה מִתְאַוָּה וּמְחַזֶּרֶת לְהַרְבּוֹת שְׁבָטִים׃

י״ח וַתֹּאמֶר לֵאָה נָתַן אֱלֹהִים שְׂכָרִי אֲשֶׁר־נָתַתִּי שִׁפְחָתִי לְאִישִׁי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ יִשָּׂשכָר׃

י״ט וַתַּהַר עוֹד לֵאָה וַתֵּלֶד בֵּן־שִׁשִּׁי לְיַעֲקֹב׃

כ׳ וַתֹּאמֶר לֵאָה זְבָדַנִי אֱלֹהִים | אֹתִי זֶבֶד טוֹב הַפַּעַם יִזְבְּלֵנִי אִישִׁי כִּי־יָלַדְתִּי לוֹ שִׁשָּׁה בָנִים וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ זְבֻלוּן׃

זבד טוב. כְּתַרְגּוּמוֹ׃

יזבלני. לְ׳ בֵּית זְבֻל (מלכים א ח׳ י״ג), הירבריי״א בְּלַעַז, בֵּית מָדוֹר, מֵעַתָּה לֹא תְּהֵא עִקַּר דִּירָתוֹ אֶלָּא עִמִּי שֶׁיֵּשׁ לִי בָּנִים כְּנֶגֶד כָּל נָשָׁיו׃

כ״א וְאַחַר יָלְדָה בַּת וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמָהּ דִּינָה׃

דינה. פֵּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ שֶׁדָּנָהּ לֵאָה דִּין בְּעַצְמָהּ, אִם זֶה זָכָר לֹא תְּהֵא רָחֵל אֲחוֹתִי כְּאַחַת הַשִּׁפָחוֹת, וְהִתְפַּלְּלָה עָלָיו וְנֶהְפַּךְ לִנְקֵבָה (ברכות ס׳)׃

כ״ב וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־רָחֵל וַיִּשְׁמַע אֵלֶיהָ אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת־רַחְמָהּ׃

ויזכור אלהים את רחל. זָכַר לָהּ שֶׁמִּסְרָה סִימָנֶיהָ לַאֲחוֹתָהּ וְשֶׁהָיְתָה מְצֻרָה שֶׁמָּא תַּעֲלֶה בְּגוֹרָלוֹ שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁמָּא יִגְרְשֶׁנָּה יַעֲקֹב לִפְנֵי שֶׁאֵין לָהּ בָּנִים, וְאַף עֵשָׂו הָרָשָׁע כְּךָ עָלָה בִּלְבּוֹ כְּשֶׁשָּׁמַע שֶׁאֵין לָהּ בָּנִים; הוּא שֶׁיִּסֵּד הַפִּיט הָאֲדֻמּוֹן כְּבָט שֶׁלֹּא חָלָה, צָבָה לְקַחְתָּהּ לוֹ וְנִתְבָּהֲלָה׃

כ״ג וַתַּהַר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אָסַף אֱלֹהִים אֶת־חֶרְפָּתִי׃

אסף. הִכְנִיסָהּ בְּמָקוֹם שֶׁלֹּא תֵּרָאֶה, וְכֵן אֶסֹּף חֻרְפָּתֵנוּ (ישעיהו ד׳), וְלֹא יֵאָסֵף הַבַּיְתָה (שמות ט׳), אָסְפוּ נָגְהָם (יואל ד׳), וִירֻחַךְ לֹא יֵאָסֵף (ישעיהו ס׳) — לֹא יִטָּמֵן׃

חרפתי. שֶׁהָיִיתִי לְחֶרְפָּה שֶׁאֲנִי עֲקָרָה וְהָיוּ אוֹמְרִים עָלַי שֶׁאֵעָלֶה לְחֶלְקוֹ שֶׁל עֵשָׂו הָרָשָׁע. וְאַגָּדָה: כָּל זְמַן שֶׁאֵין לָאִשָּׁה בֵּן, אֵין לָהּ בְּמִי לְתְלוֹת סִרְחוֹנָהּ, מְשֻׁיֶּשֶׁת לָהּ בֵּן תּוֹלָה בוֹ: מִי שִׁבֵּר כְּלִי זֶה? בִּנְךָ. מִי אָכַל תְּאֵנִים אֵלּוּ? בִּנְךָ׃

כ״ד וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף יְהוָה לִי בֵּן אַחֵר׃

יסף ה׳ לי בן אחר. יוֹדַעַת הָיְתָה בִּנְבוּאָה שֶׁאֵין יַעֲקֹב עָתִיד לְהַעֲמִיד אֶלָּא שְׁנֵים עָשָׂר שְׁבָטִים, אָמְרָה יְהִי רָצוֹן שֶׁאוֹתוֹ שֶׁהוּא עָתִיד לְהַעֲמִיד יְהֵא מִמֶּנִּי, לְכָךְ לֹא נִתְפַּלְּלָה אֶלָּא עַל בֵּן אַחֵר׃

כ״ה וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־לָבָן שַׁלְּחֵנִי וְאֵלְכָה אֶל־מְקוֹמִי וּלְאַרְצִי׃

כאשר ילדה רחל את יוסף. מִשֶּׁנּוֹלַד שְׂטָנוֹ שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ (עובדיה א׳), אֵשׁ בְּלֹא לֶהָבָה אֵינוֹ שׁוֹלֵט לְמֵרָחוֹק, מִשֶּׁנּוֹלַד יוֹסֵף בָּטַח יַעֲקֹב בְּהַקָּבָ״ה וְרָצָה לָשׁוּב׃

כ״ו תְּנָה אֶת־נָשַׁי וְאֶת־יְלָדַי אֲשֶׁר עָבַדְתִּי אֹתְךָ בָּהֶן וְאֵלֵכָה כִּי אַתָּה יָדַעְתָּ אֶת־עֲבֹדָתִי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ׃

תנה את נשי וגו׳. אֵינִי רוֹצֶה לָצֵאת כִּי אִם בִּרְשׁוּת׃

כ״ז וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נִחַשְׁתִּי וַיְבָרְכֵנִי יְהוָה בִּגְלָלֶךָ׃

נחשתי. מְנַחֵשׁ הָיָה, נִסְיתִי בְּנִחוּשׁ שֶׁלִּי שֶׁעַל יָדְךָ בָּאָה לִי בְּרָכָה; כְּשֶׁבָּאתָ לְכָאן לֹא הָיוּ לִי בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן (בראשית כ״ט:ו׳), אֶפְשָׁר יֵשׁ לוֹ בָּנִים וְהוּא שׁוֹלֵחַ בִּתּוֹ אֵצֶל הָרוֹעִים? עַכְשָׁיו הָיוּ לוֹ בָּנִים, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע אֶת דִּבְרֵי בְּנֵי לָבָן (שם ל״א)׃

כ״ח וַיֹּאמֶר נָקְבָה שְׂכָרְךָ עָלַי וְאֶתֵּנָה׃

נקבה. כְּתַרְגּוּמוֹ פָּרֵשׁ אַגְרָךְ׃

כ״ט וַיֹּאמֶר אֵלָיו אַתָּה יָדַעְתָּ אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ וְאֵת אֲשֶׁר־הָיָה מִקְנְךָ אִתִּי׃

ואת אשר היה מקנך אתי. אֶת חֶשְׁבּוֹן מִעוּט מִקְנְךָ שֶׁבָּא לְיָדִי מִתְּחִלָּה, כַּמָּה הָיוּ׃

ל׳ כִּי מְעַט אֲשֶׁר־הָיָה לְךָ לְפָנַי וַיִּפְרֹץ לָרֹב וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֹתְךָ לְרַגְלָי וְעַתָּה מָתַי אֶעֱשֶׂה גַּם־אָנֹכִי לְבֵיתִי׃

לרגלי. עִם רַגְלִי, בְּשִׁבְיל בִּיאַת רַגְלִי בָּאת אֶצְלְךָ הַבְּרָכָה, כְּמוֹ הָעָם אֲשֶׁר בְּרִגְלָיִךְ (שמות י״א), לָעָם אֲשֶׁר בְּרַגְלִי (שופטים ח׳) – הַבָּאִים עִמִּי׃

גם אנכי לביתי. לְצֹרֶךְ בֵּיתִי; עַכְשָׁו אֵין עוֹשִׂין לְצָרְכִּי אֶלָּא בָּנַי וְצָרִיךְ אֲנִי לִהְיוֹת עוֹשֶׂה גַּם אֲנִי עִמָּהֶם לְסָמְכָן, וְזֶהוּ גַּם׃

ל״א וַיֹּאמֶר מֶה אֶתֶּן־לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא־תִתֶּן־לִי מְאוּמָה אִם־תַּעֲשֶׂה־לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אָשׁוּבָה אֶרְעֶה צֹאנְךָ אֶשְׁמֹר׃

ל״ב אֶעֱבֹר בְּכָל־צֹאנְךָ הַיּוֹם הָסֵר מִשָּׁם כָּל־שֶׂה | נָקֹד וְטָלוּא וְכָל־שֶׂה־חוּם בַּכְּשָׂבִים וְטָלוּא וְנָקֹד בָּעִזִּים וְהָיָה שְׂכָרִי׃

נקד. מְנֻמָּר בַּחֲבַרְבּוּרוֹת דַּקּוֹת כְּמוֹ נְקֻדּוֹת, פִּיונטור״א בְּלַעַז׃

וטלוא. לְשׁוֹן טְלָאִים – חֲבַרְבּוּרוֹת רְחָבוֹת׃

חום. שָׁחוּם, דּוֹמֶה לָאָדֹם, רו״ש בְּלַעַז; לְשׁוֹן מִשְׁנָה שַׁחֲמָתִית וְנִמְצֵאת לָבָנָה, לְעִנְיַן הַתְּבוּאָה׃

והיה שכרי. אוֹתָן שֶׁיִּוָּלְדוּ מִכָּאן וּלְהַבָּא נְקֻדִּים וּטְלוּאִים בָּעִזִּים וּשְׁחוּמִים בַּכְּשָׂבִים, יִהְיוּ שֶׁלִּי, וְאוֹתָן שֶׁיִּשָּׁנְן עַכְשָׁו, הַפְרֵשׁ מֵהֶם וְהַפְקִידֵם בְּיַד בָּנֶיךָ, שֶׁלֹּא תֹאמַר לִי עַל הַנּוֹלָדִים מֵעַתָּה אֵלּוּ הָיוּ שָׁם מִתְּחִלָּה, וְעוֹד, שֶׁלֹּא תֹאמַר לִי, עַל יְדֵי הַזְּכָרִים שֶׁהֵן נְקֻדִּים וּטְלוּאִים תֵּלַדְנָה הַנְּקֵבוֹת דִּגְמָתָן מִכָּאן וָאֵילָךְ׃

ל״ג וְעָנְתָה־בִּי צִדְקָתִי בְּיוֹם מָחָר כִּי־תָבוֹא עַל־שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ כֹּל אֲשֶׁר־אֵינֶנּוּ נָקֹד וְטָלוּא בָּעִזִּים וְחוּם בַּכְּשָׂבִים גָּנוּב הוּא אִתִּי׃

וענתה בי וגו׳. אִם תַּחְשְׁדֵנִי שֶׁאֲנִי נוֹטֵל מִשֶּׁלְךָ כְּלוּם, תַּעֲנֶה בִּי צִדְקָתִי כִּי תָבֹא צִדְקָתִי וְתָעִיד עַל שְׂכָרִי לְפָנֶיךָ, שֶׁלֹּא תִמְצָא בְּעֶדְרִי כִּי אִם נְקֻדִּים וּטְלוּאִים, וְכָל שֶׁתִּמְצָא בָּהֶן שֶׁאֵינוֹ נָקֹד אוֹ טָלוּא אוֹ חוּם, בְּיָדוּעַ שֶׁגְּנַבְתִּיו לְךָ וּבְגֶנֶבָה הוּא שָׁרוּי אֶצְלִי׃

ל״ד וַיֹּאמֶר לָבָן הֵן לוּ יְהִי כִדְבָרֶךָ׃

הן. לְ׳ קַבָּלַת דְּבָרִים׃

לו יהי כדברך. הַלְוַאי שֶׁתַּחְפֹּץ בְּכָךְ׃

ל״ה וַיָּסַר בַּיּוֹם הַהוּא אֶת־הַתְּיָשִׁים הָעֲקֻדִּים וְהַטְלָאִים וְאֵת כָּל־הָעִזִּים הַנְּקֻדּוֹת וְהַטְלָאֹת כֹּל אֲשֶׁר־לָבָן בּוֹ וְכָל־חוּם בַּכְּשָׂבִים וַיִּתֵּן בְּיַד־בָּנָיו׃

ויסר. לָבָן **ביום ההוא**׃

את התישים. עִזִּים זְכָרִים׃

כל אשר לבן בו. כָּל אֲשֶׁר הָיְתָה בּוֹ חֲבַרְבּוּרִית לְבָנָה׃

ויתן. לָבָן **ביד בניו**׃

ל״ו וַיָּשֶׂם דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב רֹעֶה אֶת־צֹאן לָבָן הַנּוֹתָרֹת׃

הנותרות. הָרְעוּעוֹת שֶׁבָּהֶן, הַחוֹלוֹת וְהָעֲקָרוֹת שֶׁאֵינָן אֶלָּא שִׁירַיִם, אוֹתָן מָסַר לוֹ׃

ל״ז וַיִּקַּח־לוֹ יַעֲקֹב מַקַּל לִבְנֶה לַח וְלוּז וְעַרְמוֹן וַיְפַצֵּל בָּהֶן פְּצָלוֹת לְבָנוֹת מַחְשֹׂף הַלְּבָנֹת אֲשֶׁר עַל־הַמַּקְלוֹת׃

מקל לבנה. עֵץ הוּא, וּשְׁמוֹ לִבְנָה, כְּמָא דְּתֵימָא תַּחַת אַלּוֹן וְלִבְנָה (הושע ד׳), וְאוֹמֵר אֲנִי הוּא שְׁקוֹרִין טרינבל״א בְּלַעַ״ז, שֶׁהוּא לָבָן׃

לח. כְּשֶׁהוּא רָטֹב׃

לוז. וְעוֹד לָקַח מַקַּל לוּז, עֵץ שֶׁגְּדֵלִין בּוֹ אֱגוֹזִים דַּקִּים, קולדו״י בְּלַעַז׃

וערמון. קשטני״יר בְּלַעַז:

פצלות. קְלוּפִים קְלוּפִים, שֶׁהָיָה עוֹשֶׂהוּ מְנֻמָּר:

מחשוף הלבן. גִּלּוּי לֹבֶן שֶׁל מַקֵּל, כְּשֶׁהָיָה קוֹלְפוֹ הָיָה נִרְאֶה וְנִגְלֶה לֹבֶן שֶׁלּוֹ בַּמָּקוֹם הַקָּלוּף:

ל״ח **וַיַּצֵּג אֶת־הַמַּקְלוֹת אֲשֶׁר פִּצֵּל בָּרָהָטִים בְּשִׁקְתוֹת הַמַּיִם אֲשֶׁר תָּבֹאנָה הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן וַיֵּחַמְנָה בְּבֹאָן לִשְׁתּוֹת:**

ויצג. תַּרְגּוּמוֹ וְדָעִין, לְשׁוֹן תְּחִיבָה וּנְעִיצָה הוּא בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּתַּלְמוּד דָּצָה וּשְׁלָפָה, דָּץ בִּיהּ מִידֵי, דָּצָה כְּמוֹ דְעָצָה, אֶלָּא שֶׁמְּקַצֵּר אֶת לְשׁוֹנוֹ:

ברהטים. בְּמְרוּצוֹת הַמַּיִם, בַּבְּרֵכוֹת הָעֲשׂוּיוֹת בָּאָרֶץ לְהַשְׁקוֹת שָׁם הַצֹּאן:

אשר תבאן וגו׳. בָּרָהָטִים אֲשֶׁר תָּבֹאנָה הַצֹּאן לִשְׁתּוֹת שָׁם הִצִּיג הַמַּקְלוֹת לְנֹכַח הַצֹּאן:

ויחמנה. הַבְּהֵמָה רוֹאָה אֶת הַמַּקְלוֹת וְהִיא נִרְתַּעַת לַאֲחוֹרֶיהָ וְהַזָּכָר רוֹבְעָהּ וְיוֹלֶדֶת כַּיּוֹצֵא בוֹ. רַבִּי הוֹשַׁעְיָה אוֹמֵר, הַמַּיִם נַעֲשִׂין זֶרַע בְּמֵעֵיהֶן וְלֹא הָיוּ צְרִיכוֹת לְזָכָר, וְזֶהוּ וַיֵּחַמְנָה וְגוֹ׳ (בראשית רבה):

ל״ט **וַיֶּחֱמוּ הַצֹּאן אֶל־הַמַּקְלוֹת וַתֵּלַדְן הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּטְלָאִים:**

אל המקלות. אֶל מַרְאוֹת הַמַּקְלוֹת:

עקדים. מְשֻׁנִּים בְּמָקוֹם עֲקִידָתָם, הֵם קַרְסֹלֵי יְדֵיהֶם וְרַגְלֵיהֶם:

מ׳ **וְהַכְּשָׂבִים הִפְרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל־עָקֹד וְכָל־חוּם בְּצֹאן לָבָן וַיָּשֶׁת־לוֹ עֲדָרִים לְבַדּוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל־צֹאן לָבָן:**

והכשבים הפריד יעקב. הַנּוֹלָדִים עֲקוּדִים נְקֻדִּים הִבְדִּיל וְהִפְרִישׁ לְעַצְמָן וְעָשָׂה אוֹתָן עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ, וְהוֹלִיךְ אוֹתוֹ הָעֵדֶר לִפְנֵי הַצֹּאן, וּפְנֵי הַצֹּאן הַהוֹלְכִים אַחֲרֵיהֶם צוֹפוֹת אֲלֵיהֶם; וְזֶהוּ שֶׁאָמַר וַיִּתֵּן פְּנֵי הַצֹּאן אֶל עָקֹד, שֶׁהָיוּ פְּנֵי הַצֹּאן אֶל הָעֲקוּדִים, וְאֶל כָּל חוּם שֶׁמָּצָא בְּצֹאן לָבָן:

וישת לו עדרים. כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי:

מ״א **וְהָיָה בְּכָל־יַחֵם הַצֹּאן הַמְקֻשָּׁרוֹת וְשָׂם יַעֲקֹב אֶת־הַמַּקְלוֹת לְעֵינֵי הַצֹּאן בָּרָהָטִים לְיַחֲמֵנָּה בַּמַּקְלוֹת:**

המקשרות. כְּתַרְגּוּמוֹ הַבַּכִּירוֹת, וְאֵין לִי עֵד בַּמִּקְרָא; וּמְנֻחָם חִבְּרוֹ עִם אַחִיתֹפֶל בַּקְּשָׁרִים (שמואל ב ט״ו), וַיְהִי הַקֶּשֶׁר אַמִּץ (שם), אוֹתָן הַמִּתְקַשְּׁרוֹת יַחַד לְמַהֵר עִבּוּרָן:

מ״ב **וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יָשִׂים וְהָיָה הָעֲטֻפִים לְלָבָן וְהַקְּשָׁרִים לְיַעֲקֹב:**

ובהעטיף. לְשׁוֹן אַחוֹר, כְּתַרְגּוּמוֹ וּבְלַקִּישׁוּת. וּמְנֻחָם חִבְּרוֹ עִם הַמַּחֲלָצוֹת וְהַמַּעֲטָפוֹת (ישעיהו ג׳), לְשׁוֹן עֲטִיפַת כְּסוּת, כְּלוֹמַר מִתְעַטְּפוֹת בְּעוֹרָן וְצַמְרָן וְאֵינָן מִתְאַוּוֹת לְהִתְיַחֵם עַ״י הַזְּכָרִים:

מ״ג **וַיִּפְרֹץ הָאִישׁ מְאֹד מְאֹד וַיְהִי־לוֹ צֹאן רַבּוֹת וּשְׁפָחוֹת וַעֲבָדִים וּגְמַלִּים וַחֲמֹרִים:**

צאן רבות. פָּרוֹת וְרָבוֹת מִשְּׁאָר צֹאן:

ושפחות ועבדים. מוֹכֵר צֹאנוֹ בְּדָמִים יְקָרִים וְלוֹקֵחַ לוֹ כָּל אֵלֶּה:

פרק ל״א

א׳ **וַיִּשְׁמַע אֶת־דִּבְרֵי בְנֵי־לָבָן לֵאמֹר לָקַח יַעֲקֹב אֵת כָּל־אֲשֶׁר לְאָבִינוּ וּמֵאֲשֶׁר לְאָבִינוּ עָשָׂה אֶת כָּל־הַכָּבֹד הַזֶּה:**

עשה. כָּנָס, כְּמוֹ וַיַּעַשׂ חַיִל וַיַּךְ אֶת עֲמָלֵק (שמואל א י״ד):

ב׳ **וַיַּרְא יַעֲקֹב אֶת־פְּנֵי לָבָן וְהִנֵּה אֵינֶנּוּ עִמּוֹ כִּתְמוֹל שִׁלְשֹׁום:**

ג׳ **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל־יַעֲקֹב שׁוּב אֶל־אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ:**

שוב אל ארץ אבותיך. וְשָׁם **אהיה עמך**, אֲבָל בְּעוֹדְךָ מְחֻבָּר לַטָּמֵא אִי אֶפְשָׁר לְהַשְׁרוֹת שְׁכִינָתִי עָלֶיךָ (בראשית רבה):

ד׳ וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב וַיִּקְרָא לְרָחֵל וּלְלֵאָה הַשָּׂדֶה אֶל־צֹאנוֹ׃

ויקרא לרחל וללאה. לְרָחֵל תְּחִלָּה וְאַחַר כָּךְ לְלֵאָה, שֶׁהִיא הָיְתָה עֲקֶרֶת הַבַּיִת שֶׁבִּשְׁבִילָהּ נִזְדַּוֵּג יַעֲקֹב עִם לָבָן, וְאַף בָּנֶיהָ שֶׁל לֵאָה מוֹדִים בַּדָּבָר, שֶׁהֲרֵי בִּעַז וּבֵית דִּינוֹ מְשֻׁבָּט יְהוּדָה אוֹמְרִים כְּרָחֵל וּכְלֵאָה אֲשֶׁר בָּנוּ שְׁתֵּיהֶם וְגוֹ׳ – הִקְדִּימוּ רָחֵל לְלֵאָה׃

ה׳ וַיֹּאמֶר לָהֶן רֹאֶה אָנֹכִי אֶת־פְּנֵי אֲבִיכֶן כִּי־אֵינֶנּוּ אֵלַי כִּתְמֹל שִׁלְשֹׁם וֵאלֹהֵי אָבִי הָיָה עִמָּדִי׃

ו׳ וְאַתֶּנָּה יְדַעְתֶּן כִּי בְּכָל־כֹּחִי עָבַדְתִּי אֶת־אֲבִיכֶן׃

ז׳ וַאֲבִיכֶן הֵתַל בִּי וְהֶחֱלִף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים וְלֹא־נְתָנוֹ אֱלֹהִים לְהָרַע עִמָּדִי׃

עשרת מנים. אֵין מוֹנִים פָּחוֹת מֵעֲשָׂרָה׃

מנים. לְשׁוֹן סְכוּם, כְּלַל הַחֶשְׁבּוֹן וְהֵן עֲשִׁירִיּוֹת; לְמַדְנוּ שֶׁהֶחֱלִיף תְּנָאוֹ ק׳ פְּעָמִים׃

ח׳ אִם־כֹּה יֹאמַר נְקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן נְקֻדִּים וְאִם־כֹּה יֹאמַר עֲקֻדִּים יִהְיֶה שְׂכָרֶךָ וְיָלְדוּ כָל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים׃

ט׳ וַיַּצֵּל אֱלֹהִים אֶת־מִקְנֵה אֲבִיכֶם וַיִּתֶּן־לִי׃

י׳ וַיְהִי בְּעֵת יַחֵם הַצֹּאן וָאֶשָּׂא עֵינַי וָאֵרֶא בַּחֲלוֹם וְהִנֵּה הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים׃

והנה העתדים. אַע״פ שֶׁהִבְדִּילָם לָבָן כֻּלָּם שֶׁלֹּא יִתְעַבְּרוּ הַצֹּאן דֻּגְמָתָן, הָיוּ הַמַּלְאָכִים מְבִיאִין אוֹתָן מֵעֵדֶר הַמָּסוּר בְּיַד בְּנֵי לָבָן לְעֵדֶר שֶׁבְּיַד יַעֲקֹב (בראשית רבה)׃

וברדים. כְּתַרְגּוּמוֹ וּפַצִּיחִין, פיי״ר בְּלַעַ״ז, חוּט שֶׁל לָבָן מַקִּיף אֶת גּוּפוֹ סָבִיב, חֲבַרְבּוּרוֹת שֶׁלּוֹ פְּתוּחָה וּמְפֻלֶּשֶׁת מִזּוֹ אֶל זוֹ; וְאֵין לְהָבִיא עֵד מִן הַמִּקְרָא׃

י״א וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וָאֹמַר הִנֵּנִי׃

י״ב וַיֹּאמֶר שָׂא־נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָּל־הָעַתֻּדִים הָעֹלִים עַל־הַצֹּאן עֲקֻדִּים נְקֻדִּים וּבְרֻדִּים כִּי רָאִיתִי אֵת כָּל־אֲשֶׁר לָבָן עֹשֶׂה לָךְ׃

י״ג אָנֹכִי הָאֵל בֵּית־אֵל אֲשֶׁר מָשַׁחְתָּ שָּׁם מַצֵּבָה אֲשֶׁר נָדַרְתָּ לִי שָׁם נֶדֶר עַתָּה קוּם צֵא מִן־הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל־אֶרֶץ מוֹלַדְתֶּךָ׃

האל בית אל. כְּמוֹ אֵל בֵּית אֵל, הַה״א יְתֵרָה, וְדֶרֶךְ מִקְרָאוֹת לְדַבֵּר כֵּן, כְּמוֹ כִּי אַתֶּם בָּאִים אֶל הָאָרֶץ כְּנַעַן (במדבר ל״ד)׃

משחת שם. לְ׳ רִבּוּי וּגְדֻלָּה כְּשֶׁנִּמְשָׁח לַמַּלְכוּת, כָּךְ יַיְצֹק שֶׁמֶן עַל רֹאשָׁהּ – לִהְיוֹת מְשׁוּחָה לְמִזְבֵּחַ׃

אשר נדרת לי. וְצָרִיךְ אַתָּה לְשַׁלְּמוֹ, שֶׁאָמַרְתָּ יִהְיֶה בֵּית אֱלֹהִים, שֶׁתַּקְרִיב שָׁם קָרְבָּנוֹת׃

י״ד וַתַּעַן רָחֵל וְלֵאָה וַתֹּאמַרְנָה לוֹ הַעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ׃

העוד לנו. לָמָּה נֶעְכָּב עַל יָדְךָ מִלְּשׁוּב? כְּלוּם אָנוּ מְיֻחָלוֹת לִירֻשׁ מִנְּכְסֵי אָבִינוּ כְּלוּם בֵּין הַזְּכָרִים׃

ט״ו הֲלוֹא נָכְרִיּוֹת נֶחְשַׁבְנוּ לוֹ כִּי מְכָרָנוּ וַיֹּאכַל גַּם־אָכוֹל אֶת־כַּסְפֵּנוּ׃

הלא נכריות נחשבנו לו. אֲפִלּוּ בְּשָׁעָה שֶׁדֶּרֶךְ בְּנֵי אָדָם לָתֵת נְדוּנְיָה לִבְנוֹתָיו – בְּשִׁעַת נִשּׂוּאִין – נָהַג עִמָּנוּ כְּנָכְרִיּוֹת, כִּי מְכָרָנוּ לְךָ בְּשִׂכַר הַפְּעֻלָּה׃

את כספנו. שֶׁעִכֵּב דְּמֵי שְׂכַר פְּעֻלָּתְךָ׃

ט״ז כִּי כָל־הָעשֶׁר אֲשֶׁר הִצִּיל אֱלֹהִים מֵאָבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבָנֵינוּ וְעַתָּה כֹּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה׃

כי כל העשר. כִּי זֶה מְשֻׁמָּשׁ בִּלְשׁוֹן אֶלָּא; כְּלוֹמַר, מִשֶּׁל אָבִינוּ אֵין לָנוּ כְּלוּם, אֶלָּא מַה שֶּׁהִצִּיל הַקָּבָ״ה מֵאָבִינוּ שֶׁלָּנוּ הוּא׃

הציל. לְשׁוֹן הִפְרִישׁ, וְכֵן כָּל לְשׁוֹן הַצָּלָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן הַפְרָשָׁה, שֶׁמַּפְרִישׁוֹ מִן הָרָעָה וּמִן הָאוֹיֵב׃

י״ז וַיָּקָם יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת־בָּנָיו וְאֶת־נָשָׁיו עַל־הַגְּמַלִּים׃

את בניו ואת נשיו. הַקְּדִים זְכָרִים לִנְקֵבוֹת, וְעָשָׂו הַקְּדִים נְקֵבוֹת לִזְכָרִים, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּקְח עֵשָׂו אֶת נָשָׁיו וְאֶת בָּנָיו וגו׳:

י״ח **וַיִּנְהַג אֶת־כָּל־מִקְנֵהוּ וְאֶת־כָּל־רְכֻשׁוֹ אֲשֶׁר רָכָשׁ מִקְנֵה קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם לָבוֹא אֶל־יִצְחָק אָבִיו אַרְצָה כְּנָעַן:**

מקנה קנינו. מַה שֶּׁקָּנָה מִצֹּאנוֹ, עֲבָדִים וּשְׁפָחוֹת וּגְמַלִּים וַחֲמוֹרִים:

י״ט **וְלָבָן הָלַךְ לִגְזֹז אֶת־צֹאנוֹ וַתִּגְנֹב רָחֵל אֶת־הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאָבִיהָ:**

לגזוז את צאנו. שְׁנָתַן בְּיַד בָּנָיו דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים בֵּינוֹ וּבֵין יַעֲקֹב:

ותגנב רחל את התרפים. לְהַפְרִישׁ אֶת אָבִיהָ מֵעֲ״ז נִתְכַּוְּנָה (בראשית רבה):

כ׳ **וַיִּגְנֹב יַעֲקֹב אֶת־לֵב לָבָן הָאֲרַמִּי עַל־בְּלִי הַגִּיד לוֹ כִּי בֹרֵחַ הוּא:**

כ״א **וַיִּבְרַח הוּא וְכָל־אֲשֶׁר־לוֹ וַיָּקָם וַיַּעֲבֹר אֶת־הַנָּהָר וַיָּשֶׂם אֶת־פָּנָיו הַר הַגִּלְעָד:**

כ״ב **וַיַּגֶּד לְלָבָן בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי כִּי בָרַח יַעֲקֹב:**

ביום השלישי. שֶׁהָרֵי דֶּרֶךְ שְׁלֹשֶׁת יָמִים הָיָה בֵּינֵיהֶם:

כ״ג **וַיִּקַּח אֶת־אֶחָיו עִמּוֹ וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים וַיַּדְבֵּק אֹתוֹ בְּהַר הַגִּלְעָד:**

את אחיו. קְרוֹבָיו:

דרך שבעת ימים. כָּל אוֹתָן ג׳ יָמִים שֶׁהָלַךְ הַמַּגִּיד לְהַגִּיד לְלָבָן הָלַךְ יַעֲקֹב לְדַרְכּוֹ, נִמְצָא, יַעֲקֹב רָחוֹק מִלָּבָן שִׁשָּׁה יָמִים, וּבַשְּׁבִיעִי הִשִּׂיגוֹ לָבָן. לָמַדְנוּ שֶׁכָּל מַה שֶּׁהָלַךְ יַעֲקֹב בְּשִׁבְעָה יָמִים הָלַךְ לָבָן בְּיוֹם אֶחָד (שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו דֶּרֶךְ שִׁבְעַת יָמִים, וְלֹא נֶאֱמַר וַיִּרְדֹּף אַחֲרָיו שִׁבְעַת יָמִים):

כ״ד **וַיָּבֹא אֱלֹהִים אֶל־לָבָן הָאֲרַמִּי בַּחֲלֹם הַלָּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הִשָּׁמֶר לְךָ פֶּן־תְּדַבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע:**

מטוב עד רע. כָּל טוֹבָתָן שֶׁל רְשָׁעִים רָעָה הִיא אֵצֶל הַצַּדִּיקִים (יבמות ק״ג):

כ״ה **וַיַּשֵּׂג לָבָן אֶת־יַעֲקֹב וְיַעֲקֹב תָּקַע אֶת־אָהֳלוֹ בָּהָר וְלָבָן תָּקַע אֶת־אֶחָיו בְּהַר הַגִּלְעָד:**

כ״ו **וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב מֶה עָשִׂיתָ וַתִּגְנֹב אֶת־לִבִּי וַתְּנַהֵג אֶת־בְּנֹתַי כִּשְׁבֻיוֹת חָרֶב:**

כשביות חרב. כָּל חַיִל הַבָּא לַמִּלְחָמָה קָרוּי חֶרֶב:

כ״ז **לָמָּה נַחְבֵּאתָ לִבְרֹחַ וַתִּגְנֹב אֹתִי וְלֹא־הִגַּדְתָּ לִי וָאֲשַׁלֵּחֲךָ בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁרִים בְּתֹף וּבְכִנּוֹר:**

ותגנב אתי. גָּנַבְתָּ אֶת דַּעְתִּי:

כ״ח **וְלֹא נְטַשְׁתַּנִי לְנַשֵּׁק לְבָנַי וְלִבְנֹתָי עַתָּה הִסְכַּלְתָּ עָשׂוֹ:**

כ״ט **יֶשׁ־לְאֵל יָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רָע וֵאלֹהֵי אֲבִיכֶם אָמֶשׁ | אָמַר אֵלַי לֵאמֹר הִשָּׁמֶר לְךָ מִדַּבֵּר עִם־יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד־רָע:**

יש לאל ידי. יֵשׁ כֹּחַ וְחַיִל בְּיָדִי לַעֲשׂוֹת עִמָּכֶם רַע, וְכָל אֵל שֶׁהוּא לְ׳ קֹדֶשׁ עַל שֵׁם עִזּוּז וְרֹב אוֹנִים הוּא:

ל׳ **וְעַתָּה הָלֹךְ הָלַכְתָּ כִּי־נִכְסֹף נִכְסַפְתָּה לְבֵית אָבִיךָ לָמָּה גָנַבְתָּ אֶת־אֱלֹהָי:**

נכספתה. חָמַדְתָּ, וַהֲרֵבֵה יֵשׁ בַּמִּקְרָא, נִכְסְפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי (תהילים פ״ד), לְמַעֲשֵׂה יָדֶיךָ תִכְסֹף (איוב י״ד):

ל״א **וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן כִּי יָרֵאתִי כִּי אָמַרְתִּי פֶּן־תִּגְזֹל אֶת־בְּנוֹתֶיךָ מֵעִמִּי:**

כי יראתי וגו׳. הֻשִּׁיבוֹ עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן, שֶׁאָמַר לוֹ, וַתְּנַהֵג אֶת בְּנֹתַי וְגוֹ׳:

ל״ב עִם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת־אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחְיֶה נֶגֶד אַחֵינוּ הַכֶּר־לְךָ מָה עִמָּדִי וְקַח־לָךְ וְלֹא־יָדַע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גְּנָבָתַם׃

לא יחיה. וּמֵאוֹתָהּ קְלָלָה מֵתָה רָחֵל בַּדֶּרֶךְ (בראשית רבה)

מה עמדי. מִשֶּׁלְךָ׃

ל״ג וַיָּבֹא לָבָן בְּאֹהֶל יַעֲקֹב ׀ וּבְאֹהֶל לֵאָה וּבְאֹהֶל שְׁתֵּי הָאֲמָהֹת וְלֹא מָצָא וַיֵּצֵא מֵאֹהֶל לֵאָה וַיָּבֹא בְּאֹהֶל רָחֵל׃

באהל יעקב. הוּא אֹהֶל רָחֵל, שֶׁהָיְתָה יַעֲקֹב תָּדִיר אֶצְלָהּ; וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב וּבִכְלָלָן לֹא נֶאֱמַר אֵשֶׁת יַעֲקֹב׃

ויבא באהל רחל. כְּשֶׁיָּצָא מֵאֹהֶל לֵאָה חָזַר לוֹ לְאֹהֶל רָחֵל קֹדֶם שֶׁיְּחַפֵּשׂ בְּאֹהֶל הָאֲמָהוֹת, וְכָל כָּךְ לָמָּה? שֶׁהָיְתָה מַכִּיר בָּהּ שֶׁהִיא מַשְׁמֶשֶׁנִית׃

ל״ד וְרָחֵל לָקְחָה אֶת־הַתְּרָפִים וַתְּשִׂמֵם בְּכַר הַגָּמָל וַתֵּשֶׁב עֲלֵיהֶם וַיְמַשֵּׁשׁ לָבָן אֶת־כָּל־הָאֹהֶל וְלֹא מָצָא׃

בכר הגמל. לְשׁוֹן כָּרִים וּכְסָתוֹת, כְּתַרְגּוּמוֹ בַּעֲבִיטָא דְגַמְלָא, וְהִיא מַרְדַּעַת הָעֲשׂוּיָה כְּמִין כַּר; וּבְעַרוּבִין (דף ט״ז) שָׁנִינוּ הִקִּיפוּהָ בַּעֲבִיטֵי גְּמַלִּים, בשט״ו בְּלַעַז׃

ל״ה וַתֹּאמֶר אֶל־אָבִיהָ אַל־יִחַר בְּעֵינֵי אֲדֹנִי כִּי לוֹא אוּכַל לָקוּם מִפָּנֶיךָ כִּי־דֶרֶךְ נָשִׁים לִי וַיְחַפֵּשׂ וְלֹא מָצָא אֶת־הַתְּרָפִים׃

ל״ו וַיִּחַר לְיַעֲקֹב וַיָּרֶב בְּלָבָן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלָבָן מַה־פִּשְׁעִי מַה חַטָּאתִי כִּי דָלַקְתָּ אַחֲרָי׃

דלקת. רָדַפְתָּ, כְּמוֹ עַל הֶהָרִים דְּלָקָנוּ (איכה ד׳), וּכְמוֹ מְדֹלֶק אַחֲרֵי פְּלִשְׁתִּים (שמואל א י״ז)׃

ל״ז כִּי־מִשַּׁשְׁתָּ אֶת־כָּל־כֵּלַי מַה־מָּצָאתָ מִכֹּל כְּלֵי־בֵיתֶךָ שִׂים כֹּה נֶגֶד אַחַי וְאַחֶיךָ וְיוֹכִיחוּ בֵּין שְׁנֵינוּ׃

ויוכיחו. וְיִבָּרְרוּ עִם מִי הַדִּין, אפרובי״ר בְּלַעַז׃

ל״ח זֶה עֶשְׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רְחֵלֶיךָ וְעִזֶּיךָ לֹא שִׁכֵּלּוּ וְאֵילֵי צֹאנְךָ לֹא אָכָלְתִּי׃

לא שכלו. לֹא הִפִּילוּ עֻבּוּרָם, כְּמוֹ רֶחֶם מַשְׁכִּיל (הושע ט׳), תְּפַלֵּט פָּרָתוֹ וְלֹא תְשַׁכֵּל (איוב כ״א)׃

ואילי צאנך. מִכָּאן אָמְרוּ אַיִל בֶּן יוֹמוֹ קָרוּי אַיִל, שֶׁאִם לֹא כֵן, מַה שִּׁבְחוֹ? אֵלִים לֹא אָכַל, אֲבָל כְּבָשִׂים אָכַל, אִם כֵּן גַּזְלָן הוּא (בבא קמא ס״ה)׃

ל״ט טְרֵפָה לֹא־הֵבֵאתִי אֵלֶיךָ אָנֹכִי אֲחַטֶּנָּה מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה גְּנֻבְתִּי יוֹם וּגְנֻבְתִּי לָיְלָה׃

טרפה. עַל יְדֵי אֲרִי וְזֹאֵב׃

אנכי אחטנה. לְשׁוֹן קֹלֵעַ בָּאֶבֶן אֶל הַשַּׁעֲרָה וְלֹא יַחֲטֹא (שופטים כ׳), אֲנִי וּבְנֵי שְׁלֹמֹה חַטָּאִים (מלכים א א׳) – חֲסֵרִים, אָנֹכִי אַחְסְרֶנָּה, אִם חָסְרָה חָסְרָה לִי, שֶׁמִּיָּדִי תְּבַקְשֶׁנָּה׃

(**אנכי אחטנה** תַּרְגּוּמוֹ דַּהֲוַת שָׁגְיָא מִמֵּנְיָנָא, שֶׁהָיְתָה נִפְקֶדֶת וּמְחֻסֶּרֶת, כְּמוֹ וְלֹא נִפְקַד מִמֶּנּוּ אִישׁ (במדבר ל״א), תַּרְגּוּמוֹ לָא שְׁגָא)׃

גנבתי יום וגנבתי לילה. גְּנוּבַת יוֹם אוֹ גְנוּבַת לַיְלָה, הַכֹּל שִׁלַּמְתִּי׃

גנבתי. כְּמוֹ רַבָּתִי בַגּוֹיִם שָׂרָתִי בַּמְּדִינוֹת (איכה א׳), מְלֵאתִי מִשְׁפָּט (ישעיהו א׳) אֹהַבְתִּי לָדוּשׁ (הושע י׳)׃

מ׳ הָיִיתִי בַיּוֹם אֲכָלַנִי חֹרֶב וְקֶרַח בַּלָּיְלָה וַתִּדַּד שְׁנָתִי מֵעֵינָי׃

אכלני חרב. לְשׁוֹן אֵשׁ אֹכְלָה׃

וקרח. כְּמוֹ מַשְׁלִיךְ קַרְחוֹ (תהילים קמ״ז), תַּרְגּוּמוֹ גְּלִידָא׃

שנתי. לְשׁוֹן שֵׁנָה׃

מ״א זֶה־לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ עֲבַדְתִּיךָ אַרְבַּע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה בִּשְׁתֵּי בְנֹתֶיךָ וְשֵׁשׁ שָׁנִים בְּצֹאנֶךָ וַתַּחֲלֵף אֶת־מַשְׂכֻּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מֹנִים׃

ותחלף את משכרתי. הָיִיתָ מְשַׁנֶּה תְּנַאי שְׂבִירָתֵינוּ, מְנָקֹד לְטָלוּא, וּמֵעֲקוּדִים לִבְרֻדִּים׃

מ״ב לוּלֵי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפַחַד יִצְחָק הָיָה לִי כִּי עַתָּה רֵיקָם שִׁלַּחְתָּנִי אֶת־עָנְיִי וְאֶת־יְגִיעַ כַּפַּי רָאָה אֱלֹהִים וַיּוֹכַח אָמֶשׁ׃

ופחד יצחק. לֹא רָצָה לוֹמַר אֱלֹהֵי יִצְחָק, שֶׁאֵין הַקָּבָּ״ה מְיַחֵד שְׁמוֹ עַל הַצַּדִּיקִים בְּחַיֵּיהֶם, וְאַע״פְּ שֶׁאָמַר לוֹ בְּצֵאתוֹ מִבְּאֵר שֶׁבַע אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק, בִּשְׁבִיל שֶׁכָּהוּ עֵינָיו, וְהָרִי הוּא כַּמֵּת; יַעֲקֹב נִתְיָרֵא לוֹמַר אֱלֹהַי, וְאָמַר וּפַחַד׃

ויוכח. לְשׁוֹן תּוֹכָחָה הוּא וְלֹא לְשׁוֹן הוֹכָחָה׃

מ״ג וַיֹּאמֶר לָבָן וַיֹּאמֶר אֶל־יַעֲקֹב הַבָּנוֹת בְּנֹתַי וְהַבָּנִים בָּנַי וְהַצֹּאן צֹאנִי וְכֹל אֲשֶׁר־אַתָּה רֹאֶה לִי־הוּא וְלִבְנֹתַי מָה־אֶעֱשֶׂה לָאֵלֶּה הַיּוֹם אוֹ לִבְנֵיהֶן אֲשֶׁר יָלָדוּ׃

מה אעשה לאלה. אֵיךְ תַּעֲלֶה עַל לִבִּי לְהָרַע לָהֶן׃

מ״ד וְעַתָּה לְכָה נִכְרְתָה בְרִית אֲנִי וָאָתָּה וְהָיָה לְעֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃

והיה לעד. הַקָּבָּ״ה׃

מ״ה וַיִּקַּח יַעֲקֹב אֶבֶן וַיְרִימֶהָ מַצֵּבָה׃

מ״ו וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֶחָיו לִקְטוּ אֲבָנִים וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ־גָל וַיֹּאכְלוּ שָׁם עַל־הַגָּל׃

לאחיו. הֵם בָּנָיו שֶׁהָיוּ לוֹ אַחִים, נִגְּשִׁים אֵלָיו לְצָרָה וּלְמִלְחָמָה (בראשית רבה)׃

מ״ז וַיִּקְרָא־לוֹ לָבָן יְגַר שָׂהֲדוּתָא וְיַעֲקֹב קָרָא לוֹ גַּלְעֵד׃

יגר שהדותא. תַּרְגּוּמוֹ שֶׁל גַּלְעֵד׃

גלעד. גַּל עֵד׃

מ״ח וַיֹּאמֶר לָבָן הַגַּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינְךָ הַיּוֹם עַל־כֵּן קָרָא־שְׁמוֹ גַּלְעֵד׃

מ״ט וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר אָמַר יָצֹף יְהוָה בֵּינִי וּבֵינֶךָ כִּי נִסָּתֵר אִישׁ מֵרֵעֵהוּ׃

והמצפה אשר אמר וגו׳. וְהַמִּצְפָּה אֲשֶׁר בְּהַר הַגִּלְעָד, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב וַיַּעֲבֹר אֶת מִצְפֵּה גִלְעָד (שופטים י״א), וְלָמָּה נִקְרֵאת שְׁמָהּ מִצְפָּה? לְפִי שֶׁאָמַר אֶחָד מֵהֶם לַחֲבֵרוֹ, יִצֶף ה׳ בֵּינִי וּבֵינֶךָ אִם תַּעֲבֹר אֶת הַבְּרִית׃

כי נסתר. וְלֹא נִרְאֶה אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ׃

נ׳ אִם־תְּעַנֶּה אֶת־בְּנֹתַי וְאִם־תִּקַּח נָשִׁים עַל־בְּנֹתַי אֵין אִישׁ עִמָּנוּ רְאֵה אֱלֹהִים עֵד בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃

בנתי, בנתי. שְׁתֵּי פְּעָמִים, אַף בִּלְהָה וְזִלְפָּה בְּנוֹתָיו הָיוּ מְפִילֶגֶשׁ׃

אם תענה את בנתי. לְמִנֹּעַ מֵהֶן עוֹנַת תַּשְׁמִישׁ (יומא ע״ז)׃

נ״א וַיֹּאמֶר לָבָן לְיַעֲקֹב הִנֵּה | הַגַּל הַזֶּה וְהִנֵּה הַמַּצֵּבָה אֲשֶׁר יָרֵיתִי בֵּינִי וּבֵינֶךָ׃

יריתי. כְּמוֹ יֶרֶה בָּיָם, כְּזֶה שֶׁהוּא יוֹרֶה הַחֵץ׃

נ״ב עֵד הַגַּל הַזֶּה וְעֵדָה הַמַּצֵּבָה אִם־אֲנִי לֹא־אֶעֱבָר אֵלֶיךָ אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאִם־אַתָּה לֹא־תַעֲבֹר אֵלַי אֶת־הַגַּל הַזֶּה וְאֶת־הַמַּצֵּבָה הַזֹּאת לָרָעָה׃

אם אני. חֲרִי אִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֶשֶׁר, כְּמוֹ עַד אִם דִּבַּרְתִּי דְּבָרַי׃

לרעה. לָרָעָה אִי אַתָּה עוֹבֵר, אֲבָל אַתָּה עוֹבֵר לִפְרַקְמַטְיָה׃

נ״ג אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי נָחוֹר יִשְׁפְּטוּ בֵּינֵינוּ אֱלֹהֵי אֲבִיהֶם וַיִּשָּׁבַע יַעֲקֹב בְּפַחַד אָבִיו יִצְחָק׃

אלהי אברהם. קֹדֶשׁ (בראשית רבה)׃

ואלהי נחור. חֹל׃

אלהי אביהם. חל׃

נ״ד **וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בָּהָר וַיִּקְרָא לְאֶחָיו לֶאֱכָל־לָחֶם וַיֹּאכְלוּ לֶחֶם וַיָּלִינוּ בָּהָר׃**

ויזבח יעקב זבח. שָׁחַט בְּהֵמוֹת לְמִשְׁתֶּה׃

לאחיו. לְאוֹהֲבָיו שֶׁעִם לָבָן׃

לאכל לחם. כָּל דִּבֵּר מַאֲכָל קָרוּי לֶחֶם, כְּמוֹ עֲבַד לְחֶם רַב (דניאל ה׳), נַשְׁחִיתָה עֵץ בְּלַחְמוֹ (ירמיהו י״א)׃

פרק ל״ב

א׳ **וַיַּשְׁכֵּם לָבָן בַּבֹּקֶר וַיְנַשֵּׁק לְבָנָיו וְלִבְנוֹתָיו וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיֵּלֶךְ וַיָּשָׁב לָבָן לִמְקֹמוֹ׃**

ב׳ **וְיַעֲקֹב הָלַךְ לְדַרְכּוֹ וַיִּפְגְּעוּ־בוֹ מַלְאֲכֵי אֱלֹהִים׃**

ויפגעו בו מלאכי אלהים. מַלְאָכִים שֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בָּאוּ לִקְרָאתוֹ לְלַוּוֹתוֹ לָאָרֶץ׃

ג׳ **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב כַּאֲשֶׁר רָאָם מַחֲנֵה אֱלֹהִים זֶה וַיִּקְרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם הַהוּא מָחֲנָיִם׃ {פ}**

מחנים. שְׁתֵּי מַחֲנוֹת, שֶׁל חוּצָה לָאָרֶץ שֶׁבָּאוּ עִמּוֹ עַד כָּאן וְשֶׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל שֶׁבָּאוּ לִקְרָאתוֹ (ע׳ תנחומא פ׳ וישלח)׃

ד׳ **וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים׀ לְפָנָיו אֶל־עֵשָׂו אָחִיו אַרְצָה שֵׂעִיר שְׂדֵה אֱדוֹם׃**

וישלח יעקב מלאכים. מַלְאָכִים מַמָּשׁ (בראשית רבה)׃

ארצה שעיר. לְאֶרֶץ שֵׂעִיר כָּל תֵּבָה שֶׁצְּרִיכָה לָמֵ״ד בִּתְחִלָּתָהּ הֵטִיל לָהּ הַכָּתוּב הֵ״א בְּסוֹפָהּ׃

ה׳ **וַיְצַו אֹתָם׀ לֵאמֹר כֹּה תֹאמְרוּן לַאדֹנִי לְעֵשָׂו כֹּה אָמַר׀ עַבְדְּךָ יַעֲקֹב עִם־לָבָן גַּרְתִּי וָאֵחַר עַד־עָתָּה׃**

גרתי. לֹא נַעֲשֵׂיתִי שׂר וְחָשׁוּב אֶלָּא גֵּר, אֵינְךָ כְּדַאי לִשְׂנֹא אוֹתִי עַל בְּרָכַת אָבִיךָ שֶׁבֵּרְכַנִי הֱוֵה גְּבִיר לְאַחֶיךָ, שֶׁחֲרֵי לֹא נִתְקַיְּמָה בִי. דָּ״א גַּרְתִּי בְּגִימַטְרִיָּא תרי״ג, כְּלוֹמַר, עִם לָבָן גַּרְתִּי וְתַרְיַ״ג מִצְוֹת שָׁמַרְתִּי וְלֹא לָמַדְתִּי מִמַּעֲשָׂיו הָרָעִים׃

ו׳ **וַיְהִי־לִי שׁוֹר וַחֲמוֹר צֹאן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וָאֶשְׁלְחָה׀ לְהַגִּיד לַאדֹנִי לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֶיךָ׃**

ויהי לי שור וחמור. אַבָּא אָמַר לִי מִטַּל הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמַנֵּי הָאָרֶץ, זוֹ אֵינָהּ לֹא מִן הַשָּׁמַיִם וְלֹא מִן הָאָרֶץ׃

שור וחמור. דֶּרֶךְ אֶרֶץ לוֹמַר עַל שְׁוָרִים הָרִבֶּה שׁוֹר – אָדָם אוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ בַּלַּיְלָה קָרֵא הַתַּרְנְגוֹל וְאֵינוֹ אוֹמֵר קָרְאוּ הַתַּרְנְגוֹלִים׃

ואשלחה להגיד לאדני. לְהוֹדִיעַ שֶׁאֲנִי בָּא אֵלֶיךָ׃

למצא חן בעיניך. שֶׁאֲנִי שָׁלֵם עִמְּךָ וּמְבַקֵּשׁ אַהֲבָתְךָ׃

ז׳ **וַיָּשֻׁבוּ׀ הַמַּלְאָכִים אֶל־יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל־אָחִיךָ׀ אֶל־עֵשָׂו וְגַם׀ הֹלֵךְ לִקְרָאתְךָ וְאַרְבַּע־מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ׃**

באנו אל אחיך אל עשו. שֶׁהָיִיתָ אוֹמֵר אָחִי הוּא, אֲבָל הוּא נוֹהֵג עִמְּךָ כְּעֶשָׂו הָרָשָׁע, עוֹדְנוּ בִּשְׁנָאָתוֹ (בראשית רבה פ׳)׃

ח׳ **וַיִּירָא יַעֲקֹב מְאֹד וַיֵּצֶר לוֹ וַיַּחַץ אֶת־הָעָם אֲשֶׁר־אִתּוֹ וְאֶת־הַצֹּאן וְאֶת־הַבָּקָר וְהַגְּמַלִּים לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת׃**

ויירא ויצר. וַיִּירָא שֶׁמָּא יֵהָרֵג, וַיֵּצֶר לוֹ אִם יַהֲרֹג הוּא אֶת אֲחֵרִים (בראשית רבה ותנחומא)׃

ט׳ **וַיֹּאמֶר אִם־יָבוֹא עֵשָׂו אֶל־הַמַּחֲנָה הָאַחַת וְהִכָּהוּ וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה׃**

המחנה האחת והכהו. מַחֲנֶה מְשַׁמֵּשׁ לְשׁוֹן זָכָר וּלְשׁוֹן נְקֵבָה, אִם תַּחֲנֶה עָלַי מַחֲנֶה (תהלים כ״ז), חֲרֵי נְקֵבָה, הַמַּחֲנֶה הַזֹּאת (בראשית ל״ג), זָכָר, וְכֵן יֵשׁ שְׁאָר דְּבָרִים מְשַׁמְּשִׁים לְשׁוֹן זָכָר וּלְשׁוֹן נְקֵבָה, הַשֶּׁמֶשׁ יָצָא עַל הָאָרֶץ (בראשית י״ט:כ״ג), מִקְצֵה הַשָּׁמַיִם מוֹצָאוֹ (תהלים י״ט), חֲרֵי לְשׁוֹן זָכָר; וְהַשֶּׁמֶשׁ זָרְחָה עַל הַמַּיִם (מלכים ב ג׳), חֲרֵי לְשׁוֹן נְקֵבָה. וְכֵן רוּחַ, וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוֹלָה בָּאָה, חֲרֵי לְשׁוֹן נְקֵבָה, וַיִּגַּע בְּאַרְבַּע פִּנּוֹת הַבַּיִת (איוב א׳), חֲרֵי לְשׁוֹן זָכָר, וְרוּחַ

גְּדוֹלָה וְחָזָק מְפֻרָשׁ הָרִים (מלכים א׳ י״ט), הֲרֵי לְשׁוֹן זָכָר וּלְשׁוֹן נְקֵבָה. וְכֵן אֵשׁ, וְאֵשׁ יָצְאָה מֵאֵת ה׳ (במדבר ט״ז), לְשׁוֹן נְקֵבָה, אֵשׁ לוֹהֵט (תהילים ק״ד), לְשׁוֹן זָכָר:

והיה המחנה הנשאר לפליטה. עַל כָּרְחוֹ, כִּי אֻלַּחֵם עִמּוֹ. הִתְקִין עַצְמוֹ לִשְׁלֹשָׁה דְּבָרִים, לְדוֹרוֹן, לִתְפִלָּה וּלְמִלְחָמָה. לְדוֹרוֹן, וַתַּעֲבֹר הַמִּנְחָה עַל פָּנָיו; לִתְפִלָּה, אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם; לְמִלְחָמָה, וְהָיָה הַמַּחֲנֶה הַנִּשְׁאָר לִפְלֵיטָה:

י׳ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֱלֹהֵי אָבִי אַבְרָהָם וֵאלֹהֵי אָבִי יִצְחָק יְהוָה הָאֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וּלְמוֹלַדְתְּךָ וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ:

ואלהי אבי יצחק. וּלְהַלָּן הוּא אוֹמֵר וּפַחַד יִצְחָק? וְעוֹד וּמַהוּ שֶׁחָזַר וְהִזְכִּיר שֵׁם הַמְיֻחָד? הָיָה לוֹ לִכְתֹּב הָאוֹמֵר אֵלַי שׁוּב לְאַרְצְךָ וְגוֹ׳. אֶלָּא כָּךְ אָמַר יַעֲקֹב לְפָנֶיךָ הַקָּבָ״ה, שְׁתֵּי הַבְטָחוֹת הִבְטַחְתַּנִי, אַחַת בְּצֵאתִי מִבֵּית אָבִי מִבְּאֵר שָׁבַע, שֶׁאָמַרְתָּ לִי אֲנִי ה׳ אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אָבִיךָ וֵאלֹהֵי יִצְחָק, וְשָׁם אָמַרְתָּ לִי וּשְׁמַרְתִּיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תֵּלֵךְ, וּבְבֵית לָבָן אָמַרְתָּ לִי (בראשית ל״א) שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וּלְמוֹלַדְתֶּךָ וְאֶהְיֶה עִמָּךְ, וְשָׁם נִגְלֵיתָ אֵלַי בַּשֵּׁם הַמְיֻחָד לַבְּדוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר ה׳ אֶל יַעֲקֹב שׁוּב אֶל אֶרֶץ אֲבוֹתֶיךָ וְגוֹ׳, בִּשְׁתֵּי הַבְטָחוֹת אֵלּוּ אֲנִי בָא לְפָנֶיךָ:

י״א קָטֹנְתִּי מִכֹּל הַחֲסָדִים וּמִכָּל־הָאֱמֶת אֲשֶׁר עָשִׂיתָ אֶת־עַבְדֶּךָ כִּי בְמַקְלִי עָבַרְתִּי אֶת־הַיַּרְדֵּן הַזֶּה וְעַתָּה הָיִיתִי לִשְׁנֵי מַחֲנוֹת:

קטנתי מכל החסדים. נִתְמַעֲטוּ זְכֻיּוֹתַי עַל יְדֵי הַחֲסָדִים וְהָאֱמֶת שֶׁעָשִׂיתָ עִמִּי, לְכָךְ אֲנִי יָרֵא, שֶׁמָּא מִשֶּׁהִבְטַחְתַּנִי נִתְקַלְקְלוּ בְחֵטְא וְיִגְרֹם לִי לְהַמְּסֵר בְּיַד עֵשָׂו (שבת ל״ב):

ומכל האמת. אֲמִתַּת דְּבָרֶיךָ, שֶׁשָּׁמַרְתָּ לִי כָּל הַבְטָחוֹת שֶׁהִבְטַחְתַּנִי:

כי במקלי. לֹא הָיָה עִמִּי לֹא כֶּסֶף וְלֹא זָהָב וְלֹא מְקֻנָּה אֶלָּא מַקְלִי לְבַדּוֹ. וּמ״אַ נָתַן מַקְלוֹ בַּיַּרְדֵּן וְנִבְקַע הַיַּרְדֵּן:

י״ב הַצִּילֵנִי נָא מִיַּד אָחִי מִיַּד עֵשָׂו כִּי־יָרֵא אָנֹכִי אֹתוֹ פֶּן־יָבוֹא וְהִכַּנִי אֵם עַל־בָּנִים:

מיד אחי מיד עשו. מִיַּד אָחִי שֶׁאֵין נוֹהֵג עִמִּי כְּאָח אֶלָּא כְּעֵשָׂו הָרָשָׁע:

י״ג וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשַׂמְתִּי אֶת־זַרְעֲךָ כְּחוֹל הַיָּם אֲשֶׁר לֹא־יִסָּפֵר מֵרֹב:

היטב איטיב. הֵיטֵב בִּזְכוּתְךָ, אֵיטִיב בִּזְכוּת אֲבוֹתֶיךָ (בראשית רבה):

ושמתי את זרעך כחול הים. וְהֵיכָן אָ״ל כֵּן, וַהֲלֹא לֹא אָ״ל אֶלָּא וְהָיָה זַרְעֲךָ כַּעֲפַר הָאָרֶץ (שם כ״ח)? אֶלָּא שֶׁאָ״ל כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לָךְ (שם), וּלְאַבְרָהָם אָמַר וְהִרְבָּה אַרְבֶּה אֶת זַרְעֲךָ כְּכוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכַחוֹל אֲשֶׁר עַל שְׂפַת הַיָּם:

י״ד וַיָּלֶן שָׁם בַּלַּיְלָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן־הַבָּא בְיָדוֹ מִנְחָה לְעֵשָׂו אָחִיו:

הבא בידו. בִּרְשׁוּתוֹ, וְכֵן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֲרַצּוֹ מִיָּדוֹ (במדבר כ״א). וּמ״אַ מִן הַבָּא בְיָדוֹ – אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמַרְגָּלִיּוֹת, שֶׁאָדָם צָר בִּצְרוֹר וְנוֹשְׂאָם בְּיָדוֹ (ד״אַ מִן הַבָּא בְיָדוֹ, מִן הַחֵלִין, שֶׁנָּטַל מֵעֲשֵׂר, כְּמָה דְּאַתְּ אָמַר עֲשֵׂר אֲעַשְּׂרֶנּוּ לָךְ, וְהָדַר לָקַח מִנְחָה):

ט״ו עִזִּים מָאתַיִם וּתְיָשִׁים עֶשְׂרִים רְחֵלִים מָאתַיִם וְאֵילִים עֶשְׂרִים:

עזים מאתים ותישים עשרים. מָאתַיִם עִזִּים צְרִיכוֹת עֶשְׂרִים תְּיָשִׁים, וְכֵן כֻּלָּם, הַזְּכָרִים כְּדֵי צֹרֶךְ הַנְּקֵבוֹת; וּבְבָ״ר דּוֹרֵשׁ מִכָּאן לָעוֹנָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה, הַסַּיָּלִים בְּכָל יוֹם, הַפּוֹעֲלִים שְׁתַּיִם בְּשַׁבָּת, הַחַמָּרִים אַחַת בְּשַׁבָּת, הַגַּמָּלִים אַחַת לִשְׁלֹשִׁים יוֹם, הַסַּפָּנִים אַחַת לְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים; וְאֵינִי יוֹדֵעַ לְכֻוֵּן הַמִּדְרָשׁ הַזֶּה בְּכִוּוּן, אַךְ נִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁלָּמְדָנוּ מִכָּאן שֶׁאֵין הָעוֹנָה שָׁוָה בְּכָל אָדָם אֶלָּא לְפִי טֹרַח הַמַּטָּל עָלָיו, שֶׁמָּצִינוּ כָּאן שֶׁמָּסַר לְכָל תַּיִשׁ עֶשֶׂר עִזִּים וְכֵן לְכָל אַיִל; לְפִי שֶׁהֵם פְּנוּיִים מִמְּלָאכָה דַּרְכָּם לְהַרְבּוֹת תַּשְׁמִישׁ וּלְעַבֵּר עֶשֶׂר נְקֵבוֹת, וּבְהֵמָה מְשֻׁנָּתַעֲבָּרָה אֵינָהּ מְקַבֶּלֶת זָכָר, וּפָרִים שֶׁעוֹסְקִין בִּמְלָאכָה, לֹא מָסַר לְזָכָר אֶלָּא אַרְבַּע נְקֵבוֹת, וַלַּחֲמוֹר שֶׁהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה שְׁתֵּי נְקֵבוֹת לְזָכָר, וְלִגְמַלִּים שֶׁהוֹלְכִים דֶּרֶךְ יוֹתֵר רְחוֹקָה נְקֵבָה אַחַת לְזָכָר:

ט״ז גְּמַלִּים מֵינִיקוֹת וּבְנֵיהֶם שְׁלֹשִׁים פָּרוֹת אַרְבָּעִים וּפָרִים עֲשָׂרָה אֲתֹנֹת עֶשְׂרִים וַעְיָרִם עֲשָׂרָה:

גמלים מיניקות שלשים, ובניהם. עִמָּהֶם: וּמ״אַ: וּבְנֵיהֶם – בַּנָּאֵיהֶם, זָכָר כְּנֶגֶד נְקֵבָה, וּלְפִי שֶׁצָּנוּעַ בְּתַשְׁמִישׁ לֹא פֵּרְסְמוֹ הַכָּתוּב (בראשית רבה):

ועירם. חֲמוֹרִים זְכָרִים:

י״ז וַיִּתֵּן בְּיַד־עֲבָדָיו עֵדֶר עֵדֶר לְבַדּוֹ וַיֹּאמֶר אֶל־עֲבָדָיו עִבְרוּ לְפָנַי וְרֶוַח תָּשִׂימוּ בֵּין עֵדֶר וּבֵין עֵדֶר:

עדר עדר לבדו. כָּל מִין וָמִין לְעַצְמוֹ:

עברו לפני. דֶּרֶךְ יוֹם אוֹ פָּחוֹת וַאֲנִי אֶבֹא אַחֲרֵיכֶם:

ורוח תשימו. עֵדֶר לִפְנֵי חֲבֵרוֹ מְלֹא עַיִן, כְּדֵי לְהַשְׁבִּיעַ עֵינוֹ שֶׁל אוֹתוֹ רָשָׁע וּלְתַוְּהוּ עַל רִבּוּי הַדּוֹרוֹן:

י״ח וַיְצַו אֶת־הָרִאשׁוֹן לֵאמֹר כִּי יִפְגָּשְׁךָ עֵשָׂו אָחִי וּשְׁאָלְךָ֖ לֵאמֹר לְמִי־אַתָּ֑ה וְאָנָ֣ה תֵלֵ֔ךְ וּלְמִ֥י אֵ֖לֶּה לְפָנֶֽיךָ׃

למי אתה. שֶׁל מִי אַתָּה, מִי שׁוֹלְחֶךָ, וְתַרְגּוּם דְּמָאן אַתְּ?

ולמי אלה לפניך. וְאֵלֶּה שֶׁלְּפָנֶיךָ שֶׁל מִי הֵם; לְמִי הַמִּנְחָה הַזֹּאת שְׁלוּחָה? לְמ״ד מְשַׁמֶּשֶׁת בְּרֹאשׁ הַתֵּבָה בְּמָקוֹם שֶׁל, כְּמוֹ: וְכֹל אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לִי הוּא (בראשית ל״א:מ״ג) – שֶׁלִּי הוּא; לַה׳ הָאָרֶץ וּמְלוֹאָהּ (תהילים כ״ד) – שֶׁל ה׳:

י״ט וְאָמַרְתָּ֗ לְעַבְדְּךָ֙ לְיַעֲקֹ֔ב מִנְחָ֥ה הִוא֙ שְׁלוּחָ֣ה לַֽאדֹנִ֔י לְעֵשָׂ֑ו וְהִנֵּ֥ה גַם־הֽוּא־אַחֲרֵ֖ינוּ׃

ואמרת לעבדך ליעקב. עַל רִאשׁוֹן רִאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן; שְׁאָלְךָ לְמִי אַתָּה? לְעַבְדְּךָ לְיַעֲקֹב אֲנִי – וְתַרְגּוּמוֹ דְּעַבְדָּךְ דְּיַעֲקֹב – וְשֶׁשָּׁאֲלָךְ וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ, מִנְחָה הִיא שְׁלוּחָה וְגוֹ׳:

והנה גם הוא. יַעֲקֹב:

כ׳ וַיְצַ֗ו גַּ֚ם אֶת־הַשֵּׁנִ֔י גַּ֖ם אֶת־כָּל־הַהֹלְכִ֣ים אַחֲרֵ֣י הָעֲדָרִ֑ים לֵאמֹר֙ כַּדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה תְּדַבְּרוּן֙ אֶל־עֵשָׂ֔ו בְּמֹצַאֲכֶ֖ם אֹתֽוֹ׃

כ״א וַאֲמַרְתֶּ֣ם גַּם֮ הִנֵּ֣ה עַבְדְּךָ֣ יַעֲקֹ֔ב אַחֲרֵ֖ינוּ כִּי־אָמַ֣ר אֲכַפְּרָ֣ה פָנָ֗יו בַּמִּנְחָה֙ הַהֹלֶ֣כֶת לְפָנַ֔י וְאַחֲרֵי־כֵ֖ן אֶרְאֶ֣ה פָּנָ֑יו אוּלַ֥י יִשָּׂ֖א פָּנָֽי׃

אכפרה פניו. אֲבַטֵּל רָגְזוֹ; וְכֵן וְכֹפֶר בְּרִיתְכֶם אֶת מָוֶת (ישעיהו כ״ח), לֹא תוּכְלִי כַּפָּרָה (שם מ״ז). וְנִרְאֶה בְּעֵינַי שֶׁכָּל כַּפָּרָה שֶׁאֵצֶל עָוֹן וְחַטָּא וְאֵצֶל פָּנִים כֵּלָּן לְשׁוֹן קִנּוּחַ וְהַעֲבָרָה הֵן, וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי הוּא, וְהַרְבֵּה בַּתַּלְמוּד וְכֹפֶר יָדֶיהָ, בָּעֵי לְכַפּוּרֵי יְדֵי בְּהַהוּא גַּבְרָא, וְגַם בִּלְשׁוֹן הַמִּקְרָא נִקְרָאִים הַמְּזָרְקִים שֶׁל קֹדֶשׁ כְּפוּרֵי זָהָב (עזרא א׳), עַל שֵׁם שֶׁהַכֹּהֵן מְקַנֵּחַ יָדָיו בָּהֶן בְּשִׁפַּת הַמִּזְרָק:

כ״ב וַתַּעֲבֹ֥ר הַמִּנְחָ֖ה עַל־פָּנָ֑יו וְה֣וּא לָ֗ן בַּלַּ֤יְלָה הַהוּא֙ בַּֽמַּחֲנֶֽה׃

על פניו. כְּמוֹ לְפָנָיו, וְכֵן חָמֵשׁ וָשֹׁד יִשְׁמַע בָּהּ עַל פָּנֵי תָּמִיד (ירמיהו ו׳), וְכֵן הַמַּכְעִסִים אֹתִי עַל פָּנַי (ישעיהו ס״ה); וּמ״אַ עַל פָּנָיו, אַף הוּא שָׁרוּי בְּכַעַס, שֶׁהָיָה צָרִיךְ לְכָל זֶה (בראשית רבה):

כ״ג וַיָּ֗קָם | בַּלַּ֤יְלָה הוּא֙ וַיִּקַּ֣ח אֶת־שְׁתֵּ֣י נָשָׁיו֮ וְאֶת־שְׁתֵּ֣י שִׁפְחֹתָיו֒ וְאֶת־אַחַ֣ד עָשָׂ֣ר יְלָדָ֗יו וַיַּעֲבֹ֕ר אֵ֖ת מַעֲבַ֥ר יַבֹּֽק׃

ואת אחד עשר ילדיו. וְדִינָה הֵיכָן הָיְתָה? נִתְּנָה בְּתֵבָה וְנֶעֱל בְּפָנֶיהָ, שֶׁלֹּא יִתֵּן בָּהּ עֵשָׂו עֵינָיו, וּלְכָךְ נֶעֱנַשׁ יַעֲקֹב שֶׁמְּנָעָהּ מֵאָחִיו, שֶׁמָּא תַּחֲזִירֶנּוּ לַמּוּטָב, וְנִפְלָה בְּיַד שְׁכֶם (בראשית רבה):

יבק. שֵׁם הַנָּהָר:

כ״ד וַיִּקָּחֵ֖ם וַיַּעֲבִרֵ֣ם אֶת־הַנָּ֑חַל וַיַּעֲבֵ֖ר אֶת־אֲשֶׁר־לֽוֹ׃

את אשר לו. הַבְּהֵמָה וְהַמִּטַּלְטְלִים; עָשָׂה עַצְמוֹ כְּגַשָּׁר נוֹטֵל מִכָּאן וּמַנִּיחַ כָּאן (בראשית רבה):

כ״ה וַיִּוָּתֵ֥ר יַעֲקֹ֖ב לְבַדּ֑וֹ וַיֵּאָבֵ֥ק אִישׁ֙ עִמּ֔וֹ עַ֖ד עֲלֽוֹת הַשָּׁחַֽר׃

ויותר יעקב. שָׁכַח פַּכִּים קְטַנִּים וְחָזַר עֲלֵיהֶם (חולין צ״א):

ויאבק איש. מְנַחֵם פִּי׳ וַיִּתְעַפֵּר אִישׁ, לְשׁוֹן אָבָק, שֶׁהָיוּ מַעֲלִים עָפָר בְּרַגְלֵיהֶם ע״י נְעִנּוּעָם. וְלִי נִרְאֶה שֶׁהוּא לְשׁוֹן וַיִּתְקַשֵּׁר, וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי הוּא, כָּתַר דַּאֲבִיקוּ בֵּיהּ, וַאֲבֵיק לֵיהּ מֵיבַק – לְשׁוֹן עֲנִיבָה, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ שְׁנַיִם שֶׁמִּתְעַצְּמִים לְהַפִּיל אִישׁ אֶת רֵעֵהוּ, שֶׁחוֹבְקוֹ וְאוֹבְקוֹ בִּזְרוֹעוֹתָיו. וּפֵרְשׁוּ רַז״ל שֶׁהוּא שָׂרוֹ שֶׁל עֵשָׂו (בראשית רבה):

כ״ו וַיַּ֗רְא כִּ֤י לֹא֙ יָכֹ֣ל ל֔וֹ וַיִּגַּ֕ע בְּכַף־יְרֵכ֖וֹ וַתֵּקַ֣ע כַּף־יֶ֣רֶךְ יַעֲקֹ֑ב בְּהֵאָבְקֽוֹ עִמּֽוֹ׃

ויגע בכף ירכו. קוֹלִית הַיֶּרֶךְ הַתָּקוּעַ בְּקֶלְבּוּסִית קָרוּי כַּף, ע״שׁ שֶׁהַבָּשָׂר שֶׁעָלֶיהָ כְּמִין כַּף שֶׁל קְדֵרָה:

ותקע. נִתְקַעְקְעָה מִמְּקוֹם מַחְבַּרְתָּהּ, וְדוֹמֶה לוֹ פֶּן תֵּקַע נַפְשִׁי מִמֵּךְ (ירמיהו ו׳), לְשׁוֹן הֲסָרָה. וּבְמִשְׁנָה לְקַעְקֵעַ בֵּיצָתָן – לְשָׁרֵשׁ שָׁרְשֵׁיהֶן:

כ״ז וַיֹּ֖אמֶר שַׁלְּחֵ֑נִי כִּ֥י עָלָ֖ה הַשָּׁ֑חַר וַיֹּ֙אמֶר֙ לֹ֣א אֲשַׁלֵּחֲךָ֔ כִּ֥י אִם־בֵּרַכְתָּ֖נִי׃

כי עלה השחר. וְצָרִיךְ אֲנִי לוֹמַר שִׁירָה בַּיּוֹם (חולין צ״א):

ברכתני. הוֹדָה לִי עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרַכְנִי אָבִי, שֶׁעֲשָׂו מְעַרְעֵר עֲלֵיהֶן:

כ״ח וַיֹּ֥אמֶר אֵלָ֖יו מַה־שְּׁמֶ֑ךָ וַיֹּ֖אמֶר יַעֲקֹֽב׃

כ״ט וַיֹּ֗אמֶר לֹ֤א יַעֲקֹב֙ יֵאָמֵ֣ר עוֹד֔ שִׁמְךָ֖ כִּ֣י אִם־יִשְׂרָאֵ֑ל כִּֽי־שָׂרִ֤יתָ עִם־אֱלֹהִים֙ וְעִם־אֲנָשִׁ֔ים וַתּוּכָֽל׃

לא יעקב. לֹא יֵאָמֵר עוֹד שֶׁהַבְּרָכוֹת בָּאוּ לְךָ בְּעָקְבָה וּרְמִיָּה כִּי אִם בִּשְׂרָרָה וְגִלּוּי פָּנִים, וְסוֹפְךָ שֶׁהַקָּבָ״ה נִגְלָה אֵלֶיךָ בְּבֵית אֵל וּמַחֲלִיף שִׁמְךָ וְשָׁם הוּא מְבָרְכְךָ, וַאֲנִי שָׁם אֶהְיֶה וְאוֹדֶה לְךָ עֲלֵיהֶן, וְזֶה שֶׁכָּתוּב וַיָּשַׂר אֶל מַלְאָךְ וַיֵּכָל בָּכָה וַיִּתְחַנֶּן לוֹ (הושע י״ב) – בָּכָה הַמַּלְאָךְ וַיִּתְחַנֶּן לוֹ, וּמַה נִּתְחַנֵּן לוֹ? בֵּית אֵל יִמְצָאֶנּוּ וְשָׁם יְדַבֵּר עִמָּנוּ, הַמְתֵּן לִי עַד שֶׁיְּדַבֵּר עִמָּנוּ שָׁם; וְלֹא רָצָה יַעֲקֹב, וְעַל כָּרְחוֹ הוֹדָה לוֹ עֲלֵיהֶן, וְזֶהוּ וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם, שֶׁהָיָה מִתְחַנֵּן לְהַמְתִּין לוֹ וְלֹא רָצָה:

ועם אנשים. עִשָּׂו וְלָבָן:

ותוכל. לָהֶם:

ל׳ וַיִּשְׁאַ֥ל יַעֲקֹ֖ב וַיֹּ֣אמֶר הַגִּֽידָה־נָּ֣א שְׁמֶ֑ךָ וַיֹּ֙אמֶר֙ לָמָ֣ה זֶּ֔ה תִּשְׁאַ֖ל לִשְׁמִ֑י וַיְבָ֥רֶךְ אֹת֖וֹ שָֽׁם׃

למה זה תשאל. אֵין לָנוּ שֵׁם קָבוּעַ, מִשְׁתַּנִּים שְׁמוֹתֵינוּ, הַכֹּל לְפִי מִצְוַת עֲבוֹדַת הַשְּׁלִיחוּת שֶׁאָנוּ מִשְׁתַּלְּחִים (בראשית רבה):

ל״א וַיִּקְרָ֨א יַעֲקֹ֜ב שֵׁ֣ם הַמָּק֗וֹם פְּנִיאֵל֙ כִּֽי־רָאִ֣יתִי אֱלֹהִ֔ים פָּנִ֖ים אֶל־פָּנִ֑ים וַתִּנָּצֵ֖ל נַפְשִֽׁי׃

ל״ב וַיִּזְרַח־לוֹ֙ הַשֶּׁ֣מֶשׁ כַּאֲשֶׁ֣ר עָבַ֔ר אֶת־פְּנוּאֵ֑ל וְה֖וּא צֹלֵ֥עַ עַל־יְרֵכֽוֹ׃

ויזרח לו השמש. לְשׁוֹן בְּנֵי אָדָם הוּא כְּשֶׁהִגִּיעָנוּ לְמָקוֹם פְּלוֹנִי הֵאִיר לָנוּ הַשַּׁחַר, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ; וּמ״אַ **ויזרח לו** לְצָרְכּוֹ – לְרַפְּאוֹת אֶת צֶלַעְתּוֹ, כְּמָה דְּתֵימָא שֶׁמֶשׁ צְדָקָה וּמַרְפֵּא בִּכְנָפֶיהָ (מלאכי ג׳); וְאוֹתָן שָׁעוֹת שֶׁמַּהֲרָה לִשְׁקֹעַ בִּשְׁבִילוֹ כְּשֶׁיָּצָא מִבְּאֵר שֶׁבַע מַהֲרָה לִזְרֹחַ בִּשְׁבִילוֹ:

והוא צלע. הָיָה צוֹלֵעַ כְּשֶׁזָּרְחָה הַשֶּׁמֶשׁ:

ל״ג עַל־כֵּ֗ן לֹא־יֹאכְל֤וּ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵל֙ אֶת־גִּ֣יד הַנָּשֶׁ֔ה אֲשֶׁ֖ר עַל־כַּ֣ף הַיָּרֵ֑ךְ עַ֚ד הַיּ֣וֹם הַזֶּ֔ה כִּ֥י נָגַ֖ע בְּכַף־יֶ֣רֶךְ יַעֲקֹ֔ב בְּגִ֖יד הַנָּשֶֽׁה׃

גיד הנשה. לָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ גִּיד הַנָּשֶׁה? לְפִי שֶׁנָּשָׁה מִמְּקוֹמוֹ וְעָלָה, וְהוּא לְשׁוֹן קְפִיצָה, וְכֵן נָשְׁתָּה גְּבוּרָתָם (ירמיהו נ״א), וְכֵן כִּי נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת כָּל עֲמָלִי (בראשית מ״א):

פרק ל״ג

א׳ וַיִּשָּׂ֤א יַעֲקֹב֙ עֵינָ֣יו וַיַּ֔רְא וְהִנֵּ֥ה עֵשָׂ֖ו בָּ֑א וְעִמּ֤וֹ אַרְבַּע֙ מֵא֣וֹת אִ֔ישׁ וַיַּ֣חַץ אֶת־הַיְלָדִ֗ים עַל־לֵאָה֙ וְעַל־רָחֵ֔ל וְעַ֖ל שְׁתֵּ֥י הַשְּׁפָחֽוֹת׃

ב׳ וַיָּ֣שֶׂם אֶת־הַשְּׁפָחוֹת֩ וְאֶת־יַלְדֵיהֶ֨ן רִאשֹׁנָ֜ה וְאֶת־לֵאָ֤ה וְיַלְדֶ֙יהָ֙ אַחֲרֹנִ֔ים וְאֶת־רָחֵ֖ל וְאֶת־יוֹסֵ֥ף אַחֲרֹנִֽים׃

ואת לאה וילדיה אחרנים. אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן חָבִיב:

ג׳ וְה֣וּא עָבַ֣ר לִפְנֵיהֶ֔ם וַיִּשְׁתַּ֥חוּ אַ֖רְצָה שֶׁ֣בַע פְּעָמִ֑ים עַד־גִּשְׁתּ֖וֹ עַד־אָחִֽיו׃

עבר לפניהם. אָמַר אִם יָבֹא אוֹתוֹ רָשָׁע לְהַלָּחֵם יִלָּחֵם בִּי תְּחִלָּה:

ד׳ וַיָּ֤רָץ עֵשָׂו֙ לִקְרָאתֹ֔ו וַיְחַבְּקֵ֖הוּ וַיִּפֹּ֣ל עַל־צַוָּארָ֑ו וַיִּשָּׁקֵ֖הוּ וַיִּבְכּֽוּ׃

ויחבקהו. נִתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמָיו, כְּשֶׁרָאָהוּ מִשְׁתַּחֲוֶה כָּל הִשְׁתַּחֲוָאוֹת הַלָּלוּ:

וישקהו. נָקוּד עָלָיו; וְיֵשׁ חוֹלְקִין בַּדָּבָר הַזֶּה בַּבְּרִיְתָא דְּסִפְרֵי, יֵשׁ שֶׁדָּרְשׁוּ נְקֻדָּה זוֹ שֶׁלֹּא נָשַׁק בְּכָל לִבּוֹ, אָמַר רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יוֹחַאי, הֲלָכָה הִיא בְּיָדוּעַ שֶׁעֵשָׂו שׂוֹנֵא לְיַעֲקֹב, אֶלָּא שֶׁנִּכְמְרוּ רַחֲמָיו בְּאוֹתָהּ שָׁעָה וּנְשָׁקוֹ בְּכָל לִבּוֹ (ספרי במדבר):

ה׳ וַיִּשָּׂא אֶת־עֵינָיו וַיַּרְא אֶת־הַנָּשִׁים וְאֶת־הַיְלָדִים וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה לָךְ וַיֹּאמֶר הַיְלָדִים אֲשֶׁר־חָנַן אֱלֹהִים אֶת־עַבְדֶּךָ׃

מי אלה לך. מִי אֵלֶּה לִהְיוֹת שֶׁלְּךָ׃

ו׳ וַתִּגַּשְׁן הַשְּׁפָחוֹת הֵנָּה וְיַלְדֵיהֶן וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ׃

ז׳ וַתִּגַּשׁ גַּם־לֵאָה וִילָדֶיהָ וַיִּשְׁתַּחֲווּ וְאַחַר נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ׃

נגש יוסף ורחל. בְּכָלָן הָאֲמָהוֹת נִגְּשׁוֹת לִפְנֵי הַבָּנִים, אֲבָל בְּרָחֵל יוֹסֵף נִגַּשׁ לְפָנֶיהָ, אָמַר אִמִּי יָפַת תֹּאַר, שֶׁמָּא יִתְלֶה בָּהּ עֵינָיו אוֹתוֹ רָשָׁע, אֶעֱמֹד כְּנֶגְדָּהּ וַאֲעַכְּבֶנּוּ מִלְּהִסְתַּכֵּל בָּהּ ; מִכָּאן וָכָה יוֹסֵף לִבְרָכַת עַלֵי עַיִן׃

ח׳ וַיֹּאמֶר מִי לְךָ כָּל־הַמַּחֲנֶה הַזֶּה אֲשֶׁר פָּגָשְׁתִּי וַיֹּאמֶר לִמְצֹא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃

מי לך כל המחנה. מִי כָּל הַמַּחֲנֶה אֲשֶׁר פָּגַשְׁתִּי, שֶׁהוּא שֶׁלְּךָ? כְּלוֹמַר לָמָּה הוּא לְךָ? פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא עַל מוֹלִיכֵי הַמִּנְחָה, וּמִדְרָשׁוֹ כִּתּוֹת שֶׁל מַלְאָכִים פָּגַע, שֶׁהָיוּ דּוֹחֲפִין אוֹתוֹ וְאֶת אֲנָשָׁיו וְאוֹמְרִים לָהֶם שֶׁל מִי אַתֶּם? וְהֵם אוֹמְרִים לָהֶם שֶׁל עֵשָׂו, וְהֵם אוֹמְרִים הַכּוּ, הַכּוּ, וְאִלּוּ אוֹמְרִים הַנִּיחוּ, בְּנוֹ שֶׁל יִצְחָק הוּא, וְלֹא הָיוּ מַשְׁגִּיחִים עָלָיו ; בֶּן בְּנוֹ שֶׁל אַבְרָהָם הוּא, וְלֹא הָיוּ מַשְׁגִּיחִין ; אָחִיו שֶׁל יַעֲקֹב הוּא, אוֹמְרִים לָהֶם אִם כֵּן, מִשֶּׁלָּנוּ אַתֶּם׃

ט׳ וַיֹּאמֶר עֵשָׂו יֶשׁ־לִי רָב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר־לָךְ׃

יהי לך אשר לך. כָּאן הוֹדָה לוֹ עַל הַבְּרָכוֹת (בראשית רבה)׃

י׳ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אַל־נָא אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי עַל־כֵּן רָאִיתִי פָנֶיךָ כִּרְאֹת פְּנֵי אֱלֹהִים וַתִּרְצֵנִי׃

אל נא. אַל נָא תֹּאמַר לִי כֵּן׃

אם נא מצאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו׳. כִּי כְּדַאי וְהָגוּן לְךָ שֶׁתְּקַבֵּל מִנְחָתִי עַל אֲשֶׁר רָאִיתִי פָּנֶיךָ, וְהֵן חֲשׁוּבִין לִי כִּרְאִיַּת פְּנֵי הַמַּלְאָךְ, שֶׁרָאִיתִי שַׂר שֶׁלְּךָ, וְעוֹד עַל שֶׁנִּתְרַצֵּיתָ לִמְחֹל עַל סַרְחָנִי. וְלָמָּה הִזְכִּיר לוֹ רְאִיַּת הַמַּלְאָךְ? כְּדֵי שֶׁיִּתְיָרֵא הֵימֶנּוּ וְיֹאמַר רָאָה מַלְאָכִים וְנִצַּל, אֵינִי יָכוֹל לוֹ מֵעַתָּה׃

ותרצני. נִתְפַּיְּסְתָּ לִי, וְכֵן כָּל רָצוֹן שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן פִּיּוּס, אפייצימנ״טו בְּלַעַז, כִּי לֹא לְרָצוֹן יִהְיֶה לָכֶם (ויקרא כ״ב) – הַקָּרְבָּנוֹת בָּאוֹת לְפַיֵּס וּלְרַצּוֹת, וְכֵן שִׂפְתֵי צַדִּיק יֵדְעוּן רָצוֹן (משלי י׳) – יוֹדְעִים לְפַיֵּס וּלְרַצּוֹת׃

י״א קַח־נָא אֶת־בִּרְכָתִי אֲשֶׁר הֻבָאת לָךְ כִּי־חַנַּנִי אֱלֹהִים וְכִי יֶשׁ־לִי־כֹל וַיִּפְצַר־בּוֹ וַיִּקָּח׃

ברכתי. מִנְחָתִי, מִנְחָה זוֹ הַבָּאָה עַל רְאִיַּת פָּנִים וְלִפְרָקִים אֵינָהּ בָּאָה אֶלָּא לִשְׁאֵלַת שָׁלוֹם, וְכָל בְּרָכָה שֶׁהִיא לִרְאִיַּת פָּנִים – כְּגוֹן וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת פַּרְעֹה (בראשית מ״ז:ז׳), עֲשׂוּ אִתִּי בְּרָכָה דְּסַנְחֵרִיב (מלכים ב י״ח), וְכֵן לִשְׁאָל לוֹ לְשָׁלוֹם וּלְבָרְכוֹ דְּתֹעִי מֶלֶךְ חֲמָת (שמואל ב ח׳) – כֻּלָּם לְשׁוֹן בִּרְכַּת שָׁלוֹם הֵן, שֶׁקּוֹרִין בְּלַעַז שלו״איר, אַף זוֹ בִּרְכָתִי מו״ן שלו״ד׃

אשר הבאת לך. לֹא טָרַחְתָּ בָּהּ וַאֲנִי יָגַעְתִּי לְהַגִּיעָהּ עַד שֶׁבָּאָה לְיָדֶךָ (בראשית רבה)׃

חנני. נו״ן רִאשׁוֹנָה מֻדְגֶּשֶׁת, לְפִי שֶׁהִיא מְשַׁמֶּשֶׁת בִּמְקוֹם שְׁתֵּי נוּנִי״ן, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר חָנַנְנִי, שֶׁאֵין חָנַן בְּלֹא שְׁתֵּי נוּנִי״ן, וְהַשְּׁלִישִׁית לְשַׁמּוּשׁ, כְּמוֹ עָשַׂנִי, זְבָדַנִי׃

יש לי כל. כָּל סִפּוּקִי ; וְעֵשָׂו דִּבֵּר בִּלְשׁוֹן גַּאֲוָה יֶשׁ לִי רָב, יוֹתֵר וְיוֹתֵר מִכְּדֵי צָרְכִּי׃

י״ב וַיֹּאמֶר נִסְעָה וְנֵלֵכָה וְאֵלְכָה לְנֶגְדֶּךָ׃

נסעה. כְּמוֹ שִׂמְעָה, סִלְחָה, שֶׁהוּא כְּמוֹ שֶׁמַע, סְלַח, אַף כָּאן נִסְעָה כְּמוֹ נְסַע, וְהַנּוּ״ן יְסוֹד בַּתֵּבָה, וְתַרְגּוּם שֶׁל אַנְקְלוֹס טוּל וּנְהָךְ, עֵשָׂו אָמַר לְיַעֲקֹב נְסַע מִכָּאן וְנֵלֵךְ׃

ואלכה לנגדך. בְּשָׁוֶה לְךָ ; טוֹבָה זוֹ אֶעֱשֶׂה לְךָ, שֶׁאַאֲרִיךְ יְמֵי מַהֲלַכְתִּי, לָלֶכֶת לְאַט כַּאֲשֶׁר אַתָּה צָרִיךְ, וְזֶהוּ לְנֶגְדֶּךָ – בְּשָׁוֶה לְךָ׃

י״ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲדֹנִי יֹדֵעַ כִּי־הַיְלָדִים רַכִּים וְהַצֹּאן וְהַבָּקָר עָלוֹת עָלַי וּדְפָקוּם יוֹם אֶחָד וָמֵתוּ כָּל־הַצֹּאן׃

עלות עלי. הַצֹּאן וְהַבָּקָר, שֶׁהֵן עָלוֹת, מֻטָּלוֹת עָלַי לְנַהֲלָן לְאַט׃

עלות. מְגַדְּלוֹת עוֹלְלֵיהֶן, לְשׁוֹן עוֹלֵל וְיוֹנֵק (איכה ב׳), עוּל יָמִים (ישעיהו ס״ה), וּשְׁתֵּי פָּרוֹת עָלוֹת (שמואל א ו׳) וּבְלַעַז אנפנטיי״ש׃

ודפקום יום אחד. לְיַגְּעָם בַּדֶּרֶךְ בִּמְרוּצָה **ומתו כל הצאן**:

ודפקום. כְּמוֹ קוֹל דּוֹדִי דוֹפֵק (שיר השירים), נוֹקֵשׁ בַּדֶּלֶת:

י״ד יַעֲבָר־נָא אֲדֹנִי לִפְנֵי עַבְדּוֹ וַאֲנִי אֶתְנַהֲלָה לְאִטִּי לְרֶגֶל הַמְּלָאכָה אֲשֶׁר־לְפָנַי וּלְרֶגֶל הַיְלָדִים עַד אֲשֶׁר־אָבֹא אֶל־אֲדֹנִי שְׂעִירָה׃

יעבר נא אדני. אַל נָא תַּאֲרִיךְ יְמֵי הֲלִיכָתְךָ, עֲבֹר כְּפִי דַּרְכְּךָ וְאַף אִם תִּתְרַחֵק:

אתנהלה. אֶתְנַהֵל, ה״א יְתֵירָה, כְּמוֹ אֶרְדָּה, אֶשְׁמְעָה:

לאטי. לְאַט שֶׁלִּי, לְשׁוֹן נַחַת, הַהוֹלְכִים לְאַט, לְאַט לִי לַנַּעַר (שמואל ב י״ח). לְאִטִּי הַלָּמ״ד מִן הַיְסוֹד, וְאֵינָהּ מְשַׁמֶּשֶׁת – אֶתְנַהֵל נַחַת שֶׁלִּי:

לרגל המלאכה. לְפִי צֹרֶךְ הֲלִיכַת רַגְלֵי הַמְּלָאכָה הַמַּטָּלֶת עָלַי לְהוֹלִיךְ:

ולרגל הילדים. לְפִי רַגְלֵיהֶם שֶׁהֵם יְכוֹלִים לֵילֵךְ:

עד אשר אבא אל אדני שעירה. הִרְחִיב לוֹ הַדֶּרֶךְ, שֶׁלֹּא הָיָה דַּעְתּוֹ לָלֶכֶת אֶלָּא עַד סְכוֹת; אָמַר אִם דַּעְתּוֹ לַעֲשׂוֹת לִי רָעָה, יַמְתִּין עַד בּוֹאִי אֶצְלוֹ, וְהוּא לֹא הָלַךְ; וְאֵימָתַי יֵלֵךְ? בִּימֵי הַמָּשִׁיחַ (בראשית רבה), שֶׁנֶּאֱמַר וְעָלוּ מוֹשִׁעִים בְּהַר צִיּוֹן לִשְׁפֹּט אֶת הַר עֵשָׂו (עובדיה א׳); וּמ״אַ יֵ״שׁ לְפָרָשָׁה זוֹ רַבִּים:

ט״ו וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אַצִּיגָה־נָּא עִמְּךָ מִן־הָעָם אֲשֶׁר אִתִּי וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶּה אֶמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי׃

ויאמר למה זה. תַּעֲשֶׂה לִי טוֹבָה זוֹ שֶׁאֵינִי צָרִיךְ לָהּ:

אמצא חן בעיני אדני. וְלֹא תְּשַׁלֵּם לִי עַתָּה שׂוּם גְּמוּל:

ט״ז וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עֵשָׂו לְדַרְכּוֹ שֵׂעִירָה׃

וישב ביום ההוא עשו לדרכו. עֵשָׂו לְבַדּוֹ, וְד׳ מֵאוֹת אִישׁ שֶׁהָלְכוּ עִמּוֹ נִשְׁמְטוּ מֵאֶצְלוֹ אֶחָד אֶחָד, וְהֵיכָן פָּרַע לָהֶם הַקָּבָ״ה? בִּימֵי דָוִד, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי אִם אַרְבַּע מֵאוֹת אִישׁ נַעַר אֲשֶׁר רָכְבוּ עַל הַגְּמַלִּים (שמואל א ל׳) (בראשית רבה):

י״ז וְיַעֲקֹב נָסַע סֻכֹּתָה וַיִּבֶן לוֹ בָּיִת וּלְמִקְנֵהוּ עָשָׂה סֻכֹּת עַל־כֵּן קָרָא שֵׁם־הַמָּקוֹם סֻכּוֹת׃ {ס}

ויבן לו בית. שָׁהָה שָׁם י״ח חֹדֶשׁ, קַיִץ וְחֹרֶף וְקַיִץ (מגילה י״ז), סֻכּוֹת – קַיִץ; בַּיִת – חֹרֶף, סֻכּוֹת – קַיִץ:

י״ח וַיָּבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁכֶם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בְּבֹאוֹ מִפַּדַּן אֲרָם וַיִּחַן אֶת־פְּנֵי הָעִיר׃

שלם. שָׁלֵם בְּגוּפוֹ, שֶׁנִּתְרַפֵּא מִצַּלַעְתּוֹ; שָׁלֵם בְּמָמוֹנוֹ, שֶׁלֹּא חָסַר כְּלוּם מִכָּל אוֹתוֹ דּוֹרוֹן; שָׁלֵם בְּתוֹרָתוֹ, שֶׁלֹּא שָׁכַח תַּלְמוּדוֹ בְּבֵית לָבָן (שבת ל״ג):

עיר שכם. כְּמוֹ לְעִיר, וְכָמוֹהוּ עַד בּוֹאֲנָה בֵּית לָחֶם (רות א׳):

בבאו מפדן ארם. כְּאָדָם הָאוֹמֵר לַחֲבֵרוֹ יָצָא פְּלוֹנִי מִבֵּין שְׁנֵי אֲרָיוֹת וּבָא שָׁלֵם, אַף כָּאן וַיָּבֹא שָׁלֵם מִפַּדַּן אֲרָם, מִלָּבָן וּמֵעֵשָׂו שֶׁנִּזְדַּוְּגוּ לוֹ בַּדֶּרֶךְ:

י״ט וַיִּקֶן אֶת־חֶלְקַת הַשָּׂדֶה אֲשֶׁר נָטָה־שָּׁם אָהֳלוֹ מִיַּד בְּנֵי־חֲמוֹר אֲבִי שְׁכֶם בְּמֵאָה קְשִׂיטָה׃

קשיטה. מָעָה. אַר״ע כְּשֶׁהָלַכְתִּי לְכַרְכֵּי הַיָּם הָיוּ קוֹרִין לְמָעָה קְשִׂיטָה (וְתַרְגּוּמוֹ חוּרְפָן – טוֹבִים, חֲרִיפִים בְּכָל מָקוֹם, כְּגוֹן עוֹבֵר לַסּוֹחֵר):

כ׳ וַיַּצֵּב־שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא־לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל׃ {ס}

ויקרא לו אל אלהי ישראל. לֹא שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קָרוּי אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אֶלָּא עַל שֵׁם שֶׁהָיָה הַקָּבָ״ה עִמּוֹ וְהִצִּילוֹ קָרָא שֵׁם הַמִּזְבֵּחַ עַל שֵׁם הַנֵּס, לִהְיוֹת שִׁבְחוֹ שֶׁל מָקוֹם נִזְכָּר בְּקֶרְיַאת הַשֵּׁם, כְּלוֹמַר מִי שֶׁהוּא אֵל, הוּא הַקָּבָ״ה, הוּא לֵאלֹהִים לִי, שֶׁשָּׁמַי יִשְׂרָאֵל. וְכֵן מָצִינוּ בְּמֹשֶׁה וַיִּקְרָא שְׁמוֹ ה׳ נִסִּי (שמות י״ז), לֹא שֶׁהַמִּזְבֵּחַ קָרוּי ה׳, אֶלָּא עַל שֵׁם הַנֵּס קָרָא שֵׁם הַמִּזְבֵּחַ לְהַזְכִּיר שִׁבְחוֹ שֶׁל הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, ה׳ הוּא נִסִּי. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ שֶׁהַקָּבָ״ה קָרָאוֹ לְיַעֲקֹב אֵל (מגילה י״ח); וְדִבְרֵי תוֹרָה כְּפַטִּישׁ יְפֹצֵץ סָלַע (ע׳ שבת פ״ח) – מִתְחַלְּקִים לְכַמָּה טְעָמִים, וַאֲנִי לְיַשֵּׁב פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא בָּאתִי:

פרק ל״ד

א׳ וַתֵּצֵא דִינָה בַּת־לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לִרְאוֹת בִּבְנוֹת הָאָרֶץ׃

בת לאה. וְלֹא בַת יַעֲקֹב? אֶלָּא עַל שֵׁם יְצִיאָתָהּ נִקְרֵאת בַּת לֵאָה, שֶׁאַף הִיא יַצָּאנִית הָיְתָה (בראשית רבה), שֶׁנֶּאֱמַר וַתֵּצֵא לֵאָה לִקְרָאתוֹ (וְעָלֶיהָ מָשְׁלוּ הַמָּשָׁל כְּאִמָּהּ כְּבִתָּהּ):

ב׳ וַיַּ֤רְא אֹתָהּ֙ שְׁכֶ֣ם בֶּן־חֲמ֣וֹר הַחִוִּ֔י נְשִׂ֥יא הָאָ֖רֶץ וַיִּקַּ֣ח אֹתָ֑הּ וַיִּשְׁכַּ֥ב אֹתָ֖הּ וַיְעַנֶּֽהָ׃

וישכב אתה. כְּדַרְכָּהּ:

ויענה. שֶׁלֹּא כְדַרְכָּהּ (בראשית רבה):

ג׳ וַתִּדְבַּ֥ק נַפְשׁ֖וֹ בְּדִינָ֣ה בַּת־יַעֲקֹ֑ב וַיֶּֽאֱהַב֙ אֶת־הַנַּ֣עַר וַיְדַבֵּ֖ר עַל־לֵ֥ב הַנַּֽעַר׃

על לב הנערה. דְּבָרִים הַמִּתְיַשְּׁבִים עַל הַלֵּב; רְאִי, אָבִיךְ בְּחֶלְקַת שָׂדֶה קָטַנָּה כַּמָּה מָמוֹן בִּזְבֵז, אֲנִי אַשִּׁיאֵךְ וְתִקָּנֶה הָעִיר וְכָל שְׂדוֹתֶיהָ:

ד׳ וַיֹּ֥אמֶר שְׁכֶ֖ם אֶל־חֲמ֣וֹר אָבִ֑יו לֵאמֹ֗ר קַח־לִ֛י אֶת־הַיַּלְדָּ֥ה הַזֹּ֖את לְאִשָּֽׁה׃

ה׳ וְיַעֲקֹ֣ב שָׁמַ֔ע כִּ֥י טִמֵּ֖א אֶת־דִּינָ֣ה בִתּ֑וֹ וּבָנָ֣יו הָי֤וּ אֶת־מִקְנֵהוּ֙ בַּשָּׂדֶ֔ה וְהֶחֱרִ֥שׁ יַעֲקֹ֖ב עַד־בֹּאָֽם׃

ו׳ וַיֵּצֵ֥א חֲמ֛וֹר אֲבִי־שְׁכֶ֖ם אֶל־יַעֲקֹ֑ב לְדַבֶּר־אִתּֽוֹ׃

ז׳ וּבְנֵ֣י יַעֲקֹ֗ב בָּ֚אוּ מִן־הַשָּׂדֶה֙ כְּשָׁמְעָ֔ם וַיִּתְעַצְּב֥וּ הָאֲנָשִׁ֖ים וַיִּֽחַר־לָהֶ֣ם מְאֹ֑ד כִּי־נְבָלָ֤ה עָשָׂה֙ בְּיִשְׂרָאֵ֔ל לִשְׁכַּ֖ב אֶת־בַּת־יַעֲקֹ֑ב וְכֵ֖ן לֹ֥א יֵעָשֶֽׂה׃

וכן לא יעשה. לְעַנּוֹת אֶת הַבְּתוּלוֹת, שֶׁהָאֻמּוֹת גָּדְרוּ עַצְמָן מִן הָעֲרָיוֹת עַל יְדֵי הַמַּבּוּל (בראשית רבה):

ח׳ וַיְדַבֵּ֣ר חֲמ֔וֹר אִתָּ֖ם לֵאמֹ֑ר שְׁכֶ֤ם בְּנִי֙ חָשְׁקָ֣ה נַפְשׁ֔וֹ בְּבִתְּכֶ֖ם תְּנ֣וּ נָ֥א אֹתָ֛הּ ל֖וֹ לְאִשָּֽׁה׃

חשקה. חָפְצָה:

ט׳ וְהִתְחַתְּנ֥וּ אֹתָ֖נוּ בְּנֹתֵיכֶ֣ם תִּתְּנ֣וּ לָ֑נוּ וְאֶת־בְּנֹתֵ֖ינוּ תִּקְח֥וּ לָכֶֽם׃

י׳ וְאִתָּ֖נוּ תֵּשֵׁ֣בוּ וְהָאָ֣רֶץ תִּהְיֶ֤ה לִפְנֵיכֶם֙ שְׁב֣וּ וּסְחָר֔וּהָ וְהֵאָחֲז֖וּ בָּֽהּ׃

י״א וַיֹּ֥אמֶר שְׁכֶ֖ם אֶל־אָבִ֣יהָ וְאֶל־אַחֶ֑יהָ אֶמְצָא־חֵ֥ן בְּעֵינֵיכֶ֖ם וַאֲשֶׁ֥ר תֹּאמְר֛וּ אֵלַ֖י אֶתֵּֽן׃

י״ב הַרְבּ֤וּ עָלַי֙ מְאֹ֣ד מֹהַ֔ר וּמַתָּ֖ן וְאֶתְּנָ֑ה כַּאֲשֶׁ֤ר תֹּאמְרוּ֙ אֵלַ֔י וּתְנ֥וּ לִ֖י אֶת־הַנַּ֥עַר לְאִשָּֽׁה׃

מהר. כְּתֻבָּה:

י״ג וַיַּעֲנ֣וּ בְנֵֽי־יַעֲקֹ֗ב אֶת־שְׁכֶם֙ וְאֶת־חֲמ֣וֹר אָבִ֔יו בְּמִרְמָ֑ה וַיְדַבֵּ֗רוּ אֲשֶׁ֤ר טִמֵּא֙ אֶת דִּינָ֣ה אֲחֹתָֽם׃

במרמה. בְּחָכְמָה:

אשר טמא. הַכָּתוּב אוֹמֵר שֶׁלֹּא הָיְתָה רְמָיָה, שֶׁהֲרֵי טִמֵּא אֶת דִּינָה אֲחוֹתָם (בראשית רבה):

י״ד וַיֹּ֣אמְרוּ אֲלֵיהֶ֗ם לֹ֤א נוּכַל֙ לַעֲשׂ֣וֹת הַדָּבָ֣ר הַזֶּ֔ה לָתֵ֥ת אֶת־אֲחֹתֵ֖נוּ לְאִ֣ישׁ אֲשֶׁר־לוֹ֙ עָרְלָ֔ה כִּ֥י חֶרְפָּ֖ה הִ֥וא לָֽנוּ׃

חרפה הוא. שֶׁמֶץ פְּסוּל הוּא אֶצְלֵנוּ; הַבָּא לְחָרֵף חֲבֵרוֹ הוּא אוֹמֵר לוֹ עָרֵל אַתָּה אוֹ בֶן עָרֵל. חֶרְפָּה בְּכָל מָקוֹם גְּדוּף:

ט״ו אַךְ־בְּזֹ֣את נֵאוֹת֩ לָכֶ֨ם אִם תִּהְי֜וּ כָּמֹ֗נוּ לְהִמּ֥וֹל לָכֶ֛ם כָּל־זָכָֽר׃

נאות לכם. נִתְרַצָּה לָכֶם, לְשׁוֹן וַיֵּאֹתוּ (מלכים ב י״ב):

להמול. לִהְיוֹת נִמּוֹל. אֵינוֹ לְשׁוֹן לִפְעֹל אֶלָּא לְשׁוֹן לְהִפָּעֵל:

ט״ז וְנָתַ֤נּוּ אֶת־בְּנֹתֵ֙ינוּ֙ לָכֶ֔ם וְאֶת־בְּנֹתֵיכֶ֖ם נִקַּֽח־לָ֑נוּ וְיָשַׁ֣בְנוּ אִתְּכֶ֔ם וְהָיִ֥ינוּ לְעַ֖ם אֶחָֽד׃

ונתנו. נו״ן שְׁנִיָּה מֻדְגֶּשֶׁת לְפִי שֶׁהִיא מְשַׁמֶּשֶׁת בִּמְקוֹם שְׁתֵּי נוּנִי״ן, וְנָתַנּוּ׃

ואת בנתיכם נקח לנו. אַתָּה מוֹצֵא בַּתְּנַאי שֶׁאָמַר חֲמוֹר לִיַּעֲקֹב וּבְתִשׁוּבַת בְּנֵי יַעֲקֹב לַחֲמוֹר, שֶׁתָּלוּ הַחֲשִׁיבוּת בִּבְנֵי יַעֲקֹב לִקַּח בְּנוֹת שְׁכֶם אֶת שֶׁיִּבְחֲרוּ לָהֶם, וּבְנוֹתֵיהֶם יִתְּנוּ לָהֶם לְפִי דַּעְתָּם, דִּכְתִיב וְנָתַנּוּ אֶת בְּנֹתֵינוּ — לְפִי דַּעְתֵּנוּ, וְאֶת בְּנֹתֵיכֶם נִקַּח לָנוּ — כְּכָל אֲשֶׁר יַחְפֹּץ; וּכְשֶׁדִּבְּרוּ חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל יוֹשְׁבֵי עִירָם הָפְכוּ הַדְּבָרִים, אֶת בְּנֹתָם נִקַּח לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם, כְּדֵי לְרַצּוֹתָם שֶׁיֵּאוֹתוּ לְהִמּוֹל׃

י״ז וְאִם־לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלֵינוּ לְהִמּוֹל וְלָקַחְנוּ אֶת־בִּתֵּנוּ וְהָלָכְנוּ׃

י״ח וַיִּיטְבוּ דִבְרֵיהֶם בְּעֵינֵי חֲמוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן־חֲמוֹר׃

י״ט וְלֹא־אֵחַר הַנַּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חָפֵץ בְּבַת־יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מִכֹּל בֵּית אָבִיו׃

כ׳ וַיָּבֹא חֲמוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל־שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל־אַנְשֵׁי עִירָם לֵאמֹר׃

כ״א הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלֵמִים הֵם אִתָּנוּ וְיֵשְׁבוּ בָאָרֶץ וְיִסְחֲרוּ אֹתָהּ וְהָאָרֶץ הִנֵּה רַחְבַת־יָדַיִם לִפְנֵיהֶם אֶת־בְּנֹתָם נִקַּח־לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת־בְּנֹתֵינוּ נִתֵּן לָהֶם׃

שלמים. בְּשָׁלוֹם וּבְלֵב שָׁלֵם׃

והארץ הנה רחבת ידים. כְּאָדָם שֶׁיָּדוֹ רְחָבָה וּמַתָּרָנִית; כְּלוֹמַר, אַל תַּפְסִידוּ כְּלוּם — פְּרַקְמַטְיָא הַרְבֵּה בָּאָה לְכָאן וְאֵין לָהּ קוֹנִים׃

כ״ב אַךְ־בְּזֹאת יֵאֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לָשֶׁבֶת אִתָּנוּ לִהְיוֹת לְעַם אֶחָד בְּהִמּוֹל לָנוּ כָּל־זָכָר כַּאֲשֶׁר הֵם נִמָּלִים׃

בהמול. בִּהְיוֹת נִמּוֹל׃

כ״ג מִקְנֵהֶם וְקִנְיָנָם וְכָל־בְּהֶמְתָּם הֲלוֹא לָנוּ הֵם אַךְ נֵאוֹתָה לָהֶם וְיֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃

אך נאותה להם. לְדָבָר זֶה, וְעַל יְדֵי כֵּן יֵשְׁבוּ אִתָּנוּ׃

כ״ד וַיִּשְׁמְעוּ אֶל־חֲמוֹר וְאֶל־שְׁכֶם בְּנוֹ כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ וַיִּמֹּלוּ כָּל־זָכָר כָּל־יֹצְאֵי שַׁעַר עִירוֹ׃

כ״ה וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי בִּהְיוֹתָם כֹּאֲבִים וַיִּקְחוּ שְׁנֵי־בְנֵי־יַעֲקֹב שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֲחֵי דִינָה אִישׁ חַרְבּוֹ וַיָּבֹאוּ עַל־הָעִיר בֶּטַח וַיַּהַרְגוּ כָּל־זָכָר׃

שני בני יעקב. בָּנָיו הָיוּ, וְאַע״פ כֵּן נֶהֱגוּ עַצְמָן שִׁמְעוֹן וְלֵוִי כִּשְׁאָר אֲנָשִׁים שֶׁאֵינָם בָּנָיו, שֶׁלֹּא נָטְלוּ עֵצָה הֵימֶנּוּ (בראשית רבה)׃

אחי דינה. לְפִי שֶׁמָּסְרוּ עַצְמָן עָלֶיהָ נִקְרְאוּ אַחֶיהָ׃

בטח. שֶׁהָיוּ כּוֹאֲבִים וּמ״אַ בְּטוּחִים הָיוּ עַל כֹּחוֹ שֶׁל זָקֵן (בראשית רבה)׃

כ״ו וְאֶת־חֲמוֹר וְאֶת־שְׁכֶם בְּנוֹ הָרָגוּ לְפִי־חָרֶב וַיִּקְחוּ אֶת־דִּינָה מִבֵּית שְׁכֶם וַיֵּצֵאוּ׃

כ״ז בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל־הַחֲלָלִים וַיָּבֹזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחוֹתָם׃

על החללים. לְפַשֵּׁט הַחֲלָלִים׃

כ״ח אֶת־צֹאנָם וְאֶת־בְּקָרָם וְאֶת־חֲמֹרֵיהֶם וְאֵת אֲשֶׁר־בָּעִיר וְאֶת־אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לָקָחוּ׃

כ״ט וְאֶת־כָּל־חֵילָם וְאֶת־כָּל־טַפָּם וְאֶת־נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹזּוּ וְאֵת כָּל־אֲשֶׁר בַּבָּיִת׃

חילם. מָמוֹנָם וְכֵן עָשָׂה לִי אֶת הַחַיִל הַזֶּה (דברים ח׳), וְיִשְׂרָאֵל עֹשֶׂה חָיִל (במדבר כ״ד), וְעָזְבוּ לַאֲחֵרִים חֵילָם (תהילים מ״ט)׃

שבו. לְשׁוֹן שִׁבְיָה, לְפִיכָךְ טַעֲמוֹ מִלְרַע׃

ל וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹ֗ב אֶל־שִׁמְעוֹן֙ וְאֶל־לֵוִ֔י עֲכַרְתֶּ֥ם אֹתִ֖י לְהַבְאִישֵׁ֑נִי בְּיֹשֵׁ֤ב הָאָ֙רֶץ֙ בַּֽכְּנַעֲנִ֣י וּבַפְּרִזִּ֔י וַאֲנִ֥י מְתֵֽי־מִסְפָּ֖ר וְנֶאֶסְפ֣וּ עָלַ֔י וְהִכּ֥וּנִי וְנִשְׁמַדְתִּ֖י אֲנִ֥י וּבֵיתִֽי׃

עכרתם. לְשׁוֹן מַיִם עֲכוּרִים, אֵין דַּעְתִּי צְלוּלָה עַכְשָׁו (ברכות כ״ה). וְאַגָּדָה, צְלוּלָה הָיְתָה הֶחָבִית וַעֲכַרְתֶּם אוֹתָהּ (בראשית רבה) – מָסֹרֶת הָיְתָה בְּיַד כְּנַעֲנִים שֶׁיִּפְּלוּ בְּיַד בְּנֵי יַעֲקֹב, אֶלָּא שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים עַד אֲשֶׁר תִּפְרֶה וְנָחְלְתָּ אֶת הָאָרֶץ (שמות כ״ג), לְפִיכָךְ הָיוּ שׁוֹתְקִין׃

מתי מספר. אֲנָשִׁים מוּעָטִים׃

ל״א וַיֹּ֖אמְרוּ הַכְזוֹנָ֑ה יַעֲשֶׂ֥ה אֶת־אֲחוֹתֵ֖נוּ׃ {פ}

הכזונה. הֶפְקֵר׃

את אחותנו. יְת אֲחָתָנָא׃

פרק ל״ה

א וַיֹּ֣אמֶר אֱלֹהִ֗ים אֶל־יַעֲקֹב֙ קוּם֙ עֲלֵ֣ה בֵֽית־אֵ֔ל וְשֶׁב־שָׁ֖ם וַעֲשֵׂה־שָׁ֣ם מִזְבֵּ֔חַ לָאֵ֕ל הַנִּרְאֶ֥ה אֵלֶ֖יךָ בְּבָרְחֲךָ֑ מִפְּנֵ֖י עֵשָׂ֥ו אָחִֽיךָ׃

קום עלה. לְפִי שֶׁאִחַרְתָּ בַּדֶּרֶךְ נֶעֱנַשְׁתָּ וּבָא לְךָ זֹאת מִבִּתְּךָ (תנחומא)׃

ב וַיֹּ֣אמֶר יַעֲקֹב֮ אֶל־בֵּיתוֹ֒ וְאֶ֨ל כָּל־אֲשֶׁ֤ר עִמּוֹ֙ הָסִ֣רוּ אֶת־אֱלֹהֵ֣י הַנֵּכָ֔ר אֲשֶׁ֥ר בְּתֹכְכֶ֖ם וְהִטַּהֲר֑וּ וְהַחֲלִ֖יפוּ שִׂמְלֹתֵיכֶֽם׃

הנכר. שֶׁיֵּשׁ בְּיֶדְכֶם מִשָּׁלָל שֶׁל שְׁכֶם׃

והטהרו. מֵעָ״ז׃

והחליפו שמלתיכם. שֶׁמָּא יֵשׁ בְּיֶדְכֶם כְּסוּת שֶׁל עָ״ז׃

ג וְנָקוּמָ֣ה וְנַעֲלֶ֔ה בֵּֽית־אֵ֖ל וְאֶֽעֱשֶׂה־שָּׁ֣ם מִזְבֵּ֔חַ לָאֵ֕ל הָעֹנֶ֥ה אֹתִ֖י בְּי֣וֹם צָרָתִ֑י וַיְהִ֣י עִמָּדִ֔י בַּדֶּ֖רֶךְ אֲשֶׁ֥ר הָלָֽכְתִּי׃

ד וַיִּתְּנ֣וּ אֶל־יַעֲקֹב֮ אֵת֒ כָּל־אֱלֹהֵ֣י הַנֵּכָ֔ר אֲשֶׁ֥ר בְּיָדָ֖ם וְאֶת־הַנְּזָמִ֑ים אֲשֶׁ֥ר בְּאָזְנֵיהֶ֖ם וַיִּטְמֹ֣ן אֹתָ֔ם יַעֲקֹ֕ב תַּחַ֖ת הָאֵלָ֑ה אֲשֶׁ֥ר עִם־שְׁכֶֽם׃

האלה. מִין אִילָן סָרָק׃

עם שכם. אֵצֶל שְׁכֶם׃

ה וַיִּסָּ֑עוּ וַיְהִ֤י ׀ חִתַּ֙ת אֱלֹהִ֔ים עַל־הֶֽעָרִ֖ים אֲשֶׁ֣ר סְבִיבוֹתֵיהֶ֑ם וְלֹ֥א רָדְפ֖וּ אַחֲרֵ֥י בְנֵי־יַעֲקֹֽב׃

חתת. פַּחַד׃

ו וַיָּבֹ֣א יַעֲקֹ֔ב לוּזָ֕ה אֲשֶׁ֥ר בְּאֶֽרֶץ־כְּנַ֖עַן הִ֣וא בֵּֽית־אֵ֑ל הִ֖וא וְכָל־הָעָ֥ם אֲשֶׁר־עִמּֽוֹ׃

ז וַיִּבֶן־שָׁ֣ם מִזְבֵּ֔חַ וַיִּקְרָ֖א לַמָּקוֹם֙ אֵ֣ל בֵּֽית־אֵ֔ל כִּ֥י שָׁ֖ם נִגְל֣וּ אֵלָ֑יו הָאֱלֹהִ֕ים בְּבָרְחוֹ֖ מִפְּנֵ֥י אָחִֽיו׃

אל בית אל. הַקָּבָ״ה בְּבֵית אֵל, גִּלּוּי שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית אֵל. יֵשׁ תֵּבָה חֲסֵרָה בֵּי״ת הַמְשַׁמֶּשֶׁת בְּרֹאשָׁהּ, כְּמוֹ הִנֵּה הוּא בֵּית מָכִיר בֶּן עַמִּיאֵל (שמואל ב ט׳) – כְּמוֹ בְּבֵית מָכִיר; בֵּית אָבִיךָ (בראשית ל״ח:י״א) – כְּמוֹ בְּבֵית אָבִיךָ׃

נגלו אליו האלהים. בְּמָקוֹמוֹת הַרְבֵּה יֵשׁ שֵׁם אֱלֹהוּת וְאַדְנוּת בִּלְשׁוֹן רַבִּים, כְּמוֹ אֲדֹנֵי יוֹסֵף (שם ל״ט), אִם בְּעָלָיו עִמּוֹ (שמות כ׳), וְלֹא נֶאֱמַר בַּעֲלוֹ, וְכֵן אֱלֹהוּת שֶׁהוּא לְשׁוֹן שׁוֹפֵט וּמָרוּת נִזְכָּר בִּלְשׁוֹן רַבִּים, אֲבָל אֶחָד מִכָּל שְׁאָר הַשֵּׁמוֹת לֹא תִמְצָא בִּלְשׁוֹן רַבִּים׃

ח וַתָּ֣מָת דְּבֹרָ֤ה מֵינֶ֙קֶת֙ רִבְקָ֔ה וַתִּקָּבֵ֥ר מִתַּ֖חַת לְבֵֽית־אֵ֑ל תַּ֣חַת הָאַלּ֔וֹן וַיִּקְרָ֥א שְׁמ֖וֹ אַלּ֥וֹן בָּכֽוּת׃ {פ}

ותמת דבורה. מָה עִנְיַן דְּבוֹרָה בְּבֵית יַעֲקֹב? אֶלָּא לְפִי שֶׁאָמְרָה רִבְקָה לְיַעֲקֹב וְשָׁלַחְתִּי וּלְקַחְתִּיךָ מִשָּׁם, שָׁלְחָה דְּבוֹרָה אֶצְלוֹ לְפַדּוֹן אֶרֶם לָצֵאת מִשָּׁם, וּמֵתָה בַּדֶּרֶךְ; מִדִּבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן לְמַדְתִּיהָ׃

מתחת לבית אל. הָעִיר יוֹשֶׁבֶת בָּהָר וְנִקְבָּרָה בְּרַגְלֵי הָהָר׃

תחת האלון. בִּשְׁפוּלֵי מֵישָׁרָא, שֶׁהָיָה מִישׁוֹר מִלְמַעְלָה בִּשְׁפוּעַ הָהָר וְהַקְּבוּרָה מִלְמַטָּה, וּמִישׁוֹר שֶׁל בֵּית אֵל הָיוּ קוֹרִין לוֹ אַלּוֹן. וְאַגָּדָה, נִתְבַּשֵּׁר שָׁם בְּאֵבֶל שֵׁנִי, שֶׁהֻגַּד לוֹ עַל אִמּוֹ שֶׁמֵּתָה (בראשית רבה), וְאַלּוֹן בִּלְשׁוֹן יְוָנִי אַחֵר, וּלְפִי שֶׁהֶעֱלִימוּ אֶת יוֹם מוֹתָהּ שֶׁלֹּא יְקַלְּלוּ הַבְּרִיּוֹת כֶּרֶס שֶׁיָּצָא מִמֶּנּוּ עֵשָׂו, אַף הַכָּתוּב לֹא פִּרְסְמָהּ:

ט׳ וַיֵּרָ֨א אֱלֹהִ֜ים אֶל־יַעֲקֹ֗ב ע֚וֹד בְּבֹא֣וֹ מִפַּדַּן֮ אֲרָם֒ וַיְבָ֣רֶךְ אֹתֽוֹ׃

עוד. פַּעַם שֵׁנִי בַּמָּקוֹם הַזֶּה, אֶחָד בְּלֶכְתּוֹ וְאֶחָד בְּשׁוּבוֹ:

ויברך אתו. בִּרְכַּת אֲבֵלִים (בראשית רבה):

י׳ וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אֱלֹהִ֔ים שִׁמְךָ֖ יַעֲקֹ֑ב לֹֽא־יִקָּרֵ֤א שִׁמְךָ֙ עוֹד֙ יַעֲקֹ֔ב כִּ֥י אִם־יִשְׂרָאֵ֖ל יִהְיֶ֣ה שְׁמֶ֑ךָ וַיִּקְרָ֥א אֶת־שְׁמ֖וֹ יִשְׂרָאֵֽל׃

לא יקרא שמך עוד יעקב. לְשׁוֹן אָדָם הַבָּא בְּמַאֲרָב וְעָקְבָה, אֶלָּא לְשׁוֹן שַׂר וְנָגִיד:

י״א וַיֹּ֤אמֶר לוֹ֙ אֱלֹהִ֔ים אֲנִ֥י אֵל־שַׁדָּ֖י פְּרֵ֣ה וּרְבֵ֑ה גּ֤וֹי וּקְהַל־גּוֹיִם֙ יִהְיֶ֣ה מִמֶּ֔ךָּ וּמְלָכִ֖ים מֵחֲלָצֶ֥יךָ יֵצֵֽאוּ׃

אני אל שדי. שֶׁאֲנִי כְּדַי לְבָרֵךְ, שֶׁהַבְּרָכוֹת שֶׁלִּי:

פרה ורבה. עַל שֵׁם שֶׁעֲדַיִן לֹא נוֹלַד בִּנְיָמִין, וְאַף עַל פִּי שֶׁכְּבָר נִתְעַבְּרָה מִמֶּנּוּ:

גוי. בִּנְיָמִין:

גוים. מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, שֶׁעֲתִידִים לָצֵאת מִיּוֹסֵף, וְהֵם בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים (בראשית רבה):

ומלכים. שָׁאוּל וְאִישׁ בֹּשֶׁת, שֶׁהָיוּ מִשֵּׁבֶט בִּנְיָמִין (בראשית רבה), שֶׁעֲדַיִן לֹא נוֹלְדוּ (וּפְסוּק זֶה דָּרְשׁוּ אַבְנֵר כְּשֶׁהִמְלִיךְ אִישׁ בֹּשֶׁת, וְאַף הַשְּׁבָטִים דָּרְשׁוּהוּ וְקָרְבוּ בִּנְיָמִין, דִּכְתִיב אִישׁ מִמֶּנּוּ לֹא יִתֵּן אֶת בִּתּוֹ לְבִנְיָמִן לְאִשָּׁה (שופטים כ״א), וְחָזְרוּ וְאָמְרוּ אִלְמָלֵא הָיָה עוֹלֶה מִן הַשְּׁבָטִים לֹא הָיָה הַקָּבָ״ה אוֹמֵר לְיַעֲקֹב וּמְלָכִים מֵחֲלָצֶיךָ יֵצֵאוּ:

גוי וקהל גוים. שְׁגוֹיִם עֲתִידִים בָּנָיו לְהֵעָשׂוֹת כְּמִנְיַן הַגּוֹיִם, שֶׁהֵם ע׳ אֻמּוֹת, וְכֵן כָּל הַסַּנְהֶדְרִין שִׁבְעִים; דָּבָר אַחֵר שֶׁעֲתִידִים בָּנָיו לְהַקְרִיב בִּשְׁעַת אִסּוּר בָּמוֹת כַּגּוֹיִם בִּימֵי אֵלִיָּהוּ):

י״ב וְאֶת־הָאָ֖רֶץ אֲשֶׁ֣ר נָתַ֑תִּי לְאַבְרָהָ֥ם וּלְיִצְחָ֖ק לְךָ֣ אֶתְּנֶ֑נָּה וּלְזַרְעֲךָ֥ אַחֲרֶ֖יךָ אֶתֵּ֥ן אֶת־הָאָֽרֶץ׃

י״ג וַיַּ֖עַל מֵעָלָ֑יו אֱלֹהִ֖ים בַּמָּק֥וֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּ֖ר אִתּֽוֹ׃

במקום אשר דבר אתו. אֵינִי יוֹדֵעַ מַה מִּלְּמָדְנוּ:

י״ד וַיַּצֵּ֤ב יַעֲקֹב֙ מַצֵּבָ֔ה בַּמָּק֕וֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אִתּ֖וֹ מַצֶּ֣בֶת אָ֑בֶן וַיַּסֵּ֤ךְ עָלֶ֙יהָ֙ נֶ֔סֶךְ וַיִּצֹ֥ק עָלֶ֖יהָ שָֽׁמֶן׃

ט״ו וַיִּקְרָ֣א יַעֲקֹ֔ב אֶת־שֵׁ֛ם הַמָּק֥וֹם אֲשֶׁר־דִּבֶּ֥ר אִתּ֖וֹ שָׁ֣ם אֱלֹהִ֑ים בֵּ֖ית־אֵֽל׃

ט״ז וַיִּסְעוּ֙ מִבֵּ֣ית אֵ֔ל וַיְהִי־ע֥וֹד כִּבְרַת־הָאָ֖רֶץ לָבֹ֣וא אֶפְרָ֑תָה וַתֵּ֥לֶד רָחֵ֖ל וַתְּקַשׁ֥ בְּלִדְתָּֽהּ׃

כברת הארץ. מְנַחֵם פֵּרֵשׁ לְשׁוֹן כַּבִּיר, רִבּוּי, מַהֲלָךְ רַב. וְאַגָּדָה, בִּזְמַן שֶׁהָאָרֶץ חֲלוּלָה וּמְנֻקֶּבֶת כִּכְבָרָה (בראשית רבה), שֶׁהַנִּיר מָצוּי, הַסְּתָו עָבַר וְהַשָּׁרָב עֲדַיִן לֹא בָא (שם ז), וְאֵין זֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, שֶׁהֲרֵי בְּנַעֲמָן מָצִינוּ וַיֵּלֶךְ מֵאִתּוֹ כִּבְרַת אָרֶץ (מלכים ב ה׳). וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁהוּא שֵׁם מִדַּת קַרְקַע, כְּמוֹ מַהֲלַךְ פַּרְסָה אוֹ יוֹתֵר, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה אוֹמֵר צֶמֶד כֶּרֶם (ישעיהו ה׳), חֶלְקַת הַשָּׂדֶה (בראשית ל״ג), כָּךְ בְּמַהֲלַךְ אָדָם נוֹתֵן שֵׁם מִדָּה כִּבְרַת אֶרֶץ:

י״ז וַיְהִ֣י בְהַקְשֹׁתָ֔הּ בְּלִדְתָּ֖הּ וַתֹּ֣אמֶר לָ֑הּ הַמְיַלֶּ֣דֶת אַל־תִּ֥ירְאִי֙ כִּי־זֶ֣ה לָ֔ךְ בֵּֽן׃

כי גם זה. נוֹסַף לְךָ עַל יוֹסֵף; וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ: עִם כָּל שֵׁבֶט נוֹלְדָה תְּאוֹמָה, וְעִם בִּנְיָמִין נוֹלְדָה תְּאוֹמָה יְתֵרָה:

י״ח וַיְהִ֣י ׀ בְּצֵ֣את נַפְשָׁ֗הּ כִּי־מֵ֙תָה֙ וַתִּקְרָ֤א שְׁמוֹ֙ בֶּן־אוֹנִ֔י וְאָבִ֖יו קָרָ֣א לוֹ֑ בִּנְיָמִֽין׃

בן אוני. בֶּן צַעֲרִי:

בנימין. נִרְאֶה בְּעֵינַי, לְפִי שֶׁהוּא לְבַדּוֹ נוֹלַד בְּאֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁהוּא בַּנֶּגֶב כְּשֶׁאָדָם בָּא מֵאֲרַם נַהֲרַיִם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּנֶּגֶב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן (במדבר ל״ג), הָלוֹךְ וְנָסוֹעַ הַנֶּגְבָּה (בראשית י״ב):

בנימין. בֶּן יָמִין, לְשׁוֹן צָפוֹן וְיָמִין אַתָּה בְרָאתָם (תהילים פ״ט), לְפִיכָךְ הוּא מָלֵא׃

י״ט וַתָּמָת רָחֵל וַתִּקָּבֵר֙ בְּדֶ֣רֶךְ אֶפְרָ֔תָה הִ֖וא בֵּ֥ית לָֽחֶם׃

כ׳ וַיִּצֹּ֤ב יַעֲקֹב֙ מַצֵּבָ֣ה עַל־קְבֻרָתָ֔הּ הִ֚וא מַצֶּ֣בֶת קְבֻ֣רַת־רָחֵ֔ל עַד־הַיּ֖וֹם׃

כ״א וַיִּסַּ֣ע יִשְׂרָאֵ֔ל וַיֵּ֖ט אָהֳלָ֑ה מֵהָלְאָ֖ה לְמִגְדַּל־עֵֽדֶר׃

כ״ב וַיְהִ֕י בְּשָׁכֵ֥ן יִשְׂרָאֵ֖ל בָּאָ֣רֶץ הַהִ֑וא וַיֵּ֣לֶךְ רְאוּבֵ֗ן וַיִּשְׁכַּב֙ אֶת־בִּלְהָ֣ה פִילֶ֣גֶשׁ אָבִ֔יו וַיִּשְׁמַ֖ע יִשְׂרָאֵ֑ל {פ}

וַיִּהְיוּ֙ בְּנֵי־יַעֲקֹ֔ב שְׁנֵ֥ים עָשָֽׂר׃

בשכן ישראל בארץ ההיא. עַד שֶׁלֹּא בָא לְחֶבְרוֹן אֵצֶל יִצְחָק אֲרָעוּהוּ כָּל אֵלֶּה׃

וישכב. מִתּוֹךְ שֶׁבִּלְבֵּל מִשְׁכָּבוֹ, מַעֲלֶה עָלָיו הַכָּתוּב כְּאִלּוּ שְׁכָבָהּ; וְלָמָּה בִלְבֵּל וְחִלֵּל יְצוּעָיו? שֶׁכְּשֶׁמֵּתָה רָחֵל נָטַל יַעֲקֹב מִטָּתוֹ, שֶׁהָיְתָה נְתוּנָה תָּדִיר בְּאֹהֶל רָחֵל וְלֹא בְּשֶׁאָר אָהָלִים, וּנְתָנָהּ בְּאֹהֶל בִּלְהָה; בָּא רְאוּבֵן וְתָבַע עֶלְבּוֹן אִמּוֹ, אָמַר אִם אֲחוֹת אִמִּי הָיְתָה צָרָה לְאִמִּי, שִׁפְחַת אֲחוֹת אִמִּי תִּהֵא צָרָה לְאִמִּי? לְכָךְ בִּלְבֵּל (שבת נ״ה)׃

ויהיו בני יעקב שנים עשר. מַתְחִיל לְעִנְיַן רִאשׁוֹן, מְשֻׁנּוֹלָד בִּנְיָמִין נִשְׁלְמָה הַמִּטָּה וּמַעֲתָּה רְאוּיִים לְהִמָּנוֹת, וּמְנָאָן; וְרִבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ, לְלַמְּדֵנוּ בָּא, שֶׁכֵּלָּן שָׁוִין וְכֻלָּן צַדִּיקִים, שֶׁלֹּא חָטָא רְאוּבֵן׃

כ״ג בְּנֵ֣י לֵאָ֔ה בְּכֹ֥ר יַעֲקֹ֖ב רְאוּבֵ֑ן וְשִׁמְעוֹן֙ וְלֵוִ֣י וִיהוּדָ֔ה וְיִשָּׂשכָ֖ר וּזְבֻלֽוּן׃

בכור יעקב. אַפִּלּוּ בִּשְׁעַת הַקַּלָּקָלָה קָרָאוֹ בְּכוֹר׃

בכור יעקב. בְּכוֹר לַנַּחֲלָה, בְּכוֹר לָעֲבוֹדָה, בְּכוֹר לְמִנְיָן, וְלֹא נִתְּנָה בְּכוֹרָה לְיוֹסֵף אֶלָּא לְעִנְיַן הַשְּׁבָטִים – שֶׁנַּעֲשָׂה לִשְׁנֵי שְׁבָטִים׃

כ״ד בְּנֵ֣י רָחֵ֔ל יוֹסֵ֖ף וּבִנְיָמִֽן׃

כ״ה וּבְנֵ֣י בִלְהָ֔ה שִׁפְחַ֖ת רָחֵ֑ל דָּ֖ן וְנַפְתָּלִֽי׃

כ״ו וּבְנֵ֣י זִלְפָּ֔ה שִׁפְחַ֖ת לֵאָ֑ה גָּ֖ד וְאָשֵׁ֑ר אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י יַעֲקֹ֔ב אֲשֶׁ֥ר יֻלַּד־לוֹ֙ בְּפַדַּ֣ן אָרָֽם׃

כ״ז וַיָּבֹ֣א יַעֲקֹ֗ב אֶל־יִצְחָק֙ אָבִ֔יו מַמְרֵ֖א קִרְיַ֣ת הָאַרְבַּ֑ע הִ֚וא חֶבְר֔וֹן אֲשֶׁר־גָּ֥רוּ שָׁ֖ם אַבְרָהָ֥ם וְיִצְחָֽק׃

ממרא. שֵׁם הַמִּישׁוֹר׃

קרית הארבע. שֵׁם הָעִיר׃

ממרא קרית הארבע. אֶל מִישׁוֹר שֶׁל קִרְיַת אַרְבַּע. וְאִ״תּ הָיָה לוֹ לִכְתּוֹב מַמְרֵא הַקִּרְיַת אַרְבַּע? כֵּן דֶּרֶךְ הַמִּקְרָא בְּכָל דָּבָר שֶׁשְּׁמוֹ כָּפוּל, כְּגוֹן זֶה, וּכְגוֹן בֵּית לֶחֶם, אֲבִי עֶזֶר, בֵּית אֵל, אִם הֲצַרְתָּ לְהַטִּיל בּוֹ ה״א, נוֹתְנָהּ בְּרֹאשׁ הַתֵּבָה הַשְּׁנִיָּה – בֵּית הַלַּחְמִי (שמואל א ט״ז), בְּעַפְרָת אֲבִי הָעֶזְרִי (שופטים ו׳), בָּנָה חִיאֵל בֵּית הָאֱלִי (מלכים א ט״ז)׃

כ״ח וַיִּהְי֖וּ יְמֵ֣י יִצְחָ֑ק מְאַ֥ת שָׁנָ֖ה וּשְׁמֹנִ֥ים שָׁנָֽה׃

כ״ט וַיִּגְוַ֣ע יִצְחָ֗ק וַיָּ֙מָת֙ וַיֵּאָ֣סֶף אֶל־עַמָּ֔יו זָקֵ֖ן וּשְׂבַ֣ע יָמִ֑ים וַיִּקְבְּר֥וּ אֹת֛וֹ עֵשָׂ֥ו וְיַעֲקֹ֖ב בָּנָֽיו׃ {פ}

ויגוע יצחק. אֵין מֻקְדָּם וּמְאֻחָר בַּתּוֹרָה; מְכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף קָדְמָה לְמִיתָתוֹ שֶׁל יִצְחָק י״ב שָׁנָה, שֶׁהֲרֵי כְּשֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב הָיָה יִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְיִצְחָק בֶּן שִׁשִּׁים שָׁנָה וגו׳, וְיִצְחָק מֵת בִּשְׁנַת ק״כ לְיַעֲקֹב – אִם תּוֹצִיא שִׁשִּׁים מִמֵּאָה וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה נִשְׁאָרוּ ק״כ – וְיוֹסֵף נִמְכַּר בֶּן י״ז שָׁנָה, וְאוֹתָהּ שָׁנָה שְׁנַת מֵאָה וּשְׁמוֹנָה לְיַעֲקֹב, כֵּיצַד? בֶּן שִׁשִּׁים וְשָׁלוֹשׁ נִתְבָּרֵךְ, אַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה נִטְמַן בְּבֵית עֵבֶר, חֲרֵי שִׁבְעִים וְשֶׁבַע, וְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה עָבַד בְּאִשָּׁה, וּבְסוֹף אַרְבַּע עֶשְׂרֵה נוֹלַד יוֹסֵף, שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רָחֵל אֶת יוֹסֵף וגו׳, חֲרֵי תִּשְׁעִים וְאַחַת, וְי״ז עַד שֶׁלֹּא נִמְכַּר יוֹסֵף, חֲרֵי מֵאָה וּשְׁמוֹנָה (עוֹד מְפֹרָשׁ מִן הַמִּקְרָא מִשֶּׁנִּמְכַּר יוֹסֵף עַד שֶׁבָּא יַעֲקֹב מִצְּרִימָה כ״ב שָׁנָה שֶׁנֶּ׳, וְיוֹסֵף בֶּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וגו׳, וְז׳ שָׁנִים שָׂבָע וּשְׁנָתַיִם רָעָב, חֲרֵי כ״ב, וּכְתִיב יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, נִמְצָא יַעֲקֹב בִּמְכִירָתוֹ ק״ח)׃

פרק ל״ו

א׳ וְאֵלֶּה תֹּלְדוֹת עֵשָׂו הוּא אֱדוֹם׃

ב׳ עֵשָׂו לָקַח אֶת־נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת־עָדָה בַּת־אֵילוֹן֙ הַחִתִּ֔י וְאֶת־אָהֳלִיבָמָה֙ בַּת־עָנָ֔ה בַּת־צִבְעֹ֖ון הַחִוִּֽי׃

> **עדה בת אילון.** הִיא בָּשְׂמַת בַּת אֵילוֹן, וְנִקְרֵאת בָּשְׂמַת עַל שֵׁם שֶׁהָיְתָה מְקֻטֶּרֶת בְּשָׂמִים לַעַ״ז׃
>
> **אהליבמה.** הִיא יְהוּדִית, וְהוּא כִּנּוּי שְׁמָהּ יְהוּדִית לוֹמַר שֶׁהִיא כּוֹפֶרֶת בַּעַ״ז כְּדֵי לְהַטְעוֹת אֶת אָבִיו׃
>
> **בת ענה בת צבעון.** אִם בַּת עֲנָה לֹא בַּת צִבְעוֹן? עֲנָה בְּנוֹ שֶׁל צִבְעוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר וְאֵלֶּה בְּנֵי צִבְעוֹן וְאַיָּה וַעֲנָה? מְלַמֵּד שֶׁבָּא צִבְעוֹן עַל כַּלָּתוֹ אֵשֶׁת עֲנָה, וְיָצְאָה אָהֳלִיבָמָה מִבֵּין שְׁנֵיהֶם, וְהוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב שֶׁכֻּלָּן בְּנֵי מַמְזֵרוּת הָיוּ׃

ג׳ וְאֶת־בָּשְׂמַת בַּת־יִשְׁמָעֵאל אֲחֹ֥ות נְבָיֹֽות׃

> **בשמת בת ישמעאל.** וּלְהַלָּן קוֹרֵא לָהּ מָחֲלַת? מָצִינוּ בְּאַגָּדַת מִדְרַשׁ סֵפֶר שְׁמוּאֵל ג׳ מוֹחָלִים לָהֶן עֲוֹנוֹתֵיהֶן, גֵּר שֶׁנִּתְגַּיֵּר, וְהָעוֹלֶה לְגַרָלָה, וְהַנּוֹשֵׂא אִשָּׁה. וְלָמַד הַסַּעַם מִכָּאן – לְכָךְ נִקְרֵאת מָחֲלַת, שֶׁנִּמְחֲלוּ עֲוֹנוֹתֶיהָ׃
>
> **אחות נביות.** עַל שֵׁם שֶׁהוּא הִשִּׂיאָהּ לוֹ מִשֵּׁמֶת יִשְׁמָעֵאל נִקְרֵאת עַל שְׁמוֹ׃

ד׳ וַתֵּ֤לֶד עָדָה֙ לְעֵשָׂ֔ו אֶת־אֱלִיפָ֑ז וּבָשְׂמַ֥ת יָלְדָ֖ה אֶת־רְעוּאֵֽל׃

ה׳ וְאָהֳלִיבָמָה֙ יָלְדָ֔ה אֶת־[יְעוּשׁ] (יעיש) וְאֶת־יַעְלָ֖ם וְאֶת־קֹ֑רַח אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י עֵשָׂ֔ו אֲשֶׁ֥ר יֻלַּד־לֹ֖ו בְּאֶ֥רֶץ כְּנָֽעַן׃

> **ואהליבמה ילדה וגו׳.** קֹרַח זֶה מַמְזֵר הָיָה, וּבֶן אֱלִיפַז הָיָה, שֶׁבָּא עַל אֵשֶׁת אָבִיו, אֶל אָהֳלִיבָמָה אֵשֶׁת עֵשָׂו, שֶׁהֲרֵי הוּא מָנוּי עִם אַלּוּפֵי אֱלִיפַז בְּסוֹף הָעִנְיָן (בראשית רבה)׃

ו׳ וַיִּקַּ֣ח עֵשָׂ֗ו אֶת־נָשָׁיו֙ וְאֶת־בָּנָ֣יו וְאֶת־בְּנֹתָ֔יו וְאֵ֖ת כָּל־נַפְשֹׁ֣ות בֵּיתֹ֑ו וְאֶת־מִקְנֵ֗הוּ וְאֶת־כָּל־בְּהֶמְתֹּ֛ו וְאֵת֩ כָּל־קִנְיָנֹ֨ו אֲשֶׁ֜ר רָכַ֗שׁ בְּאֶ֙רֶץ כְּנָ֔עַן וַיֵּ֖לֶךְ אֶל־אֶ֣רֶץ מִפְּנֵ֣י יַעֲקֹ֔ב אָחִֽיו׃

> **וילך אל ארץ.** לָגוּר בַּאֲשֶׁר יִמְצָא׃

ז׳ כִּֽי־הָיָ֤ה רְכוּשָׁם֙ רָ֣ב מִשֶּׁ֔בֶת לָיְתֶ֑ם וְלֹא֙ יָכְלָ֣ה אֶ֔רֶץ מְגוּרֵיהֶ֖ם לָשֵׂ֥את אֹתָ֛ם מִפְּנֵ֥י מִקְנֵיהֶֽם׃

> **ולא יכלה ארץ מגוריהם.** לְהַסְפִּיק מִרְעֶה לַבְּהֵמוֹת שֶׁלָּהֶם (ב״ר). וּמ״א: **מפני יעקב אחיו.** מִפְּנֵי שְׂטַר חוֹב שֶׁל גְּזֵרַת ״כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ״ הַמַּטָּל עַל זַרְעוֹ שֶׁל יִצְחָק, אָמַר אֵלַךְ לִי מִכָּאן, אֵין לִי חֵלֶק לֹא בַּמַּתָּנָה, שֶׁנִּתְּנָה לוֹ הָאָרֶץ הַזֹּאת, וְלֹא בְּפִרְעוֹן הַשְּׂטָר, וּמִפְּנֵי הַבּוּשָׁה שֶׁמָּכַר בְּכוֹרָתוֹ׃

ח׳ וַיֵּ֥שֶׁב עֵשָׂ֖ו בְּהַ֣ר שֵׂעִ֑יר עֵשָׂ֖ו הוּא אֱדֹֽום׃

ט׳ וְאֵלֶּה֙ תֹּלְדֹ֣ות עֵשָׂ֔ו אֲבִ֖י אֱדֹ֑ום בְּהַ֖ר שֵׂעִֽיר׃

> **ואלה.** הַתּוֹלְדוֹת שֶׁהוֹלִידוּ בָּנָיו עַכְשָׁו מִשֶּׁהָלַךְ לְשֵׂעִיר׃

י׳ אֵ֚לֶּה שְׁמֹ֣ות בְּנֵי־עֵשָׂ֔ו אֱלִיפַ֖ז בֶּן־עָדָ֣ה אֵֽשֶׁת־עֵשָׂ֑ו רְעוּאֵ֕ל בֶּן־בָּשְׂמַ֖ת אֵֽשֶׁת־עֵשָֽׂו׃

י״א וַיִּהְיֻ֖ו בְּנֵ֣י אֱלִיפַ֑ז תֵּימָ֥ן אֹומָ֛ר צְפֹ֥ו וְגַעְתָּ֖ם וּקְנַֽז׃

י״ב וְתִמְנַע֙ | הָיְתָ֣ה פִילֶ֔גֶשׁ לָאֱלִיפַ֖ז בֶּן־עֵשָׂ֑ו וַתֵּ֣לֶד לֶאֱלִיפַ֗ז אֶת־עֲמָלֵק֙ אֵ֚לֶּה בְּנֵ֣י עָדָ֔ה אֵֽשֶׁת־עֵשָֽׂו׃

> **ותמנע היתה פילגש.** לְהוֹדִיעַ גְּדֻלָּתוֹ שֶׁל אַבְרָהָם, כַּמָּה הָיוּ תְּאֵבִים לְדַבֵּק בְּזַרְעוֹ. תִּמְנַע זוֹ בַּת אַלּוּפִים הָיְתָה, שֶׁנֶּאֱמַר וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע, וְלוֹטָן מֵאַלּוּפֵי יוֹשְׁבֵי שֵׂעִיר הָיָה מִן הַחוֹרִים שֶׁיָּשְׁבוּ בָהּ לְפָנִים, אָמְרָה אֵינִי זוֹכָה לְהִנָּשֵׂא לְךָ, הַלְוַאי וְאֶהְיֶה פִּילֶגֶשׁ. וּבְדִבְרֵי הַיָּמִים מוֹנֶה אוֹתָהּ בִּבְנָיו שֶׁל אֱלִיפַז, מְלַמֵּד שֶׁבָּא עַל אִשְׁתּוֹ שֶׁל שֵׂעִיר וְיָצְאָה תִּמְנָע מִבֵּינֵיהֶם, וּכְשֶׁגָּדְלָה נַעֲשֵׂית פִּילַגְשׁוֹ, וְזֶהוּ וַאֲחוֹת לוֹטָן תִּמְנָע, וְלֹא מְנָאָהּ עִם בְּנֵי שֵׂעִיר שֶׁהָיְתָה אֲחוֹתוֹ מִן הָאֵם וְלֹא מִן הָאָב׃

י״ג וְאֵלֶּה֙ בְּנֵ֣י רְעוּאֵ֔ל נַ֖חַת וָזֶ֑רַח שַׁמָּ֥ה וּמִזָּ֖ה אֵ֣לֶּה הָי֔וּ בְּנֵ֖י בָּשְׂמַ֥ת אֵֽשֶׁת־עֵשָֽׂו׃

י״ד וְאֵ֣לֶּה הָי֔וּ בְּנֵ֖י אָהֳלִיבָמָ֑ה בַּת־עֲנָ֣ה בַּת־צִבְעֹ֗ן אֵ֚שֶׁת עֵשָׂ֔ו וַתֵּ֥לֶד לְעֵשָׂ֖ו אֶת־[יְעוּשׁ] (יעיש) וְאֶת־יַעְלָ֥ם וְאֶת־קֹֽרַח׃

ט״ו אֵ֚לֶּה אַלּוּפֵ֣י בְנֵי־עֵשָׂ֔ו בְּנֵ֥י אֱלִיפַ֖ז בְּכ֣וֹר עֵשָׂ֑ו אַלּ֤וּף תֵּימָן֙ אַלּ֣וּף אוֹמָ֔ר אַלּ֖וּף צְפֹ֥ו אַלּ֖וּף קְנַֽז׃

> **אלה אלופי בני עשו.** רָאשֵׁי מִשְׁפָּחוֹת׃

ט״ז אַלּ֥וּף קֹ֖רַח אַלּ֣וּף גַּעְתָּ֑ם אַלּ֥וּף עֲמָלֵ֖ק אֵ֣לֶּה אַלּוּפֵ֣י אֱלִיפַ֔ז בְּאֶ֥רֶץ אֱד֖וֹם אֵ֣לֶּה בְּנֵ֥י עָדָֽה׃

י״ז וְאֵ֣לֶּה בְּנֵ֣י רְעוּאֵ֔ל בֶּן־עֵשָׂ֖ו אַלּ֣וּף נַ֑חַת אַלּ֥וּף זֶ֖רַח אַלּ֣וּף שַׁמָּ֑ה אַלּ֥וּף מִזָּ֖ה אֵ֣לֶּה אַלּוּפֵ֣י רְעוּאֵ֔ל בְּאֶ֥רֶץ אֱד֖וֹם אֵ֣לֶּה בְּנֵ֥י בָשְׂמַ֖ת אֵ֥שֶׁת עֵשָֽׂו׃

י״ח וְאֵ֣לֶּה בְּנֵ֣י אָהֳלִיבָמָ֔ה אֵ֖שֶׁת עֵשָׂ֑ו אַלּ֥וּף יְע֛וּשׁ אַלּ֥וּף יַעְלָ֖ם אַלּ֣וּף קֹ֑רַח אֵ֚לֶּה אַלּוּפֵ֣י אָהֳלִיבָמָ֔ה בַּת־עֲנָ֖ה אֵ֥שֶׁת עֵשָֽׂו׃

י״ט אֵ֚לֶּה בְּנֵי־עֵשָׂ֔ו וְאֵ֖לֶּה אַלּוּפֵיהֶ֑ם הֽוּא־אֱד֖וֹם׃ {ס}

כ׳ אֵ֚לֶּה בְּנֵי־שֵׂעִ֣יר הַחֹרִ֔י יֹשְׁבֵ֖י הָאָ֑רֶץ לוֹטָ֥ן וְשׁוֹבָ֖ל וְצִבְעֹ֥ון וַעֲנָֽה׃

> **ישבי הארץ.** שֶׁהָיוּ יוֹשְׁבִים קֹדֶם שֶׁבָּא עֵשָׂו לְשָׁם. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (שבת פ״ה) שֶׁהָיוּ בְּקִיאִין בִּישׁוּבָהּ שֶׁל אֶרֶץ; מְלֹא קָנֶה זֶה לְזֵיתִים, מְלֹא קָנֶה זֶה לִגְפָנִים, שֶׁהָיוּ טוֹעֲמִין הֶעָפָר וְיוֹדְעִין אֵי זוֹ נְטִיעָה רְאוּיָה לוֹ׃

כ״א דִּשֹׁ֥ון וְאֵצֶ֖ר וְדִישָׁ֑ן אֵ֚לֶּה אַלּוּפֵ֣י הַחֹרִ֔י בְּנֵ֥י שֵׂעִ֖יר בְּאֶ֥רֶץ אֱדֽוֹם׃

כ״ב וַיִּהְיוּ֙ בְּנֵי־לוֹטָ֔ן חֹרִ֖י וְהֵימָ֑ם וַאֲח֥וֹת לוֹטָ֖ן תִּמְנָֽע׃

כ״ג וְאֵ֣לֶּה֮ בְּנֵי֒ שׁוֹבָ֗ל עַלְוָ֤ן וּמָנַ֙חַת֙ וְעֵיבָ֣ל שְׁפֹ֔ו וְאוֹנָֽם׃

כ״ד וְאֵ֣לֶּה בְנֵי־צִבְעֹ֗ון וְאַיָּ֤ה וַעֲנָה֙ הֽוּא־עֲנָ֔ה אֲשֶׁ֥ר מָצָ֛א אֶת־הַיֵּמִ֖ם בַּמִּדְבָּ֑ר בִּרְעֹתֹ֥ו אֶת־הַחֲמֹרִ֖ים לְצִבְעֹ֥ון אָבִֽיו׃

> **ואיה ועניה.** וַי״ו יִתֵּרָה, וְהוּא כְּמוֹ אַיָּה וַעֲנָה, וְהַרְבֵּה יֵ״שׁ בַּמִּקְרָא, תֵּת וְקֹדֶשׁ וְצָבָא מִרְמָס (דניאל ח׳), נִרְדָּם וְרֶכֶב וָסוּס (תהילים ע״ו)׃
>
> **הוא ענה.** הָאָמוּר לְמַעְלָה שֶׁהוּא אָחִיו שֶׁל צִבְעוֹן וְכָאן הוּא קוֹרֵא אוֹתוֹ בְּנוֹ? מְלַמֵּד שֶׁבָּא צִבְעוֹן עַל אִמּוֹ וְהוֹלִיד אֶת עֲנָה׃
>
> **את הימם.** פְּרָדִים, הִרְבִּיעַ חֲמוֹר עַל סוּס נְקֵבָה וְיָלְדָה פֶּרֶד, וְהוּא הָיָה מַמְזֵר וְהֵבִיא פְּסוּלִין לָעוֹלָם; וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמָם יֵמִים? שֶׁאֵימָתָן מֻשָּׁלֶת עַל הַבְּרִיּוֹת, דְּאָמַר רַבִּי חֲנִינָא מִיָּמַי לֹא שְׁאָלַנִי אָדָם עַל מַכַּת פְּרָדָה לָבָנָה וְחָיָה (חולין ז׳) (וְהָלֹא קָא חָזִינָן דְּחָיָה? אַל תִּקְרֵי וְחָיָה אֶלָּא וְחָיְתָה, כִּי הַמַּכָּה לֹא תֵרָפֵא לָעוֹלָם, בְּרַשׁ״י יָשָׁן) וְלֹא הֶזִּקַק לִכְתֹּב לָנוּ מִשְׁפָּחוֹת הַחוֹרִי אֶלָּא מִפְּנֵי תִּמְנָע, וּלְהוֹדִיעַ גְּדֻלַּת אַבְרָהָם, כְּמוֹ שֶׁפֵּרַשְׁתִּי לְמַעְלָה׃

כ״ה וְאֵ֣לֶּה בְנֵי־עֲנָ֔ה דִּשֹׁ֖ן וְאָהֳלִיבָמָ֑ה בַּת־עֲנָֽה׃

כ״ו וְאֵ֣לֶּה בְּנֵי֙ דִּישָׁ֔ן חֶמְדָּ֥ן וְאֶשְׁבָּ֖ן וְיִתְרָ֥ן וּכְרָֽן׃

כ״ז אֵ֣לֶּה בְּנֵי־אֶ֔צֶר בִּלְהָ֥ן וְזַעֲוָ֖ן וַעֲקָֽן׃

כ״ח אֵ֣לֶּה בְנֵי־דִישָׁ֔ן עוּץ֙ וַאֲרָ֔ן׃

כ״ט אֵ֚לֶּה אַלּוּפֵ֣י הַחֹרִ֔י אַלּ֥וּף לוֹטָ֖ן אַלּ֣וּף שׁוֹבָ֑ל אַלּ֥וּף צִבְעֹ֖ון אַלּ֥וּף עֲנָֽה׃

ל׳ אַלּ֥וּף דִּשֹׁ֖ן אַלּ֣וּף אֶ֑צֶר אַלּ֥וּף דִּישָׁ֖ן אֵ֣לֶּה אַלּוּפֵ֣י הַחֹרִ֔י לְאַלּוּפֵיהֶ֖ם בְּאֶ֥רֶץ שֵׂעִֽיר׃ {פ}

ל״א וְאֵלֶּה֙ הַמְּלָכִ֔ים אֲשֶׁ֥ר מָלְכ֖וּ בְּאֶ֣רֶץ אֱד֑וֹם לִפְנֵ֥י מְלֹךְ־מֶ֖לֶךְ לִבְנֵ֥י יִשְׂרָאֵֽל׃

ואלה המלכים וגו׳. שְׁמוֹנָה הָיוּ וּכְנֶגְדָּן הֶעֱמִיד יַעֲקֹב וּבִטֵּל מַלְכוּת עֵשָׂו בִּימֵיהֶם, אֵלּוּ הֵן, שָׁאוּל וְאִישׁ בֹּשֶׁת, דָּוִד וּשְׁלֹמֹה, רַחַבְעָם, אֲבִיָּה, אָסָא, יְהוֹשָׁפָט; וּבִימֵי יוֹרָם בָּנוֹ כָּתוּב בְּיָמָיו פָּשַׁע אֱדוֹם מִתַּחַת יַד יְהוּדָה וַיַּמְלִכוּ עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ (מלכים ב ח׳), וּבִימֵי שָׁאוּל כָּתוּב וּמֶלֶךְ אֵין בֶּאֱדוֹם נִצָּב מֶלֶךְ (מלכים א כ״ב):

ל״ב וַיִּמְלֹךְ֙ בֶּ֣לַע בֶּן־בְּע֔וֹר וְשֵׁ֥ם עִירֹ֖ו דִּנְהָבָֽה׃

ל״ג וַיָּ֣מָת בֶּ֔לַע וַיִּמְלֹךְ֙ תַּחְתָּ֣יו יוֹבָ֔ב בֶּן־זֶ֖רַח מִבָּצְרָֽה׃

יובב בן זרח מבצרה. בָּצְרָה מֵעָרֵי מוֹאָב הִיא, שֶׁנֶּאֱמַר וְעַל קְרִיּוֹת וְעַל בָּצְרָה וגו׳ (ירמיהו מ״ח); וּלְפִי שֶׁהֶעֱמִידָה מֶלֶךְ לָאֱדוֹם, עַתִּידָה לִלָּקוֹת עִמָּהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר כִּי זֶבַח לַה׳ בְּבָצְרָה (ישעיהו ל״ד):

ל״ד וַיָּ֣מָת יוֹבָ֔ב וַיִּמְלֹךְ֙ תַּחְתָּ֣יו חֻשָׁ֔ם מֵאֶ֖רֶץ הַתֵּימָנִֽי׃

ל״ה וַיָּ֣מָת חֻשָׁ֔ם וַיִּמְלֹךְ֙ תַּחְתָּ֣יו הֲדַ֔ד בֶּן־בְּדַ֖ד הַמַּכֶּ֣ה אֶת־מִדְיָ֑ן בִּשְׂדֵ֣ה מוֹאָ֔ב וְשֵׁ֥ם עִירֹ֖ו עֲוִֽית׃

המכה את מדין בשדה מואב. שֶׁבָּאוּ מִדְיָן עַל מוֹאָב לַמִּלְחָמָה, וְהָלַךְ מֶלֶךְ אֱדוֹם לַעֲזֹר אֶת מוֹאָב; וּמִכָּאן אָנוּ לְמֵדִים, שֶׁהָיוּ מִדְיָן וּמוֹאָב מְרִיבִים זֶה עִם זֶה, וּבִימֵי בִלְעָם עָשׂוּ שָׁלוֹם לְהִתְקַשֵּׁר עַל יִשְׂרָאֵל:

ל״ו וַיָּ֣מָת הֲדָ֔ד וַיִּמְלֹךְ֙ תַּחְתָּ֣יו שַׂמְלָ֔ה מִמַּשְׂרֵקָֽה׃

ל״ז וַיָּ֣מָת שַׂמְלָ֔ה וַיִּמְלֹךְ֙ תַּחְתָּ֣יו שָׁא֔וּל מֵרְחֹבֹ֖ות הַנָּהָֽר׃

ל״ח וַיָּ֣מָת שָׁא֔וּל וַיִּמְלֹךְ֙ תַּחְתָּ֣יו בַּ֔עַל חָנָ֖ן בֶּן־עַכְבֹּֽור׃

ל״ט וַיָּ֣מָת בַּ֔עַל חָנָ֖ן בֶּן־עַכְבֹּ֑ור וַיִּמְלֹךְ֙ תַּחְתָּ֣יו הֲדַ֔ר וְשֵׁ֥ם עִירֹ֖ו פָּ֑עוּ וְשֵׁ֣ם אִשְׁתֹּ֔ו מְהֵיטַבְאֵ֖ל בַּת־מַטְרֵ֥ד בַּת מֵי זָהָֽב׃

בת מי זהב. מַהוּ זָהָב? עָשִׁיר הָיָה, וְאֵין זָהָב חָשׁוּב בְּעֵינָיו לְכָלוּם:

מ׳ וְאֵ֣לֶּה שְׁמֹ֔ות אַלּוּפֵ֥י עֵשָׂ֖ו לְמִשְׁפְּחֹתָ֑ם לִמְקֹמֹתָ֖ם בִּשְׁמֹתָ֑ם אַלּ֣וּף תִּמְנָ֔ע אַלּ֥וּף עַלְוָ֖ה אַלּ֥וּף יְתֵֽת׃

ואלה שמות אלופי עשו. שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שֵׁם מְדִינוֹתֵיהֶם לְאַחַר שֶׁמֵּת הֲדַד וּפָסְקָה מֵהֶם מַלְכוּת, וְהָרִאשׁוֹנִים הַנִּזְכָּרִים לְמַעְלָה הֵם שְׁמוֹת תּוֹלְדוֹתָם; וְכֵן מְפֹרָשׁ בְּדִבְרֵי הַיָּמִים וַיָּמָת הֲדַד וַיִּהְיוּ אַלּוּפֵי אֱדוֹם אַלּוּף תִּמְנָע וְגוֹמֵר:

מ״א אַלּ֥וּף אָהֳלִיבָמָ֖ה אַלּ֣וּף אֵלָ֑ה אַלּ֖וּף פִּינֹֽן׃

מ״ב אַלּ֥וּף קְנַ֖ז אַלּ֣וּף תֵּימָ֑ן אַלּ֖וּף מִבְצָֽר׃

מ״ג אַלּ֥וּף מַגְדִּיאֵ֖ל אַלּ֣וּף עִירָ֑ם אֵ֚לֶּה | אַלּוּפֵ֣י אֱדֹ֔ום לְמֹשְׁבֹתָ֖ם בְּאֶ֣רֶץ אֲחֻזָּתָ֑ם הֽוּא־עֵשָׂ֥ו אֲבִי־אֱדֹֽום׃ {פ}

מגדיאל. הִיא רוֹמִי:

פרק ל״ז

א׳ וַיֵּ֥שֶׁב יַעֲקֹ֖ב בְּאֶ֣רֶץ מְגֻרֵ֣י אָבִ֑יו בְּאֶ֖רֶץ כְּנָֽעַן׃

וישב יעקב וגו׳. אַחַר שֶׁכָּתַב לְךָ יְשׁוּבֵי עֵשָׂו וְתוֹלְדוֹתָיו בְּדֶרֶךְ קְצָרָה, שֶׁלֹּא הָיוּ סְפוּנִים וַחֲשׁוּבִים לְפָרֵשׁ הֵיאַךְ נִתְיַשְּׁבוּ וְסֵדֶר מִלְחֲמוֹתֵיהֶם אֵיךְ הוֹרִישׁוּ אֶת הַחֹרִי, פֵּרֵשׁ לְךָ יְשׁוּבֵי יַעֲקֹב וְתוֹלְדוֹתָיו בְּדֶרֶךְ אֲרֻכָּה כָּל גִּלְגּוּלֵי סִבָּתָם, לְפִי שֶׁהֵם חֲשׁוּבִים לִפְנֵי הַמָּקוֹם לְהַאֲרִיךְ בָּהֶם, וְכֵן אַתָּה מוֹצֵא בִּי׳ דּוֹרוֹת שֶׁמַּאֲדָם וְעַד נֹחַ פְּלוֹנִי הוֹלִיד פְּלוֹנִי, וּכְשֶׁבָּא לִנֹחַ הֶאֱרִיךְ בּוֹ, וְכֵן בִּי׳ דּוֹרוֹת שֶׁמִּנֹּחַ וְעַד אַבְרָהָם קִצֵּר בָּהֶם, וּמִשֶּׁהִגִּיעַ אֵצֶל אַבְרָהָם הֶאֱרִיךְ בּוֹ. מָשָׁל לְמַרְגָּלִית

שֶׁנִּפְלָה בֵּין הַחוֹל, אָדָם מְמַשְׁמֵשׁ בַּחוֹל וְכוֹבְרוֹ בִּכְבָרָה עַד שֶׁמּוֹצֵא אֶת הַמַּרְגָּלִית, וּמְשַׁמְּצָאָהּ הוּא מַשְׁלִיךְ אֶת הַצְּרוֹרוֹת מִיָּדוֹ וְנוֹטֵל הַמַּרְגָּלִית. דָּ״אַ **וישב יעקב**, הַפִּשְׁתָּנִי הַזֶּה נִכְנְסוּ גְּמַלָּיו טְעוּנִים פִּשְׁתָּן, הַפֶּחָמִי תָּמַהּ אָנָּה יִכָּנֵס כָּל הַפִּשְׁתָּן הַזֶּה? הָיָה פִּקֵּחַ אֶחָד מֵשִׁיב לוֹ נִצּוֹץ אֶחָד יוֹצֵא מִמַּפּוּחַ שֶׁלְּךָ שֶׁשּׁוֹרֵף אֶת כֻּלּוֹ, כָּךְ יַעֲקֹב רָאָה אֶת כָּל הָאֱלוּפִים הַכְּתוּבִים לְמַעְלָה, תָּמַהּ וְאָמַר מִי יָכוֹל לִכְבֹּשׁ אֶת כֻּלָּן? מַה כְּתִיב לְמַטָּה, אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף, דִּכְתִיב וְהָיָה בֵּית יַעֲקֹב אֵשׁ וּבֵית יוֹסֵף לֶהָבָה וּבֵית עֵשָׂו לְקַשׁ (עובדיה א׳) – נִצּוֹץ יוֹצֵא מִיּוֹסֵף שֶׁמְּכַלֶּה וְשׁוֹרֵף אֶת כֻּלָּם:

ב׳ אֵלֶּה | תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן־שְׁבַע־עֶשְׂרֵה שָׁנָה הָיָה רֹעֶה אֶת־אֶחָיו בַּצֹּאן וְהוּא נַעַר אֶת־בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת־בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־דִּבָּתָם רָעָה אֶל־אֲבִיהֶם:

אלה תולדות יעקב. וְאֵלֶּה שֶׁל תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב, אֵלּוּ יְשׁוּבֵיהֶם וְגִלְגּוּלֵיהֶם עַד שֶׁבָּאוּ לִכְלַל יְשׁוּב, סְבָה רִאשׁוֹנָה יוֹסֵף בֶּן י״ז וְגוֹמֵר, עַל יְדֵי זֶה נִתְגַּלְגְּלוּ וְיָרְדוּ לְמִצְרַיִם, זֶהוּ אַחַר יְשׁוּב פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא לְהָיוֹת דָּבָר דָּבוּר עַל אָפְנָיו. וּמ״אַ דּוֹרֵשׁ תָּלָה הַכָּתוּב תּוֹלְדוֹת יַעֲקֹב בְּיוֹסֵף מִפְּנֵי כַּמָּה דְּבָרִים, אַחַת, שֶׁכָּל עַצְמוֹ שֶׁל יַעֲקֹב לֹא עָבַד אֶצֶל לָבָן אֶלָּא בְּרָחֵל, וְשֶׁהָיָה זִיו אִיקוֹנִין שֶׁל יוֹסֵף דּוֹמֶה לוֹ, וְכָל מַה שֶּׁאָרַע לְיַעֲקֹב אֵרַע לְיוֹסֵף: זֶה נִשְׂטַם וְזֶה נִשְׂטַם, זֶה אָחִיו מְבַקֵּשׁ לַהֲרֹגוֹ וְזֶה אָחִיו מְבַקְּשִׁים לְהָרְגוֹ, וְכֵן הַרְבֵּה בִּבְ״ר. וְעוֹד נִדְרָשׁ בּוֹ **וישב**, בִּקֵּשׁ יַעֲקֹב לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה, קָפַץ עָלָיו רָגְזוֹ שֶׁל יוֹסֵף – צַדִּיקִים מְבַקְּשִׁים לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה, אָמַר הַקָּבָ״ה לֹא דַיָּן לַצַּדִּיקִים מַה שֶּׁמְּתֻקָּן לָהֶם לָעוֹלָם הַבָּא, אֶלָּא שֶׁמְּבַקְּשִׁים לֵישֵׁב בְּשַׁלְוָה בָּעוֹלָם הַזֶּה:

והוא נער. שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה נַעֲרוּת, מְתַקֵּן בִּשְׂעָרוֹ, מְמַשְׁמֵשׁ בְּעֵינָיו, כְּדֵי שֶׁיִּהְיֶה נִרְאֶה יָפֶה:

את בני בלהה. כְּלוֹמַר וְרָגִיל אֵצֶל בְּנֵי בִלְהָה, לְפִי שֶׁהָיוּ אֶחָיו מְבַזִּין אוֹתָן וְהוּא מְקָרְבָן:

את דבתם רעה. כָּל רָעָה שֶׁהָיָה רוֹאֶה בְּאֶחָיו בְּנֵי לֵאָה הָיָה מַגִּיד לְאָבִיו, שֶׁהָיוּ אוֹכְלִין אֵבֶר מִן הַחַי, וּמְזַלְזְלִין בִּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת לְקָרוֹתָן עֲבָדִים, וְחָשׁוּדִים עַל הָעֲרָיוֹת, וּבִשְׁלָשְׁתָּן לָקָה: וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים בְּמִכְירָתוֹ וְלֹא אָכָלוּהוּ חַי, וְעַל דִּבָּה שֶׁסִּפֵּר עֲלֵיהֶם שֶׁקּוֹרִין לַאֲחֵיהֶם עֲבָדִים – ״לְעֶבֶד נִמְכַּר יוֹסֵף״, וְעַל עֲרָיוֹת שֶׁסִּפֵּר עֲלֵיהֶם, וַתִּשָּׂא אֵשֶׁת אֲדֹנָיו וגו׳:

דבתם. כָּל לְשׁוֹן דִּבָּה פרלדי״ץ בְּלַעַז, כָּל מַה שֶּׁהָיָה יָכוֹל לְדַבֵּר בָּהֶם רָעָה, הָיָה מְסַפֵּר:

דבה. לְשׁוֹן דּוֹבֵב שִׂפְתֵי יְשֵׁנִים (שיר ז׳):

ג׳ וְיִשְׂרָאֵל אָהַב אֶת־יוֹסֵף מִכָּל־בָּנָיו כִּי־בֶן־זְקֻנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פַּסִּים:

בן זקנים. שֶׁנּוֹלַד לוֹ לְעֵת זִקְנָתוֹ. וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם בַּר חַכִּים הוּא לֵהּ – כָּל מַה שֶּׁלָּמַד מִשֵּׁם וְעֵבֶר מָסַר לוֹ. דָּ״אַ, שֶׁהָיָה זִיו אִיקוֹנִין שֶׁלּוֹ דּוֹמֶה לוֹ:

פסים. לְשׁוֹן כְּלֵי מֵילָת, כְּמוֹ כַּרְפַּס וּתְכֵלֶת, וּכְמוֹ כְּתֹנֶת הַפַּסִּים דְּתָמָר וְאַמְנוֹן, וּמ״אַ ע״שׁ צָרוֹתָיו, שֶׁנִּמְכַּר לְפוֹטִיפַר וְלַסּוֹחֲרִים וְלַיִּשְׁמְעֵאלִים וְלַמִּדְיָנִים:

ד׳ וַיִּרְאוּ אֶחָיו כִּי־אֹתוֹ אָהַב אֲבִיהֶם מִכָּל־אֶחָיו וַיִּשְׂנְאוּ אֹתוֹ וְלֹא יָכְלוּ דַּבְּרוֹ לְשָׁלֹם:

ולא יכלו דברו לשלום. מִתּוֹךְ גְּנוּתָם לְמַדְנוּ שִׁבְחָם, שֶׁלֹּא דִּבְּרוּ אַחַת בְּפֶה וְאַחַת בַּלֵּב:

דברו. לְדַבֵּר עִמּוֹ:

ה׳ וַיַּחֲלֹם יוֹסֵף חֲלוֹם וַיַּגֶּד לְאֶחָיו וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ:

ו׳ וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שִׁמְעוּ־נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתִּי:

ז׳ וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מְאַלְּמִים אֲלֻמִּים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֲלֻמָּתִי וְגַם־נִצָּבָה וְהִנֵּה תְסֻבֶּינָה אֲלֻמֹּתֵיכֶם וַתִּשְׁתַּחֲוֶיןָ לַאֲלֻמָּתִי:

מאלמים אלמים. כְּתַרְגּוּמוֹ מְאַסְּרִין אֱסָרִין – עֲמָרִין, וְכֵן נֹשֵׂא אֲלֻמּוֹתָיו (תהלים קכ״ו), וְכָמוֹהוּ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה וְהָאֲלֻמּוֹת נוֹטֵל וּמַכְרִיז:

קמה אלמתי. נִזְקְפָה:

וגם נצבה. לַעֲמֹד עַל עָמְדָהּ בְּזִקְיפָה:

ח׳ וַיֹּאמְרוּ לוֹ אֶחָיו הֲמָלֹךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם־מָשׁוֹל תִּמְשֹׁל בָּנוּ וַיּוֹסִפוּ עוֹד שְׂנֹא אֹתוֹ עַל־חֲלֹמֹתָיו וְעַל־דְּבָרָיו:

ועל דבריו. עַל דִּבְּתָם רָעָה שֶׁהָיָה מֵבִיא לַאֲבִיהֶם:

ט׳ וַיַּחֲלֹם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיְסַפֵּר אֹתוֹ לְאֶחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חָלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עָשָׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי:

י וַיְסַפֵּר אֶל־אָבִיו וְאֶל־אֶחָיו וַיִּגְעַר־בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מָה הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חָלָמְתָּ הֲבוֹא נָבוֹא אֲנִי וְאִמְּךָ וְאַחֶיךָ לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אָרְצָה׃

ויספר אל אביו ואל אחיו. לְאַחַר שֶׁסִּפֵּר אוֹתוֹ לְאֶחָיו חָזַר וְסִפְּרוֹ לְאָבִיו בְּפָנֵיהֶם׃

ויגער בו. לְפִי שֶׁהָיָה מֵטִיל שִׂנְאָה עָלָיו׃

הבוא נבוא. וַהֲלֹא אִמְּךָ כְּבָר מֵתָה, וְהוּא לֹא הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהַדְּבָרִים מַגִּיעִין לְבִלְהָה שֶׁגִּדְּלַתּוּ כְּאִמּוֹ. וְרַבּוֹתֵינוּ לָמְדוּ מִכָּאן שֶׁאֵין חֲלוֹם בְּלֹא דְּבָרִים בְּטֵלִים, וְיַעֲקֹב נִתְכַּוֵּן לְהוֹצִיא הַדָּבָר מִלֵּב בָּנָיו שֶׁלֹּא יְקַנְּיאוּהוּ, לְכָךְ אָמַר לוֹ הֲבוֹא נָבוֹא וְגוֹ׳ – כְּשֵׁם שֶׁאִי אֶפְשָׁר בְּאִמְּךָ כָּךְ הַשְּׁאָר הוּא בָּטֵל׃

י״א וַיְקַנְאוּ־בוֹ אֶחָיו וְאָבִיו שָׁמַר אֶת־הַדָּבָר׃

שמר את הדבר. הָיָה מַמְתִּין וּמְצַפֶּה מָתַי יָבֹא, וְכֵן שֹׁמֵר אֱמֶנִים (ישעיהו כ״ו), וְכֵן לֹא תִשְׁמֹר עַל חַטָּאתִי (איוב י״ד) – לֹא תַמְתִּין׃

י״ב וַיֵּלְכוּ אֶחָיו לִרְעוֹת אֶת־צֹאן אֲבִיהֶם בִּשְׁכֶם׃

לרעות את צאן. נָקוּד עַל אֶת, שֶׁלֹּא הָלְכוּ אֶלָּא לִרְעוֹת אֶת עַצְמָן׃

י״ג וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף הֲלוֹא אַחֶיךָ רֹעִים בִּשְׁכֶם לְכָה וְאֶשְׁלָחֲךָ אֲלֵיהֶם וַיֹּאמֶר לוֹ הִנֵּנִי׃

הנני. לְשׁוֹן עֲנָוָה וּזְרִיזוּת, נִזְדָּרֵז לִמְצוַת אָבִיו, וְאַף עַל פִּי שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ בְּאֶחָיו שֶׁשּׂוֹנְאִין אוֹתוֹ׃

י״ד וַיֹּאמֶר לוֹ לֶךְ־נָא רְאֵה אֶת־שְׁלוֹם אַחֶיךָ וְאֶת־שְׁלוֹם הַצֹּאן וַהֲשִׁבֵנִי דָּבָר וַיִּשְׁלָחֵהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֹא שְׁכֶמָה׃

מעמק חברון. וַהֲלֹא חֶבְרוֹן בָּהָר, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲלוּ בַנֶּגֶב וַיָּבֹא עַד חֶבְרוֹן (במדבר י״ג), אֶלָּא מֵעֵצָה עֲמֻקָּה שֶׁל אוֹתוֹ צַדִּיק הַקָּבוּר בְּחֶבְרוֹן, לְקַיֵּם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר לְאַבְרָהָם בֵּין הַבְּתָרִים כִּי גֵר יִהְיֶה זַרְעֲךָ (בראשית ט״ו:י״ג)׃

ויבא שכמה. מָקוֹם מוּכָן לְפַרְעָנוּת, שָׁם קִלְקְלוּ הַשְּׁבָטִים, שָׁם עִנּוּ אֶת דִּינָה, שָׁם נֶחְלְקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד, שֶׁנֶּאֱמַר וַיֵּלֶךְ רְחַבְעָם שְׁכֶמָה (מלכים א י״ב)׃

ט״ו וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ וְהִנֵּה תֹעֶה בַּשָּׂדֶה וַיִּשְׁאָלֵהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מַה־תְּבַקֵּשׁ׃

וימצאהו איש. זֶה גַּבְרִיאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר וְהָאִישׁ גַּבְרִיאֵל (דניאל ט כא)׃

ט״ז וַיֹּאמֶר אֶת־אַחַי אָנֹכִי מְבַקֵּשׁ הַגִּידָה־נָּא לִי אֵיפֹה הֵם רֹעִים׃

י״ז וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נָסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אֹמְרִים נֵלְכָה דֹתָיְנָה וַיֵּלֶךְ יוֹסֵף אַחַר אֶחָיו וַיִּמְצָאֵם בְּדֹתָן׃

נסעו מזה. הִסִּיעוּ עַצְמָן מִן הָאַחְוָה׃

נלכה דתינה. לְבַקֵּשׁ לְךָ נִכְלֵי דָתוֹת שֶׁיְּמִיתוּךָ בָהֶם. וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ שֵׁם מָקוֹם הוּא, וְאֵין מִקְרָא יוֹצֵא מִידֵי פְּשׁוּטוֹ׃

י״ח וַיִּרְאוּ אֹתוֹ מֵרָחֹק וּבְטֶרֶם יִקְרַב אֲלֵיהֶם וַיִּתְנַכְּלוּ אֹתוֹ לַהֲמִיתוֹ׃

ויתנכלו. נִתְמַלְּאוּ נְכָלִים וְעַרְמוּמִית׃

אתו. כְּמוֹ אִתּוֹ, עִמּוֹ, כְּלוֹמַר, אֲלָיו׃

י״ט וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא׃

כ׳ וְעַתָּה | לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנַשְׁלִכֵהוּ בְּאַחַד הַבֹּרוֹת וְאָמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ וְנִרְאֶה מַה־יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו׃

ונראה מה יהיו חלמתיו. אָמַר רַבִּי יִצְחָק מִקְרָא זֶה אוֹמֵר דָּרְשֵׁנִי, רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוֹמֶרֶת כֵּן, הֵם אוֹמְרִים נַהַרְגֵהוּ וְהַכָּתוּב מְסַיֵּם וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו – נִרְאֶה דְּבַר מִי יָקוּם אִם שֶׁלָּכֶם אוֹ שֶׁלִּי. וְאִ״אֶ שֶׁיֹּאמְרוּ הֵם וְנִרְאֶה מַה יִּהְיוּ חֲלֹמֹתָיו, שֶׁמִּכְּיָן שֶׁיַּהַרְגוּהוּ בָּטְלוּ חֲלוֹמוֹתָיו׃

כ״א וַיִּשְׁמַע רְאוּבֵן וַיַּצִּלֵהוּ מִיָּדָם וַיֹּאמֶר לֹא נַכֶּנּוּ נָפֶשׁ׃

לא נכנו נפש. מַכַּת נֶפֶשׁ, זוֹ הִיא מִיתָה׃

כ״ב וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם | רְאוּבֵן אֲלֵהֶם לֵאמֹר אַל־תִּשְׁפְּכוּ־דָם הַשְׁלִיכוּ אֹתוֹ אֶל־הַבּוֹר הַזֶּה אֲשֶׁר בַּמִּדְבָּר וְיָד אַל־תִּשְׁלְחוּ־בוֹ לְמַעַן הַצִּיל אֹתוֹ מִיָּדָם לַהֲשִׁיבוֹ אֶל־אָבִיו׃

למען הציל אתו. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מְעִידָה עַל רְאוּבֵן שֶׁלֹּא אָמַר זֹאת אֶלָּא לְהַצִּיל אוֹתוֹ שֶׁיָּבֹא הוּא וְיַצִּילֵנוּ מִשָּׁם, אָמַר אֲנִי בָּכוֹר וְגָדוֹל שֶׁבְּכֻלָּן, לֹא יִתָּלֶה הַסֵּרָחוֹן אֶלָּא בִּי׃

כ״ג וַיְהִי כְּאֲשֶׁר־בָּא יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו וַיַּפְשִׁיטוּ אֶת־יוֹסֵף אֶת־כֻּתָּנְתּוֹ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים אֲשֶׁר עָלָיו׃

את כתנתו. זֶה חָלוּק׃

את כתנת הפסים. הוּא שֶׁהוֹסִיף לוֹ אָבִיו יוֹתֵר עַל אֶחָיו׃

כ״ד וַיִּקָּחֻהוּ וַיַּשְׁלִכוּ אֹתוֹ הַבֹּרָה וְהַבּוֹר רֵק אֵין בּוֹ מָיִם׃

והבור רק אין בו מים. מִמַּשְׁמַע שֶׁנֶּאֱמַר וְהַבּוֹר רֵק, אֵינִי יוֹדֵעַ שֶׁאֵין בּוֹ מַיִם, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר אֵין בּוֹ מָיִם? מַיִם אֵין בּוֹ, אֲבָל נְחָשִׁים וְעַקְרַבִּים יֵשׁ בּוֹ (בראשית רבה, שבת כ״ב)׃

כ״ה וַיֵּשְׁבוּ לֶאֱכָל־לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אֹרְחַת יִשְׁמְעֵאלִים בָּאָה מִגִּלְעָד וּגְמַלֵּיהֶם נֹשְׂאִים נְכֹאת וּצְרִי וָלֹט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרָיְמָה׃

ארחת. כְּתַרְגּוּמוֹ שְׁיָרַת, עַל שֵׁם הוֹלְכֵי אֹרַח׃

וגמליהם נשאים וגו׳. לָמָּה פָּרַס הַכָּתוּב אֶת מַשָּׂאָם? לְהוֹדִיעַ מַתַּן שְׂכָרָן שֶׁל צַדִּיקִים, שֶׁאֵין דַּרְכָּן שֶׁל עֲרָבִיִּים לָשֵׂאת אֶלָּא נֵפְטְ וְעִטְרָן, שְׁרִיחָן רַע, וְלָזֶה נִזְדַּמְּנוּ בְּשָׂמִים, שֶׁלֹּא יִזּוֹק מֵרֵיחַ רַע׃

נכאת. כָּל פִּנּוּסֵי בְּשָׂמִים הַרְבֵּה קָרוּי נְכֹאת, וְכֵן וַיַּרְאֵם אֶת כָּל בֵּית נְכֹתֹה (מלכים ב כ׳) – מִרְקַחַת בְּשָׂמָיו. וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם לְשׁוֹן שַׁעֲוָה׃

צרי. שָׂרָף הַנּוֹטֵף מֵעֲצֵי הַקְּטָף, וְהוּא נָטָף הַנִּמְנֶה עִם סַמָּנֵי הַקְּטֹרֶת׃

ולט. לוֹטִיתָא שְׁמוֹ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה. וְרַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּהוּ שֹׁרֶשׁ עֵשֶׂב, וּשְׁמוֹ אשטרולוזיאה בְּמַסֶּכֶת נִדָּה׃

כ״ו וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־אֶחָיו מַה־בֶּצַע כִּי נַהֲרֹג אֶת־אָחִינוּ וְכִסִּינוּ אֶת־דָּמוֹ׃

מה בצע. מַה מָּמוֹן, כְּתַרְגּוּמוֹ׃

וכסינו את דמו. וְנַעֲלִים אֶת מִיתָתוֹ׃

כ״ז לְכוּ וְנִמְכְּרֶנּוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים וְיָדֵנוּ אַל־תְּהִי־בוֹ כִּי־אָחִינוּ בְשָׂרֵנוּ הוּא וַיִּשְׁמְעוּ אָחָיו׃

וישמעו. וְקִבְּילוּ מִמֶּנּוּ, וְכָל שְׁמִיעָה שֶׁהִיא קַבָּלַת דְּבָרִים כְּגוֹן זֶה, וּכְגוֹן וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל אָבִיו, נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמָע – מְתֻרְגָּם וְנִקַּבֵּל; וְכָל שֶׁהִיא שְׁמִיעַת הָאֹזֶן, כְּגוֹן וַיִּשְׁמְעוּ אֶת קוֹל ה׳ אֱלֹהִים מִתְהַלֵּךְ בַּגָּן, וְרִבְקָה שֹׁמַעַת, וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל, שָׁמַעְתִּי אֶת תְּלוּנֹּת – כֻּלָּן מְתֻרְגָּם וּשְׁמָעוּ, וּשְׁמַעַת, וּשְׁמַע, שְׁמִיעַ קָדְמֵי׃

כ״ח וַיַּעַבְרוּ אֲנָשִׁים מִדְיָנִים סֹחֲרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת־יוֹסֵף מִן־הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת־יוֹסֵף לַיִּשְׁמְעֵאלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת־יוֹסֵף מִצְרָיְמָה׃

ויעברו אנשים מדינים. זוֹ הִיא שֵׁירָה אַחֶרֶת, וְהוֹדִיעֲךָ הַכָּתוּב שֶׁנִּמְכַּר פְּעָמִים הַרְבֵּה׃

וימשכו. בְּנֵי יַעֲקֹב אֶת יוֹסֵף מִן הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּהוּ לַיִּשְׁמְעֵאלִים, וְיִשְׁמְעֵאלִים לַמִּדְיָנִים, וְהַמִּדְיָנִים לַמִּצְרִים׃

כ״ט וַיָּשָׁב רְאוּבֵן אֶל־הַבּוֹר וְהִנֵּה אֵין־יוֹסֵף בַּבּוֹר וַיִּקְרַע אֶת־בְּגָדָיו׃

וישב ראובן. בִּמְכִירָתוֹ לֹא הָיָה שָׁם, שֶׁהִגִּיעַ יוֹמוֹ לֵילֵךְ וּלְשַׁמֵּשׁ אֶת אָבִיו. דְּ״אַ עָסוּק הָיָה בְּשַׂקּוֹ וּבְתַעֲנִיתוֹ עַל שֶׁבִּלְבֵּל יְצוּעֵי אָבִיו׃

ל׳ וַיָּשָׁב אֶל־אֶחָיו וַיֹּאמַר הַיֶּלֶד אֵינֶנּוּ וַאֲנִי אָנָה אֲנִי בָא׃

אנה אני בא. אָנָה אֶבְרַח מִצַּעֲרוֹ שֶׁל אַבָּא?

ל״א וַיִּקְחוּ אֶת־כְּתֹנֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁחֲטוּ שְׂעִיר עִזִּים וַיִּטְבְּלוּ אֶת־הַכְּתֹנֶת בַּדָּם׃

שעיר עזים. דָּמוֹ דּוֹמֶה לְשֶׁל אָדָם׃

הכתנת. זֶה שְׁמָהּ, וּכְשֶׁהִיא דְּבוּקָה לְתֵבָה אַחֶרֶת, כְּגוֹן כְּתֹנֶת יוֹסֵף, כְּתֹנֶת פַּסִּים, כְּתֹנֶת בַּד, נָקוּד כְּתֹנֶת׃

ל״ב וַיְשַׁלְּחוּ אֶת־כְּתֹנֶת הַפַּסִּים וַיָּבִיאוּ אֶל־אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ זֹאת מָצָאנוּ הַכֶּר־נָא הַכְּתֹנֶת בִּנְךָ הִוא אִם־לֹא׃

ל״ג וַיַּכִּירָהּ וַיֹּאמֶר כְּתֹנֶת בְּנִי חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ טָרֹף טֹרַף יוֹסֵף׃

ויאמר כתנת בני. הִיא זוֹ׃

חיה רעה אכלתהו. נִצְנְצָה בוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, סוֹפוֹ שֶׁתִּתְגָּרֶה בוֹ אֵשֶׁת פּוֹטִיפַר. וְלָמָּה לֹא גִּלָּה לוֹ הַקָּבָ״ה? לְפִי שֶׁהֶחֱרִימוּ וְקִלְלוּ אֶת כָּל מִי שֶׁיְּגַלֶּה, וְשִׁתְּפוּ לְהַקָּבָ״ה עִמָּהֶם (תנחומא), אֲבָל יִצְחָק הָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא חַי, אָמַר הֵיאַךְ אֲגַלֶּה וְהַקָּבָ״ה אֵינוֹ רוֹצֶה לְגַלּוֹת לוֹ׃

ל״ד וַיִּקְרַע יַעֲקֹב שִׂמְלֹתָיו וַיָּשֶׂם שַׂק בְּמָתְנָיו וַיִּתְאַבֵּל עַל־בְּנוֹ יָמִים רַבִּים׃

ימים רבים. כ״ב שָׁנָה, מִשֶּׁפֵּרֵשׁ מִמֶּנּוּ עַד שֶׁיָּרַד יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר יוֹסֵף בֶּן שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וְגוֹ׳, וּבֶן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה הָיָה בְּעָמְדוֹ לִפְנֵי פַּרְעֹה, וְשֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע, וּשְׁנָתַיִם הָרָעָב כְּשֶׁבָּא יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם, הֲרֵי כ״ב שָׁנָה, כְּנֶגֶד כ״ב שָׁנָה שֶׁלֹּא קִיֵּם יַעֲקֹב כִּבּוּד אָב וָאֵם (מגילה ט״ז) – כ׳ שָׁנָה שֶׁהָיָה בְּבֵית לָבָן, וּב׳ שָׁנָה בְּדֶרֶךְ בְּשׁוּבוֹ מִבֵּית לָבָן, שָׁנָה וְחֵצִי בְּסֻכּוֹת וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּבֵית אֵל – וְזֶהוּ שֶׁאָמַר לְלָבָן זֶה לִּי עֶשְׂרִים שָׁנָה בְּבֵיתֶךָ, לִי הֵן, עָלַי, וְסוֹפִי לִלְקוֹת כְּנֶגְדָּן׃

ל״ה וַיָּקֻמוּ כָל־בָּנָיו וְכָל־בְּנֹתָיו לְנַחֲמוֹ וַיְמָאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי־אֵרֵד אֶל־בְּנִי אָבֵל שְׁאֹלָה וַיִּבְךְּ אֹתוֹ אָבִיו׃

וכל בנתיו. רַבִּי יְהוּדָה אוֹמֵר אֲחָיוֹת תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם כָּל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט וּנְשָׁאוּם, רַבִּי נְחֶמְיָה אוֹמֵר כְּנַעֲנִיּוֹת הָיוּ, אֶלָּא מַהוּ וְכָל בְּנֹתָיו? – כַּלּוֹתָיו, שֶׁאֵין אָדָם נִמְנָע מִלִּקְרֹא לַחֲתָנוֹ בֵּנוֹ וּלְכַלָּתוֹ בִּתּוֹ׃

וימאן להתנחם. אֵין אָדָם מְקַבֵּל תַּנְחוּמִין עַל הַחַי וְסָבוּר שֶׁמֵּת, שֶׁעַל הַמֵּת נִגְזְרָה גְּזֵרָה שֶׁיִּשְׁתַּכַּח מִן הַלֵּב וְלֹא עַל הַחַי (בראשית רבה)׃

ארד אל בני. כְּמוֹ עַל בְּנִי, וְהַרְבֵּה אֶל מְשַׁמְּשִׁין בִּלְשׁוֹן עַל, אֶל שָׁאוּל וְאֶל בֵּית הַדָּמִים (שמואל ב כ״א), אֶל הִלָּקַח אֲרוֹן הָאֱלֹהִים וְאֶל מוֹת חָמִיהָ וְאִישָׁהּ (שמואל א ד׳)׃

אבל שאלה. כְּפִשׁוּטוֹ לְשׁוֹן קֶבֶר הוּא – בְּאֶבְלִי אֶקָּבֵר, וְלֹא אֶתְנַחֵם כָּל יָמַי. וּמִדְרָשׁוֹ, גֵּיהִנֹּם; סִימָן זֶה הָיָה מָסוּר בְּיָדֵי מִפִּי הַגְּבוּרָה, אִם לֹא יָמוּת אֶחָד מִבָּנַי בְּחַיַּי, מֻבְטָח אֲנִי שֶׁאֵינִי רוֹאֶה גֵּיהִנֹּם׃

ויבך אתו אביו. יִצְחָק, בּוֹכֶה הָיָה מִפְּנֵי צָרָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב אֲבָל לֹא הָיָה מִתְאַבֵּל, שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ שֶׁהוּא חַי׃

ל״ו וְהַמְּדָנִים מָכְרוּ אֹתוֹ אֶל־מִצְרַיִם לְפוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים׃ {פ}

הטבחים. שׁוֹחֲטֵי בְּהֵמוֹת הַמֶּלֶךְ׃

פרק ל״ח

א׳ וַיְהִי בָּעֵת הַהִוא וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֵת אֶחָיו וַיֵּט עַד־אִישׁ עֲדֻלָּמִי וּשְׁמוֹ חִירָה׃

ויהי בעת ההוא. לָמָּה נִסְמְכָה פָּרָשָׁה זוֹ לְכָאן, וְהִפְסִיק בְּפָרָשָׁתוֹ שֶׁל יוֹסֵף? לְלַמֵּד שֶׁהוֹרִידוּהוּ אֶחָיו מִגְּדֻלָּתוֹ כְּשֶׁרָאוּ בְּצָרַת אֲבִיהֶם, אָמְרוּ: אַתָּה אָמַרְתָּ לָמָכְרוֹ, אִלּוּ אָמַרְתָּ לַהֲשִׁיבוֹ הָיִינוּ שׁוֹמְעִים לְךָ׃

ויט. מֵאֵת אֶחָיו׃

עד איש עדלמי. נִשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ׃

ב׳ וַיַּרְא־שָׁם יְהוּדָה בַּת־אִישׁ כְּנַעֲנִי וּשְׁמוֹ שׁוּעַ וַיִּקָּחֶהָ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ׃

כנעני. תַּגְרָא (בראשית רבה)׃

ג׳ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ עֵר׃

ד׳ וַתַּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ אוֹנָן׃

ה׳ וַתֹּסֶף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת־שְׁמוֹ שֵׁלָה וְהָיָה בְכְזִיב בְּלִדְתָּהּ אֹתוֹ׃

והיה בכזיב. שֵׁם הַמָּקוֹם. וְאוֹמֵר אֲנִי עַל שֵׁם שֶׁפְּסָקָה מִלֶּדֶת נִקְרָא כְזִיב, לְשׁוֹן הָיוּ תִּהְיֶה לִי כְּמוֹ אַכְזָב (ירמיהו ט״ו), אֲשֶׁר לֹא יְכַזְּבוּ מֵימָיו (ישעיהו נ״ח), וְאִם לֹא כֵן מַה בָּא לְהוֹדִיעֵנוּ? וּבְבְ״רַ רָאִיתִי, וַתִּקְרָא שְׁמוֹ שֵׁלָה וגוֹמֵר פְּסָקַת׃

ו׳ וַיִּקַּח יְהוּדָה אִשָּׁה לְעֵר בְּכוֹרוֹ וּשְׁמָהּ תָּמָר׃

ז׳ וַיְהִי עֵר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינֵי יְהוָה וַיְמִתֵהוּ יְהוָה׃

רע בעיני ה׳. כְּרָעָתוֹ שֶׁל אוֹנָן, מַשְׁחִית זַרְעוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר בְּאוֹנָן וַיָּמ�ָת גַּם אֹתוֹ, כְּמִיתָתוֹ שֶׁל עֵר מִיתָתוֹ שֶׁל אוֹנָן. וְלָמָּה הָיָה עֵר מַשְׁחִית זַרְעוֹ? כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּתְעַבֵּר וְיַכְחִישׁ יָפְיָהּ׃

ח׳ וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֹּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיךָ וְיַבֵּם אֹתָהּ וְהָקֵם זֶרַע לְאָחִיךָ׃

והקם זרע. הַבֵּן יִקָּרֵא עַל שֵׁם הַמֵּת׃

ט׳ וַיֵּדַע אוֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזֶּרַע וְהָיָה אִם־בָּא אֶל־אֵשֶׁת אָחִיו וְשִׁחֵת אַרְצָה לְבִלְתִּי נְתָן־זֶרַע לְאָחִיו׃

ושחת ארצה. דָּשׁ מִבַּפְנִים וְזוֹרֶה מִבַּחוּץ (בראשית רבה)׃

י׳ וַיֵּרַע בְּעֵינֵי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמֶת גַּם־אֹתוֹ׃

י״א וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְתָמָר כַּלָּתוֹ שְׁבִי אַלְמָנָה בֵּית־אָבִיךְ עַד־יִגְדַּל שֵׁלָה בְנִי כִּי אָמַר פֶּן־יָמוּת גַּם־הוּא כְּאֶחָיו וַתֵּלֶךְ תָּמָר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ׃

כי אמר וגו׳. כְּלוֹמַר, דּוֹחֶה הָיָה אוֹתָהּ בְּקֹשׁ, שֶׁלֹּא הָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהַשִּׂיאָהּ לוֹ׃

כי אמר פן ימות. מֻחְזֶקֶת הִיא זוֹ שֶׁיְּמוּתוּ אֲנָשֶׁיהָ (כתובות מ״ג)׃

י״ב וַיִּרְבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת־שׁוּעַ אֵשֶׁת יְהוּדָה וַיְנָּחֶם יְהוּדָה וַיַּעַל עַל־גֹּזְזֵי צֹאנוֹ הוּא וְחִירָה רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי תִּמְנָתָה׃

ויעל על גוזזי צאנו. וַיַּעַל תִּמְנָתָה לַעֲמֹד עַל גּוֹזְזֵי צֹאנוֹ׃

י״ג וַיֻּגַּד לְתָמָר לֵאמֹר הִנֵּה חָמִיךְ עֹלֶה תִמְנָתָה לָגֹז צֹאנוֹ׃

עלה תמנתה. וּבְשִׁמְשׁוֹן הוּא אוֹמֵר וַיֵּרֶד שִׁמְשׁוֹן תִּמְנָתָה (שופטים י״ד)? בִּשְׁפוֹעַ הָהָר הָיְתָה יוֹשֶׁבֶת, עוֹלִין לָהּ מִכָּאן וְיוֹרְדִין לָהּ מִכָּאן׃

י״ד וַתָּסַר בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ מֵעָלֶיהָ וַתְּכַס בַּצָּעִיף וַתִּתְעַלָּף וַתֵּשֶׁב בְּפֶתַח עֵינַיִם אֲשֶׁר עַל־דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה כִּי רָאֲתָה כִּי־גָדַל שֵׁלָה וְהִוא לֹא־נִתְּנָה לוֹ לְאִשָּׁה׃

ותתעלף. כִּסְּתָה פָּנֶיהָ, שֶׁלֹּא יַכִּיר בָּהּ׃

ותשב בפתח עינים. בְּפִתְחַת עֵינַיִם, בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים שֶׁעַל דֶּרֶךְ תִּמְנָתָה. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ בְּפִתְחוֹ שֶׁל אַבְרָהָם אָבִינוּ, שֶׁכָּל עֵינַיִם מְצַפּוֹת לִרְאוֹתוֹ (סוטה י׳)׃

כי ראתה כי גדל שלה וגו׳. לְפִיכָךְ הִפְקִירָהּ עַצְמָהּ אֵצֶל יְהוּדָה, שֶׁהָיְתָה מִתְאַוָּה לְהַעֲמִיד מִמֶּנּוּ בָּנִים׃

ט״ו וַיִּרְאֶהָ יְהוּדָה וַיַּחְשְׁבֶהָ לְזוֹנָה כִּי כִסְּתָה פָּנֶיהָ׃

ויחשבה לזונה. לְפִי שֶׁיּוֹשֶׁבֶת בְּפָרָשַׁת דְּרָכִים׃

כי כסתה פניה. וְלֹא יָכוֹל לִרְאוֹתָהּ וּלְהַכִּירָהּ. וּמִדְרַשׁ רַבּוֹתֵינוּ **כי כסתה פניה**, כְּשֶׁהָיְתָה בְּבֵית חָמִיהָ הָיְתָה צְנוּעָה, לְפִיכָךְ לֹא חָשָׁדָהּ׃

ט״ז וַיֵּט אֵלֶיהָ אֶל־הַדֶּרֶךְ וַיֹּאמֶר הָבָה־נָּא אָבוֹא אֵלַיִךְ כִּי לֹא יָדַע כִּי כַלָּתוֹ הִוא וַתֹּאמֶר מַה־תִּתְּנִי־לִי כִּי תָבוֹא אֵלָי׃

ויט אליה אל הדרך. מִדֶּרֶךְ שֶׁהָיָה בָּהּ, נָטָה אֶל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִיא בָּהּ, וּבִלְשׁוֹן לַעַז דשטורנ״יר׃

הבה נא. הָכִינִי עַצְמֵךְ וְדַעְתֵּךְ לְכָךְ. כָּל לְשׁוֹן הָבָה לְשׁוֹן הַזְמָנָה הוּא, חוץ מִמָּקוֹם שֶׁיֵּשׁ לְתַרְגְּמוֹ בִּלְשׁוֹן נְתִינָה, וְאַף אוֹתָן שֶׁל הַזְמָנָה קְרוֹבִים לִלְשׁוֹן נְתִינָה הֵם׃

י״ז וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֲשַׁלַּח גְּדִי־עִזִּים מִן־הַצֹּאן וַתֹּאמֶר אִם־תִּתֵּן עֵרָבוֹן עַד שָׁלְחֵךְ׃

ערבון. מַשְׁכּוֹן׃

י״ח וַיֹּאמֶר מָה הָעֵרָבוֹן אֲשֶׁר אֶתֶּן־לָךְ וַתֹּאמֶר חָתָמְךָ וּפְתִילֶךָ וּמַטְּךָ אֲשֶׁר בְּיָדֶךָ וַיִּתֶּן־לָהּ וַיָּבֹא אֵלֶיהָ וַתַּהַר לוֹ׃

חתמך ופתילך. עִזְקָתְךָ וְשׁוֹשִׁיפְּךָ – טַבַּעַת שֶׁאַתָּה חוֹתֵם בָּהּ וְשִׂמְלָתְךָ שֶׁאַתָּה מִתְכַּסֶּה בָּהּ׃

ותהר לו. גְּבוֹרִים כַּיּוֹצֵא בוֹ, צַדִּיקִים כַּיּוֹצֵא בוֹ.

י״ט וַתָּקָם וַתֵּלֶךְ וַתָּסַר צְעִיפָהּ מֵעָלֶיהָ וַתִּלְבַּשׁ בִּגְדֵי אַלְמְנוּתָהּ׃

כ׳ וַיִּשְׁלַח יְהוּדָה אֶת־גְּדִי הָעִזִּים בְּיַד־רֵעֵהוּ הָעֲדֻלָּמִי לָקַחַת הָעֵרָבוֹן מִיַּד הָאִשָּׁה וְלֹא מְצָאָהּ׃

כ״א וַיִּשְׁאַל אֶת־אַנְשֵׁי מְקֹמָהּ לֵאמֹר אַיֵּה הַקְּדֵשָׁה הִוא בָּעֵינַיִם עַל־הַדָּרֶךְ וַיֹּאמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃

הקדשה. מְקֻדֶּשֶׁת וּמְזֻמֶּנֶת לִזְנוּת׃

כ״ב וַיָּשָׁב אֶל־יְהוּדָה וַיֹּאמֶר לֹא מְצָאתִיהָ וְגַם אַנְשֵׁי הַמָּקוֹם אָמְרוּ לֹא־הָיְתָה בָזֶה קְדֵשָׁה׃

כ״ג וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח־לָהּ פֶּן נִהְיֶה לָבוּז הִנֵּה שָׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מְצָאתָהּ׃

תקח לה. יְהֵא שָׁלָהּ מַה שְּׁבִידָהּ׃

פן נהיה לבוז. אִם תְּבַקְּשֶׁנָּה עוֹד יִתְפָּרְסֵם הַדָּבָר וְיִהְיֶה גְּנַאי, כִּי מָה עָלַי לַעֲשׂוֹת עוֹד לְאַמֵּת דְּבָרַי׃

הנה שלחתי הגדי הזה. לְפִי שֶׁרְמָה יְהוּדָה אֶת אָבִיו בִּגְדֵי עִזִּים שֶׁהִטְבִּיל כְּתֹנֶת יוֹסֵף בְּדָמוֹ, רְמוּהוּ גַּם הוּא בִּגְדֵי עִזִּים (בראשית רבה)׃

כ״ד וַיְהִי | כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים וַיֻּגַּד לִיהוּדָה לֵאמֹר זָנְתָה תָּמָר כַּלָּתֶךָ וְגַם הִנֵּה הָרָה לִזְנוּנִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאוּהָ וְתִשָּׂרֵף׃

כמשלש חדשים. רֻבּוֹ שֶׁל רִאשׁוֹן וְרֻבּוֹ שֶׁל אַחֲרוֹן וְאֶמְצָעִי שָׁלֵם (נדה מ״ג). וּלְשׁוֹן כְּמִשְׁלֹשׁ חֳדָשִׁים כְּהִשְׁתַּלֵּשׁ הַחֳדָשִׁים, כְּמוֹ וּמִשְׁלֹחַ מָנוֹת (אסתר ט׳), מִשְׁלוֹחַ יָדָם (ישעיהו י״א), וְכֵן תִּרְגֵּם אֲנְקְלוֹס כִּתְלָתוּת יַרְחַיָּא׃

הרה לזנונים. שֵׁם דָּבָר, מְעֻבֶּרֶת כְּמוֹ אִשָּׁה הָרָה, וּכְמוֹ בָּרָה כַּחַמָּה׃

ותשרף. אָמַר אֶפְרַיִם מְקֻשָּׁאָה מְשׁוּם רַבִּי מֵאִיר, בִּתּוֹ שֶׁל שֵׁם הָיְתָה, שֶׁהוּא כֹּהֵן, לְפִיכָךְ דָּנוּהָ בִּשְׂרֵפָה׃

כ״ה הִוא מוּצֵאת וְהִיא שָׁלְחָה אֶל־חָמִיהָ לֵאמֹר לְאִישׁ אֲשֶׁר־אֵלֶּה לוֹ אָנֹכִי הָרָה וַתֹּאמֶר הַכֶּר־נָא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְּתִילִים וְהַמַּטֶּה הָאֵלֶּה׃

הוא מוצאת. לְהִשָּׂרֵף׃

והיא שלחה אל חמיה. לֹא רָצְתָה לְהַלְבִּין פָּנָיו וְלוֹמַר מִמֶּךָּ אֲנִי מְעֻבֶּרֶת, אֶלָּא לְאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לוֹ, אָמְרָה אִם יוֹדֶה מֵעַצְמוֹ, וְאִם לָאו, יִשְׂרְפוּנִי, וְאַל אַלְבִּין פָּנָיו. מִכָּאן אָמְרוּ נוֹחַ לוֹ לָאָדָם שֶׁיַּפִּילוּהוּ לְכִבְשַׁן הָאֵשׁ וְאַל יַלְבִּין פְּנֵי חֲבֵרוֹ בָּרַבִּים׃

הכר נא. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה – הַכֵּר נָא בּוֹרְאֶךָ, וְאַל תְּאַבֵּד שָׁלֹשׁ נְפָשׁוֹת׃

כ״ו וַיַּכֶּר יְהוּדָה וַיֹּאמֶר צָדְקָה מִמֶּנִּי כִּי־עַל־כֵּן לֹא־נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי וְלֹא־יָסַף עוֹד לְדַעְתָּהּ׃

צדקה. בִּדְבָרֶיהָ׃

ממני. הִיא מְעַבֶּרֶת. וְרַבּוֹתֵינוּ ז״ל דָּרְשׁוּ שֶׁיָּצְאָה בַּת קוֹל וְאָמְרָה מִמֶּנִּי וּמֵאִתִּי יָצְאוּ הַדְּבָרִים, לְפִי שֶׁהָיְתָה צְנוּעָה בְּבֵית חָמִיהָ, גָּזַרְתִּי שֶׁיֵּצְאוּ מִמֶּנָּה מְלָכִים, וּמִשִּׁבֶט יְהוּדָה גָּזַרְתִּי לְהַעֲמִיד מְלָכִים בְּיִשְׂרָאֵל:

כי על כן לא נתתיה. כִּי בְּדִין עָשְׂתָה, עַל אֲשֶׁר לֹא נְתַתִּיהָ לְשֵׁלָה בְנִי:

ולא יסף עוד. יֵשׁ אוֹמְרִים לֹא הוֹסִיף, וְיֵשׁ אוֹמְרִים לֹא פָּסַק. וַחֲבֵרוֹ גַּבֵּי אֶלְדָּד וּמֵידָד, וְלֹא יָסָפוּ, וּמְתַרְגְּמִינַן וְלָא פְּסָקוּ:

כ״ז **וַיְהִי בְּעֵת לִדְתָּהּ וְהִנֵּה תְאוֹמִים בְּבִטְנָהּ:**

בעת לדתה. וּבְרִבְקָה הוּא אוֹמֵר וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לָלֶדֶת? לְהַלָּן תּוֹמִם חָסֵר, לְפִי שֶׁהָאֶחָד רָשָׁע, אֲבָל אִלּוּ שְׁנֵיהֶם צַדִּיקִים:

והנה תאומים. מָלֵא, וּלְהַלָּן תּוֹמִם חָסֵר, לְפִי שֶׁהָאֶחָד רָשָׁע, אֲבָל אִלּוּ שְׁנֵיהֶם צַדִּיקִים:

כ״ח **וַיְהִי בְלִדְתָּהּ וַיִּתֵּן־יָד וַתִּקַּח הַמְיַלֶּדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל־יָדוֹ שָׁנִי לֵאמֹר זֶה יָצָא רִאשֹׁנָה:**

ויתן יד. הוֹצִיא הָאֶחָד יָדוֹ לַחוּץ, וּלְאַחַר שֶׁקָּשְׁרָה עַל יָדוֹ הַשֵּׁנִי הֶחֱזִירָהּ:

כ״ט **וַיְהִי | כְּמֵשִׁיב יָדוֹ וְהִנֵּה־יָצָא אָחִיו וַתֹּאמֶר מַה־פָּרַצְתָּ עָלֶיךָ פָּרֶץ וַיִּקְרָא שְׁמוֹ פָּרֶץ:**

פרצת. חָזַקְתָּ עָלֶיךָ חֹזֶק:

ל׳ **וְאַחַר־יָצָא אָחִיו אֲשֶׁר עַל־יָדוֹ הַשָּׁנִי וַיִּקְרָא שְׁמוֹ זָרַח: {ס}**

אשר על ידו השני. אַרְבַּע יָדוֹת כְּתוּבוֹת כָּאן כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה חֳרָמִים שֶׁמִּמֶּנּוּ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה דְבָרִים שֶׁלָּקַח, אַדֶּרֶת שִׁנְעָר וּשְׁתֵּי חֲתִיכוֹת כֶּסֶף שֶׁל מָאתַיִם שְׁקָלִים וּלְשׁוֹן זָהָב, בְּרֵאשִׁית רַבָּה:

ויקרא שמו זרח. עַל שֵׁם זְרִיחַת מַרְאִית הַשֵּׁנִי:

פרק ל״ט

א׳ **וְיוֹסֵף הוּרַד מִצְרַיְמָה וַיִּקְנֵהוּ פּוֹטִיפַר סְרִיס פַּרְעֹה שַׂר הַטַּבָּחִים אִישׁ מִצְרִי מִיַּד הַיִּשְׁמְעֵאלִים אֲשֶׁר הוֹרְדֻהוּ שָׁמָּה:**

ויוסף הורד. חוֹזֵר לְעִנְיַן רִאשׁוֹן, אֶלָּא שֶׁהִפְסִיק בּוֹ כְּדֵי לִסְמֹךְ יְרִידָתוֹ שֶׁל יְהוּדָה לִמְכִירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף לוֹמַר שֶׁבִּשְׁבִילוֹ הוֹרִידוּהוּ מִגְּדֻלָּתוֹ, וְעוֹד כְּדֵי לִסְמֹךְ מַעֲשֶׂה אִשְׁתּוֹ שֶׁל פּוֹטִיפַר לְמַעֲשֶׂה תָּמָר לוֹמַר לָךְ, מַה זּוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם אַף זוֹ לְשֵׁם שָׁמַיִם, שֶׁרָאֲתָה בְּאִצְטְרוֹלוֹגִין שֶׁלָּהּ שֶׁעֲתִידָה לְהַעֲמִיד בָּנִים מִמֶּנּוּ, וְאֵינָהּ יוֹדַעַת אִם מִמֶּנָּה אִם מִבִּתָּהּ:

ב׳ **וַיְהִי יְהוָה אֶת־יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מַצְלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרִי:**

ג׳ **וַיַּרְא אֲדֹנָיו כִּי יְהוָה אִתּוֹ וְכֹל אֲשֶׁר־הוּא עֹשֶׂה יְהוָה מַצְלִיחַ בְּיָדוֹ:**

כי ה׳ אתו. שֵׁם שָׁמַיִם שָׁגוּר בְּפִיו:

ד׳ **וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיְשָׁרֶת אֹתוֹ וַיַּפְקִדֵהוּ עַל־בֵּיתוֹ וְכָל־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ:**

וכל יש לו. חֲרִי לָשׁוֹן קָצָר, חָסֵר ״אֲשֶׁר״:

ה׳ **וַיְהִי מֵאָז הִפְקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל־כָּל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ וַיְבָרֶךְ יְהוָה אֶת־בֵּית הַמִּצְרִי בִּגְלַל יוֹסֵף וַיְהִי בִּרְכַּת יְהוָה בְּכָל־אֲשֶׁר יֶשׁ־לוֹ בַּבַּיִת וּבַשָּׂדֶה:**

ו׳ **וַיַּעֲזֹב כָּל־אֲשֶׁר־לוֹ בְּיַד־יוֹסֵף וְלֹא־יָדַע אִתּוֹ מְאוּמָה כִּי אִם־הַלֶּחֶם אֲשֶׁר־הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יְפֵה־תֹאַר וִיפֵה מַרְאֶה:**

ולא ידע אתו מאומה. לֹא הָיָה נוֹתֵן לִבּוֹ לִכְלוּם:

כי אם הלחם. הִיא אִשְׁתּוֹ, אֶלָּא שֶׁדִּבֵּר בְּלָשׁוֹן נְקִיָּה:

ויהי יוסף יפה תואר. כְּיָון שֶׁרָאָה עַצְמוֹ מוֹשֵׁל, הִתְחִיל אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וּמְסַלְסֵל בְּשִׂעָרוֹ, אָמַר הַקָּבָ״ה אָבִיךָ מִתְאַבֵּל וְאַתָּה מְסַלְסֵל בִּשְׂעָרְךָ, אֲנִי מְגָרֶה בְּךָ אֶת הַדֹּב, מְיָד:

ז **וַיְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתִּשָּׂא אֶשֶׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר שִׁכְבָה עִמִּי:**

ותשא אשת אדוניו וגו׳. כָּל מָקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אַחַר סָמוּךְ:

ח **וַיְמָאֵן | וַיֹּאמֶר אֶל־אֵשֶׁת אֲדֹנָיו הֵן אֲדֹנִי לֹא־יֵדַע אִתִּי מַה־בַּבָּיִת וְכֹל אֲשֶׁר־יֶשׁ־לוֹ נָתַן בְּיָדִי:**

ט **אֵינֶנּוּ גָדוֹל בַּבַּיִת הַזֶּה ממני [מִמֶּנִּי] וְלֹא־חָשַׂךְ מִמֶּנִּי [מְאוּמָה] כִּי אִם־אוֹתָךְ בַּאֲשֶׁר אַתְּ־אִשְׁתּוֹ וְאֵיךְ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֵאלֹהִים:**

וחטאתי לאלהים. בְּנֵי נֹחַ נִצְטַוּוּ עַל הָעֲרָיוֹת:

י **וַיְהִי כְּדַבְּרָהּ אֶל־יוֹסֵף יוֹם | יוֹם וְלֹא־שָׁמַע אֵלֶיהָ לִשְׁכַּב אֶצְלָהּ לִהְיוֹת עִמָּהּ:**

לשכב אצלה. אֲפִלּוּ בִּלֹּא תַּשְׁמִישׁ:

להיות עמה. לָעוֹלָם הַבָּא:

יא **וַיְהִי כְּהַיּוֹם הַזֶּה וַיָּבֹא הַבַּיְתָה לַעֲשׂוֹת מְלַאכְתּוֹ וְאֵין אִישׁ מֵאַנְשֵׁי הַבַּיִת שָׁם בַּבָּיִת:**

ויהי כהיום הזה. כְּלוֹמַר וַיְהִי כַּאֲשֶׁר הִגִּיעַ יוֹם מְיֻחָד, יוֹם צָחוֹק, יוֹם אֵיד שֶׁלָּהֶם, שֶׁהָלְכוּ כֻּלָּם לְבֵית עַ״ז, אָמְרָה אֵין לִי יוֹם הָגוּן לְהִזָּקֵק לְיוֹסֵף כְּהַיּוֹם הַזֶּה, אָמְרָה לָהֶם חוֹלָה אֲנִי וְאֵינִי יְכוֹלָה לֵילֵךְ (תַּנְחוּמָא):

לעשות מלאכתו. רַב וּשְׁמוּאֵל, חַד אָמַר מְלַאכְתּוֹ מַמָּשׁ, וְחַד אָמַר לַעֲשׂוֹת צָרְכָיו עִמָּהּ, אֶלָּא שֶׁנִּרְאֵית לוֹ דְּמוּת דְּיוּקְנוֹ שֶׁל אָבִיו וכו׳ כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (דף ל״ו):

יב **וַתִּתְפְּשֵׂהוּ בִּבִגְדוֹ לֵאמֹר שִׁכְבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ [בְּיָדָהּ] וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:**

יג **וַיְהִי כִּרְאוֹתָהּ כִּי־עָזַב בִּגְדוֹ בְּיָדָהּ וַיָּנָס הַחוּצָה:**

יד **וַתִּקְרָא לְאַנְשֵׁי בֵיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם [לֵאמֹר] רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי לְצַחֵק בָּנוּ בָּא אֵלַי [לִשְׁכַּב עִמִּי וָאֶקְרָא בְּקוֹל גָּדוֹל:**

ראו הביא לנו. הֲרֵי זֶה לָשׁוֹן קְצָרָה – הֵבִיא לָנוּ, וְלֹא פֵּרֵשׁ מִי הֵבִיאוֹ, וְעַל בַּעֲלָהּ אוֹמֶרֶת כֵּן:

עברי. מֵעֵבֶר הַנָּהָר, מִבְּנֵי עֵבֶר (בראשית רבה):

טו **וַיְהִי כְּשָׁמְעוֹ כִּי־הֲרִימֹתִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ [אֶצְלִי] וַיָּנָס וַיֵּצֵא הַחוּצָה:**

טז **וַתַּנַּח בִּגְדוֹ אֶצְלָהּ עַד־בּוֹא אֲדֹנָיו אֶל־בֵּיתוֹ:**

אדניו. שֶׁל יוֹסֵף:

יז **וַתְּדַבֵּר אֵלָיו כַּדִּבְרִים הָאֵלֶּה לֵאמֹר בָּא־אֵלַי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר־הֵבֵאתָ לָּנוּ לְצַחֵק בִּי:**

בא אלי. לְצַחֵק בִּי הָעֶבֶד הָעִבְרִי אֲשֶׁר הֵבֵאתָ לָּנוּ:

יח **וַיְהִי כַּהֲרִימִי קוֹלִי וָאֶקְרָא וַיַּעֲזֹב בִּגְדוֹ אֶצְלִי וַיָּנָס הַחוּצָה:**

יט **וַיְהִי כִּשְׁמֹעַ אֲדֹנָיו אֶת־דִּבְרֵי אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר דִּבְּרָה אֵלָיו לֵאמֹר כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ וַיִּחַר אַפּוֹ:**

ויהי כשמע אדניו וגו׳. בִּשְׁעַת תַּשְׁמִישׁ אָמְרָה לוֹ כֵּן, וְזֶהוּ שֶׁאָמְרָה כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה עָשָׂה לִי עַבְדֶּךָ, עִנְיְנֵי תַּשְׁמִישׁ כָּאֵלֶּה:

כ׳ וַיִּקַּח֙ אֲדֹנֵ֣י יוֹסֵ֔ף אֹת֖וֹ וַיִּתְּנֵ֑הוּ אֶל־בֵּ֣ית הַסֹּהַ֗ר מְקוֹם֙ אֲשֶׁר־אֲסִירֵ֣י [אסורי] הַמֶּ֔לֶךְ אֲסוּרִ֖ים וַיְהִי־שָׁ֥ם בְּבֵית הַסֹּהַֽר׃

כ״א וַיְהִ֥י יְהוָ֖ה אֶת־יוֹסֵ֑ף וַיֵּ֤ט אֵלָיו֙ חֶ֔סֶד וַיִּתֵּ֥ן חִנּ֖וֹ בְּעֵינֵ֥י שַׂר־בֵּית־הַסֹּהַֽר׃

ויט אליו חסד. שֶׁהָיָה מְקַבֵּל לְכָל רוֹאָיו, לְשׁוֹן ״כֹּלָּה נָאָה וַחֲסוּדָה״ שֶׁבַּמִּשְׁנָה׃

כ״ב וַיִּתֵּ֞ן שַׂ֣ר בֵּית־הַסֹּהַ֗ר בְּיַד־יוֹסֵף֙ אֶת כָּל־הָאֲסִירִ֔ם אֲשֶׁ֖ר בְּבֵ֣ית הַסֹּהַ֑ר וְאֵת֙ כָּל־אֲשֶׁ֣ר עֹשִׂ֔ים שָׁ֖ם הוּא֥ הָיָ֖ה עֹשֶֽׂה׃

הוא היה עושה. כְּתַרְגּוּמוֹ בְּמֵימְרֵהּ הֲוָה מִתְעֲבִיד׃

כ״ג אֵ֣ין | שַׂ֣ר בֵּית־הַסֹּהַ֗ר רֹאֶ֛ה אֶת־כָּל־מְאוּמָ֥ה בְּיָד֖וֹ בַּאֲשֶׁ֣ר יְהוָ֣ה אִתּ֑וֹ וַאֲשֶׁר־הוּא֙ עֹשֶׂ֔ה יְהוָ֖ה מַצְלִֽיחַ׃ {פ}

באשר ה׳ אתו. בִּשְׁבִיל שֶׁה׳ אִתּוֹ׃

פרק מ׳

א׳ וַיְהִ֗י אַחַר֙ הַדְּבָרִ֣ים הָאֵ֔לֶּה חָטְא֛וּ מַשְׁקֵ֥ה מֶֽלֶךְ־מִצְרַ֖יִם וְהָאֹפֶ֑ה לַאדֹנֵיהֶ֖ם לְמֶ֥לֶךְ מִצְרָֽיִם׃

אחר הדברים האלה. לְפִי שֶׁהִרְגִּילָה אוֹתָהּ אֲרוּרָה אֶת הַצַּדִּיק בְּפִי כֻּלָּם לְדַבֵּר בּוֹ וּלְגַנּוֹתוֹ, הֵבִיא לָהֶם הַקָּבָ״ה סַרְחָנָם שֶׁל אֵלּוּ, שֶׁיִּפְנוּ אֲלֵיהֶם וְלֹא אֵלָיו, וְעוֹד שֶׁתָּבֹא הָרָוָחָה לַצַּדִּיק עַל יְדֵיהֶם׃

חטאו. זֶה נִמְצָא זְבוּב בְּפַיְּילִי פּוֹטִירִין שֶׁלּוֹ, וְזֶה נִמְצָא צְרוֹר בְּגְלוֹסְקִין שֶׁלּוֹ׃

והאפה. אֶת פַּת הַמֶּלֶךְ, וְאֵין לְשׁוֹן אֲפִיָּה אֶלָּא בְּפַת, וּבְלַעַז פישט״ר׃

ב׳ וַיִּקְצֹ֥ף פַּרְעֹ֖ה עַל שְׁנֵ֣י סָרִיסָ֑יו עַ֚ל שַׂ֣ר הַמַּשְׁקִ֔ים וְעַ֖ל שַׂ֥ר הָאֹפִֽים׃

ג׳ וַיִּתֵּ֣ן אֹתָ֗ם בְּמִשְׁמַר֙ בֵּ֣ית שַׂ֣ר הַטַּבָּחִ֔ים אֶל־בֵּ֖ית הַסֹּהַ֑ר מְק֗וֹם אֲשֶׁ֤ר יוֹסֵף֙ אָסִ֣ור שָֽׁם׃

ד׳ וַיִּפְקֹ֣ד שַׂר־הַטַּבָּחִ֗ים אֶת־יוֹסֵף֙ אִתָּ֔ם וַיְשָׁ֖רֶת אֹתָ֑ם וַיִּהְי֥וּ יָמִ֖ים בְּמִשְׁמָֽר׃

ויפקד שר הטבחים את יוסף. לִהְיוֹת אִתָּם׃

ויהיו ימים במשמר. שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ׃

ה׳ וַיַּחַלְמוּ֙ חֲל֣וֹם שְׁנֵיהֶ֔ם אִ֥ישׁ חֲלֹמ֖וֹ בְּלַ֣יְלָה אֶחָ֑ד אִ֣ישׁ כְּפִתְרֹ֣ון חֲלֹמ֗וֹ הַמַּשְׁקֶה֙ וְהָאֹפֶ֔ה אֲשֶׁ֖ר לְמֶ֣לֶךְ מִצְרַ֑יִם אֲשֶׁ֖ר אֲסוּרִ֥ים בְּבֵֽית הַסֹּהַֽר׃

ויחלמו חלום שניהם. וַיַּחַלְמוּ שְׁנֵיהֶם חֲלוֹם, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ, וּמִדְרָשׁוֹ כָּל א׳ חָלַם חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם – שֶׁחָלַם אֶת חֲלוֹמוֹ וּפִתְרוֹן חֲבֵרוֹ, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּרְא שַׂר הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר׃

איש כפתרון חלומו. כָּל אֶחָד חָלַם חֲלוֹם הַדּוֹמֶה לְפִתְרוֹן הֶעָתִיד לָבֹא עֲלֵיהֶם׃

ו׳ וַיָּבֹ֤א אֲלֵיהֶם֙ יוֹסֵ֣ף בַּבֹּ֔קֶר וַיַּ֖רְא אֹתָ֑ם וְהִנָּ֖ם זֹעֲפִֽים׃

זעפים. עֲצֵבִים כְּמוֹ סַר וְזֹעֵף (מלכים א כ׳), זַעַף ה׳ אֶשָּׂא (מיכה ז׳)׃

ז׳ וַיִּשְׁאַ֞ל אֶת־סְרִיסֵ֣י פַּרְעֹ֗ה אֲשֶׁ֤ר אִתּוֹ֙ בְּמִשְׁמַ֣ר בֵּית אֲדֹנָ֔יו לֵאמֹ֖ר מַדּ֣וּעַ פְּנֵיכֶ֥ם רָעִ֖ים הַיֹּֽום׃

ח׳ וַיֹּאמְרוּ֙ אֵלָ֔יו חֲלֹ֥ום חָלַ֖מְנוּ וּפֹתֵ֣ר אֵ֑ין אֹתָ֗ו וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ יוֹסֵ֔ף הֲלֹ֥וא לֵאלֹהִ֖ים פִּתְרֹנִ֑ים סַפְּרוּ־נָ֖א לִֽי׃

ט׳ וַיְסַפֵּ֤ר שַׂר־הַמַּשְׁקִים֙ אֶת־חֲלֹמֹ֔ו לְיוֹסֵ֖ף וַיֹּ֣אמֶר ל֑וֹ בַּחֲלוֹמִ֣י וְהִנֵּה־גֶ֔פֶן לְפָנָֽי׃

י׳ וּבַגֶּ֖פֶן שְׁלֹשָׁ֣ה שָׂרִיגִ֑ם וְהִ֗וא כְּפָרְחָ֤ה עָלְתָה֙ נִצָּ֔הּ הִבְשִׁ֥ילוּ אַשְׁכְּלֹתֶ֖יהָ עֲנָבִֽים׃

שריגם. זְמוֹרוֹת אֲרוּכוֹת, שֶׁקּוֹרִין ווידי״ץ בְּלַעַז:

והוא כפרחת. דּוֹמֶה לְפוֹרַחַת וְהִיא כְּפוֹרַחַת – נִדְמֶה לִי בַּחֲלוֹמִי כְּאִלּוּ הִיא פּוֹרַחַת, וְאַחַר הַפֶּרַח עָלְתָה נִצָּה, וְנַעֲשׂוּ סְמָדַר, אשפנ״יר בְּלַעַז, וְאַחַר כָּךְ הִבְשִׁילוּ, וְהִיא כַּד אַפְּרַחַת אַפֵּקֶת לַבְלְבִין עַ״כַּ תַּרְגּוּם שֶׁל פּוֹרַחַת נֵץ גָּדוֹל מְפֻרָּח כְּדִכְתִיב וּבֹסֶר גִּמֵּל יִהְיֶה נִצָּה (ישעיהו י״ח), וּכְתִיב וַיִּצֵּא פֶּרַח, וַהֲדַר וַיָּצֵץ צִיץ (במדבר י״ז):

י״א וְכוֹס פַּרְעֹה בְּיָדִי וָאֶקַּח אֶת־הָעֲנָבִים וָאֶשְׂחַט אֹתָם אֶל־כּוֹס פַּרְעֹה וָאֶתֵּן אֶת־הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה:

ואשחט. כְּתַרְגּוּמוֹ וַעֲצָרִית, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה:

י״ב וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַשָּׂרִגִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם:

שלשת ימים הם. סִימָן הֵם לְךָ לִשְׁלֹשֶׁת יָמִים, וְיֵשׁ מִדְרָשֵׁי אַגָּדָה הַרְבֵּה (חולין צ״ב):

י״ג בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשֶׁךָ וַהֲשִׁיבְךָ עַל־כַּנֶּךָ וְנָתַתָּ כוֹס־פַּרְעֹה בְּיָדוֹ כַּמִּשְׁפָּט הָרִאשׁוֹן אֲשֶׁר הָיִיתָ מַשְׁקֵהוּ:

ישא פרעה את ראשך. לְ׳ חֶשְׁבּוֹן, כְּשֶׁיִּפְקֹד שְׁאָר עֲבָדָיו לְשָׂרֵת לְפָנָיו בַּסְּעוּדָה, יִמְנֶה אוֹתְךָ עִמָּהֶם:

כנך. בָּסִיס שִׁלְךָ וּמוֹשָׁבְךָ:

י״ד כִּי אִם־זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ כַּאֲשֶׁר יִיטַב לְךָ וְעָשִׂיתָ־נָּא עִמָּדִי חָסֶד וְהִזְכַּרְתַּנִי אֶל־פַּרְעֹה וְהוֹצֵאתַנִי מִן־הַבַּיִת הַזֶּה:

כי אם זכרתני אתך. אֶשֶׁר אִם זְכַרְתַּנִי אִתְּךָ, מֵאַחַר שֶׁיִּיטַב לְךָ כְּפִתְרוֹנִי:

ועשית נא עמדי חסד. אֵין נָא אֶלָּא לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה:

ט״ו כִּי־גֻנֹּב גֻּנַּבְתִּי מֵאֶרֶץ הָעִבְרִים וְגַם־פֹּה לֹא־עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי־שָׂמוּ אֹתִי בַּבּוֹר:

ט״ז וַיַּרְא שַׂר־הָאֹפִים כִּי טוֹב פָּתָר וַיֹּאמֶר אֶל־יוֹסֵף אַף־אֲנִי בַּחֲלוֹמִי וְהִנֵּה שְׁלֹשָׁה סַלֵּי חֹרִי עַל־רֹאשִׁי:

סלי חורי. סַלִּים שֶׁל נְצָרִים קְלוּפִים חוֹרִין חוֹרִין, וּבְמִקּוֹמֵנוּ יֵשׁ הַרְבֵּה, וְדֶרֶךְ מוֹכְרֵי פַּת כְּפָנִין, שֶׁקּוֹרִין אובל״יש בְּלַעַז, לְתִתָּם בְּאוֹתָם סַלִּים:

י״ז וּבַסַּל הָעֶלְיוֹן מִכֹּל מַאֲכַל פַּרְעֹה מַעֲשֵׂה אֹפֶה וְהָעוֹף אֹכֵל אֹתָם מִן־הַסַּל מֵעַל רֹאשִׁי:

י״ח וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פִּתְרֹנוֹ שְׁלֹשֶׁת הַסַּלִּים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם:

י״ט בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יִשָּׂא פַרְעֹה אֶת־רֹאשְׁךָ מֵעָלֶיךָ וְתָלָה אוֹתְךָ עַל־עֵץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת־בְּשָׂרְךָ מֵעָלֶיךָ:

כ׳ וַיְהִי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הַלֶּדֶת אֶת־פַּרְעֹה וַיַּעַשׂ מִשְׁתֶּה לְכָל־עֲבָדָיו וַיִּשָּׂא אֶת־רֹאשׁ | שַׂר הַמַּשְׁקִים וְאֶת־רֹאשׁ שַׂר הָאֹפִים בְּתוֹךְ עֲבָדָיו:

יום הלדת את פרעה. יוֹם לִידָתוֹ, וְקוֹרִין לוֹ יוֹם גֶּינוּסְיָא. וּלְשׁוֹן הֻלֶּדֶת, לְפִי שֶׁאֵין הַוָּלָד נוֹצָר אֶלָּא עַל יְדֵי אֲחֵרִים, שֶׁהַחַיָּה מְיַלֶּדֶת אֶת הָאִשָּׁה, וְעַל כֵּן הַחַיָּה נִקְרֵאת מְיַלֶּדֶת, וְכֵן וּמוֹלִידוֹתַיִךְ בְּיוֹם הוּלֶּדֶת אוֹתָךְ (יחזקאל ט״ז) וְכֵן אַחֲרֵי הַכַּבֵּס אֶת הַנֶּגַע (ויקרא י״ג), שֶׁכְּבוּסוֹ עַל יְדֵי אֲחֵרִים:

וישא את ראש וגו׳. מְנָאָם עִם שְׁאָר עֲבָדָיו, שֶׁהָיָה מוֹנֶה הַמְּשָׁרְתִים שֶׁיִּשְׁרְתוּ לוֹ בְּסְעוּדָתוֹ וְזָכַר אֶת אֵלּוּ בְּתוֹכָם, כְּמוֹ שְׂאוּ אֶת רֹאשׁ (במדבר א׳), לְשׁוֹן מִנְיָן:

כ״א וַיָּשֶׁב אֶת־שַׂר הַמַּשְׁקִים עַל־מַשְׁקֵהוּ וַיִּתֵּן הַכּוֹס עַל־כַּף פַּרְעֹה:

כ״ב וְאֶת שַׂר הָאֹפִים תָּלָה כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף:

כ״ג וְלֹא־זָכַר שַׂר־הַמַּשְׁקִים אֶת־יוֹסֵף וַיִּשְׁכָּחֵהוּ: {פ}

ולא זכר שר המשקים. בּוֹ בַּיּוֹם:

וישכחהו. לְאַחַר מִכָּאן. מִפְּנֵי שֶׁתָּלָה בּוֹ יוֹסֵף לְזָכְרוֹ, הֵזֵקַק לִהְיוֹת אָסוּר שְׁתֵּי שָׁנִים, שֶׁנֶּאֱמַר אַשְׁרֵי הַגֶּבֶר אֲשֶׁר שָׂם ה׳ מִבְטַחוֹ וְלֹא פָנָה אֶל רְהָבִים (תהילים מ׳) – וְלֹא בָטַח עַל מִצְרַיִם, הַקְּרוּיִים רַהַב:

פרק מ״א

א׳ וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל־הַיְאֹר:

ויהי מקץ. כְּתַרְגּוּמוֹ מִסּוֹף, וְכָל לְשׁוֹן קֵץ סוֹף הוּא:

על היאר. כָּל שְׁאָר נְהָרוֹת אֵינָם קְרוּיִין יְאוֹרִים חוּץ מִנִּילוּס, מִפְּנֵי שֶׁכָּל הָאָרֶץ עֲשׂוּיִם יְאוֹרִים יְאוֹרִים בִּידֵי אָדָם וְנִילוּס עוֹלֶה בְּתוֹכָם וּמַשְׁקֶה אוֹתָם, לְפִי שֶׁאֵין גְּשָׁמִים יוֹרְדִין בְּמִצְרַיִם תָּדִיר כִּשְׁאָר אֲרָצוֹת:

ב׳ וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת יְפוֹת מַרְאֶה וּבְרִיאֹת בָּשָׂר וַתִּרְעֶינָה בָּאָחוּ:

יפות מראה. סִימָן הוּא לִימֵי שֹׂבַע, שֶׁהַבְּרִיּוֹת נִרְאוֹת יָפוֹת זוֹ לָזוֹ, שֶׁאֵין עֵין בְּרִיָּה צָרָה בַּחֲבֶרְתָּהּ:

באחו. בָּאֲגַם, מריש״ק בְּלַעַז, כְּמוֹ יִשְׂגֶּא אָחוּ (איוב ח׳):

ג׳ וְהִנֵּה שֶׁבַע פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן מִן־הַיְאֹר רָעוֹת מַרְאֶה וְדַקּוֹת בָּשָׂר וַתַּעֲמֹדְנָה אֵצֶל הַפָּרוֹת עַל־שְׂפַת הַיְאֹר:

ודקות בשר. טינב״ש בְּלַעַז, לְשׁוֹן דַּק:

ד׳ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת רָעוֹת הַמַּרְאֶה וְדַקֹּת הַבָּשָׂר אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת יְפֹת הַמַּרְאֶה וְהַבְּרִיאֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה:

ותאכלנה. סִימָן שֶׁתְּהֵא כָּל שִׂמְחַת הַשָּׂבָע נִשְׁכַּחַת בִּימֵי הָרָעָב:

ה׳ וַיִּישָׁן וַיַּחֲלֹם שֵׁנִית וְהִנֵּה | שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלוֹת בְּקָנֶה אֶחָד בְּרִיאוֹת וְטֹבוֹת:

בקנה אחת. טוד״ל בְּלַעַז:

בריאות. שיינ״ש בְּלַעַז:

ו׳ וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים דַּקּוֹת וּשְׁדוּפֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶן:

ושדופת. הלייא״ש בְּלַעַז, שְׁקִיפָן קִדּוּם, חֲבוּטוֹת, לְשׁוֹן מַשְׁקוֹף הֶחָבוּט תָּמִיד עַל יְדֵי הַדֶּלֶת הַמַּכָּה עָלָיו:

קדים. רוּחַ מִזְרָחִית, שֶׁקּוֹרִין בי״סא בְּלַעַז:

ז׳ וַתִּבְלַעְנָה הַשִּׁבֳּלִים הַדַּקּוֹת אֵת שֶׁבַע הַשִּׁבֳּלִים הַבְּרִיאוֹת וְהַמְּלֵאוֹת וַיִּיקַץ פַּרְעֹה וְהִנֵּה חֲלוֹם:

הבריאות. שיינ״ש בְּלַעַז:

והנה חלום. וְהִנֵּה נִשְׁלַם חֲלוֹם שֶׁלֹּם לְפָנָיו וְהַצָּרַךְ לְפוֹתְרִים:

ח׳ וַיְהִי בַבֹּקֶר וַתִּפָּעֶם רוּחוֹ וַיִּשְׁלַח וַיִּקְרָא אֶת־כָּל־חַרְטֻמֵּי מִצְרַיִם וְאֶת־כָּל־חֲכָמֶיהָ וַיְסַפֵּר פַּרְעֹה לָהֶם אֶת־חֲלֹמוֹ וְאֵין־פּוֹתֵר אוֹתָם לְפַרְעֹה:

ותפעם רוחו. וּמְתַרְפָּא רוּחֵיהּ, מְקַשְׁקֶשֶׁת בְּתוֹכוֹ כְּפַעֲמוֹן; וּבְנְבוּכַדְנֶצַּר אוֹמֵר, וַתִּתְפָּעֶם רוּחוֹ (דניאל ב׳), לְפִי שֶׁהָיוּ שָׁם שְׁתֵּי פְּעִימוֹת, שִׁכְחַת הַחֲלוֹם וְהַעֲלָמַת פִּתְרוֹנוֹ (בראשית רבה):

חרטמי. הַנַּחָרִים בְּטִימֵי מֵתִים, שֶׁשּׁוֹאֲלִין בַּעֲצָמוֹת. טִימֵי הֵן עֲצָמוֹת בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי, וּבַמִּשְׁנָה בַּיִת שֶׁהוּא מָלֵא טִימְיָא (אהלות פי״ז), מָלֵא עֲצָמוֹת:

ואין פותר אותם לפרעה. פּוֹתְרִים הָיוּ אוֹתָם, אֲבָל לֹא לְפַרְעֹה, שֶׁלֹּא הָיָה קוֹלָן נִכְנָס בְּאָזְנָיו, וְלֹא הָיָה לוֹ קוֹרַת רוּחַ בְּפִתְרוֹנָם, שֶׁהָיוּ אוֹמְרִים שֶׁבַע בָּנוֹת אַתָּה מוֹלִיד וְשֶׁבַע בָּנוֹת אַתָּה קוֹבֵר (בראשית רבה):

ט׳ וַיְדַבֵּר שַׂר הַמַּשְׁקִים אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר אֶת־חֲטָאַי אֲנִי מַזְכִּיר הַיּוֹם:

י פַּרְעֹה קָצַף עַל־עֲבָדָיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמַר בֵּית שַׂר הַטַּבָּחִים אֹתִי וְאֵת שַׂר הָאֹפִים׃

יא וַנַּחַלְמָה חֲלוֹם בְּלַיְלָה אֶחָד אֲנִי וְהוּא אִישׁ כְּפִתְרוֹן חֲלמֹו חָלָמְנוּ׃

איש כפתרון חלמו. חֲלוֹם הָרָאוּי לַפִּתְרוֹן שֶׁנִּפְתַּר לָנוּ וְדוֹמֶה לוֹ׃

יב וְשָׁם אִתָּנוּ נַעַר עִבְרִי עֶבֶד לְשַׂר הַטַּבָּחִים וַנְּסַפֶּר־לוֹ וַיִּפְתָּר־לָנוּ אֶת־חֲלֹמתֵינוּ אִישׁ כַּחֲלֹמוֹ פָּתָר׃

נער עברי עבד. אֲרוּרִים הֲרָשָׁעִים, שֶׁאֵין טוֹבָתָם שְׁלֵמָה, מַזְכִּירוֹ בִּלְשׁוֹן בְּזָיוֹן׃

נער. שׁוֹטֶה וְאֵין רָאוּי לְגְדֻלָּה׃

עברי. אֲפִלּוּ לְשׁוֹנֵנוּ אֵינוֹ מַכִּיר׃

עבד. וְכָתוּב בְּנִמּוּסֵי מִצְרַיִם שֶׁאֵין עֶבֶד מוֹלֵךְ וְלֹא לוֹבֵשׁ בִּגְדֵי שָׂרִים׃

איש כחלמו. לְפִי הַחֲלוֹם וְקָרוֹב לְעִנְיָנוֹ׃

יג וַיְהִי כַּאֲשֶׁר פָּתַר־לָנוּ כֵּן הָיָה אֹתִי הֵשִׁיב עַל־כַּנִּי וְאֹתוֹ תָלָה׃

השיב על כני. פַּרְעֹה, הַנִּזְכָּר לְמַעְלָה, כְּמוֹ שֶׁאָמַר פַּרְעֹה קָצַף עַל עֲבָדָיו; חֲרִי מִקְרָא קָצַר לָשׁוֹן, וְלֹא פֵּרֵשׁ מִי הֵשִׁיב, לְפִי שֶׁאֵין צָרִיךְ לְפָרֵשׁ; מִי הֵשִׁיב? מִי שֶׁבִּידוֹ לְהָשִׁיב, וְהוּא פַּרְעֹה; וְכֵן דֶּרֶךְ כָּל מִקְרָאוֹת קְצָרִים, עַל מִי שֶׁעָלָיו לַעֲשׂוֹת הֵם סוֹתְמִים אֶת הַדָּבָר׃

יד וַיִּשְׁלַח פַּרְעֹה וַיִּקְרָא אֶת־יוֹסֵף וַיְרִיצֻהוּ מִן־הַבּוֹר וַיְגַלַּח וַיְחַלֵּף שִׂמְלֹתָיו וַיָּבֹא אֶל־פַּרְעֹה׃

מן הבור. מִן בֵּית הַסֹּהַר שֶׁהוּא עָשׂוּי כְּמִין גֻּמָּא, וְכֵן כָּל בּוֹר שֶׁבַּמִּקְרָא לְשׁוֹן גֻּמָּא הוּא, וְאַף אִם אֵין בּוֹ מַיִם קָרוּי בּוֹר, פוש״א בְּלַעַז׃

ויגלח. מִפְּנֵי כְּבוֹד הַמַּלְכוּת (בראשית רבה)׃

טו וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף חֲלוֹם חָלַמְתִּי וּפֹתֵר אֵין אֹתוֹ וַאֲנִי שָׁמַעְתִּי עָלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע חֲלוֹם לִפְתֹּר אֹתוֹ׃

תשמע חלום לפתר אתו. תַּאֲזִין וְתָבִין חֲלוֹם לִפְתֹּר אוֹתוֹ׃

תשמע. לְשׁוֹן הֲבָנָה וְהַאֲזָנָה, כְּמוֹ שׁוֹמֵעַ יוֹסֵף, אֲשֶׁר לֹא תִשְׁמַע לְשׁוֹנוֹ, אנטינ״דרא בְּלַעַז׃

טז וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת־פַּרְעֹה לֵאמֹר בִּלְעָדָי אֱלֹהִים יַעֲנֶה אֶת־שְׁלוֹם פַּרְעֹה׃

בלעדי. אֵין הַחָכְמָה מְשֻׁלִּי, אֶלָּא אֱלֹהִים יַעֲנֶה – יִתֵּן עֲנִיָּה בְּפִי – לִשְׁלוֹם פַּרְעֹה׃

יז וַיְדַבֵּר פַּרְעֹה אֶל־יוֹסֵף בַּחֲלֹמִי הִנְנִי עֹמֵד עַל־שְׂפַת הַיְאֹר׃

יח וְהִנֵּה מִן־הַיְאֹר עֹלֹת שֶׁבַע פָּרוֹת בְּרִיאוֹת בָּשָׂר וִיפֹת תֹּאַר וְרֹעוֹת בָּשָׂר לְאֹ־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃

יט וְהִנֵּה שֶׁבַע־פָּרוֹת אֲחֵרוֹת עֹלוֹת אַחֲרֵיהֶן דַּלוֹת וְרָעוֹת תֹּאַר מְאֹד וְרַקּוֹת בָּשָׂר לְאֹ־רָאִיתִי כָהֵנָּה בְּכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם לָרֹעַ׃

דלות. כְּחוּשׁוֹת, כְּמוֹ מַדּוּעַ אַתָּה כָּכָה דַּל, דְּאַמְנוֹן (שמואל ב י״ג)׃

ורקות בשר. כָּל לְשׁוֹן רַקּוּת שֶׁבַּמִּקְרָא חַסְרֵי בָשָׂר, וּבְלַעַז בלוא״ש׃

כ וַתֹּאכַלְנָה הַפָּרוֹת הָרַקּוֹת וְהָרָעוֹת אֵת שֶׁבַע הַפָּרוֹת הָרִאשֹׁנוֹת הַבְּרִיאֹת׃

כא וַתָּבֹאנָה אֶל־קִרְבָּנָה וְלֹא נוֹדַע כִּי־בָאוּ אֶל־קִרְבָּנָה וּמַרְאֵיהֶן רַע כַּאֲשֶׁר בַּתְּחִלָּה וָאִיקָץ׃

כב וָאֵרֶא בַּחֲלֹמִי וְהִנֵּה | שֶׁבַע שִׁבֳּלִים עֹלֹת בְּקָנֶה אֶחָד מְלֵאֹת וְטֹבוֹת׃

כג וְהִנֵּה שֶׁבַע שִׁבֳּלִים צֲנֻמוֹת דַּקּוֹת שְׁדֻפוֹת קָדִים צֹמְחוֹת אַחֲרֵיהֶם׃

צנמות. צוּנְמָא בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי סְלַע, חֲרֵי הֵן כְּעֵין בְּלִי לְחְלוּחַ וְקָשׁוֹת כְּסֶלַע, וְתַרְגּוּמוֹ נָצָן לָקֶנֶן, נָצָן – אֵין בָּהֶם אֶלָּא הַגֵּזַע, לְפִי שֶׁנִּתְרוֹקְנוּ מִן הַזֶּרַע:

כ״ד וַתִּבְלַעְן֙ הַשְּׂבָלִ֣ים הַדַּקּ֔וֹת אֵ֖ת שֶׁ֣בַע הַשִּׁבֳּלִ֣ים הַטֹּבֹ֑ות וָאֹמַ֥ר אֶל־הַחַרְטֻמִּ֖ים וְאֵ֥ין מַגִּ֖יד לִֽי׃

כ״ה וַיֹּ֤אמֶר יוֹסֵף֙ אֶל־פַּרְעֹ֔ה חֲלֹ֥ום פַּרְעֹ֖ה אֶחָ֣ד הֽוּא֑ אֵ֚ת אֲשֶׁ֣ר הָאֱלֹהִ֔ים עֹשֶׂ֖ה הִגִּ֥יד לְפַרְעֹֽה׃

כ״ו שֶׁ֣בַע פָּרֹ֣ת הַטֹּבֹ֗ת שֶׁ֚בַע שָׁנִ֣ים הֵ֔נָּה וְשֶׁ֥בַע הַשִּׁבֳּלִ֖ים הַטֹּבֹ֣ת שֶׁ֣בַע שָׁנִ֣ים הֵ֑נָּה חֲלֹ֥ום אֶחָ֖ד הֽוּא׃

שבע שנים ושבע שנים. כֻּלָּן אֵינָן אֶלָּא שֶׁבַע, וַאֲשֶׁר נִשְׁנָה הַחֲלוֹם פְּעָמִים, לְפִי שֶׁהַדָּבָר מְזֻמָּן כְּמוֹ שֶׁפֵּרֵשׁ לוֹ בַּסּוֹף **ועל השנות החלום וגו׳** בְּשֶׁבַע שָׁנִים הַטּוֹבוֹת נֶאֱמַר **הגיד לפרעה** לְפִי שֶׁהָיָה סָמוּךְ וּבְשֶׁבַע שְׁנֵי רָעָב נֶאֱמַר **הראה את פרעה**, לְפִי שֶׁהָיָה הַדָּבָר מֻפְלָג וְרָחוֹק, נוֹפֶל בּוֹ לְשׁוֹן מַרְאֶה:

כ״ז וְשֶׁ֣בַע הַפָּרֹ֣ות הָרַקֹּ֗ות וְהָרָעֹת֙ הָעֹלֹ֣ת אַחֲרֵיהֶ֔ן שֶׁ֥בַע שָׁנִ֖ים הֵ֑נָּה וְשֶׁ֥בַע הַשִּׁבֳּלִ֛ים הָרֵקֹ֖ות שִׁדְפֹ֣ות הַקָּדִ֑ים יִהְי֛וּ שֶׁ֥בַע שְׁנֵי־רָעָֽב׃

כ״ח הַדָּבָ֣ר אֲשֶׁר־דִּבַּ֔רְתִּי אֶל־פַּרְעֹ֑ה אֲשֶׁ֥ר הָאֱלֹהִ֖ים עֹשֶׂ֥ה הֶרְאָ֖ה אֶת־פַּרְעֹֽה׃

כ״ט הִנֵּ֥ה שֶׁ֛בַע שָׁנִ֖ים בָּאֹ֑ות שָׂבָ֥ע גָּדֹ֖ול בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

ל׳ וְקָ֣מוּ שֶׁ֤בַע שְׁנֵי֙ רָעָ֔ב אַחֲרֵיהֶ֑ן וְנִשְׁכַּ֤ח כָּל־הַשָּׂבָע֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וְכִלָּ֥ה הָרָעָ֖ב אֶת־הָאָֽרֶץ׃

ונשכח כל השבע. הוּא פִּתְרוֹן הַבְּלִיעָה:

ל״א וְלֹא־יִוָּדַ֥ע הַשָּׂבָ֖ע בָּאָ֑רֶץ מִפְּנֵ֣י הָרָעָ֔ב הַהֽוּא־אַחֲרֵי־כֵ֑ן כִּי־כָבֵ֥ד הוּא֙ מְאֹֽד׃

ולא יודע השבע. הוּא פִּתְרוֹן ״ולא נודע כי באו אל קרבנה״:

ל״ב וְעַל֙ הִשָּׁנֹ֣ות הַחֲלֹ֔ום אֶל־פַּרְעֹ֖ה פַּעֲמָ֑יִם כִּי־נָכ֥וֹן הַדָּבָ֛ר מֵעִ֥ם הָאֱלֹהִ֖ים וּמְמַהֵ֥ר הָאֱלֹהִ֖ים לַעֲשֹׂתֹֽו׃

נכון. מְזֻמָּן:

ל״ג וְעַתָּ֣ה יֵרֶ֤א פַּרְעֹה֙ אִ֣ישׁ נָבֹ֣ון וְחָכָ֔ם וִישִׁיתֵ֖הוּ עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

ל״ד יַעֲשֶׂ֣ה פַרְעֹ֔ה וְיַפְקֵ֥ד פְּקִדִ֖ים עַל־הָאָ֑רֶץ וְחִמֵּ֣שׁ אֶת־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם בְּשֶׁ֥בַע שְׁנֵ֖י הַשָּׂבָֽע׃

וחמש. כְּתַרְגּוּמוֹ וְיִזְרְזוּן; וְכֵן וַחֲמֻשִׁים (שמות י״ג):

ל״ה וְיִקְבְּצ֗וּ אֶת־כָּל־אֹ֙כֶל֙ הַשָּׁנִ֣ים הַטֹּבֹ֔ות הַבָּאֹ֖ת הָאֵ֑לֶּה וְיִצְבְּרוּ־בָ֤ר תַּחַת֙ יַד־פַּרְעֹ֔ה אֹ֖כֶל בֶּעָרִ֣ים וְשָׁמָ֑רוּ׃

את כל אכל. שֵׁם דָּבָר הוּא, לְפִיכָךְ טַעֲמוֹ בָּאֶ״ף וְנָקוּד בְּפַתָּח קָטָן, וְאוֹכֶל שֶׁהוּא פֹּעַל, כְּגוֹן כִּי כָּל אֹכֵל חֵלֶב, טַעֲמוֹ לְמַטָּה בַּכַּ״ף, וְנָקוּד קָמָץ קָטָן:

תחת יד פרעה. בִּרְשׁוּתוֹ וּבְאוֹצְרוֹתָיו:

ל״ו וְהָיָ֤ה הָאֹ֙כֶל֙ לְפִקָּדֹ֔ון לָאָ֖רֶץ לְשֶׁ֣בַע֮ שְׁנֵי֒ הָרָעָב֒ אֲשֶׁ֣ר תִּהְיֶ֔ינָה בְּאֶ֖רֶץ מִצְרָ֑יִם וְלֹא־תִכָּרֵ֥ת הָאָ֖רֶץ בָּרָעָֽב׃

והיה האכל. הַצָּבוּר כְּשָׁאָר פִּקָּדוֹן הַגְּנוּז לְקִיּוּם הָאָרֶץ:

ל״ז וַיִּיטַ֥ב הַדָּבָ֖ר בְּעֵינֵ֣י פַרְעֹ֑ה וּבְעֵינֵ֖י כָּל־עֲבָדָֽיו׃

ל״ח וַיֹּ֤אמֶר פַּרְעֹה֙ אֶל־עֲבָדָ֔יו הֲנִמְצָ֕א כָּזֶ֖ה אִ֣ישׁ אֲשֶׁר־רוּחַ֣ אֱלֹהִ֔ים בֹּֽו׃

הנמצא כזה. הֲנִשְׁכַּח כְּדִין? אִם נִלְךְ וּנְבַקְּשֶׁנּוּ, הֲנִמְצָא כָּמוֹהוּ? הֲנִמְצָא לְשׁוֹן תְּמִיהָה; וְכֵן כָּל הֵ״א הַמְשַׁמֶּשֶׁת בְּרֹאשׁ תֵּבָה וּנְקוּדָה בַּחֲטַף פַּתָּח:

ל״ט וַיֹּ֤אמֶר פַּרְעֹה֙ אֶל־יוֹסֵ֔ף אַחֲרֵ֥י הוֹדִ֛יעַ אֱלֹהִ֥ים אוֹתְךָ֖ אֶת־כָּל־זֹ֑את אֵ֥ין נָבֹ֛ון וְחָכָ֖ם כָּמֽוךָ׃

אין נבון וחכם כמוך. לְבַקֵּשׁ אִישׁ נָבוֹן וְחָכָם שֶׁאָמַרְתָּ, לֹא נִמְצָא כָּמוֹךָ:

מ אַתָּה֙ תִּהְיֶ֣ה עַל־בֵּיתִ֔י וְעַל־פִּ֖יךָ יִשַּׁ֣ק כָּל־עַמִּ֑י רַ֕ק הַכִּסֵּ֥א אֶגְדַּ֖ל מִמֶּֽךָּ׃

ישק. יִתְזַן, יִתְפָּרְנֵס – כָּל צָרְכֵי עַמִּי יִהְיוּ נַעֲשִׂים עַל יָדְךָ, כְּמוֹ נַשָּׁקוּ בַר (תהילים ב׳), גרניי״שון בְּלַעַז׃

רק הכסא. שֶׁיִּהְיוּ קוֹרִין לִי מֶלֶךְ׃

כסא. לְשׁוֹן שֵׁם הַמְּלוּכָה, כְּמוֹ וְיַגְדֵּל אֶת כִּסְאוֹ מִכִּסֵּא אֲדֹנָי הַמֶּלֶךְ (מלכים א א׳)׃

מ״א וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־יוֹסֵ֑ף רְאֵה֙ נָתַ֣תִּי אֹתְךָ֔ עַ֖ל כָּל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

נתתי אתך. מִנִּיתִי יָתְךָ, וְאַע״פִּ כֵּן לְשׁוֹן נְתִינָה הוּא, כְּמוֹ וּלְתִתְךָ עֶלְיוֹן (דברים כ״ו); בֵּין לְגַדְּלָה בֵּין לְשִׁפְלוּת נוֹפֵל לְשׁוֹן נְתִינָה עָלָיו, כְּמוֹ נָתַתִּי אֶתְכֶם נִבְזִים וּשְׁפָלִים (מלאכי ב׳)׃

מ״ב וַיָּ֣סַר פַּרְעֹ֗ה אֶת־טַבַּעְתּוֹ֙ מֵעַ֣ל יָד֔וֹ וַיִּתֵּ֖ן אֹתָ֑הּ עַל־יַ֣ד יוֹסֵ֔ף וַיַּלְבֵּ֥שׁ אֹת֖וֹ בִּגְדֵי־שֵׁ֑שׁ וַיָּ֥שֶׂם רְבִ֖ד הַזָּהָ֥ב עַל־צַוָּארֽוֹ׃

ויסר פרעה את טבעתו. נְתִינַת טַבַּעַת הַמֶּלֶךְ הִיא אוֹת לְמִי שֶׁנּוֹתְנָהּ לוֹ לִהְיוֹת שֵׁנִי לוֹ לִגְדֻלָּה׃

בגדי שש. דְּבַר חֲשִׁיבוּת הוּא בְּמִצְרַיִם׃

רביד. עָנָק, וְעַל שֶׁהוּא רָצוּף בְּטַבָּעוֹת קְרוּי רְבִיד וְכֵן מַרְבַדִּים רָבַדְתִּי עַרְשִׂי (משלי ז׳) – רִצַּפְתִּי עַרְשִׂי מַרְצָפוֹת, בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה מַקֶּף רוֹבְדִין שֶׁל אֶבֶן, עַל הָרֹבֶד שֶׁבָּעֲזָרָה, וְהִיא רִצְפָּה׃

מ״ג וַיַּרְכֵּ֣ב אֹת֗וֹ בְּמִרְכֶּ֙בֶת֙ הַמִּשְׁנֶ֣ה אֲשֶׁר־לוֹ֔ וַיִּקְרְא֥וּ לְפָנָ֖יו אַבְרֵ֑ךְ וְנָת֥וֹן אֹת֛וֹ עַ֖ל כָּל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

במרכבת המשנה. הַשְּׁנִיָּה לְמֶרְכְּבָתוֹ, הַמְהֻלֶּכֶת אֵצֶל שֶׁלּוֹ׃

אברך. כְּתַרְגּוּמוֹ ״דֵּין אַבָּא לְמַלְכָּא״, רַךְ בִּלְשׁוֹן אֲרַמִּי (נ״א רוֹמִי) מֶלֶךְ; בְּהַשְׁתָּפִין לָא רֵיכָא וְלֹא בַּר רֵיכָא, וּבְדִבְרֵי אַגָּדָה דָּרַשׁ רַבִּי יְהוּדָה אַבְרֵךְ זֶה יוֹסֵף שֶׁהוּא אָב בְּחָכְמָה וְרַךְ בַּשָּׁנִים, אָמַר לוֹ רַ׳ יוֹסֵי בֶּן דַּרְמַסְקִית עַד מָתַי אַתָּה מְעַוֵּת עָלֵינוּ אֶת הַכְּתוּבִים? אֵין אַבְרֵךְ אֶלָּא לְשׁוֹן בְּרָכִים, שֶׁהַכֹּל הָיוּ נִכְנָסִין וְיוֹצְאִין תַּחַת יָדוֹ, כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר, וְנָתוֹן אוֹתוֹ וְגוֹ׳׃

מ״ד וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־יוֹסֵ֑ף אֲנִ֣י פַרְעֹ֔ה וּבִלְעָדֶ֕יךָ לֹא־יָרִ֥ים אִ֛ישׁ אֶת־יָד֖וֹ וְאֶת־רַגְל֑וֹ בְּכָל־אֶ֖רֶץ מִצְרָֽיִם׃

אני פרעה. שֶׁיֵּשׁ יְכֹלֶת בְּיָדִי לִגְזֹר גְּזֵרָה עַל מַלְכוּתִי, וַאֲנִי גּוֹזֵר שֶׁלֹּא יָרִים אִישׁ יָדוֹ בִּלְעָדֶיךָ, – שֶׁלֹּא בִּרְשׁוּתְךָ. דָּ״א אֲנִי פַרְעֹה, אֲנִי אֶהְיֶה מֶלֶךְ, וּבִלְעָדֶיךָ וְגוֹ׳ וְזֶהוּ הֲגָמַת רַק הַכִּסֵּא׃

את ידו ואת רגלו. כְּתַרְגּוּמוֹ׃

מ״ה וַיִּקְרָ֥א פַרְעֹ֛ה שֵׁם־יוֹסֵ֖ף צָפְנַ֣ת פַּעְנֵ֑חַ וַיִּתֶּן־לוֹ֙ אֶת־אָסְנַ֣ת בַּת־פּוֹטִי פֶ֣רַע כֹּהֵ֣ן אֹ֔ן לְאִשָּׁ֖ה וַיֵּצֵ֥א יוֹסֵ֖ף עַל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃ *(בספרי תימן פּוֹטִיפֶרַע בתיבה אחת)*

צפנת פענח. מְפָרֵשׁ הַצְּפוּנוֹת; וְאֵין לְפַעְנֵחַ דִּמְיוֹן בַּמִּקְרָא׃

פוטיפרע. הוּא פּוֹטִיפַר, וְנִקְרָא פּוֹטִיפֶרַע עַל שֶׁנִּסְתָּרֵס מֵאֵלָיו, לְפִי שֶׁחָמַד אֶת יוֹסֵף לְמִשְׁכַּב זָכָר (סוטה י״ג)׃

מ״ו וְיוֹסֵ֗ף בֶּן־שְׁלֹשִׁ֤ים שָׁנָה֙ בְּעָמְדוֹ֙ לִפְנֵ֣י פַּרְעֹ֣ה מֶ֣לֶךְ־מִצְרָ֔יִם וַיֵּצֵ֥א יוֹסֵ֖ף מִלִּפְנֵ֣י פַרְעֹ֑ה וַיַּעֲבֹ֖ר בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

מ״ז וַתַּ֥עַשׂ הָאָ֖רֶץ בְּשֶׁ֣בַע שְׁנֵ֣י הַשָּׂבָ֑ע לְקֻמָצִֽים׃

ותעש הארץ. כְּתַרְגּוּמוֹ, וְאֵין הַלָּשׁוֹן נֶעֱקָר מִלְּשׁוֹן עֲשִׂיָּה׃

לקמצים. קֹמֶץ עַל קֹמֶץ, יָד עַל יָד, הָיוּ אוֹצְרִים׃

מ״ח וַיִּקְבֹּ֞ץ אֶת־כָּל־אֹ֣כֶל | שֶׁ֣בַע שָׁנִ֗ים אֲשֶׁ֤ר הָיוּ֙ בְּאֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וַיִּתֵּ֥ן אֹ֖כֶל בֶּֽעָרִ֑ים אֹ֚כֶל שְׂדֵ֣ה הָעִ֔יר אֲשֶׁ֥ר סְבִיבֹתֶ֖יהָ נָתַ֥ן בְּתוֹכָֽהּ׃

אכל שדה העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה. שֶׁכָּל אֶרֶץ וְאֶרֶץ מַעֲמֶדֶת פֵּרוֹתֶיהָ, וְנוֹתְנִין בַּתְּבוּאָה מֵעֲפַר הַמָּקוֹם, וּמַעֲמִיד אֶת הַתְּבוּאָה מִלְּרַקֵּב׃

מ״ט וַיִּצְבֹּ֥ר יוֹסֵ֛ף בָּ֖ר כְּח֣וֹל הַיָּ֑ם הַרְבֵּ֣ה מְאֹ֔ד עַ֚ד כִּי־חָדַ֣ל לִסְפֹּ֔ר כִּי־אֵ֖ין מִסְפָּֽר׃

עד כי חדל לספר. עַד כִּי חָדַל לוֹ הַסּוֹפֵר לִסְפֹּר, וְהֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר:

כי אין מספר. לְפִי שֶׁאֵין מִסְפָּר, וַהֲרֵי כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן זֶהָא:

נ׳ **וּלְיוֹסֵף יֻלַּד־שְׁנֵי בָנִים בְּטֶרֶם תָּבוֹא שְׁנַת הָרָעָב אֲשֶׁר יָלְדָה־לּוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע** *(בספרי תימן פּוֹטִיפֶרַע בתיבה אחת)* **כֹּהֵן אֹן:**

בטרם תבא שנת הרעב. מִכָּאן שֶׁאָדָם אָסוּר לְשַׁמֵּשׁ מִטָּתוֹ בִּשְׁנֵי רְעָבוֹן (תענית י״א):

נ״א **וַיִּקְרָא יוֹסֵף אֶת־שֵׁם הַבְּכֹר מְנַשֶּׁה כִּי־נַשַּׁנִי אֱלֹהִים אֶת־כָּל־עֲמָלִי וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִי:**

נ״ב **וְאֵת שֵׁם הַשֵּׁנִי קָרָא אֶפְרַיִם כִּי־הִפְרַנִי אֱלֹהִים בְּאֶרֶץ עָנְיִי:**

נ״ג **וַתִּכְלֶינָה שֶׁבַע שְׁנֵי הַשָּׂבָע אֲשֶׁר הָיָה בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:**

נ״ד **וַתָּחֶלְנָה שֶׁבַע שְׁנֵי הָרָעָב לָבוֹא כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיְהִי רָעָב בְּכָל־הָאֲרָצוֹת וּבְכָל־אֶרֶץ מִצְרַיִם הָיָה לָחֶם:**

נ״ה **וַתִּרְעַב כָּל־אֶרֶץ מִצְרַיִם וַיִּצְעַק הָעָם אֶל־פַּרְעֹה לַלָּחֶם וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה לְכָל־מִצְרַיִם לְכוּ אֶל־יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ:**

ותרעב כל ארץ מצרים. שֶׁהִרְקִיבָה תְּבוּאָתָם שֶׁאָצְרוּ חוּץ מִשֶּׁל יוֹסֵף:

אשר יאמר לכם תעשו. לְפִי שֶׁהָיָה יוֹסֵף אוֹמֵר לָהֶם שֶׁימּוֹלוּ, וּכְשֶׁבָּאוּ אֵצֶל פַּרְעֹה וְאוֹמְרִים: כָּךְ הוּא אוֹמֵר לָנוּ, אָמַר לָהֶם: וְלָמָּה לֹא צִבְרָתֶם בָּר, וַהֲלֹא הִכְרִיז לָכֶם שֶׁשָּׁנֵי הָרָעָב בָּאִים? אָמְרוּ לוֹ: אָסַפְנוּ הַרְבֵּה וְהִרְקִיבָה, אָמַר לָהֶם: אִם כֵּן, כָּל אֲשֶׁר יֹאמַר לָכֶם תַּעֲשׂוּ; וַהֲרֵי גָּזַר עַל הַתְּבוּאָה וְהִרְקִיבָה, מַה אִם יִגְזֹר עָלֵינוּ וְנָמוּת!

נ״ו **וְהָרָעָב הָיָה עַל כָּל־פְּנֵי הָאָרֶץ וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת־כָּל־אֲשֶׁר בָּהֶם וַיִּשְׁבֹּר לְמִצְרַיִם וַיֶּחֱזַק הָרָעָב בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם:**

על כל פני הארץ. מִי הֵם פְּנֵי הָאָרֶץ אֵלּוּ הָעֲשִׁירִים:

את כל אשר בהם. כְּתַרְגּוּמוֹ דִּי בְהוֹן עִיבוּרָא:

וישבר למצרים. שבר לְשׁוֹן מֶכֶר וּלְשׁוֹן קְנָיָן הוּא; כָּאן מְשַׁמֵּשׁ לְשׁוֹן מֶכֶר; שִׁבְּרוּ לָנוּ מְעַט אֹכֶל, לְשׁוֹן קְנָיָן. וְאַל תֹּאמַר אֵינוֹ כִּי אִם בִּתְבוּאָה, שֶׁאַף בְּיַיִן וְחָלָב מָצִינוּ וּלְכוּ שִׁבְרוּ בְּלוֹא כֶסֶף וּבְלוֹא מְחִיר יַיִן וְחָלָב (ישעיהו נ״ה):

נ״ז **וְכָל־הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיְמָה לִשְׁבֹּר אֶל־יוֹסֵף כִּי־חָזַק הָרָעָב בְּכָל־הָאָרֶץ:**

וכל הארץ באו מצרימה אל יוסף לשבר, וְאִם תִּדְרְשֵׁהוּ כְּסִדְרוֹ, הָיָה צָרִיךְ לִכְתֹּב: לִשְׁבֹּר מִן יוֹסֵף:

פרק מ״ב

א׳ **וַיַּרְא יַעֲקֹב כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרָיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִתְרָאוּ:**

וירא יעקב כי יש שבר במצרים. וּמַהֵיכָן רָאָה? וַהֲלֹא לֹא רָאָה אֶלָּא שָׁמַע, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי וְגוֹ׳ וּמַהוּ וַיַּרְא? רָאָה בְּאַסְפַּקְלַרְיָא שֶׁל קֹדֶשׁ שֶׁעָתִיד יֵשׁ לוֹ שֶׁבֶר בְּמִצְרַיִם; וְלֹא הָיְתָה נְבוּאָה מַמָּשׁ לְהוֹדִיעוֹ בְּפֵרוּשׁ שֶׁזֶּה יוֹסֵף:

למה תתראו. לָמָּה תֵּרָאוּ עַצְמְכֶם בִּפְנֵי בְּנֵי יִשְׁמָעֵאל וּבְנֵי עֵשָׂו כְּאִלּוּ אַתֶּם שְׂבֵעִים? בְּאוֹתָהּ שָׁעָה עֲדַיִן הָיָה לָהֶם תְּבוּאָה (תענית י׳). וְלִי נִרְאֶה פְּשׁוּטוֹ לָמָּה תִתְרָאוּ, לָמָּה יִהְיוּ הַכֹּל מִסְתַּכְּלִין בָּכֶם וּמַתְמִיהִים בָּכֶם, שֶׁאֵין אַתֶּם מְבַקְּשִׁים לָכֶם אֹכֶל בְּטֶרֶם שֶׁיִּכְלֶה מַה שֶּׁבְּיָדְכֶם. וּמִפִּי אַחֵרִים שָׁמַעְתִּי, שֶׁהוּא לְשׁוֹן כְּחִישָׁה, לָמָּה תִּהְיוּ כְּחוּשִׁים בָּרָעָב, וְדוֹמֶה לוֹ וּמַרְוֶה גַּם הוּא יוֹרֵא (משלי י״א):

ב׳ **וַיֹּאמֶר הִנֵּה שָׁמַעְתִּי כִּי יֶשׁ־שֶׁבֶר בְּמִצְרַיִם רְדוּ־שָׁמָּה וְשִׁבְרוּ־לָנוּ מִשָּׁם וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת:**

רדו שמה. וְלֹא אָמַר לְכוּ, רֶמֶז לְמָאתַיִם וְעֶשֶׂר שָׁנִים שֶׁנִּשְׁתַּעְבְּדוּ לְמִצְרַיִם כְּמִנְיַן רד״ו:

ג׳ **וַיֵּרְדוּ אֲחֵי־יוֹסֵף עֲשָׂרָה לִשְׁב�ֹּר בָּר מִמִּצְרָיִם:**

וירדו אחי יוסף. וְלֹא כָּתַב בְּנֵי יַעֲקֹב, מְלַמֵּד שֶׁהָיוּ מִתְחָרְטִים בִּמְכִירָתוֹ וְנָתְנוּ לִבָּם לְהִתְנַהֵג עִמּוֹ בְּאַחְוָה וְלִפְדּוֹתוֹ בְּכָל מָמוֹן שֶׁיִּפְסְקוּ עֲלֵיהֶם:

עשרה. מַה תַּלְמוּד לוֹמַר, וַהֲלֹא כְּתִיב וְאֶת בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא שָׁלַח? אֶלָּא לְעִנְיַן הָאַחְוָה הָיוּ חֲלוּקִין לִי׳ שֶׁלֹּא הָיְתָה אַהֲבַת כֻּלָּם וְשִׂנְאַת כֻּלָּם שָׁוָה לוֹ; אֲבָל לְעִנְיַן לִשְׁבֹּר בָּר כֻּלָּם לֵב אֶחָד לָהֶם (בראשית רבה):

ד׳ **וְאֶת־בִּנְיָמִין אֲחִי יוֹסֵף לֹא־שָׁלַח יַעֲקֹב אֶת־אֶחָיו כִּי אָמַר פֶּן־יִקְרָאֶנּוּ אָסוֹן:**

פן יקראנו אסון. וּבַבַּיִת לֹא יִקְרָאֶנּוּ? אָמַר רַבִּי אֶלִיעֶזֶר בֶּן יַעֲקֹב, מִכָּאן שֶׁהַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בְּשָׁעַת הַסַּכָּנָה (בראשית רבה):

ה׳ **וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לִשְׁבֹּר בְּתוֹךְ הַבָּאִים כִּי־הָיָה הָרָעָב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:**

בתוך הבאים. מַטְמִינִין עַצְמָם שֶׁלֹּא יַכִּירוּם, לְפִי שֶׁצִּוָּה לָהֶם אֲבִיהֶם שֶׁלֹּא יִתְרָאוּ כֻּלָּם בְּפֶתַח א׳, אֶלָּא שֶׁיִּכָּנֵס כָּל א׳ בְּפִתְחוֹ, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִּשְׁלֹט בָּהֶם עַיִן הָרָע, שֶׁכֻּלָּם נָאִים וְכֻלָּם גִּבּוֹרִים:

ו׳ **וְיוֹסֵף הוּא הַשַּׁלִּיט עַל־הָאָרֶץ הוּא הַמַּשְׁבִּיר לְכָל־עַם הָאָרֶץ וַיָּבֹאוּ אֲחֵי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לוֹ אַפַּיִם אָרְצָה:**

וישתחוו לו אפים. נִשְׁתַּטְּחוּ לוֹ עַל פְּנֵיהֶם, וְכֵן כָּל הִשְׁתַּחֲוָאָה פְּשׁוּט יָדַיִם וְרַגְלַיִם הוּא:

ז׳ **וַיַּרְא יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וַיַּכִּרֵם וַיִּתְנַכֵּר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אִתָּם קָשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאַיִן בָּאתֶם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לִשְׁבָּר־אֹכֶל:**

ויתנכר אליהם. נַעֲשָׂה לָהֶם כְּנָכְרִי בִּדְבָרִים לְדַבֵּר קָשׁוֹת:

ח׳ **וַיַּכֵּר יוֹסֵף אֶת־אֶחָיו וְהֵם לֹא הִכִּרֻהוּ:**

ויכר יוסף וגו׳. לְפִי שֶׁהִנִּיחָם חֲתוּמֵי זָקָן:

והם לא הכרהו. שֶׁיָּצָא מֵאֶצְלָם בְּלֹא חָתִימַת זָקָן, וַעֲכְשָׁו בָּא בַּחֲתִימַת זָקָן (כתובות כ״ז):

וּמ״א **ויכר יוסף את אחיו** כְּשֶׁנִּמְסְרוּ בְיָדוֹ הִכִּיר שֶׁהֵם אֶחָיו וְרִחֵם עֲלֵיהֶם, וְהֵם לֹא הִכִּירוּהוּ כְּשֶׁנָּפַל בְּיָדָם לִנְהֹג בּוֹ אַחְוָה:

ט׳ **וַיִּזְכֹּר יוֹסֵף אֶת הַחֲלֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מְרַגְּלִים אַתֶּם לִרְאוֹת אֶת־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם:**

אשר חלם להם. עֲלֵיהֶם; וְיָדַע שֶׁנִּתְקַיְּמוּ שֶׁהֲרֵי הִשְׁתַּחֲווּ לוֹ:

ערות הארץ. גִּלּוּי הָאָרֶץ – מֵהֵיכָן הִיא נוֹחָה לִכְבֹּשׁ, כְּמוֹ אֶת מִקְרֵהּ הֶעֱרָה (ויקרא כ׳), וּכְמוֹ עֹרֶם וְעֶרְיָה (יחזקאל ט״ז) וְכֵן כָּל עֶרְוָה שֶׁבַּמִּקְרָא לְ׳ גִּלּוּי, וְתַ״אֵ בְּדִקָּא דְּאַרְעָא, כְּמוֹ בֶּדֶק הַבַּיִת (מלכים ב י״ב), רְעוּעַ הַבַּיִת, אֲבָל לֹא דְּקִדֵּק לְפָרְשׁוֹ אַחַר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא:

י׳ **וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנִי וַעֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר־אֹכֶל:**

לא אדני. לֹא תֹּאמַר כֵּן, שֶׁהֲרֵי עֲבָדֶיךָ בָּאוּ לִשְׁבָּר אֹכֶל:

י״א **כֻּלָּנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד נָחְנוּ כֵּנִים אֲנַחְנוּ לֹא־הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְּלִים:**

כלנו בני איש אחד נחנו. נִצְנְצָה בָּהֶם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ וּכְלָלוּהוּ עִמָּהֶם, שֶׁאַף הוּא בֶּן אֲבִיהֶם:

כנים. אֲמִתִּיִּים, כְּמוֹ כֵּן דִּבַּרְתָּ (שמות י׳), כֵּן בְּנוֹת צְלָפְחָד דּוֹבְרוֹת (במדבר כ״ז), וְעָבְרָתוֹ לֹא כֵן בַּדָּיו (ישעיהו ט״ז):

י״ב **וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם לֹא כִּי־עֶרְוַת הָאָרֶץ בָּאתֶם לִרְאוֹת:**

כי ערות הארץ באתם לראות. שֶׁהֲרֵי נִכְנַסְתֶּם בְּי׳ שַׁעֲרֵי הָעִיר, לָמָּה לֹא נִכְנַסְתֶּם בְּשַׁעַר א׳? (בראשית רבה):

י״ג **וַיֹּאמְרוּ שְׁנֵים עָשָׂר עֲבָדֶיךָ אַחִים | אֲנַחְנוּ בְּנֵי אִישׁ־אֶחָד בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְהִנֵּה הַקָּטֹן אֶת־אָבִינוּ הַיּוֹם וְהָאֶחָד אֵינֶנּוּ:**

ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו׳. וּבִשְׁבִיל אוֹתוֹ א׳ שֶׁאֵינֶנּוּ נִתְפַּזַּרְנוּ בָּעִיר לְבַקְּשׁוֹ:

י״ד **וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵכֶם לֵאמֹר מְרַגְּלִים אַתֶּם:**

הוא אשר דברתי. הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי שֶׁאַתֶּם מְרַגְּלִים, הוּא הָאֱמֶת וְהַנָּכוֹן, וְהוּ לְפִי פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ אָמַר לָהֶם וְאִלּוּ מְצָאתֶם אוֹתוֹ וְיִפְקְדוּ עֲלֵיכֶם מָמוֹן הַרְבֵּה, תִּפְדּוּהוּ? אָמְרוּ לוֹ הֵן, אָמַר לָהֶם וְאִם יֹאמְרוּ לָכֶם שֶׁלֹּא יַחֲזִירוּהוּ בְּשׁוּם מָמוֹן, מַה תַּעֲשׂוּ? אָמְרוּ לוֹ לְקָדְּ בָּאנוּ, לַהֲרֹג אוֹ לְהֵרֵג, אָמַר לָהֶם הוּא אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי אֲלֵיכֶם, לַהֲרֹג בְּנֵי הָעִיר בָּאתֶם, מְנַחֵשׁ אֲנִי בְּגָבִיעַ שֶׁלִּי שֶׁשְּׁנַיִם מִכֶּם הֶחֱרִיבוּ כְּרַךְ גָּדוֹל שֶׁל שְׁכֶם:

ט״ו בְּזֹאת תִּבָּחֲנוּ חַי פַּרְעֹה אִם־תֵּצְאוּ מִזֶּה כִּי אִם־בְּבֹוא אֲחִיכֶם הַקָּטֹן הֲנָּה:

חי פרעה. אִם יִחְיֶה פַּרְעֹה. כְּשֶׁהָיָה נִשְׁבָּע לַשֶּׁקֶר, הָיָה נִשְׁבָּע בְּחַיֵּי פַּרְעֹה:

אם תצאו מזה. מִן הַמָּקוֹם הַזֶּה:

ט״ז שִׁלְחוּ מִכֶּם אֶחָד וְיִקַּח אֶת־אֲחִיכֶם וְאַתֶּם הֵאָסְרוּ וְיִבָּחֲנוּ דִּבְרֵיכֶם הֲאֱמֶת אִתְּכֶם וְאִם־לֹא חַי פַּרְעֹה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם:

האמת אתכם. אִם אֱמֶת אִתְּכֶם, לְפִיכָךְ ה״א נָקוּד פַּתָּח, שֶׁהוּא כְּמוֹ בִּלְשׁוֹן תֵּמַהּ **ואם לא** תְּבִיאוּהוּ, **חי פרעה, כי מרגלים אתם:**

י״ז וַיֶּאֱסֹף אֹתָם אֶל־מִשְׁמָר שְׁלֹשֶׁת יָמִים:

משמר. בֵּית הָאֲסוּרִים:

י״ח וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי זֹאת עֲשׂוּ וְחְיוּ אֶת־הָאֱלֹהִים אֲנִי יָרֵא:

י״ט אִם־כֵּנִים אַתֶּם אֲחִיכֶם אֶחָד יֵאָסֵר בְּבֵית מִשְׁמַרְכֶם וְאַתֶּם לְכוּ הָבִיאוּ שֶׁבֶר רַעֲבוֹן בָּתֵּיכֶם:

בבית משמרכם. שֶׁאַתֶּם אֲסוּרִים בּוֹ עַכְשָׁו:

ואתם לכו הביאו. לְבֵית אֲבִיכֶם:

שבר רעבון בתיכם. מַה שֶּׁקָּנִיתֶם לְרַעֲבוֹן אַנְשֵׁי בָּתֵּיכֶם:

כ׳ וְאֶת־אֲחִיכֶם הַקָּטֹן תָּבִיאוּ אֵלַי וְיֵאָמְנוּ דִבְרֵיכֶם וְלֹא תָמֻתוּ וַיַּעֲשׂוּ־כֵן:

ויאמנו דבריכם. יִתְאַמְּתוּ וְיִתְקַיְּמוּ; כְּמוֹ אָמֵן אֶמֶן (במדבר ה׳), וּכְמוֹ, יֵאָמֵן נָא דְּבָרְךָ (מלכים א ח׳):

כ״א וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו אֲבָל ׀ אֲשֵׁמִים ׀ עַל־אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוֹ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמָעְנוּ עַל־כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת:

אבל. כְּתַרְגּוּמוֹ בְּקוּשְׁטָא, וְרָאִיתִי בִּב״ר לִישָׁנָא דְּרוֹמָאָה הוּא אֲבָל – בְּרַם:

באה אלינו. טַעֲמוֹ בַּבֵּי״ת, לְפִי שֶׁהוּא בִּלְשׁוֹן עָבָר, שֶׁכְּבָר בָּאָה, וְתַרְגּוּמוֹ אֲתַת לָנָא:

כ״ב וַיַּעַן רְאוּבֵן אֹתָם לֵאמֹר הֲלוֹא אָמַרְתִּי אֲלֵיכֶם ׀ לֵאמֹר אַל־תֶּחֱטְאוּ בַיֶּלֶד וְלֹא שְׁמַעְתֶּם וְגַם־דָּמוֹ הִנֵּה נִדְרָשׁ:

וגם דמו. אִתְּין וְגַמִּין רְבוּיִין – דָּמוֹ וְגַם דַּם הַנָּקִי:

כ״ג וְהֵם ׀ לֹא יָדְעוּ כִּי שֹׁמֵעַ יוֹסֵף כִּי הַמֵּלִיץ בֵּינֹתָם:

והם לא ידעו כי שמע יוסף. מֵבִין לְשׁוֹנָם, וּבְפָנָיו הָיוּ מְדַבְּרִים כֵּן:

כי המליץ בינתם. כִּי כְּשֶׁהָיוּ מְדַבְּרִים עִמּוֹ הָיָה הַמֵּלִיץ בֵּינֵיהֶם הַיּוֹדֵעַ לָשׁוֹן עִבְרִי וְלָשׁוֹן מִצְרִי, וְהָיָה מֵלִיץ דִּבְרֵיהֶם לְיוֹסֵף וְדִבְרֵי יוֹסֵף לָהֶם, לְכָךְ הָיוּ סְבוּרִים שֶׁאֵין יוֹסֵף מַכִּיר בְּלָשׁוֹן עִבְרִי:

המליץ. זֶה מְנַשֶּׁה:

כ״ד וַיִּסֹּב מֵעֲלֵיהֶם וַיֵּבְךְ וַיָּשָׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאִתָּם אֶת־שִׁמְעוֹן וַיֶּאֱסֹר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם:

ויסב מעליהם. נִתְרַחֵק מֵעֲלֵיהֶם שֶׁלֹּא יִרְאוּהוּ בּוֹכֶה:

ויבך. לְפִי שֶׁשָּׁמַע שֶׁהָיוּ מִתְחָרְטִין:

את שמעון. הוּא הִשְׁלִיכוֹ לַבּוֹר, הוּא שֶׁאָמַר לְלֵוִי הִנֵּה בַּעַל הַחֲלֹמוֹת הַלָּזֶה בָּא (בראשית רבה). דָּבָר אַחֵר נִתְכַּוֵּן יוֹסֵף לְהַפְרִידוֹ מִלֵּוִי, שֶׁמָּא יִתְיַעֲצוּ שְׁנֵיהֶם לַהֲרֹג אוֹתוֹ:

ויאסר אתו לעיניהם. לֹא אֲסָרוֹ אֶלָּא לְעֵינֵיהֶם, וְכֵיוָן שֶׁיָּצְאוּ הוֹצִיאוֹ וְהֶאֱכִילוֹ וְהִשְׁקָהוּ (בראשית רבה):

כ״ה וַיְצַו יוֹסֵף וַיְמַלְאוּ אֶת־כְּלֵיהֶם֮ בָּר֒ וּלְהָשִׁיב כַּסְפֵּיהֶם֮ אִ֣ישׁ אֶל־שַׂקּוֹ֒ וְלָתֵת לָהֶם֙ צֵדָ֔ה לַדָּ֖רֶךְ וַיַּ֣עַשׂ לָהֶ֑ם כֵּֽן׃

כ״ו וַיִּשְׂאוּ֙ אֶת־שִׁבְרָ֔ם עַל־חֲמֹרֵיהֶ֖ם וַיֵּלְכ֥וּ מִשָּֽׁם׃

כ״ז וַיִּפְתַּ֤ח הָאֶחָד֙ אֶת־שַׂקּ֔וֹ לָתֵ֥ת מִסְפּוֹא֖ לַחֲמֹר֑וֹ בַּמָּלוֹן֙ וַיַּ֣רְא אֶת־כַּסְפּ֔וֹ וְהִנֵּה־הוּא֙ בְּפִ֣י אַמְתַּחְתּ֔וֹ׃

ויפתח האחד. הוּא לֵוִי, שֶׁנִּשְׁאַר יָחִיד מִשִּׁמְעוֹן בֶּן זוּגוֹ:

במלון. בַּמָּקוֹם שֶׁלָּנוּ בַּלַּיְלָה:

אמתחתו. הוּא שַׂק:

כ״ח וַיֹּ֣אמֶר אֶל־אֶחָיו֮ הוּשַׁ֣ב כַּסְפִּי֒ וְגַם֙ הִנֵּ֣ה בְאַמְתַּחְתִּ֔י וַיֵּצֵ֥א לִבָּ֖ם וַיֶּחֶרְד֑וּ אִ֣ישׁ אֶל־אָחִיו֮ לֵאמֹר֒ מַה־זֹּ֣את עָשָׂ֤ה אֱלֹהִים֙ לָ֔נוּ׃

וגם הנה באמתחתי. גַּם הַכֶּסֶף בּוֹ עִם הַתְּבוּאָה:

מה זאת עשה אלהים לנו. לַהֲבִיאֵנוּ לִידֵי עֲלִילָה זוֹ, שֶׁלֹּא הוּשַׁב אֶלָּא לְהִתְעוֹלֵל עָלֵינוּ:

כ״ט וַיָּבֹ֣אוּ אֶל־יַעֲקֹ֣ב אֲבִיהֶם֮ אַ֣רְצָה כְּנָעַן֒ וַיַּגִּ֣ידוּ לוֹ֮ אֵת֮ כָּל־הַקֹּרֹ֣ת אֹתָם֒ לֵאמֹ֔ר׃

ל׳ דִּבֶּ֨ר הָאִ֜ישׁ אֲדֹנֵ֣י הָאָ֗רֶץ אִתָּ֛נוּ קָשׁ֖וֹת וַיִּתֵּ֣ן אֹתָ֑נוּ כְּמְרַגְּלִ֖ים אֶת־הָאָֽרֶץ׃

ל״א וַנֹּ֤אמֶר אֵלָיו֙ כֵּנִ֣ים אֲנָ֔חְנוּ לֹ֥א הָיִ֖ינוּ מְרַגְּלִֽים׃

ל״ב שְׁנֵים־עָשָׂ֣ר אֲנַ֗חְנוּ אַחִ֛ים בְּנֵ֥י אָבִ֖ינוּ הָאֶחָ֣ד אֵינֶ֑נּוּ וְהַקָּטֹ֗ן הַיּוֹם֙ אֶת־אָבִ֔ינוּ בְּאֶ֖רֶץ כְּנָֽעַן׃

ל״ג וַיֹּ֨אמֶר אֵלֵ֜ינוּ הָאִ֣ישׁ אֲדֹנֵ֣י הָאָ֗רֶץ בְּזֹ֤את אֵדַע֙ כִּי֙ כֵּנִ֣ים אַתֶּ֔ם אַחֵיכֶ֥ם הָאֶחָ֖ד הַנִּ֣יחוּ אִתִּ֑י וְאֶת־רַעֲבֹ֥ן בָּתֵּיכֶ֖ם קְח֥וּ וָלֵֽכוּ׃

ל״ד וְהָבִ֣יאוּ אֶת־אֲחִיכֶ֣ם הַקָּטֹ֔ן אֵלָ֑י וְאֵדְעָ֗ה כִּ֤י לֹא֙ מְרַגְּלִ֣ים אַתֶּ֔ם כִּ֥י כֵנִ֖ים אַתֶּ֑ם אֶת־אֲחִיכֶם֙ אֶתֵּ֣ן לָכֶ֔ם וְאֶת־הָאָ֖רֶץ תִּסְחָֽרוּ׃

ואת הארץ תסחרו. תְּסוֹבְבוּ; וְכָל לְשׁוֹן סוֹחֲרִים וּסְחוֹרָה עַל שֵׁם שֶׁמְּחַזְּרִים וְסוֹבְבִים אַחַר הַפְּרַקְמַטְיָא:

ל״ה וַיְהִ֗י הֵ֚ם מְרִיקִ֣ים שַׂקֵּיהֶם֒ וְהִנֵּה־אִ֣ישׁ צְרוֹר־כַּסְפּ֔וֹ בְּשַׂקּ֑וֹ וַיִּרְא֣וּ אֶת־צְרֹר֣וֹת כַּסְפֵּיהֶ֗ם הֵ֚מָּה וַאֲבִיהֶ֔ם וַיִּירָֽאוּ׃

צרור כספו. קֶשֶׁר כַּסְפּוֹ:

ל״ו וַיֹּ֤אמֶר אֲלֵהֶם֙ יַעֲקֹ֣ב אֲבִיהֶ֔ם אֹתִ֥י שִׁכַּלְתֶּ֖ם יוֹסֵ֣ף אֵינֶ֑נּוּ וְשִׁמְעוֹן֙ אֵינֶ֔נּוּ וְאֶת־בִּנְיָמִ֖ן תִּקָּ֑חוּ עָלַ֥י הָיוּ֙ כֻּלָּ֔נָה׃

אתי שכלתם. מְלַמֵּד שֶׁחֲשָׁדָן שֶׁמָּא הֲרָגוּהוּ אוֹ מְכָרוּהוּ כְּיוֹסֵף:

שכלתם. כָּל מִי שֶׁבָּנָיו אֲבוּדִים קָרוּי שַׁכּוּל:

ל״ז וַיֹּ֨אמֶר רְאוּבֵ֜ן אֶל־אָבִ֗יו לֵאמֹר֙ אֶת־שְׁנֵ֣י בָנַ֔י תָּמִ֖ית אִם־לֹ֣א אֲבִיאֶ֑נּוּ אֵלֶ֙יךָ֙ תְּנָ֣ה אֹת֔וֹ עַל־יָדִ֖י וַאֲנִ֥י אֲשִׁיבֶ֖נּוּ אֵלֶֽיךָ׃

ל״ח וַיֹּ֣אמֶר לֹא־יֵרֵ֥ד בְּנִ֖י עִמָּכֶ֑ם כִּי־אָחִ֥יו מֵ֛ת וְה֥וּא לְבַדּ֖וֹ נִשְׁאָ֑ר וּקְרָאָ֨הוּ אָס֜וֹן בַּדֶּ֤רֶךְ אֲשֶׁר֙ תֵּלְכ֣וּ־בָ֔הּ וְהוֹרַדְתֶּ֥ם אֶת־שֵׂיבָתִ֖י בְּיָג֥וֹן שְׁאוֹלָֽה׃

לא ירד בני עמכם. לֹא קִבֵּל דְּבָרָיו שֶׁל רְאוּבֵן, אָמַר בְּכוֹר שׁוֹטֶה הוּא זֶה, הוּא אוֹמֵר לְהָמִית בָּנָיו, וְכִי בָּנָיו הֵם וְלֹא בָּנַי? (בראשית רבה):

פרק מ״ג

א וְהָרָעָב כָּבֵד בָּאָרֶץ׃

ב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל אֶת־הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הֵבִיאוּ מִמִּצְרַיִם וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם אֲבִיהֶם שֻׁבוּ שִׁבְרוּ־לָנוּ מְעַט־אֹכֶל׃

כאשר כלו לאכל. יְהוּדָה אָמַר לָהֶם הַמְתִינוּ לָזֶקֶן עַד שֶׁתִּכְלֶה פַּת מִן הַבַּיִת (בראשית רבה)׃

כאשר כלו. כַּד שֵׁצִיאוּ, וְהַמְתַרְגֵּם כַּד סַפִּיקוּ טוֹעֶה; כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ הַגְּמַלִּים לִשְׁתּוֹת מְתָרְגָּם כַּד סַפִּיקוּ – כְּשֶׁשָּׁתוּ דֵּי סִפּוּקָם הוּא גְּמַר שְׁתִיָּתָם; אֲבָל זֶה כַּאֲשֶׁר כִּלּוּ לֶאֱכֹל, כַּאֲשֶׁר תַּם הָאֹכֶל הוּא, וּמְתַרְגְּמִינָן כַּד שֵׁצִיאוּ׃

ג וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְהוּדָה לֵאמֹר הָעֵד הֵעִד בָּנוּ הָאִישׁ לֵאמֹר לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃

העד העד. לְשׁוֹן הַתְרָאָה שֶׁסְּתָם הַתְרָאָה מַתְרֶה בּוֹ בְּפָנֵי עֵדִים, וְכֵן הַעִדֹתִי בָּאֲבוֹתֵיכֶם (ירמיהו י״א); רֵד הָעֵד בָּעָם (שמות י״ט)׃

לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם. לֹא תִרְאוּנִי בְּלֹא אֲחִיכֶם אִתְּכֶם; וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם אֶלָּהֵן כַּד אֲחוּכוֹן עִמְּכוֹן, יִשֵּׁב הַדָּבָר עַל אָפְנוֹ וְלֹא דִּקְדֵּק לְתַרְגֵּם אַחַר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא׃

ד אִם־יֶשְׁךָ מְשַׁלֵּחַ אֶת־אָחִינוּ אִתָּנוּ נֵרְדָה וְנִשְׁבְּרָה לְךָ אֹכֶל׃

ה וְאִם־אֵינְךָ מְשַׁלֵּחַ לֹא נֵרֵד כִּי־הָאִישׁ אָמַר אֵלֵינוּ לֹא־תִרְאוּ פָנַי בִּלְתִּי אֲחִיכֶם אִתְּכֶם׃

ו וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לָמָּה הֲרֵעֹתֶם לִי לְהַגִּיד לָאִישׁ הֲעוֹד לָכֶם אָח׃

ז וַיֹּאמְרוּ שָׁאוֹל שָׁאַל־הָאִישׁ לָנוּ וּלְמוֹלַדְתֵּנוּ לֵאמֹר הַעוֹד אֲבִיכֶם חַי הֲיֵשׁ לָכֶם אָח וַנַּגֶּד־לוֹ עַל־פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הֲיָדוֹעַ נֵדַע כִּי יֹאמַר הוֹרִידוּ אֶת־אֲחִיכֶם׃

לנו ולמולדתנו. לְמִשְׁפְּחוֹתֵנוּ. וּמִדְרָשׁוֹ אֲפִלּוּ עֲצֵי עֲרִיסוֹתֵנוּ גִּלָּה לָנוּ׃

ונגד לו. שֶׁיֵּשׁ לָנוּ אָב וְאָח׃

על פי הדברים האלה. עַל פִּי שְׁאֵלוֹתָיו אֲשֶׁר שָׁאַל, הֵזַקְנוּנוּ לְהַגִּיד׃

כי יאמר. אֲשֶׁר יֹאמַר, כִּי מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אִם וְאִם מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אֲשֶׁר; חֲרֵי זֶה שִׁמּוּשׁ אֶחָד מֵאַרְבַּע לְשׁוֹנוֹתָיו שֶׁמְּשַׁמֵּשׁ כִּי, וְהוּא אִם, שֶׁהֲרֵי כִּי זֶה כְּמוֹ אִם, כְּמוֹ עַד אִם דִּבַּרְתִּי דְּבָרַי (בראשית כ״ד:ל״ג)׃

ח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל־יִשְׂרָאֵל אָבִיו שִׁלְחָה הַנַּעַר אִתִּי וְנָקוּמָה וְנֵלֵכָה וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת גַּם־אֲנַחְנוּ גַם־אַתָּה גַּם־טַפֵּנוּ׃

ונחיה. נִצְנְצָה בּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, עַל יְדֵי הֲלִיכָה זוֹ תְּחִי רוּחֵךְ, שֶׁנֶּאֱמַר וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם (בראשית מ״ה)׃

ולא נמות. בְּרָעָב; בִּנְיָמִין סָפֵק יִתָּפֵשׂ סָפֵק לֹא יִתָּפֵשׂ, וְאָנוּ כֻּלָּנוּ מֵתִים בָּרָעָב אִם לֹא נֵלֵךְ, מוּטָב שֶׁתַּנִּיחַ אֶת הַסָּפֵק וְתִתְפֹּשׂ אֶת הַוַּדַּאי׃

ט אָנֹכִי אֶעֶרְבֶּנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֶׁנּוּ אִם־לֹא הֲבִיאֹתִיו אֵלֶיךָ וְהִצַּגְתִּיו לְפָנֶיךָ וְחָטָאתִי לְךָ כָּל־הַיָּמִים׃

והצגתיו לפניך. שֶׁלֹּא אֲבִיאֶנּוּ אֵלֶיךָ מֵת, כִּי אִם חַי׃

וחטאתי לך כל הימים. לָעוֹלָם הַבָּא׃

י כִּי לוּלֵא הִתְמַהְמָהְנוּ כִּי־עַתָּה שַׁבְנוּ זֶה פַּעֲמָיִם׃

לולא התמהמנו עַל יָדְךָ, כְּבָר הָיִינוּ שָׁבִים עִם שִׁמְעוֹן וְלֹא נִצְטַעֲרְתָּ כָּל הַיָּמִים הַלָּלוּ׃

יא וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם־כֵּן ׀ אֵפוֹא זֹאת עֲשׂוּ קְחוּ מִזִּמְרַת הָאָרֶץ בִּכְלֵיכֶם וְהוֹרִידוּ לָאִישׁ מִנְחָה מְעַט צֳרִי וּמְעַט דְּבַשׁ נְכֹאת וָלֹט בָּטְנִים וּשְׁקֵדִים׃

אפוא. לְשׁוֹן יֶתֶר הוּא, לְתַקֵּן מִלָּה בְּלָשׁוֹן עִבְרִי, אִם כֵּן אֶזְדַּקֵּק לַעֲשׂוֹת, שֶׁאֶשְׁלָחֵנוּ עִמָּכֶם, צָרִיךְ אֲנִי לַחֲזֹר וּלְבַקֵּשׁ אַיֵּה פֹּה תַּקָּנָה וְעֵצָה לְהַשִּׂיאָכֶם, וְאוֹמֵר אֲנִי **זאת עשו**:

מזמרת הארץ. מִדְּמְשַׁבַּח בְּאַרְעָא – שֶׁהַכֹּל מְזַמְּרִים עָלָיו כְּשֶׁהוּא בָּא לָעוֹלָם:

נכאת. שַׂעֲוָה:

בטנים. לֹא יָדַעְתִּי מַה הֵם, וּבְפֵרוּשֵׁי א״ב שֶׁל רַבִּי מָכִיר רָאִיתִי פשט״ציאס וְדוֹמֶה לִי שֶׁהֵם אֲפַרְסְקִין:

י״ב **וְכֶסֶף מִשְׁנֶה קְחוּ בְיֶדְכֶם וְאֶת־הַכֶּסֶף הַמּוּשָׁב בְּפִי אַמְתְּחֹתֵיכֶם תָּשִׁיבוּ בְיֶדְכֶם אוּלַי מִשְׁגֶּה הוּא:**

וכסף משנה. פִּי שְׁנַיִם כָּרִאשׁוֹן:

קחו בידכם. לִשְׁבֹּר אֹכֶל, שָׁמָּא הוּסַּק הַשַּׁעַר:

אולי משגה הוא. שָׁמָּא הַמְּמַנֶּה עַל הַבַּיִת שְׁכָחוֹ שׁוֹגֵג:

י״ג **וְאֶת־אֲחִיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל־הָאִישׁ:**

י״ד **וְאֵל שַׁדַּי יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים לִפְנֵי הָאִישׁ וְשִׁלַּח לָכֶם אֶת־אֲחִיכֶם אַחֵר וְאֶת־בִּנְיָמִין וַאֲנִי כַּאֲשֶׁר שָׁכֹלְתִּי שָׁכָלְתִּי:**

ואל שדי. מֵעַתָּה אֵינְכֶם חֲסֵרִים כְּלוּם אֶלָּא תְּפִלָּה, הֲרֵינִי מִתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם:

אל שדי. שֶׁדַּי בִּנְתִינַת רַחֲמָיו וּכְדֵי הַיְכֹלֶת בְּיָדוֹ לִתֵּן, יִתֵּן לָכֶם רַחֲמִים, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ מִי שֶׁאָמַר לָעוֹלָם דַּי, יֹאמַר דַּי לְצָרוֹתַי, שֶׁלֹּא שָׁקַטְתִּי מִנְּעוּרַי, צָרַת לָבָן, צָרַת עֵשָׂו, צָרַת רָחֵל, צָרַת דִּינָה, צָרַת יוֹסֵף, צָרַת שִׁמְעוֹן, צָרַת בִּנְיָמִין:

ושלח לכם. וְיִפְטָר לְכוֹן כְּתַרְגּוּמוֹ – יְפַטָּרְנוּ מֵאֶסוּרָיו, לְשׁוֹן לַחָפְשִׁי יְשַׁלְּחֶנּוּ (שמות כ״א), וְאֵינוֹ נוֹפֵל בַּתַּרְגּוּם לְשׁוֹן וַיִּשְׁלַח, שֶׁהֲרֵי לְשָׁם הֵם הוֹלְכִים אֶצְלוֹ:

את אחיכם. זֶה שִׁמְעוֹן:

אחר. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ נִזְרְקָה בּוֹ, לְרַבּוֹת יוֹסֵף (בראשית רבה):

ואני. עַד שׁוּבְכֶם אֶהְיֶה שַׁכּוּל מְפֻקָּק:

כאשר שכלתי. מִיּוֹסֵף וּמִשִּׁמְעוֹן:

שכלתי. מִבִּנְיָמִין:

ט״ו **וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת־הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֶה־כֶּסֶף לָקְחוּ בְיָדָם וְאֶת־בִּנְיָמִן וַיָּקֻמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרַיִם וַיַּעַמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף:**

ואת בנימין. מְתַרְגְּמִינַן וּדְבָרוּ יָת בִּנְיָמִין, לְפִי שֶׁאֵין לְקִיחַת הַכֶּסֶף וּלְקִיחַת הָאָדָם שָׁוֶה בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי; בְּדָבָר הַנִּקָּח בְּיָד מְתַרְגְּמִינַן וּנְסִיב, וְדָבָר הַנִּקָּח בְּהַנְהָגַת דְּבָרִים, מְתַרְגְּמִינַן וּדְבַר:

ט״ז **וַיַּרְא יוֹסֵף אִתָּם ׀ אֶת־בִּנְיָמִין וַיֹּאמֶר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ הָבֵא אֶת־הָאֲנָשִׁים הַבַּיְתָה וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן כִּי אִתִּי יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בַּצָּהֳרָיִם:**

וטבח טבח והכן. כְּמוֹ וְלִטְבֹּחַ טֶבַח וּלְהָכִין, וְאֵין טִבּוּחַ לְשׁוֹן צִוּוּי, שֶׁהָיָה לוֹ לוֹמַר וּטְבַח:

בצהרים. זֶה מְתֻרְגָּם בְּשֵׁירוּתָא, שֶׁהוּא לְשׁוֹן סְעוּדָה רִאשׁוֹנָה בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי וּבְלַעַז דיזנ״ר, וְיֵשׁ הַרְבֵּה בַּתַּלְמוּד, שָׁדָא לְכַלְבָּא שֵׁירוּתֵהּ; בָּצַע אַפּוּלָא שֵׁירוּתָא, אֲבָל כָּל תַּרְגּוּם שֶׁל צָהֳרַיִם טִיהֲרָא:

י״ז **וַיַּעַשׂ הָאִישׁ כַּאֲשֶׁר אָמַר יוֹסֵף וַיָּבֵא הָאִישׁ אֶת־הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף:**

י״ח **וַיִּירְאוּ הָאֲנָשִׁים כִּי הוּבְאוּ בֵּית יוֹסֵף וַיֹּאמְרוּ עַל־דְּבַר הַכֶּסֶף הַשָּׁב בְּאַמְתְּחֹתֵינוּ בַּתְּחִלָּה אֲנַחְנוּ מוּבָאִים לְהִתְגֹּלֵל עָלֵינוּ וּלְהִתְנַפֵּל עָלֵינוּ וְלָקַחַת אֹתָנוּ לַעֲבָדִים וְאֶת־חֲמֹרֵינוּ:**

ויראו האנשים. כָּתוּב הוּא בְּשֶׁנֵּי יוֹד״ין, וְתַרְגּוּמוֹ וּדְחִילוּ:

כי הובאו בית יוסף. וְאֵין דֶּרֶךְ שְׁאָר הַבָּאִים לִשְׁבֹּר בָּר לָלוּן בְּבֵית יוֹסֵף, כִּי אִם בְּפַנְדָּקָאוֹת שֶׁבָּעִיר: **ויראו.** שֶׁאֵין זֶה אֶלָּא לְאָסְפָם אֶל מִשְׁמָר:

אנחנו מובאים. אֶל תּוֹךְ הַבַּיִת הַזֶּה:

להתגלל. לְהִיוֹת מִתְגַּלְגֶּלֶת עָלֵינוּ עֲלִילַת הַכֶּסֶף וְלִהְיוֹתָהּ נוֹפֶלֶת עָלֵינוּ; וְאַנְקְלוֹס שֶׁתִּרְגֵּם וּלְאִסְתַּקָּפָא עֲלָנָא הוּא לְשׁוֹן לְהִתְעוֹלֵל, כְּדִמְתַרְגְּמִינַן עֲלִילַת דְּבָרִים – תַּסְקוּפֵי מִלִּין, וְלֹא תִרְגְּמוּ אַחַר לְשׁוֹן הַמִּקְרָא וּלְהִתְגּוֹלֵל שֶׁתִּרְגֵּם לְאִתְרַבְרָבָא, הוּא לְשׁוֹן גֵּלַת הַזָּהָב (קהלת י״ב), וְהַצַּב גֻּלָּתָהּ הֹעֲלָתָהּ (נחום ב׳), שֶׁהוּא לְשׁוֹן מַלְכוּת:

י״ט **וַיִּגְּשׁוּ֙ אֶל־הָאִ֣ישׁ אֲשֶׁ֔ר עַל־בֵּ֖ית יוֹסֵ֑ף וַיְדַבְּרוּ֙ אֵלָ֔יו פֶּ֖תַח הַבָּֽיִת׃**

כ׳ **וַיֹּ֕אמְרוּ בִּ֥י אֲדֹנִ֖י יָרֹ֣ד יָרַ֑דְנוּ בַּתְּחִלָּ֖ה לִשְׁבָּר־אֹֽכֶל׃**

בי אדני. לְשׁוֹן בַּעְיָא וְתַחֲנוּנִים הוּא, בְּלָשׁוֹן אֲרַמִּי בַּיָּא בַּיָּא (יבמות צ״ז:, סנהדרין ס״ד.):

ירד ירדנו. יְרִידָה הִיא לָנוּ, רְגִילִים הָיִינוּ לְפָרְנֵס אֲחֵרִים, עַכְשָׁו אָנוּ צְרִיכִים לָךְ (בראשית רבה):

כ״א **וַיְהִ֗י כִּֽי־בָ֤אנוּ אֶל־הַמָּלוֹן֙ וַנִּפְתְּחָ֣ה אֶת־אַמְתְּחֹתֵ֔ינוּ וְהִנֵּ֥ה כֶסֶף־אִ֖ישׁ בְּפִ֣י אַמְתַּחְתּ֑וֹ כַּסְפֵּ֙נוּ֙ בְּמִשְׁקָלֹ֔ו וַנָּשֶׁב֥ אֹת֛וֹ בְּיָדֵ֖נוּ׃**

כ״ב **וְכֶ֣סֶף אַתֵּ֗ר הוֹרַדְנוּ֙ בְּיָדֵ֔נוּ לִשְׁבָּר־אֹ֑כֶל לֹ֤א יָדַ֙עְנוּ֙ מִ֣י שָׂ֔ם כַּסְפֵּ֖נוּ בְּאַמְתְּחֹתֵֽינוּ׃**

כ״ג **וַיֹּ֕אמֶר שָׁל֥וֹם לָכֶ֖ם אַל־תִּירָ֑אוּ אֱלֹהֵיכֶ֣ם וֵאלֹהֵ֣י אֲבִיכֶ֗ם נָתַ֨ן לָכֶ֤ם מַטְמוֹן֙ בְּאַמְתְּחֹתֵיכֶ֔ם כַּסְפְּכֶ֖ם בָּ֣א אֵלָ֑י וַיֹּצֵ֥א אֲלֵהֶ֖ם אֶת־שִׁמְעֽוֹן׃**

אלהיכם. בִּזְכוּתְכֶם, וְאִם אֵין זְכוּתְכֶם כְּדַאי, **ואלהי אביכם**, בִּזְכוּת אֲבִיכֶם **נתן לכם מטמון**:

כ״ד **וַיָּבֵ֤א הָאִישׁ֙ אֶת־הָאֲנָשִׁ֔ים בֵּיתָ֖ה יוֹסֵ֑ף וַיִּתֵּ֤ן מַ֙יִם֙ וַיִּרְחֲצ֣וּ רַגְלֵיהֶ֔ם וַיִּתֵּ֥ן מִסְפּ֖וֹא לַחֲמֹרֵיהֶֽם׃**

ויבא האיש. הֲבָאָה אַחַר הֲבָאָה, לְפִי שֶׁהָיוּ דוֹחֲפִים אוֹתוֹ לַחוּץ עַד שֶׁדִּבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבַּיִת; וּמְשֻׁאָמַר לָהֶם שָׁלוֹם לָכֶם, נִמְשְׁכוּ וּבָאוּ אַחֲרָיו:

כ״ה **וַיָּכִ֙ינוּ֙ אֶת־הַמִּנְחָ֔ה עַד־בֹּ֥וא יוֹסֵ֖ף בַּצָּהֳרָ֑יִם כִּ֣י שָׁמְע֗וּ כִּֽי־שָׁם֙ יֹאכְל֣וּ לָ֔חֶם׃**

ויכינו. הִזְמִינוּ, עִטְּרוּהָ בְּכֵלִים נָאִים:

כ״ו **וַיָּבֹ֣א יוֹסֵף֮ הַבַּ֣יְתָה֒ וַיָּבִ֨יאוּ לוֹ֙ אֶת־הַמִּנְחָ֔ה אֲשֶׁר־בְּיָדָ֖ם הַבַּ֣יְתָה֑ וַיִּשְׁתַּחֲווּ־לֹ֖ו אָֽרְצָה׃**

הביתה. מִפְּרוֹזְדּוֹר לְטְרַקְלִין:

כ״ז **וַיִּשְׁאַ֤ל לָהֶם֙ לְשָׁל֔וֹם וַיֹּ֕אמֶר הֲשָׁל֥וֹם אֲבִיכֶ֖ם הַזָּקֵ֣ן אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּ֑ם הַעוֹדֶ֥נּוּ חָֽי׃**

כ״ח **וַיֹּאמְר֣וּ שָׁלֹ֗ום לְעַבְדְּךָ֙ לְאָבִ֣ינוּ עוֹדֶ֔נּוּ חָ֖י וַיִּקְּד֑וּ (וישתחו) [וַיִּשְׁתַּחֲוּ֖וּ]׃**

ויקדו וישתחוו. עַל שְׁאֵלַת שָׁלוֹם קִידָה – כְּפִיפַת קָדְקֹד; הִשְׁתַּחֲוָאָה – מִשְׁתַּטֵּחַ לָאָרֶץ:

כ״ט **וַיִּשָּׂ֤א עֵינָיו֙ וַיַּ֣רְא אֶת־בִּנְיָמִ֣ין אָחִ֔יו בֶּן־אִמּ֑וֹ וַיֹּ֗אמֶר הֲזֶ֤ה אֲחִיכֶם֙ הַקָּטֹ֣ן אֲשֶׁר־אֲמַרְתֶּ֣ם אֵלַ֔י וַיֹּאמַ֕ר אֱלֹהִ֥ים יָחְנְךָ֖ בְּנִֽי׃**

אלהים יחנך בני. בִּשְׁאָר שְׁבָטִים שָׁמַעְנוּ חֲנִינָה אֲשֶׁר חָנַן אֱלֹהִים אֶת עַבְדֶּךָ (בראשית ל״ג), וּבִנְיָמִין עֲדַיִן לֹא נוֹלַד, לְכָךְ בֵּרְכוֹ יוֹסֵף בַּחֲנִינָה:

ל׳ **וַיְמַהֵ֥ר יוֹסֵ֖ף כִּֽי־נִכְמְר֣וּ רַחֲמָ֑יו אֶל־אָחִ֔יו וַיְבַקֵּ֖שׁ לִבְכּ֥וֹת וַיָּבֹ֛א הַחַדְרָ֖ה וַיֵּ֥בְךְּ שָֽׁמָּה׃**

כי נכמרו רחמיו. שְׁאָלוֹ יֵשׁ לְךָ אָח מֵאֵם? אָמַר לוֹ אָח הָיָה לִי, וְאֵינִי יוֹדֵעַ הֵיכָן הוּא; יֵשׁ לְךָ בָּנִים? אָמַר לוֹ יֵשׁ לִי י׳, אָמַר לוֹ מַה שְׁמָם? אָמַר לוֹ בֶּלַע וָבֶכֶר וְגוֹ׳; אָמַר מַה טִיבָן שֶׁל שִׁמּוֹת הַלָּלוּ? אָמַר לוֹ כֻּלָּם עַל שֵׁם אָחִי וְהַצָּרוֹת אֲשֶׁר מְצָאוּהוּ, בֶּלַע שֶׁנִּבְלַע בֵּין הָאֻמּוֹת, בֶּכֶר שֶׁהָיָה בְּכוֹר לְאִמּי, אַשְׁבֵּאל שֶׁשְּׁבָאוּ אֵל, גֵּרָא שֶׁגָּר בְּאַכְסַנְיָא, וְנַעֲמָן שֶׁהָיָה נָעִים בְּיוֹתֵר, אֲחִי וָרֹאשׁ – אָחִי הָיָה וְרֹאשִׁי הָיָה, מַפִּים – מִפִּי אָבִי לָמַד, וְחֻפִּים – שֶׁלֹּא רָאָה חֻפָּתִי וְלֹא רָאִיתִי אֲנִי חֻפָּתוֹ, וָאָרְדְּ – שֶׁיָּרַד לְבֵין הָאֻמּוֹת, כִּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה, מִיָּד נִכְמְרוּ רַחֲמָיו:

נכמרו. נִתְחַמְּמוּ, וּבִלְשׁוֹן מִשְׁנָה עַל הַכְּמֶר שֶׁל זֵתִים, וּבְלָשׁוֹן אֲרַמִּי בְּמִכְמַר בִּשְׂרָא; וּבַמִּקְרָא עוֹרְנוּ כְּתַנּוּר נִכְמְרוּ (איכה ה׳), נִתְחַמְּמוּ וְנִקְמְטוּ קְמָטִים קְמָטִים מִפְּנֵי זַלְעָפוֹת רָעָב; כֵּן דֶּרֶךְ כָּל עוֹר כְּשֶׁמִּתְחַמְּמִין אוֹתוֹ נִקְמָט וְנִכְרָץ:

ל״א **וַיִּרְחַ֣ץ פָּנָ֔יו וַיֵּצֵ֖א וַיִּתְאַפַּ֑ק וַיֹּ֕אמֶר שִׂ֖ימוּ לָֽחֶם׃**

ויתאפק. נִתְאַמֵּץ; וְהוּא לְשׁוֹן אֲפִיקֵי מָגִנִּים (איוב מ״א), חָזָק, וְכֵן וּמְזִיחַ אֲפִיקִים רִפָּה (שם י״ב):

ל״ב וַיַּשִּׂימוּ לוֹ לְבַדּוֹ וְלָהֶם לְבַדָּם וְלַמִּצְרִיִּים הָאֹכְלִים אִתּוֹ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכְלוּן הַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת־הָעִבְרִים לֶחֶם כִּי־תוֹעֵבָה הוּא לְמִצְרָיִם:

כי תועבה הוא. דָּבָר שֶׁנְּאוּי הוּא לַמִּצְרִים לֶאֱכֹל אֶת הָעִבְרִים, וְאֶנְקְלוֹס נָתַן טַעַם לַדָּבָר:

ל״ג וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבְּכֹר כִּבְכֹרָתוֹ וְהַצָּעִיר כִּצְעִרָתוֹ וַיִּתְמְהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל־רֵעֵהוּ:

הבכור כבכרתו. מַכָּה בְּגָבְיַי וְקוֹרֵא רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן, לֵוִי, יְהוּדָה, יִשָּׂשכָר, וּזְבוּלֻן, בְּנֵי אֵם אַחַת, הָסֵבּוּ כְּסֵדֶר הַזֶּה, שֶׁהִיא סֵדֶר תּוֹלְדוֹתֵיכֶם, וְכֵן כֻּלָּם. כֵּינָן שֶׁהִגִּיעַ לְבִנְיָמִין, אָמַר זֶה אֵין לוֹ אֵם וַאֲנִי אֵין לִי אֵם, יֵשֵׁב אֶצְלִי:

ל״ד וַיִּשָּׂא מַשְׂאֹת מֵאֵת פָּנָיו אֲלֵהֶם וַתֵּרֶב מַשְׂאַת בִּנְיָמִן מִמַּשְׂאֹת כֻּלָּם חָמֵשׁ יָדוֹת וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עִמּוֹ:

משאת. מָנוֹת:

חמש ידות. חֻלְקוֹ עִם אֶחָיו, וּמַשְׂאַת יוֹסֵף וְאָסְנַת וּמְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם:

וישכרו עמו. וּמִיּוֹם שֶׁמְּכָרוּהוּ לֹא שָׁתוּ יַיִן וְלֹא הוּא שָׁתָה יַיִן, וְאוֹתוֹ הַיּוֹם שָׁתוּ (בראשית רבה):

פרק מ״ד

א׳ וַיְצַו אֶת־אֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ לֵאמֹר מַלֵּא אֶת־אַמְתְּחֹת הָאֲנָשִׁים אֹכֶל כַּאֲשֶׁר יוּכְלוּן שְׂאֵת וְשִׂים כֶּסֶף־אִישׁ בְּפִי אַמְתַּחְתּוֹ:

ב׳ וְאֶת־גְּבִיעִי גְּבִיעַ הַכֶּסֶף תָּשִׂים בְּפִי אַמְתַּחַת הַקָּטֹן וְאֶת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כִּדְבַר יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֵּר:

גביעי. כּוֹס אָרֹךְ, וְקוֹרִין לוֹ מדיר״נש בְּלַעַז:

ג׳ הַבֹּקֶר אוֹר וְהָאֲנָשִׁים שֻׁלְּחוּ הֵמָּה וַחֲמֹרֵיהֶם:

ד׳ הֵם יָצְאוּ אֶת־הָעִיר לֹא הִרְחִיקוּ וְיוֹסֵף אָמַר לַאֲשֶׁר עַל־בֵּיתוֹ קוּם רְדֹף אַחֲרֵי הָאֲנָשִׁים וְהִשַּׂגְתָּם וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לָמָּה שִׁלַּמְתֶּם רָעָה תַּחַת טוֹבָה:

ה׳ הֲלוֹא זֶה אֲשֶׁר יִשְׁתֶּה אֲדֹנִי בּוֹ וְהוּא נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ בּוֹ הֲרֵעֹתֶם אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם:

ו׳ וַיְשַׂגֵּם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם אֶת־הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

ז׳ וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לָמָּה יְדַבֵּר אֲדֹנִי כַּדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלִלָה לַעֲבָדֶיךָ מֵעֲשׂוֹת כַּדָּבָר הַזֶּה:

חלילה לעבדיך. חֵלִין הוּא לָנוּ, לְשׁוֹן גְּנַאי, וְתַרְגּוּם חַס לְעַבְדָּיךְ — חַס מֵאֵת הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא יְהִי עָלֵינוּ מֵעֲשׂוֹת זֹאת, וְהַרְבֵּה יֵשׁ בַּתַּלְמוּד ״חַס וְשָׁלוֹם״:

ח׳ הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מָצָאנוּ בְּפִי אַמְתְּחֹתֵינוּ הֱשִׁיבֹנוּ אֵלֶיךָ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵיךְ נִגְנֹב מִבֵּית אֲדֹנֶיךָ כֶּסֶף אוֹ זָהָב:

הן כסף אשר מצאנו. זֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה קַל וָחֹמֶר הָאֲמוּרִים בַּתּוֹרָה, וְכֻלָּן מְנוּיִין בְּבָ״ר:

ט׳ אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ מֵעֲבָדֶיךָ וָמֵת וְגַם־אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לַאדֹנִי לַעֲבָדִים:

י׳ וַיֹּאמֶר גַּם־עַתָּה כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן־הוּא אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה־לִּי עֶבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ נְקִיִּם:

גם עתה כדבריכם. אַף זוֹ מִן הַדִּין אֱמֶת כְּדִבְרֵיכֶם כֵּן הוּא, שֶׁכֻּלְּכֶם חַיָּבִין בַּדָּבָר — י׳ שֶׁנִּמְצֵאת גְּנֵבָה בְּיַד א׳ מֵהֶם כֻּלָּם נִתְפָּשִׂים, אֲבָל אֲנִי אֶעֱשֶׂה לָכֶם לִפְנִים מִשּׁוּרַת הַדִּין, אֲשֶׁר יִמָּצֵא אִתּוֹ יִהְיֶה לִי עָבֶד:

י״א וַיִּמַּהֲרוּ וַיּוֹרִדוּ אִישׁ אֶת־אַמְתַּחְתּוֹ אַרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אַמְתַּחְתּוֹ׃

י״ב וַיְחַפֵּשׂ בַּגָּדוֹל הֵחֵל וּבַקָּטֹן כִּלָּה וַיִּמָּצֵא הַגָּבִיעַ בְּאַמְתַּחַת בִּנְיָמִן׃

בגדול החל. שֶׁלֹּא יַרְגִּישׁוּ שֶׁהָיָה יוֹדֵעַ הֵיכָן הוּא׃

י״ג וַיִּקְרְעוּ שִׂמְלֹתָם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל־חֲמֹרוֹ וַיָּשֻׁבוּ הָעִירָה׃

ויעמס איש על חמרו. בַּעֲלֵי זְרוֹעַ הָיוּ, וְלֹא הֵצְרִכוּ לְסַיַּע זֶה אֶת זֶה לְטָעֹן׃

וישובו העירה. מְטֹרוֹפּוֹלִין הָיְתָה, וְהוּא אוֹמֵר הָעִירָה, הָעִיר כָּל שֶׁהוּא אֶלָּא שֶׁלֹּא הָיְתָה חֲשׁוּבָה בְּעֵינֵיהֶם אֶלָּא כְּעִיר בֵּינוֹנִית שֶׁל ״ בְּנֵי אָדָם לְעִנְיַן הַמִּלְחָמָה׃

י״ד וַיָּבֹא יְהוּדָה וְאֶחָיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדֶנּוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו אָרְצָה׃

עודנו שם. שֶׁהָיָה מַמְתִּין לָהֶם׃

ט״ו וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה־הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הֲלוֹא יְדַעְתֶּם כִּי־נַחֵשׁ יְנַחֵשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי׃

הלא ידעתם כי נחש ינחש וגו׳. הֲלֹא יְדַעְתֶּם כִּי אִישׁ חָשׁוּב כָּמוֹנִי יוֹדֵעַ לְנַחֵשׁ וְלָדַעַת מִדַּעַת וּמִסְבָּרָא וּבִינָה, כִּי אַתֶּם גְּנַבְתֶּם הַגָּבִיעַ׃

ט״ז וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה־נֹּאמַר לַאדֹנִי מַה־נְּדַבֵּר וּמַה־נִּצְטַדָּק הָאֱלֹהִים מָצָא אֶת־עֲוֹן עֲבָדֶיךָ הִנֶּנּוּ עֲבָדִים לַאדֹנִי גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אֲשֶׁר־נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ׃

האלהים מצא. יוֹדְעִים אָנוּ שֶׁלֹּא סָרַחְנוּ, אֲבָל מֵאֵת הַמָּקוֹם נִהְיְתָה לְהָבִיא לָנוּ זֹאת, מָצָא בַּעַל חוֹב מָקוֹם לִגְבּוֹת שְׁטַר חוֹבוֹ׃

מה נצטדק. לְשׁוֹן צֶדֶק, וְכֵן כָּל תֵּבָה שֶׁתְּחִלַּת יְסוֹדָהּ צָד״י וְהִיא בָּאָה לְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן מִתְפָּעֵל אוֹ נִתְפָּעֵל, נוֹתֵן טַ״ת בִּמְקוֹם תִּי״ו, וְאֵינוֹ נוֹתְנָהּ לִפְנֵי אוֹת רִאשׁוֹנָהּ שֶׁל יְסוֹד הַתֵּבָה אֶלָּא בְּאֶמְצַע אוֹתִיּוֹת הָעֵקֶר, כְּגוֹן נִצְטַדָּק מִגִּזְרַת צדק, וְיִצְטַבַּע מִגִּזְרַת צבע, וַיִּצְטָרְרוּ מִגִּזְרַת צְרִי אֲמוּנִים, הִצְטַיְּדוּ מִגִּזְרַת צֵדָה לַדָּרֶךְ. וְתֵבָה שֶׁתְּחִלָּתָהּ סָמֶ״ךְ אוֹ שִׁי״ן, כְּשֶׁהִיא מִתְפָּעֶלֶת, הַתָּי״ו מַפְרֶדֶת אֶת אוֹתִיּוֹת הָעֵקֶר, כְּגוֹן וְיִסְתַּבֵּל הֶחָגָב (קהלת י״ב), מִגִּזְרַת סבל ; מִשְׁתַּפֵּל חֲוִית בְּקַרְנַיָּא (דניאל ז׳), וְיִשְׁתַּמֵּר חֻקּוֹת עָמְרִי (מיכה ו׳) מִגִּזְרַת שמר ; וְסָר מֵרָע מִשְׁתּוֹלֵל (ישעיהו נ״ט), מִגִּזְרַת מוֹלִיךְ יוֹעֲצִים שׁוֹלָל (איוב י״ב), מִסְתּוֹלֵל בְּעַמִּי (שמות ט״ו), מִגִּזְרַת דֶּרֶךְ לֹא סְלוּלָה (ירמיהו י״ח)׃

י״ז וַיֹּאמֶר חָלִילָה לִּי מֵעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגָּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יִהְיֶה־לִּי עָבֶד וְאַתֶּם עֲלוּ לְשָׁלוֹם אֶל־אֲבִיכֶם׃ {ס}

י״ח וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוּדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנִי יְדַבֶּר־נָא עַבְדְּךָ דָבָר בְּאָזְנֵי אֲדֹנִי וְאַל־יִחַר אַפְּךָ בְּעַבְדֶּךָ כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה׃

ויגש אליו וגומר ... דבר באזני אדני. יִכָּנְסוּ דְּבָרַי בְּאָזְנֶיךָ׃

ואל יחר אפך. מִכָּאן אַתָּה לָמֵד שֶׁדִּבֵּר אֵלָיו קָשׁוֹת׃

כי כמוך כפרעה. חָשׁוּב אַתָּה בְּעֵינַי כְּמֶלֶךְ, וְהוּא פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ סוֹפְךָ לִלְקוֹת עָלָיו בְּצָרַעַת כְּמוֹ שֶׁלָּקָה פַּרְעֹה עַל יְדֵי זְקֵנְתִּי שָׂרָה עַל לַיְלָה אַחַת שֶׁעִכְּבָהּ (בראשית רבה). דָּבָר אַחֵר מַה פַּרְעֹה גּוֹזֵר וְאֵינוֹ מְקַיֵּם, מַבְטִיחַ וְאֵינוֹ עוֹשֶׂה, אַף אַתָּה כֵּן ; וְכִי זוֹ הִיא שִׂימַת עַיִן שֶׁאָמַרְתָּ לָשׂוּם עֵינְךָ עָלָיו ? דָּבָר אַחֵר, כִּי כָמוֹךָ כְּפַרְעֹה, אִם תַּקְנִיטֵנִי אֶהֱרֹג אוֹתְךָ וְאֶת אֲדוֹנֶךָ (בראשית רבה)׃

י״ט אֲדֹנִי שָׁאַל אֶת־עֲבָדָיו לֵאמֹר הֲיֵשׁ־לָכֶם אָב אוֹ־אָח׃

שאל את עבדיו. מִתְּחִלָּה בַּעֲלִילָה בָּאתָ עָלֵינוּ, לָמָּה הָיָה לְךָ לִשְׁאֹל כָּל אֵלֶּה ? בְּתֹךְ הֵיינוּ מְבַקְּשִׁים ? אוֹ אֲחוֹתֵנוּ אַתָּה מְבַקֵּשׁ ? וְאַף עַל פִּי כֵן

כ׳ וַנֹּאמֶר אֶל־אֲדֹנִי יֶשׁ־לָנוּ אָב זָקֵן וְיֶלֶד זְקֻנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת וַיִּוָּתֵר הוּא לְבַדּוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֲהֵבוֹ׃

ונאמר אל אדוני, לֹא כְּחַדְנוּ מִמְּךָ דָּבָר (בראשית רבה)׃

ואחיו מת. מִפְּנֵי הַיִּרְאָה הָיָה מוֹצִיא דְּבַר שֶׁקֶר מִפִּיו, אָמַר אִם אוֹמַר לוֹ שֶׁהוּא קַיָּם, יֹאמַר הֲבִיאוּהוּ אֵצְלִי׃

לבדו לאמו. מֵאוֹתוֹ הָאֵם אֵין לוֹ עוֹד אָח׃

כ״א וַתֹּאמֶר֙ אֶל־עַבְדֵּ֔יהָ הוֹרֵדָ֖הוּ אֵלַ֑י וְאָשִׂ֥ימָה עֵינַ֖י עָלָֽיו׃

כ״ב וַיֹּאמֶר֙ אֶל־אֲדֹנָ֔י לֹא־יוּכַ֥ל הַנַּ֖עַר לַעֲזֹ֣ב אֶת־אָבִ֑יו וְעָזַ֥ב אֶת־אָבִ֖יו וָמֵֽת׃

ועזב את אביו ומת. אִם יַעֲזֹב אֶת אָבִיו, הוֹאֲגִים אָנוּ שֶׁמָּא יָמוּת בַּדֶּרֶךְ, שֶׁהֲרֵי אִמּוֹ בַּדֶּרֶךְ מֵתָה׃

כ״ג וַתֹּאמֶר֙ אֶל־עַבְדֶּ֔יךָ אִם־לֹ֥א יֵרֵ֛ד אֲחִיכֶ֥ם הַקָּטֹ֖ן אִתְּכֶ֑ם לֹ֥א תֹסִפ֖וּן לִרְא֥וֹת פָּנָֽי׃

כ״ד וַיְהִ֣י כִֽי־עָלִ֗ינוּ אֶל־עַבְדְּךָ֙ אָבִ֔י וַנַּגֶּד־ל֖וֹ אֶת דִּבְרֵ֥י אֲדֹנִֽי׃

כ״ה וַיֹּ֣אמֶר אָבִ֔ינוּ שֻׁ֖בוּ שִׁבְרוּ־לָ֥נוּ מְעַט־אֹֽכֶל׃

כ״ו וַנֹּ֣אמֶר לֹ֔א נוּכַ֖ל לָרֶ֑דֶת אִם־יֵ֨שׁ אָחִ֜ינוּ הַקָּטֹ֤ן אִתָּ֙נוּ֙ וְיָרַ֣דְנוּ כִּי־לֹ֣א נוּכַ֔ל לִרְא֖וֹת פְּנֵ֣י הָאִ֑ישׁ וְאָחִ֥ינוּ הַקָּטֹ֖ן אֵינֶ֥נּוּ אִתָּֽנוּ׃

כ״ז וַיֹּ֣אמֶר עַבְדְּךָ֣ אָבִ֔י אֵלֵ֖ינוּ אַתֶּ֣ם יְדַעְתֶּ֑ם כִּ֚י שְׁנַ֣יִם יָלְדָ֔ה־לִּ֖י אִשְׁתִּֽי׃

כ״ח וַיֵּצֵ֥א הָאֶחָ֖ד מֵאִתִּ֑י וָאֹמַ֕ר אַ֚ךְ טָ֣רֹף טֹרָ֔ף וְלֹ֥א רְאִיתִ֖יו עַד־הֵֽנָּה׃

כ״ט וּלְקַחְתֶּ֨ם גַּם־אֶת־זֶ֜ה מֵעִ֣ם פָּנַ֗י וְקָרָ֥הוּ אָס֛וֹן וְהוֹרַדְתֶּ֥ם אֶת־שֵׂיבָתִ֖י בְּרָעָ֑ה שְׁאֹֽלָה׃

וקרהו אסון. שֶׁהַשָּׂטָן מְקַטְרֵג בְּשָׁעַת הַסַּכָּנָה (בראשית רבה)׃

והורדתם את שיבתי וגו׳. עַכְשָׁו כְּשֶׁהוּא אֶצְלִי, אֲנִי מִתְנַחֵם בּוֹ עַל אִמּוֹ וְעַל אָחִיו, וְאִם יָמוּת זֶה, דּוֹמֶה עָלַי שֶׁשִּׁלְשְׁתָּן מֵתוּ בְּיוֹם אֶחָד׃

ל׳ וְעַתָּ֗ה כְּבֹאִי֙ אֶל־עַבְדְּךָ֣ אָבִ֔י וְהַנַּ֖עַר אֵינֶ֣נּוּ אִתָּ֑נוּ וְנַפְשׁ֖וֹ קְשׁוּרָ֥ה בְנַפְשֽׁוֹ׃

ל״א וְהָיָ֗ה כִּרְאוֹתוֹ֙ כִּי־אֵ֣ין הַנַּ֔עַר וָמֵ֖ת וְהוֹרִ֣ידוּ עֲבָדֶ֗יךָ אֶת־שֵׂיבַ֤ת עַבְדְּךָ֙ אָבִ֔ינוּ בְּיָג֖וֹן שְׁאֹלָֽה׃

והיה כראותו כי אין הנער ומת. אָבִיו מִצָּרָתוֹ׃

ל״ב כִּ֣י עַבְדְּךָ֗ עָרַ֤ב אֶת־הַנַּ֙עַר֙ מֵעִ֣ם אָבִ֔י לֵאמֹ֗ר אִם־לֹ֤א אֲבִיאֶ֙נּוּ֙ אֵלֶ֔יךָ וְחָטָאתִי֙ לְאָבִ֔י כָּל־הַיָּמִֽים׃

כי עבדך ערב את הנער. וְאִם תֹּאמַר, לָמָּה אֲנִי נִכְנָס לַתְּגָר יוֹתֵר מִשְּׁאָר אַחַי? הֵם כֻּלָּם מִבַּחוּץ וַאֲנִי נִתְקַשַּׁרְתִּי בְקֶשֶׁר חָזָק לִהְיוֹת מְנֻדֶּה בב׳ עוֹלָמוֹת׃

ל״ג וְעַתָּ֗ה יֶשֶׁב־נָ֤א עַבְדְּךָ֙ תַּ֣חַת הַנַּ֔עַר עֶ֖בֶד לַאדֹנִ֑י וְהַנַּ֖עַר יַ֥עַל עִם־אֶחָֽיו׃

ישב נא עבדך וגו׳. לְכָל דָּבָר אֲנִי מְעֻלֶּה מִמֶּנּוּ, לִגְבוּרָה וּלְמִלְחָמָה וּלְשַׁמֵּשׁ (בראשית רבה)׃

ל״ד כִּֽי־אֵיךְ֩ אָעֱלֶ֨ה אֶל־אָבִ֜י וְהַנַּ֣עַר אֵינֶ֗נּוּ אִתִּי֙ פֶּן אֶרְאֶ֣ה בָּרָ֔ע אֲשֶׁ֥ר יִמְצָ֖א אֶת־אָבִֽי׃

פרק מ״ה

א׳ וְלֹא־יָכֹ֤ל יוֹסֵף֙ לְהִתְאַפֵּ֔ק לְכֹ֖ל הַנִּצָּבִ֣ים עָלָ֑יו וַיִּקְרָ֗א הוֹצִ֤יאוּ כָל־אִישׁ֙ מֵעָלַ֔י וְלֹא־עָמַ֥ד אִישׁ֙ אִתּ֔וֹ בְּהִתְוַדַּ֥ע יוֹסֵ֖ף אֶל־אֶחָֽיו׃

ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים. לֹא הָיָה יָכוֹל לִסְבֹּל שֶׁיִּהְיוּ מִצְרִים נִצָּבִים עָלָיו וְשׁוֹמְעִין שֶׁאֶחָיו מִתְבַּיְּשִׁין בְּהִוָּדְעוֹ לָהֶם׃

ב׳ וַיִּתֵּ֥ן אֶת־קֹל֖וֹ בִּבְכִ֑י וַיִּשְׁמְע֣וּ מִצְרַ֔יִם וַיִּשְׁמַ֖ע בֵּ֥ית פַּרְעֹֽה׃

וישמע בית פרעה. בֵּיתוֹ שֶׁל פַּרְעֹה, כְּלוֹמַר, עַבָדָיו וּבְנֵי בֵיתוֹ, וְאֵין זֶה לָשׁוֹן בַּיִת מַמָּשׁ, אֶלָּא כְּמוֹ בֵּית יִשְׂרָאֵל, בֵּית יְהוּדָה, מישנ״דה בְּלַעַז׃

ג׳ וַיֹּ֤אמֶר יוֹסֵף֙ אֶל־אֶחָ֔יו אֲנִ֖י יוֹסֵ֑ף הַעוֹד֙ אָבִ֣י חָ֔י וְלֹא־יָכְל֥וּ אֶחָ֖יו לַעֲנ֥וֹת אֹת֛וֹ כִּ֥י נִבְהֲל֖וּ מִפָּנָֽיו׃

נבהלו מפניו. מִפְּנֵי הַבּוּשָׁה׃

ד׳ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אֶחָיו גְּשׁוּ־נָא אֵלַי וַיִּגָּשׁוּ וַיֹּאמֶר אֲנִי֙ יוֹסֵף אֲחִיכֶ֔ם אֲשֶׁר־מְכַרְתֶּ֥ם אֹתִ֖י מִצְרָֽיְמָה׃

גשו נא אלי. רָאָה אוֹתָם נְסוֹגִים לְאָחוֹר, אָמַר עַכְשָׁו אֲנִי נִכְלָמִים, קָרָא לָהֶם בְּלָשׁוֹן רַכָּה וְתַחֲנוּנִים, וְהֶרְאָה לָהֶם שֶׁהוּא מָהוּל (בראשית רבה)׃

ה׳ וְעַתָּ֡ה | אַל־תֵּעָצְב֣וּ וְאַל־יִחַ֣ר בְּעֵינֵיכֶ֗ם כִּֽי־מְכַרְתֶּ֥ם אֹתִ֛י הֵ֖נָּה כִּ֥י לְמִחְיָ֑ה שְׁלָחַ֨נִי אֱלֹהִ֜ים לִפְנֵיכֶֽם׃

למחיה. לִהְיוֹת לָכֶם לְמִחְיָה׃

ו׳ כִּי־זֶ֣ה שְׁנָתַ֗יִם הָרָעָב֙ בְּקֶ֣רֶב הָאָ֔רֶץ וְע֥וֹד חֲמֵ֖שׁ שָׁנִ֑ים אֲשֶׁ֥ר אֵין־חָרִ֖ישׁ וְקָצִֽיר׃

כי זה שנתים הרעב. עִבְרוּ מִשְּׁנֵי הָרָעָב׃

ז׳ וַיִּשְׁלָחֵ֨נִי אֱלֹהִ֜ים לִפְנֵיכֶ֗ם לָשׂ֤וּם לָכֶם֙ שְׁאֵרִ֣ית בָּאָ֔רֶץ וּלְהַחֲיוֹת֥ לָכֶ֖ם לִפְלֵיטָ֥ה גְדֹלָֽה׃

ח׳ וְעַתָּ֡ה לֹא־אַתֶּם֩ שְׁלַחְתֶּ֨ם אֹתִ֜י הֵ֗נָּה כִּ֤י הָאֱלֹהִים֙ וַיְשִׂימֵ֣נִי לְאָ֔ב לְפַרְעֹ֖ה וּלְאָד֣וֹן לְכָל־בֵּיתוֹ֑ וּמֹשֵׁ֖ל בְּכָל־אֶ֥רֶץ מִצְרָֽיִם׃

לאב. לְחָבֵר וּלְפַטְרוֹן׃

ט׳ מַהֲרוּ֙ וַעֲל֣וּ אֶל־אָבִ֔י וַאֲמַרְתֶּ֥ם אֵלָ֖יו כֹּ֣ה אָמַ֣ר בִּנְךָ֣ יוֹסֵ֔ף שָׂמַ֥נִי אֱלֹהִ֖ים לְאָד֣וֹן לְכָל־מִצְרָ֑יִם רְדָ֥ה אֵלַ֖י אַל־תַּעֲמֹֽד׃

ועלו אל אבי. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל גְּבוֹהָה מִכָּל הָאֲרָצוֹת׃

י׳ וְיָשַׁבְתָּ֣ בְּאֶֽרֶץ־גֹּ֗שֶׁן וְהָיִ֙יתָ֙ קָר֣וֹב אֵלַ֔י אַתָּ֖ה וּבָנֶ֣יךָ וּבְנֵ֣י בָנֶ֑יךָ וְצֹאנְךָ֥ וּבְקָרְךָ֖ וְכָל־אֲשֶׁר־לָֽךְ׃

י״א וְכִלְכַּלְתִּ֥י אֹתְךָ֖ שָׁ֑ם כִּֽי־ע֤וֹד חָמֵשׁ֙ שָׁנִ֣ים רָעָ֔ב פֶּן־תִּוָּרֵ֥שׁ אַתָּ֖ה וּבֵיתְךָ֣ וְכָל־אֲשֶׁר־לָֽךְ׃

פן תורש. דִּלְמָא תִּתְמַסְכַּן, לְשׁוֹן מוֹרִישׁ וּמַעֲשִׁיר׃

י״ב וְהִנֵּ֣ה עֵֽינֵיכֶם֮ רֹא֣וֹת וְעֵינֵי֒ אָ֣חִי בִנְיָמִ֗ין כִּֽי־פִ֤י הַמְדַבֵּר֙ אֲלֵיכֶ֔ם

והנה עיניכם ראות. בִּכְבוֹדִי, וְשֶׁאֲנִי אָחִיכֶם שָׁאֲנִי מָהוּל כָּכֶם, וְעוֹד, **כי פי המדבר אליכם** בִּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ (בראשית רבה)׃

ועיני אחי בנימין. הִשְׁוָה אֶת כֻּלָּם יַחַד לוֹמַר, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁאֵין לִי שִׂנְאָה עַל בִּנְיָמִין אָחִי, שֶׁהֲרֵי לֹא הָיָה בְּמִכִּירָתִי, כָּךְ אֵין בְּלִבִּי שִׂנְאָה עֲלֵיכֶם׃

י״ג וְהִגַּדְתֶּ֣ם לְאָבִ֔י אֶת־כָּל־כְּבוֹדִ֖י בְּמִצְרַ֑יִם וְאֵ֨ת כָּל־אֲשֶׁ֤ר רְאִיתֶם֙ וּמִהַרְתֶּ֣ם וְהוֹרַדְתֶּ֔ם אֶת־אָבִ֖י הֵֽנָּה׃

י״ד וַיִּפֹּ֣ל עַל־צַוְּארֵ֣י בִנְיָמִן־אָחִ֗יו וַיֵּ֙בְךְּ֙ וּבִנְיָמִ֔ן בָּכָ֖ה עַל־צַוָּארָֽיו׃

ויפל על צווארי בנימין אחיו ויבך. עַל שְׁנֵי מִקְדָּשׁוֹת שֶׁעֲתִידִין לִהְיוֹת בְּחֶלְקוֹ שֶׁל בִּנְיָמִין וְסוֹפָן לֵחָרֵב׃

ובנימין בכה על צוואריו. עַל מִשְׁכַּן שִׁילֹה שֶׁעֲתִיד לִהְיוֹת בְּחֶלְקוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְסוֹפוֹ לֵחָרֵב (שם)׃

ט״ו וַיְנַשֵּׁ֥ק לְכָל־אֶחָ֖יו וַיֵּ֣בְךְּ עֲלֵהֶ֑ם וְאַחֲרֵי֙ כֵּ֣ן דִּבְּר֥וּ אֶחָ֖יו אִתּֽוֹ׃

ואחרי כן. מֵאַחַר שֶׁרָאוּהוּ בוֹכֶה וְלִבּוֹ שָׁלֵם עִמָּהֶם **דברו אחיו אתו** שֶׁמִּתְּחִלָּה הָיוּ בוֹשִׁים מִמֶּנּוּ׃

ט״ז וְהַקֹּ֣ל נִשְׁמַע֮ בֵּ֣ית פַּרְעֹה֒ לֵאמֹ֗ר בָּ֤אוּ אֲחֵי֙ יוֹסֵ֔ף וַיִּיטַ֖ב בְּעֵינֵ֣י פַרְעֹ֑ה וּבְעֵינֵ֖י עֲבָדָֽיו׃

והקל נשמע בית פרעה. כְּמוֹ בְּבֵית פַּרְעֹה, וְזֶהוּ לְשׁוֹן בַּיִת מַמָּשׁ׃

י״ז וַיֹּ֤אמֶר פַּרְעֹה֙ אֶל־יוֹסֵ֔ף אֱמֹ֖ר אֶל־אַחֶ֑יךָ זֹ֣את עֲשׂ֔וּ טַעֲנ֥וּ אֶת־בְּעִירְכֶ֖ם וּלְכ֥וּ בֹ֖אוּ אַ֥רְצָה כְּנָֽעַן׃

טענו את בעירכם. תְּבוּאָה׃

י״ח וְקֹחוּ אֶת־אֲבִיכֶם וְאֶת־בָּתֵּיכֶם וּבֹאוּ אֵלָי וְאֶתְּנָה לָכֶם אֶת־טוּב֙ אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם וְאִכְל֖וּ אֶת־חֵ֥לֶב הָאָֽרֶץ׃

את טוב ארץ מצרים. אֶרֶץ גֹּשֶׁן, נִבְּא וְאֵינוֹ יוֹדֵעַ מַה נִּבָּא, סוֹפָם לַעֲשׂוֹתָהּ כְּמִצְוֹלָה שֶׁאֵין בָּהּ דָּגִים׃

חלב הארץ. כָּל חֵלֶב לְשׁוֹן מֵיטַב הוּא׃

י״ט וְאַתָּ֣ה צֻוֵּ֔יתָה זֹ֚את עֲשׂ֣וּ קְח֣וּ לָכֶ֗ם מֵאֶ֙רֶץ֙ מִצְרַ֔יִם עֲגָל֥וֹת לְטַפְּכֶ֖ם וְלִנְשֵׁיכֶ֑ם וּנְשָׂאתֶ֥ם אֶת־אֲבִיכֶ֖ם וּבָאתֶֽם׃

ואתה צויתה. מִפִּי, לוֹמַר לָהֶם׃

זאת עשו. כָּךְ אֱמֹר לָהֶם, שֶׁבִּרְשׁוּתִי הוּא׃

כ׳ וְעֵינְכֶ֖ם אַל־תָּח֑וֹס עַל־כְּלֵיכֶ֕ם כִּי־טוּב֙ כָּל־אֶ֣רֶץ מִצְרַ֔יִם לָכֶ֥ם הֽוּא׃

כ״א וַיַּֽעֲשׂ֖וּ כֵּן֙ בְּנֵ֣י יִשְׂרָאֵ֑ל וַיִּתֵּ֨ן לָהֶ֜ם יוֹסֵ֗ף עֲגָל֛וֹת עַל־פִּ֥י פַרְעֹ֖ה וַיִּתֶּן־לָהֶ֥ם צֵדָ֖ה לַדָּֽרֶךְ׃

כ״ב לְכֻלָּ֣ם נָתַ֔ן לָאִ֖ישׁ חֲלִפ֣וֹת שְׂמָלֹ֑ת וּלְבִנְיָמִ֗ן נָתַן֙ שְׁלֹ֣שׁ מֵא֣וֹת כֶּ֔סֶף וְחָמֵ֖שׁ חֲלִפֹ֥ת שְׂמָלֹֽת׃

כ״ג וּלְאָבִ֖יו שָׁלַ֣ח כְּזֹ֑את עֲשָׂרָ֤ה חֲמֹרִים֙ נֹשְׂאִ֔ים מִטּ֖וּב מִצְרַ֑יִם וְעֶ֣שֶׂר אָתֹנֹ֗ת נֹשְׂאֹת֙ בָּ֣ר וָלֶ֔חֶם וּמָז֖וֹן לְאָבִ֥יו לַדָּֽרֶךְ׃

שלח כזאת. כַּחֶשְׁבּוֹן הַזֶּה, וּמַהוּ הַחֶשְׁבּוֹן? **עשרה חמרים וגו׳**׃

מטוב מצרים. מָצִינוּ בַּתַּלְמוּד שֶׁשָּׁלַח לוֹ יַיִן יָשָׁן שֶׁדַּעַת זְקֵנִים נוֹחָה הֵימֶנּוּ, וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה גְּרִיסִין שֶׁל פּוּל׃

בר ולחם. כְּתַרְגּוּמוֹ׃

ומזון. לְפָתָן׃

כ״ד וַיְשַׁלַּ֥ח אֶת־אֶחָ֖יו וַיֵּלֵ֑כוּ וַיֹּ֨אמֶר אֲלֵהֶ֜ם אַל־תִּרְגְּז֥וּ בַדָּֽרֶךְ׃

אל תרגזו בדרך. אַל תִּתְעַסְּקוּ בְּדָבָר הֲלָכָה שֶׁלֹּא תִרְגְּזוּ עֲלֵיכֶם הַדֶּרֶךְ, דְּ״אַ אַל תַּפְסִיעוּ פְּסִיעָה גַּסָּה וְהִכָּנְסוּ בַּחֲמָה לָעִיר; וּלְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא יֵשׁ לוֹמַר, לְפִי שֶׁהָיוּ נִכְלָמִים, הָיָה דּוֹאֵג, שֶׁמָּא יָרִיבוּ בַּדֶּרֶךְ עַל דְּבַר מְכִירָתוֹ, לְהִתְוַכֵּחַ זֶה עִם זֶה וְלוֹמַר עַל יָדְךָ נִמְכַּר, אַתָּה סִפַּרְתָּ לָשׁוֹן הָרָע עָלָיו, וְגָרַמְתָּ לָנוּ לִשְׁנֹאתוֹ׃

כ״ה וַיַּעֲל֖וּ מִמִּצְרַ֑יִם וַיָּבֹ֙אוּ֙ אֶ֣רֶץ כְּנַ֔עַן אֶל־יַעֲקֹ֖ב אֲבִיהֶֽם׃

כ״ו וַיַּגִּ֤דוּ לוֹ֙ לֵאמֹ֔ר ע֥וֹד יוֹסֵ֖ף חַ֑י וְכִי־ה֣וּא מֹשֵׁ֔ל בְּכָל־אֶ֖רֶץ מִצְרָ֑יִם וַיָּפָ֥ג לִבּ֖וֹ כִּ֥י לֹא־הֶאֱמִ֖ין לָהֶֽם׃

וכי הוא משל. וַאֲשֶׁר הוּא מוֹשֵׁל׃

ויפג לבו. נֶחְלַף לִבּוֹ וְהָלַךְ מִלְּהַאֲמִין, לֹא הָיָה לִבּוֹ פּוֹנֶה אֶל הַדְּבָרִים, לְשׁוֹן מְפִיגִין טַעֲמָן בִּלְשׁוֹן מִשְׁנָה וּכְמוֹ מֵאַיִן הֲפָגוֹת (איכה ג׳), וְרֵיחוֹ לֹא נָמָר (ירמיהו מ״ח), מְתַרְגְּמִינַן וְרֵיחֵיהּ לָא פָּג׃

כ״ז וַיְדַבְּר֣וּ אֵלָ֗יו אֵ֚ת כָּל־דִּבְרֵ֣י יוֹסֵ֔ף אֲשֶׁ֥ר דִּבֶּ֖ר אֲלֵהֶ֑ם וַיַּ֗רְא אֶת־הָֽעֲגָלוֹת֙ אֲשֶׁר־שָׁלַ֣ח יוֹסֵ֔ף לָשֵׂ֖את אֹת֑וֹ וַתְּחִ֥י רוּחַ֙ יַעֲקֹ֣ב אֲבִיהֶֽם׃

את כל דברי יוסף. סִימָן מָסַר לָהֶם בַּמֶּה הָיָה עוֹסֵק כְּשֶׁפֵּרֵשׁ מִמֶּנּוּ – בְּפָרָשַׁת עֶגְלָה עֲרוּפָה, זֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר **וירא את העגלות אשר שלח יוסף**, וְלֹא נֶאֱמַר אֲשֶׁר שָׁלַח פַּרְעֹה׃

ותחי רוח יעקב. שָׁרְתָה עָלָיו שְׁכִינָה, שֶׁפֵּרְשָׁה מִמֶּנּוּ׃

כ״ח וַיֹּ֣אמֶר֮ יִשְׂרָאֵל֒ רַ֚ב עוֹד־יוֹסֵ֣ף בְּנִ֔י חַ֖י אֵלְכָ֣ה וְאֶרְאֶ֑נּוּ בְּטֶ֖רֶם אָמֽוּת׃

רב. רַב לִי עוֹד שִׂמְחָה וְחֶדְוָה הוֹאִיל וְעוֹד יוֹסֵף בְּנִי חַי׃

פרק מ״ו

א׳ וַיִּסַּ֥ע יִשְׂרָאֵ֖ל וְכָל־אֲשֶׁר־לֹ֑ו וַיָּבֹ֣א בְּאֵרָ֔ה שָׁבַ֖ע וַיִּזְבַּ֥ח זְבָחִ֛ים לֵאלֹהֵ֥י אָבִ֖יו יִצְחָֽק׃

בארה שבע. כְּמוֹ לִבְאֵר שָׁבַע; הֵ״א בְּסוֹף תֵּבָה בִּמְקוֹם לָמֶ״ד בִּתְחִלָּתָהּ׃

לאלהי אביו יצחק. חַיָּב אָדָם בִּכְבוֹד אָבִיו יוֹתֵר מִבִּכְבוֹד זְקֵנוֹ, לְפִיכָךְ תָּלָה בְּיִצְחָק וְלֹא בְּאַבְרָהָם׃

ב׳ וַיֹּ֥אמֶר אֱלֹהִ֖ים ׀ לְיִשְׂרָאֵ֑ל בְּמַרְאֹ֣ת הַלָּ֔יְלָה וַיֹּ֖אמֶר יַעֲקֹ֣ב ׀ יַעֲקֹ֑ב וַיֹּ֖אמֶר הִנֵּֽנִי׃

יעקב יעקב. לְשׁוֹן חִבָּה׃

ג׳ וַיֹּ֖אמֶר אָנֹכִ֣י הָאֵ֣ל אֱלֹהֵ֣י אָבִ֔יךָ אַל־תִּירָ֣א מֵרְדָ֔ה מִצְרַ֖יְמָה כִּי־לְגֹויגָּדֹ֥ול אֲשִׂימְךָ֖ שָֽׁם׃

אל תירא מרדה מצרימה. לְפִי שֶׁהָיָה מֻצָּר עַל שֶׁנִּזְקַק לָצֵאת לְחוּצָה לָאָרֶץ׃

ד׳ אָנֹכִ֣י אֵרֵ֤ד עִמְּךָ֙ מִצְרַ֣יְמָה וְאָנֹכִ֖י אֲעַלְךָ֣ גַם־עָלֹ֑ה וְיוֹסֵ֥ף יָשִׁ֖ית יָדֹ֥ו עַל־עֵינֶֽיךָ׃

ואנכי אעלך. הִבְטִיחוֹ לִהְיוֹת נִקְבָּר בָּאָרֶץ׃

ה׳ וַיָּקָ֣ם יַעֲקֹ֔ב מִבְּאֵ֖ר שָׁבַ֑ע וַיִּשְׂאוּ֩ בְנֵֽי־יִשְׂרָאֵ֨ל אֶת־יַעֲקֹ֜ב אֲבִיהֶ֗ם וְאֶת־טַפָּם֙ וְאֶת־נְשֵׁיהֶ֔ם בָּעֲגָלֹ֖ות אֲשֶׁר־שָׁלַ֣ח פַּרְעֹ֑ה לָשֵׂ֖את אֹתֹֽו׃

ו׳ וַיִּקְח֣וּ אֶת־מִקְנֵיהֶ֗ם וְאֶת־רְכוּשָׁם֙ אֲשֶׁ֣ר רָכְשׁ֔וּ בְּאֶ֖רֶץ כְּנָ֑עַן וַיָּבֹ֣אוּ מִצְרַ֔יְמָה יַעֲקֹ֖ב וְכָל־זַרְעֹ֥ו אִתֹּֽו׃

אשר רכשו בארץ כנען. אֲבָל מַה שֶּׁרָכַשׁ בְּפַדַּן אֲרָם נָתַן הַכֹּל לְעֵשָׂו בִּשְׁבִיל חֶלְקוֹ בִּמְעָרַת הַמַּכְפֵּלָה; אָמַר נִכְסֵי חוּצָה לָאָרֶץ אֵינָן כְּדַאי לִי, וְזֶהוּ אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי, הֶעֱמִיד לוֹ צְבוּרִין שֶׁל זָהָב וָכֶסֶף כְּמִין כְּרִי וְאָמַר לוֹ טֹל אֶת אֵלּוּ׃

ז׳ בָּנָ֤יו וּבְנֵי־בָנָיו֙ אִתֹּ֔ו בְּנֹתָ֥יו וּבְנֹ֖ות בָּנָ֑יו וְכָל־זַרְעֹ֖ו הֵבִ֥יא אִתֹּ֖ו מִצְרָֽיְמָה׃ {ס}

ובנות בניו. סָרַח בַּת אָשֵׁר וְיוֹכֶבֶד בַּת לֵוִי׃

ח׳ וְאֵ֗לֶּה שְׁמֹות֙ בְּנֵי־יִשְׂרָאֵ֔ל הַבָּאִ֖ים מִצְרַ֣יְמָה יַעֲקֹ֑ב וּבָנָ֖יו בְּכֹ֥ר יַעֲקֹ֖ב רְאוּבֵֽן׃

הבאים מצרימה. עַל שֵׁם הַשָּׁעָה קוֹרָא לָהֶם הַכָּתוּב בָּאִים, וְאֵין לְתָמֹהַּ עַל אֲשֶׁר לֹא כָתַב אֲשֶׁר בָּאוּ׃

ט׳ וּבְנֵ֥י רְאוּבֵ֖ן חֲנֹ֣וךְ וּפַלֻּ֑וא וְחֶצְרֹ֖ן וְכַרְמִֽי׃

י׳ וּבְנֵ֣י שִׁמְעֹ֔ון יְמוּאֵ֖ל וְיָמִ֣ין וְאֹהַ֑ד וְיָכִ֣ין וְצֹ֔חַר וְשָׁא֖וּל בֶּן־הַֽכְּנַעֲנִֽית׃

בן הכנענית. בֶּן דִּינָה שֶׁנִּבְעֲלָה לִכְנַעֲנִי; כְּשֶׁהָרְגוּ אֶת שְׁכֶם לֹא הָיְתָה דִּינָה רוֹצָה לָצֵאת עַד שֶׁנִּשְׁבַּע לָהּ שִׁמְעוֹן שֶׁיִּשָּׂאֶנָּה (בראשית רבה)׃

י״א וּבְנֵ֥י לֵוִ֖י גֵּרְשֹׁ֣ון קְהָ֑ת וּמְרָרִֽי׃

י״ב וּבְנֵ֣י יְהוּדָ֔ה עֵ֥ר וְאוֹנָ֖ן וְשֵׁלָ֑ה וָפֶ֣רֶץ וְזָ֔רַח וַיָּ֥מָת עֵ֖ר וְאוֹנָ֑ן בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֔עַן וַיִּהְיוּ֙ בְּנֵי־פֶ֔רֶץ חֶצְרֹ֖ן וְחָמֻֽל׃

י״ג וּבְנֵ֣י יִשָּׂשכָ֔ר תֹּולָ֥ע וּפֻוָּ֖ה וְיֹ֥וב וְשִׁמְרֹֽן׃

י״ד וּבְנֵ֣י זְבֻלֻ֔ון סֶ֥רֶד וְאֵל֖וֹן וְיַחְלְאֵֽל׃

ט״ו אֵ֚לֶּה ׀ בְּנֵי־לֵאָ֣ה אֲשֶׁר־יָלְדָ֣ה לְיַעֲקֹ֗ב בְּפַדַּן֙ אֲרָ֔ם וְאֶת־דִּינָ֖ה בִּתֹּ֑ו כָּל־נֶ֥פֶשׁ בָּנָ֛יו וּבְנֹותָ֖יו שְׁלֹשִׁ֥ים וְשָׁלֹֽשׁ׃

אלה בני לאה, ואת דינה בתו. הַזְּכָרִים תָּלָה בְּלֵאָה וְהַנְּקֵבוֹת תָּלָה בְּיַעֲקֹב, לְלַמֶּדְךָ, אִשָּׁה מַזְרַעַת תְּחִלָּה יוֹלֶדֶת זָכָר, אִישׁ מַזְרִיעַ תְּחִלָּה יוֹלֶדֶת נְקֵבָה׃

שלשים ושלש. וּבִפְרָטָן אֵי אַתָּה מוֹצֵא אֶלָּא שְׁלֹשִׁים וּשְׁנַיִם, אֶלָּא זוֹ יוֹכֶבֶד שֶׁנּוֹלְדָה בֵּין הַחוֹמוֹת בִּכְנִיסָתָן לָעִיר, שֶׁנֶּאֱמַר אֲשֶׁר יָלְדָה אֹתָהּ לְלֵוִי בְּמִצְרָיִם – לֵדָתָהּ בְּמִצְרַיִם וְאֵין הוֹרָתָהּ בְּמִצְרַיִם:

ט״ז וּבְנֵי גָד צְפִיוֹן וְחַגִּי שׁוּנִי וְאֶצְבֹּן עֵרִי וַאֲרוֹדִי וְאַרְאֵלִי:

י״ז וּבְנֵי אָשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁוָה וְיִשְׁוִי וּבְרִיעָה וְשֶׂרַח אֲחֹתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמַלְכִּיאֵל:

י״ח אֵלֶּה בְּנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְלֵאָה בִתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עֶשְׂרֵה נָפֶשׁ:

י״ט בְּנֵי רָחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבִנְיָמִן:

בני רחל אשת יעקב. וּבְכֻלָּן לֹא נֶאֱמַר בָּהֶן אִשָּׁה, אֶלָּא שֶׁהָיְתָה עִקָּרוֹ שֶׁל בַּיִת:

כ׳ וַיִּוָּלֶד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יָלְדָה־לוֹ אָסְנַת בַּת־פּוֹטִי פֶרַע *(בספרי תימן פּוֹטִיפֶרַע בתיבה אחת)* כֹּהֵן אֹן אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם:

כ״א וּבְנֵי בִנְיָמִן בֶּלַע וָבֶכֶר וְאַשְׁבֵּל גֵּרָא וְנַעֲמָן אֵחִי וְרֹאשׁ מֻפִּים וְחֻפִּים וָאָרְד:

כ״ב אֵלֶּה בְּנֵי רָחֵל אֲשֶׁר יָלַד לְיַעֲקֹב כָּל־נֶפֶשׁ אַרְבָּעָה עָשָׂר:

כ״ג וּבְנֵי־דָן חֻשִׁים:

כ״ד וּבְנֵי נַפְתָּלִי יַחְצְאֵל וְגוּנִי וְיֵצֶר וְשִׁלֵּם:

כ״ה אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר־נָתַן לָבָן לְרָחֵל בִּתּוֹ וַתֵּלֶד אֶת־אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל־נָפֶשׁ שִׁבְעָה:

כ״ו כָּל־הַנֶּפֶשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצְרַיְמָה יֹצְאֵי יְרֵכוֹ מִלְבַד נְשֵׁי בְנֵי־יַעֲקֹב כָּל־נָפֶשׁ שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ:

כל הנפש הבאה ליעקב. שֶׁיָּצְאוּ מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לָבֹא לְמִצְרַיִם; וְאֵין ״הַבָּאָה״ זוֹ לְשׁוֹן עָבָר אֶלָּא לְשׁוֹן הוֹוֶה, כְּמוֹ בָּעֶרֶב הִיא בָאָה (אסתר ב׳ ד׳), וּכְמוֹ וְהִנֵּה רָחֵל בִּתּוֹ בָּאָה עִם הַצֹּאן (בראשית כ״ט), לְפִיכָךְ טַעְמוֹ לְמַטָּה בָּאֶל״ף, לְפִי שֶׁכְּשֶׁיָּצְאוּ לָבֹא מֵאֶרֶץ כְּנַעַן לֹא הָיוּ אֶלָּא שִׁשִּׁים וָשֵׁשׁ, וְהַשֵּׁנִי, כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים – הוּא לְשׁוֹן עָבָר, לְפִיכָךְ טַעְמוֹ לְמַעְלָה בַּבֵּי״ת, לְפִי שֶׁמְּשֻׁבָּאוּ שָׁם הָיוּ שִׁבְעִים, שֶׁמָּצְאוּ שָׁם יוֹסֵף וּשְׁנֵי בָנָיו, וְנִתּוֹסְפָה לָהֶם יוֹכֶבֶד בֵּין הַחוֹמוֹת. וּלְדִבְרֵי הָאוֹמֵר תְּאוֹמוֹת נוֹלְדוּ עִם הַשְּׁבָטִים, צְרִיכִים אָנוּ לוֹמַר שֶׁמֵּתוּ לִפְנֵי יְרִידָתָן לְמִצְרַיִם, שֶׁהֲרֵי לֹא נִמְנוּ כָּאן; מָצָאתִי בְּוַיִּקְרָא רַבָּה, עֶשֶׂר שֵׁשׁ נְפָשׁוֹת הָיוּ לוֹ, וְהַכָּתוּב קוֹרֵא אוֹתָן נְפָשׁוֹת בֵּיתוֹ, לְשׁוֹן רַבִּים, לְפִי שֶׁהָיוּ עוֹבְדִין לֶאֱלָהוּת הַרְבֵּה; יַעֲקֹב שִׁבְעִים הָיוּ לוֹ, וְהַכָּתוּב קוֹרֵא אוֹתָן נֶפֶשׁ, לְפִי שֶׁהָיָה עוֹבְדִים לְאֵל אֶחָד:

כ״ז וּבְנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר־יֻלַּד־לוֹ בְּמִצְרַיִם נָפֶשׁ שְׁנָיִם כָּל־הַנֶּפֶשׁ לְבֵית־יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיְמָה שִׁבְעִים: {ס}

כ״ח וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֶל־יוֹסֵף לְהוֹרֹת לְפָנָיו גֹּשְׁנָה וַיָּבֹאוּ אַרְצָה גֹּשֶׁן:

להורת לפניו. כְּתַרְגּוּמוֹ, לְפַנּוֹת לוֹ מָקוֹם, וּלְהוֹרוֹת הֵיאַךְ יִתְיַשֵּׁב בָּהּ:

לפניו. קֹדֶם שֶׁיִּגִּיעַ לְשָׁם. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה לְהוֹרוֹת לְפָנָיו – לְתַקֵּן לוֹ בֵּית תַּלְמוּד שֶׁמִּשָּׁם תֵּצֵא הוֹרָאָה:

כ״ט וַיֶּאְסֹר יוֹסֵף מֶרְכַּבְתּוֹ וַיַּעַל לִקְרַאת־יִשְׂרָאֵל אָבִיו גֹּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל־צַוָּארָיו וַיֵּבְךְּ עַל־צַוָּארָיו עוֹד:

ויאסר יוסף מרכבתו. הוּא עַצְמוֹ אָסַר אֶת הַסּוּסִים לַמֶּרְכָּבָה לְהִזְדָּרֵז לִכְבוֹד אָבִיו:

וירא אליו. יוֹסֵף נִרְאָה אֶל אָבִיו:

ויבך על צואריו עוד. לְשׁוֹן הַרְבּוֹת בְּכִיָּה, וְכֵן כִּי לֹא עַל אִישׁ יָשִׂים עוֹד (איוב ל״ד), לְשׁוֹן רִבּוּי הוּא – אֵינוֹ שָׁם עָלָיו עֲלִילוֹת נוֹסָפוֹת עַל חֲטָאָיו; אַף כָּאן הִרְבָּה וְהוֹסִיף בִּבְכִי יוֹתֵר עַל הָרִגְיל; אֲבָל יַעֲקֹב לֹא נָפַל עַל צַוְּארֵי יוֹסֵף וְלֹא נָשָׁקוֹ, וְאָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ, שֶׁהָיָה קוֹרֵא אֶת שְׁמַע:

ל׳ וַיֹּ֣אמֶר יִשְׂרָאֵ֔ל אֶל־יוֹסֵ֖ף אָמוּתָ֣ה הַפָּ֑עַם אַחֲרֵ֤י רְאוֹתִי֙ אֶת־פָּנֶ֣יךָ כִּ֣י עוֹדְךָ֔ חָֽי׃

אמותה הפעם. פְּשׁוּטוֹ כְּתַרְגּוּמוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ סָבוּר הָיִיתִי לָמוּת שְׁתֵּי מִיתוֹת, בָּעוֹלָם הַזֶּה וְלָעוֹלָם הַבָּא, שֶׁנִּסְתַּלְּקָה מִמֶּנִּי שְׁכִינָה, וְהָיִיתִי אוֹמֵר שֶׁיִּתְבָּעֲנִי הַקָּבָ״ה מִיתָתְךָ, עַכְשָׁו שֶׁעוֹדְךָ חַי, לֹא אָמוּת אֶלָּא פַּעַם אַחַת׃

ל״א וַיֹּ֤אמֶר יוֹסֵף֙ אֶל־אֶחָ֣יו וְאֶל־בֵּ֣ית אָבִ֔יו אֶֽעֱלֶ֖ה וְאַגִּ֣ידָה לְפַרְעֹ֑ה וְאֹמְרָ֣ה אֵלָ֗יו אַחַ֤י וּבֵית־אָבִי֙ אֲשֶׁ֣ר בְּאֶֽרֶץ־כְּנַ֔עַן בָּ֖אוּ אֵלָֽי׃

ואמרה אליו אחי וגו׳. וְעוֹד אֹמַר לוֹ, **והאנשים רועי צאן וגו׳**׃

ל״ב וְהָאֲנָשִׁ֗ים רֹעֵ֤י צֹאן֙ כִּֽי־אַנְשֵׁ֣י מִקְנֶ֔ה הָי֑וּ וְצֹאנָ֥ם וּבְקָרָ֛ם וְכָל־אֲשֶׁ֥ר לָהֶ֖ם הֵבִיאוּ׃

ל״ג וְהָיָ֗ה כִּֽי־יִקְרָ֤א לָכֶם֙ פַּרְעֹ֔ה וְאָמַ֖ר מַה־מַּעֲשֵׂיכֶֽם׃

ל״ד וַאֲמַרְתֶּ֗ם אַנְשֵׁ֤י מִקְנֶה֙ הָי֣וּ עֲבָדֶ֔יךָ מִנְּעוּרֵ֖ינוּ וְעַד־עַתָּ֑ה גַּם־אֲנַ֥חְנוּ גַם־אֲבֹתֵ֖ינוּ בַּעֲב֣וּר תֵּשְׁב֔וּ בְּאֶ֥רֶץ גֹּ֖שֶׁן כִּֽי־תוֹעֲבַ֥ת מִצְרַ֖יִם כָּל־רֹ֥עֵה צֹֽאן׃

בעבור תשבו בארץ גשן. וְהִיא צְרִיכָה לָכֶם שֶׁהִיא אֶרֶץ מִרְעֶה, וּכְשֶׁתֹּאמְרוּ לוֹ שֶׁאֵין אַתֶּם בְּקִיאִין בִּמְלָאכָה אַחֶרֶת, יַרְחִיקֻכֶם מֵעָלָיו וְיוֹשִׁיבְכֶם שָׁם׃

כי תועבת מצרים כל רועה צאן. לְפִי שֶׁהֵם לָהֶם אֱלֹהוּת׃

פרק מ״ז

א׳ וַיָּבֹ֣א יוֹסֵף֮ וַיַּגֶּד֒ לְפַרְעֹה֙ וַיֹּ֣אמֶר אָבִ֔י וְאַחַ֥י וְצֹאנָ֖ם וּבְקָרָ֑ם וְכָל־אֲשֶׁ֣ר לָהֶ֔ם בָּ֖אוּ מֵאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן וְהִנָּ֖ם בְּאֶ֥רֶץ גֹּֽשֶׁן׃

ב׳ וּמִקְצֵ֣ה אֶחָ֔יו לָקַ֖ח חֲמִשָּׁ֣ה אֲנָשִׁ֑ים וַיַּצִּגֵ֖ם לִפְנֵ֥י פַרְעֹֽה׃

ומקצה אחיו. מִן הַפָּחוּתִים שֶׁבָּהֶם לִגְבוּרָה, שֶׁאֵין נִרְאִים גִּבּוֹרִים, שֶׁאִם יִרְאֶה אוֹתָם גִּבּוֹרִים יַעֲשֶׂה אוֹתָם אַנְשֵׁי מִלְחַמְתּוֹ, וְאֵלֶּה הֵם: רְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן, לֵוִי, יְשָׂשכָר וּבִנְיָמִין – אוֹתָן שֶׁלֹּא כְּפַל מֹשֶׁה שְׁמוֹתָם כְּשֶׁבֵּרְכָן; אֲבָל שְׁמוֹת הַגִּבּוֹרִים כָּפַל וְזֹאת לִיהוּדָה שְׁמַע ה׳ קוֹל יְהוּדָה; וּלְגָד אָמַר בָּרוּךְ מַרְחִיב גָּד; וּלְנַפְתָּלִי אָמַר נַפְתָּלִי, וּלְדָן אָמַר דָּן, וְכֵן לְזְבוּלוּן, וְכֵן לְאָשֵׁר; זֶהוּ לְשׁוֹן בְּ״ר, שֶׁהִיא אַגַּדַת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אֲבָל בְּתַלְמוּד בַּבְלִית שֶׁלָּנוּ (בבא קמא צ״ב) מָצִינוּ, שֶׁאוֹתָן שֶׁכָּפַל מֹשֶׁה שְׁמוֹתָן הֵם הַחֲלָשִׁים, וְאוֹתָן הֵבִיא לִפְנֵי פַרְעֹה, וִיהוּדָה שֶׁהַכְּפַל שְׁמוֹ לֹא הַכְפַּל מִשּׁוּם חֲלָשׁוּת, אֶלָּא טַעַם יֵשׁ בַּדָּבָר, כִּדְאִיתָא בְּבָ״ק וּבְבְרֵיתָא דְּסִפְרֵי שָׁנִינוּ בָהּ בְּוֹזֹאת הַבְּרָכָה, כְּמוֹ תַּלְמוּד שֶׁלָּנוּ׃

ג׳ וַיֹּ֤אמֶר פַּרְעֹה֙ אֶל־אֶחָ֣יו מַה־מַּעֲשֵׂיכֶ֔ם וַיֹּאמְר֥וּ אֶל־פַּרְעֹ֖ה רֹעֵ֣ה צֹ֑אן גַּם־אֲנַ֥חְנוּ גַם־אֲבוֹתֵֽינוּ׃

ד׳ וַיֹּאמְר֣וּ אֶל־פַּרְעֹ֗ה לָגוּר֙ בָּאָ֣רֶץ בָּ֔אנוּ כִּֽי־אֵ֥ין מִרְעֶ֛ה לַצֹּ֥אן אֲשֶׁר֙ לַעֲבָדֶ֔יךָ כִּֽי־כָבֵ֥ד הָרָעָ֖ב בְּאֶ֣רֶץ כְּנָ֑עַן וְעַתָּ֗ה יֵשְׁב֤וּ נָא֙ עֲבָדֶ֔יךָ בְּאֶ֖רֶץ גֹּֽשֶׁן׃

ה׳ וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־יוֹסֵ֣ף לֵאמֹ֑ר אָבִ֥יךָ וְאַחֶ֖יךָ בָּ֥אוּ אֵלֶֽיךָ׃

ו׳ אֶ֣רֶץ מִצְרַ֤יִם לְפָנֶ֙יךָ֙ הִ֔וא בְּמֵיטַ֥ב הָאָ֖רֶץ הוֹשֵׁ֣ב אֶת־אָבִ֑יךָ וְאֶת־אַחֶ֣יךָ יֵשְׁב֔וּ בְּאֶ֥רֶץ גֹּ֖שֶׁן וְאִם־יָדַ֣עְתָּ֔ וְיֶשׁ־בָּ֥ם אַנְשֵׁי־חַ֖יִל וְשַׂמְתָּ֣ם שָׂרֵ֔י מִקְנֶ֖ה עַל־אֲשֶׁר־לִֽי׃

אנשי חיל. בְּקִיאִין בְּאֻמָּנוּתָן לִרְעוֹת צֹאן׃

על אשר לי. עַל צֹאן שֶׁלִּי׃

ז׳ וַיָּבֵ֣א יוֹסֵף֮ אֶת־יַעֲקֹב֣ אָבִיו֒ וַיַּעֲמִדֵ֖הוּ לִפְנֵ֣י פַרְעֹ֑ה וַיְבָ֥רֶךְ יַעֲקֹ֖ב אֶת־פַּרְעֹֽה׃

ויברך יעקב. הִיא שְׁאֵילַת שָׁלוֹם כְּדֶרֶךְ כָּל הַנִּרְאִים לִפְנֵי הַמְּלָכִים לִפְרָקִים, שלו״איר בְּלַעַז׃

ח׳ וַיֹּ֥אמֶר פַּרְעֹ֖ה אֶל־יַעֲקֹ֑ב כַּמָּ֥ה יְמֵי֙ שְׁנֵ֣י חַיֶּ֔יךָ׃

ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת־יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם׃

שני מגורי. יְמֵי גֵּרוּתִי; כָּל יָמַי הָיִיתִי גֵּר בָּאָרֶץ׃

ולא השיגו. בְּטוֹבָה׃

י וַיְבָרֶךְ יַעֲקֹב אֶת־פַּרְעֹה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פַרְעֹה׃

ויברך יעקב. כְּדֶרֶךְ כָּל הַנִּפְטָרִים מִלִּפְנֵי שָׂרִים מְבָרְכִים אוֹתָם וְנוֹטְלִים רְשׁוּת, וּמַה בֵּרְכָה בֵּרְכוֹ? שֶׁיַּעֲלֶה נִילוּס לְרַגְלָיו, לְפִי שֶׁאֵין מִצְרִים שׁוֹתָה מֵי גְּשָׁמִים אֶלָּא נִילוּס עוֹלֶה וּמַשְׁקֶה, וּמִבִּרְכָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב וָאֵילָךְ הָיָה פַּרְעֹה בָּא אֶל נִילוּס וְהוּא עוֹלֶה לְקָרָאתוֹ וּמַשְׁקֶה אֶת הָאָרֶץ (תַּנְחוּמָא)׃

יא וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וַיִּתֶּן לָהֶם אֲחֻזָּה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּמֵיטַב הָאָרֶץ בְּאֶרֶץ רַעְמְסֵס כַּאֲשֶׁר צִוָּה פַּרְעֹה׃

רעמסס. מֵאֶרֶץ גֹּשֶׁן הִיא׃

יב וַיְכַלְכֵּל יוֹסֵף אֶת־אָבִיו וְאֶת־אֶחָיו וְאֵת כָּל־בֵּית אָבִיו לֶחֶם לְפִי הַטָּף׃

לפי הטף. לְפִי הַצָּרִיךְ לְכָל בְּנֵי בֵיתָם׃

יג וְלֶחֶם אֵין בְּכָל־הָאָרֶץ כִּי־כָבֵד הָרָעָב מְאֹד וַתֵּלַהּ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנָעַן מִפְּנֵי הָרָעָב׃

ולחם אין בכל הארץ. חוֹזֵר לָעִנְיָן הָרִאשׁוֹן – לְתִחִלַּת שְׁנֵי הָרָעָב׃

ותלה. כְּמוֹ וַתִּלְאֶה, לְשׁוֹן עֲיפוּת, כְּתַרְגּוּמוֹ; וְדוֹמֶה לוֹ כְּמִתְהַלְהֵלַת הַיְּרֵה זְקִים (משלי כ״ו)׃

יד וַיְלַקֵּט יוֹסֵף אֶת־כָּל־הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ־מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנַעַן בַּשֶּׁבֶר אֲשֶׁר־הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת־הַכֶּסֶף בֵּיתָה פַּרְעֹה׃

בשבר אשר הם שברים. נוֹתְנִין לוֹ אֶת הַכֶּסֶף׃

טו וַיִּתֹּם הַכֶּסֶף מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּמֵאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ כָל־מִצְרַיִם אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר הָבָה־לָּנוּ לֶחֶם וְלָמָּה נָמוּת נֶגְדֶּךָ כִּי אָפֵס כָּסֶף׃

אפס. כְּתַרְגּוּמוֹ שְׁלִים׃

טז וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הָבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְּנָה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם־אָפֵס כָּסֶף׃

יז וַיָּבִיאוּ אֶת־מִקְנֵיהֶם אֶל־יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בַּסּוּסִים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבַחֲמֹרִים וַיְנַהֲלֵם בַּלֶּחֶם בְּכָל־מִקְנֵהֶם בַּשָּׁנָה הַהִוא׃

וינהלם. כְּמוֹ וַיְנַהֲגֵם, וְדוֹמֶה לוֹ אֵין מְנַהֵל לָהּ (ישעיהו נ״א), עַל מֵי מְנֻחוֹת יְנַהֲלֵנִי (תהילים כ״ג)׃

יח וַתִּתֹּם הַשָּׁנָה הַהִוא וַיָּבֹאוּ אֵלָיו בַּשָּׁנָה הַשֵּׁנִית וַיֹּאמְרוּ לוֹ לֹא־נְכַחֵד מֵאֲדֹנִי כִּי אִם־תַּם הַכֶּסֶף וּמִקְנֵה הַבְּהֵמָה אֶל־אֲדֹנִי לֹא נִשְׁאַר לִפְנֵי אֲדֹנִי בִּלְתִּי אִם־גְּוִיָּתֵנוּ וְאַדְמָתֵנוּ׃

בשנה השנית. לִשְׁנֵי הָרָעָב׃

כי אם תם הכסף וגו׳. כִּי אֶשֶׁר תַּם הַכֶּסֶף וְהַמִּקְנֶה וּבָא הַכֹּל אֶל יַד אֲדוֹנִי׃

בלתי אם גויתנו. כְּמוֹ אִם לֹא גְּוִיָּתֵנוּ׃

יט לָמָּה נָמוּת לְעֵינֶיךָ גַּם־אֲנַחְנוּ גַּם אַדְמָתֵנוּ קְנֵה־אֹתָנוּ וְאֶת־אַדְמָתֵנוּ בַּלָּחֶם וְנִהְיֶה אֲנַחְנוּ וְאַדְמָתֵנוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה וְתֶן־זֶרַע וְנִחְיֶה וְלֹא נָמוּת וְהָאֲדָמָה לֹא תֵשָׁם׃

ותן זרע. לִזְרֹעַ הָאֲדָמָה; וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר יוֹסֵף וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חָרִישׁ וְקָצִיר, מִכֵּיוָן שֶׁבָּא יַעֲקֹב לְמִצְרַיִם בָּאָה בְרָכָה לְרַגְלָיו וְהִתְחִיל לִזְרֹעַ, וְכָלָה הָרָעָב, וְכֵן שָׁנִינוּ בְּתוֹסֶפְתָּא דְּסוֹטָה׃

לא תשם. לֹא תְהֵא שִׂמְמָה; לָא תְבוּר – לְשׁוֹן שְׂדֵה בוּר, שֶׁאֵינוֹ חָרוּשׁ:

כ׳ וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת־כָּל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה כִּי־מָכְרוּ מִצְרַיִם אִישׁ שָׂדֵהוּ כִּי־חָזַק עֲלֵהֶם הָרָעָב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפַרְעֹה:

ותהי הארץ לפרעה. קְנוּיָה לוֹ:

כ״א וְאֶת־הָעָם הֶעֱבִיר אֹתוֹ לֶעָרִים מִקְצֵה גְּבוּל־מִצְרַיִם וְעַד־קָצֵהוּ:

ואת העם העביר. יוֹסֵף מֵעִיר לְעִיר לְזָכְרוֹן, שֶׁאֵין לָהֶם עוֹד חֵלֶק בָּאָרֶץ, וְהוֹשִׁיב שֶׁל עִיר זוֹ בַּחֲבֶרְתָּהּ, וְלֹא הֶצְרִךְ הַכָּתוּב לִכְתֹּב זֹאת אֶלָּא לְהוֹדִיעֲךָ שִׂבְחוֹ שֶׁל יוֹסֵף שֶׁנִּתְכַּוֵּן לְהָסִיר חֶרְפָּה מֵעַל אֶחָיו, שֶׁלֹּא יִהְיוּ קוֹרִין אוֹתָם גּוֹלִים (חולין ס׳):

מקצה גבול מצרים וגו׳. כֵּן עָשָׂה לְכָל הֶעָרִים אֲשֶׁר בְּמַלְכוּת מִצְרַיִם, מִקְצֵה גְּבוּלָהּ וְעַד קְצֵה גְּבוּלָהּ:

כ״ב רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לֹא קָנָה כִּי חֹק לַכֹּהֲנִים מֵאֵת פַּרְעֹה וְאָכְלוּ אֶת־חֻקָּם אֲשֶׁר נָתַן לָהֶם פַּרְעֹה עַל־כֵּן לֹא מָכְרוּ אֶת־אַדְמָתָם:

הכהנים. הַכּוּמָרִים, כָּל לְשׁוֹן כֹּהֵן מְשֻׁרֶת לֵאלֹהוּת הוּא, חוּץ מֵאוֹתָן שֶׁהֵם לְשׁוֹן גְּדֻלָּה, כְּמוֹ כֹּהֵן מִדְיָן, כֹּהֵן אוֹן:

חק לכהנים. חֹק כָּךְ וְכָךְ לֶחֶם לַיּוֹם:

כ״ג וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־הָעָם הֵן קָנִיתִי אֶתְכֶם הַיּוֹם וְאֶת־אַדְמַתְכֶם לְפַרְעֹה הָא־לָכֶם זֶרַע וּזְרַעְתֶּם אֶת־הָאֲדָמָה:

הא. כְּמוֹ הִנֵּה, כְּמוֹ וְגַם אֲנִי הֵא דַּרְכֵּךְ בְּרֹאשׁ נָתַתִּי (יחזקאל ט״ז):

כ״ד וְהָיָה בַּתְּבוּאֹת וּנְתַתֶּם חֲמִישִׁית לְפַרְעֹה וְאַרְבַּע הַיָּדֹת יִהְיֶה לָכֶם לְזֶרַע הַשָּׂדֶה וּלְאָכְלְכֶם וְלַאֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם וְלֶאֱכֹל לְטַפְּכֶם:

לזרע השדה. שֶׁבְּכָל שָׁנָה:

ולאשר בבתיכם. וְלֶאֱכֹל הָעֲבָדִים וְהַשְּׁפָחוֹת אֲשֶׁר בְּבָתֵּיכֶם:

לטפכם. בָּנִים קְטַנִּים:

כ״ה וַיֹּאמְרוּ הֶחֱיִתָנוּ נִמְצָא־חֵן בְּעֵינֵי אֲדֹנִי וְהָיֵינוּ עֲבָדִים לְפַרְעֹה:

נמצא חן. לַעֲשׂוֹת לָנוּ זֹאת כְּמוֹ שֶׁאָמַרְתָּ:

והיינו עבדים לפרעה. לְהַעֲלוֹת לוֹ הַמַּס הַזֶּה בְּכָל שָׁנָה:

כ״ו וַיָּשֶׂם אֹתָהּ יוֹסֵף לְחֹק עַד־הַיּוֹם הַזֶּה עַל־אַדְמַת מִצְרַיִם לְפַרְעֹה לַחֲמֹשׁ רַק אַדְמַת הַכֹּהֲנִים לְבַדָּם לֹא הָיְתָה לְפַרְעֹה:

לחק. שֶׁלֹּא יַעֲבֹר:

כ״ז וַיֵּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָהּ וַיִּפְרוּ וַיִּרְבּוּ מְאֹד:

וישב ישראל בארץ מצרים. וְהֵיכָן? בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן שֶׁהִיא מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם:

(ויאחזו בה. לְשׁוֹן אֲחֻזָּה):

כ״ח וַיְחִי יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם שְׁבַע עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַיְהִי יְמֵי־יַעֲקֹב שְׁנֵי חַיָּיו שֶׁבַע שָׁנִים וְאַרְבָּעִים וּמְאַת שָׁנָה:

ויחי יעקב. לָמָּה פָּרָשָׁה זוֹ סְתוּמָה? לְפִי שֶׁכֵּיוָן שֶׁנִּפְטַר יַעֲקֹב אָבִינוּ נִסְתַּמּוּ עֵינֵיהֶם וְלִבָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִצָּרַת הַשִּׁעְבּוּד, שֶׁהִתְחִילוּ לְשַׁעְבְּדָם; דָּבָר אַחֵר: שֶׁבִּקֵּשׁ לְגַלּוֹת אֶת הַקֵּץ לְבָנָיו, וְנִסְתַּם מִמֶּנּוּ. בְּבָ״ר:

כ״ט וַיִּקְרְבוּ יְמֵי־יִשְׂרָאֵל לָמוּת וַיִּקְרָא | לִבְנוֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ שִׂים־נָא יָדְךָ תַּחַת יְרֵכִי וְעָשִׂיתָ עִמָּדִי חֶסֶד וֶאֱמֶת אַל־נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרָיִם:

ויקרבו ימי ישראל למות. כָּל מִי שֶׁנֶּאֱמְרָה בּוֹ קְרִיבָה לָמוּת, לֹא הִגִּיעַ לִימֵי אֲבוֹתָיו (יִצְחָק חָיָה ק״פ, וְיַעֲקֹב קמ״ז, בְּדָוִד נֶאֱמַר קְרִיבָה, אָבִיו חָיָה פ׳ שָׁנִים וְהוּא חָיָה ע׳):

ויקרא לבנו ליוסף. לְמִי שֶׁהָיָה יְכֹלֶת בְּיָדוֹ לַעֲשׂוֹת:

שים נא ידך. וְהִשָּׁבַע:

חסד ואמת. חֶסֶד שֶׁעוֹשִׂין עִם הַמֵּתִים הוּא חֶסֶד שֶׁל אֱמֶת, שֶׁאֵינוֹ מְצַפֶּה לְתַשְׁלוּם גְּמוּל:

אל נא תקברני במצרים. סוֹפָהּ לִהְיוֹת עֲפָרָהּ כִּנִּים, וּמְרַחֲשִׁין תַּחַת גּוּפִי, וְשֶׁאֵין מֵתֵי חוּצָה לָאָרֶץ חַיִּים אֶלָּא בְּצַעַר גִּלְגּוּל מְחִלּוֹת, וְשֶׁלֹּא יַעֲשׂוּנִי מִצְרַיִם עֲבוֹדָה זָרָה:

ל׳ **וְשָׁכַבְתִּי עִם־אֲבֹתַי וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתָּנִי בְּקִבְרָתָם וַיֹּאמַר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כִּדְבָרֶךָ:**

ושכבתי עם אבותי. וְי״ו זוֹ מְחֻבָּר לְמַעְלָה לְתִחַלַּת הַמִּקְרָא – שִׂים נָא יָדְךָ תַּחַת יֶרְכִּי וְהִשָּׁבַע לִי – וַאֲנִי סוֹפִי לִשְׁכַּב עִם אֲבוֹתַי, וְאַתָּה תִּשָּׂאֵנִי מִמִּצְרַיִם. וְאֵין לוֹמַר, וְשָׁכַבְתִּי עִם אֲבוֹתַי – הַשְׁכִּיבֵנִי עִם אֲבוֹתַי בַּמְּעָרָה, שֶׁהֲרֵי כְּתִיב אַחֲרָיו, וּנְשָׂאתַנִי מִמִּצְרַיִם וּקְבַרְתַּנִי בְּקִבְרָתָם; וְעוֹד, מָצִינוּ בְּכָל מָקוֹם לְשׁוֹן שְׁכִיבָה עִם אֲבוֹתָיו הִיא הַגְוִיעָה וְלֹא הַקְּבוּרָה, כְּמוֹ: וַיִּשְׁכַּב דָּוִד עִם אֲבֹתָיו, וְאַחַר כָּךְ וַיִּקָּבֵר בְּעִיר דָּוִד (מלכים א ב׳):

ל״א **וַיֹּאמֶר הִשָּׁבְעָה לִּי וַיִּשָּׁבַע לוֹ וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל־רֹאשׁ הַמִּטָּה: {פ}**

וישתחו ישראל. תַּעֲלָא בְּעִידָנֵיהּ סְגִיד לֵיהּ:

על ראש המטה. הָפַךְ עַצְמוֹ לְצַד הַשְּׁכִינָה. מִכָּאן אָמְרוּ שֶׁהַשְּׁכִינָה לְמַעְלָה מֵרַאֲשׁוֹתָיו שֶׁל חוֹלֶה (שבת י״ב, נדרים מ׳); דָּ״אַ עַל רֹאשׁ הַמִּטָּה – עַל שֶׁהָיְתָה מִטָּתוֹ שְׁלֵמָה וְלֹא הָיָה בָּהּ רֶשַׁע, שֶׁהֲרֵי יוֹסֵף מֶלֶךְ הוּא, וְעוֹד שֶׁנִּשְׁבָּה לְבֵין הַגּוֹיִם, וַהֲרֵי הוּא עוֹמֵד בְּצִדְקוֹ:

פרק מ״ח

א׳ **וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חֹלֶה וַיִּקַּח אֶת־שְׁנֵי בָנָיו עִמּוֹ אֶת־מְנַשֶּׁה וְאֶת־אֶפְרָיִם:**

ויאמר ליוסף. אֶחָד מִן הַמַּגִּידִים, וַהֲרֵי זֶה מִקְרָא קָצָר; וְי״א, אֶפְרַיִם הָיָה רָגִיל לִפְנֵי יַעֲקֹב בְּתַלְמוּד, וּכְשֶׁחָלָה יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן, הָלַךְ אֶפְרַיִם אֵצֶל אָבִיו לְמִצְרַיִם לְהַגִּיד לוֹ:

ויקח את שני בניו עמו. כְּדֵי שֶׁיְּבָרְכֵם יַעֲקֹב לִפְנֵי מוֹתוֹ:

ב׳ **וַיַּגֶּד לְיַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הִנֵּה בִנְךָ יוֹסֵף בָּא אֵלֶיךָ וַיִּתְחַזֵּק יִשְׂרָאֵל וַיֵּשֶׁב עַל־הַמִּטָּה:**

ויגד. הַמַּגִּיד לְיַעֲקֹב, וְלֹא פֵּרֵשׁ מִי; וְהַרְבֵּה מִקְרָאוֹת קְצָרִי לָשׁוֹן:

ויתחזק ישראל. אָמַר, אַף עַל פִּי שֶׁהוּא בְּנִי, מֶלֶךְ הוּא, אֶחֱלֹק לוֹ כָּבוֹד; מִכָּאן שֶׁחוֹלְקִין כָּבוֹד לַמַּלְכוּת, וְכֵן מֹשֶׁה חָלַק כָּבוֹד לַמַּלְכוּת – וְיָרְדוּ כָּל עֲבָדֶיךָ אֵלֶּה אֵלַי (שמות י״א); וְכֵן אֵלִיָּהוּ, וַיְשַׁנֵּס מָתְנָיו וְגוֹ׳ (מלכים א י״ח):

ג׳ **וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל־יוֹסֵף אֵל שַׁדַּי נִרְאָה־אֵלַי בְּלוּז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי:**

ד׳ **וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מַפְרְךָ וְהִרְבִּיתִךָ וּנְתַתִּיךָ לִקְהַל עַמִּים וְנָתַתִּי אֶת־הָאָרֶץ הַזֹּאת לְזַרְעֲךָ אַחֲרֶיךָ אֲחֻזַּת עוֹלָם:**

ונתתיך לקהל עמים. בִּשְׂרַנִי שֶׁעֲתִידִים לָצֵאת מִמֶּנּוּ עוֹד קָהָל וַעֲמִים, וְאַף עַל פִּי שֶׁאָמַר לִי גּוֹי וּקְהַל גּוֹיִם, גּוֹי אָמַר לִי עַל בִּנְיָמִין; קְהַל גּוֹיִם – חֲרֵי שְׁנַיִם לְבַד מִבִּנְיָמִין, וְשׁוּב לֹא נוֹלַד לִי בֵּן, לְמִדַנִי שֶׁעֲתִיד אֶחָד מִשְּׁבָטַי לְהֶחָלֵק, וַעֲתָה אוֹתָהּ מַתָּנָה אֲנִי נוֹתֵן לָךְ:

ה׳ **וְעַתָּה שְׁנֵי־בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד־בֹּאִי אֵלֶיךָ מִצְרַיְמָה לִי־הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ־לִי:**

הנולדים לך, עד באי אליך. לִפְנֵי בּוֹאִי אֵלֶיךָ, כְּלוֹמַר, שֶׁנּוֹלְדוּ מִשֶּׁפֵּרַשְׁתָּ מִמֶּנִּי עַד שֶׁבָּאתִי אֵצְלְךָ:

לי הם. בְּחֶשְׁבּוֹן שְׁאָר בָּנֵי הֵם, לְטֹל חֵלֶק בָּאָרֶץ אִישׁ כְּנֶגְדּוֹ:

ו׳ **וּמוֹלַדְתְּךָ אֲשֶׁר־הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לְךָ יִהְיוּ עַל שֵׁם אֲחֵיהֶם יִקָּרְאוּ בְנַחֲלָתָם:**

ומולדתך וגו׳. אִם תּוֹלִיד עוֹד, לֹא יִהְיוּ בְּמִנְיַן בָּנַי, אֶלָּא בְּתוֹךְ שִׁבְטֵי אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה יִהְיוּ נִכְלָלִים, וְלֹא יִהְיֶה לָהֶם שֵׁם בַּשְּׁבָטִים לְעִנְיַן הַנַּחֲלָה; וְאַף עַל פִּי שֶׁנִּחְלְקָה הָאָרֶץ לְמִנְיַן גִּלְגְּלוֹתָם, כִּדְכְתִיב לָרֹב תַּרְבֶּה נַחֲלָתוֹ (במדבר כ״ו), וְכָל אִישׁ וְאִישׁ נָטַל בְּשָׁוֶה חוּץ מִן הַכְּהוּנּוֹת, מִכָּל מָקוֹם לֹא נִקְרְאוּ שְׁבָטִים אֶלָּא אֵלּוּ, (לְהַטִּיל גּוֹרָל הָאָרֶץ לְמִנְיַן שְׁמוֹת הַשְּׁבָטִים וְנָשִׂיא לְכָל שֵׁבֶט וְשֵׁבֶט וּדְגָלִים לָזֶה וְלָזֶה):

ז׳ וַאֲנִי | בְּבֹאִי מִפַּדָּן מֵתָה עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן בַּדֶּרֶךְ בְּעוֹד כִּבְרַת־אֶרֶץ לָבֹא אֶפְרָתָה וָאֶקְבְּרֶהָ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָת הִוא בֵּית לָחֶם׃

ואני בבאי מפדן וגו׳. וְאַע״פ שֶׁאֲנִי מַטְרִיחַ עָלֶיךָ לְהוֹלִיכֵנִי לְהִקָּבֵר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן, וְלֹא כָךְ עָשִׂיתִי לְאִמְּךָ, שֶׁהָרֵי מֵתָה סָמוּךְ לְבֵית לָחֶם׃

כברת ארץ. מַדַּת אֶרֶץ, וְהֵם אַלְפַּיִם אַמָּה כְּמִדַּת תְּחוּם שַׁבָּת, כְּדִבְרֵי רַבִּי מֹשֶׁה הַדַּרְשָׁן – וְלֹא תֹּאמַר שֶׁעִכְּבוּ עָלַי גְּשָׁמִים מִלְּהוֹלִיכָהּ וּלְקָבְרָהּ בְּחֶבְרוֹן, עַת הַגְּרִיד הָיָה, שֶׁהָאֶרֶץ חֲלוּלָה וּמְנֻקֶּבֶת כִּכְבָרָה׃

אקברה שם. וְלֹא הוֹלַכְתִּיהָ אֲפִלּוּ לְבֵית לָחֶם לְהַכְנִיסָהּ לָאָרֶץ, וְיָדַעְתִּי שֶׁיֵּשׁ בִּלְבָּךְ עָלַי; אֲבָל דַּע לְךָ שֶׁעַל פִּי הַדִּבּוּר קְבַרְתִּיהָ שָׁם, שֶׁתְּהֵא לְעֶזְרָה לִבָּנֶיהָ כְּשֶׁיִּגָּלֶה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן, וְהָיוּ עוֹבְרִים דֶּרֶךְ שָׁם, יוֹצֵאת רָחֵל עַל קִבְרָהּ וּבוֹכָה וּמְבַקֶּשֶׁת עֲלֵיהֶם רַחֲמִים, שֶׁנֶּאֱמַר קוֹל בְּרָמָה נִשְׁמָע וְגוֹ׳ וְהַקָּבָ״ה מְשִׁיבָהּ יֵשׁ שָׂכָר לְפְעֻלָּתֵךְ נְאֻם ה׳ וְשָׁבוּ בָנִים לִגְבוּלָם (ירמיהו ל״א). וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם כִּרְווּב אַרְעָא – כִּדֵי שִׁעוּר חֲרִישַׁת יוֹם; וְאוֹמַר אֲנִי, שֶׁהָיָה לָהֶם קֶצֶב שֶׁהָיוּ קוֹרִין אוֹתוֹ כְּדֵי מַחֲרֹשֶׁת אַחַת, קוֹרְדִי״א בְּלַעַז, כִּדְאָמְרִינַן כָּרֵיב וְתָנֵי; כְּמָה דְּמַסִּיק תַּעֲלָא מִבֵּי כַּרְבָּא׃

ח׳ וַיַּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת־בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי־אֵלֶּה׃

וירא ישראל את בני יוסף. בִּקֵּשׁ לְבָרְכָם וְנִסְתַּלְּקָה שְׁכִינָה מִמֶּנּוּ, לְפִי שֶׁעָתִיד יָרָבְעָם וְאַחְאָב לָצֵאת מֵאֶפְרַיִם וְיֵהוּא וּבָנָיו מִמְּנַשֶּׁה׃

ויאמר מי אלה. מֵהֵיכָן יָצְאוּ אֵלּוּ, שֶׁאֵינָן רְאוּיִין לִבְרָכָה׃

ט׳ וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל־אָבִיו בָּנַי הֵם אֲשֶׁר־נָתַן־לִי אֱלֹהִים בָּזֶה וַיֹּאמֶר קָחֶם־נָא אֵלַי וַאֲבָרְכֵם׃

בזה. הֶרְאָה לוֹ שְׂטָר אֵרוּסִין וּשְׂטָר כְּתֻבָּה, וּבִקֵּשׁ יוֹסֵף רַחֲמִים עַל הַדָּבָר, וְנָתָה עָלָיו רוּחַ הַקֹּדֶשׁ׃

ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זֶהוּ שֶׁאָמַר הַכָּתוּב וְאָנֹכִי תִּרְגַּלְתִּי לְאֶפְרַיִם קָחָם עַל זְרוֹעֹתָיו (הושע י״א) – תִּרְגַּלְתִּי רוּחִי בְּיַעֲקֹב בִּשְׁבִיל אֶפְרַיִם עַד שֶׁלְּקָחָן עַל זְרוֹעוֹתָיו׃

י׳ וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כָּבְדוּ מִזֹּקֶן לֹא יוּכַל לִרְאוֹת וַיַּגֶּשׁ אֹתָם אֵלָיו וַיִּשַּׁק לָהֶם וַיְחַבֵּק לָהֶם׃

י״א וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל־יוֹסֵף רְאֹה פָנֶיךָ לֹא פִלָּלְתִּי וְהִנֵּה הֶרְאָה אֹתַי אֱלֹהִים גַּם אֶת־זַרְעֶךָ׃

לא פללתי. לֹא מְלָאנִי לִבִּי לַחֲשֹׁב מַחֲשָׁבָה שֶׁאֶרְאֶה פָּנֶיךָ עוֹד. **פללתי** לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה, כְּמוֹ הֲבִיאִי עֵצָה עֲשׂוּ פְלִילָה (ישעיהו ט״ז ג׳)׃

י״ב וַיּוֹצֵא יוֹסֵף אֹתָם מֵעִם בִּרְכָּיו וַיִּשְׁתַּחוּ לְאַפָּיו אָרְצָה׃

ויוצא יוסף אתם. לְאַחַר שֶׁנִּשְּׁקָם הוֹצִיאָם יוֹסֵף מֵעִם בִּרְכָּיו, כְּדֵי לְיַשְּׁבָם זֶה לְיָמִין וְזֶה לַשְּׂמֹאל לְסָמֹךְ יָדָיו עֲלֵיהֶם וּלְבָרְכָם׃

וישתחו לאפיו. כְּשֶׁחָזַר לַאֲחוֹרָיו מִלְּפָנֵי אָבִיו׃

י״ג וַיִּקַּח יוֹסֵף אֶת־שְׁנֵיהֶם אֶת־אֶפְרַיִם בִּימִינוֹ מִשְׂמְאל יִשְׂרָאֵל וְאֶת־מְנַשֶּׁה בִשְׂמֹאלוֹ מִימִין יִשְׂרָאֵל וַיַּגֶּשׁ אֵלָיו׃

את אפרים בימינו משמאל ישראל. הַבָּא לִקְרֹאת חֲבֵרוֹ, יְמִינוֹ כְּנֶגֶד שְׂמֹאל חֲבֵרוֹ, וְכֵיוָן שֶׁהוּא הַבְּכוֹר, מְיֻמָּן לִבְרָכָה׃

י״ד וַיִּשְׁלַח יִשְׂרָאֵל אֶת־יְמִינוֹ וַיָּשֶׁת עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וְהוּא הַצָּעִיר וְאֶת־שְׂמֹאלוֹ עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה שִׂכֵּל אֶת־יָדָיו כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר׃

שכל את ידיו. כְּתַרְגּוּמוֹ, אַחְכִּימִינוּן – בְּהַשְׂכֵּל וְחָכְמָה הִשְׂכִּיל אֶת יָדָיו לְכָךְ וּמְדַעַת, כִּי יוֹדֵעַ הָיָה כִּי מְנַשֶּׁה הַבְּכוֹר וְאַע״פ כֵּן לֹא שָׁת יְמִינוֹ עָלָיו׃

ט״ו וַיְבָרֶךְ אֶת־יוֹסֵף וַיֹּאמַר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְּכוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אַבְרָהָם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרֹעֶה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד־הַיּוֹם הַזֶּה׃

ט״ז הַמַּלְאָךְ הַגֹּאֵל אֹתִי מִכָּל־רָע יְבָרֵךְ אֶת־הַנְּעָרִים וְיִקָּרֵא בָהֶם שְׁמִי וְשֵׁם אֲבֹתַי אַבְרָהָם וְיִצְחָק וְיִדְגּוּ לָרֹב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ׃

המלאך הגאל אתי. מַלְאָךְ הָרָגִיל לְהִשְׁתַּלֵּחַ אֵלַי בְּצָרָתִי; כָּעִנְיָן שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר אֵלַי מַלְאַךְ הָאֱלֹהִים בַּחֲלוֹם יַעֲקֹב וְגוֹ׳ אָנֹכִי הָאֵל בֵּית אֵל (בראשית ל״א)׃

יברך את הנערים. מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם׃

וידגו. כַּדָּגִים הַלָּלוּ שֶׁפָּרִים וְרָבִים וְאֵין עַיִן הָרָע שׁוֹלֶטֶת בָּהֶם׃

י״ז וַיַּרְא יוֹסֵף כִּי־תָשִׁית אָבִיו יַד־יְמִינוֹ עַל־רֹאשׁ אֶפְרַיִם וַיֵּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמֹךְ יַד־אָבִיו לְהָסִיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ־אֶפְרַיִם עַל־רֹאשׁ מְנַשֶּׁה׃

ויתמך יד אביו. הֵרִימָהּ מֵעַל רֹאשׁ בְּנוֹ וּתְמָכָהּ בְּיָדוֹ׃

י״ח וַיֹּ֣אמֶר יוֹסֵף֮ אֶל־אָבִיו֒ לֹא־כֵ֣ן אָבִ֔י כִּי־זֶ֥ה הַבְּכֹ֖ר שִׂ֣ים יְמִינְךָ֑ עַל־רֹאשֽׁוֹ׃

י״ט וַיְמָאֵ֣ן אָבִ֗יו וַיֹּ֙אמֶר֙ יָדַ֣עְתִּי בְנִ֔י יָדַ֕עְתִּי גַּם־ה֥וּא יִהְיֶה־לְּעָ֖ם וְגַם־ה֣וּא יִגְדָּ֑ל וְאוּלָ֗ם אָחִ֤יו הַקָּטֹן֙ יִגְדַּ֣ל מִמֶּ֔נּוּ וְזַרְע֖וֹ יִהְיֶ֥ה מְלֹא־הַגּוֹיִֽם׃

ידעתי בני ידעתי. שֶׁהוּא הַבְּכוֹר׃

גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל. שֶׁעָתִיד גִּדְעוֹן לָצֵאת מִמֶּנּוּ, שֶׁהַקָּבָ״ה עוֹשֶׂה נֵס עַל יָדוֹ׃

ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שֶׁעָתִיד יְהוֹשֻׁעַ לָצֵאת מִמֶּנּוּ, שֶׁיַּנְחִיל אֶת הָאָרֶץ וילַמֵּד תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל׃

וזרעו יהיה מלא הגוים. כָּל הָעוֹלָם יִתְמַלֵּא בְּצֵאת שָׁמְעוֹ וּשְׁמוֹ כְּשֶׁיַּעֲמִיד חַמָּה בְּגִבְעוֹן וְיֶרַח בְּעֵמֶק אַיָּלוֹן׃

כ֣ וַיְבָרְכֵ֥ם בַּיּ֖וֹם הַה֣וּא לֵאמֹ֑ר֒ בְּךָ֣ יְבָרֵ֔ךְ יִשְׂרָאֵל֙ לֵאמֹ֔ר יְשִׂמְךָ֥ אֱלֹהִ֖ים כְּאֶפְרַ֣יִם וְכִמְנַשֶּׁ֑ה וַיָּ֥שֶׂם אֶת־אֶפְרַ֖יִם לִפְנֵ֥י מְנַשֶּֽׁה׃

בך יברך ישראל. הַבָּא לְבָרֵךְ אֶת בָּנָיו יְבָרֵכֵם בִּבְרָכָתָם וְיֹאמַר אִישׁ לִבְנוֹ יְשִׂימְךָ אֱלֹהִים כְּאֶפְרַיִם וְכִמְנַשֶּׁה׃

וישם את אפרים. בִּבְרָכָתוֹ לִפְנֵי מְנַשֶּׁה, לְהַקְדִּימוֹ בִּדְגָלִים וּבַחֲנֻכַּת הַנְּשִׂיאִים׃

כ״א וַיֹּ֤אמֶר יִשְׂרָאֵל֙ אֶל־יוֹסֵ֔ף הִנֵּ֥ה אָנֹכִ֖י מֵ֑ת וְהָיָ֤ה אֱלֹהִים֙ עִמָּכֶ֔ם וְהֵשִׁ֥יב אֶתְכֶ֖ם אֶל־אֶ֥רֶץ אֲבֹתֵיכֶֽם׃

כ״ב וַאֲנִ֕י נָתַ֥תִּי לְךָ֖ שְׁכֶ֣ם אַחַ֑ד עַל־אַחֶ֗יךָ אֲשֶׁ֤ר לָקַ֙חְתִּי֙ מִיַּ֣ד הָאֱמֹרִ֔י בְּחַרְבִּ֥י וּבְקַשְׁתִּֽי׃ {פ}

ואני נתתי לך. לְפִי שֶׁאַתָּה טוֹרֵחַ לְהִתְעַסֵּק בִּקְבוּרָתִי, וְגַם אֲנִי נָתַתִּי לְךָ נַחֲלָה שֶׁתִּתְקַבֵּר בָּהּ, וְאֵי זוֹ? זוֹ שְׁכֶם, שֶׁנֶּאֱמַר, וְאֶת עַצְמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלוּ מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בִשְׁכֶם (יהושע כ״ד)׃

שכם אחד על אחיך. שְׁכֶם מַמָּשׁ, הִיא תִּהְיֶה לְךָ חֵלֶק אֶחָד יְתֵרָה עַל אַחֶיךָ׃

בחרבי ובקשתי. כְּשֶׁהָרְגוּ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אֶת אַנְשֵׁי שְׁכֶם נִתְפַּנְּסוּ כָּל סְבִיבוֹתֵיהֶם לְהִזְדַּוֵּג לָהֶם, וְחָגַר יַעֲקֹב כְּלֵי מִלְחָמָה כְּנֶגְדָּן; דָּבָר אַחֵר שְׁכֶם אַחַד הוּא הַבְּכוֹרָה, שֶׁיִּטְּלוּ בָנָיו שְׁנֵי חֲלָקִים, וּשְׁכֶם לְשׁוֹן חֵלֶק הוּא, וְהַרְבֵּה יֵשׁ לוֹ דּוֹמִים בַּמִּקְרָא כִּי תְּשִׁיתֵמוֹ שְׁכֶם (תהילים כ״א) – תָּשִׁית שׁוֹנְאַי לְפָנַי לַחֲלָקִים; אֲחַלְּקָה שְׁכֶם (שם ס׳), דֶּרֶךְ יִרְצְחוּ שָׁכְמָה (הושע ו׳) – אִישׁ חֶלְקוֹ; לְעָבְדוֹ שְׁכֶם אֶחָד (צפניה ג׳)׃

אשר לקחתי מיד האמרי. מִיַּד עֹשָׂיו, שֶׁעָשָׂה מַעֲשֶׂה אֱמוּרִי. דָּבָר אַחֵר שֶׁהָיָה צָד אָבִיו בְּאִמְרֵי פִיו׃

בחרבי ובקשתי. הִיא חָכְמָתוֹ וּתְפִלָּתוֹ׃

פרק מ״ט

א֣ וַיִּקְרָ֤א יַעֲקֹב֙ אֶל־בָּנָ֔יו וַיֹּ֕אמֶר הֵאָסְפ֖וּ וְאַגִּ֣ידָה לָכֶ֑ם אֵ֚ת אֲשֶׁר־יִקְרָ֣א אֶתְכֶ֔ם בְּאַחֲרִ֖ית הַיָּמִֽים׃

ואגידה לכם. בְּקֵשׁ לְגַלּוֹת אֶת הַקֵּץ וְנִסְתַּלְּקָה מִמֶּנּוּ שְׁכִינָה וְהִתְחִיל אוֹמֵר דְּבָרִים אֲחֵרִים׃

ב֚ הִקָּבְצ֣וּ וְשִׁמְעוּ֙ בְּנֵ֣י יַעֲקֹ֔ב וְשִׁמְע֖וּ אֶל־יִשְׂרָאֵ֥ל אֲבִיכֶֽם׃

ג֚ רְאוּבֵ֣ן בְּכֹרִ֔י אַתָּ֖ה כֹּחִ֑י וְרֵאשִׁ֣ית אוֹנִ֔י יֶ֥תֶר שְׂאֵ֖ת וְיֶ֥תֶר עָֽז׃

וראשית אוני. הִיא טִפָּה רִאשׁוֹנָה, שֶׁלֹּא רָאָה קֶרִי מֵימָיו (בראשית רבה)׃

אוני. כּוֹחִי, כְּמוֹ מָצָאתִי אוֹן לִי (הושע י״ב), מֵרֹב אוֹנִים, וּלְאֵין אוֹנִים (ישעיהו מ׳)׃

יתר שאת. רָאוּי הָיִיתָ לִהְיוֹת יֶתֶר עַל אַחֶיךָ בִּכְהֻנָּה, לְשׁוֹן נְשִׂיאוּת כַּפַּיִם׃

ויתר עז. בְּמַלְכוּת, כְּמוֹ: וְיִתֶּן עֹז לְמַלְכּוֹ (שמואל א ב׳), וּמִי גָּרַם לְךָ לְהַפְסִיד כָּל אֵלֶּה?

ד֚ פַּ֣חַז כַּמַּ֔יִם אַל־תּוֹתַ֖ר כִּ֣י עָלִ֑יתָ מִשְׁכְּבֵ֣י אָבִ֔יךָ אָ֖ז חִלַּ֣לְתָּ יְצוּעִ֑י עָלָֽה׃ {פ}

פחז כמים. הַפַּחַז וְהַבֶּהָלָה אֲשֶׁר מִהַרְתָּ לְהַרְאוֹת כַּעַסְךָ כַּמַּיִם הַלָּלוּ הַמְמַהֲרִים לִמְרוּצָתָם, לָכֵן

אל תותר. אַל תַּרְבֶּה לִטֹּל כָּל הַיְתֵרוֹת הַלָּלוּ שֶׁהָיוּ רְאוּיוֹת לְךָ, וּמַהוּ הַפַּחַז אֲשֶׁר פָּחַזְתָּ? **כי עלית משכבי אביך**׃

אז חללת. אוֹתוֹ שֶׁעָלָה עַל יְצוּעַי – וְהֵיא שְׁכִינָה שֶׁהָיָה דַּרְכָּהּ לִהְיוֹת עוֹלָה עַל יְצוּעַי:

פחז שֵׁם דָּבָר הוּא, לְפִיכָךְ טַעֲמוֹ לְמַעְלָה, וְכֵלּוֹ נָקוּד פַּתָּח, וְאִלּוּ הָיָה לְשׁוֹן עָבָר, הָיָה נָקוּד חֶצְיוֹ קָמָץ וְחֶצְיוֹ פַּתָּח וְטַעֲמוֹ לְמַטָּה:

יצועי. לְשׁוֹן מִשְׁכָּב, עַל שֵׁם שֶׁמַּצִּיעִים אוֹתוֹ עַל יְדֵי לְבָדִין וּסְדִינִין; וְהַרְבֵּה דּוֹמִים לוֹ אִם אֶעֱלֶה עַל עֶרֶשׂ יְצוּעָי (תהילים קל״ב); אִם זְכַרְתִּיךָ עַל יְצוּעָי (שם ס״ג):

ה׳ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי אַחִים כְּלֵי חָמָס מְכֵרֹתֵיהֶם׃

שמעון ולוי אחים. בְּעֵצָה אַחַת עַל שְׁכֶם וְעַל יוֹסֵף; וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו, וְעַתָּה לְכוּ וְנַהַרְגֵהוּ, מִי הֵם? א״תּ רְאוּבֵן אוֹ יְהוּדָה, חֲרִי לֹא הִסְכִּימוּ בַּהֲרִיגָתוֹ; א״תּ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת, חֲרִי לֹא הָיְתָה שִׂנְאָתָן שְׁלֵמָה, שֶׁנֶּאֱמַר וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה וְאֶת בְּנֵי זִלְפָּה וְגוֹ׳, יְשֻׁשכָר וּזְבוּלֵן לֹא הָיוּ מְדַבְּרִים בִּפְנֵי אֲחֵיהֶם הַגְּדוֹלִים מֵהֶם; עַל כָּרְחָךְ שִׁמְעוֹן וְלֵוִי הֵם שֶׁקָּרָאם אֲבִיהֶם אַחִים:

כלי חמס. אֲמָנוּת זוֹ שֶׁל רְצִיחָה, חָמָס הוּא בִּידֵיהֶם – מִבְּרֵכַת עֵשָׂו הִיא זוֹ, אֲמָנוּת שֶׁלּוֹ הִיא – וַאֲתֶם חֲמַסְתֶּם אוֹתָהּ הֵימֶנּוּ:

מכרתיהם. לְשׁוֹן כְּלֵי זַיִן, הַסִּיף בִּלְשׁוֹן יְוָנִי מכי״ר, תַּנְחוּמָא. דָּבָר אַחֵר מְכֵרֹתֵיהֶם – בְּאֶרֶץ מְגוּרָתָם נָהֲגוּ עַצְמָן בִּכְלֵי חָמָס, כְּמוֹ מְכֹרָתַיִךְ וּמוֹלְדֹתַיִךְ (יחזקאל טז), וְזֶהוּ תַּרְגּוּם שֶׁל אֲנָקְלוֹס:

ו׳ בְּסֹדָם אַל תָּבֹא נַפְשִׁי בִּקְהָלָם אַל תֵּחַד כְּבֹדִי כִּי בְאַפָּם הָרְגוּ אִישׁ וּבִרְצֹנָם עִקְּרוּ שׁוֹר׃

בסדם אל תבא נפשי. זֶה מַעֲשֶׂה זִמְרִי, כְּשֶׁנִּתְקַבְּצוּ שִׁבְטוֹ שֶׁל שִׁמְעוֹן לְהָבִיא אֶת הַמִּדְיָנִית לִפְנֵי מֹשֶׁה וְאָמְרוּ לוֹ, זוֹ אֲסוּרָה אוֹ מֻתֶּרֶת? אִם תֹּאמַר אֲסוּרָה, בַּת יִתְרוֹ מִי הִתִּירָהּ לָךְ? – אַל יִזְכֹּר שְׁמִי בְּדָבָר, זִמְרִי בֶּן סָלוּא נְשִׂיא בֵּית אָב לַשִּׁמְעוֹנִי וְלֹא כָּתַב בֶּן יַעֲקֹב:

בקהלם. כְּשֶׁיִּקְהֵיל קֹרַח, שֶׁהוּא מִשִּׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי, אֶת כָּל הָעֵדָה עַל מֹשֶׁה וְעַל אַהֲרֹן,

אל תחד כבודי. שָׁם, אַל יִתְיַחֵד עִמָּהֶם שְׁמִי, שֶׁנֶּאֱמַר קֹרַח בֶּן יִצְהָר בֶּן קְהָת בֶּן לֵוִי, וְלֹא נֶאֱמַר בֶּן יַעֲקֹב; אֲבָל בְּדִבְרֵי הַיָּמִים, כְּשֶׁנִּתְיַחְסוּ בְּנֵי קֹרַח עַל הַדּוּכָן, נֶאֱמַר בֶּן קֹרַח בֶּן יִצְהָר בֶּן קְהָת בֶּן לֵוִי בֶּן יִשְׂרָאֵל (דברי הימים א ו׳):

אל תחד כבודי. כָּבוֹד לְשׁוֹן זָכָר הוּא, וְעַל כָּרְחָךְ אַתָּה צָרִיךְ לְפָרֵשׁ כְּמְדַבֵּר אֶל הַכָּבוֹד וְאוֹמֵר אַתָּה, כְּבוֹדִי אַל תִּתְיַחֵד עִמָּהֶם כְּמוֹ לֹא תֵחַד אִתָּם בְּקִבּוּרָה (ישעיה י״ד):

כי באפם הרגו איש. אֵלּוּ חֲמוֹר וַאֲנָשֵׁי שְׁכֶם, וְאֵינָן חֲשׁוּבִין כְּלָם אֶלָּא כְּאִישׁ אֶחָד; וְכֵן הוּא אוֹמֵר בְּגִדְעוֹן, וְהִכִּיתָ אֶת מִדְיָן כְּאִישׁ אֶחָד (שופטים ו׳) וְכֵן בְּמִצְרַיִם סוּס וְרֹכְבוֹ רָמָה בַיָּם, זֶהוּ מִדְרָשׁוֹ. וּפְשׁוּטוֹ, אֲנָשִׁים הַרְבֵּה קוֹרֵא אִישׁ – כָּל אֶחָד לְעַצְמוֹ, בְּאַפָּם הָרְגוּ כָּל אִישׁ שֶׁכָּעַסוּ עָלָיו, וְכֵן וַיִּלְמַד לְטָרָף טָרָף אָדָם אָכָל (יחזקאל י״ט):

וברצנם עקרו שור. רָצוּ לַעֲקֹר אֶת יוֹסֵף שֶׁנִּקְרָא שׁוֹר, שֶׁנֶּאֱמַר בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הָדָר לוֹ (דברים ל״ג). עִקְּרוּ אשרי״טיר בְּלַעַז, לְשׁוֹן אֶת סוּסֵיהֶם תְּעַקֵּר (יהושע י״א):

ז׳ אָרוּר אַפָּם כִּי עָז וְעֶבְרָתָם כִּי קָשָׁתָה אֲחַלְּקֵם בְּיַעֲקֹב וַאֲפִיצֵם בְּיִשְׂרָאֵל׃ {פ}

ארור אפם כי עז. אֲפִלּוּ בְּשָׁעַת תּוֹכָחָה לֹא קִלֵּל אֶלָּא אַפָּם, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר בִּלְעָם מָה אֶקֹּב לֹא קַבֹּה אֵל (במדבר כ״ג):

אחלקם ביעקב. אַפְרִידֵם זֶה מִזֶּה שֶׁלֹּא יְהֵא לֵוִי בְּמִנְיַן הַשְּׁבָטִים, וַחֲרֵי הֵם חֲלוּקִים. דָּבָר אַחֵר אֵין לְךָ עֲנָיִים וְסוֹפְרִים וּמְלַמְּדֵי תִּינוֹקוֹת אֶלָּא מִשִּׁמְעוֹן, כְּדֵי שֶׁיִּהְיוּ נְפוּצִים, וְשִׁבְטוֹ שֶׁל לֵוִי עֲשָׂאוֹ מְחֻזָּר עַל הַגְּרָנוֹת לַתְּרוּמוֹת וְלַמַּעֲשְׂרוֹת, נָתַן לוֹ תְּפוּצָתוֹ דֶּרֶךְ כָּבוֹד:

ח׳ יְהוּדָה אַתָּה יוֹדוּךָ אַחֶיךָ יָדְךָ בְּעֹרֶף אֹיְבֶיךָ יִשְׁתַּחֲווּ לְךָ בְּנֵי אָבִיךָ׃

יהודה אתה יודוך אחיך. לְפִי שֶׁהוֹכִיחַ אֶת הָרִאשׁוֹנִים בְּקִנְטוּרִים, הִתְחִיל יְהוּדָה נָסוֹג לַאֲחוֹרָיו, (שֶׁלֹּא יוֹכִיחֻנּוּ עַל מַעֲשֶׂה תָּמָר) וּקְרָאוֹ יַעֲקֹב בְּדִבְרֵי רִצּוּי, יְהוּדָה לֹא אַתָּה כְּמוֹתָם (בראשית רבה):

ידך בערף איביך. בִּימֵי דָוִד – וְאֹיְבֵי תַּתָּה לִי עֹרֶף (שמואל ב כ״ב):

בני אביך. עַל שֵׁם שֶׁהָיוּ מִנָּשִׁים הַרְבֵּה, לֹא אָמַר בְּנֵי אִמֶּךָ כְּדֶרֶךְ שֶׁאָמַר יִצְחָק:

ט׳ גּוּר אַרְיֵה יְהוּדָה מִטֶּרֶף בְּנִי עָלִיתָ כָּרַע רָבַץ כְּאַרְיֵה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ׃

גור אריה. עַל דָּוִד נִתְנַבֵּא – בַּתְּחִלָּה גּוּר בִּהְיוֹת שָׁאוּל מֶלֶךְ עָלֵינוּ אַתָּה הָיִיתָ הַמּוֹצִיא וְהַמֵּבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל (שמואל ב ה׳) – וּלְבַסּוֹף אַרְיֵה, כְּשֶׁהִמְלִיכוּהוּ עֲלֵיהֶם, וְזֶהוּ שֶׁתִּרְגֵּם אֲנָקְלוֹס שִׁלְטוֹן יֶהֱא בְּשֵׁרוּיָא – בְּתְחִלָּתוֹ:

מטרף. מִמַּה שֶׁחָשַׁדְתִּיךְ בְּטָרֶף טֶרֶף יוֹסֵף חַיָּה רָעָה אֲכָלָתְהוּ – וְזֶהוּ יְהוּדָה שֶׁנִּמְשַׁל לְאַרְיֵה –

בני עלית. סִלַּקְתָּ אֶת עַצְמְךָ וְאָמַרְתָּ מַה בֶּצַע וְגוֹ', וְכֵן בַּהַרִיגַת תָּמָר שֶׁהוֹדָה, צָדְקָה מִמֶּנִּי, לְפִיכָךְ **כרע רבץ** וְגוֹ', בִּימֵי שְׁלֹמֹה אִישׁ תַּחַת גַּפְנוֹ וְגוֹ' (מלכים א ה'):

י׳ לֹא־יָסוּר שֵׁבֶט מִיהוּדָה וּמְחֹקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי־יָבֹא שִׁילֹה וְלוֹ יִקְּהַת עַמִּים׃

לא יסור שבט מיהודה. מְדַוְּד וְאֵילָךְ, אֵלּוּ רָאשֵׁי גָּלֻיּוֹת שֶׁבְּבָבֶל, שֶׁרוֹדִים אֶת הָעָם בַּשֵּׁבֶט שֶׁמְּמַנִּים עַל פִּי הַמַּלְכוּת (בראשית רבה):

ומחקק מבין רגליו. הַתַּלְמִידִים, אֵלּוּ נְשִׂיאֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל:

עד כי יבא שילה. מֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ שֶׁהַמְּלוּכָה שֶׁלּוֹ, וְכֵן תִּרְגּוּמוֹ אֲנָקְלוֹס. וּמִדְרַשׁ אַגָּדָה שִׁילוֹ – שַׁי לוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר, יְבִילוּ שַׁי לַמּוֹרָא (תהילים ע״ו):

ולו יקהת עמים. אֲסֵפַת הָעַמִּים, שֶׁהַיּ״ד עִקָּר הִיא בַּיְסוֹד, כְּמוֹ יִפְעָתֶךָ (יחזקאל כ״ח), וּפְעָמִים שֶׁנּוֹפֶלֶת מִמֶּנּוּ, וְכָמָּה אוֹתִיּוֹת מְשַׁמְּשׁוֹת בְּלָשׁוֹן זֶה, וְהֵם נִקְרָאִים עִקָּר נוֹפֵל; כְּגוֹן נוּ״ן שֶׁל נוֹגֵף וְשֶׁל נוֹשֵׁךְ, וְאָלֶ״ף שֶׁבְּוַאֲחֻתִי בְּאָזְנֵיכֶם (איוב י״ג), וְשֶׁבְּאַבְחַת חֶרֶב (יחזקאל כ״א), וְאָסוּף שָׁמָּן (מלכים ב ד'), אַף זֶה יִקָּהֵת עַמִּים אֲסֵפַת עַמִּים, שֶׁנֶּאֱמַר אֵלָיו גּוֹיִם יִדְרֹשׁוּ (ישעיהו י״א). וְדוֹמֶה לוֹ עַיִן תִּלְעַג לְאָב וְתָבֵז לִיקְהַת אֵם (משלי ל'), לְקִבּוּץ קְמָטִים שֶׁבְּפָנֶיהָ מִפְּנֵי זִקְנָתָהּ; וּבַתַּלְמוּד דְּיָתְבֵי וּמַקְהוּ אַקְהָתָא בְּשׁוּקֵי דִּנְהַרְדְּעָא בְּמַסֶּכֶת יְבָמוֹת; וְיָכוֹל הָיָה לוֹמַר, קְהִיַּת עַמִּים:

י״א אֹסְרִי לַגֶּפֶן עִירֹה וְלַשֹּׂרֵקָה בְּנִי אֲתֹנוֹ כִּבֵּס בַּיַּיִן לְבֻשׁוֹ וּבְדַם־עֲנָבִים סוּתֹה׃

אסרי לגפן עירה. נִתְנַבֵּא עַל אֶרֶץ יְהוּדָה שֶׁתִּהְיֶה מוֹשֶׁכֶת יַיִן כְּמַעְיָן; אִישׁ יְהוּדָה יֶאֱסֹר לַגֶּפֶן עַיִר אֶחָד וְיִטָּעֶנּוּ מִגֶּפֶן אַחַת, וּמִשֹּׂרֵק אֶחָד בֶּן אָתוֹן אֶחָד:

שרקה. זְמוֹרָה אֲרֻכָּה, קוריירא בְּלַעַז:

כבס ביין. כָּל זֶה לְשׁוֹן רִבּוּי יַיִן:

סותה. לְשׁוֹן מִין בֶּגֶד הוּא, וְאֵין לוֹ דִּמְיוֹן בַּמִּקְרָא:

אסרי. כְּמוֹ אוֹסֵר, דֶּגֶמַת מְקִימִי מֵעָפָר דָּל (תהילים קי״ג), הַיֹּשְׁבִי בַּשָּׁמַיִם (שם קכ״ג), וְכֵן בְּנִי אֲתֹנוֹ כְּעִנְיָן זֶה. וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם בְּמֶלֶךְ הַמָּשִׁיחַ: גֶּפֶן – הֵם יִשְׂרָאֵל; עִירֹה – זוֹ יְרוּשָׁלַיִם; שֹׂרֵקָה – יִשְׂרָאֵל, וְאָנֹכִי נְטַעְתִּיךְ שׂוֹרֵק – (ירמיהו ב'):

בני אתנו. יְבָנוּן הֵיכָלֹה, לְשׁוֹן שַׁעַר הָאֵיתוֹן בְּסֵפֶר יְחֶזְקֵאל (יחזקאל מ'). וְעוֹד תִּרְגְּמוּ בְּפָנִים אֲחֵרִים: גֶּפֶן אֵלּוּ צַדִּיקִים; בְּנֵי אֲתֹנוֹ – עֲבָדֵי אוֹרַיְתָא בְּאוּלְפָן, עַל שֵׁם רֹכְבֵי אֲתֹנוֹת צְחֹרוֹת:

כבס ביין. יְהֵא אַרְגְּוָן טַב שֶׁצִּבְּעוּ דּוֹמֶה לְיַיִן, וְצִבְעוֹנִין הוּא לְשׁוֹן סוּתֹה, שֶׁהָאִשָּׁה לוֹבַשְׁתָּן וּמְסִיתָה בָּהֶן אֶת הַזָּכָר לִתֵּן עֵינָיו בָּהּ; וְאַף רַבּוֹתֵינוּ פֵּרְשׁוּ בַּתַּלְמוּד לְשׁוֹן הֶסֵּתַת שִׁכְרוּת בְּמַסֶּכֶת כְּתֻבּוֹת (דף קי״א). וְעַל הַיַּיִן שֶׁמָּא תֹּאמַר אֵינוֹ מַרְוֶה, תַּלְמוּד לוֹמַר סוּתֹה:

י״ב חַכְלִילִי עֵינַיִם מִיָּיִן וּלְבֶן־שִׁנַּיִם מֵחָלָב׃ {פ}

חכלילי. לְשׁוֹן אֹדֶם, כְּתַרְגּוּמוֹ, וְכֵן לְמִי חַכְלִלוּת עֵינָיִם (משלי כ״ג), שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ שׁוֹתֵי יַיִן עֵינֵיהֶם מַאְדִּימִין:

מחלב. מֵרֹב חָלָב, שֶׁיִּהְיֶה בְּאַרְצוֹ מִרְעֶה טוֹב לְעֶדְרֵי צֹאן; וְכֵן פֵּרוּשׁ הַמִּקְרָא: אָדֹם עֵינַיִם יִהְיֶה מֵרֹב יַיִן וּלְבֶן שִׁנַּיִם יִהְיֶה מֵרֹב חָלָב. וּלְפִי תַּרְגּוּמוֹ עֵינַיִם לְשׁוֹן הָרִים, שֶׁמִּשָּׁם צוֹפִים לְמֶרְחוֹק, וְעוֹד תִּרְגְּמוּ בְּפָנִים אֲחֵרִים, לְשׁוֹן מַעְיָנוֹת וְקִלּוּחֵי הַיְקָבִים, נַעֲווֹהִי – יְקָבִים שֶׁלּוֹ, וְלָשׁוֹן אֲרַמִּי הוּא בְּמַסֶּכֶת עֲ״ז (דף ע״ד), נַעֲוָא אַרְתְּחוֹ יְחַוְּרָן בְּקָעָתֵהּ – תַּרְגּוּם שִׁנַּיִם, לְשׁוֹן שִׁנֵּי הַסְּלָעִים:

י״ג זְבוּלֻן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֹּן וְהוּא לְחוֹף אֳנִיֹּת וְיַרְכָתוֹ עַל־צִידֹן׃ {פ}

לחוף ימים. עַל חוֹף יַמִּים תִּהְיֶה אַרְצוֹ (יבמות מ״ה); חוֹף, כְּתַרְגּוּמוֹ סְפָר, מרק״א בְּלַעַז, וְהוּא יִהְיֶה מָצוּי תָּדִיר עַל חוֹף אֳנִיּוֹת בְּמָקוֹם הַנָּמֵל, שֶׁאֳנִיּוֹת מְבִיאוֹת שָׁם פְּרַקְמַטְיָא, שֶׁהָיָה זְבוּלֻן עוֹסֵק בִּפְרַקְמַטְיָא וּמַמְצִיא מָזוֹן לְשִׁבְטֵי יִשָּׂשכָר, וְהֵם עוֹסְקִים בַּתּוֹרָה. הוּא שֶׁאָמַר מֹשֶׁה שְׂמַח זְבוּלֻן בְּצֵאתֶךָ וְיִשָּׂשכָר בְּאָהָלֶיךָ (דברים ל״ג), זְבוּלֻן יוֹצֵא בִּפְרַקְמַטְיָא, וְיִשָּׂשכָר עוֹסֵק בַּתּוֹרָה בְּאָהָלִים:

וירכתו על צידן. סוֹף גְּבוּלוֹ יִהְיֶה סָמוּךְ לְצִידֹן: **ירכתו.** סוֹפוֹ, כְּמוֹ וּלְיַרְכְּתֵי הַמִּשְׁכָּן:

י״ד יִשָּׂשכָר חֲמֹר גָּרֶם רֹבֵץ בֵּין הַמִּשְׁפְּתָיִם׃

יששכר חמר גרם. חֲמוֹר בַּעַל עֲצָמוֹת, סוֹבֵל עֹל תּוֹרָה, כַּחֲמוֹר חָזָק שֶׁמַּטְעִינִין אוֹתוֹ מַשָּׂאוֹי כָּבֵד:

רובץ בין המשפתים. כַּחֲמוֹר הַמְהַלֵּךְ בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה, וְאֵין לוֹ לִינָה בַּבַּיִת, וּכְשֶׁהוּא רוֹצֶה לָנוּחַ, רוֹבֵץ בֵּין הַתְּחוּמִין, בְּתְחוּמֵי הֶעָיָרוֹת שֶׁמּוֹלִיךְ שָׁם פְּרַקְמַטְיָא:

ט״ו וַיַּ֤רְא מְנֻחָה֙ כִּי֙ טֹ֔וב וְאֶת־הָאָ֖רֶץ כִּ֣י נָעֲמָ֑ה וַיֵּ֤ט שִׁכְמוֹ֙ לִסְבֹּ֔ל וַיְהִ֖י לְמַס־עֹבֵ֑ד׃ {ס}

וירא מנחה כי טוב. רָאָה לְחֶלְקוֹ אֶרֶץ מְבֹרֶכֶת וְטוֹבָה לְהוֹצִיא פֵּרוֹת׃

ויט שכמו לסבול עֹל תּוֹרָה׃

ויהי. לְכָל אֶחָיו יִשְׂרָאֵל׃

למס עובד. לִפְסֹק לָהֶם הוֹרָאוֹת שֶׁל תּוֹרָה וְסִדְרֵי עִבּוּרִין, שֶׁנֶּאֱמַר וּמִבְּנֵי יִשָּׂשכָר יוֹדְעֵי בִינָה לַעִתִּים לָדַעַת מַה יַּעֲשֶׂה יִשְׂרָאֵל רָאשֵׁיהֶם מָאתַיִם (דברי הימים א י״ב), מָאתַיִם רָאשֵׁי סַנְהֶדְרָאוֹת הֶעֱמִיד וְכָל אֲחֵיהֶם עַל פִּיהֶם׃

ויט שכמו. הִשְׁפִּיל שִׁכְמוֹ, כְּמוֹ וַיֵּט שָׁמַיִם (שמואל ב כ״ב), הַטּוּ אָזְנְכֶם (תהילים ע״ח). וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגְּמוֹ בְּפָנִים אֲחֵרִים, **ויט שכמו לסבול** מִלְחָמוֹת וְלִכְבֹּשׁ מְחוֹזוֹת, שֶׁהֵם יוֹשְׁבִים עַל הַסְּפָר, **ויהי** הָאוֹיֵב כָּבוּשׁ תַּחְתָּיו **למס עובד**׃

ט״ז דָּ֥ן יָדִ֖ין עַמּ֑וֹ כְּאַחַ֥ד שִׁבְטֵ֖י יִשְׂרָאֵֽל׃

דן ידין עמו. יִנָּקֵם נְקָמַת עַמּוֹ מִפְּלִשְׁתִּים כְּמוֹ כִּי יָדִין ה׳ עַמּוֹ (דברים ל״ב)׃

כאחד שבטי ישראל. כָּל יִשְׂרָאֵל יִהְיוּ כְּאֶחָד עִמּוֹ, וְאֶת כֻּלָּם יָדִין, וְעַל שִׁמְשׁוֹן נִבָּא נְבוּאָה זוֹ; וְעוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ **כאחד שבטי ישראל**, כַּמְיֻחָד שֶׁבַּשְּׁבָטִים, הוּא דָּוִד, שֶׁבָּא מִיהוּדָה׃

י״ז יְהִי־דָ֥ן נָחָ֛שׁ עֲלִי־דָּ֖רֶךְ שְׁפִיפֹ֣ן עֲלִי־אֹ֑רַח הַנֹּשֵׁךְ֙ עִקְבֵי־סוּס֔ וַיִּפֹּ֥ל רֹכְבֹ֖ו אָחֽוֹר׃

שפיפן. הוּא נָחָשׁ; וְאוֹמֵר אֲנִי שֶׁקָּרוּי כֵּן עַל שֵׁם שֶׁהוּא נוֹשֵׁף, כְּמוֹ וְאַתָּה תְּשׁוּפֶנּוּ עָקֵב (בראשית ג׳)׃

הנשך עקבי סוס. כָּךְ דַּרְכּוֹ שֶׁל נָחָשׁ, וְדִמָּהוּ לְנָחָשׁ הַנּוֹשֵׁךְ עִקְבֵי סוּס, **ויפל רכבו אחור** – שֶׁלֹּא נָגַע בּוֹ. וְדַרְגָּתוֹ מָצִינוּ בְּשִׁמְשׁוֹן: וַיִּלְפֹּת שִׁמְשׁוֹן אֶת שְׁנֵי עַמּוּדֵי הַתָּוֶךְ וְגוֹמֵר (שופטים ט״ז) – וְשָׁעַל הַגַּג מֵתוּ; וְאֶנְקְלוֹס תִּרְגֵּם כְּחֵוֵי חוּרְמָן, שֵׁם מִין נָחָשׁ, שֶׁאֵין רְפוּאָה לְנְשִׁיכָתוֹ, וְהוּא צִפְעוֹנִי, וְקָרוּי חוּרְמָן עַל שֵׁם שֶׁעוֹשֶׂה הַכֹּל חֵרֶם; וּכְפִיתְנָא – כְּמוֹ פֶּתֶן, יְכְמוֹן – יֶאֱרֹב׃

י״ח לִישׁוּעָתְךָ֖ קִוִּ֥יתִי יְהוָֽה׃ {ס}

לישועתך קויתי ה׳. נִתְנַבֵּא שֶׁיִּנָּקְמוּ פְּלִשְׁתִּים אֶת עֵינָיו, וְסוֹפוֹ לוֹמַר זָכְרֵנִי נָא וְחַזְּקֵנִי נָא אַךְ הַפַּעַם וְגוֹ׳ (שופטים ט״ז)׃

י״ט גָּ֥ד גְּדוּד֙ יְגוּדֶ֔נּוּ וְה֖וּא יָגֻ֥ד עָקֵֽב׃ {ס}

גד גדוד יגודנו. כֻּלָּם לְשׁוֹן גְּדוּד הֵם, וְכָךְ חִבְּרוֹ מְנַחֵם; וְאִם תֹּאמַר, אֵין גְּדוּד בְּלֹא שְׁנֵי דַלְתֵי״ן, יֵשׁ לוֹמַר גְּדוּד שֵׁם דָּבָר צָרִיךְ שְׁנֵי דַלְתֵי״ן, שֶׁכֵּן דֶּרֶךְ תֵּבָה בַּת שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת לִכְפֹּל בְּסוֹפָהּ, וְאֵין יְסוֹדָהּ אֶלָּא שְׁתֵּי אוֹתִיּוֹת, וְכֵן אָמַר כַּצִּפּוֹר לָנוּד (משלי כ״ו), מִגְּזֶרֶת שָׁבַעְתִּי נְדָדִים (איוב ז׳), שָׁם נָפַל שָׁדוּד (שופטים ה׳), מִגְּזֶרֶת יָשׁוּד צָהֳרָיִם (תהלים צ״א), אַף יָגֵד, יְגוּדֶנּוּ וּגְדוּד מִגְּזָרָה אַחַת הֵם; וּכְשֶׁהוּא מְדַבֵּר בִּלְשׁוֹן יִפְעַל אֵינוֹ כָּפוּל, כְּמוֹ יָגוּד, יָנוּד, יָרוּם, יָשׁוּד, יָשׁוּב, וּכְשֶׁהוּא מִתְפַּעֵל אוֹ מַפְעִיל אֲחֵרִים הוּא כָּפוּל, כְּמוֹ יִתְגּוֹדָד, יִתְרוֹמֵם, יִתְבּוֹלֵל, יִתְעוֹדָד; וּבִלְשׁוֹן מַפְעִיל, יָתוֹם וְאַלְמָנָה יְעוֹדֵד (תהילים קמ״ו), לְשׁוֹבֵב יַעֲקֹב אֵלָיו (ישעיה מ״ט), מְשׁוֹבֵב נְתִיבוֹת (שם נ״ח), יְגוֹדֶנּוּ הָאָמוּר כָּאן אֵינוֹ לְשׁוֹן שֶׁיִּפְעֲלוּהוּ אֲחֵרִים, אֶלָּא כְּמוֹ יָגוּד הֵימֶנּוּ, כְּמוֹ בָּנַי יְצָאֻנִי (ירמיהו י׳) – יָצְאוּ מִמֶּנִּי. **גד גדוד יגודנו**, גְּדוּדִים יָגוֹדוּ הֵימֶנּוּ שֶׁיַּעַבְרוּ הַיַּרְדֵּן עִם אֲחֵיהֶם לַמִּלְחָמָה כָּל חָלוּץ עַד שֶׁנִּכְבְּשָׁה הָאָרֶץ׃

והוא יגוד עקב. כָּל גְּדוּדָיו יָשׁוּבוּ עַל עֲקֵבָם לְנַחֲלָתָם שֶׁלָּקְחוּ בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן, וְלֹא יִפָּקֵד מֵהֶם אִישׁ׃

עקב. בְּדַרְכָּן וּבְמִסְלוֹתָם שֶׁהָלְכוּ, יָשׁוּבוּ, כְּמוֹ וְעִקְּבוֹתֶיךָ לֹא נֹדָעוּ (תהילים ע״ז), וְכֵן בְּעִקְבֵי הַצֹּאן (שיר א׳), בִּלְשׁוֹן לַעַז טרצי״אם׃

כ׳ מֵאָשֵׁ֥ר שְׁמֶ֖נָה לַחְמ֑וֹ וְהוּא֙ יִתֵּ֣ן מַעֲדַנֵּי־מֶֽלֶךְ׃ {ס}

מאשר שמנה לחמו. מֵאֲכָל הַבָּא מֵחֶלְקוֹ שֶׁל אָשֵׁר יְהֵא שָׁמֵן, שֶׁיִּהְיוּ זֵיתִים מְרֻבִּים בְּחֶלְקוֹ וְהוּא מוֹשֵׁךְ שֶׁמֶן כְּמַעְיָן; וְכֵן בֵּרְכוֹ מֹשֶׁה וְטֹבֵל בַּשֶּׁמֶן רַגְלוֹ, כְּמוֹ שֶׁשָּׁנִינוּ בִּמְנָחוֹת (דף פ״ה) פַּעַם אַחַת הֵצָרְכוּ אַנְשֵׁי לוּדְקִיָּא לְשֶׁמֶן וְכוּ׳׃

כ״א נַפְתָּלִ֖י אַיָּלָ֣ה שְׁלֻחָ֑ה הַנֹּתֵ֥ן אִמְרֵי־שָֽׁפֶר׃ {ס}

אילה שלחה. זוֹ בְּקִעַת גִּינוֹסַר שֶׁהִיא קַלָּה לְבַשֵּׁל פֵּרוֹתֶיהָ כְּאַיָּלָה זוֹ שֶׁהִיא קַלָּה לָרוּץ. אַיָּלָה שְׁלֻחָה – אַיָּלָה מְשֻׁלַּחַת לָרוּץ׃

הנתן אמרי שפר. כְּתַרְגּוּמוֹ. דָּ״אַ עַל מִלְחֶמֶת סִיסְרָא נִתְנַבֵּא – וְלָקְחָתָּ עִמְּךָ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ מִבְּנֵי נַפְתָּלִי וְגוֹ׳ (שופטים ד׳), וְהָלְכוּ שָׁם בְּזְרִיזוּת, וְכֵן נֶאֱמַר שָׁם לְשׁוֹן שִׁלּוּחַ בָּעֲמָק שֻׁלַּח בְּרַגְלָיו׃

הנתן אמרי שפר. עַל יָדָם שָׁרוּ דְּבוֹרָה וּבָרָק שִׁירָה. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּהוּ עַל יוֹם קְבוּרַת יַעֲקֹב כְּשֶׁעָרְעֵר עֵשָׂו עַל הַמְּעָרָה, בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה (דף י״ג); וְתַרְגּוּמוֹ יִתְרְמֵי עַדְבֵּהּ – יִפֹּל חֶבְלוֹ, וְהוּא יוֹדֶה עַל חֶלְקוֹ אֲמָרִים נָאִים וְשֶׁבַח:

כ״ב בֶּן פֹּרָת יוֹסֵף בֶּן פֹּרָת עֲלֵי־עָיִן בָּנוֹת צָעֲדָה עָלֵי־שׁוּר:

בן פרת. בֶּן חֵן, וְהוּא לְשׁוֹן אֲרַמִּי, אַפְּרָיָן נְמָטֵיהּ לְרַבִּי שִׁמְעוֹן, בְּסוֹף בָּבָא מְצִיעָא (דף קי״ט):

בן פרת עלי עין. חִנּוֹ נָטוּי עַל הָעַיִן הָרוֹאָה אוֹתוֹ:

בנת צעדה עלי שור. בְּנוֹת מִצְרַיִם הָיוּ צוֹעֲדוֹת (עַל הַחוֹמָה) לְהִסְתַּכֵּל בְּיָפְיוֹ, בָּנוֹת הַרְבֵּה, צָעֲדָה כָּל אַחַת וְאַחַת, בְּמָקוֹם שֶׁתּוּכַל לִרְאוֹתוֹ מִשָּׁם:

עלי שור. עַל רְאָיָתוֹ, כְּמוֹ אֲשׁוּרֶנּוּ וְלֹא קָרוֹב (במדבר כ״ד), וּמ״אַ יֵשׁ רַבִּים, וְזֶה נוֹטֶה לְיִשּׁוּב הַמִּקְרָא. פֹּרָת תֵּי״ו שֶׁבּוֹ הוּא תִּקּוּן הַלָּשׁוֹן, כְּמוֹ עַל דִּבְרַת בְּנֵי הָאָדָם (קהלת ג׳):

שור. כְּמוֹ לָשׁוּר:

עלי שור. בִּשְׁבִיל לָשׁוּר, וְתַרְגּוּם שֶׁל אֲנְקְלוֹס, בָּנוֹת צָעֲדָה עֲלֵי שׁוּר תְּרִין שִׁבְטִין יִפְקוּן מִבְּנוֹהִי וְכוּ׳ וְכָתַב בָּנוֹת עַל שֵׁם בְּנוֹת מְנַשֶּׁה, בְּנוֹת צְלָפְחָד, שֶׁנָּטְלוּ חֵלֶק בִּשְׁנֵי עֶבְרֵי הַיַּרְדֵּן, בְּרֵי דְּיוֹסֵף, פֹּרָת לְשׁוֹן פְּרָיָה וּרְבִיָּה; וְיֵשׁ מ״א בּוֹ הַמִּתְיַשְּׁבִים עַל הַלָּשׁוֹן, בְּשֶׁעָה שֶׁבָּא עֵשָׂו לִקְרַאת יַעֲקֹב, בְּכֻלָּן קָדְמוּ הָאִמָּהוֹת לְכֻלָּם לִפְנֵי בְּנֵיהֶם לְהִשְׁתַּחֲווֹת, וּבְרָחֵל כְּתִיב נִגַּשׁ יוֹסֵף וְרָחֵל וַיִּשְׁתַּחֲווּ, אָמַר יוֹסֵף רָשָׁע הַזֶּה עֵינוֹ רָמָה, שֶׁמָּא יִתֵּן עֵינָיו בְּאִמִּי, יָצָא לְפָנֶיהָ וְשִׁרְבֵּב קוֹמָתוֹ לְכַסּוֹתָהּ, וְהוּא שֶׁבֵּרְכוֹ אָבִיו בֵּן פֹּרָת – הִגְדִּילְתָּ עַצְמְךָ יוֹסֵף עֲלֵי עַיִן שֶׁל עֵשָׂו, לְפִיכָךְ זָכִיתָ לִגְדֻלָּה:

בנות צעדה עלי שור. לְהִסְתַּכֵּל בְּךָ בְּצֵאתְךָ עַל מִצְרַיִם, וְעוֹד דָּרְשׁוּהוּ לְעִנְיָן שֶׁלֹּא יִשְׁלֹט בְּזַרְעוֹ עַיִן הָרָע; וְאַף כְּשֶׁבֵּרַךְ מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם בֵּרְכָם כַּדָּגִים, שֶׁאֵין עַיִן הָרָע שׁוֹלֶטֶת בָּהֶם:

כ״ג וַיְמָרְרֻהוּ וָרֹבּוּ וַיִּשְׂטְמֻהוּ בַּעֲלֵי חִצִּים:

וימררהו ורבו. וַיְמָרְרוּהוּ אֶחָיו, וַיְמָרְרוּהוּ פּוֹטִיפַר וְאִשְׁתּוֹ, לְאָסְרוֹ; לְשׁוֹן וַיְמָרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם:

ורבו. נַעֲשׂוּ לוֹ אֶחָיו אַנְשֵׁי ריב. וְאֵין הַלָּשׁוֹן הַזֶּה לְשׁוֹן פָּעַלוּ, שֶׁאִם כֵּן הָיָה לוֹ לִנָּקֵד ״וָרָבוּ״, כְּמוֹ הֵמָּה מֵי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ וְגוֹ׳ (במדבר כ׳), וְאַף אִם לְשׁוֹן רְבִיַּת חִצִּים הוּא כָּךְ הָיָה לוֹ לִנָּקֵד; אֵינוֹ אֶלָּא לְשׁוֹן פּוֹעַלוּ, כְּמוֹ שִׁמּוּ שָׂמַיִם (ירמיהו ב׳), שֶׁהוּא לְשׁוֹן הוּשַׁמּוּ; וְכֵן רוֹמּוּ מְעַט, שֶׁהוּא לְשׁוֹן הוּרְמוּ, אֶלָּא שֶׁלְּשׁוֹן הוּרְמוּ וְהוּשַׁמּוּ עַל יְדֵי אֲחֵרִים, וּלְשׁוֹן שִׁמּוּ, רִמּוּ, רַבּוּ מֵאֲלֵיהֶם הוּא – מְשׁוֹמְמִים הוּא עַצְמָם, נִתְרוֹמְמוּ מֵעַצְמָם, נַעֲשׂוּ אַנְשֵׁי ריב, וְכֵן דִּמּוּ יֹשְׁבֵי אִי, כְּמוֹ נִדְמוּ, וְכֵן תִּרְגֵּם אַנְקְלוֹס, וְנֶקְמוֹהִי:

בעלי חצים. שֶׁלְּשׁוֹנָם כַּחֵץ, וְתַרְגּוּמוֹ לְשׁוֹן וַתְּהִי הַמֻּחֲצָה, אוֹתָן שֶׁהָיוּ רְאוּיִים לַחֲלֹק עִמּוֹ נַחֲלָה:

כ״ד וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ וַיָּפֻזוּ זְרֹעֵי יָדָיו מִידֵי אֲבִיר יַעֲקֹב מִשָּׁם רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל:

ותשב באיתן קשתו. נִתְיַשְּׁבָה בְּחָזָק:

קשתו. חָזְקוֹ:

ויפזו זרעי ידיו. זוֹ הִיא נְתִינַת טַבַּעַת עַל יָדוֹ, לְשׁוֹן זָהָב מוּפָז, זֹאת הָיְתָה לוֹ מִידֵי הַקָּבָ״ה שֶׁהוּא אֲבִיר יַעֲקֹב, וּמִשָּׁם עָלָה לִהְיוֹת רֹעֶה אֶבֶן יִשְׂרָאֵל – עִקָּרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל, לְשׁוֹן הָאֶבֶן הָרֹאשָׁה, לְשׁוֹן מַלְכוּת; וְאַנְקְלוֹס אַף הוּא כָּךְ תִּרְגְּמוֹ **ותשב** – וְתָבַת בְּהוֹן נְבִיאוּתָהּ, הַחֲלוֹמוֹת אֲשֶׁר חָלַם לָהֶם – עַל דְּקַיֵּם אוֹרַיְתָא בְּסִתְרָא, תּוֹסֶפֶת הוּא, וְלֹא מִלְּשׁוֹן עִבְרִי שֶׁבַּמִּקְרָא, – וְשַׁוֵּי תּוּקְפָא רוֹחֲצָנֵהּ תַּרְגּוּם שֶׁל בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ, וְכָךְ לְשׁוֹן הַתַּרְגּוּם עַל הָעִבְרִי: וַתֵּשֶׁב נְבוּאָתוֹ בִּשְׁבִיל שֶׁאֵיתָנוֹ שֶׁל הַקָּבָ״ה הָיְתָה לוֹ לְקֶשֶׁת וּלְמִבְטָח, בְּכֵן יִתְרְמָא דְּהַב עַל דְּרָעוֹהִי – לְכָךְ וַיָּפֻזוּ זְרֹעֵי יָדָיו, לְשׁוֹן פָּז:

אבן ישראל. לְשׁוֹן נוֹטָרִיקוֹן אָב וּבֵן, אֲבָהָן וּבְנִין – יַעֲקֹב וּבָנָיו. וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ וַתֵּשֶׁב בְּאֵיתָן קַשְׁתּוֹ עַל כְּבִישַׁת יִצְרוֹ בְּאֵשֶׁת אֲדֹנָיו, וְקוֹרְאוֹ קֶשֶׁת, עַל שֵׁם שֶׁהַזֶּרַע יוֹרֶה כַּחֵץ:

ויפזו זרעי ידיו. כְּמוֹ וַיָּפוּצוּ, שֶׁיָּצָא הַזֶּרַע מִבֵּין אֶצְבְּעוֹת יָדָיו:

מידי אביר יעקב. שֶׁנִּרְאָתָה לוֹ דְּמוּת דְּיוֹקְנוֹ שֶׁל אָבִיו וְכוּ׳, כִּדְאִיתָא בְּסוֹטָה (דף ל״ו, ב׳):

כ״ה מֵאֵל אָבִיךָ וְיַעְזְרֶךָּ וְאֵת שַׁדַּי וִיבָרְכֶךָּ בִּרְכֹת שָׁמַיִם מֵעָל בִּרְכֹת תְּהוֹם רֹבֶצֶת תָּחַת בִּרְכֹת שָׁדַיִם וָרָחַם:

מאל אביך. הָיְתָה לְךָ זֹאת וְהוּא יַעְזְרֶךָ:

ואת שדי. וְעִם הַקָּבָ״ה הָיָה לְבָךְ כְּשֶׁלֹּא שָׁמַעְתָּ לְדִבְרֵי אֲדוֹנָתְךָ, וְהוּא יְבָרְכֶךָּ:

ברכת שדים ורחם. בִּרְכָתָא דְּאַבָּא וּדְאִמָּא, כְּלוֹמַר, יִתְבָּרְכוּ הַמּוֹלִידִים וְהַיּוֹלְדוֹת, שֶׁיִּהְיוּ הַזְּכָרִים מַזְרִיעִין טִפָּה הָרְאוּיָה לְהֲרָיוֹן, וְהַנְּקֵבוֹת לֹא יְשַׁכְּלוּ אֶת רֶחֶם שֶׁלָּהֶן לְהַפִּיל עֻבָּרֵיהֶן:

שדים. יָרֹה יֵרֶה מִתַּרְגְּמִינַן אִשְׁתְּדָאָה יִשְׁתְּדֵי, אַף שָׁדַיִם כָּאן עַל שֵׁם שֶׁמַּזְרִיעַ יוֹרֶה כַּחֵץ:

כ״ו בִּרְכֹת אָבִיךָ גָּבְרוּ עַל־בִּרְכֹת הוֹרַי עַד־תַּאֲוַת גִּבְעֹת עוֹלָם תִּהְיֶיןָ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקָדְקֹד נְזִיר אֶחָיו: {פ}

ברכת אביך גברו וגו׳. הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרְכַנִי הַקָּבָ״ה גָּבְרוּ וְהָלְכוּ עַל הַבְּרָכוֹת שֶׁבֵּרַךְ אֶת הוֹרַי:

עד תאות גבעת עולם. לְפִי שֶׁהַבְּרָכוֹת שֶׁלִּי גָּבְרוּ עַד סוֹף גְּבוּלֵי גִּבְעוֹת עוֹלָם, שֶׁנָּתַן לִי בְּרָכָה פְּרוּצָה בְּלִי מְצָרִים, מַגַּעַת עַד אַרְבַּע קְצוֹת הָעוֹלָם, שֶׁנֶּאֱמַר וּפָרַצְתָּ יָמָּה וָקֵדְמָה וְגוֹ׳, מַה שֶּׁלֹּא אָמַר לְאַבְרָהָם אָבִינוּ וּלְיִצְחָק; לְאַבְרָהָם אָמַר שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה צָפוֹנָה וְגוֹ׳ כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתָּה רֹאֶה לְךָ אֶתְּנֶנָּה, וְלֹא הֶרְאָהוּ אֶלָּא אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל בִּלְבָד; לְיִצְחָק אָמַר לְךָ וּלְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת כָּל הָאֲרָצֹת הָאֵל וַהֲקִמֹתִי אֶת הַשְּׁבֻעָה וְגוֹ׳, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר יְשַׁעְיָה (ישעיהו נ״ח) וְהַאֲכַלְתִּיךָ נַחֲלַת יַעֲקֹב אָבִיךָ, וְלֹא אָמַר נַחֲלַת אַבְרָהָם:

הורי. לְשׁוֹן הֲרָיוֹן, שֶׁהוֹרוּנִי בְּמֵעֵי אִמִּי, כְּמוֹ הֹרָה גֶּבֶר (איוב ג׳):

עד תאות. עַד קְצוֹת, כְּמוֹ וְהִתְאַוִּיתֶם לָכֶם לִגְבוּל קֶדְמָה (במדבר ל״ד), תִּתָּאוּ לְבֹא חֲמָת (שם):

תאות. אשמו״לין בְּלַעַז, כָּךְ חִבְּרוּ מְנַחֵם בֶּן סָרוּק. וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם תַּאֲוַת עוֹלָם לְשׁוֹן תַּאֲוָה וְחֶמְדָּה, וּגְבָעוֹת לְשׁוֹן מְצֻקֵי אֶרֶץ שֶׁחִפְּדָתָן אִמּוֹ וְהִזְקִיקָתּוּ לְקִבְּלָם:

תהיין. כֻּלָּם לְרֹאשׁ יוֹסֵף:

נזיר אחיו. פְּרִישָׁא דַּאֲחוֹהִי, שֶׁנִּבְדַּל מֵאֶחָיו, כְּמוֹ וְיִנָּזְרוּ מִקָּדְשֵׁי בְנֵי יִשְׂרָאֵל (ויקרא כ״ב), נָזְרוּ אָחוֹר (ישעיהו א׳):

כ״ז בִּנְיָמִין זְאֵב יִטְרָף בַּבֹּקֶר יֹאכַל עַד וְלָעֶרֶב יְחַלֵּק שָׁלָל:

בנימין זאב יטרף. זְאֵב הוּא אֲשֶׁר יִטְרָף; נִבָּא עַל שֶׁיִּהְיוּ עֲתִידִין לִהְיוֹת חַטָּפָנִין, וַחֲטַפְתֶּם לָכֶם אִישׁ אִשְׁתּוֹ בְּפִלֶּגֶשׁ בְּגִבְעָה (שופטים כ״א), וְנִבָּא עַל שָׁאוּל שֶׁהָיָה נוֹצֵחַ בְּאוֹיְבָיו סָבִיב, שֶׁנֶּאֱמַר וְשָׁאוּל לָכַד הַמְּלוּכָה וַיִּלָּחֶם בְּמוֹאָב וְגוֹ׳ וּבְאֱדוֹם וְגוֹ׳ וּבְכֹל אֲשֶׁר יִפְנֶה יַרְשִׁיעַ (שמואל א י״ד):

בבקר יאכל עד. לְשׁוֹן בִּזָּה וְשָׁלָל, הַמִּתְרַגֵּם עֲדָאָה, וְעוֹד יֵשׁ לוֹ דּוּמֶה בִּלְשׁוֹן עִבְרִית אָז חָלַק עַד שָׁלָל (ישעיהו ל״ג), וְעַל שָׁאוּל הוּא אוֹמֵר שֶׁעָמַד בְּתְחִלַּת פְּרִיחָתָן וּזְרִיחָתָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל:

ולערב יחלק שלל. אַף מִשֶּׁתִּשְׁקַע שִׁמְשָׁן שֶׁל יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי נְבוּכַדְנֶצַּר, שֶׁיִּגְלֵם לְבָבֶל, **יחלק שלל**, מָרְדְּכַי וְאֶסְתֵּר שֶׁהֵם מִבִּנְיָמִין יְחַלְּקוּ אֶת שְׁלַל הָמָן, שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה בֵּית הָמָן נָתַתִּי לְאֶסְתֵּר. וְאַנְקְלוֹס תִּרְגֵּם עַל שְׁלַל הַכֹּהֲנִים בְּקָדְשֵׁי הַמִּקְדָּשׁ:

כ״ח כָּל־אֵלֶּה שִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵים עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר־דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כְּבִרְכָתוֹ בֵּרַךְ אֹתָם:

וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם. וַהֲלֹא יֵשׁ מֵהֶם שֶׁלֹּא בֵּרְכָם אֶלָּא קִנְטְרָן? אֶלָּא כָּךְ פֵּרוּשׁוֹ: וְזֹאת אֲשֶׁר דִּבֶּר לָהֶם אֲבִיהֶם מַה שֶּׁנֶּאֱמַר בָּעִנְיָן; יָכוֹל שֶׁלֹּא בֵּרַךְ לִרְאוּבֵן, שִׁמְעוֹן וְלֵוִי, תַּ״ל וַיְבָרֶךְ אוֹתָם – כֻּלָּם בְּמַשְׁמָע:

איש אשר כברכתו. בְּרָכָה הָעֲתִידָה לָבֹא עַל כָּל אֶחָד וְאֶחָד:

ברך אותם. לֹא הָיָה לוֹ לוֹמַר אֶלָּא אִישׁ אֲשֶׁר בֵּרַךְ אוֹתוֹ, מַה תַּלְמוּד לוֹמַר בֵּרַךְ אוֹתָם? לְפִי שֶׁנִּתַּן לִיהוּדָה גְּבוּרַת אֲרִי וּלְבִנְיָמִין חֲטִיפָתוֹ שֶׁל זְאֵב וּלְנַפְתָּלִי קַלּוּתוֹ שֶׁל אַיָּל, יָכוֹל שֶׁלֹּא כְּלָלָן כֻּלָּם בְּכָל הַבְּרָכוֹת, תַּלְמוּד לוֹמַר בֵּרַךְ אוֹתָם:

כ״ט וַיְצַו אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֶאֱסָף אֶל־עַמִּי קִבְרוּ אֹתִי אֶל־אֲבֹתָי אֶל־הַמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה עֶפְרֹן הַחִתִּי:

נאסף אל עמי. עַל שֵׁם שֶׁמַּכְנִיסִין הַנְּפָשׁוֹת אֶל מְקוֹם גְּנִיזָתָן, שֶׁיֵּשׁ אֲסִיפָה בְּלָשׁוֹן עִבְרִי שֶׁהִיא לְשׁוֹן הַכְנָסָה, כְּגוֹן וְאֵין אִישׁ מְאַסֵּף אוֹתִי הַבָּיְתָה (שופטים י״ט), וְאַסַּפְתּוֹ אֶל תּוֹךְ בֵּיתֶךָ (דברים כ״ב), בְּאָסְפְּכֶם אֶת תְּבוּאַת הָאָרֶץ (ויקרא כ״ג), הַכְנָסָתָם לַבַּיִת מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים, בְּאָסְפְּךָ אֶת מַעֲשֶׂיךָ (שמות כ״ג), וְכָל אֲסִיפָה הָאֲמוּרָה בְּמִיתָה אַף הִיא לְשׁוֹן הַכְנָסָה:

אל אבתי. עִם אֲבוֹתַי:

ל׳ בַּמְּעָרָה אֲשֶׁר בִּשְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר עַל־פְּנֵי־מַמְרֵא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי לַאֲחֻזַּת־קָבֶר:

ל״א שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־אַבְרָהָם וְאֶת־שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שָׁמָּה קָבְרוּ אֶת־יִצְחָק וְאֶת רִבְקָה אִשְׁתּוֹ וְשָׁמָּה קָבַרְתִּי אֶת־לֵאָה:

ל״ב מִקְנֶה הַשָּׂדֶה וְהַמְּעָרָה אֲשֶׁר־בּוֹ מֵאֵת בְּנֵי־חֵת׃

ל״ג וַיִּכַּל יַעֲקֹב לְצַוֹּת אֶת־בָּנָיו וַיֶּאֱסֹף רַגְלָיו אֶל־הַמִּטָּה וַיִּגְוַע וַיֵּאָסֶף אֶל־עַמָּיו׃

> **ויאסף רגליו.** הִכְנִיס רַגְלָיו׃
>
> **ויגוע ויאסף.** וּמִיתָה לֹא נֶאֱמְרָה בּוֹ, וְאֵ״ר יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת׃

פרק נ׳

א׳ וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל־פְּנֵי אָבִיו וַיֵּבְךְּ עָלָיו וַיִּשַּׁק־לוֹ׃

ב׳ וַיְצַו יוֹסֵף אֶת־עֲבָדָיו אֶת־הָרֹפְאִים לַחֲנֹט אֶת־אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הָרֹפְאִים אֶת־יִשְׂרָאֵל׃

> **לחנט את אביו.** עִנְיָן מְרֻקָּחַת בְּשָׂמִים הוּא׃

ג׳ וַיִּמְלְאוּ־לוֹ אַרְבָּעִים יוֹם כִּי כֵן יִמְלְאוּ יְמֵי הַחֲנֻטִים וַיִּבְכּוּ אֹתוֹ מִצְרַיִם שִׁבְעִים יוֹם׃

> **וימלאו לו.** הִשְׁלִימוּ לוֹ יְמֵי חֲנִיטָתוֹ עַד שֶׁמָּלְאוּ לוֹ מ׳ יוֹם׃
>
> **ויבכו אתו מצרים שבעים יום.** מ׳ לַחֲנִיטָה וְל׳ לִבְכִיָּה, לְפִי שֶׁבָּאָה לָהֶם בְּרָכָה לְרַגְלוֹ, שֶׁכָּלָה הָרָעָב וְהָיוּ מֵי נִילוּס מִתְבָּרְכִין׃

ד׳ וַיַּעַבְרוּ יְמֵי בְכִיתוֹ וַיְדַבֵּר יוֹסֵף אֶל־בֵּית פַּרְעֹה לֵאמֹר אִם־נָא מָצָאתִי חֵן בְּעֵינֵיכֶם דַּבְּרוּ־נָא בְּאָזְנֵי פַרְעֹה לֵאמֹר׃

ה׳ אָבִי הִשְׁבִּיעַנִי לֵאמֹר הִנֵּה אָנֹכִי מֵת בְּקִבְרִי אֲשֶׁר כָּרִיתִי לִי בְּאֶרֶץ כְּנָעַן שָׁמָּה תִּקְבְּרֵנִי וְעַתָּה אֶעֱלֶה־נָּא וְאֶקְבְּרָה אֶת־אָבִי וְאָשׁוּבָה׃

> **אשר כריתי לי.** כְּפָשׁוּטוֹ כְּמוֹ כִּי יִכָּרֶה אִישׁ. וּמִדְרָשׁוֹ עוֹד מִתְיַשֵּׁב עַל הַלָּשׁוֹן, כְּמוֹ אֲשֶׁר קָנִיתִי, אַ״עֵ כְּשֶׁהָלַכְתִּי לְכָרְכֵּי הַיָּם הָיוּ קוֹרִין לִמְכִירָה כִּירָה, וְעוֹד מִדְרָשׁוֹ לְשׁוֹן כְּרִי דָגוּר, שֶׁנָּטַל יַעֲקֹב כָּל כֶּסֶף וְזָהָב שֶׁהֵבִיא מִבֵּית לָבָן וְעָשָׂה אוֹתוֹ כְּרִי וְאָמַר לְעֵשָׂו טֹל זֶה בִּשְׁבִיל חֶלְקְךָ בַּמְּעָרָה׃

ו׳ וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה עֲלֵה וּקְבֹר אֶת־אָבִיךָ כַּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעָךְ׃

> **כאשר השביעך.** וְאִם לֹא בִּשְׁבִיל הַשְּׁבוּעָה לֹא הָיִיתִי מַנִּיחֶךָ, אֲבָל יָרֵא לוֹמַר עֲבֹר עַל הַשְּׁבוּעָה שֶׁלֹּא יֹאמַר אִם כֵּן אֶעֱבֹר עַל הַשְּׁבוּעָה שֶׁנִּשְׁבַּעְתִּי לָךְ, שֶׁלֹּא אֶגַלֶּה עַל לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ שֶׁאֲנִי מַכִּיר עוֹדֵף עַל ע׳ לְשׁוֹן, וְאַתָּה אֵינְךָ מַכִּיר בּוֹ, כְּדְאִיתָא בְּמַסֶּכֶת סוֹטָה׃

ז׳ וַיַּעַל יוֹסֵף לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל־עַבְדֵי פַרְעֹה זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכֹל זִקְנֵי אֶרֶץ־מִצְרָיִם׃

ח׳ וְכֹל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו וּבֵית אָבִיו רַק טַפָּם וְצֹאנָם וּבְקָרָם עָזְבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן׃

ט׳ וַיַּעַל עִמּוֹ גַּם־רֶכֶב גַּם־פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כָּבֵד מְאֹד׃

י׳ וַיָּבֹאוּ עַד־גֹּרֶן הָאָטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ־שָׁם מִסְפֵּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעַשׂ לְאָבִיו אֵבֶל שִׁבְעַת יָמִים׃

> **גרן האטד.** מֻקָּף אֲטָדִין הָיָה, וְרַבּוֹתֵינוּ דָּרְשׁוּ (סוטה י״ג), עַל שֵׁם הַמְּאֹרָע, שֶׁבָּאוּ כָּל מַלְכֵי כְנַעַן וּנְשִׁיאֵי יִשְׁמָעֵאל לְמִלְחָמָה, וְכִינָן שֶׁרָאוּ כִתְרוֹ שֶׁל יוֹסֵף תָּלוּי בַּאֲרוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב עָמְדוּ כֻּלָּן וְתָלוּ בּוֹ כִתְרֵיהֶם וְהִקִּיפוּהוּ כְּתָרִים כְּגֹרֶן הַמֻּקָּף סָיָג שֶׁל קוֹצִים׃

י״א וַיַּרְא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת־הָאֵבֶל בְּגֹרֶן הָאָטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל־כָּבֵד זֶה לְמִצְרָיִם עַל־כֵּן קָרָא שְׁמָהּ אָבֵל מִצְרַיִם אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן׃

י״ב וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לוֹ כֵּן כַּאֲשֶׁר צִוָּם׃

> **כאשר צום.** מַהוּ אֲשֶׁר צִוָּם?

י״ג וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בָּנָיו אַרְצָה כְּנַעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בִּמְעָרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת־הַשָּׂדֶה לַאֲחֻזַּת־קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרֹן הַחִתִּי עַל־
פְּנֵי מַמְרֵא׃

וישאו אתו בניו. וְלֹא בְּנֵי בָנָיו, שֶׁכָּךְ צִוָּם, אַל יִשְׂאוּ מִטָּתִי לֹא אִישׁ מִצְּרִי וְלֹא אֶחָד מִבְּנוֹת כְּנַעַן, אֶלָּא אַתֶּם, וְקָבַע לָהֶם מָקוֹם ג׳ לַמִּזְרָח, וְכֵן לְדָ׳ רוּחוֹת, וּכְסִדְרָן לְמַפֵּעַ מַחֲנֶה שֶׁל דְּגָלִים נִקְבְּעוּ כָּאן; לְוִי לֹא יִשָּׂא, שֶׁהוּא עָתִיד לָשֵׂאת אֶת הָאָרוֹן, וְיוֹסֵף לֹא יִשָּׂא, לְפִי שֶׁהוּא מֶלֶךְ, מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם יִהְיוּ תַחְתֵּיהֶם, וְזֶהוּ אִישׁ עַל דִּגְלוֹ בְּאוֹתוֹת – בְּאוֹת שֶׁמָּסַר לָהֶם אֲבִיהֶם לִשָּׂא מִטָּתוֹ׃

י״ד וַיָּשָׁב יוֹסֵף מִצְרַיְמָה הוּא וְאֶחָיו וְכָל־הָעֹלִים אִתּוֹ לִקְבֹּר אֶת־אָבִיו אַחֲרֵי קָבְרוֹ אֶת־אָבִיו׃

הוא ואחיו וכל העלים אתו. בְּחֶזְרָתָן הִקְדִּים אֶחָיו לַמְּצָרִים הָעוֹלִים אִתּוֹ, וּבַהֲלִיכָתָן הִקְדִּים מִצְרִים לְאֶחָיו, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲלוּ אִתּוֹ כָּל עַבְדֵי פַרְעֹה וְגוֹ׳, וְאַחַר כָּךְ כָּל בֵּית יוֹסֵף וְאֶחָיו, אֶלָּא לְפִי שֶׁרָאוּ כָּבוֹד שֶׁעָשׂוּ מַלְכֵי כְנַעַן שֶׁתָּלוּ כִתְרֵיהֶם בַּאֲרוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב נָהֲגוּ בָהֶם כָּבוֹד׃

ט״ו וַיִּרְאוּ אֲחֵי־יוֹסֵף כִּי־מֵת אֲבִיהֶם וַיֹּאמְרוּ לוּ יִשְׂטְמֵנוּ יוֹסֵף וְהָשֵׁב יָשִׁיב לָנוּ אֶת כָּל־הָרָעָה אֲשֶׁר גָּמַלְנוּ אֹתוֹ׃

וירא אחי יוסף כי מת אביהם. מַהוּ וַיִּרְאוּ? הִכִּירוּ בְּמִיתָתוֹ אֵצֶל יוֹסֵף, שֶׁהָיוּ רְגִילִים לִסְעֹד עַל שֻׁלְחָנוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְהָיָה מְקָרְבָן בִּשְׁבִיל כְּבוֹד אָבִיו, וּמִשֶּׁמֵּת יַעֲקֹב לֹא קֵרְבָן (בראשית רבה)׃

לו ישטמנו. שֶׁמָּא יִשְׂטְמֵנוּ; לוּ מִתְחַלֵּק לְעִנְיָנִים הַרְבֵּה; יֵשׁ לוּ מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן בַּקָּשָׁה וּלְשׁוֹן הַלְוַאי, כְּגוֹן לוּ יְהִי כִרְצוֹנְךָ, לוּ שְׁמָעֵנִי, וְלוּ הוֹאַלְנוּ, לוּ מַתְנוּ, וְיֵשׁ לוּ מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן אִם וְאוּלַי, כְּגוֹן לוּ חָכְמוּ (דברים ל״ב), לוּ הִקְשַׁבְתָּ לְמִצְוֹתָי (ישעיהו מ״ח), וְלוּ אָנֹכִי שֹׁקֵל עַל כַּפַּי (שמואל ב י״ח); וְיֵשׁ לוּ מְשַׁמֵּשׁ בִּלְשׁוֹן שֶׁמָּא, לוּ יִשְׂטְמֵנוּ, וְאֵין לוּ עוֹד דּוֹמֶה בַּמִּקְרָא, וְהוּא לְשׁוֹן אוּלַי, כְּמוֹ אֲלַי לֹא תֵלֵךְ הָאִשָּׁה אַחֲרָי, לְשׁוֹן שֶׁמָּא הוּא; וְיֵשׁ אוּלַי לְשׁוֹן בַּקָּשָׁה, כְּגוֹן אוּלַי יִרְאֶה ה׳ בְּעֵינִי (שמואל ב ט״ז), אוּלַי ה׳ אוֹתִי (יהושע י״ד), הֲרֵי הוּא כְּמוֹ לוּ יְהִי כִרְצוֹנְךָ, וְיֵשׁ אוּלַי לְשׁוֹן אִם, אוּלַי יֵשׁ נ׳ צַדִּיקִם׃

ט״ז וַיְצַוּוּ אֶל־יוֹסֵף לֵאמֹר אָבִיךָ צִוָּה לִפְנֵי מוֹתוֹ לֵאמֹר׃

ויצוו אל יוסף. כְּמוֹ וַיְצַוּוּם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל – צִוָּה לְמֹשֶׁה וּלְאַהֲרֹן לִהְיוֹת שְׁלוּחִים אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אַף זֶה וַיְצַוּוּ אֶל שְׁלוּחָם, לִהְיוֹת שָׁלִיחַ אֶל יוֹסֵף לוֹמַר לוֹ כֵּן. וְאֶת מִי צִוּוּ? אֶת בְּנֵי בִלְהָה, שֶׁהָיוּ רְגִילִין אֶצְלוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר וְהוּא נַעַר אֶת בְּנֵי בִלְהָה׃

אביך צוה. שִׁנּוּי בָּדָבָר מִפְּנֵי הַשָּׁלוֹם, כִּי לֹא צִוָּה יַעֲקֹב כֵּן, שֶׁלֹּא נֶחֱשַׁד יוֹסֵף בְּעֵינָיו (בראשית רבה, יבמות ס״ה)׃

י״ז כֹּה־תֹאמְרוּ לְיוֹסֵף אָנָּא שָׂא נָא פֶּשַׁע אַחֶיךָ וְחַטָּאתָם כִּי־רָעָה גְמָלוּךָ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפֶשַׁע עַבְדֵי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבְךְּ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם
אֵלָיו׃

שא נא לפשע עבדי אלהי אביך. אִם אָבִיךָ מֵת, אֱלֹהָיו קַיָּם, וְהֵם עֲבָדָיו׃

י״ח וַיֵּלְכוּ גַּם־אֶחָיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הִנֶּנּוּ לְךָ לַעֲבָדִים׃

וילכו גם אחיו. מוּסָף עַל הַשְּׁלִיחוּת׃

י״ט וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף אַל־תִּירָאוּ כִּי הֲתַחַת אֱלֹהִים אָנִי׃

כי התחת אלהים אני. שֶׁמָּא בִּמְקוֹמוֹ אָנִי? בְּתִמְיהָ, אִם הָיִיתִי רוֹצֶה לְהָרַע לָכֶם, כְּלוּם אֲנִי יָכוֹל? וַהֲלֹא אַתֶּם כַּלְּכֶם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה, וְהַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא חֲשָׁבָהּ לְטוֹבָה וְהֵיאַךְ אֲנִי לְבַדִּי יָכוֹל לְהָרַע לָכֶם?

כ׳ וְאַתֶּם חֲשַׁבְתֶּם עָלַי רָעָה אֱלֹהִים חֲשָׁבָהּ לְטֹבָה לְמַעַן עֲשֹׂה כַּיּוֹם הַזֶּה לְהַחֲיֹת עַם־רָב׃

כ״א וְעַתָּה אַל־תִּירָאוּ אָנֹכִי אֲכַלְכֵּל אֶתְכֶם וְאֶת־טַפְּכֶם וַיְנַחֵם אוֹתָם וַיְדַבֵּר עַל־לִבָּם׃

וידבר על לבם. דְּבָרִים הַמִּתְקַבְּלִים עַל הַלֵּב – עַד שֶׁלֹּא יָרַדְתֶּם לְכָאן הָיוּ מְרַגְּנִים עָלַי שֶׁאֲנִי עֶבֶד, עַל יְדֵיכֶם נוֹדַע שֶׁאֲנִי בֶּן חֹרִין, וְאִם אֲנִי הוֹרֵג אֶתְכֶם, מָה הַבְּרִיּוֹת אוֹמְרוֹת? כַּת שֶׁל בַּחוּרִים רָאָה וְנִשְׁתַּבֵּחַ בָּהֶם וְאָמַר אַחַי הֵם, וּלְבַסּוֹף הָרַג אוֹתָם; יֵשׁ לְךָ אָח שֶׁהוֹרֵג אֶת אֶחָיו? דָּבָר אַחֵר, עֲשָׂרָה נִרְוֹת לֹא יָכְלוּ לְכַבּוֹת נֵר אֶ׳ וְכוּ׳׃

כ״ב וַיֵּשֶׁב יוֹסֵף בְּמִצְרַיִם הוּא וּבֵית אָבִיו וַיְחִי יוֹסֵף מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים׃

כ״ג וַיַּ֣רְא יוֹסֵף֮ לְאֶפְרַ֣יִם בְּנֵי֒ שִׁלֵּשִׁ֗ים גַּם֙ בְּנֵ֣י מָכִ֔יר֖ בֶּן־מְנַשֶּׁ֑ה יֻלְּד֥וּ עַל־בִּרְכֵּ֖י יוֹסֵֽף׃

> **על ברכי יוסף.** כְּתַרְגּוּמוֹ גִּדְּלָן בֵּין בִּרְכָּיו׃

כ״ד וַיֹּ֤אמֶר יוֹסֵף֙ אֶל־אֶחָ֔יו אָנֹכִ֖י מֵ֑ת וֵאלֹהִ֞ים פָּקֹ֤ד יִפְקֹד֙ אֶתְכֶ֔ם וְהֶעֱלָ֥ה אֶתְכֶ֖ם מִן־הָאָ֣רֶץ הַזֹּ֑את אֶל־הָאָ֗רֶץ אֲשֶׁ֤ר נִשְׁבַּע֙ לְאַבְרָהָ֣ם לְיִצְחָ֔ק וּלְיַעֲקֹֽב׃

כ״ה וַיַּשְׁבַּ֥ע יוֹסֵ֛ף אֶת־בְּנֵ֥י יִשְׂרָאֵ֖ל לֵאמֹ֑ר פָּקֹ֤ד יִפְקֹד֙ אֱלֹהִ֔ים אֶתְכֶ֖ם וְהַעֲלִתֶ֥ם אֶת־עַצְמֹתַ֖י מִזֶּֽה׃

כ״ו וַיָּ֤מָת יוֹסֵף֙ בֶּן־מֵאָ֣ה וָעֶ֔שֶׂר שָׁנִ֑ים וַיַּחַנְט֣וּ אֹת֔וֹ וַיִּישֶׂם֙ בָּאָר֔וֹן בְּמִצְרָֽיִם׃